

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SULTAN IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ TÜRKİYE
SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ

Aybüke ÖZCAN
2501180643

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Muharrem KESİK

İSTANBUL-2022

ÖZ
SULTAN IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ TÜRKİYE SELÇUKLU
DEVLETİ TARİHİ
AYBÜKE ÖZCAN

Sultan I. Alâeddin Keykubad döneminde altın çağını yaşayan Türkiye Selçuklu Devleti, halefi II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında ise çöküşün başlangıcını teşkil eden birçok hadiseye tanıklık etti. XIII. yüzyıl için en büyük tehlikelerden biri olarak addedilebilecek Moğolların Yakındoğu'ya kadar ulaşmasıyla bu yıkıcı güç karşısında büyük darbeler alan Hârizmşahlar Devleti, Selçuklularla da arasının bozulması üzerine varlık gösteremeyerek yıkıldı. Böylece Moğollarla arasındaki tampon bölge olan Hârizmşahların ortadan kalkmasıyla Selçukluların mevcudiyeti de tehlike altına girdi. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kaderini tayin eden muharebelerden olan ve 1243 senesinde vuku bulan Köseadağ Savaşı'ndaki Selçuklu mağlubiyeti de devleti Moğollara tâbi hâle getirdi. Öte yandan II. Keyhüsrev'in başarısız yönetimi neticesinde siyasî, sosyal ve ekonomik kökenli isyanlar da zuhur etmeye başladı. Bu durum, ülkenin bürokrasisine tesir ettiği gibi mali kaynaklarını da oldukça güç bir vaziyete sürükledi. Köseadağ'da alınan yenilgi, Selçukluların tâbiyetinde bulunan Türkmenler, Ermeniler gibi bazı unsurları da harekete geçirdi ve bağımsızlık faaliyetlerine neden oldu. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefatından sonra ise geriye tecrübesiz üç melik ve onları bir kukla gibi kullanan devlet adamları kaldı.

IV. Rükneddin Kılıç Arslan, ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus ve en küçük kardeşleri II. Alâeddin Keykubad, babalarından Moğol tahakkümü altında varlığını sürdürmeye çalışan, eski gücünü toparlayamamak üzere kaybetmiş bir devlet miras aldılar. Mezkûr üç melik de yönetim vasıflarından yoksundu ve yaşları, devleti idare edemeyecek kadar küçüktü. Her birini destekleyen menfaatçi emîrlar bulunmaktaydı ve onların da kendi aralarında çıkar çatışmaları sürmekteydi. Ortak kararlar ilk olarak tahta büyük melik II. İzzeddin Keykâvus çıktı. IV. Rükneddin Kılıç Arslan ise ağabeyinin yerine bağlılığını bildirmek üzere gittiği Moğol hanını ziyaretinden elinde yarlıkla dönerek saltanat iddiasında bulundu. Girdiği mücadelelerden mağlup ayrılarak hapsedilen Kılıç Arslan, yanındaki menfaatçi emîrların telkinleriyle hükümdarlık hakkından vazgeçmedi ve bu da uzun yıllar sürecektir çatışmaları beraberinde getirdi. Bunun üzerine tecrübeli bir devlet adamı olan Celâleddin Karatay'ın girişimleri sayesinde müşterek saltanat dönemi olarak adlandırdığımız üç sultanın birlikte tahta oturmasıyla Selçuklu tarihinde farklı bir evreye geçildi. Fakat Celâleddin Karatay'ın, kısa bir

sürenin ardından da II. Alâeddin Keykubad'ın vefatı neticesinde bu ortak hâkimiyet dağıldı. Küçük melikin bertaraf edilmesiyle beraber IV. Kılıç Arslan'ın ağabeyi II. Keykâvus ile amansız taht kavgası yeniden başladı. İki taraf arasındaki mücadele ve muharebelere Kılıç Arslan yanlısı Moğolların yanı sıra İzzeddin Keykâvus taraftarı Türkmenler ile Ahîler gibi unsurların da katılımıyla birlikte Selçuklu ülkesi daha da kaotik bir hâl aldı. Moğol hanı Türkiye Selçuklu topraklarını ikiye taksim ederek doğu cihetinin idaresine IV. Kılıç Arslan'ı, batı kısmının yönetimine ise II. İzzeddin Keykâvus'u tayin etti. Ancak ülke içerisinde zuhur eden dahilî isyanlar ve bir yandan da yüksek mevkii sahibi emîrlerin çıkar mücadelesi, sultanlar arasındaki sorunları körükledi. Nitekim Moğolların tâbiyeti altındaki Selçuklulardan vergi tahsili de Selçuklu sultanları için başlı başına bir problem oluşturmaktaydı. II. İzzeddin Keykâvus'un vergileri ödeme konusundaki isteksizliği onu Moğol ordularıyla karşı karşıya getirdi. II. Keykâvus'un yenilgisi, tahtını ve ülkesini terk ederek İstanbul'a iltica etmesine sebebiyet verdi.

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın nihaî müstakil saltanatı ve Selçuklu ülkesinin bütün toprakları üzerindeki hâkimiyeti de II. Keykâvus'un ülkeyi terk etmesiyle başlamış oldu. Her ne kadar yegâne sultan olarak tahta otursa da IV. Kılıç Arslan'ın saltanatı sembolik hüviyetteydi. Esasında devlet yönetimindeki en etkili isim Pervâne Muînüddin Süleyman'dı. IV. Kılıç Arslan, hükümdarlığı sırasında çok sayıda isyanla meşgul oldu. Bir yandan Moğolların emirlerini eksiksiz yerine getirme sorumluluğunu üstlenmişken öte yandan da devlet adamlarının isteklerini karşılamaya çalıştığı baskıcı bir ortamda hâkimiyetini sürdürme gayreti içerisindeydi. Tüm güç şartlar altında en büyük yükümlülüğü ise tahtını borçlu olduğu Pervâne Muînüddin Süleyman'ın rızasını kazanmaktı. Moğolların sevgi ve saygısına mazhar olan Pervâne ile IV. Kılıç Arslan'ın kendilerine belirli yerleri temlik ettiği cüretkâr devlet adamları, salâhiyetlerini daha da artırmak için sultanı zor durumda bırakmaya başladılar. IV. Kılıç Arslan ise bu gidişata bir son vermek için karşı koymaya karar verip emîrlerin isteklerini yerine getirmede gönülsüz davranmaya başlayınca bunun bedelini canıyla ödedi. Moğolların izni ve desteğiyle kendisine Selçuklu devlet adamları tarafından komplo kurulan IV. Kılıç Arslan, yayının kirişiyle boğularak hayatını kaybetti.

Tezimizde, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın tarih sahnesine çıktığı 1246 yılı ile vefat ettiği 1266 senesi arasındaki Türkiye Selçuklu Devleti tarihini çağdaş yerli ve yabancı kaynaklar ile modern çalışmalar ışığında inceledik.

Anahtar Kelimeler: IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. İzzeddin Keykâvus, II. Alâeddin Keykubad, Pervâne Muînüddin Süleyman, Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollar.

ABSTRACT

The Turkey Seljuk State, which experienced its golden era during the reign of Sultan ‘Alā’ al-Dīn Kaykubād I, witnessed many events that constituted the beginning of the collapse during the reign of his successor Ghiyāth al-Dīn Kaykhusraw II. Along with the Mongols, which can be assumed as one of the greatest dangers for the 13th century, reaching as far as the Near East, The Khwārazm-shāhs State, which received great blows against this destructive power, collapsed by not being able to exist over the deterioration of relations with the Seljuks. Thus, with the disappearance of the Khwārazm-shāhs, which was the buffer zone between the Mongols, the existence of the Seljuks was also in danger. The defeat of the Seljuks in the Battle of Köse Dagħ, one of the battles that took place in 1243 and which determined the fate of The Turkey Seljuk State, made became the state subordinate to the Mongols. On the other hand, as a result of the unsuccessful administration of Kaykhusraw II, political, social and economic rebellions began to appear. This condition not only affected the bureaucracy of the country, but also put its financial resources in a very difficult situation. The defeat of Köse Dagħ also mobilized some elements, such as the Turkmens and Armenians, who were subject to the Seljuks, and caused independence movements. After the death of Ghiyāth al-Dīn Kaykhusraw II, remained inexperienced princes and statesmen who used them as puppets.

Rukn al-Dīn Kilidj Arslan IV, his elder brother ‘Izz al-Dīn Kayka’ūs II and his youngest brother ‘Alā’ al-Dīn Kaykubād II inherited from his father a state that tried to survive under the Mongol rule and lost its former power and could not recover. All three aforementioned maliks lacked of administrative qualifications and were too young to run the state. There were beneficiary amīrs who supported each of them, and their conflicts of interest continued among themselves. First of all, ‘Izz al-Dīn Kayka’ūs II who is eldest malik, ascended by common consent. On the other hand, Rukn al-Dīn Kilidj Arslan returned from his visit to the Mongolian khan where he went to declare his loyalty on behalf oh his brother, claimed the sultanate with the edict received from Mongols. Rukn al-Dīn Kilidj Arslan IV, who was defeated and imprisoned in the struggles he participated in, did not renounce his right to rule with the suggestions of the self-interested amīrs by his side, and this brought about the battles that would last for many years. Thereupon, thanks to the initiatives of Jalal al-Dīn Karatay, an experienced statesman, a different phase was passed in the history of the Seljuks with the enthronement of three sultans, which we call the joint reign period. But as a result of deaths of Jalal al-Dīn Karatay and after a while ‘Alā’ al-Dīn Kaykubād II, this joint reign was dispersed. With the

push youngest malik out, Kilidj Arslan's fierce fight for the throne with older brother 'Izz al-Dīn Kayka'ūs II started again. The Seljuk country became even more chaotic with the participation of the Mongols who support Kilidj Arslan IV as well as the Turkmens and Akhīs who were the supporters of 'Izz al-Dīn Kayka'ūs II in the fights and battles between the two sides. The Mongol khan divided the Turkish Seljuk lands into two sides and appointed Kilidj Arslan IV to administer the eastern part and 'Izz al-Dīn Kayka'ūs II to rule the western part. However, the internal revolts that emerged within the country and the conflict of interests of the high-ranking amīrs on the other hand embittered the problems between the sultans. As a matter of fact, tax collection from the Seljuks, under the Mongols, was also a problem for the Seljuk sultans. 'Izz al-Dīn Kayka'ūs's reluctance to pay taxes brought him face to face with the Mongol armies. The defeat of 'Izz al-Dīn Kayka'ūs II caused him to leave his throne and country and seek asylum in Istanbul. The ultimate reign of Rukn al-Dīn Kilidj Arslan IV and his dominance over all the lands of the Seljuk country began when Kayka'ūs II left the country.

Even though he enthronize as the sole sultan, Kilidj Arslan's reign was symbolic. In fact, the most influential figure in the statecraft was Mu'īn al-Dīn Sulaymān Parwāna. Kilidj Arslan IV was engaged in numerous rebellions during his reign. On the one hand, he undertook the responsibility of fulfilling the orders of the Mongols, on the other hand, he was in an effort to maintain his dominance in an oppressive environment where he tried to meet the demands of the statesmen. His greatest obligation under all difficult circumstances was to gain the consent of Mu'īn al-Dīn Sulaymān Parwāna, whom he owed his throne. Parwāna who was honoured with the affection and respect of the Mongols, and daring statesmen whom Kilidj Arslan IV had assigned certain places, began to put the sultan in a difficult position in order to increase their authority. As to Kilidj Arslan IV decided to put an end to this course of events and when became reluctant to fulfill the demands of the amīrs, paid the price for with his life. Kilidj Arslan IV was conspired and passed away by smothering with his bow string by the Seljuk statesmen, who took permission and support of the Mongols.

In this thesis, the history of the Tukey Seljuk State between the year 1246, when Rukn al-Dīn Kilidj Arslan IV appeared on the stage of history, and the year 1266, when he died, was examined in the light of contemporary sources and modern studies.

Keywords: Rukn al-Dīn Kilidj Arslan IV, 'Izz al-Dīn Kayka'ūs II, 'Alā' al-Dīn Kaykubād II, The Turkey Seljuk State, Mu'īn al-Dīn Sulaymān Parwāna, Mongols.

ÖNSÖZ

Türkiye Selçuklu Devleti, 1078 yılındaki teşekkülünden itibaren muhtelif muvaffakiyetlere imza atmış ve Anadolu'nun en güçlü unsurlarından birisi olmuştur. Ancak Köseadağ Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını yitirerek Moğollara tâbi bir hâle gelen devletin, 1243 senesi itibariyle de çöküş dönemi başlamıştır. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanat dönemini ihtiva eden çalışmamızda ise Selçuklular için büyük önemi haiz olan devletin yıkılışına giden hadiseleri ele aldık. IV. Kılıç Arslan'ın saltanatı döneminde yaşanan oldukça girift olaylar, iki asırdan uzun bir süre ayakta kalmayı başarmış Türkiye Selçuklu Devleti'nin duraklamasını, gerilemesini ve nihaî olarak yıkılmasının müsebbiplerini idrak edebilmenin kilit noktalarından birisidir. Biz de konunun tafsilâtı bir biçimde yerli ve yabancı müelliflerin kayıtlarından istifadeyle araştırılması, Türk-İslâm tarihinin önemli devletlerinden birisinin hürriyetini yitirerek öncelikle Moğollara ardından da yine bir Moğol devleti olan İlhanlılara bağımlı hâle gelmesinin bir bütünlük içerisinde açıklanmasını amaç edindik. Zira yükseliş ve çöküş arasında köprü vazifesi gören bu dönem, bizi IV. Rükneddin Kılıç Arslan zamanında Türkiye Selçuklularının tarihini çalışmaya yönlendiren nedenler arasında yer almaktadır. Öte yandan mezkûr sultanın yaşamına dair müstakil bir tez çalışması bulunmamaktadır.

Çalışmamız, giriş ve dört ayrı bölümden müteşekkildir. Giriş kısmında, Türkiye Selçuklularının kuruluşundan Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın tarih sahnesine çıkışına dek yaşanan siyasî olaylar ele alınmıştır.

İlk bölümde, sabık Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefatının ardından devlet adamlarının çıkar ve üstünlük mücadeleleri, Moğollara bağlılığını arz etmek üzere Karakurum'a gitmiş olan IV. Kılıç Arslan'ın ülkeden uzak kaldığı dönemde ağabeyi II. Keykâvus ile Vezir Şemseddin Muhammed İsfahânî güdümündeki devlet idaresini konu edindik.

İkinci bölümde, Moğolistan seyahatinden dönen IV. Kılıç Arslan'ın taht iddiasında bulunması üzerine II. Keykâvus'la arasında geçen Sultan Hanı ve Ahmedhisarı muharebelerini, müşterek saltanatın tesisi üzerine cereyan eden hadiseleri ve Ağaçeri Türkmenlerinin istilâ harekâtlarını inceledik.

Üçüncü bölümde, II. İzzeddin Keykâvus'un Sultan Hanı'nda Moğol komutanıyla girdiği mücadelede mağlup olarak kısa süreliğine ülkeyi terki neticesinde IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kısmî hâkimiyetini, bir süre sonra yeniden başlayan taht kavgalarında IV. Kılıç Arslan'ın Moğolların desteğiyle hâkimiyeti ele geçirme gayretlerini ve Selçuklu ülkesinin ikiye taksim edilmesini izah etmeye çalıştık. Bu süreçte İlhanlı Hükümdarı Hülâgû Han'ın huzurunda bulunan iki sultanın da başından geçen olayları tetkik ettik.

Dördüncü bölüm ise ele aldığımız dönemde, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın müstakil saltanatı süresince vuku bulan hadiselerin anlatıldığı kısmı oluşturmaktadır. Bu fasılda, meydana gelen çok sayıdaki isyan üzerinde durulmuş ve IV. Kılıç Arslan'ın saltanatına tesirleri incelenmiştir. Öte yandan Sinop şehrinin istirdadını da ihtiva eden bölüm, çalışmanın en hacimli kısmını oluşturmaktadır. Burada Kılıç Arslan'ın şahsiyeti ve vefatının nasıl gerçekleştiğinin anlatılmasına ilâveten sultanın Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî başta olmak üzere mutasavvıf zümrelerle ve Ermenilerle ilişkilerine de değinilmiştir. Bir başka önemli husus da, IV. Kılıç Arslan'ın hâkimiyeti süresince iktâ sistemindeki değişen uygulamalara temas edilmiş olmasıdır.

Akademik mânada bir çalışma hazırlamanın ilk basamağını teşkil eden lisans bitirme tezimin danışmanlığını üstlenen, o dönemden itibaren her zaman desteğini gördüğüm, kendisini tanıma ve talebesi olma şerefine eriştiğim saygıdeğer hocam Prof. Dr. Abdülkerim ÖZAYDIN'a müteşekkirim. Çalışmamızı kapsayan alandaki eksikliği tespit ederek tez konumun belirlenme safhasındaki hassasiyeti, yazım ve değerlendirme sürecindeki katkıları, sonsuz desteği ve sabrı için, ayrıca lisans öğrenimimin ilk yıllarından itibaren her daim yoluma rehber olan, bilgi ve birikiminden çokça istifade ettiğim pek saygıdeğer hocam ve danışmanım Prof. Dr. Muharrem KESİK'e teşekkür ederim. Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca çok kıymetli bilgiler edindiğim, tez yazımı hususundaki Bilimsel Araştırma Teknikleri ve Yayın Etiği dersiyile akademik çalışmanın tüm inceliklerini öğreten, daima desteğini hissettiğim sayın hocam Prof. Dr. Ebru ALTAN'a müteşekkirim. Hazırladığım çalışmanın gerektirdiği ana kaynak eserlerinin temini ve lisansüstü eğitimim süresince dil bilgisinin inceliklerini öğrendiğim değerli hocam Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK'e teşekkür ederim. Yüksek lisans eğitimi döneminde sağladığı burs desteği için Türk Petrol Vakfı'na teşekkür ederim. Arapça eserlerin tercümesi hususunda yardım aldığım Hüseyin Şaban'a teşekkür ederim. Bilgi ve birikimlerini benimle paylaşan kıymetli ağabeyim Şeyhmus NAYIR ile bu yolda hep yanımda olan sevgili dostlarım Süleyman Onur GEYİK ve Zehra ORAKÇI'ya teşekkürü borç bilirim.

Yaşamım ve tüm eğitim hayatım boyunca maddî/manevî en büyük destekçim olan, büyük bir özveriyle beni yetiştiren, bir ân olsun yalnız bırakmayan, sabırla bu günlere getiren annem Tülin ÖZCAN, rahmetli babam Levent ÖZCAN ve canım kardeşim Doğukan Ayberk ÖZCAN'a minnettarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SULTAN II. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV'İN (1237-1246) ÖLÜMÜ SONRASI TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SİYASÎ DURUMU

1.1. IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Ailesi Hakkındaki İlk Bilgiler.....	43
1.2. II. İzzeddin Keykâvus'un Tahta Çıkarılması ve Devlet Adamları Arasında Yaşanan Çekişmeler.....	45
1.3. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Karakurum'a Gönderilmesi.....	53
1.4. Vezir Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin Hâkimiyet Dönemi (1247-1249).....	57
1.4.1. Türk Ahmed İsyanı.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

CELÂLEDDİN KARATAY'IN GİRİŞİMLERİ SONUCU KURULAN MÜŞTEREK (ORTAK) SALTANAT DÖNEMİ (1249-1254)

2.1. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Moğolistan'dan Dönmesi, Sivas'ta Sultanlığını İlan Etmesi ve Vezir Şemseddin İsfahânî'nin Bertaraf Edilmesi.....	63
2.2. II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan Arasında Yaşanan Saltanat Mücadelesi ve I. Sultan Hanı Savaşı.....	67
2.3. Müşterek Saltanatın Tesisi.....	72
2.3.1. Oyuz Melik İsyanı.....	74
2.4. Batu Han'dan Elçilik Heyetinin Gelişi ve Selçuklu Devlet Adamları Arasında Yaşanan Çekişmeler.....	75
2.5. Selçukluların Bağdat'a Elçilik Heyeti Göndermesi.....	80
2.6. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Moğol Hanı Tarafından Çağırılması ve Yerine II. Alâeddin Keykubad'ın Gönderilmesi.....	81

CELÂLEDDİN KARATAY'IN ÖLÜMÜ SONRASI YAŞANAN İÇ

KARIŞIKLIKLAR

2.7. Sultan II. Alâeddin Keykubad'ın Vefatı ve Müşterek Hâkimiyetin Sonu.....	85
2.8. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Kayseri'de Tahta Çıkması ve Müstakil Saltanatını İlânı.....	88
2.9. Ahmedhisarı Savaşı: IV. Kılıç Arslan'ın Hapsedilmesi.....	91
2.10. Fahreddin Ali'nin Elçilik Vazifesi İçin Batu (Sayın) Han'ın Huzuruna Gönderilmesi.....	96
2.11. Ağaçeri Türkmenlerinin İstilâsı.....	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN'IN İLK MÜSTAKİL SALTANATI

3.1. II. İzzeddin Keykâvus'un Sultan Hanı Savaşı'nda Moğol Kumandanı Baycu'ya Yenilmesi.....	100
3.2. Sultan Hanı Savaşı Sonrası Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Firarı ve Konya'nın Âkıbeti.....	108
3.3. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus'a Mektubu ve Mektubun Değerlendirilmesi.....	112
3.4. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Sultan İlân Edilmesi ve Selçuklu İdaresinin Yeniden Tesis.....	113

IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN İLE II. İZZEDDİN KEYKÂVUS

ARASINDAKİ SALTANAT MÜCADELESİNİN YENİDEN BAŞLAMASI

3.5. Baycu Noyan'ın Anadolu'dan Ayrılması, II. İzzeddin Keykâvus'un Geri Dönüşü ve Tahtı Ele Geçirdikten Sonraki İcraatları.....	118
3.6. Malatya Üzerindeki Hâkimiyet Mücadelesi ve Ağaçeriler Meselesinin Yeniden Gündeme Gelmesi.....	121
3.7. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Moğol Birliklerinin Desteğiyle Tahtı Ele Geçirme Çabaları ve Niksar'da Tahta Oturması (1258).....	124

SELÇUKLU ÜLKESİNİN İKİ KARDEŞ ARASINDA TAKSİM EDİLMESİ VE

SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELER

3.8. Türkiye Selçuklu Devleti Topraklarının IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile II. İzzeddin Keykâvus Arasında Taksimatı ve Sultan II. Alâeddin Keykubad'ın Beraberinde Moğol Hanının Huzuruna Giden Selçuklu Ümerâsının Anadolu'ya Avdeti	127

3.9. Selçuklu Sultanları IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. İzzeddin Keykâvus Hülâgû Han'ın Huzurunda.....	129
3.10. Türkiye Selçuklu Sultanlarının Moğollara Karşı Vergi Mükellefiyeti ve Mevcut İktisadî Vaziyeti.....	132
3.11. Selçuklu Sultanlarının Hülâgû Han'ın Suriye Seferine Katılmaları ve Ardından Anadolu'ya Dönmeleri Neticesinde Yapılan Yeni Tayinler.....	134
3.11.1. Hülâgû Han'ın Âmid'i Zaptı ve Şehrin Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a Teslimi.....	137
3.12. İlhanlıların Vergi Tahsilâtı Esnasında Yaşanan Gerginlik ve Kurulan İttifaklar.....	139
3.12.1. Uç Türkmenlerinin Reisi Mehmed Bey Meselesi.....	142
3.13. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Müttelik Arayışları ve Nihai Bir Şekilde Tahtı Terk Ederek İstanbul'a Sığınması.....	145

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN'IN MÜSTAKİL SALTANATI

4.1. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Konya'da Tahta Oturması ve Selçuklu Ülkesinin Tamamına Hâkim Olması.....	157
4.2. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Döneminde Vuku Bulan İsyanlar.....	158
4.2.1. Uç Gazisi Mehmed Bey'in Tedip Edilmesi.....	159
4.2.2. Karaman, Zeynü'l-Hâc ve Bunsuz İsyanı.....	162
4.2.3. Ali Bahadır ile Emîr-i âhur Muzaffereddin Uğurlu'nun Son İsyan Teşebbüsü.....	168
4.2.4. IV. Kılıç Arslan Döneminde Meydana Gelen Vesair İsyanlar.....	169
4.3. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Nihai Saltanat Döneminde Pervâne Muînüddin Süleyman ve İcraatları.....	173
4.4. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Döneminde İktâ Sistemi, Toprak Hukuku.....	176
4.5. Sinop'un İstirdadı	180
4.6. IV. Kılıç Arslan Döneminde Selçuklu-Ermeni İlişkileri.....	189
4.6.1. Ermeni Kaynaklarında Geçen Selçuklu Ülkesi Hakkındaki Bazı Kayıtlar.....	197
4.7. IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile Devlet Erkânı Arasındaki İlişkilerin Bozulması ve Ölümü.....	198

4.8. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Tarihî Şahsiyeti ve Kişilik Özellikleri.....	212
4.9. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Eşleri ve Çocukları.....	214
4.10. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Mutasavvıflarla Münasebetleri.....	217
4.10.1. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Dönemi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile Münasebetler.....	217
4.10.2. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Muhlis Paşa'yla Olan İlişkisi...	223
SONUÇ	226
BİBLİYOGRAFYA	230
EKLER	294

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.: Adı Geçen Eser

agm.: Adı Geçen Makale

a.mlf.: Adı Geçen Müellif

b.: Beyit

bk.: Bakınız

C.: Cilt

çev.: çeviren

DİA: Diyanet İslâm Ansiklopedisi

DGBİT: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi

ed.: Editör

EI²: Encyclopaedia of Islam

Fr.: Fransızca

Haz.: Hazırlayan

İA: İslâm Ansiklopedisi

İÜEFTD: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi

JRAS: Journal Royal Asiatic Society

km.: Kilometre

Krş.: Karşılaştır

MUTAD: Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi

n.: Dipnot

nşr.: Neşir/Neşreden

ö.: Ölümü

s.: Sayfa

SUTAD: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi

Sy.: Sayı

Thk.: Tahkik

trc.: Tercüme

TTK: Türk Tarih Kurumu

USAD: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi

GİRİŞ

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMA ESERLERİ

Arapça ve Farsça Kaynaklar

Şerîf el-İdrîsî¹ (ö. 560/1165) İslâm coğrafyacılardan olup aynı zamanda da bir botanik âlimidir. Çalışmamıza Sinop şehrinin istirdadından söz ettiğimiz fasılda mezkûr kentin coğrafi vaziyeti hakkında verdiği bilgilerle katkı sağlamıştır. *Nüzhetü'l-müşâtâk* adındaki eserinin Türkçe tercümesinden² istifade ettik.

Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî³ (ö. 664/1266 sonrası), *Tabakât-ı Nâsirî* isimli eseriyle ün kazanmış XIII. asır müelliflerdendir. Eserin Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşahlar hakkındaki bilgileri ihtiva eden Türkçe tercümesi⁴ Prof. Dr. Erkan GÖKSU tarafından yapılmıştır. Kaynakta, IV. Rükneddin Kılıç Arslan hakkında sadece Hülâgü Han'ın yanında bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Nitekim çalışmamıza katkısı yok denecek kadar az olmuştur. Mezkûr eserin Moğol istilâsına dair naklettiği bilgiler ise Doç. Dr. Mustafa UYAR tarafından Türkçeye⁵ kazandırılmıştır. Çalışmamızda, Moğollardaki taht değişikliklerini ve hükümdarların bazı faaliyetlerini tespit etme hususunda faydalandık.

Alaaddin Atâ Melik Cüveynî⁶ (ö. 681/1283), İlhanlıların XIII. yüzyılda yetiştirdiği dönemin önde gelen devlet adamlarından birisidir. Cüveynî'nin kayıtları, İlhanlı tarihi çalışmaları için öncelikli kaynaklardan birini teşkil etmektedir. Zira aile büyüklerinin ardından Cüveynî de İlhanlı devleti içerisinde önemli resmî mevkilerde bulunmuştur. Kendisi 1259 yılında tüm Irâk-ı Arab ve Hûzistan eyaletlerinin idaresine memur edilmiş ve bu görevini takribî 24 sene boyunca ifa etmiştir. Çalışmamız hakkında çok fazla olmasa da Türkiye Selçuklu sultanlarının da bulunduğu Moğolların taht değişikliği merasimi, Anadolu'ya tayin edilen Moğol kumandanları, Güyük Han'ın IV. Kılıç Arslan'ın saltanatını tasdik eden bir yarlık

¹ Coğrafya ve botanik âlimi için ayrıca bk. Ramazan Şeşen, "İdrîsî, Şerîf", *DİA*, C. XXI, s. 493-495.

² el-İdrîsî, *Kadim Dünya Coğrafyası*, (çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021.

³ Müellif hakkında ayrıntılı bilgi için bk. M. Fuad Köprülü, "Cûzcânî", *İA*, C: III, 230-237; A. S. Bazmee Ansari, "Cûzcânî, Minhâc-ı Sirâc", *DİA*, C. VIII, 98-99.

⁴ Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşahlar*, (trc. Erkan Göksu), TTK, Ankara 2020.

⁵ Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.

⁶ Muharrir ve yaşamı hakkında tafsilâtlı bilgi için bk. M. Fuad Köprülü, "Cüveynî", *İA*, C: III, s. 249-255; Orhan Bilgin, "Cüveynî, Atâ Melik", *DİA*, C: VIII, s. 140-141.

vermesi gibi temas edilmesi elzem olan konularda verdiği bilgilerle katkı sağlamıştır. Müellifin *Tarih-i Cihan Güşa*⁷ isimli eserinin Türkçe tercümesinden⁸ istifade ettik.

İbn Bîbî⁹ (ö. 684/1285'ten sonra), Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan dönemi hakkında en tafsilâtlı bilgileri nakleden müelliftir. Ebeveynleri Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın hükümdarlığında Selçukluların hizmetine girmiştir. Devlet içerisinde mühim vazifelerde bulunmuş babası Mecdüddin Muhammed Tercümân ve onun vefatıyla devraldığı görevler vesilesiyle yaşanan hadiselerle yakinen tanıklık etmiş bir muharrirdir. Selçuklu idarî kadrosuna olan yakınlığı nedeniyle ifadelerine ihtiyatla yaklaşmakla birlikte çağdaş diğer müelliflerle mukayese edildiğinde sahih bilgiler sunduğu görülmektedir. Mezkûr sebeplerden dolayı çalışmamız için büyük önemi haizdir. *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye* isimli eserinin Mürsel Öztürk tarafından hazırlanan Türkçe tercümesini¹⁰ ve farklı bilgilerin yer almasından dolayı *Farsça Muhtasar Selçuknâme*'nin M. Nuri Gençosman çevirisini¹¹ kullandık.

İzzeddin İbn Şeddâd¹² (ö. 684/1285) ekseriyetle *el-A'lâku'l-Hatîre fî Zikri Ümerâi's-Şam ve'l-Cezîre* isimindeki eseriyle tanınmaktadır. Eserde, Meyyâfârîkîn'in İlhanlılar tarafından zaptı, Âmid'in ele geçirilmesi ve IV. Kılıç Arslan'a tevcih edilmesi, Selçukluların Memlûklerle münasebetleri hususunda kısmî bilgiler yer almaktadır. Çalışmamızda el-Mektebetü's-Şâmîle programında yer alan Arapça neşrinden¹³ istifade ettik.

İbn Şeddâd'ın kaleme aldığı bir diğeri eseri olan *Târîhü'l-Meliki'z-Zâhir*'in *Baypars Tarihi* adını taşıyan Türkçe tercümesinden¹⁴ faydalandık. Eserin ilk cildi kayıp olup günümüze dek ulaşmadığı, Memlûk Sultanı Baybars'ın hayatını konu edindiği ve IV. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonraki yılları ihtiva ettiği için çalışmamıza mühim bir katkısı bulunmamaktadır. Öte yandan bazı şahıs isimlerinin diğer kaynaklarla mukayesesi hususunda yararlandık.

⁷ Eserin muhteviyatı hakkında ayrıca bk. Osman Gazi Özgüdenli, "Târîh-i Cihângüşâ", *DİA*, C: XL, s. 77-79.

⁸ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, (trc. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2013.

⁹ Mezkûr tarihçi hakkında ayrıntılı mâlûmat için bk. Adnan Sâdık Erzi, "İbn Bîbî", *İA*, C: V/2, s. 712-718; Abdülkerim Özaydın, "İbn Bîbî", *DİA*, C: XIX, s. 379-382.

¹⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme II*, (trc. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2014.

¹¹ İbn Bîbî, *Anadolu Selçukî Devletleri Tarihi İbn Bîbî'nin Farsça Muhtasara Selçuknâmesinden*, (trc. M. Nuri Gençosman), TTK, Ankara 1941.

¹² Müellif hakkında bilgi için bk. Casim Avcı, "İbn Şeddâd, İzzeddin", *DİA*, C: XX, s. 374-376.

¹³ İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatîre fî Zikri Ümerâi's-Şam ve'l-Cezîre*, el-Mektebetü's-Şâmîle (e-kitap), C. I.

¹⁴ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi: Al-Melik-Al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, (trc. Şerefüddin Yaltkaya), TTK, Ankara 2000.

İbn Saîd el-Mağribî'nin¹⁵ (ö. 685/1286) eserindeki, Sinop'un yeniden Selçuklu hâkimiyetine katılmasını anlattığımız kısımda şehrin coğrafi durumu hakkında verilen bilgilerden istifade ettik. Mezkûr kaynağın Arapça neşrini¹⁶ kullandık.

İbn Abdüzzâhir¹⁷ (ö. 692/1293), Bahrî Memlûkleri devrinin önde gelen devlet adamları ve tarihçilerindendir. Müellif, çalışmamızda Selçuklu-Memlûk münasebetleri dolayısıyla istifade ettiğimiz *er-Ravzü'z-Zâhir fî Sîret el-Melik ez-Zâhir* eserinde Memlûk Sultanı I. Baybars'ın yaşamını konu edinmiştir. Mezkûr eserin Prof. Dr. Aydın USTA tarafından hazırlanan Türkçe tercümesinden¹⁸ yararlandık.

Ferîdun bin Sipehsâlâr¹⁹ (ö. 712/1312 [?]), Selçuklu komutanlarından biri ve *Risâle-i Sipehsâlâr* isimli eserin sahibidir. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile münasebetlerini izahına çalıştığımız bölümde kaynağın Türkçe tercümesini²⁰ kullandık.

Sultan Veled²¹ (ö. 712/1312), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin erkek evladı ve XIII. yüzyılın meşhur mutasavvıflarından birisidir. Kaleme aldığı *Dîvân*'da Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a oğlu dünyaya gelince tebrik için yazdığı satırlara rastlanmakta ve eserinin bir yerinde de sultanın eşi Gumaç Hatun'u da methetmektedir. Çalışmamızda Türkçe tercümesinden²² istifade ettik.

Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî (ö. 718/1318),²³ XIII.-XIV. yüzyıllar arasında yaşamış, İranlı bir devlet adamı ve müverrihtir. Konumuz itibarıyla, yazarın Selçuklu sultanları ile İlhanlı hükümdarları arasındaki münasebetlere dair aktardığı nakillerden faydalandık.

¹⁵ Edip, şair, tarihçi ve coğrafyacı olan müellif hakkında bk. Recep Uslu, "İbn Saîd el-Mağribî", *DİA*, C: XX, s. 302-305.

¹⁶ İbn Saîd el-Mağribî, *Kitâbü'l-Cogrâfyâ*, nşr. İsmâil el-Arabî, Beyrut 1970.

¹⁷ Müverrih hakkında tafsilâtli bilgi için bk. Pedersen, "İbn Abdüzzâhir", *İA*, C: V/2, s. 695; Asri Çubukçu, "İbn Abdüzzâhir", *DİA*, C: XIX, s. 289-291.

¹⁸ İbn Abdüzzâhir, *Kâtibin Gözünden Sultan Baybars*, (trc. Aydın Usta), İstanbul 2021.

¹⁹ Muharrir hakkında ayrıca bk. Nuri Şimşekler, "Sipehsâlâr, Ferîdun", *DİA*, C: XXXVII, s. 260.

²⁰ Ferîdun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve etrafındakiler Risâle*, (trc. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1977.

²¹ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Veyis Değirmençay, "Sultan Veled", *DİA*, C: XXXVII, s. 521-522.

²² Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, (trc. Veyis Değirmençay), Demavend Yayınları, İstanbul 2016.

²³ Bahsi geçen yazarın hayatı ve eserleri hakkında bk. Osman Gazi Özgüdenli, "Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî", *DİA*, C: XXXV, s. 19-21.

*Câmiu't-Tevârih*²⁴ isimli kitabının İlhanlılar kısmının yer aldığı Türkçe tercümesini²⁵ kullandık.

İbnü'l-Fuvatî'nin²⁶ (ö. 723/1323), *Talhis Macma' Al-Âdab fî Mu'cam Al-Alkab* isimindeki eserinden Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefat ettiği yıla ilişkin kayıttan istifade ettik. Çalışmamızda kaynakta yer alan ifadeye Ziya Musa Buniyatov'un Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu bildiriden²⁷ ulaştık. İbnü'l-Fuvatî'ye atfedilen bir diğer kaynak *el-Havâdisü'l-Câmi'a ve't-Tecârübü'n-Nâfi'a fî'l-Mi'eti's-Sâbi'a*'da²⁸ ise Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ölümü hakkındaki mâlûmattan faydalandık.

Baybars el-Mansûrî²⁹ (ö. 725/1325), Memlûkler döneminde yaşamış ünlü bir devlet adamı ve tarihçidir. Çalışmamızda kullandığımız eseri *Zübdetü'l-fikre fî târihi'l-hicre*, yaratılıştan 724/1324 senesine kadar zuhur eden olayları ihtiva eder. Tez çalışmamızda; II. Alâeddin Keykubad'ın Batu Han'ın huzuruna düzenlediği ziyaret ve ölümü, Baycu Noyan'ın Anadolu'ya gelmesiyle birlikte zuhur eden hadiseler, II. İzzeddin Keykâvus'un Moğollarla yaşadığı ihtilâf ve muharebe, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ağabeyi ile olan saltanat mücadelesi, kendi safında yer alan devlet adamlarıyla münasebetleri, İlhanlı hükümdarının karargâhında yaşadıkları, Selçuklu ülkesinin ikiye taksimi gibi hususların aydınlatılması açısından elzem bir kaynaktır. Orijinal lisanı Arapça olan eserin tenkitli neşrinden³⁰ istifade ettik.

Yûnînî³¹ (ö. 726/1326), *Zeylû Mir'âtî'z-Zamân* adlı eseriyle ün kazanmış, dönemin önemli müelliflerinden birisidir. Eseri, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtî'z-Zamân* isimli çalışmasına yazılmış bir zeyl niteliğindedir. Selçuklulardan ziyade Eyyûbîlerin son dönemleri, Haçlılar, Moğollar ile erken dönem Bahrî Memlûkler tarihi hakkında kaynak hüviyetinde olan

²⁴ Farsça eser, modern mânada ilk cihan tarihi olarak addedilmektedir. Bk. Ramazan Şeşen, “Câmiu't-Tevârih”, *DİA*, C: VII, s. 132-134.

²⁵ Reşîdüddin Fazlullâh, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, (trc. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmed Hesamipour Khelejanî), TTK., Ankara 2013.

²⁶ Yazar hakkında tafsilâtli bilgi için bk. Cengiz Tomar, “İbnü'l-Fuvatî”, *DİA*, C: XXI, s. 47-49.

²⁷ Ziya Musa Buniyatov, “İbn Al Fuvatî'nin “Talhis Macma' Al-Âdab fî Mu'cam Al-Alkab” Eserinde Belirtilen Konya Sultanlığının Görkemli Şahısları”, *VIII. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Ekim 1976*, Ankara 1981, C. II, 591-597.

²⁸ İbnü'l-Fuvatî, *el-Havâdisü'l-Câmi'a ve't-Tecârübü'n-Nâfi'a fî'l-Mi'eti's-Sâbi'a*, (thk. Mehdi en-Necm), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

²⁹ Mezkûr tarihçi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Asri Çubukçu, “Baybars”, *DİA*, C: V, s. 220-221.

³⁰ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre fî târihi'l-hicre*, (thk. Donald S. Richards), Beyrut 1998.

³¹ Müellif için bk. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Yûnînî, Kutbüddin”, *DİA*, C: XLIII, s. 596-597.

eserin tez konumuza olan katkısı, IV. Kılıç Arslan'ın öldürülmesine dair naklettiği bilgilerdir. Biz, eserin Arapça neşrinden³² yararlandık.

Ebü'l-Fidâ³³ (ö. 732/1331), coğrafyacı ve aynı zamanda Eyyûbî hânedan mensubu bir tarihçidir. Yazar, IV. Kılıç Arslan döneminden oldukça kısıtlı kayıtlar sunmaktadır. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefatının akabinde tertip edilen taht merasimi hakkında müellifin *el-Muhtasar fî Târîhi'l-Beşer* isimli eserinin Arapça neşrinden³⁴ istifade ettik. Öte yandan bir diğer eseri olan *Takvimü'l-Büldan*'dan ise Türkmenler meselesini ele aldığımız fasılda ve Sinop şehrinin istirdadından söz ettiğimiz kısımda mezkûr kent hususunda verilen bilgilerden faydalandık. *Takvimü'l-Büldan*'ın Türkçe tercümesini³⁵ kullandık.

Kerîmüddin Mahmud Aksarayî³⁶ (ö. 733/1332-1333), Türkiye Selçuklu Devleti tarihine ışık tutan oldukça önemli tarihçilerden birisidir. *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr* adlı eserinin son faslı IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın tarih sahnesine çıkmasından XIV. yüzyılın ikinci yarısına dek olan olayları ihtiva etmektedir. Konumuzun araştırmasında oldukça mühim bir kaynak hüviyetindeki eserin Türkçe tercümesinden³⁷ istifade ettik.

Nüveyrî³⁸ (ö. 733/1333), Memlûk tarihçilerinden olan müellif meşhur eseri *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*'de Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan dönemi hakkındaki hadiselerle de temas etmektedir. Arapça neşrini³⁹ kullandığımız eserden II. Alâeddin Keykubad ile Selçuklu devlet adamlarının Moğol hanının huzuruna gitmesi, başlarından geçen olaylar ve IV. Kılıç Arslan'ın ölümü hakkındaki kayıtlardan faydalandık.

Niğdeli Kadı Ahmed⁴⁰ (ö. 734/1333'ten sonra), Selçukluların hizmetinde bulunan Kadı Cemâleddin Hotenî'nin torunu olması ve dedesinin Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile II.

³² Yûnînî, *Zeylû Mir'âtü'z-Zamân*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Haydarabad 1954-1955, C. II-III.

³³ Yazar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Brockelmann, "Ebülfidâ", *İA*, C: IV, s. 78; H. A. R. Gibb, "Abu'l-Fidâ", *EA*, C: I, s. 118-119; Abdülkerim Özeydin, "Ebü'l-Fidâ", *DİA*, C: X, s. 320-321.

³⁴ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Târîhi'l-Beşer*, (baskı Muhammed Abdüllatif), C. IV.

³⁵ Ebü'l-Fidâ, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan)*, (çev. Ramazan Şeşen), İstanbul 2017.

³⁶ Müellif hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Aka, "Aksarayî, Kerîmüddin", *DİA*, C: II, s. 293.

³⁷ Kerîmüddin-i Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, (trc. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2000.

³⁸ Müellif hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Öz, "Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb", *DİA*, C: XXXIII, s. 304-306.

³⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, (thk. Necib Mustafa Fevvaz, Hikmet Keşli Fevvaz), Beyrut, Dârü'l-Kutubu'l-İlmiyye, C: XXVII.

⁴⁰ Tarihçi hakkında ayrıca bk. Ali Ertuğrul, "Niğdeli Kadı Ahmed", *DİA*, C: Ek-2, s. 355-356.

İzzeddin Keykâvus arasında çıkan muharebeye tanıklık eden ve bu savaşta hayatını kaybeden bir devlet adamı olması nedeniyle ilginç bilgiler nakletmektedir. Müellifin Farsça kaleme aldığı *el-Veledü's-şefik* isimli eserin Türkçe çevirisini⁴¹ kullandık.

Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî (ö. 740/1340'tan sonra),⁴² eserinde IV. Kılıç Arslan'ın vefatı ve diğer kaynak yazarlarından farklı olarak kardeşi II. Alâeddin Keykubad'ın öldürülmesindeki rolü hususunda birkaç cümleden müteşekkil mâlûmat kaydetmektedir. *Târih-i Güzide*⁴³ adlı umumi tarihinin Türkçe tercümesinden⁴⁴ istifade ettik.

İbnü'l-Verdî⁴⁵ (ö. 749/1349), Suriyeli şair, fakîh, mutasavvîf ve tarihçidir. *Tetimmatü'l-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer* adını taşıyan eserinin Selçuklular hakkındaki kısımlarının Türkçe tercümesini⁴⁶ kullandık. Bu eserin çalışmamıza katkısı yok denecek kadar az olmuştur. Zira müellifin naklettiği bilgiler kısıtlı olmasına yanı sıra tarihî kronolojiye uygun düşmemektedir.

İbn Fazlullah el-Ömerî⁴⁷ (ö. 749/1349), Ortaçağ'ın mühim coğrafya âlimi ve tarihçilerinden birisidir. *Mesâlikü'l-Ebsâr* isimindeki kitabında IV. Kılıç Arslan'ın ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus ile birlikte Hülâgü Han'ın huzuruna gittiğine, iki sultan arasında çıkan ihtilâf üzerine II. Keykâvus'un İstanbul'a iltica ettiğine ve Rükneddin Kılıç Arslan'ın öldürülmesine dair kısmî mâlûmatlar nakleder. Çalışmamızda eserin Türkçe tercümesini⁴⁸ kullandık.

Elvan Çelebi⁴⁹ (ö. 760/1358-1359 sonrası), Babaî Ayaklanması'nın öncüsü Baba İlyâs-ı Horasânî'nin torunlarından ve XIV. yüzyıl sûfilerindendir. Müellifin çalışmamızda da istifade ettiğimiz meşhur eseri *Menâkıbü'l-Kudsiyye*⁵⁰ günümüze kadar ulaşan tek kitabıdır. Eserde,

⁴¹ Kadı Ahmed Nigedî, *el-Veledü's-şefik*, (trc. Ali Ertuğrul), **Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk'ı (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak)**, TTK, Ankara 2015, C. I.

⁴² Muharrir hakkında tafsilâtli mâlûmat için bk. Zeki Velidi Togan, "Hamdullah Müstevfî", **İA**, C: V/1, s. 186-188; Abdülkerim Özeydin, "Hamdullah el-Müstevfî", **DİA**, C. XV, 454-455.

⁴³ Eser hakkında ayrıca bk. Abdülkerim Özeydin, "Târih-i Güzide", **DİA**, C: XL, s. 82-83.

⁴⁴ Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, **Târih-i Güzide**, (trc. Mürsel Öztürk), TTK., Ankara 2018.

⁴⁵ İsmail Durmuş-Ali Şakir Ergin, "İbnü'l-Verdî Zeynüddin", **DİA**, C: XXI, s. 239-240.

⁴⁶ İbnü'l-Verdî, **Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular**, (trc. Mustafa Alican), İstanbul 2019.

⁴⁷ Müellif hakkında bk. Abdülazîz el-Alevî, "İbn Fazlullah el-Ömerî", **DİA**, C: XIX, s. 483-484.

⁴⁸ **Mesâlikü'l-Ebsâr**, (trc. Ahsen Batur), **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, Selenge Yayınları, İstanbul 2019.

⁴⁹ Müverrih hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Yaşar Ocak, "Elvan Çelebi", **DİA**, C: XI, s. 63-64.

⁵⁰ Elvan Çelebi, **Menâkıbü'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülâlesinin Menkabevî Tarihi**, (Haz. İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak), TTK, Ankara 1995.

Elvan Çelebi'nin dedesi Muhlis Paşa'nın Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile münasebetleri hakkında mâlûmatlar bulunmaktadır.

Ahmed Eflâkî⁵¹ (ö. 761/1360), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile onun çevresinde yaşanan hadiseler hakkında kaleme aldığı *Menâkıbü'l-ârifîn* adlı eseriyle meşhur bir müelliftir. Eflâkî'nin naklettiği bilgiler menkıbevî bir hüviyete sahip olduğu için ihtiyatla yaklaşılması gereken eserlerdendir. Çalışmamızda IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Mevlânâ ve mutasavvıf zümrelerle olan ilişkisini izah ettiğimiz kısımlarda faydalandık. Adı geçen kaynağın *Âriflerin Menkıbeleri* adıyla yayımlanan Türkçe tercümesinden⁵² istifade ettik.

Anonim Selçuknâme, yazarı meçhul ve Türkiye Selçuklu Devleti tarihi için önem arz eden bir kaynaktır. Müellifinin tespiti mümkün olmayan eserde Selçukluların ortaya çıkışından başlanarak 765/1363 senesine kadar geçen olayların anlatımı söz konusudur. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hükümdarlığı, müşterek saltanat dönemi ve ümerâsının önde gelen emîrlerinden Celâleddin Karatay hakkında mühim bilgiler nakledilmektedir. Çalışmamızda Farsça kaleme alınan eserin Türkçe çevirisini⁵³ kullandık.

İbn Battûta⁵⁴ (ö. 770/1368-1369), Ortaçağ'da yaşamış en önemli seyyahtır. Müellifin kaleme aldığı seyahatnamenin Türkçe tercümesi⁵⁵ kullanılmış olup, çalışmamızda Sinop şehrinin istirdadının anlatıldığı fasılda istifade edilmiştir.

İbn Kesîr⁵⁶ (ö. 774/1337), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*⁵⁷ adlı eserinde başlangıçtan 767/1365-1366 senesine kadar olan olayları aktarmaktadır. Çalışmamıza fazla katkısı bulunmayan kaynakta, yalnızca 659/1260-1261 yılına dair nakledilen hadiseler içerisinde Sultan IV. Kılıç Arslan'ın Selçuklu hâkimi olduğuna ve Selçuklu ülkesinin ikiye taksim edildiğine dair bir bilgiye rastlanmaktadır. Mezkûr eserin Türkçe tercümesini⁵⁸ kullandık.

⁵¹ Yazar hakkında bk. Tahsin Yazıcı, "Ahmed Eflâkî", *DİA*, C: II, s. 62.

⁵² Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, (trc. Tahsin Yazıcı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, C. I.

⁵³ *Anonim Selçuknâme*, (trc. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner), Atıf Yayınları, Ankara 2014.

⁵⁴ Müellif hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbrahim Kafesoğlu, "İbn Battuta", *İA*, C: V/2, s. 708-711; A. Miquel, "İbn Battûta", *Eİ²*, C: III, s. 735-736; A. Said Aykut, "İbn Battûta", *DİA*, C: XIX, s. 361-368.

⁵⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, (trc. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, C. I.

⁵⁶ Abdülkerim Özaydın, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", *DİA*, C: XX, s. 132-134.

⁵⁷ Umumi bir İslâm tarihi hüviyetindeki eser hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Abdülkerim Özaydın, "el-Bidâye ve'n-Nihâye", *DİA*, C: VI, s. 131-132.

⁵⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi*, (trc. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, C. XIII.

İbn Haldûn⁵⁹ (ö. 808/1406), tarih araştırmaları için ünlü bir müellif olmasının yanı sıra felsefe ve sosyoloji alanlarına da hizmet etmiş mümtaz bir şahsiyettir. Çalışmamızda mezkûr müverrihin *Târihi İbn Haldûn ve Divânü'l-Mübtedâ ve'l-Haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l Berber ve men Âsarahüm min Zevi'l-Sultani'l-Ekber* adındaki eserinden istifade ettik. Arapça neşrini⁶⁰ kullandığımız eserde IV. Kılıç Arslan'ın ağabeyi ile yaşadığı ihtilâf, uç gazisi Mehmed Bey'in tedip edilmesi hadisesi ve Sultan IV. Kılıç Arslan vefat konularına değindiği kısa bilgilerden faydalandık.

İbn Dokmak⁶¹ (ö. 809/1407), Hanefî fıkıh âlimi ve tarihçidir. Moğol istilası hususunda da bilgiler verdiği eseri *Nüzhetü'l-Enâm fî Târihi'l-İslâm*'ın Arapça neşrinden⁶² istifade ettik. Mezkûr kaynağı, Hülâgü Han'ın Halep'e düzenlediği sefer ve yaptığı katliamda Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın da orada bulunduğunu ifade ettiğimiz kısımda kullandık.

Kalkaşendî'nin⁶³ (ö. 821/1418), İslâm âleminde devlet adamlarının gelişmesi ve kâtiplerin yetiştirilmesi gayesiyle hazırladığı ve 1412 senesinde tamamladığı ansiklopedik çalışması *Subh 'ul-a'şâ fî sinâ'ti'l-inşâ*'da IV. Kılıç Arslan'a dair bilgiler de nakletmektedir. Eserin çalışmamıza olan katkısı, Türkiye Selçuklu topraklarının IV. Kılıç Arslan ile II. İzzeddin Keykâvus arasında pay edilmesi, Moğol hükümdarlı huzurunda Selçuklu sultanları arasında yaşanan üstünlük mücadeleleri hakkındadır. Bu bilgiler, kısa olmasına karşın önem arz etmektedir. *Subh 'ul-a'şâ*'nın Arapça neşrini⁶⁴ kullandık.

Makrîzî⁶⁵ (ö. 845/1442), kendinden önceki müelliflerin naklettiği bilgileri de göz önünde bulundurmak suretiyle Mısır bölgesinin tarihi ve Mısır'da hüküm sürenler hakkında tafsilâtlı mâlûmatların yer aldığı *es-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk* isimli eserini telif etmiştir. Çalışmamızda *es-Sülûk* şeklinde kısaltarak kullandığımız eser, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Hülâgü Han'ı ziyaretini zikrettiğimiz fasılda, mezkûr sultanın müstakilen tahta

⁵⁹ Yazar hakkında bk. Abdülhak Adnan Adıvar, "İbn Haldûn", *İA*, C: V/2, s. 738-743; Süleyman Uludağ, "İbn Haldûn", *DİA*, C: XIX, s. 538-543.

⁶⁰ İbn Haldûn, *Târihi İbn Haldûn ve Divânü'l-Mübtedâ ve'l-Haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l Berber ve men Âsarahüm min Zevi'l-Sultani'l-Ekber*, (thk. Halil Şehade, Süheyl Zekkâr), Beyrut 2000, C. V.

⁶¹ Asri Çubukcu, "İbn Dokmak", *DİA*, C: XIX, s. 414-415.

⁶² İbn Dokmak, *Nüzhetü'l-Enâm fî Târihi'l-İslâm*, (thk. Semîr Tabbâre), el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda 1999.

⁶³ Müverrih Kalkaşendî hakkında ayrıca bk. Mehmet İpşirli, "Kalkaşendî", *DİA*, C: XXIV, s. 263-265.

⁶⁴ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, (nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1987, C V.

⁶⁵ Mezkûr Mısırlı tarihçi hakkında tafsilâtlı bilgi için bk. Eymen Fuâd Seyyid, "Makrîzî", *DİA*, C: XXVII, s. 448-451.

oturması ve öldürülmesi kısımlarında istifade ettiğimiz bir kaynak olmuştur. Eserin Arapça neşri⁶⁶ ve Fransızca tercümesinden⁶⁷ faydalandık.

Aynî⁶⁸ (ö. 855/1451) *‘İkdü’l-cümân* isimli eserinde, Moğolların Selçuklu ülkesindeki icraatları, Selçuklu-Moğol mücadeleleri, Selçuklu sultan ve emîrlerinin Moğol hanını ziyaretlerinde başlarından geçen hadiseler, Türkiye Selçuklu Devleti’nin sınırları ve topraklarının taksimatı gibi IV. Kılıç Arslan döneminde cereyan eden olaylar hususunda ilginç bilgiler sunmaktadır. Mezkûr müellifin konumuz ile alâkalı kayıtları Baybars el-Mansûrî’nin eserinden nakledilmiştir. *‘İkdü’l-cümân*’ın Arapça neşrinden⁶⁹ istifade ettik.

Yazıcızâde Ali, Osmanlı Padişahı II. Murad’a sunduğu (1421-1444, 1444-1451) *Tevârih-i Âl-i Selçuk*⁷⁰ isimli eserinde Türklerin tarih sahnesine çıkmasından Osmanlı dönemine kadar geçen olayları ihtiva eden umumi bir Türk tarihi kaleme almıştır. Yazar, IV. Kılıç Arslan dönemi için geniş bir anlatım sunmakla beraber naklettiği mâlûmatlar İbn Bîbî’nin tekrarı niteliğindedir. Eserin Abdullah BAKIR tarafından hazırlanan nüshasından⁷¹ faydalandık.

Mîrhând⁷² (ö. 903/1498), Timurlular devri tarihçilerindendir. Çalışmamızda, müellifin Farsça kaleme aldığı ve yedi ciltten oluşan *Ravzatu’s-Safâ fî Sîreti’l-Enbiyâ ve’l-Mülûk ve’l-Hulefâ* isimli eserinin dördüncü cildinde yer alan Selçuklularla ilgili faslının Prof. Dr. Erkan GÖKSU tarafından hazırlanan Türkçe tercümesinden⁷³ faydalandık. Eserde IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın hâkimiyet dönemi hakkında çok fazla mâlûmat bulunmamakla birlikte hatalı ve oldukça kısa birkaç cümlelik bilgiler nakledilmektedir.

⁶⁶ Makrizî, *es-Sülûk li Ma’rifeti Düveli’l-Mülûk*, (thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1997 C. I-II.

⁶⁷ *Histoire des Sultans Mamlouks de l’Égypte*, Paris: The Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland 1845, C. I.

⁶⁸ Müellif hakkında ayrıntılı mâlûmat için bk. Ali Osman Koçkuzu, “Aynî, Bedreddin”, *DİA*, C: IV, s. 271-272.

⁶⁹ Aynî, *‘İkdü’l-cümân*, el-Mektebetü’s-Şâmile (e-kitap).

⁷⁰ Mezkûr eser hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Osman Gazi Özgüdenli, “Târîh-i Âl-i Selçûk”, *DİA*, C: XXXX, s. 72-73.

⁷¹ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Târîhi]*, (haz. Abdullah Bakır), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017.

⁷² Müverrih hakkında ayrıca bk. Tahsin Yazıcı, “Mîrhond”, *İA*, C: VIII, s. 360-361; İsmail Aka, “Mîrhând”, *DİA*, C: XXX, s. 156-157.

⁷³ Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu’s-Safâ fî Sîreti’l-Enbiyâ ve’l-Mülûk ve’l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, (trc. Erkan Göksu), TTK, Ankara 2015.

Cenâbî'nin (ö. 999/1590),⁷⁴ IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve dönemine dair sunduğu bilgiler doğru olmakla birlikte oldukça kısıtlıdır. Bunun yanı sıra çalışılan tarih aralığına nispeten daha geç dönemde yaşamış bir müelliftir. Tezimizde *el-'Aylemü'z-Zâhir* ismindeki eserin Prof. Dr. Muharrem KESİK tarafından hazırlanan Türkçe çevirisinden⁷⁵ yararlandık.

Müneccimbaşı (ö. 1113/1702),⁷⁶ XVII. asır Osmanlı uleması arasında yer alan bir müelliftir. Eseri, IV. Kılıç Arslan döneminden çok uzun yıllar sonra kaleme alınmış olması nedeniyle yazarın çalışmamız hakkındaki aktarımları, kendisinden önceki tarihçilerden pek farklı ve orijinal değildir. *Câmiu'd-Düvel* adındaki eserin Prof. Dr. Ali ÖNGÜL tarafından hazırlanan Türkçe tercümesinden⁷⁷ faydalandık.

Süryani Kaynakları

Abû'l-Farac İbnü'l- İbrî⁷⁸ (ö. 685/1286), XIII. yüzyılın önemli tarihçilerinden birisidir. Tez çalışmamızda da IV. Kılıç Arslan'ın tarih sahnesine çıkmasından vefatına kadar olan süreçte Türkiye Selçukluları ve komşu devletlerle yaşanan hadiseler hakkında oldukça önemli bilgiler aktarmaktadır. Müellifin yaratılıştan kendi ölümüne dek kaleme aldığı *Kronografya*'sının Türkçe tercümesinden⁷⁹ yararlandık. Mezkûr yazarın bir diğer eseri olan *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*'in de Türkçe çevirisinden⁸⁰ istifade ettik.

Ermeni Kaynakları

Urfalı Mateos'un⁸¹ (ö. 1136'dan sonra), kaleme aldığı *Vekayinâme*, çalıştığımız konudan uzun süre önce yazımına başlanıp tamamlandığı için tezimize katkısı

⁷⁴ Ünlü Osmanlı müelliflerinden olan yazar hakkında bk. Mehmet Canatar, "Cenâbî Mustafa Efendi", *DİA*, C: VII, s. 352-353.

⁷⁵ Cenâbî, *el-'Aylemü'z-Zâhir fî Ahvâli'l-Evâil ve'l-Evâhir*, (haz. ve trc. Muharrem Kesik), "Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-'Aylemü'z-Zâhir fî Ahvâli'l-Evâil ve'l-Evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısımının Tenkidli Metin Neşri", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994.

⁷⁶ Yazar hakkında ayrıca bk. Ahmet Ağırakça, "Müneccimbaşı, Ahmed Dede", *DİA*, C: XXXII, s. 4-6.

⁷⁷ Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi Anadolu Selçukluları ve Beylikleri*, (haz. Ali Öngül), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2017, C. II.

⁷⁸ Yukarıda zikredilen Süryani müellifin hayatı, faaliyetleri ve eserleri hakkında bk. Abdülkerim Özeydin, "İbnü'l-İbrî", *DİA*, C: XXI, s. 92-94.

⁷⁹ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, (trc. Ömer Rıza Doğrul), TTK, Ankara 1987, C. I-II.

⁸⁰ Abû'l-Farac, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, (trc. Şerafeddin Yaltkaya), TTK, Ankara 2011.

⁸¹ Müverrih hakkında ayrıca bk. Hrand D. Andreasyan, "Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 1949, C. I, Sy. 1, s. 102-108.

bulunmamaktadır. Giriş bölümümüzde Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'dan önceki Türkiye Selçuklu Devleti tarihini anlattığımız fasılda istifade ettiğimiz bir kaynaktır. Mezkûr eserin Türkçe tercümesini⁸² kullandık.

Genceli Kiragos⁸³ (ö. 1272), Moğol istilâsına dair oldukça ayrıntılı bilgiler nakleden, XIII. yüzyılın önemli Ermeni müelliflerinden birisidir. *Ermeni Tarihi* ismini taşıyan eserini 1241 senesinde kaleme almaya başlamış ve 1265 yılında noktalamıştır. Moğolların işgal ve katliamlarına, Selçuklu-Ermeni münasebetlerine değindiğimiz kısımlarda kullandığımız eserin Türkçe tercümesinden⁸⁴ istifade ettik.

Aknerli Grigor'un (ö. 1273'ten sonra) *Okçu Milleti Tarihi*⁸⁵ isimli eseri, çalışmamız esnasında Moğolların istilâ ettikleri yerlerdeki faaliyetlerine ilişkin müracaat ettiğimiz kaynaklardan birisidir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Selçuklu-Moğol münasebetleri hakkında mâlûmat vermesine rağmen IV. Kılıç Arslan hakkında bir bilgi nakletmemektedir. Dolayısıyla tezimize çok fazla katkısı bulunmamaktadır. Eserin Türkçe tercümesini⁸⁶ kullandık.

Müverrih Vardan⁸⁷ (ö. 1271-1272), din adamı ve XIII. asrın önemli Ermeni tarihçilerindendir. Eseri, çalışmamız hakkında Erzincan depremi gibi ilginç hadiseler ve Selçuklu sultanı ile Ermeni kralının da müdahil olduğu Moğol harekâtları hakkında birkaç bilgi sunmaktadır. *Türk Fetihleri Tarihi* isimindeki eserin 889-1267 yılları arasını ihtiva eden Türkçe tercümesinden istifade ettik.

Çalışmamızda istifade ettiğimiz diğer Ermeni kaynakları şunlardır; *Sebastatsi Vakayinamesi*, *Ermeni Kral II. Hetum'un Vakayinamesi*, *Simbat Sparapet'in Vakayinamesi*, *Piskopos Stepanos Vakayinamesi*, *Mhitar Ayrivanetsi Vakayinamesi* ve yazarı belirlenemeyen *Anonim Vakayiname*. A. G. Galstyan tarafından yukarıda zikredilen vekayinâmelerde bulunan Moğollar hakkındaki mâlûmatlar, Eski Ermenice aslından Rusça'ya çevrilmiş, İlyas Kemaloğlu

⁸² Urfalı Mateos, **Vekayinâme**, (trc. Hrant D. Andreasyan), **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, TTK, Ankara 2019.

⁸³ Hakkında ayrıca bk. Andreasyan, "Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları", s. 112-118.

⁸⁴ Genceli Kiragos, **Moğol İstilası 1220-1265**, (trc. Mahmut Kemal Bey), Post Yayınları, İstanbul 2018.

⁸⁵ Eser ve müellif hakkında bk. Hrand D. Andreasyan, "Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, İstanbul 1250, C. I, Sy. 2, s. 418-419.

⁸⁶ Aknerli Grigor, **Okçu Milleti Tarihi**, (trc. Hrant D. Andreasyan), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012.

⁸⁷ Müellif hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Andreasyan, "Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları (II)", 401-407.

tarafından da Rusçadan Türkçeye tercüme edilerek *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*⁸⁸ ismiyle 2005 yılında yayımlanmıştır. Bahsi geçen Ermeni müellifler ve Moğollar hakkındaki kayıtları *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar* adındaki eserin 2017 yılındaki ikinci baskısından temin ettik. Mezkûr eser, Moğol tarihine ilişkin bilgilerin yanı sıra IV. Rükneddin Kılıç Arslan döneminde Selçuklu-Ermeni münasebetlerini kaleme aldığımız kısımda da oldukça yarar sağlamıştır.

Bizans Kaynakları

Anna Komnena (ö. 1153) Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un (1081-1118) kızıdır. Selçuklu-Bizans ilişkileri için oldukça mühim bir kaynak teşkil eden *Aleksiad* isimli eserinden çalışmamızın giriş kısmında ve Sinop şehrinin IV. Kılıç Arslan'dan önceki dönemde Selçuklu hâkimiyetine katılmasına dair verdiği bilgiler dolayısıyla istifade ettik. Eserin Türkçe tercümesini⁸⁹ kullandık.

Niketas Khoniates'in (ö. 1213), *Historia* adındaki eserinden ekseriyetle tezimizin giriş faslında yararlandık. Öte yandan kaynakta nakledilen Prakana Kalesi hakkındaki kayıtlardan istifade ettik. *Historia*'nın Prof. Dr. Fikret Işıltan tarafından hazırlanan Türkçe tercümesini⁹⁰ kullandık.

Ioannes Kinnamos'un (ö. 1185 sonrası), *Historia* isimli eserinden Prakana Kalesi hususunda kısa bir bilgi için istifade ettik. Kaynağın Prof. Dr. Işın DEMİRKENT tarafından hazırlanan tercümesinden⁹¹ yararlandık.

Georgios Akropolites (ö. 1282) Bizanslı tarihçi ve devlet adamıdır. Kaleme aldığı *Vekayinâmesi*'nde II. Keykâvus'un Moğollarla olan muharebesinde Bizanslıların rolü üzerine mühim bilgiler nakletmektedir. Eserin Türkçe tercümesini⁹² kullandık.

⁸⁸ A.G. Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (trc. İlyas Kemaloğlu), İstanbul 2017.

⁸⁹ Anna Komnena, *Alexiad*, (trc. Bilge Umar), *Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.

⁹⁰ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (trc. Fikret Işıltan), TTK, Ankara 1995.

⁹¹ Ioannes Kinnamos, *Historia*, (trc. Işın Demirkent), *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, TTK, Ankara 2001.

⁹² Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, (trc. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Georgios Pachymeres⁹³ (ö. 1307 sonrası), Bizanslı bir tarihçidir. 1261 senesinde imparatorluk başkentine taşınması sebebiyle de Türklere dair yakın gözlemler yapma fırsatı bulmuştur. Bilhassa Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un İstanbul'a iltica ettiği sırada kendisi de orada bulunan müverrih, Selçuklu sultanlarına dair ilginç bilgiler nakleder Çalışmamızda II. Keykâvus'un İmparator II. Theodoros Laskaris ve VIII. Mikhail Palaiologos ile ilişkileri sonrasında da İstanbul'a firarı hakkında istifade ettiğimiz eserin Türkçe tercümesini⁹⁴ kullandık.

Nikiforos Grigoras (ö. 1360), Sultan IV. Rükneddin nihaî müstakil saltanatı öncesinde II. İzzeddin Keykâvus'un Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusuna karşı verdiği mücadelede Bizanslıların yardımı hakkında önemli bilgiler nakletmektedir. Müellifin Romaiki İstoria isimli eserinin konumuzla ilgili kısımlarının bulunduğu Türkçe tercümesinden⁹⁵ istifade ettik.

Vesair Hristiyan Kaynakları

Simon de Saint Quentin, 1245 senesinde papanın emriyle aralarında Lombardiyalı Anselm, Albert ve Aleksandr isminde kimselerin de bulunduğu dört kişilik ekiple Anadolu'ya gönderilmiş bir keşiştir. Amaçları, Doğu'da büyük bir korku yayan Moğolların Batı dünyasında da endişe yaratması üzerine ittifak teklifinde bulunulmasıydı. Müellif, ekseriyetle Moğollar hakkında verdiği bilgilerin yanı sıra Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ilk yılları ve Selçuklu devlet adamları hakkında da bazı orijinal mâlûmatlar nakletmektedir. Erendiz Özbayoğlu'nun çevirisiyle⁹⁶ Türkçeye kazandırılan kaynaktan yukarıda zikredilen konuların yazımında istifade ettik.

Plano Carpini, tıpkı Simon de Saint Quentin gibi Moğollarla temasa geçmek üzere Papa IV. Innocentius (1243-1254) tarafından görevlendirilmiş ve Saint Fransuva Tarikatı'na mensup papazlardan Polonyalı Benoit ve Portekizli Loran ile birlikte Tataristan'a gitmiştir. Moğol

⁹³ Mezku'r tarihçi hakkında bk. Levent Kayapınar, "Pachymeres, Georgios", **DİA**, C: XXXIV, s. 139-140.

⁹⁴ Georges Pachymérés, **Bizanslı Gözüyle Türkler**, (trc. İlcan Bihter Barlas), İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.

⁹⁵ Arslan Kılıç, "Nikiforos Grigoras'ın Romaiki İstoria Adlı Eserinin I.-VI. Bölümlerinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi", **İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2019.

⁹⁶ Simon de Saint Quentin, **Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248**, (trc. Erendiz Özbayoğlu), Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, Alanya 2006.

Hükümdarı Güyük Han'ın huzuruna çıkan Plano Carpini, seyahati sırasında gözlemlediği Moğolların dış görünüşü, sosyal yaşamı, gelenekleri, savaş aletleri ve stratejileri gibi pek çok konuda ilginç bilgiler aktarmaktadır. Doğrudan çalışma konumuza ilişkin bir mâlûmat kaydetmemiş olsa da Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın da yer aldığı Güyük Han'ın taht merasimine dair naklettiklerinden yararlandık. Eserinin Prof. Dr. Ergin AYAN tarafından hazırlanan Türkçe tercümesinden⁹⁷ istifade ettik.

Wilhelm von Rubruk (William of Rubruk, Ruysbroeckli Willem) da XIII. yüzyılda papa tarafından Moğol Hanı Mengü'nün huzuruna gönderilen isimlerden birisidir. Seyahati sırasında Anadolu'dan geçmiş ve Selçuklular hakkında bilgiler nakletmiştir. Bu mâlûmatlar oldukça kısıtlı ancak orijinal niteliktedir. IV. Kılıç Arslan ve kardeşleri hakkında takribî birkaç cümleyle söz eden müellifin eserinin Türkçe tercümesinden⁹⁸ istifade ettik.

Jean de Joinville (ö. 1317), VII. Haçlı Seferi'ne katılan mühim Haçlı müverrihlerindendir. Çalışmamızda, Selçuklu-Ermeni münasebetlerinde problem teşkil eden Prakana Kalesi nedeniyle iki taraf arasında vuku bulan muharebe hakkında naklettiği bilgilerden istifade ettik. Eserin Prof. Dr. Cüneyt KANAT tarafından hazırlanan Türkçe tercümesinden⁹⁹ faydalandık.

Araştırma Eserleri

Selçuklu tarihi araştırmalarında günümüz tarihçilerinin ilk müracaat ve belki de en çok istifade ettiği yazarların başında gelen Prof. Dr. Osman TURAN,¹⁰⁰ *Selçuklular Zamanında Türkiye*¹⁰¹ isimli eseriyle, bizim de çalışmamıza önemli katkılarda bulunmuştur.

Fransız şarkiyatçısı, İslâm tarihi profesörü olan müteveffa Claude CAHEN'in¹⁰² *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*¹⁰³ adıyla Türkçeye tercüme edilen, daha sonra

⁹⁷ Plano Carpini, **Moğolistan Seyahatnamesi 13. Yüzyılda Avrupa'dan Asya'ya Yolculuk**, (trc. Ergin Ayan), Kronik Yayınları, İstanbul 2018.

⁹⁸ Wilhelm von Rubruk, **Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat 13. Yüzyılda İstanbul'dan Karakurum'a Yolculuk**, (trc. Ergin Ayan), Kronik Yayınları, İstanbul 2019.

⁹⁹ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıraları**, (trc. Cüneyt Kanat), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2020.

¹⁰⁰ Yazarın hayatı ve faaliyetleri hakkında tafsilâtı bilgi için bk. Salim Koca, "Turan, Osman", **DİA**, C: XLI, s. 410-412.

¹⁰¹ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2018.

¹⁰² Müellif ve çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Michel Balivet, "Cahen, Claude", **DİA**, C: VII, s. 15-16.

¹⁰³ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, (trc. Yıldız Moran), E Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul 1979.

Osmanlılardan Önce Anadolu ismiyle yeniden basılan ve çağdaş kaynaklardan istifadeyle hazırladığı, Selçuklular hakkında tafsîlâtlı bilgiler naklettiği çalışması da tezimizde kullandığımız kitaplar arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Öte yandan yine aynı müellifin kitap, makale ve Encyclopedia of Islam’da bulunan ansiklopedi maddeleri de çalışmamızda önemli bir yere sahiptir.

Prof. Dr. Erdoğan MERÇİL’in telif ettiği, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi* adını taşıyan eser ile Türkler Ansiklopedisi’nde yer alan “Türkiye Selçukluları” makalesi, çalışmamızın sınırlarının belirlenmesinde etkin rol oynamış ve problemleri konular hususunda müracaat ettiğimiz kıymetli kitaplardır. Erdoğan MERÇİL ile Ali SEVİM’in birlikte kaleme aldığı *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür* isimli eser de çalışmamıza muhtelif yönlerden katkılar sunmuştur.

Prof. Dr. Abdülkerim ÖZAYDIN’ın İslâm Tarihi serisi içerisinde yayımlanan, “*Anadolu Selçukluları*” adıyla kaleme aldığı makalesi ve Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi’nde yer alan birçok maddesi tezimize kılavuzluk eden çalışmalardandır.

Prof. Dr. Muharrem KESİK’in *At Üstünde Selçuklular, Anadolu Türk Beylikleri, Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti* gibi çok sayıdaki eseri ve Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi’ndeki Muînüddin Süleyman Pervâne başlıklı maddesi ile muhtelif yerlerde yayımlanan kitap bölümleri ve makaleleri tezimizde istifade ettiğimiz yayınlardır.

Nejat Kaymaz’ın doçentlik tezi olarak hazırladığı *Pervâne Mu’înü’l-dîn Süleyman* isimli çalışması, ele alınan devlet adamının Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın en yakınlarından olması ve Türkiye Selçuklu Devleti üzerinde bir döneme adını verecek derecede yetkili bir kimse olması sebebiyle tezimizde büyük önemi haizdir.

Prof. Dr. Ali ÖNGÜL’ün kaleme aldığı *Anadolu Selçukluları*¹⁰⁴ da çalışmamız esnasında yön gösterici bir eser olmuştur.

¹⁰⁴ Ali Öngül, *Anadolu Selçukluları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017.

Prof. Dr. Mehmet ERSAN'ın *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı ve Selçuklular Döneminde Anadolu'da Ermeniler* adını taşıyan çalışmaları, ele alınan dönemler itibarıyla tez konumuzu da ihtiva ettiği için sıkça başvurduğumuz eserlerdir.

Selçukluların İlhanlılar ile yoğun bir ilişkisinin bulunduğu dönemi aldığımız çalışmamızda İlhanlı tarihi hakkında en çok istifade ettiğimiz yayınlar ise Bertold SPULER'in¹⁰⁵ *İran Moğolları*¹⁰⁶ çalışması ve Prof. Dr. Abdülkadir YUVALI'nın *İlhanlı Tarihi*¹⁰⁷ kitaplarıdır.

SULTAN IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN DÖNEMİNE KADAR KISACA TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ

26 Ağustos 1071 tarihinde cereyan eden Malazgirt Savaşı, Sultan Alp Arslan komutasındaki Selçuklu ordularının Bizans İmparatorluğu'na karşı elde ettiği muhteşem bir zaferle sonuçlanmıştır. Muharebenin ardından Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes (1068-1071), esir alınmış ve Selçuklular sayısız ganimete sahip olmuşlardır. Yalnız Türk ve İslâm dünyası için değil, cihan tarihinde de bir dönüm noktası teşkil eden bu savaş, Bizans İmparatorluğu açısından tam bir hezimet niteliğindedir. Sultan Alp Arslan'ın cesurane tutumları, ileri görüşlülüğü, babasının döneminden beri ortaya koyduğu komuta kabiliyeti, merhameti ve sağduyusu¹⁰⁸ sayesinde muvaffak olunmuş; herkesin malumu olduğu üzere “*Anadolu'nun kapıları Türklere açılmıştır*”.¹⁰⁹

1071 yılındaki Malazgirt Zaferi'ni müteakip Türkler, Küçük Asya'ya yerleşme ve çeşitli devletler kurma imkânına kavuştular. Kurulan bu devletler içerisinde en uzun ömürlü olan kuşkusuz Türkiye Selçuklu Devleti'dir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk sultanı olarak addedilen Süleymanşah (1075-1086), Selçuk Bey'in torunu Kutalmış'ın oğludur. Süleymanşah, babası Kutalmış'ın (ö. 1063) Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'a (1064-1072)

¹⁰⁵ Mezkûr Alman şarkiyatçısı hakkında ayrıca bk. Mehmet Hacısalihoğlu, “Spuler, Bertold”, *DİA*, C: XXXVII, s. 422-423.

¹⁰⁶ Bertold Spuler, *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, TTK., Ankara 2011.

¹⁰⁷ Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2019.

¹⁰⁸ Detaylı bilgi için bk. Muharrem Kesik, “Sultan Alp Arslan'ın Liderlik Vasıfları”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sy.4, s. 43-52.

¹⁰⁹ Malazgirt Savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Muharrem Kesik, *1071 Malazgirt*, İstanbul 2018, s. 71-131; Ali Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, Ankara 2019, s. 65-97; Abdülkerim Özaydın, “Malazgirt Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1071), *Alp Arslan ve Zamani*, İstanbul 2014, s. 105-123.

karşı giriştiği mücadelede hayatını kaybetmesinden¹¹⁰ bir süre sonra ağabeyi Mansûr ile birlikte Anadolu'nun fethine girişmiştir. İlk olarak Antakya üzerine yürüyen Süleymanşah, şehri ele geçiremeyince bölgeden ayrılarak Anadolu'nun içlerine ilerlemiş; Konya çevresinde fetih harekâtına başlamıştır. Yaklaşık olarak 1075 yılında Konya şehrini ve Gâvele (Gevele) Kalesi'ni ele geçirmiştir. Böylece tıpkı Büyük Selçuklu Devleti'ni kuran ataları gibi bir devlet tesis etme yolundaki mühim adımları atmıştır.¹¹¹

Batı cihetinde fetihlerine devam eden kardeşler, Süleymanşah'ın İznik'i fethinin (1078) ardından burayı temelleri atılmakta olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti yaparak bölgeye yerleştiler.¹¹² Bu esnada Bizans'ta yaşanan taht mücadelelerinden, çıkan isyanlardan ve dolayısıyla meydana gelen siyasî buhrandan istifade ile devleti genişletme fırsatını yakaladılar.¹¹³ Balkanlar'daki karmaşa ile meşgul olan yeni Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos (1081-1118), Türkiye Selçuklu Devleti Hükümdarı Süleymanşah'ın da Boğaziçi sahillerine kadar ilerlemesi üzerine telaşa kapıldı; Türkleri boğazdan uzaklaştırma girişimleri de sonuç vermeyince 1081 yılında Selçuklular ile Drakon (Kırkgeçit Deresi) Suyu Antlaşması'nı (1081) imzalamak zorunda kaldı. Antlaşma uyarınca Süleymanşah, Marmara Denizi kıyılarına kadar hemen hemen bütün Anadolu'ya fiilen hâkim olduğunu Bizanslılara kabul ettirmiş oldu.¹¹⁴

Yapılan muahedenin ardından ivme kazanan Selçuklu ilerleyişini, Süleymanşah'ın Güneydoğu Anadolu seferleri takip etti; 1082'de Tarsus, 1083 yılında ise Çukurova bölgesinde yer alan Adana, Misis ve Anazarbos fethedildi (1082-1083). İznik'i merkez kabul etmekle beraber asıl hedefi ticarî bakımdan oldukça önem verdiği Antakya'yı topraklarına katmak olan Süleymanşah'ın yanı sıra aynı şehre Musul Ukayloğulları Emîri Şerefüddeve Müslim ile Suriye Selçukluları Meliki Tutuş da talipti. İmparator I. Aleksios Komnenos, Süleymanşah'ı

¹¹⁰ Detaylı bilgi için bk. Muharrem Kesik, "Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü**, Ankara 2001, Sy. XXXIX, s. 97-105; Faruk Sümer, "Kutalmış", **DİA**, C: XXVI, s. 480-481.

¹¹¹ **Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)**, (trc. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner), Ankara 2014, s. 35-36. Krş. Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 2018, s. 84.

¹¹² Ali Sevim, **Anadolu'nun Fatihi Kutalmışoğlu Süleymanşah**, Ankara 2018, s. 27; a.mlf., "Süleyman Şah I", **DİA**, C: XXXVIII, s. 104; Muharrem Kesik, "Malazgirt Zaferi Sonrasında Anadolu'nun Fethi ve İlk Beyliklerin Kurucuları", **Alp Arslan ve Zamanı**, İstanbul 2014, s. 154-155. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş tarihi hakkındaki farklı görüşler için bk. İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", **TED**, İstanbul 1981, Sy. 10-11, s. 1-28; Taner Demir, "I. Süleyman Şah Devri Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi", Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018, s. 88-107.

¹¹³ Turan, **Türkiye**, s. 84; Sevim, **Anadolu'nun Fatihi**, s. 27.

¹¹⁴ Anna Komnena, **Alexiad**, (trc. Bilge Umar), **Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi Malazgirt'in Sonrası**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, s. 126. Krş. Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, Ankara 2014, s. 74-75; Sevim, "Süleyman Şah I", s. 104.

hem kendinden uzaklaştırmak hem de rakiplerine yardım eden Philaretos'un Ermeni Prenslığı'ni ortadan kaldırması için Selçuklu sultanını cesaretlendirmekten geri kalmadı. Süleymanşah, bu doğrultuda gerekli tedbirleri aldı ve yerine Ebu'l-Kâsım'ı vekil tayin etti; Kilikya'ya geçip Antakya'yı zapt etti (13 Aralık 1084).¹¹⁵ Emîr Şerefüddeve Müslim'in şehrin fethinden haberdar olduktan sonra Selçuklu toprakları üzerinde yağma akınlarında bulunması ve Süleymanşah'ı önceki şehrin hâkimi Philaretos'un ödediği vergilerden sorumlu tutmaya kalkışması üzerine taraflar Haleb ile Antakya arasında yer alan Kurzâhil mevkiinde karşı karşıya geldiler; yapılan savaşta Şerefüddeve Müslim öldürüldü (20 Haziran 1085).¹¹⁶

Buradaki muvaffakiyetinin ardından Haleb'e doğru yürüyüşe geçen Süleymanşah şehri kuşattı. Ancak Şerefüddeve Müslim'in şehirde bıraktığı Emîr Şerîf Ebû Ali Hasan bir yandan Haleb'i müdafaa ederken diğer yandan Sultan Melikşah'a (1072-1092) ve Melik Tutuş'a yazdığı mektuplarla yardım talebinde bulunuyordu. Adı geçen emîrin yardım çağrısı üzerine süratle harekete geçen Melik Tutuş'un orduları, Haleb'e üç mil uzaklıktaki Ayn Seylem'de Süleymanşah'ı mağlup ettiler; Süleymanşah ise içinde bulunduğu bu elim durumu kaldıramayarak hayatına son verdi (1086).¹¹⁷

Süleymanşah'ın beklenmeyen ölümü, Anadolu'daki siyasî tabloyu aniden değiştirdi ve onun tarafından muhtelif bölgelere tayin edilen Türk beylerinin serbestçe hareket etmesine neden oldu. Süleymanşah'ın Antakya'ya doğru yola çıktığı esnada İznik'in yönetimini emanet ettiği Ebu'l-Kâsım (1085-1092), rotasını Marmara Denizi'nin güney sahillerine çevirdi ve bulunduğu bölgede müstakil bir devlet tesis edebilmek için oldukça çaba sarf etti. Amacı doğrultusunda Gemlik (Kios)'te bir donanma kurmaya çalıştı fakat İmparator Aleksios, onun bu faaliyetlerinin Bizans için bir tehdit oluşturduğunun bilincine vararak bu donanmayı imha ettirdi.¹¹⁸

Bizans'ın yanı sıra Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın da Türkmen beylerini itaat altına almak amacıyla Emîr Porsuk idaresinde gönderdiği Selçuklu orduları, Ebu'l-Kâsım için tehlike oluşturmaktaydı. Bu nedenle İmparator Aleksios ile anlaşma yapmak maksadıyla

¹¹⁵ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 194. Krş. Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 91-92; Turan, *Türkiye*, s. 114; Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara 2019, s. 39-41; Sevim, "Süleyman Şah I", s. 104-105.

¹¹⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 14-15; *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (çev. Hrant D. Andreasyan), İstanbul 2019, s. 163-164. Krş. Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 112-119.

¹¹⁷ Bir rivayete göre de savaş meydanında öldürüldüğü söylenmektedir. Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 168-169. Krş. Sevim, *Suriye ve Filistin*, s. 123; a.mlf., "Süleyman Şah I", s. 105; Abdülkerim Özeydin, "Tutuş", *DİA*, C: XLI, 447.

¹¹⁸ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 197-199. Krş. Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 78-80; Turan, *Türkiye*, s. 114.

İstanbul'a giden Ebu'l-Kâsım, geri döndüğünde Bizans imparatorunun gerçek niyetini ve ona güvenilmeyeceğini anladı. O, Sultan Melikşah'tan af dilemek için yerine kardeşi Ebu'l Gâzi'yi vekil bıraktıktan sonra İsfahan'a doğru hareket etti. Ancak İsfahan'a vardığında tüm gayretlerine rağmen Melikşah'ın huzuruna kabul edilmediği gibi dönüş yolunda Emîr Bozan'ın adamları tarafından yakalanarak yay kirişiyle boğdurulmak suretiyle öldürüldü.¹¹⁹

Ebu'l-Kâsım'ın vefatının ardından kardeşi Ebu'l Gâzi, İznik'i elinde tutmaya çalıştı. Fakat Sultan Melikşah'ın 20 Kasım 1092'deki ölümü üzerine, İsfahan'da hapiste tutulan Süleymanşah'ın oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan (Davud) İznik'e geldiler. Muhtemelen 1093 yılının başlarında Kılıç Arslan¹²⁰ (1092-1107), babasının tahtını devralarak "sultan" unvanıyla devletin başına geçti. Sultanlığının ilânını müteakip ilk icraatı, devleti yeniden teşkilatlandırmak oldu. Aynı zamanda İzmir ve civarında hüküm süren Çaka Bey'in (ö. 1095) kızıyla yaptığı evlilik bu iki Türk hükümdarının iyi ilişkiler kurmasını sağladı.¹²¹ Nitekim, bu ittifakın kendi aleyhine cereyan ettiğini ve İstanbul için tehlike teşkil ettiğini fark eden İmparator Aleksios, I. Kılıç Arslan'ı kendi müttefiki yapabilmek için çareler aramaya başladı. Neticede bu arzusunda başarıya ulaştı; Kılıç Arslan, kendisi için tehlikeli bulduğu Çaka Bey'i bir ziyâfette öldürdü.¹²²

Çaka Bey'in bertaraf edilmesinin ardından Selçuklu sultanı, Haçlılarla mücadelelere başladı. Keşiş Pierre l'Ermite idaresinde bulunan Haçlı birliklerini ilk olarak Kserigordon Kalesi önlerinde püskürtmeyi başardı (6 Ekim 1096) ve sonrasında da Drakon mevkiinde mağlubiyete uğrattı (21 Ekim 1096).¹²³ Sultan Kılıç Arslan, Haçlılara karşı aldığı başarıların akabinde Malatya üzerine sefere çıktı. Şehri muhasara ettiği sırada Haçlıların İznik'i kuşattığı haberini alınca süratle geri döndüyse de içeriye giremedi. Şehri savunmaya çalışan Türkler, 18

¹¹⁹ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 202-204. Krş. Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 2014, s. 8-13; Ali Öngül, *Anadolu Selçukluları*, İstanbul 2017, s. 20-23; Turan, *Türkiye*, 116-117.

¹²⁰ I. Kılıç Arslan'ın hayatı ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 2014; Burak Sarıcı, "I. Kılıç Arslan Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021.

¹²¹ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 95; Turan, *Türkiye*, s. 126; Işın Demirkent, "Kılıcarıslan I", *DİA*, C: XXV, s. 396.

¹²² Anna Komnena, *Alexiad*, s. 271. Krş. Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey İzmir ve civarındaki adaların ilk Türk Beyi M. S. 1081-1096*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966, s. 54; Mücteba İlgürel, "Çaka Bey", *DİA*, C: VIII, s. 188; Turan, "Kılıç Arslan I", *İA*, C: VI, s. 682.

¹²³ Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 21-23; a.mlf., "Kılıcarıslan I", *DİA*, s. 396; Muharrem Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, İstanbul 2018, s. 20-22.

Haziran 1097 gecesi şehri Bizans’a teslim etmeyi seçtiler; altı hafta süren mücadelenin ardından İznik kaybedildi.¹²⁴

Başkent'in kaybının sonrasında Sultan Kılıç Arslan, Dânişmendli Gümüştegin ve Kayseri (Kapadokya) Hâkimi Hasan Bey'den müteşekkil Türk ordusu, ilerleyişini sürdüren Haçlılarla yeniden karşı karşıya geldi. Ancak üstün muharebe yeteneklerine ve fazla olan sayılarına rağmen Eskişehir (Dorylaion) önlerinde karşılaştıkları Haçlılara mağlup oldular (1 Temmuz 1097). İznik'in kaybindan sonra Kılıç Arslan, Konya'yı yeni merkez ilân etti.¹²⁵

Fâtımîler'in (909-1171) hâkimiyetinde bulunan Kudüs'ü de 15 Temmuz 1099 tarihinde ele geçiren Haçlılar, zafer sarhoşluğuyla başarılarını kalıcı hale getirebilmek için 1101 yılında Anadolu'ya yeni bir sefer tertip ettiler. Yaşanan hadiselerin ardından Türkiye Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan'ın Malatya'dan geri çekilmesinden sonra Haçlılara karşı başarılı mücadeleler veren Dânişmendli Gümüştegin Gazi 1098 senesinde Malatya üzerine yürüdü. Dânişmendli hükümdarı, Haçlılara yardıma gelen Antakya Prinkepsi Bohemund'u esir etti (Ağustos 1100).¹²⁶ Dânişmendlilerin bu başarısının ardından Haçlı reisini kurtarmak ve Anadolu'yu ele geçirmek amacıyla üç Haçlı ordusu daha buraya geldi ancak ummadıkları bir mağlubiyet aldılar (1101).¹²⁷

Haçlılara karşı elde edilen zaferlerden sonra Sultan I. Kılıç Arslan ile İmparator Aleksios Komnenos arasında ittifak yapıldı. Böylece sultan, ülkenin batı sınırlarını emniyete aldıktan sonra doğudaki yeni girişimleri için fırsat yakaladı. Bu esnada Dânişmendli Gümüştegin Gazi'nin Malatya'yı fethetmesi (18 Eylül 1102) ve Haçlı Lideri Bohemund'u serbest bırakması, iki Türk hükümdarı Kılıç Arslan ile Gümüştegin Gazi arasındaki dostluk ilişkisini rekabete dönüştürdü. Kılıç Arslan Dânişmend Gazi'nin üzerine yürüdü ve onu mağlup

¹²⁴ Abû'l-Farac, (Bar Hebraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1999, C: I, s. 335-336; Urfalı Mateos, **Vekayi-nâme**, s.187. Krş. Demirkent, **I. Kılıç Arslan**, s. 25-26; a.mlf., **Haçlı Seferleri**, İstanbul 2013, s. 29-33; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 2008, C: I, s. 137-140; Turan, **Türkiye**, s. 127-128; Kesik, **Selçukluların Haçlılarla İmtihanı**, s. 24-27; Ebru Altan, "Haçlı Seferleri ve Anadolu (1097-1190): Türkiye Selçukluları Tarihinde Haçlı Seferlerinin Yeri ve Önemi", **Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı, Konya 2020, Sy. 12, s. 39.

¹²⁵ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C: I, s. 140-143; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 34-36; Turan, **Türkiye**, s. 130-131; Abdülkerim Özeydin, "Dânişmendliler", **DİA**, C: VIII, s. 469-470.

¹²⁶ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Muharrem Kesik, **Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri**, İstanbul 2017, s. 62-65; Işın Demirkent, "Antakya Prinkepsi Bohemund'un Esir Alınması, Niksar'da Hapsedilmesi ve Serbest Bırakılması", **Niksar'ın Fethi ve Danişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri (8 Haziran 1996)**, Niksar 1996, s. 3-7; Kesik, "Dânişmend Gümüştegin Ahmed Gazi (ö. 1104)", **Müjgan Üçer'e Armağan**, İstanbul 2011, s. 371-373.

¹²⁷ Bu konu hakkında tafsilâtlı bilgi için bk. Işın Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", **Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı**, İstanbul 1995, s. 17-56; Ebru Altan, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul 2008, Sy. 47, s. 78; a.mlf., "Haçlı Seferleri ve Anadolu", **Osmanlı Mecmuası**, İstanbul 2013, Sy. 4, s. 27; a.mlf., "Haçlı Seferleri ve Anadolu (1097-1190): Türkiye Selçukluları Tarihinde Haçlı Seferlerinin Yeri ve Önemi", s. 41-43.

etti (Ağustos 1103). Dânişmendli hükümdarının Türkiye Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan'a karşı aldığı mağlubiyetten bir müddet sonra ölmesi (1105), sultana Malatya'yı ele geçirme imkânı tanıdı (2 Eylül 1106).¹²⁸

Sultan Kılıç Arslan'ın kazandığı başarıların ardından doğuya doğru ilerleyerek sınırlarını gittikçe genişletmesi üzerine Musul'a kimin hâkim olacağı hususunda Büyük Selçuklu Devleti ile arası açıldı. Emîr Çavlı, 22 Mart 1107 tarihinde Musul'a giren Kılıç Arslan üzerine büyük bir orduyla harekete geçti. Yapılan savaşta Çavlı karşısında ordusu tamamıyla bozulduğu için mukavemet göstermeyeceğini anlayan Kılıç Arslan, Habur Suyu'nu geçmeye çalışırken boğularak öldü (Temmuz 1107).¹²⁹

Emîr Çavlı, kazandığı zaferden sonra Musul'a girerek şehre tamamen hâkim oldu ve Kılıç Arslan'ın oğlu Melikşah (Şahinşah) (1110-1116)'ı İsfahan'a Sultan Muhammed Tapar'ın yanına gönderdi. Bu esnada Emîr Bozan ise Sultan Kılıç Arslan'ın karısı Ayşe Hatun ile küçük yaştaki oğlu Tuğrul Arslan'ı Musul'dan alarak Malatya'ya götürdü. Tuğrul Arslan Malatya'da sultan ilân edildi.¹³⁰ Bir süre sonra 1110 yılında Anadolu'ya dönen Melikşah (Şahinşah), Selçuklu tahtına oturdu. İlk işi, kardeşleri Mesud ile Arab'ı hapsedmek ve kendine rakip gördüğü Hasan Bey'i ortadan kaldırmak olan sultan, sonrasında da Bizans İmparatoru Aleksios ile 1110-1116 yılları arasında mücadelelerde bulundu. Melikşah (Şahinşah), direnişinin ilk yıllarında başarılı olsa da kardeşi Mesud'un kayınpederi Dânişmendli Emîr Gazi'nin desteğini alarak isyan etmesine mukabil İmparator I. Aleksios'a sulh talebinde bulundu. Sonuçta iki taraf arasında barış antlaşması imzalandı. Ancak kardeşi Mesud'a karşı giriştiği taht mücadelesini kaybeden Melikşah (Şahinşah), yakalanarak gözlerine mil çekildi (1116) ve tamamen kör olmadığı anlaşıncaya 1117'de yay kirişiyle boğdurularak öldürüldü.¹³¹

Sultan Mesud'un (1116-1155) Türkiye Selçuklu sultanı ilân edilmesinden¹³² kısa süre sonra Bizans tahtında da bir değişiklik oldu; İmparator Aleksios'un ölünce, oğlu II. Ioannes

¹²⁸ İbn Kalânisî, *Zeyl Târih-i Dimaşk*, (çev. Onur Özatağ), *Şam Tarihine Zeyl*, İstanbul 2015, s. 13; Urfalı Mateos, *Vekayi-nâme*, s. 225. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 170-174; Kesik, *Dânişmendliler*, s. 77-80; Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 59; a.mlf., "Dânişmendliler", s. 470.

¹²⁹ Urfalı Mateos, *Vekayi-nâme*, s. 231. Krş. Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 56-58; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Ankara 2014, s. 138.

¹³⁰ Abû'l-Farac, C: II, s. 349. Krş. Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 58-59; Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003, s. 14; Turan, *Türkiye*, s. 176.

¹³¹ Abû'l-Farac, C: II, s. 350. Krş. Kesik, *Sultan I. Mesud*, s. 32-34; a.mlf., *Dânişmendliler*, s. 86-87; a.mlf., "Melikşah", *DİA*, C: XXIX, 58.

¹³² Sultan Mesud'un saltanat mücadelesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi*, Ankara 2003, s. 33-35.

Komnenos (1118-1143) imparatorluk tahtını devraldı. Yeni imparator da tıpkı babası gibi Türklerin elindeki şehirleri ele geçirmek için hızla faaliyetlere başladı.

Sultan I. Kılıç Arslan'ın vefatıyla Malatya'nın hâkimiyeti Ayşe Hatun ve Tuğrul Arslan'a geçmişti. Ancak Ayşe Hatun'un kendi siyasî mevkiini yükseltmek amacıyla kudretli bir hükümdar olan Artuklu Belek Gazi ile evlenmesi üzerine şehre Belek Gazi hâkim oldu ve onun ölümüne dek şehir üzerindeki emellerinden vazgeçmemiş olan Dânişmendliler bir girişimde bulunamadılar. Belek Gazi'nin 1124 yılındaki ölümü sonrası Emîr Gazi, Malatya'yı ele geçirmek için Sultan Mesud ile ittifak yaptı. Yaklaşık altı ay süren kuşatmanın ardından Ayşe Hatun ile oğlu Tuğrul Arslan şehri Dânişmendlilere teslim ederek Minşar Kalesi'ne¹³³ çekildiler (10 Aralık 1125).¹³⁴ Böylece Malatya'yı yeniden hâkimiyetleri altına almaya muvaffak olan Dânişmendliler, Anadolu'daki üstünlüğü de kendilerinde toplamış oldular.

Ankara ve Kastamonu Meliki Arab, Malatya'nın Dânişmendlilerin eline geçmesi ve bu durumun babasının siyasetine ters düştüğü gerekçesiyle sinirlendi; 30.000 kişilik bir orduyla 1126 yılında kardeşi Sultan Mesud'un üzerine yürüdü. Kardeşinin isyanı karşısında İmparator Ioannes'ten yardım alan Mesud, Anadolu'ya dönerek kayınpederi Emîr Gazi (1104-1134) ile güçlerini birleştirdi ve Melik Arab'ı mağlup etti.¹³⁵ Kazandığı birçok başarı nedeniyle Abbâsî Halifesi Müstersîd (1118-1135) ve Büyük Selçuklu Sultanı Sencer (1118-1157) tarafından kendisine "melik" unvanı tevcih edilen Emîr Gazi, 1134 yılında öldü; yerine oğlu Melik Muhammed geçti.¹³⁶

Kayınpederinin tarih sahnesinden çekilmesiyle Dânişmendli topraklarından pay almak isteyen Sultan Mesud, tıpkı kendisi gibi düşünen Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos (1118-1143) ile bir antlaşma akdetti. Aleyhine olan bu ittifaktan endişe duyan Melik Muhammed (1134-1143), çareyi eniştesi Mesud'u bu ittifaktan koparmakta buldu ve amacına da ulaştı. Sultan Mesud'un ve Dânişmendlilerin sona ermeyen faaliyetleri üzerine İmparator II. Ioannes, 1137 yılında Ermenilere karşı Kilikya'ya sefere çıktı; Tarsus, Adana ve Misis'i zapt etti. Böylece Bizans için Suriye yolu açılmış oldu. Ardından Anazarba'ya yönelen imparator,

¹³³ Malatya yakınındaki ünlü bir kale.

¹³⁴ Abû'l-Farac, C: II, s. 359. Krş. Kesik, **Sultan I. Mesud.**, s. 36-38; Faruk Sümer, "Mesud I", **DİA**, C: XXIX, s. 340.

¹³⁵ Abû'l-Farac, II, s. 360-361. Krş. Kesik, **Sultan I. Mesud.**, s. 38-39, 53; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 116-117; Turan, **Türkiye**, s. 195.

¹³⁶ Kesik, **Dânişmendliler (1085-1178), Orta Anadolu'nun Fatihleri**, İstanbul 2017, s. 91-92, 97-103; a.mlf., "Melik Arab", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul 2003, Sy. 38, s. 23.

burasını da ele geçirdikten kısa bir süre sonra Antakya üzerine yürüdü.¹³⁷ Ertesi yıl da Suriye Seferi'ne devam etti ve hedef olarak Haleb'i belirledi. Ancak bu şehrin güçlü müdafaası karşısında başarılı olamayarak Antakya'ya döndü. İmparator Ioannes, Suriye Seferi'nde iken Dânişmendli Melik Muhammed ile Sultan Mesud'un Bizans topraklarında fetih hareketlerinde bulunmasına karşılık 1140 yılında, Dânişmendlilerin eski merkezi Niksar üzerine bir sefer düzenledi (1139-1140); altı ay süren kuşatmanın ardından netice elde edemeyeceğini anlayarak muhasaraya son verdi. Bu başarısız Niksar kuşatmasını fırsat bilen Sultan Mesud, Antalya civarına kadar ilerledi.¹³⁸ İmparator Ioannes, Antakya'yı zapt etmek ve Kudüs'e sefer düzenlemek amacıyla İkinci Suriye Seferi'ni tertip etti (1142). Ancak o, ertesi sene çıktığı bir av esnasında yaralanarak öldü ve böylece sefer başarısızlıkla sonuçlandı. Bizans tahtına ise oğlu Manuel geçti.¹³⁹

Öte yandan Dânişmendli Hükümdarı Melik Muhammed'in 6 Aralık 1142'deki ölümünün ardından çıkan taht kavgaları neticesinde, Dânişmendliler üç kola ayrıldı. Bu durumdan en çok istifade eden de haliyle Sultan Mesud oldu. Dânişmendliler arasında mücadelelerde sultan, kayınpederinin siyasetini takip ederek damadı Zünnûn'u destekledi. Türkiye Selçuklu sultanı, ilk olarak Yağlıbasan'ın hâkimiyetindeki Sivas'ı, ardından da Aynüddeve idaresinde bulunan Malatya'yı kuşattı (1143). Ertesi yıl da topraklarına katmış olduğu Elbistan ve Ceyhan bölgelerine "melik" unvanıyla oğlu Kılıç Arslan'ı tayin etti. Böylece Anadolu'daki hâkim güç, Dânişmendlilerden sonra Selçuklular oldu.¹⁴⁰

Diğer taraftan Manuel Komnenos (1143-1180), Sultan Mesud'un Prakana Kalesi'ni fethiyle Bizans'ın Suriye bağlantısının tehdit altına girmesi karşısında, Türkleri Anadolu'dan atmak amacıyla 1146 yılında büyük bir ordu hazırlayarak Konya'ya kadar ilerledi. Birkaç ay boyunca şehri muhasara edip vahşice eylemlerde bulunan imparator, sonuç alamayacağını anlaması ve II. Haçlı Seferi'nin başladığını haber alması üzerine geri çekildi.¹⁴¹

24 Aralık 1444 tarihinde Urfa Haçlı Kontluğu'nun İmâdeddin Zengi tarafından fethedilmesi Müslümanlar tarafından büyük bir sevinçle karşılanırken, Hristiyan dünyasında

¹³⁷ Niketas Khoniates, **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1995, s. 17. Krş. Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 122; Mehmet Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, Ankara 2019, s. 125-126.

¹³⁸ Ioannes Komenonos'un Niksar Kuşatması hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kesik, Dânişmendliler., s. 108-112; a.mlf., "Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos'un Dânişmendliler Hâkimiyetindeki Niksar'ı Kuşatması (1140)", **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Dânişmendliler Sempozyumu (12-13 Kasım 2015) Tokat Bildiriler**, Tokat 2016, s. 75-78.

¹³⁹ Niketas, **Historia**, s. 25-26. Krş. Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 129.

¹⁴⁰ Kesik, **Sultan I. Mesud.**, s. 45-47; a.mlf., **Dânişmendliler**, s. 137 vd.

¹⁴¹ Kesik, **Sultan I. Mesud.**, s. 62-76; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 132 vd.; Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları", **Türkler**, C: VI, s. 956-958.

derin bir hüznün ve kaygı uyandırdı. Buna mukabil, ivedilikle ikinci bir Haçlı seferi hazırlıklarına giriştiler.¹⁴² Düzenlenen bu yeni sefere Fransa Kralı VII. Louis'nin idaresinde Fransızlar ve Alman Kralı III. Konrad'ın idaresindeki Almanlar katılım sağladılar. Sefer haberini işiten Mesud ise tüm Müslüman hükümdar ve emirlere haber göndererek yardım istedi.¹⁴³ Alman Haçlı ordusu, 26 Ekim 1147'de Sultan Mesud komutasındaki Türk kuvvetlerine karşı Dorylaion yöresinde tam anlamıyla bozguna uğradı. Almanlardan sonra Anadolu'ya gelen Fransız Haçlılarının da âkıbeti, Sultan Mesud karşısında aynı oldu.¹⁴⁴ 1149'da Maraş'ı, 1150'de Ayıntab, Keysun, Ra'ban ve Behisni'yi ele geçirerek Haçlılara karşı büyük zaferler elde eden Sultan Mesud, 1153 yılında Dânişmendli Yağıbasan'ın desteğiyle Ermeniler'e karşı sefere çıktı; savaşmaksızın onları itaat altına almaya muvaffak oldu. Sultan bu seferden döndükten sonra 1154 yılında Çukurova havalisinde yeni bir harekâta giriştiyse de hastalandığı için geri döndü ve 1155 yılında hayatını kaybetti.¹⁴⁵

Sultan Mesud ölünce yerine Elbistan meliki ve babasının veliahdı olan büyük oğlu II. Kılıç Arslan (1155-1192) geçti. Ancak tahta çıktığında saltanat mücadeleleriyle meşgul oldu. Bu durumun başlıca âmili ise devletin hânedanın ortak malı sayılması idi. Öncelikle kendisine muhalefet eden ortanca kardeşi Dolat (Devlet)'ı ortadan kaldırdı. Ardından da Ankara ve Çankırı bölgesinin idaresine memur edilen küçük kardeşi Şahinşah'ın isyanı vuku buldu. Bu fırsattan istifade ile kaybettiği toprakları geri almak isteyen Sivas Hükümdarı Yağıbasan, büyük bir ordu ile Kayseri (Lykandon) üzerine harekete geçti.¹⁴⁶ İki Türk hükümdarı arasında kan dökülmesini istemeyen devlet ve din adamlarının araya girmesiyle II. Kılıç Arslan ile Yağıbasan arasında bir barış anlaşması imzalandı (1155).¹⁴⁷

Öte yandan Sultan II. Kılıç Arslan'ın içerisinde bulunduğu kargaşa ortamından faydalanmak isteyen Ermeni Prensi II. Thoros'un kardeşi Stefan'ın Maraş'a girmesi üzerine sultan, bu tehlikeyi de bertaraf etmeyi başardı. II. Kılıç Arslan'ın hâkimiyet sahasında sükûnu sağlaması ve durumunu güçlendirmesine mukabil rakipleri, İmparator Manuel ile anlaştılar

¹⁴² Bu sefer hakkında geniş bilgi için bk. Ebru Altan, **İkinci Haçlı Seferi**, Ankara 2003; Kesik, **Sultan I. Mesud.**, s. 77-98; a.mlf., **Selçukluların Haçlılarla İmtihani**, s. 164-188; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 101-115; Runciman, **Haçlı Seferleri**, C: II, 205-239.

¹⁴³ Kesik, **Sultan I. Mesud.**, s. 81; Altan, **İkinci Haçlı Seferi**, s. 48-49.

¹⁴⁴ Kesik, **Sultan I. Mesud.**, s. 83-85; Altan, **İkinci Haçlı Seferi**, s. 60-93; Aydın Usta, **Müslüman-Haçlı Siyasî İttifakları Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, İstanbul 2008, s. 148-150.

¹⁴⁵ Urfalı Mateos, **Vekayi-nâme**, s. 303. Krş. Kesik, **Sultan I. Mesud Dönemi**, s. 107-115; Faruk Sümer, "Mesud I", **DİA**, C: XXIX, s. 341.

¹⁴⁶ Kesik, **Dânişmendliler**, s. 124-125; Turan, **Türkiye**, s. 224.

¹⁴⁷ Abdulhalûk Çay, **II. Kılıç Arslan**, Ankara 1987, s. 24-25; Turan, **Selçuklu Tarihi Araştırmaları**, s. 142. Kılıç Arslan'a karşı oluşturulan ittifaklar ve Yağıbasan-Kılıç Arslan mücadeleleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kesik, **Selçukluların Haçlılarla İmtihani**, s. 225-227; a.mlf., "Yağıbasan Devrinde Dânişmendliler-Türkiye Selçukluları İlişkileri", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul 2002, s. 137-146.

(1159). İmparator, ilk olarak Zengîlerden Atabeg Nûreddin Mahmûd ile ardından da Anadolu'ya tertip ettiği bir sefer neticesinde Dânişmendli hükümdarları Yağıbasan, Zünnûn ve Zülkarneyn ile sultanın kardeşi Şahinşah'ın dahil olduğu bir ittifak cephesi tesis etti.¹⁴⁸ Sultan II. Kılıç Arslan, rakipleri tarafından kendisine karşı oluşturulmuş bu ittifakı bozmak ve müttefik ordulara karşı harekete geçmeden evvel Bizans'ı kendi tarafına çekmek için imparatora elçiler gönderdi. Fakat başarılı olamayınca 1162 yılında bütün siyasî entrikaların ve faaliyetlerin merkezi olan İstanbul'a bizzat giderek Manuel ile bir anlaşma imzaladı.¹⁴⁹

Bu anlaşmadan sonra İstanbul'dan dönen Sultan II. Kılıç Arslan, yokluğunda Artuklu hâkimiyetinde bulunan Harput ve Çemişkezek bölgelerini işgal eden Yağıbasan'ın üzerine yürüdü (1163). Yağıbasan'ın 1164 yılında Çankırı'da vefat etmesi üzerine rahat nefes alan sultan, akabinde kardeşi Şahinşah'a karşı harekete geçti. Kılıç Arslan kardeşinin topraklarını da kendi ülkesine katmasından sonra 1169 yılında Zünnûn'dan Kayseri ve Zamantı'yı alarak Dânişmendli yönetimine son verdi.¹⁵⁰ Sultan II. Kılıç Arslan, her geçen gün kudretinin daha da artmasından hoşnut olmayan ve aleyhinde ittifaklar kuran Nûreddin Mahmûd'a karşı bir sefer tertip etti. Ancak araya devlet büyüklerinin girmesiyle savaş yapılmadan anlaşma sağlandı.¹⁵¹

II. Kılıç Arslan'ın düşmanlarını bertaraf etmesinden rahatsızlık duyan İmparator Manuel, Türkleri Anadolu'dan atmak maksadıyla Selçuklular üzerine büyük bir ordu ile savaş hazırlıklarına başladı. Sultan barış antlaşmasının yenilenmesi hususunda girişimlerde bulunduysa da imparatorun sunduğu ağır şartlar karşısında sonuçsuz kaldı. 17 Eylül 1176 yılında Myriokephalon mevkiinde¹⁵² Bizans ve Selçuklu orduları karşı karşıya geldi; savaş, Bizans'ın ağır mağlubiyetiyle sonuçlandı.¹⁵³ Muzaffer Türk ordusunun 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'nden yaklaşık 100 yıl sonra, Anadolu üzerindeki emellerinden vazgeçmeyen Bizans kuvvetlerine vurduğu darbe, onların mukavemet gücünü büsbütün yerle bir etti. Bu

¹⁴⁸ Niketas, *Historia*, s. 80-81. Krş. Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 30-35; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 148-153; Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, s. 144-145; Özaydın, "Kılıcarslan II", *DİA*, C: XXV, s. 399.

¹⁴⁹ Sultan II. Kılıç Arslan'ın İstanbul'a gitmesi ve imzalanan muahede hakkında geniş bilgi için bk. Niketas, *Historia*, s. 81 vd.; Urfalı Mateos, *Vekayi-nâme*, s. 334. Krş. Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 155-160; Muharrem Kesik, "Sultan II. Kılıç Arslan'ın İstanbul'u Ziyareti ve Tarihteki İlk Uçuş Denemesi", *Belleten*, Ankara 2003, C: LXVI, Sy. 247, s. 839-846; Turan, "II. Kılıç Arslan", *İA*, C: VI, 690.

¹⁵⁰ Abû'l-Farac, C: II, s. 406. Krş. Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 42-43; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 160-161; Turan, *Türkiye*, s. 228-229; Mehmet Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, İstanbul 2018, C: X, s. 197.

¹⁵¹ Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 45-47; Ayönü, *Selçuklu ve Bizans*, s. 161; Turan, *Türkiye*, s. 229-230; Özaydın, "Kılıcarslan II", *DİA*, C: XXV, s. 400.

¹⁵² Hakkında bk. Bilge Umar, "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri", *Belleten*, C: LIV, Sy. 209, s. 99-116.

¹⁵³ Myriokephalon Savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Niketas, *Historia*, s. 123-132. Krş. Abdülhaluk Çay, *II. Kılıç Arslan*, Ankara 1987, s. 68-88; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 171-174; Adnan Eskikurt, "Ortaçağ Kroniklerine Göre 17 Eylül 1176 Myriokephalon Zaferi (Bağırsak Boğazı-Konya)", *USAD*, (Konya 2017), Sy. 7, s. 74-98; Özaydın, "Kılıcarslan II", s. 401.

yenilgiyle beraber Bizans'ın Türkleri Anadolu'dan atma hayalleri de sona erdi; üstünlük tekrar Selçuklulara geçti. Diğer taraftan Selçuklular silâh, makine, mücevherat gibi sayısız ganimet sahibi oldular. Sultan bu galibiyetini civar devletlere ve hükümdarlarına zafernâmelerle bildirmesinin yanı sıra Alman İmparatoru Friedrich I. Barbarossa'ya da ittifak teklifinde bulunmuştur.¹⁵⁴

Sultan II. Kılıç Arslan, Bizans İmparatorluğu karşısında aldığı zafer ve imzaladığı sulh neticesinde nihayet doğudaki hedeflerine yönelme fırsatını elde etti. Sultanın bu doğrultudaki ilk harekâtı uzun zamandır sınırlarına dahil etmek istediği ve artık zamanının geldiğini inandığı Malatya üzerine oldu; dört ay süren kuşatmanın ardından 25 Haziran 1178 tarihinde şehri ele geçirdi. Böylelikle Dânişmendlilerin Malatya'daki hâkimiyetine de son verilmiş oldu.¹⁵⁵ Ancak Anadolu'da birliği sağlayan sultanın karşısına yeni bir rakip çıktı. Bu isim, Nûreddin Mahmûd'un ölümünden sonra yerine geçerek mevcut rekabeti devralan Selâhaddin Eyyûbî (1171-1193) idi. II. Kılıç Arslan'ın Ra'ban Kalesi'ni geri istemesi ve Selâhaddin'in bu talebi reddetmesi üzerine iki taraf karşı karşıya geldi; II. Kılıç Arslan'ın orduları mağlup oldu. Sultan bu kez de Hısn-ı Keyfâ ve Diyarbekir Artuklu Hükümdarı Nûreddin Muhammed'e karşı harekete geçti. Nûreddin Muhammed'in Selâhaddin Eyyûbî'ye sığınması ise Türkiye Selçukluları ile Eyyûbîleri tekrar karşı karşıya getirdi.¹⁵⁶ İki taraf arasında çıkması muhtemelen olan savaş, Selçuklu Vezîri İhtiyâr ed-Din Hasan tarafından önlenmiş ve hatta onları Ermenilere karşı birleştirmiştir (1180). Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan, yaşlanması ve artık sefere çıkamaz hale gelmesi nedeniyle ülkesini 11 oğlu arasında taksim etti.¹⁵⁷ Öte taraftan da Selâhaddin Eyyûbî'nin 4 Temmuz 1187'de Hittîn mevkiinde gerçekleştirdiği mücadeleler ve Kudüs'ü Haçlılardan geri alarak kazandığı şanlı zafer üzerine Avrupa'da üçüncü bir Haçlı Seferi tertip edildi.¹⁵⁸

Sultan II. Kılıç Arslan'ın ölümünün ardından Konya'da Türkiye Selçuklu tahtına geçen I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ilk saltanatı 1192 yılından 1196'ya kadar sürdü. Sultanlığının ilk yıllarında herhangi bir kardeş muhalefetiyle karşılaşmayan I. Gıyâseddin, zaman geçtikçe Tokat Meliki Rûkneddin Süleymanşah'ın 1197'deki isyanına maruz kaldı. Konya'yı yaklaşık dört ay kadar muhasara eden Süleymanşah, diğer kardeşlerini de eğer hâkimiyeti ele geçirirse

¹⁵⁴ Niketas, **Historia**, 121 vd. Krş. Çay, **II. Kılıç Arslan**, s. 49 vd.; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, 162 vd.; Turan, **Türkiye**, s. 231-236;

¹⁵⁵ Abû'l-Farac, C: II, s. 424. Krş. Çay, **II. Kılıç Arslan**, s. 97; Kesik, **Dânişmendliler**, s. 145-146; Turan, **Türkiye**, s. 236-237; Özaydın, "Kılıcarslan II", s. 401.

¹⁵⁶ Turan, **Türkiye**, s. 237-238.

¹⁵⁷ Turan, "Kılıç Arslan II", s. 697.

¹⁵⁸ Sefer hakkında geniş bilgi için bk. Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C: III, s. 30-66; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 145-158; Kesik, **Selçukluların Haçlılarla İmtihani**, İstanbul 2018, s. 378-429.

onları yerlerinde bırakacağı vaadiyle kendi tarafına çekmişti. Tokat Meliki, başkenti ele geçirme ve saltanat emellerinden vazgeçmeyerek I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i yıpratmak için elinden geleni yaptı. Nitekim bunda da başarılı oldu. I. Gıyâseddin Keyhüsrev, yapılan anlaşmayla tahtı II. Süleymanşah'a bırakarak (3 Ekim 1196) önce Anadolu'ya; bir süre sonra da İstanbul'a gitti.¹⁵⁹

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatına son vererek Türkiye Selçuklu tahtına geçen II. Rükneddin Süleymanşah'ın (1197-1204) dönemi, Anadolu'daki siyasî iktidarın yeniden tesisi ve devletin hâkimiyet sahasının genişletilmesi bakımından oldukça önemlidir. İlk iş olarak kardeşleri üzerine faaliyetlere girişerek; Argun Şah'tan Amasya'yı ve Berkıyruk Şah'tan Niksar bölgesini almış, Tuğrul Şah ise kendisinden çekindiği için sultana itaatini bildirmiştir. Türkiye Selçuklularının ülkesinde cereyan eden iç sorunlardan faydalanmak isteyen Bizans İmparatoru Aleksios Angelos'un (1195-1203) Konstantinos kumandasındaki bir filoyu, Karadeniz'deki gemilere baskın düzenlemek ile görevlendirmesi üzerine II. Süleymanşah ile Bizans arasında ilişkiler yeniden başladı.¹⁶⁰ İlerleyen zamanda iki taraf arasında barış sağlandı. Sultan Süleymanşah'ın dahilî ve haricî mücadelelerle meşgul olmasından istifade eden Kilikya Ermeni Hâkimi II. Leon, Kayseri'yi kuşattı; sultanın Kilikya Seferi'ne çıkmasıyla geri çekilmeye mecbur kaldı. Böylece Selçuklular Ermenileri tâbiyeti altına almaya muvaffak oldular.

II. Süleymanşah'ın 1200 yılında Malatya'yı ilhakı ile Kayserşah, kayınpederi Eyyûbî Hükümdarı el-Melik'ül Âdil (1200-1218)'e sığındı.¹⁶¹ Sultan Malatya'ya olan bu seferi sırasında, Harput (Elâziz)'ta hüküm süren Artuklu hânedanına da hâkimiyetini kabul ettirdi.¹⁶² Kraliçe Thamara (1184-1211) zamanında kuvvetlerini arttırarak civar bölgeleri yağma etmeye başlayan ve sonunda Kars'ı ele geçiren Gürcülere karşı II. Süleymanşah, harekete geçerek Gürcistan Seferi'ne çıktı. Bu seferinde kendisine yardıma çağırdığı Saltuklu hükümdarı Melikşah'ın geç kalması üzerine onu hapsedirerek Saltuklu Beyliği'ni ortadan kaldırdı (25 Mayıs 1202).¹⁶³ Başarısızlıkla sonuçlanan Gürcistan Seferi'nin ardından Sultan Süleymanşah, kardeşlerine karşı üstünlük sağlama için oldukça çaba gösterdi. Bir süre sonra Gürcistan

¹⁵⁹ İbn Bîbî: *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'umûri'l-Alâiyye: (Selçuknâme)*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2014, C: II, s. 60-64. Krş. Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006, s. 49-51; Turan, *Türkiye*, s. 268-271.

¹⁶⁰ Kaya, *Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi*, s. 64-68; a.mlf., "Süleymanşah II", *DİA*, C: XXXVIII, s. 106.

¹⁶¹ Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 195; Turan, *Türkiye*, s. 275.

¹⁶² Turan, *Türkiye*, s. 275.

¹⁶³ Kaya, *I. Gıyâseddin ve II. Süleymanşah Dönemi*, s. 76 vd.; Turan, *Türkiye*, s. 277; Muharrem Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, İstanbul 2018, s. 53; Abdülkerim Özaydın, "Saltuklular", *DİA*, C: XXXVI, s. 55.

başarısızlığının intikamını almak için yeni bir sefer tertip ettiyse de 6 Temmuz 1204 yılında hastalanarak öldü.

II. Rükneddin Süleymanşah'ın ölümünün ardından yerine oğlu III. Kılıç Arslan tahta geçti. Fakat küçük yaşta bulunan sultanın sekiz aylık hükümdarlığından sonra I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1205-1211) ikinci kez oturmak üzere tahtı ele geçirdi.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev, tahtı kardeşi Süleymanşah'a terkinden sonra yaklaşık dokuz yıl kadar uzun bir gurbet hayatı geçirdi. Bizans'ın ileri gelenlerinden Manuel Mavrozomes'in kızıyla evlendi ancak Lâtinlerin İstanbul'u işgali (1204) üzerine buradan ayrılarak kayınpederinin yanına gitti.¹⁶⁴ Türkiye Selçuklu Devleti'nin henüz çocuk yaşta olan II. Süleymanşah'ın oğlu III. Kılıç Arslan'ın idaresine kalması, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e bağlı beyleri harekete geçirdi. İstanbul'un Lâtinlerin eline geçmesi sebebiyle yıkılan Bizans Devleti'nin topraklarını terk eden Gıyâseddin Keyhüsrev, oğulları, kayınpederi ve diğer maiyetiyle birlikte Konya'ya geldi; 1205 Şubatı'nda tahta ikinci kez oturdu.¹⁶⁵

Sultanın yeniden tahta oturduğunda ilk işi, III. Kılıç Arslan'ın bertaraf edilmesinden sonra kendisi gurbette iken Şam'a gitmiş olan hocası Mecdeddin İshak'ı Konya'ya çağırarak oldu.¹⁶⁶ Akabinde oğulları İzzeddin Keykâvus'u Malatya'ya, Alâeddin Keykubad'ı Tokat'a, Celâeddin Keyferidûn'u Koyluhisar'a melik tâyin etti.¹⁶⁷

IV. Haçlı Seferi'nin ardından Latinlerin İstanbul'u işgali üzerine Bizanslıların uzantısı olarak Anadolu'da iki tane devlet kuruldu. Bunlar; Theodoros Laskaris'in (1204-1221) 1206'da İznik ve çevresinde kurduğu, Komnenosların Trabzon merkezli, Karadeniz sahillerini ihtiva eden hâkimiyetleri idi. Theodoros Laskaris'in kurduğu devlet Selçukluların Batı Anadolu kıyılarındaki bağlantısını kesiyordu ve bu sebepten I. Gıyâseddin Keyhüsrev, kuzey ve güneydeki önemli ticaret yollarının kontrolünü sağlamak amacıyla Laskaris ile bir anlaşma yaptı. Öte yandan Trabzon'da hüküm süren Aleksios Komnenos'un (I. Andronikos'un torunu) Samsun'u almak istemesi karşısında gelen şikâyetler, sultanı harekete sevk etti. Onu mağlup ederek Karadeniz sahillerinin ticarî yönden asayişini sağladı. Bundan sonra I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in hedefi Antalya oldu.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Turan, **Türkiye**, s. 292.

¹⁶⁵ Abû'l-Farac, C: II, s. 486; İbn Bibî, C: II, s. 107, 119. Krş. Kaya, **I. Gıyâseddin ve II. Süleymanşah Dönemi**, s. 115-118; Turan, **Türkiye**, s. 294-297; Erdoğan Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", **XI. Türk Tarih Kongresi 05-09 Eylül 1990**, Ankara 1990, C: II, s. 716.

¹⁶⁶ Turan, **Türkiye**, s. 297.

¹⁶⁷ Sevim, "Keyhüsrev I", **DİA**, C: XXV, s. 348.

¹⁶⁸ Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 216-217; Turan, **Türkiye**, s. 300-301; Sevim, "Keyhüsrev I", **DİA**, C: XXV, s. 348.

Antalya şehrinin idaresi o dönemde, Kıbrıs Krallığı'nın yüksek hâkimiyetini tanıyan Aldo Brandini isimli bir İtalyanın elindeydi. Sultanın ilk kuşatması, Kıbrıs tarafından yardım gelmesi üzerine kaldırılmıştı fakat Lâtinlerin idaresinden hoşnutsuzluk duyan Bizanslıların sultana şehri alması için yardım edeceklerini söylemeleri üzerine ikinci kez kuşatıldı. Güçlü saldırıların ardından Antalya, Rumların da yardımı ile ele geçirildi (5 Mart 1207); şehrin idaresi ise Mübârizeddin Ertokuş'a verildi.¹⁶⁹

Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaşanan taht değişikliklerinden ve Sultan Gıyâseddin'in meşguliyetinden faydalanmak isteyen Kilikya Ermeni Kralı II. Leon'un Selçuklu sınırlarına hücumlarda bulunması, Türkiye-Suriye ticaret yolunun güvenliğini tehlikeye sokuyordu. Bu yüzden sultan, Ermenilerin sebep olduğu mağduriyete son vermek ve onları cezalandırmak adına bir sefer tertip etti (1208/1209). Sefer neticesinde Maraş Türkiye Selçuklu topraklarına katıldı. Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev, Selçuklular'a sadık kalması ve tazminat ödemesi karşılığında Kral II. Leon ile anlaşma imzaladı.¹⁷⁰

Laskaris ile Keyhüsrev arasında anlaşma yapılmış olmasına karşın Laskaris, topraklarından İslâm ülkelerine giriş ve çıkışlarda zorluk yaşıyor; bunun yanı sıra Selçuklular'a ödediği yıllık vergide isteksiz davranıyordu.¹⁷¹ Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in ise İznik Bizans Devleti'ne karşı Lâtinlere meyletmesi, iki taraf arasındaki ilişkileri oldukça gerginleştirmişti. Vaziyet böyle iken III. Aleksios'un tahtı ele geçirmek için Keyhüsrev'e sığınması sultanı harekete geçirdi. Theodoros Laskaris ile Antiokhia'da karşılaşan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, iki tarafın da ağır kayıplar verdiği bu savaşta şehit oldu (1211).¹⁷²

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev Antiokhia mevkiinde yaptığı savaşta hayatını kaybettiğinde geride üç oğlu; İzzeddin Keykâvus, Alâeddin Keykubad ve Celâleddin Keyferîdun kalmıştı. Devlet erkanı, tahta kimin geçeceği konusunda tartıştıktan sonra I. İzzeddin Keykâvus'ta karar kıldı. Bunun üzerine İzzeddin Keykâvus Kayseri'ye gelerek

¹⁶⁹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 25. Krş. Turan, *Türkiye.*, s. 306-307; Muharrem Kesik, "Antalya'ya Yapılan İlk Akınlar ve Selçuklu Hakimiyeti", *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu 18-19 Aralık 2003*, Antalya 2006, s. 5-7; Ebru Altan, "Dördüncü Haçlı Seferi'nden Sonra Anadolu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 2005, Sy. 42, s. 69-70.

¹⁷⁰ Kaya, *I. Gıyâseddin ve II. Süleymanşah Dönemi*, s. 133-135; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 135-136; Turan, *Türkiye*, 308; Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara 2019, s. 164; Sevim, "Keyhüsrev I", s. 348.

¹⁷¹ İbn Bibî, C: II, s. 132.

¹⁷² Öngül, *Anadolu Selçuklular*, s. 137-138; Turan, *Türkiye*, s. 310-312; Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 881-882; Sevim, "Keyhüsrev I", *DİA*, s. 348. Savaşın akıbeti ve Gıyâseddin Keyhüsrev'in şehadeti hakkında kaynaklarda yer alan muhtelif bilgiler için bk. Kaya, *I. Gıyâseddin ve II. Süleymanşah Dönemi*, s. 137-157.

Türkiye Selçuklu tahtına oturdu (20 Temmuz 1211).¹⁷³ Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220), bir süre sonra babasının ölümünü haber alan ve taht iddiasında bulunarak kendisini Kayseri’de kuşatan Tokat Meliki kardeşi Alâeddin Keykubad ile mücadelede bulundu; Alâeddin’i Ankara’ya çekilmeye mecbur etti. Sultanlığını tebrik etmek üzere birçok elçiyi huzuruna kabul eden I. Keykâvus, İmparator I. Theodoros Laskaris tarafından barış akdi için gönderilen elçiyi de olumlu karşıladı. İki taraf arasında bir barış antlaşması yapıldı.¹⁷⁴

Alâeddin Keykubad’ın Ankara’da varlığını sürdürmesi, sultan için sorun teşkil ediyor ve harekâtları kısıtlayıcı bir unsur olarak görülüyordu. Bu nedenle Sultan I. Keykâvus ordusunu toplayarak Keykubad üzerine yürüdü; Ankara’yı muhasara ederek Alâeddin Keykubad’ı Minşar (Masara) Kalesi’ne hapsedtirdi (1213).¹⁷⁵ Bu meselenin hallinden sonra hâkimiyetini sağlamlaştıran sultan, babasının siyasetini ticarî yönden takip ederek Kıbrıs Kralı Hugue de Lusignan ile temasa geçti; yapılan anlaşma ile Avrupalı tacirlerin Kıbrıs üzerinden Türkiye’ye girmelerine imkân tanındı (1213).¹⁷⁶

Kıbrıs Kralı Hugue ile ardından da Venediklilerle imzaladığı ticaret anlaşmasından sonra Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Karadeniz’de mühim bir ithalat ve ihracat merkezi olan Sinop üzerine yürüdü. 2 Kasım 1214 yılında şehri ele geçirerek önemli bir ticaret limanına sahip oldu. Aynı zamanda I. İzzeddin Keykâvus Sinop’un fethiyle “*Sultânü’l-gâlib*” unvanını aldı.¹⁷⁷

Antalya şehri, sultanın kardeşi Alâeddin ile mücadelesini fırsat bilen Hristiyanların isyanı üzerine Kıbrıs Frankları tarafından ele geçirilmişti. Bunu haber alan Sultan İzzeddin, derhâl ordularını toplayarak Antalya’yı muhasara etti. 1216 yılında Antalya’nın ikinci kez fethine muvaffak oldu. Sultan, şehrin sübaşılığını Mübârizüddîn Ertokuş’a verdi.¹⁷⁸

Selçuklu kuvvetlerinin Antalya’nın fethiyle meşgul olduğu esnada Ermeni kralının Antakya’yı ele geçirmesi sonucunda Haçlı-Ermeni ittifakı bozuldu.¹⁷⁹ Bu durumdan

¹⁷³ **Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)**, (çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner), Ankara 2014, s. 40; İbn Bîbî, C: II, s. 141-142. Krş. Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 140-141; Turan, **Türkiye**, s. 316; Merçil, “Türkiye Selçukluları”, s. 882; Faruk Sümer, “Keykâvus I”, **DiA**, C: XXV, s. 352.

¹⁷⁴ İbn Bîbî, C: II, s. 143, 147; Aksarayî, **Müsâmeretü’l-Ahbâr**, s. 25. Krş. Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 223-226; Turan, **Türkiye**, s. 316; İbrahim Kafesoğlu, “Selçuklular”, **İA**, C: X, s. 382.

¹⁷⁵ Tokat Meliki Alâeddin Keykubad ile İzzeddin Keykâvus arasındaki saltanat mücadelesi hakkında geniş bilgi için bk. Salim Koca, “Sultan İzzeddin Keykavus ile Melik Alâeddin Keykubad Arasında Geçen Otorite Mücadelesi”, **Belleten**, Ankara 1991, C: LIV, Sy. 211, s. 935-943.

¹⁷⁶ Altan, “Dördüncü Haçlı Seferi’nden Sonra Anadolu”, s. 72.

¹⁷⁷ Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 229-231; Turan, **Türkiye**, s. 325-326; Merçil, “Türkiye Selçukluları”, s. 882-883; Sümer, “Keykâvus I”, s. 352.

¹⁷⁸ Abû’l-Farac, C: II, s. 497; İbn Bîbî, C: II, s. 169-174. Krş. Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 233; Turan, **Türkiye**, 329-330; Merçil, “Türkiye Selçukluları”, s. 883; Sümer, “Keykâvus I”, s. 353.

¹⁷⁹ Ali Sevim, **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, Ankara 1983, s. 34; Turan, **Türkiye**, s. 333; Ersan, **Anadolu’da Ermeniler**, s. 168;

yararlanmak isteyen Sultan I. İzzeddin Keykâvus, 1216 yılının baharında Maraş'a yürüdü. Maraş emîriyle Ermeni topraklarına giren sultan, Keban Kalesi ve Melhama Ovası'nda Ermenilere karşı şiddetli hücumlarda bulundu. Nihayetinde, galip gelen Selçuklular ile Ermeniler arasında Ermeni Kralı II. Leon'un sultana barış isteğinde bulunması üzerine anlaşma imzalandı. Anlaşma gereğince Ermeniler; Selçukluların hâkimiyeti altına girecek, gerektiğinde 500 asker ve senelik 20.000 dinar haraç gönderecek ve bazı hudut kalelerini geri vereceklerdi. I. İzzeddin Keykâvus da buna karşılık Sis'in idaresini Leon'a verecekti.¹⁸⁰

I. İzzeddin Keykâvus, başarıya ulaşan Ermeni Seferi'nden sonra kışı geçirmek üzere Antalya'ya gitti ve Erzincan Mengüçük Hükümdarı Fahreddin Behramşâh'ın kızıyla evlendi.¹⁸¹ Böylece Selçuklu-Mengüçüklü ilişkileri sağlamlaştırılmış oldu. Ardından sultan, Halep Eyyûbî Hükümdarı Melik Aziz'in yaşının küçük olması ve şehirdeki beylerin kendisini daveti üzerine Halep'e bir sefer tertip etti ancak muhtelif nedenlerden dolayı başarısız oldu (1218). Bu başarısızlığını uğradığı hıyânete bağlı olduğunu düşünen sultan, şüphelendiği beyleri yaktırmıştır.¹⁸² Sultan, mağlubiyetinin intikamını almak için ikinci bir sefer hazırlığı yaptı ancak Malatya'ya vardığı sırada verem hastalığının şiddetlendi; tedavi için götürüldüğü Viranşehir'de vefat etti (1220).¹⁸³

Selçuklu Türkiye'sinin hudutlarını dünyaya açan, ticarî limanlara kavuşturan, siyaseten kudretli bir hükümdarlık sergileyen İzzeddin Keykâvus'un ölümünün ardından tahta, Kezirpert Kalesi'nde tutuklu bulunan I. Alâeddin Keykubad geçti.

I. İzzeddin Keykâvus'un ölümü üzerine devlet erkânı yerine kimin geçeceği konusunda ihtilâflar yaşamıştır. Bunun sebebi, önde gelen devlet adamlarının Alâeddin Keykubad'ın hapse atılmasından kendilerini sorumlu tutarak intikam alacağından korkmalarıydı. Neticede, amcası Tuğrul Şah ile kardeşi Koyluhisar Hâkimi Celâleddin Keyferidûn'un üzerinde dursalar da Alâeddin Keykubad'da görüş birliğine vardılar. Alâeddin Keykubad'ın tutuklu bulunduğu Kezirpert Kalesi'nden çıkartılarak saltanat tahtına oturtulması görevini ise Seyfeddin Ayaba üstlendi.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Sevim, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 34-36; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri*, s. 137; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 149-152; Turan, *Türkiye*, s. 335-337; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 168-173; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 883; Sümer, "Keykâvus I", s. 353.

¹⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Bîbî, C: II, s. 199-207. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 337.

¹⁸² *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, s. 40. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 339.

¹⁸³ Abû'l-Farac, C: II, s. 504. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 340.

¹⁸⁴ Abû'l-Farac, C: II, s. 505; İbn Bîbî, C: II, s. 227-230. Krş. Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, Ankara 2003, s. 18-19; Salim Koca, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubad'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı",

Konya halkı, I. Alâeddin Keykubad'ı coşkulu merasimlerle karşıladı. Nihayet, düzenlenen şenlikler eşliğinde I. Alâeddin Keykubad Sivas'ta sultan ilan edildi ve Ocak-Şubat 1220 tarihinde Konya'da Türkiye Selçuklu tahtına oturdu. Bu dönemde devletin ihtiva ettiği merkezler, Konya (Akşehir, Ereğli, Ulukışla, Larende), Niğde ve Aksaray, Kayseri, Elbistan, Maraş, Malatya, Sivas, Tokat, Amasya, Niksar, Sinop, Kastamonu, Ankara ve Çankırı, Kırşehir, Kütahya, Uluborlu Isparta, Denizli, Aydın ve Antalya idi.¹⁸⁵

I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) Selçuklu tahtına çıktığında devlet yönetiminde istikrar ve parlak bir devir başladı. I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile I. İzzeddin Keykâvus tarafından fethi gerçekleştirilen Antalya ve Sinop limanları, ticarî bakımdan oldukça önem arz etmekle birlikte güney ve kuzey sahillerindeki diğer limanlar tarafından takviye edilmedikçe yetersizdi. Moğol istilâsının da kendini iyiden iyiye hissettirmeye başladığı bu süreçte, Selçuklu ülkesi için henüz tehlike oluşturmaya da askerî ve siyasî sahalarda gerekli önlemler alınmalıydı. Bunun bilincinde olan sultan, Alâiye (Kalonoros, Galanoros) üzerine bir sefer hazırlığına girişti. İki ay süren muhasaranın ardından direnemeyeceğini anlayan kalenin hâkimi Kyr Fard, Mübarizeddin Ertokuş aracılığıyla gönderdiği haberde, sultana kaleyi teslim edeceğini ve barış istediğini bildirdi. Barış teklifini kabul eden I. Alâeddin Keykubad, kaleyi teslim aldı; sert kayalardan yapılmış olan kaleye kendi ismini vererek “*Alâiye*” olarak değiştirilmesini emretti.¹⁸⁶ Dönüş yolunda Alara Kalesi'ne rastlayan sultan, Kyr Fard'ın kardeşi olan kalenin hâkimine haber göndererek teslim etmesini bildirdi. Ancak kale sahibinin sultana yanıt veremeden ölmesi üzerine kalenin ileri gelenleri burayı sultana teslim etmeye mecbur kaldılar.¹⁸⁷

I. Alâeddin Keykubad'ın hükümranlılığı döneminde bazı emîrlerin ve devlet adamlarının harcamaları neredeyse sultandan fazlaydı. Bununla da yetinmeyerek I. Alâeddin Keykubad'ı bertaraf edip yerine Celâleddin Keyferidûn'u geçirmek için planlar kapmaktaydılar. Son planlarından haberdar olan sultan, bu devlet adamlarının kimini öldürttü kiminin de mallarını müsadere yoluyla hazineye aktardı. Sultan bir müddet sonra, sürgüne gönderdiği emîrlerin

Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya 2009, Sy. 25, s. 5-8; Turan, “Keykubâd I”, **İA**, C: VI, s. 647; Faruk Sümer, “Keykubad I”, **DİA**, C: XXV, 358.

¹⁸⁵ Uyumaz, **Sultan I. Alâeddin Keykubad**, s. 21-22; Koca, “Alâeddin Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı”, s. 8-16; Sümer, “Keykubad I”, s. 358.

¹⁸⁶ Uyumaz, **Sultan I. Alâeddin Keykubad**, s. 22-24; Turan, **Türkiye.**, s. 356-358. Detaylı bilgi için bk. İbn Bîbî, C: II, s. 267-272.

¹⁸⁷ Uyumaz, **Sultan I. Alâeddin Keykubad**, s. 24.

bazılarını affettiye de ortadan kaldırdıkları Selçuklu ordusunu zayıflatmış ve 1243 Köseadağ'daki yenilginin başlıca âmillerinden olmuştur.¹⁸⁸

Sultan Alâeddin Keykubad, ülkesindeki iç meselelerini hallettikten sonra rotasını Çukurova Ermenilerine çevirdi. Kilikya bölgesine yapılması planlanan seferin birçok sebebi vardı. Bunların başında tüccarların Türkiye-Suriye arasındaki bölgeden geçerken Ermeniler tarafından zayıya uğratılması ve kervan yolunun asayişinin bozulması geliyordu. Aynı zamanda Ermenilerin Selçuklu topraklarında sık sık işgal girişimlerinde bulunması da Selçuklu-Ermeni ilişkilerini günden güne gerginleştirdi.¹⁸⁹ Antakya Haçlı Prinkepsliği ile Kilikya Ermeni Krallığı arasındaki ilişkilerin bozulması ve Antakya Prinkepsi IV. Bohemund'un Selçuklu sultanına ittifak talebinde bulunması siyaseten sultan için kabul edilebilir teklifti. Doğrudan geçişin ticaret merkezi vasfında bulunan bu krallığın, yaklaşımakta olan Moğol tehlikesine karşı verilecek mücadelede Türkiye Selçuklu Devleti için göz ardı edilmeksizin halledilmesi gereken bir mesele haline geldi. Gelen şikayetleri ve Ermeni Krallığı'nın yaşadığı siyasî buhranı göz önünde bulunduran sultan, Anadolu'da müstakil ve kudretli bir devlet tesis edebilmek gayesiyle uluslararası ticaret yollarına hâkim olmanın bilincinde bir sefer tertip etti. Selçuklu ordularının şiddetli kara ve deniz taarruzları karşısında çaresiz kalan Ermeniler barış teklifinde bulundular. Teklifi, şartlarının uygunluğu sebebiyle olumlu karşılayan Sultan Alâeddin'in 1225 tarihli bu seferi neticesinde 70 kale ele geçirilmiş ve hâkimiyet sahası oldukça daralan Kilikya Ermeni Krallığı yeniden Türkiye Selçuklu Devleti'ne tâbi konuma gelmiştir.¹⁹⁰

Moğollar Kırım sahilinde yer alan ve büyük bir ticaret merkezi olan liman şehri Suğdak'ı 1223 yılında işgal edince, halkın çoğunluğu dağıldı; bir kısmı ise Anadolu sahillerine gelerek Türkiye Selçuklu Devleti'ne sığındılar. I. Alâeddin Keykubad, Suğdak'ın Moğol istilası hasebiyle darmadağın olması, Trabzon Komnenoslarının bu karmaşadan yararlanarak Sinop ve Samsun limanlarına yağma akınlarında bulunması ve tüccarların durumdan şikâyet etmeleri üzerine denizaşırı sefer kararı aldı. Sefer, Kastamonu uç beyi Hüsâmeddin Çoban'ın idaresinde bulunan Selçuklu ordularının kesin zaferiyle sonuçlandı; şehir 1224/1225 yılında¹⁹¹ fethedildi.

¹⁸⁸ Sümer, "Keykubad I", s. 358.

¹⁸⁹ Malları gasp edilen tüccarların Sultan I. Alâeddin Keykubad'a şikâyetinde bulunması ve sultanın onların zararlarını gidermesi hakkında tafsilatlı bilgi için bk. İbn Bibî, C: II, s. 317-319.

¹⁹⁰ Sevim, **Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, s. 36-38; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad**, s. 30-33; Turan, **Türkiye**, s. 364-366; Ersan, **Anadolu'da Ermeniler**, s. 176-181; a.mlf., "Türkiye Selçuklu Devleti", s. 224; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 885; Sümer, "Keykubad I", s. 358.

¹⁹¹ Seferin tarihi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bk. Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad**, s. 38.

Ardından Kıpçak ve Rus hükümdarlarına da şehrin alındığı haberi verildi. İki hükümdar da Selçuklulara tâbi olduklarını bildirdiler.¹⁹²

Âmid ve çevresinde hüküm süren Hısn-ı Keyfâ Artukluları Hükümdarı Mesud, uzun bir süredir tâbi olduğu Selçuklulardan ayrılarak Eyyûbî hânedanından el-Melikü'l-Eşref'in faaliyetlerinden kaygılandığı için hutbeyi el-Melikü'l-Eşref'in ağabeyi olan Mısır Eyyubî Hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil (1218-1238) adına okutmaya başladı. Aynı zamanda Moğollardan kaçarak Azerbaycan'a gelen ve Doğu Anadolu'daki siyasî hadiselerle dahil olan Celâleddin Hârizmşah (1220-1231) ile Melik Mesud, Alâeddin Keykubad ve Melik Eşref'e karşı bir ittifak oluşturdu. el-Melikü'l-Eşref ise I. Alâeddin Keykubad'ı Mesud üzerine bir sefer düzenleme konusunda teşvik etmekteydi. Zaten Artuklu Hükümdarı Mesud'a karşı güvensizlik içinde bulunan Sultan Alâeddin, bu teklifi kabul ederek sefer hazırlığına başladı. Ancak sefer sırasında Melik Mesud'un ittifaktan ayrıldığını bildiren bir mektubu el-Melikü'l-Eşref'e göndermesi üzerine el-Melikü'l-Eşref, siyasetinde değişikliğe gitmiş; sultana durumu haber vererek sefere gerek kalmadığını söylemiştir. Bu teklife çok sinirlenen Hükümdar Alâeddin Keykubad, kuşatmasını sürdürdü. Selçuklu ordularına karşı mukavemet gösteremeyen Eyyûbîler ağır bir hezimetle uğramışlardır. Böylece 1226 yılında Adıyaman, Kâhta ve Çemişkezek gibi şehir ve kaleler Selçukluların eline geçti.¹⁹³ Sultanın bu zaferi karşısında Melik Mesud barış ve itaat teklifinde bulundu; Moğol tehlikesini ve Celâleddin Hârizmşah'ın hudutlardaki faaliyetlerini göz önünde bulunduran I. Alâeddin Keykubad, sulh teklifini kabul etti. Eyyûbîlerle iyi ilişkiler tesis etmek isteyen sultan, Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Eşref'in kız kardeşiyle evlendi.¹⁹⁴

Erzincan Mengüçük Beyi Behramşah ölünce onun yerine geçen oğlu Davudşah, Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı beyliğinin tâbiyeti bozacak sadakatsiz tutumlar sergiledi. Erzincan Hâkimi Davudşah ile Erzurum Meliki Cihanşah'ın Selçuklulara karşı sergilediği bu güven sarsıcı davranışlar, Sultan I. Alâeddin'i bölge üzerine yapılacak bir sefere sevk etti. Düzenlenen

¹⁹² İbn Bibî, C: II, s. 317-322, 325-343. Krş. Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad**, s. 34-38; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, s. 134; A. C. S. Peacock, "The Saljûq Campaign Against The Crimea and the Expansionist Policy of the Early Reign of Âlâ' Al-Dîn Kaykubâd", **JRAS**, (2006), C: XVI, Sy. 2, s. 133-149, (çev. Murat Keçiş-Ali Mıynat), "Kırım'a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad'ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara 2010, Sy. 47, s. 243-265.

¹⁹³ İbn Bibî, C: II, s. 300. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 370; Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad**, s. 40; Merçil, **Türkiye Selçukluları**, s. 886; Turan, "Keykubad I", s. 650.

¹⁹⁴ Sümer, "Keykubad I", s. 358.

askerî seferle Mengüçük Beyliği'ne son verilmiş; 1228 yılında Divriği kolu hariç Selçuklu Devleti'ne bağlanmıştır.¹⁹⁵

Sultan I. Alâeddin Keykubad Erzincan'da bulunduğu sırada, Komnenosların Karadeniz limanlarını, Türk ve Müslüman gemilerini yağmaladıklarını haber alması üzerine 1228 yılında oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev ile Atabeg Mübârizüddîn Ertokuş komutasındaki bir orduyu Trabzon'un fethiyle görevlendirdi. Ancak şehir düşmek üzereyken çevre şartlarından dolayı Türklerin geri çekilmesiyle neticesiz kalmıştır.¹⁹⁶

1225 yılında Celâleddin Hârizmşah ile Sultan Alâeddin Keykubad'ın dostça başlayan ilişkileri, 1229 yılına gelindiğinde Ahlat'ın Hârizmşah tarafından kuşatılması sonucu yerini gerginliğe bıraktı. Bu gelişmeler karşısında sultan, Celâleddin Hârizmşah'a karşı Eyyûbîlerden el-Melikü'l-Eşref ile bir ittifak tesis etme yoluna gitti. Erzurum Meliki Cihanşah ise Celâleddin Hârizmşah ile müttefik konumundaydı. Sultan Alâeddin ile Eyyûbîlerin ittifak akdettiğini haber alan Cihanşah, durumu Celâleddin'e bildirerek iki ordunun birleşmesini önlemek konusunda tavsiyelerde bulundu. Sultanın ve komşu hükümdarların tüm uyarılarına rağmen saldırgan tutumundan vazgeçmeyen Hârizm Hükümdarı Celâleddin'in faaliyetlerine karşı Sultan I. Alâeddin Keykubad, 12.000 kişilik bir birliği ihtiyat tedbiri olarak Erzincan'a sevk etti; Kemâleddin Kamyar'ı Eyyûbî hükümdarına göndererek, süratle yardıma gelmeleri gerektiğini bildirdi. Nihayet, iki taraf arasında 10 Ağustos 1230 tarihinde başlayan savaş, Hârizmşahların büyük hezimetıyla sonuçlandı. Celâleddin Hârizmşah, aldığı mağlubiyet karşısında önce Harput'a ardından harap ettiği Ahlat'a uğradıktan sonra Azerbaycan'a döndü ve bir daha eskisi gibi toparlanamadı. Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın elde ettiği bu zafer, Selçukluların Anadolu'daki hâkimiyetlerini daha da güçlendirdi.¹⁹⁷ Bu galibiyetlerinden sonra Sultan I. Alâeddin Keykubad ile el-Melikü'l-Eşref, birlikte Erzurum üzerine yürüdüler. Sultan, Cihanşah'ı huzuruna kabul ederek affetti; Aksaray-Niğde arasında bulunan Eyubhisar'ı iktâ olarak verdi. Böylelikle, Saltuklu ili 1230 yılında Selçuklu topraklarına katılmış oldu.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad**, s. 41-44; Turan, **Türkiye**, s. 374-378; Muharrem Kesik, **Anadolu Türk Beylikleri**, İstanbul 2018, s. 41-42; Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", s. 226; Sümer, "Keykubad I", s. 358.

¹⁹⁶ Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 240-245; Turan, **Türkiye**, s. 381-384.

¹⁹⁷ Abû'l-Farac, C: II, s. 528-529; İbn Bibî, C: II, s. 374-400. Krş. Uyumaz, **Sultan I. Alâeddin Keykubad**, s. 47-64; Turan, **Türkiye**, s. 390-393; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 886-887; Süleyman Özbek, "Türkiye Selçuklularının Çöküşünde Sebep Sonuç İlişkisi Yassıçemen'den Köseadağ'a", **Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi**, Bartın 2018, C: V, Sy. 1, s. 9-10; Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", s. 227; M. Halil Yananç, "Celâleddin Harezmşah", **İA**, C: III, s. 51-52; Aydın Taneri, "Celâleddin Hârizmşah", **DİA**, C: VII, s. 248-250.

¹⁹⁸ İbn Bibî, C: II, s. 400-408. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 393-394; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 189-190.

Celâleddin Hârizmşah'ın mağlubiyetinden istifade etmek isteyen Moğolların Sivas'a kadar gelip pek çok yeri yağmalaması ve birçok kişiyi esir alarak götürmeleri üzerine Sultan Alâeddin, Kemâleddin Kamyar komutasındaki bir orduyu bölgeye gönderdi. Fakat Moğolların uzaklaşmış olduklarını görünce onları takip amacıyla Erzurum'a kadar ilerlediler. Burada birkaç gün bekleyen Selçuklu kuvvetleri, Moğolların Selçuklu topraklarını terk ettiklerini haber alınca rahat bir nefes aldılar. Herhangi bir faaliyet göstermeksizin merkeze dönmektense Moğolları akınlarının Anadolu'ya düzenlenmesinde teşvik edici bir unsur olarak görülen Gürcüler üzerine sefere çıkmaya karar verdiler. Sınırı geçen Selçuklu ordusu fazla bir mukavemetle karşılaşmaksızın pek çok kaleyi ele geçirmeyi başardı. Bu durum karşısında Gürcü Kraliçesi Rosudan, devlet adamlarıyla istişare ederek Türkiye Selçuklu Devleti'ne sulh talebinde bulundu; aynı zamanda kızını Melik Gıyâseddin Keyhüsrev'e vermeyi teklif etti. Sultan aldığı haberlerden dolayı oldukça memnun oldu ve yapılan teklifleri kabul ettiğini bildiren bir mektubu Kemâleddin Kamyar aracılığıyla iletti. Nitekim, Gürcü-Selçuklu ilişkilerinde bir barış dönemine girildi.¹⁹⁹

Sultan I. Alâeddin Keykubad, ülkesini Moğol tehdidine karşı emniyetli hale getirmek ve Celâleddin Hârizmşah ile Moğol akınları yüzünden harap hale gelmiş olan Doğu Anadolu'daki kent ve kaleleri tahkim ettirmek amacıyla bir sefer kararı aldı. Bu bölgelerin hâkimi olan el-Melikü'l-Eşref'in Şam'a çekilmesiyle toprakların sahipsiz kalmasını fırsat bilen sultan, Kemâleddin Kamyar komutasındaki bir orduyu Ahlat'a gönderdi. Nihayetinde, 1232 yılında Ahlat, Bitlis ve havâlisi Selçuklu topraklarına katıldı; hutbe Sultan Alâeddin adına okunmaya başlandı. Bölgeye sübaşı olarak tayin edilen Sinâneddin Kaymaz, başıboş Hârizmli beylerin Selçuklu hizmetine girmesinde etkin bir rol üstlendi.²⁰⁰ Yaşanan hadiselerin beraberinde Selçuklu-Eyyübî ilişkilerinde çekişmeli bir dönem başladı.

Önceki dönemlerde Eyyübîlerin hâkimiyetinde bulunan Ahlat ve civarındaki bölgelerin Selçuklular tarafından ele geçirilmesi iki devleti karşı karşıya getirdi. 1234 yılında el-Melikü'l-Kâmil'in komutasındaki Eyyübî kuvvetleri Harput yakınlarında Selçuklu birlikleriyle mücadeleye başladı. Eyyübîler, erzak teminin noktasında yaşadıkları sıkıntılar ve hanedan üyeleri arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar gibi muhtelif sebeplerden dolayı Selçuklu

¹⁹⁹ İbn Bibî, C: II, s. 411-415. Krş. Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad**, s. 67-69, 88; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 887; Sümer, "Keykubad I", s. 359.

²⁰⁰ İbn Bibî, C: II, s. 415-418. Krş. Uyumaz, **I. Alâeddin Keykubad**, s. 73-74; Turan, **Türkiye**, s. 397-398; a.mlf., "Keykubad I", **İA**, C: VI, 655; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 518; Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", s. 228.

ordusuna karşı mukavemet edemeyerek geri çekildiler. O sene Ahlat, ertesi sene de süratle Siverek, Urfa, Harran ve Rakka Selçuklular tarafından ilhak edildi.²⁰¹

Doğu'dan gelen Moğol tehlikesine karşı Sultan I. Alâeddin Keykubad, ülkesinin hudutlarında tahkim faaliyetlerine girişti; savunmasını güçlendirdi ve bununla da yetinmeyip Moğollarla barış tesis etmek gayesiyle Moğol Hanı Ögedey'e (1229-1241) yolladığı elçiler vasıtasıyla vergi vermek suretiyle tâbi olacağını bildirdi. Maksudı, Moğol tehlikesini ülke sınırlarından uzak tutmaktı fakat sultanın kafasında tasarladığı planı hayata geçirmesi 31 Mayıs 1237 yılındaki ani ölümüyle²⁰² sonuçsuz kaldı. Böylelikle Türkiye Selçuklularının en parlak dönemi, sona ermiş oldu. Yerine geçen oğlu Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, babası gibi dirayetli bir hükümdar olmadığı için devlet hızla çöküş sürecine girdi.

Sultan Alâeddin Keykubad'ın ebediyete intikalinden önce yerine veliaht olarak, üç oğlundan İzzeddin Kılıç Arslan'ı tayin ettiği bilinmektedir. Sultanın bu talebi ölümünden sonra yerine getirilmemekle birlikte, Sâdeddin Köpek, Şemsettin Altunaba, Tâceddin Pervâne, Lala Cemâleddin Ferruh ve Gürcüoğlu Zahîrüddevle gibi ismi zikredilen devlet adamlarının girişimleri neticesinde her bakımdan yetersiz görülen II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1247), Kayseri'deki Keykubâdiye Sarayı'nda Selçuklu tahtına oturtuldu (1 Haziran 1237). Vefat eden Sultan Alâeddin isteğine aykırı olan bu saltanat değişikliğini ilk zamanlar kabul etmek istemeyen Kemâleddin Kâmyâr, Hüsâmeddin Kaymerî ve Hârizmlilerin Emîri Kayır Han bir süre sonra sultana biat etmek durumunda kaldılar.²⁰³

Sultan Gıyâseddin'in ilk icraatı, babası Alâeddin Keykubad'ın sağlığında Kayseri'de hazır bulunan elçileri huzuruna kabul etmek oldu. Akabinde de babasının Ögedey Han için hazırladığı elçiyi Moğolistan'a gönderdi. Kayseri'ye gelen elçilerden biri olan meşhur tarihçi İbnü'l-Adîm, Haleb hükümdarı Melik Nâsır'ın taziyelerini bildirdi ve Sultan Alâeddin Keykubad döneminde evvelden yapılan muahedeyi Sultan Gıyâseddin'le günün şartlarına göre yeniledi. Eyyûbiler ile ilişkileri daha da pekiştirmek isteyen sultan, Melik Nâsır'ın kızı Gaziye

²⁰¹ İbn Bîbî, C: II, s. 424-428, 433-436. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 400-402; Süleyman Özbek, "Türkiye Selçuklu Devleti İle Eyyûbiler'in Siyasî İlişkileri", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti**, İstanbul 2018, C: X, s. 349-352; Sümer, "Keykubad I", s. 359.

²⁰² Alâeddin Keykubad'ın ölümü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Alâeddin Keykubad'ın Zehirlenmesi", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya 2010, s. 347-366.

²⁰³ Abû'l-Farac, C: II, s. 537; Simon de Saint Quentin, **Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)**, (çev. Erendiz Özbayoğlu), Alanya 2006, s. 52; İbn Bîbî, C: II, s. 447-448. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 424-425; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, s. 141; Nejat Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri**, Ankara 2009, s. 32; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, Ankara 1970, C: I, s. 7; Osman Turan, "Saded-Din Köpek", **İA**, C: X, s. 33; Ali Sevim, "Keyhusrev II", **DİA**, C: XXV, s. 349.

Hatun'la evlenmeyi ve kendi kız kardeşi Melike Hatun'un da Melik Nâsır ile evlenmesini teklif etti. Böylece, evlilik yoluyla iki hânedan arasındaki ilişkiler önceki yıllara nispeten daha gelişmiş ve Eyyûbî hükümdarının sultana tâbiyetiyle Mısır Sultanı el-Melikü'l-Kâmil'e karşı güçlü bir ittifak kurulmuş oldu. Aleyhine oluşturulan bu ittifakı dağıtmak için Haleb üzerine sefere çıkan el-Melikü'l-Kâmil, yolda hastalanarak ölmesi üzerine hedefine ulaşamadı. Böylece olası bir savaşın önüne geçildi.²⁰⁴

İzzeddin Kılıç Arslan veliaht tayin edilmesine rağmen Sâdeddin Köpek²⁰⁵ ve onun çevresindekilerin desteğiyle Selçuklu tahtına sahip olan Sultan Gıyâseddin, vaktiyle Selçuklu ümerâsının hizmete aldığı Hârizmlilerin varlığından endişe duymaktaydı. Bu durumun sebebi ise, genç yaştaki sultana olan muhalefet faaliyetlerini kendi lehine çevirmekten geri durmayan, sürekli olarak istekleri doğrultusunda telkinlerde bulunan ve devlet erkânı içerisinde etkin rol oynamak isteyen Sâdeddin Köpek idi. Sultanı, Hârizm beylerinin ortadan kaldırması hususunda devamlı tahrîk ediyordu. Nitekim Sultan Gıyâseddin'i etkileyerek hedefine ulaşmayı başardı. Gıyâseddin Keyhüsrev cülûsunun ikinci ayında, isyan etmelerinden endişe duyduğu Hârizmli unsurların reisi Kayır Han'ın Zamantı (Pınarbaşı) Kalesi'ne hapsedilmesi emrini verdi (1237). Kayır Han, bir müddet kaldığı kalede ağır hapis şartlarına dayanamayarak öldü. Reislerinin akıbetini öğrenen diğer Hârizm beyleri, kabileler halinde süratle Selçuklu topraklarını terk ettiler.²⁰⁶

Reislerinin ölüm haberini alan Hârizm ümerâsı, kendilerinin de aynı âkıbete uğrayacağı düşüncesiyle her şeylerini toplayarak Selçuklu hizmetinden ayrıldılar; gittikleri bölgelerde ciddi oranda yağma ve tahribat faaliyetlerinde bulunarak ülkeyi karmaşaya sürüklediler.²⁰⁷ Hârizmlilerin çapulculuk faaliyetleri karşısında paniğe kapılan sultan, Kemâleddin Kâmyâr komutasındaki bir orduyu Arapkir yolundan Fırat'a geçen Hârizmlileri geri döndürmek üzere sevk etti. Fakat anlaşmaya yanaşmayan Hârizmliler ile Selçuklular arasında çarpışma başladı; Harput Sübaşısı Seyfeddin Bayram'ın öldürüldüğü ve Malatya sübaşısı Seyfüddevle Ertokuş'un esir alındığı mücadelede, Selçuklu ordusu mağlup oldu.²⁰⁸

²⁰⁴ Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri**, s. 336-338; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 206-208; Turan, **Türkiye**, s. 425-426; Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi", s. 230; Sevim, "Keyhusrev II", s. 349.

²⁰⁵ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Turan, "Saded-Din Köpek", **İA**, C: X, s. 32-35; Muharrem Kesik, "Sâdeddin Köpek", **DİA**, C: XXXV, s. 392-393.

²⁰⁶ Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri**, s. 40-42; Turan, **Türkiye**, s. 427-428; Aydın Taneri, "Hârizmşahlar", **DİA**, C: XVI, s. 230.

²⁰⁷ Abû'l-Farac, C: II, s. 537; İbn Bîbî, C: II, s. 452.

²⁰⁸ Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri**, s. 59; Muharrem Kesik, **At Üstünde Selçuklular Türkiye Selçukluları'nda Ordu ve Savaş**, İstanbul 2017, s. 65; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 209; Turan, **Türkiye**, s. 427-428; Sevim, "Keyhusrev II", s. 349.

Hârizmlilerin Selçuklu devlet mekanizmasında yarattığı bu büyük sarsıntı, Sâdeddin Köpek'in kendisine rakip gördüğü emîrleri bertaraf etmesinin önünü açmış oldu. Kemâleddin Kamyar, Tâceddin Pervâne, Hüsâmeddin Kaymerî ve Şemseddin Altunaba²⁰⁹ gibi önemli devlet adamlarına karşı sultanı kışkırtarak ölümlerine sebebiyet verdi. Devletin bu denli mühim şahsiyetlerden yoksun kalması, devlet otoritesini bir hayli zayıflattı. Bunların yanı sıra Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev, hâlâ varlığını sürdüren veliaht İzzeddin Kılıç Arslan'ın ve kardeşi Rükneddin Süleyman'ın kendisi için tehlike arz ettiğini düşünmekteydi. Sultanın kuşkularından memnuniyetle istifade eden Sâdeddin Köpek, melikleri ve anneleri Eyyûbî Melikesi Âdiliye Hatun'u önce hapse attırdı, ardından da öldürterek saltanat iddiacılarını ortadan kaldırdı.²¹⁰

Sâdeddin Köpek, iktidarını güçlendirmek, karşıtlarının hakkında çıkardığı dedikoduların önüne geçebilmek ve onların cesaretlerini kırabilmek için askerî bir zafer ihtiyacı hissetmekteydi. O dönemde Eyyûbîlerin zayıf durumda bulunması, ona beklediği fırsatı tanıdı. Köpek'in idaresindeki ordu tarafından, 14 Temmuz 1238 tarihinde Samsat (Sümysât)²¹¹ ve çevresindeki kaleler fethedildi.²¹²

Bertaraf ettiği devlet adamlarının akabinde kazandığı zaferle cüreti had safhaya ulaşan Sâdeddin'in Köpek, bir müddet sonra gözünü Selçuklu tahtına dikerek Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in gayrimeşru çocuğu olduğu iddiasında bulundu. Bu rivayeti işiten Sultan Gıyâseddin, onun gerçek niyetini anladı ve güvenini kazanmış kölelerinden olan Sivas Sübaşısı Hüsâmeddin Karaca'nın desteğine başvurarak Sâdeddin Köpek'i ortadan kaldırttı (Aralık 1238). Böylece devleti onun tahakkümünden kurtarmaya muvaffak oldu.²¹³

Köpek'in ölümünden sonra devlet yönetimi onun tahakkümünden kurtuldu ve vaktiyle azledilen devlet adamları yeniden göreve getirildiler. Celâleddin Karatay taşthâne ve hazine-i hassa emîrliğine, Şemseddin İsfahanî saltanat naibliğine, Veliyüddin Tercüman pervâneliğe, İbn Bîbî'nin babası Mecdüddin Muhammed Caferî ise tercümanlığa tayin edildi.²¹⁴ Sultan devlet işlerini düzene koyduktan sonra babasının döneminde yapılan anlaşma gereğince Gürcü

²⁰⁹ Bk. Osman Turan, "Şemseddin Altun-aba ve Vakfiyesi", *Belleten*, C: XLII, s. 197-200.

²¹⁰ İbn Bîbî, C: II, s. 453-458. Krş. Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri.*, 45-49; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 65-66; a.mlf., "Sâdeddin Köpek", s. 392-393; Turan, *Türkiye*, s. 427-431.

²¹¹ Günümüzde Adıyaman sınırları içerisinde yer alan bir ilçe.

²¹² İbn Bîbî, C: II, s. 458-459. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 430; Turan, "Saded-din Köpek", s. 34; Sevim, "Keyhusrev II", s. 349.

²¹³ İbn Bîbî, C: II, s. 462-464. Krş. Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 63-64; a.mlf., "Sâdeddin Köpek", s. 393; Turan, *Türkiye*, 432-433; a.mlf., "Saded-din Köpek", s. 34-35; Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", s. 231.

²¹⁴ İbn Bîbî, C: II, s. 465. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 433.

Kraliçesi Rosudan'ın kızı Prenses Tamara ile evlendi. Gürcü emîrler de bu vesileyle geniş iktâlar ve yüksek oranda bağışlar elde ettiler.²¹⁵

Güneydoğu Anadolu'da ve Suriye sınırlarında yaşamlarını sürdürmekte olan Hârizmlilerin yağma hareketlerine ve Selçuklu aleyhtarı faaliyetlere tekrar başlamaları, devleti yeni bir sefer teşebbüsüne mecbur bıraktı. Öncelikli olarak, Selçuklu hizmetine girmeleri konusunda anlaşma sağlamak için onlarla iyi münasebetleri bulunan meşhur tarihçi İbn Bîbî'nin babası Mecdeddîn Tercüman görevlendirildi. Kısa bir müddet bu daveti kabul edip anlaşmaya riayet ettilerse de tekrar yağmalara başladılar. Hârizmliler tarafından iktisadî ziyana uğrayan Haleb halkının şikayetleri ve Selçuklulardan yardım istemeleri üzerine harekete geçildi. Haleb Eyyûbî askerleri ile birleşen Selçuklu ordusu, Harran'da Hârizmlileri mağlubiyete uğrattı. Harran teslim alınarak Eyyûbîler'e; Siverek'in de dahil olduğu Diyarbakır bölgesi ise Selçuklular'a bırakılacaktı. Siverek'in ele geçirilmesinden sonra Âmid üzerine yürüyüşe geçen Selçuklular, 1241 yılı başında şehri teslim aldılar. Âmid'de sağlanan hâkimiyetin ardından Ergani ve Çermik gibi kalelerde kolaylıkla zapt edildi. Diyarbakır sübaşılığı da Mübârizeddin İsa Candâr'a verildi.²¹⁶

Moğol baskısından kaçan göçebe Türkmenler, Hârizmlilerin de etkisiyle siyasî ve iktisadî vaziyetlerinin kötüye gitmesi üzerine geçimlerini idame ettirebilmek için Güneydoğu Anadolu bölgesinde yağma hareketlerinde bulunuyorlardı. Yerleşik hayata uyum sağlayamıyorlar; yeni gelenlerle otlak ve kışlak paylaşımı noktasında çatışmaya giriyorlardı. İçinde bulunulan bu siyasî buhran, bir isyanın temelini oluşturdu. Baba Resul lakabıyla bilinen Baba İlyas Horasanî adındaki bir Türkmen babası, mehdî kimliğiyle ortaya çıkarak zor durumda bulunan Türkmenleri etrafında toplamayı başardı. Peygamberlik iddiasında bulunan Baba İlyas'ın, mensup olduğu tarikatın fikirlerini yayma ve mürit toplama sevdalısı olan baş halifesi Baba İshak isyanı fiilen başlatan isim oldu. Baba İshak, şeyhi Baba İlyas'ın Selçuklu askerleri tarafından Amasya Kalesi'nde kuşatıldığını öğrenince, müritlerini II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e karşı isyana teşvik etti. Oldukça kanlı bir şekilde yaklaşık iki buçuk ayda bastırılması mümkün olan bu isyan sonucunda Baba İshak dahil âsi Türkmenler tümüyle yok edilmiştir.²¹⁷

²¹⁵ Abû'l-Farac, C: II, s. 537-538; İbn Bîbî, C: II, s. 465-467. Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, s. 142; Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri**, s. 58.

²¹⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 469-477. Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, s. 142; Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri**, s. 60-61; Turan, **Türkiye**, s. 436-439; Sevim, "Keyhüsrev II", **DİA**, C: XXV, 349.

²¹⁷ Abû'l-Farac, C: II, s. 539-540; Saint Quentin, **Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu**, s. 43-44; İbn Bîbî, C: II, s. 578-582. Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, s. 143-144; Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri**, s. 63-67; Turan, **Türkiye**, s. 540-546; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 890.

Babaî ayaklanmasının bastırılmasında başarı sağlanması üzerine Anadolu'daki fetih harekâtına devam eden Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Âmid'i ele geçirmek isteyen Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Muzaffer Şehâbeddin Gazi'yi cezalandırmak için 1241 yılında topladığı bir orduyla beraber Meyyâfârîkîn üzerine yürüdü. Ancak yaklaşan Moğol tehlikesine karşı Abbâsî Halifesi Müntasır-Billâh'ın iki Müslüman hükümdarın birleşmesini sağlamasıyla barış antlaşması yapıldı (1241).²¹⁸ Babaî İsyanı ile birlikte Selçuklular'ın içtimaî zayıflığının farkına varan ve cesaretleri artan Moğollar'ın Baycu Noyan komutasında Gürcü ve Ermeni askerlerden müteşekkil birlikleri 1242 yılında Erzurum'u işgal ettiler.²¹⁹

İstilâ politikasına hız kesmeden devam eden Moğollar, Türkiye hududuna dayanmış ve yaşanan Erzurum yıkımı ile birlikte Selçuklu için de büyük bir tehlike hâline gelmişti. Sultanın huzurunda bir araya gelen devlet erkânının önde gelen isimleri, nasıl bir yol izlemeleri gerektiği konusunda mütalaa ettiler. Neticede, Moğollarla yapılacak savaş için tâbi devletlerden yaptıkları para yardımı karşılığında asker istenmesine karar verildiyse de Halep Eyyûbî Melikliği dışında hiçbir devlet askerî yardımda bulunmadı. 30.000 kişilik Moğol ordusuna karşı 20.000 kişilik seçme komutanları ihtiva eden Selçuklu ordusunun galibiyet için yeterli olduğunu savunan genç ve tecrübesiz kumandanların sözlerine itimat eden Sultan Gıyâseddin, savaşa girmeyi uygun buldu. Türkiye tarihinde dönüm noktası niteliğinde olan Köseadağ mevkiindeki bu karşılaşmada, sultanın telâfisi mümkün olmayan askerî hatası sonucu Selçuklu öncü ordularının neredeyse tümü yok edildi. Esas Selçuklu ordusu savaşa girmeden mağlup oldu (4 Temmuz 1243). Köseadağ'da elde ettiği galibiyetin ardından bölgede Selçuklu ordusunu bulamayan Baycu Noyan, derhâl takibe koyuldu ve Sivas'a yürüdü. Moğollara karşı mukavemet edemeyeceğinin bilincinde olan Sivas Kadısı Necmeddin şehri teslim etti.²²⁰ Sivas'ın ardından Kayseri şehri de Moğol muhasarasıyla karşı karşıya kaldı; şehir muhafızlarından bir Ermeni dönmesinin ihaneti sonucunda Moğolların hâkimiyetine girdi.

Bahsi geçen isyan hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Yaşar Ocak, **Babaîler İsyanı Alevîliğin Tarihsel Alt Yapısı**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.

²¹⁸ Abû'l-Farac, C: II, s. 541; İbn Bîbî, C: II, s. 483-487. Krş. Merçil, **Müslüman Türk Devletleri**, İstanbul 1985, s. 149; Turan, **Türkiye**, s. 447-448; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 890; Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", s. 234; Sevim, "Keyhüsrev II", s. 350.

²¹⁹ İbn Bîbî, C: II, s. 490-493. Krş. Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri**, s. 88-89; Turan, **Türkiye**, s. 449-450; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 9.

²²⁰ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr.**, s. 25; **Târih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)**, s. 43; Abû'l-Farac İbnü'l-İbrî, **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, (çev. Şerafeddin Yaltkaya), Ankara 2011, s. 19-20; İbn Bîbî, C: II, s. 493-502. Krş. Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri**, s. 91-99; Bertold Spuler, **İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri (1220-1350)**, (çev. Cemal Köprülü), Ankara 2011, s. 53; Turan, **Türkiye**, s. 451-462; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 9-10; a.mlf., "Köseadağ Savaşı", **DİA**, C: XXVI, 272-273; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 891. Erkan Göksu, "Köseadağ Savaşı (1243)", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2019, Sy. 2, s. 1-12.

Kösedağ bozgununun oluşturduğu ezici etki, Türkiye Selçuklu Devleti için büyük bir yıkım oldu. Alınan mağlubiyet üzerine sultanın Konya'dan Antalya'ya kaışı, ordunun mukavemet gösterememesi, herkesin bir yana dağılması, devlet kavramının Selçuklu için varlığını yitirdiğinin göstergesi olmuştur. Selçuklu Devleti'nin içinde bulunduğu bu müşkül duruma her ne pahasına olursa olsun bir çare bulmanın gerekliliğine inancını yitirmeyen Vezîr Sâhib Mühezzibüddin Ali, Baycu Noyan'ın Mugan karargâhına giderek sulh için Moğolları iknâ etti.²²¹

Selçukluların Baycu Noyan'la yaptıkları antlaşma, ülkede sükûnun tesisini sağlamış olsa da devlet, Moğollara tâbi hâle gelmişti. Ermeniler ise savaş öncesi söz verdikleri askerî yardımda bulunmamalarının yanı sıra Moğolları metbû tanıyarak; Türklere çeşitli işkenceler yaptılar. Moğollarla akdedilen barış antlaşmasının ardından Çukurova Ermeni Krallığı üzerine herakâta geçildi; Vezir Şemseddin İsfahanî'nin kumandasındaki Selçuklu ordusu Tarsus'u kuşattı. Fakat Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in âni ölüm haberinin alınması üzerine Vezir İsfahanî Ermeniler'e antlaşma teklif etti. Zor durumda bulunan Ermeniler, şartları yıllık vergi ödemek, Bragana Kalesi'yle beraber bazı küçük kaleleri teslim etmek olan bu teklifi kabul ettiler. Ardından sefer yarıda bırakılarak Konya'ya dönüldü (Ocak 1246).²²²

Bu tarihten itibaren Selçuklu Devleti, Sultan II. Gıyâseddin'in aklî ve ahlakî zaafı yüzünden hızlı bir çöküş sürecine girmiştir. Sultanın genç yaşından istifade eden Sâdeddin Köpek'in tahakkümü, siyasî ihtiraslar uğruna türlü entrikalarla önemli devlet adamlarının bertaraf edilmesi, Babaî isyanı ile devlet otoritesinin sarsıntıya uğraması, Gıyâseddin Keyhüsrev'in idare kabiliyetinden uzak ve sefahat hayatı sürmeye müsait tutumları gibi muhtelif sebeplerden dolayı toparlanmasına imkân olmayan bir gerileme devresi başlamıştır.

²²¹ Barış antlaşmasının şartları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Turan, **Türkiye**, s. 465.

²²² İbn Bîbî, C: II, s. 515-517. Krş. Ersan, **Anadolu'da Ermeniler**, s. 189-190.

BİRİNCİ BÖLÜM

A) SULTAN II. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV'İN (1237-1246) ÖLÜMÜ SONRASI TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SİYASÎ DURUMU

1.1. IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Ailesi Hakkındaki İlk Bilgiler

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefatının ardından²²³ geride henüz çocuk yaşta bulunan üç tane erkek evlâdı kaldı. Bu çocuklar doğum sırasına göre; II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubâd idi.²²⁴ Yaşça en büyük olan Melik İzzeddin Keykâvus, 1235 yılında Konyalı bir Hristiyanın (Rum papazının) kızı olan Berdûliye Hatun'dan dünyaya gelmişti.²²⁵ Melik IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Sultan Gıyâseddin'in

²²³ Sultanın ölüm tarihi hakkında kaynaklarda çeşitli görüşler mevcuttur. Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, 1237-1245 yılları arasında sekiz yıl padişahlık yaptığını kaydetmiştir (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 25). *Tarih-i Âl-i Selçuk Anonim Selçuknâme*'de 643 yılı Recep ayının ortasında (6 Aralık 1245) tarihinde vefat ettiği bilgisi mevcuttur (çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Ankara 2014, s. 44); İbnü'l-Fuvatî, II. Keyhüsrev'in 643/1245-1246 senesinde vefat ettiğini nakleder (Ziya Musa Buniyatov, "İbn Al Fuvatî'nin "Talhis Macma' Al-Âdab fî Mu'cam Al-Alkab" Eserinde Belirtilen Konya Sultanlığının Görkemli Şahısları", *VIII. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Ekim 1976*, Ankara 1981, C. II, s. 595; Cenâbî (Muharrem Kesik, "Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-Aylemü'z-Zâhir fî Ahvâli'l-evâil ve'l-evâhir adlı eserinin Anadolu Selçukluları ile ilgili kısımlarının tenkitli metin neşri", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994, s. 22) 654 (1256) yılını kaydetmiştir ki bu mümkün görünmemektedir. İbnü'l-Verdî ise 654 (1256-1257) yılında vefat ettiğini, İzzeddin Keykâvus ve Rükneddin Kılıç Arslan isimlerinde iki küçük oğlu olduğunu söyler ancak II. Alâeddin Keykubâd'dan söz etmez (*Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*, (trc. Mustafa Alican), İstanbul 2019, s. 112); İbn Fazlullah el-Ömerî Sultan II. Keyhüsrev'in 654/1256-1257 yılında öldüğünü ve geriye İzzeddin ile Rükneddin adında iki oğlu kaldığını zikreder (*Mesâlikü'l-Ebsâr*, (trc. Ahsen Batur), *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, İstanbul 2019, s. 383); Mîrhând, sultanın 644 (1246) senesinde öldüğünü kaydetmiştir (*Ravzatu's-safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, (trc. Erkan Göksu), Ankara 2015, s. 272. Bu çalışmada hâkimiyet süresini sekiz buçuk yıl olarak kabul edildi. Bk. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2018, s. 473; a.mlf. "Selçuk Devri Vakfiyeleri III, Celâeddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, Ankara 1948, C: XII, Sy. 45, s. 27, not 27.

²²⁴ İbn Bîbî, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*, (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2014, C: II, s. 456; Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1999, C: II, s. 545; Rükneddin Baybars el-Mansûrî en-Nâsirî ed-Devâdâr el-Hitâî, *Zübdetü'l-fikre fî târihi'l-hicre*, (thk. Donald S. Richards), Beyrut 1998.s. 22; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 27-28; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi Al-Melik-Al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, (trc. Şerefüddin Yaltkaya), Ankara 2000, s. 23 n. 2; Genceli Kiragos, iki evladı olduğundan bahseder (*Moğol İstilası 1220-1265*, (çev. Mahmut Kemal Bey), İstanbul 2018, s. 109); Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Târihi]*, (haz. Abdullah Bakır), İstanbul 2017, s. 574. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 477; Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1992, C: VIII, s. 311; Charles Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", *Türkiye Tarihi Bizans'tan Türkiye'ye 1071-1453*, ed. Kate Fleet, (trc. Ali Özdamar), İstanbul 2012, C: I, s. 82. İbn Vâsıl, Sultan Gıyâseddin'in iki çocuğunun olduğunu kaydederek Rükneddin ve İzzeddin'in isimlerini zikreder, Melik II. Alâeddin Keykubâd'dan bahsetmez (Bedrettin Aytaç, "İbn Vâsıl'ın Muferricu'l-Kurûb fî Ahbârî Benî Eyyûb Adlı Eserine Göre Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçukluları (H.476-641=108/1084-1243/1244)", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2019, s. 101).

²²⁵ İzzeddin Keykâvus'un doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte bu konu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Simon de Saint Quentin, İzzeddin Keykâvus ile Rükneddin Kılıç Arslan'ı birbirine karıştırarak babaları Sultan Gıyâseddin öldüğünde Rükneddin Kılıç Arslan'ın 11, İzzeddin'in ise dokuz yaşında olduğunu kaydetmiştir fakat bu bilgi hatalı görünmektedir (*Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, (çev.

Konyalı bir Hristiyan'ın kızı olan zevcesinden 1237 yılında doğmuştu; babası öldüğünde dokuz yaşındaydı.²²⁶ Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, birisi zengin diğeri ise papaz olan Konyalı iki Hristiyanın kızı haricinde Eyyûbî, Gürcü ve Mengüçük prensesleriyle de evlilikler gerçekleştirmişti. Ancak sultanın en sevdiği, büyük bir aşk ile bağlı olduğu zevcesi Gürcü Hatun olarak zikredilen Thamara²²⁷ idi ve en küçük melik olan II. Alâeddin Keykubâd ise bu hatundan dünyaya gelmişti; o, babası öldüğünde henüz yedi yaşındaydı.²²⁸

Erendiz Özbayoglu), Alanya 2006, s. 60-61); İbn Bîbî, tarih vermemekle birlikte Sultan Gıyâseddin'in erkek çocuğu olana kadar üvey kardeşleri olan melikleri (İzzeddin Kılıç Arslan ile Rükneddin) Borgulu'ya hapsedtiğini, yukarıda ismi zikredilen evlatları dünyaya geldikten sonra Üstâdü'd-dâr Mübarizeddin Armağanşah'ı Melike-i Adiliyye'den olan kardeşlerini öldürmekle görevlendirdiğini belirtmiştir (C: II, s. 456); İbn Şeddâd'a göre, 636/1238 yılında doğduğu kaydedilmiştir (**Baypars Tarihi**, s. 23 n. 2, 32); Yûnînî ise 636/1238-1239 senesinde doğduğunu ifade eder (**Zeylû Mir'âtü'z-Zamân**, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Haydarabad 1954-1955, C: III, s. 67); İbnü'l-Fuvatî, II. Keyhüsrev'in ölümünün ardından tahta oturan oğlunun -II. İzzeddin Keykâvus'tan bahsediyor olmalı- yedi yaşında olduğunu zikretmektedir (**el-Havâdisü'l-câmî'a ve't-tecaribü'n-nafia fî'l-mietî's-sabia**, Beyrut 2003, s. 166). Krş. Nejat Kaymaz, Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev öldüğünde İzzeddin'in yedi yaşında olduğunu kaydetmiştir (**Pervâne Mu'înüd'dîn Süleyman**, Ankara 1970, s. 39); Erdoğan Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul 1985, s. 151; Filiz Kayalıoğlu, "II. İzzeddin Keykâvus ve Zamanı", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006, s. 12; Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, (çev. Erol Üyepazarıcı), İstanbul 2012, s. 238; a.mlf. "Kaykâ'ūs", **Eİ²**, C: IV, s. 813; Osman Turan, II. Keykâvus'un doğum tarihini yıl olarak belirtmez ancak tahta geçtiğinde 11 yaşında olduğunu ifade eder (**Türkiye**, s. 477); a.mlf. "Les Souverains Seldjoukides et Leurs Sujets Non-musulmans", **Studia Islamica**, Paris 1953, C: I, s. 80; a.mlf. "Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", s. 28; Rudi Paul Lindner, "The Challenge of Qilich Arslan IV", **Near Eastern Numismatics, Iconography, Epigraphy and History: Studies in Honour of George C. Miles**, Beirut 1974, s. 411; Abdülkerim Özaydın, "Anadolu Selçukluları", **Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi**, İstanbul 1994, s. 175; Faruk Sümer, doğum tarihini 1235 yılı olarak kaydetmiştir ("Keykâvus II", **DİA**, C: XXV, s. 355). Bu çalışmada çağdaş müellifler ve bahsi geçen konu ile ilgili kayıtlar değerlendirildiğinde, II. İzzeddin Keykâvus'un tahta geçtiğinde 11 yaşında olduğu da göz önünde bulundurularak doğum yılı 1235 yılı olarak kabul edilmiştir.

²²⁶ Simon de Saint Quentin, Rükneddin Kılıç Arslan'ı büyük melik olarak ve Raconadius ismiyle, İzzeddin Keykâvus'u ise ortanca melik olarak Azadinus ismiyle kaydetmiş ancak melikleri birbirine karıştırmış görünmektedir (s. 60); İbn Bîbî, II, 456; Ruysbroeckli Willem/Wilhelm von Rubruk, Kılıç Arslan'ın Türk bir anneden doğduğunu ifade etmiştir (**Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat**, (trc. Ergin Ayan), İstanbul 2019, s. 193); İbn Şeddâd, **Baypars Tarihi**, s. 23 n. 2; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, Kılıç Arslan için Sultan Gıyâseddin'in Gürcü Hatunu Thamara'dan doğan oğlu olduğunu kaydetmiş olsa da bu bilginin doğruluğu tartışılır (**Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi**, (trc. Ali Öngül), II, 83). Krş. Nejat Kaymaz, Kılıç Arslan'ın babasının vefat ettiği sene aşağı yukarı altı yaşında olduğunu yazmaktadır (**Pervâne**, s. 39-40, n. 55); Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 151; a.mlf. "Türkiye Selçukluları", **Türkler**, C: VI, s. 892; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, İstanbul 1979, s. 265; a.mlf. **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 238-239; Turan, **Türkiye**, s. 477; a.mlf. "Kılıç Arslan IV", **İA**, VI, 703; a.mlf. "Les Souverains Seldjoukides et Leurs Sujets Non-musulmans", s. 80; Lindner, agm., s. 411; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 175; G. S. P. Freeman-Grenville, "Kilidj Arslan IV", **Eİ²**, C: V, s. 104; Faruk Sümer, "Kılıcarslan IV", **DİA**, C: XXV, s. 404.

²²⁷ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ömer Subaşı, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Hatay 2016, C: 13, Sy. 33, s. 384-401. II. Alâeddin Keykubâd'ın annesi olan Thamara'nın babası, Gürcü Kraliçesi Rosudan ile evlenen II. Kılıç Arslan'ın oğlu, Elbistan ve Erzurum Meliki Tuğrul Şah'ın oğludur (Turan, "Keykubâd II", **İA**, C: VI, s. 661; Sümer, "Tuğrul Şah", **DİA**, C: XLI, s. 347. II. Keyhüsrev ile Gürcü Hatun'un evliliği için bk. Kartlis Tskhovreba, **A History of Georgia**, (trc. Dmitri Gamq'relidze), Georgian National Academy of Sciences, Tiflis 2014, s. 324-325.

²²⁸ Simon de Saint Quentin, s. 60-61; İbn Bîbî, II, 456; Müellif Rubruk, Sultan Gıyâseddin'in İberyalı bir kadınla evli ve bu kadından kötürüm bir oğlu olduğunu belirterek II. Alâeddin Keykubâd hakkında mâlûmat vermiştir (**Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat**, s. 193); İbn Şeddâd, **Baypars Tarihi**, s. 23 n. 2; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 27-38; Müneccimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, II, 83. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 474; a.mlf. "Keykubâd II", **İA**, C: VI, s. 661; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 239; Emine Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları,

1.2. II. İzzeddin Keykâvus'un Tahta Çıkarılması ve Devlet Adamları Arasında Yaşanan Çekişmeler

Merhum Sultan Gıyâseddin'in vefatının ardından tahta aday üç melikten hangisinin hükümdar olacağı mevzusu devletin en önemli gündemi hâline geldi. Köseadağ Savaşı (3 Temmuz 1243) neticesinde istilâ teşebbüslerine açık hâle gelen ve üstelik çocuk yaştaki meliklerin idaresine kalarak zâfiyetleri artan Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Anadolu'daki varlığını muhafaza ve müdafaası güçleşti. Merkezî hâkimiyet çökmüş denebilecek kadar zor durumdaydı.

II. Keyhüsrev'in en sevdiği eşi Gürcü Hatun (Thamara)'dan²²⁹ dünyaya gelen II. Alâeddin Keykubâd sultanın buyruğu olduğu üzere doğduğunda veliaht ilân edilmişti. Bu melik hem babası tarafından kardeşlerine kıyasla çok seviliyor hem de annesinin soyu dolayısıyla daha asil görülüyordu. Fakat yaşça en küçük ve çelimsiz olması onun kabul görmesini zorlaştırdığı gibi devlet erkânı nezdinde ağabeyi dururken onun tahta çıkmasının uygun bulunmayacağı düşünülüyordu.²³⁰

Bu dönemde vezirlik²³¹ makamını elinde bulunduran Sâhib Şemseddin İsfahânî,²³² Emîr-i câmedâr²³³ Esedüddin Rûzbe, Emîr Celâleddin Karatay,²³⁴ Emîr Şemseddin Hasoğuz ve

Melikleri ve Meliklerinin Evlilikleri", **I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler**, C: II, 412-413; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 175; Sümer, "Keykubad II", **DİA**, C: XXV, s. 359.

²²⁹ Gürcü Hatunun (Thamara) resmini dönemin paraları (dirhem ve dinar) üzerine dahi darp ettirmek istemiş fakat bu arzusu devlet erkânı nezdinde aşırı bulunarak uygun görülmemiştir. Onun yerine güneş ve arslan tasvirlerine yer verilmiştir. Bk. Ahmed b. Mahmud, **Selçuk-Nâme**, (haz. Erdoğan Merçil), İstanbul 1977, C: II, s. 155. Krş. Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri**, Ankara 2009, s. 75.

²³⁰ İbn Bîbî, C: II, s. 518; Abû'l-Farac, C: II, s. 545; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 27-28. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 477; a.mlf. "Les Souverains Seldjoukides et Leurs Sujets Non-musulmans", s. 80; a.mlf., "Keykubâd II", s. 661; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 38; Sümer, "Keykubad II", s. 359.

²³¹ Vezirlik kurumunun mahiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Aydın Taneri, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Döneminde Vezîr-i A'zamlık (1299-1453)**, Ankara 1974; Muharrem Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, İstanbul 2021, s. 44-45; Abdülkerim Özaydın, "Vezir", **DİA**, C: XLIII, s. 85.

²³² Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından sulh yapmak üzere Batu Han'ın huzuruna gönderilen heyetin başında bulunan İsfahanlı Şemseddin, Anadolu'daki hâkimiyet yetkisinin sahibi olduğunu tasdikleyen bir yarlık ile dönmüş ve Mühezzibüddin Ali'nin vefatıyla boş kalan vezirlik makamına oturmuştur. Sultan Gıyâseddin tarafından devlet işlerini yönetmede tam yetkili ve bağımsız kılındı. İbn Bîbî, II, 512-514. Krş. Kaymaz, **Pervâne Mu'înüd-dîn Süleyman**, s. 37; İlhan Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1256-1308)", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1995, s. 100; Emine Uyumaz, **Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler**, İstanbul 2011, s. 99; Turan, **Türkiye**, s. 478.

²³³ İslâm devletlerinde câme-hâne adı verilen yerde hükümdara ait olan elbiselere nezaret eden ve sultanın elbiselerini giyip çıkarmasına yardımcı olan görevli. Bk. Merçil, **Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilâtı**, İstanbul 2011, s. 95-98; Aydın Taneri, "Câmedar", **DİA**, C: VII, s. 45.

²³⁴ Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın hâkimiyet döneminde *taşthâne emîri* (taşdâr mevki hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal**, Ankara 1988, s. 84-85) olarak görev yapmıştır. I. Keykubâd'ın hizmetine girmeden evvel *devat emîrliği* vazifesindeydi. Bu tarihten sonra II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatı zamanında *hazine-i hâssa memurluğu* vazifesini üstlenmiş ve sultanın ölümüne dek bu görevde kalmıştır. İbn Bîbî, C: II, s. 294. Krş. Zehra Odabaşı, **Siyasetin Dengesi Celâleddin Karatay**, İstanbul 2018, s. 35; a.mlf., "Bilge Devlet Adamı Emir Celâleddin Karatay", **Emir Celâleddin Karatay ve Karatay Medresesi**, Konya 2019, s. 63-65; Muharrem Kesik, "Dönemin Tarihine Bakış: Sultan I. Alaeddin

Pervâne²³⁵ Fahreddin Ebû Bekir Attâr gibi devlet ileri gelenleri, üç şehzade arasından hangisinin tahta geçeceği konusunda istişare etmek gayesiyle bir araya geldiler. İsmi zikredilen devlet adamları, şehzadelerin hâl ve hareketleriyle halkın fikirlerini göz önünde bulundurarak en büyük şehzadenin tahta oturtulmasına karar verdiler. Bu esnada Borgulu (Uluborlu)'da ikamet eden II. İzzeddin Keykâvus, Konya'ya getirilmeden evvel Akşehir'in Altuntaş Köyü'nde sağında IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve solunda II. Alâeddin Keykubâd oturtulmak üzere Vezir İsfahânî ile Emîr Hasoğuz tarafından saltanat tahtına getirildi (643/1246). Saçılar saçıldı,²³⁶ mücevherler dağıtıldı. Konya süslenerek burada çeşitli eğlenceler düzenlendi.²³⁷

Merhum sultanın vasiyetine aykırı bir şekilde gerçekleşen biat ve cülûs merasimi sonrasında devlet kadrosunda Şemseddin İsfahânî vezirlik makamını muhafaza ederken, Celâleddin Karatay hazine-i hassa memurluğuna²³⁸ ve saltanat nâibliğine²³⁹ tayin oldu; beylerbeyliği (Melikü'l-ümerâ/Emîrû'l-ümerâ)²⁴⁰ görevine Şemseddin Hasoğuz,²⁴¹ atabegliğe²⁴² Esedüddin Rûzbe ve pervânelik mevkiine Fahreddin Ebû Bekir Attâr getirildi.

Keykubad Dönemi ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler", **Emir Celâleddin Karatay ve Karatay Medresesi**, Konya 2019, s. 48; Aydın Taneri, "Celâleddin Karatay", **DİA**, C: VII, s. 251.

²³⁵ Bazı Ortaçağ Türk-İslâm devletlerinde hüküm, ferman, berat anlamında kullanılan terim ve bu belgeleri hazırlamakla görevli memura verilen unvan. Ayrıntılı bilgi için bk. Muharrem Kesik, "Pervâne", **DİA**, C: XXXIV, s. 244.

²³⁶ Erdoğan Merçil, "Büyük Selçuklularda Saçı Geleneği", **Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'a Armağan**, İstanbul 2020, s. 500-504.

²³⁷ Saint Quentin yine kardeşlerin isimlerini karıştırdığı için Şemseddin İsfahânî'nin Rükneddin'i tahta geçirdiğini kaydetmiştir (**Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu**, s. 61). İbn Bibî, C: II, s. 517-518; Abû'l-Farac, C: II, s. 545; **Tarih-i Âl-i Selçuk Anonim Selçuknâme**, s. 44; Yûnînî babaları öldükten sonra II. Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ülke topraklarını paylaştıklarını ifade eder (C: III, s. 66); Niğdeli Kadı Ahmed, **el-Veledü's-şefik**, (trc. Ali Ertuğrul), **Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk'ı (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak)**, Ankara 2015, C: I, s. 443; Cenâbî, sultanın iki küçük oğlu Rükneddin Kılıç Arslan ve İzzeddin Keykâvus'un tahta geçtiğini belirtir ancak Alâeddin Keykubâd'dan bahsetmemektedir (Kesik, "Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-'Aylemü'z-zâhir fi Ahvâli'l-evâil ve'l-evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısımının Tenkidli Metin Neşri", s. 23); Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 575; Müneccimbaş, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 84. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 40; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 151; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 289; Turan, **Türkiye**, s. 477-478; Coşkun AlpTekin, "Türkiye Selçukluları", **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, C: VIII, İstanbul 1992, 311; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 175; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 82; Lindner, "The Challenge of Qilich Arslan IV, s. 411-412; Claude Cahen, Sâhib Şemseddin'in Alâeddin'i tahta geçirdiğini ve ağabeylerinin de onun iki yanında yardımcıları olarak oturtulduğunu zikretmektedir fakat bu bilgi, kaynakların verdiği kayıtlara uygun düşmemektedir (**Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, İstanbul 1979, 265).

²³⁸ Hazinesdâr, devletin hazinesini ve kütüphane gibi çeşitli depoları korumakla yükümlü olan görevlidir. Bk. Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 169-172; Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, s. 100.

²³⁹ Merkezde sultana vekâlet eden veya tayin edildiği yerde onu temsil eden devlet adamı. Bk. Sadi S. Kucur, "Nâib-i Saltanat", **DİA**, C: XXXII, s. 313-314.

²⁴⁰ Bazı İslâm devletlerinde çeşitli idarî yetkilere sahip kumandanlara verilen unvandır. Devletin başkumandanı olarak vazife görmekte, sefere katıldıkları takdirde orduyu, sultan adına sevk ve idare etmekteydiler. Bk. Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, s. 164; Hakkı Dursun Yıldız, "Emîrû'l-ümerâ", **DİA**, C: XI, s. 158-159.

²⁴¹ Rum kökenli bir gulâmdır (Muharrem Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, İstanbul 2017, s. 31; Speros Vryonis, "Selçuklu Gulamları ve Osmanlı Devşirmeleri", **Cogito**, İstanbul 2001, Sy. 29, s. 96).

²⁴² Selçuklularda ilk defa Nizâmü'l-Mülk'e tevcih edilen unvan, çocuk yaştaki meliklerin terbiye ve eğitimiyle ilgilenen, onlar adına eyaletleri yönetmekle görevlendirilmiş kimseleri nitelendirmektedir. Sonraki dönemlerde yüksek bir devlet memurluğuna dönüşmüştür. Bk. Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 77-78; Murat Öztürk, **Irak Selçuk Devleti Atabegleri**, İstanbul 2019, s. 1-17; Coşkun AlpTekin, "Atabeg", **DİA**, C: IV, s. 38-40.

Tayin menşurlarını²⁴³ kaleme alan isim ise “*baba*” lakabıyla tanınan²⁴⁴ Tuğrâî Emîr Şemseddin Mahmud idi.²⁴⁵

Tahta geçen yeni sultanın yaşından ve tecrübesizliğinden istifadeyle yönetimde ortak bir hâkimiyet sürmeye, yüksek makamları elde etmeye muvaffak olan devlet adamlarının dostane boyuttaki ilişkileri, bir müddet sonra aralarındaki iktidar hırsı kisvesi altında şekil değiştirdi.

Düzenin tesis edildiği ve devletin ahenk içerisinde idare olunduğu devrede, emîrlar arasında baş gösteren ihtilâf, durumu tersine çevirdi. Beylerbeyi (Melikü’l-ümerâ) Şemseddin Hasoğuz’un kızı ile Emîr Esedüddin Rûzbe’nin kız kardeşinin oğlu (yeğeni) olan Mübârizeddin Bayram arasında vuku bulan evliliğe dayalı akrabalık bağı, iki önemli mevkide bulunan devlet adamlarının ilişkilerini peyderpey arttırdı. Nitekim birbirlerine kenetlenmiş vaziyette hareket etmeleri neticesinde, halkın mühim kesiminde onay görmelerine ve nüfuzlarını arttırmaya muvaffak oldular. Hasoğuz ile Rûzbe’nin yakınlığı günden güne Pervâne Ebû Bekir Attâr ve Emîr-i dâd²⁴⁶ Nusret’in gözlerindeki haset kıvılcımının ortaya çıkmasına sebebiyet verdi.²⁴⁷

İbn Bîbî,²⁴⁸ kötü bir karaktere sahip ve ahlâksız bir kimse olan Emîr-i dâd Nusret’in ortaya attığı aslı olmayan dedikoduları türlü yeminlerle Sâhib Şemseddin’e sunduğunu fakat vezirin kendi dünyevî arzu ve istekleri için bir başkasının şerefiyle oynamaktan çekindiğini; ilim öğrenimi, Allah’ın rızasını kazanmaya çalışmak gibi işlerle meşgul olduğunu kaydetmiştir. Bir müddet çekimserliğini ve sessizliğini koruyan Sâhib Şemseddin, Emîr-i dâd Nusret’in üstün gayretleri neticesinde²⁴⁹ sergilediği tutumlarında değişikliğe gitti; makamı için endişe duymaya başladı. Şüpheyi sevk edilen Vezir İsfahânî, beraberindeki Emîr-i dâd Nusret ve Pervâne Ebû

²⁴³ Hükümdar tarafından yapılan tayinleri ve iktâ tevcihlerini belirten belgedir. Hakkında ayrıca bk. Abdülkerim Özeydin, “Menşur”, *DİA*, C: XXIX, s. 148-149.

²⁴⁴ Türkiye Selçuklu Devleti bünyesinde bulunan gulâmların eğitimi “*Gulâmhâne*” olarak adlandırılan okulda verilmekte olup; bu okuldaki öğretmenlere ise “*baba*” denilmekteydi. Bk. Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 29.

²⁴⁵ İbn Bîbî, C: II, s. 518; Müneccimbaşı, *Câmi’ud-Düvel*, C: II, s. 84. Krş. M. Ferit Uğur-M. Mesud Koman, *Selçuklu Büyüklerinden Celâlüddin Karatay ve Kardeşlerinin Hayat ve Eserleri*, Konya 1940, s. 12; Kaymaz, *Pervâne*, s. 40; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara 2020, s. 585; Turan, *Türkiye*, 478; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 239; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı*, Ankara 2010, s. 71; Lindner, a.g.m., s. 412; Odabaşı, *Siyasetin Dengesi Celâleddin Karatay*, s. 39; a.mlf. “Celâleddin Karatay’ın Hayatı ve Siyasi Kariyeri”, *Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı*, Konya 2013, s. 582; Kesik, “Dönemin Tarihine Bakış”, s. 48. İbn Bîbî, Tuğrâî Şemseddin Mahmud’un bu işten yüklü miktarda gelir elde ettiğini; Esedüddin Rûzbe’nin Rum halkının da hadiselerden haberdar olmasını ve Şemseddin Mahmud’un ona göre davranmasını istediği için tuğrâîye 50.000 gümüş para vereceğini temin ettiğini kaydetmiştir (C: II, s. 518).

²⁴⁶ Selçuklu devletlerinde örfî davalara hükümdar adına bakmakla yükümlü olan görevli. Ayrıntılı bilgi için bk. Erdoğan Merçil, “Selçuklular’da Emîr-i Dâd Müessesesi”, *Belleten*, 1995, C: LIX, Sy. 225, 327-340; Aydın Taneri, “Emîr-i Dâd”, *DİA*, C: XI, s. 130.

²⁴⁷ İbn Bîbî, C: II, s. 518-519; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 575-576. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 40, Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı*, s. 71; Turan, *Türkiye*, s. 479.

²⁴⁸ C: II, s. 519.

²⁴⁹ İbn Bîbî, emîrlarin Sâhib Şemseddin’i ikna edebilmek adına söyledikleri sözlere tafsilatlı bir şekilde yer vermiştir (C: II, s. 520).

Bekir ile kuracakları bir tuzakla bu iki emîri ortadan kaldırmaya karar verdi. Konya'nın Akşehir ve Âb-ı Germ (İlgın) kasabalarında bulunan ayak takımını (runûd) çıkarlarına uygun vaatler (iktâ ve hil'at) vererek, vezirin sarayının yanında yer alan gulamhânelere yerleştirdiler. Yapılan plan uyarınca, İsfahânî hasta numarası yapacak ve “kuzu” parolası söylendiğinde gulamhânelerde bulunanlar ortaya çıkarak bahsi geçen emîrleri öldüreceklerdi. Kurulan tuzağı uygulamaya koyma vakti geldiğinde Emîr-i dâd Nusret, Beylerbeyi Şemseddin Hasoğuz'un yanına giderek Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin hasta ve durumunun kötü olduğunu, ziyaretine gidildiği takdirde belki kendisine vasiyette bulunabileceğini söyledi. Hasoğuz çeşitli sözlerle gitmek istemediğini bildirse de Emîr Nusret nihayetinde onu ikna etmeyi başardı. Öyle ki, İsfahânî'den ilgili müsaadeyi alan Pervâne Ebû Bekir Attâr ile Emîr-i dâd Nusret, tıpkı planladıkları gibi Beylerbeyi Şemseddin Hasoğuz ve Atabeg Esedüddin Rûzbe'yi ortadan kaldırdılar. Kafaları bedenlerinden ayrılmış olan emîrlerin cesetleri sarayın kapısında bulunan ahşap köşkte sergilendi; yakınları olan kimselere hakaret dolu, aşağılayıcı muamelelerde bulundular.²⁵⁰ *Anonim Selçuknâme*'de²⁵¹ tarih sahnesinden çekilen bu iki devlet adamının, konumlarının güçlenmesinden rahatsızlık duyan sultan tarafından sarayda tuzağa düşürüldüğü, onlar ile birlikte 12 emîrin daha katledildiği ve katli gerçekleşen emîrlerin evlerinin yağmalandığı bilgisi yer almaktadır. Buna ilâveten sultanın, emîrlerin suçsuzluğunun ortaya çıkmasıyla pişman olduğu için bu yaşananlara sebep olanları öldürttüğü de zikredilir. İbn Bîbî'nin aktarımıyla farklılık barındıran bu bilgilerin doğru olması pek mümkün görünmemektedir.²⁵² Sultanın küçük yaşı itibarıyla böyle bir konuyu gündeme getirmiş olma ihtimali oldukça düşüktür. Yaşananlar tamamen devlet adamlarının arasındaki rekabetin bir ürünü olarak cereyan etmiş olan hadiseler silsilesidir. Buraya kadar anlatılan devlet adamlarının ortadan kaldırılmasıyla iktidarına gölge eden her unsurdan arındığı yanılgısına düşen Şemseddin İsfahânî, bu kez de evvel vakitlerde sözlerine itibar ettiği şahıslar tarafından daha ciddi bir tehdide maruz kalacaktı.

Kendilerine rakip olarak gördükleri devlet adamlarını bertaraf etmeyi başaran Pervâne Ebû Bekir Attâr ile Emîr-i dâd Nusret'in cüretleri ise günbegün artıyor; taraftarlarının destekleriyle

²⁵⁰ Simon de Saint Quentin, s. 62; İbn Bîbî, C: II, s. 518-523; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 578. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 40-41; a.mlf., *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*, Ankara 2011, s. 22 n. 35; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 71-71; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 239; Turan, *Türkiye*, s. 479-480; Lindner, a.g.m., s. 412; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s. 311; Kesik, “Dönemin Tarihine Bakış”, s. 49.

²⁵¹ s. 44.

²⁵² İbn Bîbî, kaleme aldığı eserinde Şemseddin Hasoğuz ve Esedüddin Rûzbe'nin güzel ahlâklı ve faziletli kimseler olduğunu ifade etmiştir. Ancak Sâhib Şemseddin İsfahânî hırsına yenik düşerek bu iki emîrin katline müsaade etmiş olmasına rağmen o, müellif tarafından temiz kalpli ve insanları incitmekten kaçınan birisi olarak tanımlanmaktadır (C: II, s. 522-523).

sağladıkları özgüvenleri sonucunda saldırgan tutumlarından ödün vermiyorlardı. Şemseddin İsfahânî'nin bir zamanlar ortaklaşa hareket ettiği emîrlere ve bu emîrlere dikkatten kaçmayan haddini aşan tutumları, elbette cezasız kalmayacaktı. Ancak vezirin meselenin hâlli için tıpkı önceki cinayetlerde olduğu gibi yeni bir sırdaşa ve iş birlikçi devlet adamına ihtiyacı vardı. Buna binaen ilk etapta Tuğrâî Şemseddin Mahmud ile mevcut vaziyeti görüştü. Şemseddin Mahmud, Vezir İsfahânî'ye Hasoğuz'un beylerbeyliği (melikü'l-ümerâ) makamını Erzincan Sübaşı²⁵³ Şerefeddin Mahmud'a vermesini tavsiye ederek; sübaşının bunu kabulü ve Konya'ya gelmesi hâlinde kurtuluşa erişilebileceğini söyledi. Akla yatkın gelen bu fikir, Şemseddin İsfahânî tarafından da uygun bulunarak harekete geçildi. Vezir derhâl saklı bir şekilde Sabık Ulakçı vasıtasıyla menşûru Şerefeddin Mahmud'a gönderdi; bu teklifi oldukça memnuniyetle karşılayan Şerefeddin Mahmud, maiyetiyle birlikte Konya'ya geldi ve görevine başladı.²⁵⁴

Sâhib Şemseddin İsfahânî, Hasoğuz ve Rûzbe'nin katlinden sorumlu olmadığını, Emîr Nusret ve Pervâne Ebû Bekir'in teşvik etmesiyle bunların yaşandığını, gözyaşları içerisinde ve kendini aklamak istercesine Şerefeddin Mahmud'a anlattı. Ayrıca sultan ile beraber Kayseri ve Sivas şehirlerine giderek memleket meseleleriyle alâkadar olmak istediklerini fakat bu iki emîrin, taraftarlarının ekseriyetle toplandığı Konya şehrini terkinden imtina ettiklerini söyledi. Vezir Şemseddin beylerbeyliği makamı için isabetli bir karar vermiş olacak ki, Şerefeddin Mahmud söylenenlere ikna oldu ve aralarında ittifak yoluyla birlik tesis edildi.²⁵⁵

Vezir Şemseddin İsfahânî, Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud ve Tuğrâî Şemseddin Mahmud; Pervâne Ebû Bekir ve Emîr-i dâd Nusret'i bertaraf etme planı yapmak üzere yalnız kalmaya muvaffak oldukları bir günde bir araya geldiler. Onların nüfuzunu ve güçlerini kırmanın aralarında ihtilâf çıkarmak ya da birbirlerinden uzaklaşmalarını sağlamak yoluyla mümkün olabileceği kanaatine vardılar. Bu da ancak Emîr-i dâd Nusret'in, ileride anlatılacağı üzere Moğolistan'a gönderilmesi planlanan ve hummalı hazırlıkların tamamlanması an meselesi olan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile birlikte Moğol hanının huzuruna gitmesi ile gerçekleştirilebilirdi. Dîvânda bulunanların görüş birliğiyle uygulamaya konulan karar

²⁵³ Sübaşı, Türk devletlerinde askerî vâli ve ordu komutanına verilen bir unvan idi. Bk. Mücteba İlgürel, "Subaşı", **DİA**, C: XXXVII, s. 447-448.

²⁵⁴ İbn Bibî, C: II, s. 523-525. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 41; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 72; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 240; Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, (haz. Refet Yinanç), Ankara 2014, C: II, s. 194; Turan, **Türkiye**, s. 480; Erol Topçu, "Türkiye Selçuklu Veziri Şemseddin İsfahani (?-1249)", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2019, s. 68-69.

²⁵⁵ İbn Bibî, C: II, s. 525-526.

gereğince Emîr-i dâd Nusret, Rükneddin Kılıç Arslan'a refakat edecek elçilik heyetine katılmak maksadıyla Sivas istikametinde harekete geçti.²⁵⁶

Aradan geçen birkaç gün sonra Sâhib Şemseddin İsfahânî, Tuğrâi Şemseddin Mahmud ve Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud, Sultan İzzeddin ile birlikte çıktıkları seyrân dönüşünde Sivas'a gitmek üzere yola koyuldular. Aksaray mevkiine vardıkları esnada Celâleddin Karatay'a da haber göndererek, hazineleri ve saray eşyalarını da yanına alması kaydıyla sultanın huzuruna gelmesi söylendi. Kendisiyle müşavere edilmeksizin alınan bu karar üzerine ciddi bir paniğe kapılan Pervâne Fahreddin Ebû Bekir Attâr, Emîr-i dâd Nusret'ten de ayrı kalmanın verdiği kaygı ve yalnızlık hissiyatı karşısında çareyi Konya ahîleri²⁵⁷ ile iş birliği yapmakta buldu. Pervâne, ahîlerin ileri gelen isimlerini muhtelif vaatlerle yanına çekme girişimlerinde bulundu; nitekim başarılı da oldu. Fakat asıl niyetini belli edip, sultana isyan etme konusunda yardım isteyince ahîlerin tepkisiyle karşı karşıya kaldı. Onlar, sultana böyle bir nankörlük yapamayacaklarını ve aralarındaki meseleye müdahil olmayacaklarını söylediler.²⁵⁸

Konya cephesinde olaylar bu şekilde cereyan ederken devlet erkânı da Sivas'a varmıştı. Pervâne Fahreddin Ebû Bekir'in faaliyetlerini denetim altına almak amacıyla Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın (1220-1237) önemli gulâmlarından²⁵⁹ biri olan ve Niksar Sübaşılığı'nı üstelenen Şemseddin Yavtaş²⁶⁰ Konya Sübaşılığı'na tâyin edildi. Şehre girdiğinde ahîler tarafından hoşnutlukla karşılanan Yavtaş, muhaliflerin firarına engel olmak için gerekli önlemleri aldı. Pervâne ise ahîlerden beklediği yardımı alamadığı gibi yanındaki adamların desteğinden de mahrum kalmıştı. Ne yapacağını bilmez vaziyette oradan oraya savrulan Pervâne Ebû Bekir Attâr, oğlu tarafından Kilikya Bölgesi'ndeki Sis tarafına gitmeye yönlendiriliyordu. Ancak şehrin giriş çıkışları denetim hâlinde olduğu için bu teşebbüsü de başarısız oldu. Şemseddin Hasoğuz ile Esedüddin Rûzbe'nin katledilmesinin müsebbibi olarak görülen Emîr-i dâd Nusret ise devlet erkânı Sivas'a vardığında Vezir Şemseddin İsfahânî'nin emri üzerine yakalanarak

²⁵⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 527. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 80.

²⁵⁷ Ahîler ve ahîlik hakkında ayrıca bk. Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy, **Küçük Asya'da Selçuklular**, Ankara 2019, s. 167-179.

²⁵⁸ İbn Bîbî, C: II, s. 527-528. Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 240; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 195-196; Turan, **Türkiye**, s. 480.

²⁵⁹ Gulâmlık uygulaması hususunda ayrıca bk. Erkan Göksu, "Gulâm Sistemine Dair Bazı Mülâhazalar", **Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'a Armağan**, İstanbul 2020, s. 262-268.

²⁶⁰ İbn Bîbî, C: II, s. 528. Krş. Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 31.

Hafık Kalesi'ne²⁶¹ hapsedildi. Vezirin takibatından kurtulamayan Pervâne Fahreddin Ebû Bekir Attâr Dârende Kalesi'nde;²⁶² oğlu da Kâhta Kalesi'nde²⁶³ hapsedildi.²⁶⁴

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefat etmeden önce tüm devlet işlerini kendisine emanet etmesiyle hâlihazırda kudreti daha da artan Şemseddin İsfahânî, elbette bu kadarıyla yetinmeyecek ve hep daha fazlasını isteyecekti. Melik Rükneddin'i ve çevresindeki devlet adamlarını epey uzak bir yolculuğa uğurladıktan sonra hâkimiyetini sağlamlaştırmak için bu kez de yönetime ortak olma fikrini aklına koymuştu. Bu arzusunun ancak evlilik yolu ile mümkün olabileceğini bilen Sâhib Şemseddin, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un annesi Berdûliye Hatun ile evlendi. Fakat durum beklediği gibi olmadı. Aksine, bu evliliği hânedana yapılan bir saygısızlık olarak addeden devlet adamlarının tepkisini çekti ve devlet içerisinde kendisine karşı oluşan muhalefeti daha da körükledi.²⁶⁵

Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud'un artan siyasî gücü veziri endişeye sevk etti ve ikili arasında kurulan dostluk, zamanla yerini nüfuz mücadelesine bıraktı. Aralarındaki gerilimin artması üzerine bir de Şerefeddin'in Ahlat melikinın torunu için ölüm emri vermesi, Şemseddin İsfahânî tarafından çok büyük bir tepkiyle karşılandı. Vezirin söylemleri karşısında can güvenliğinin tehdit altında olduğunu gören Şerefeddin Mahmud Erzincan'a gitmek üzere yola koyuldu.²⁶⁶ Fakat Şerefeddin'in kendi taraftarlarının çoğunlukta olduğu Erzincan'a gidiyor olması, İsfahânî için olası bir isyan ihtimalini akla getirmekteydi. Tedbiri elden bırakmayan vezir, tercüman Tâceddin Sîmcûrî ile Emîr-i ârız²⁶⁷ Nizâmeddin Ali b. İlalmış'ı onu yatıştırmak ve yolundan döndürmek için görevlendirdi. İsmi geçen iki emîrin çabaları beylerbeyini ikna

²⁶¹ Günümüzde de Sivas şehrinde yer alan kale. Bk. Bilge Umar, **Türkiye'deki Tarihî Adlar Türkiye'nin tarihî coğrafyası ve tarihî adları üzerine alfabetik düzende bir inceleme**, İstanbul 1993, s. 302.

²⁶² Malatya'da bulunan bir kale.

²⁶³ Adıyaman iline bağlı bir ilçe, kasaba. Bk. Umar, **Türkiye'deki Tarihî Adlar**, s. 360.

²⁶⁴ İbn Bîbî, C: II, s. 528-529. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 41; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 72; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 240; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 196; Turan, **Türkiye**, s. 480-481; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 105-106; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 312; Lindner, a.g.m., s. 413; Merçil, "Selçuklular'da Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 334.

²⁶⁵ Simon de Saint Quentin, bu davranışı yüzünden onu emîrlerin yüz karası olarak değerlendirmiştir (s. 61); İbn Bîbî, bu uygunsuz nikâhın İsfahânî'nin isteği doğrultusunda değil, durumdan çıkar sağlamak isteyen kimselerin zorlamasıyla gerçekleştiğini belirterek veziri sorumlu tutmaz (C: II, s. 529); Abû'l-Farac ise bu kibirli vezirin, sultanın annesiyle gerçekleşen evliliğinden bir de erkek çocuk sahibi olduğunu kaydeder (II, 548); Münecimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 84. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 41; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 151-152; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 72; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, s. 265; a.mlf. **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 240; Turan, **Türkiye**, s. 481; a.mlf. "Keykâvus II", **İA**, C:VI, s. 642; Ali Öngül, **Anadolu Selçukluları**, İstanbul 2017, s. 246; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 108; Topçu, "Türkiye Selçuklu Veziri Şemseddin İsfahani", s. 74-75; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 312; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", **SAD**, Ankara 1970, Sy. 1, s. 10; a.mlf., "Keykâvus II", s. 355; Mustafa Uyar, "Moğol İstilas Döneminde Selçuklular", **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, Ankara 2012, s. 40.

²⁶⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 530. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 481.

²⁶⁷ Ordunun levazımat ve ihtiyaçlarıyla ilgilenen, maaşlarını ödeyen, defterlerini tutup yoklamalarını yapan bir divan olup, bu divanın reisine de "Emîr-i ârız" denirdi. Bk. Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 96.

etmede yetersiz kalınca, devreye Sivas Kadısı Necmeddin girdi. Şerefeddin Mahmud’a mevcut vazifelerine ve varlıklarına ek olarak Erzincan ve Niksar Sübaşılığının yanı sıra 300.000²⁶⁸ dirhem gümüş para verilmesi, Erzincan’da ikamet etmesi ve burasının muhafazasını sağlaması, saltanat makamına teşrif eden elçilerin onun tarafından denetlenmesi ve uç bölgelerini koruması teklifleri sunuldu. Böylelikle taraflar arasındaki anlaşmazlık, yapılan anlaşmaya mukabil ortadan kaldırılmış oldu.²⁶⁹

Düşmanlığı ortadan kaldırmak için görevlendirilen emîrlerin geri dönmesinin peşi sıra Şerefeddin, yanına aldığı kuvvetleriyle Niksar’da isyan etti. Şemseddin İsfahânî, onun yapılan anlaşmaya riayet etmediğini haber alınca Konya Sübaşısı Şemseddin Yavtaş komutasındaki çok sayıda askerden müteşekkil bir birliği²⁷⁰ isyanı bastırmak üzere Şerefeddin Mahmud’un üzerine gönderdi. İki taraf Niksar civarındaki Hurûni (Haruni, Haruki)’de²⁷¹ karşı karşıya geldiler. Mukavemet gösteremeyen Şerefeddin Mahmud, müdafaasını sürdürebilmek için Kemah Kalesi’ne çekilmek zorunda kaldı. Fakat İsfahânî’nin birliklerince kuşatılmış kalede kalabalık orduya daha fazla karşı koyamayacağını anlayan Beylerbeyi Şerefeddin, emîrler vasıtasıyla Sâhib Şemseddin’e bir mektup gönderdi; vezirin emir ve buyruklarından ayrılmayacağını söyleyerek canının bağışlanmasını diledi. Ardından da teslim oldu. O, saltanat merkezine götürüldüğü esnada Kayseri civarındaki Çubuk (Çapnuk Köyü) mevkiine geldiklerinde vezirin görevlendirdiği bir ulak tarafından, başı gövdesinden ayrılmak suretiyle öldürüldü. Şerefeddin Mahmud’un isyanı bastırıldıktan sonra Dârende Kalesi’nde tutuklu hâlde bulunan Pervâne Fahreddin Ebû Bekir Attâr ve Kâhta Kalesi’nde hapsolan oğlu da Türk ananesine uygun olarak yay kirişiyle boğduruldu.²⁷²

²⁶⁸ İbn Bîbî, bu miktarı 500.000 olarak zikretmektedir (C: II, s. 530); a.mlf., eserin Farsça muhtasarında anlaşma için teklif edilen miktarın 300.000 dirhem olduğu kaydedilmiştir (İbn Bîbî, **Anadolu Selçukî Devletleri Tarihi (İbni Bîbî’nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden)**, (trc. M. Nuri Gençosman, Not. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1941, s. 237. Krş. Osman Turan da 300.000 dirhem şeklinde kayıt düşmüştür (**Türkiye**, s. 481). Claude Cahen, sultana ait haslardan 300.000 dirhem verilmesinin kabul edildiğini ifade etmektedir (**Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 240).

²⁶⁹ İbn Bîbî, C: II, s. 530-531. Krş. Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı**, s. 72; Turan, **Türkiye**, s. 481; Alptekin, Şerefeddin’in anlaşma için teklif edilenleri reddettiğini kaydetmektedir (“Türkiye Selçukluları”, s. 312).

²⁷⁰ Simon de Saint Quentin, İsfahânî’nin 11.000 kişilik ordusuna karşılık Şerefeddin’in 200 kişilik bir ordusu olduğunu zikretmiştir (s. 62). Krş. Turan, **Türkiye**, s. 481.

²⁷¹ **el-Evâmirü’l-Alâiyye** adlı eserin Mürsel Öztürk tercümesinde “*Haruni*” (C: II, s. 531); adı geçen eserin Farsça muhtasarının M. Nuri Gençosman tercümesinde “*Haruki*” olarak yazılmıştır (s. 237). Osman Turan ise bu ismi Hurûni şeklinde kaydetmiştir (**Türkiye**, s. 481).

²⁷² Simon de Saint Quentin tüm bu bilgilerin yanı sıra Şerefeddin’in iyi derecede Fransızca ve Almanca bildiğini ve Frankları yani Hristiyanları çok sevdiğini belirtmektedir (s. 62-63); İbn Bîbî, C: II, s. 531-532. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 41; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı**, s. 72-73; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 240; Turan, **Türkiye**, s. 481-482; a.mlf. “Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, s. 30; a.mlf., “Keykâvus II”, s. 642; Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 108; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s. 312; Ergin Ayan, “Türkiye Selçuklularında Köle Emîrler (II): Şemseddin Yavtaş”, **Omeljan Pritsak Armağanı**, Sakarya 2007, s. 476; Uyar, “Moğol İstilas Döneminde Selçuklular”, s. 420.

1.3. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Karakurum'a Gönderilmesi (Ağustos 1246)

Türkiye Selçuklu Devleti'nin yanı sıra aynı yıl (1246) Moğollarda da bir taht değişikliği gerçekleşti. Moğol Hükümdarı Ögedey (Ögödey, Ogaday, Oktay) Han, ölümünden evvel zaman kaybetmeden gelmesi için elçiler vasıtasıyla oğlu Güyük'e haber göndermişti. Ancak Güyük (Göyük, Köyük, Kiyük) babasının yanına varamadan Moğol hanı vefat etmişti.²⁷³ Hanın ölmesi üzerine²⁷⁴ kurultay toplanana dek boş kalan Moğol yönetiminin saltanat nâibliği bir süreliğine (1242-1246) Ögedey'in dul eşi ve aynı zamanda Güyük'ün annesi olan Töregene (Turakina) Hatun'a geçti.²⁷⁵

Bu esnada da Türkiye Selçuklu Devleti'ne, yeni han ilân edilecek olan Güyük'e tâbiyetlerini bildirmeleri ve taht merasimine katılmaları için devamlı surette Moğol elçileri gelmekteydi. Nitekim bu geliş-gidiş Selçuklular üzerindeki etkinliklerini ve baskılarını daha da artırmalarının tabii bir sonucuydu. Bununla beraber İbn Bîbî'nin kaydına göre,²⁷⁶ bu elçiler Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in sağlığında da hanın huzuruna çağırmak üzere gelmişler; sultan onları muhtelif sözlerle oyaladıysa da bir dönem oğlu IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı göndermeyi düşünmüştür. Fakat *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye* dışında başka bir kaynaktan bu bilgiye rastlamak mümkün olmamıştır.

Bağlılıklarını göstermek üzere sultanların, tâbi olunan devletin hükümdarının huzuruna gitmesi vasallık muahedesinin bir gerekliliği idi. Moğollar, kendilerine gösterilen itaatin bir sembolü olan bu vazifeyi yerine getirmesini Selçuklu sultanına hatırlatmaktan geri

²⁷³ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 233; Abû'l-Farac, C: II, s. 546; a.mlf., *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, (trc. Şerafeddin Yaltkaya), Ankara 2011, s. 21.

²⁷⁴ 1241 yılı sonlarında ölmüştür. Bk. Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)*, (trc. Mustafa Uyar), İstanbul 2016, s. 122; Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2013, s. 198; Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkelerinin Altın Çağı*, (trc. Altay Tayfun Özcan), İstanbul 2015, s. 90, n. 337. Krş. V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 507; Bertold Spuler, *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, Ankara 2011, 48; Abdulkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, İstanbul 2019, s. 99; D. O. Morgan, "Ögedey", *EI*², C: VIII, s. 163; Osman Gazi Özgüdenli, "Ögedey Han", *DİA*, C: XXXI, s. 21. Jean Paul Roux bu tarihi 11 Aralık 1241 şeklinde kaydetmiştir (*Moğol İmparatorluğu Tarihi*, trc. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, İstanbul 2020, s. 298).

²⁷⁵ el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*, s. 123; Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 228; Abû'l-Farac, C: II, s. 546; a.mlf., *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, s. 21. Krş. Spuler, *İran Moğolları*, s. 49; Abraham Constantin Mouradgea D'ohsson, *Moğol Tarihi*, (trc. Ekrem Kalan), İstanbul 2014, s. 220; H. Ahmet Özdemir, *Moğol İstilâsı Cengiz ve Hülâgû Dönemleri*, İstanbul 2018, s. 199; Şîrîn Beyânî, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, (trc. Mustafa Uyar), Ankara 2018, s. 128; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s. 302; V. V. Barthold, *Moğol İstilâsı Devrinde Türkistan*, (trc. Seniha Sami Morali, haz. Gülnar Kara), Ankara 2020, s. 473; Thomas T. Allsen, "Mongolian Princes and Their Merchant Partners 1200-1260", *Asia Major*, Vol. 2, 1989, s. 103; Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar", *DİA*, C: XXX, s. 226. Töregene Hatun hakkında tafsilâtlı bilgi için bk. Neslihan Durak, "Çingizli Hatunları II: Töregene Hatun", *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Malatya 2007, Sy. 2, s. 117-131; Yaşar Söyüt, "Moğol İmparatorluğu'nun Kadın Naibes: Töregene Hatun", *Journal of Universal History Studies*, 2021, C: IV, Sy. 2, s. 212-228.

²⁷⁶ İbn Bîbî, II, 519. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 42; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 82; Lindner, a.g.m., s. 413.

durmuyorlardı ve bilhassa da hükümdarın bizzat gelmesini istiyorlardı. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ortanca oğlunu bahsi geçen konu için seçmesinin sebebi ise görevin tehlikesinden ötürü olabilir. Sultan, Köseadağ bozgunuyla zedelenen prestijini, dönemin en büyük tehdidi olan Moğolların karşısında daha da yerle bir etmek istemediği için onların huzuruna gitmekten kaçınmış; bu sebeple meliklerden birisini göndermeyi de düşünmüş olabilir. Giden kişi (sultan/melik) bir nevi rehine gibi değerlendirildiğinde II. Alâeddin Keykubâd veliaht tayin edildiğinden dolayı onun canı riske atılamazdı. Eğer veliahdın hayatî bir problemi olursa da yerini alabilecek en uygun melik, büyük oğlu II. İzzeddin Keykâvus idi. Zikredilen muhtemel sebeplerden dolayı Moğol hanının huzuruna gitmesi öngörülen melik, IV. Rükneddin Kılıç Arslan idi. Yine de söz edildiği gibi başka kaynaklarda rastlanmayan bu bilginin doğruluğu ve kesin olarak izahatı mümkün görünmemektedir.

Bir süre sonra Güyük'ün Karakorum'a²⁷⁷ varmasıyla birlikte saltanat rüyasında olanların bütün ümitleri sona erdi; ivedilikle cülûs merasimi hazırlıklarına başlandı. Moğol tâbiyetindeki tüm devletlerin vasal sultanlarına, meliklerine, emîrlere, noyanlarına, vâlilerine ve elçilerine Moğolistan'da toplanacak kurultaya gelmeleri hususunda çağrıda bulunuldu.²⁷⁸ Türkiye Selçuklu Devleti de bu devletler arasındaydı. Dönemin Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus ve devlet erkânı ise itaat arz etmeleri için gelen elçileri olabildiğince atlatmaya çalışıyorlardı. Rum ve Ermeni hükümdarlarının düşmanca tutum sergilediklerini, ülkeden ayrıldıkları takdirde topraklarını kaybedeceklerini ileri sürüp çeşitli armağanlar ile Moğolları teskin ediyorlardı. Israrlar üzerine İzzeddin Keykâvus, kendisinin en kısa zamanda geleceğini fakat bu seferlik kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı göndereceğini özür dileyerek bildirdi.²⁷⁹

İzzeddin Keykâvus'un ve onun taraftarı görünümündeki devlet adamlarının endişesi yalnızca haricî düşmanlarından kaynaklanmıyordu; dahilî rakipleri yani Melik IV. Kılıç Arslan ile II. Alâeddin Keykubâd'ın da saltanat iddiasında bulunabileceğini hesaba katarak stratejik

²⁷⁷ Ötüken'deki Orhon Nehri'nin kıyısında konumlanan şehir, Ögedey (1229-1241) zamanında yeniden kurulmuş; Güyük (1246-1248) ve Mengü'nün (1251-1259) hâkimiyet devirlerinde de Moğol İmparatorluğu'nun başkenti olmuştu. Bk. Jean Paul Roux, **Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl**, (trc. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan Özcan), İstanbul 2008, s. 280; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 99-100; Osman Gazi Özgüdenli, "Karakorum", **DİA**, C: Ek-2, s. 22-23.

²⁷⁸ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, s. 233; Abû'l-Farac, C: II, s. 546.

²⁷⁹ Simon de Saint Quentin, s. 65; İbn Bîbî, C: II, s. 527; Abû'l-Farac, C: II, s. 545-546; a.mlf., **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, s. 21. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 29-30; a.mlf., **Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü**, Ankara 2011, s. 133; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 151; a.mlf., "Türkiye Selçukluları", 892; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 73; Cahen (Kılıç Arslan'ın Batu Han'ın huzuruna gitmesi gerektiğini yazmıştır (**Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 240); D'ohhson, **Moğol Tarihi**, s. 226; Turan, **Türkiye**, s. 478; a.mlf. "Kılıç Arslan IV", **İA**, C: VI, s. 703; İsmail Hakkı Uzunçarşılı-Rıdvan Nafiz Edgüer, **Sivas Şehri**, (haz. Recep Toparlı), Ankara 2020, s. 81; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 82; Sümer, "Kılıçarslan IV", **DİA**, C: XXV, s. 404. **Târîh-i Âl-i Selçuk Anonim Selçuknâme**'de Sultan İzzeddin'in kardeşini Mengü Han'ın yanına gönderdiği belirtilmiştir; fakat bu kayıt hatalı görünmektedir. Müellif muhtemelen Güyük Han'dan bahsetmektedir (s. 44).

bir hamle yapma gayreti içine girmişlerdi. Vezir Şemseddin İsfahânî, küçük yaştaki sultanı menfaatleri doğrultusunda yönlendiriyor; kendisine muhalefet edenlerin kimisini öldürmek kimisini ise hapsetmek suretiyle tek tek bertaraf ediyordu. İlerleyen süreçlerde idarî salâhiyetini hırslarıyla süsleyerek daha da sınırları zorlayan bir tutum içine girdi. Şimdi de yaptırımlarına mâni olabilecek diğer devlet adamlarını IV. Kılıç Arslan'la birlikte Selçuklu ülkesinden uzaklaştırarak mevcudiyetini ve istibdadını güvence altına alma gayesindeydi. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ebediyete intikalinden sonraki süreçte tesis edilen yeni Türkiye Selçuklu hükümetinin ilk diplomatik adımını teşkil eden Moğollarla olan ilişkiler, onları ileride maddî anlamda darboğaza sürükleyecekti.

IV. Rükneddin Kılıç Arslan, coşkulu ve görkemli bir tören eşliğinde kendisine atabeg tayin olunan Erzincanlı Tercüman Bahâeddin Yusuf b. Nuh ile birlikte Sivas'tan Moğolistan'daki Güyük Han'ın²⁸⁰ huzuruna yolcu edildi. Ona refakat eden heyete katılanlar arasında kalabalık askerî birliğin yanı sıra Türkistan büyüklerinden Kadı Cemâleddin Hotenî, İmâdeddin Hotenî, havâicsâlâr²⁸¹ (hâce-salâr/kilercibaşı) Kemaleddin²⁸² ve devrin İshrâf (teftiş) Nâzırı İzzeddin Muhammed Râzî de yerini aldı.²⁸³

IV. Kılıç Arslan'ın ve emsâlî tâbî hükümdarların katıldığı kurultayda Moğol hanına yüksek pahadaki hediyeler takdim edildi. Doğunun ve batının en kıymetli ürünleri tüccarlar tarafından getirilmişti. Öylesine bir kalabalıktı ki, sığmakta güçlük çeken katılımcılar için 2.000 kadar çadır kurulmuştu.²⁸⁴ Âdet gereğince tahta çıkmak istemiyormuş havasına bürünen

²⁸⁰ Claude Cahen, Selçuklu heyetinin huzuruna gittiği Moğol hanını Batu Han olarak gösterir (**Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 240). Ancak Batu Han, Güyük'ün hükümdarlığını tasvip etmediği için kurultayın toplanmasını bir müddet hastalığı bahanesiyle geciktirmiş; buna rağmen kurultaya katılmamış ve yerine kardeşlerini (Hordu, Şiban Berke, Berkecer ve Toka Timur) göndermiştir. Bk. Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, s. 234; Abû'l-Farac, C: II, s. 546. Krş. René Grousset, **Bozkır İmparatorluğu Atilla/Cengizhan/Timur**, (trc. M. Reşat Uzmen), İstanbul 1980, s. 262; D'ohsson, **Moğol Tarihi**, s. 222; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 105-106; Barthold-J. A. Boyle, "Batu", **İİ²**, C: I, s. 1105; Mustafa Kafalı, "Batu Han", **DİA**, C: V, s. 209.

²⁸¹ Saray mutfağı için gereken ürünleri sağlamak yükümlü görevli bk. Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 117. Bu terim hakkında İ. Hakkı Uzunçarşılı, Selçuklu sarayında bulunan aşçıyı temsil ettiğini ve yemeklerin bu kimsenin gözetiminde yapıldığını ifade etmektedir (**Medhal**, s. 85).

²⁸² IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Türkistan yolculuğunda yanında bulunanlardan ve sultanın yakın adamlarından birisidir. Bk. İbn Bibî, C: II, s. 566. Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 248.

²⁸³ İbn Bibî, II, 529; Abû'l-Farac, **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, s. 21. Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 240; Turan, **Türkiye**, s. 481, 485. Zeki Velidi Togan, Karakorum'a gönderilen heyette bulunanlar arasında Mühezzebüddin Ali ile adı ileride sıkça zikredilecek oğlu Muînüddin Süleyman'ı da kaydetmektedir (**Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul 2019, s. 325). Ancak kaynak eserlerde bu bilgi mevcut değildir. 1246 yılının ilkbahar-yaz aylarına tekabül eden yolculuk zamanında Mühezzebüddin Ali hayatta değildi. Kendisi Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in hükümdarlık döneminde vefat etmiş; yerine (vezirlik makamına) Batu Han'ın huzurundan dönen Sahib Şemseddin İsfahânî getirilmişti. Bk. İbn Bibî, C: II, s. 513-514. Krş. Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri**, s. 106; Topçu, "Türkiye Selçuklu Veziri Şemseddin İsfahani", s. 72 n. 251.

²⁸⁴ Abû'l-Farac, II, 546; a.mlf., **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, s. 22; Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, s. 234. Krş. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, s. 262; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 106; Özdemir, **Moğol İstilâsı**, s. 200; Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s. 307; Mustafa Köksal, "Ravzatü's-Safâ ve Habîbü's-Siyer'de Moğollar Kısımının Tercümesi (1155-1259)", **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2019, s. 167.

Güyük, kendisine nispetle idare kabiliyetlerinin daha gelişmiş ve yönetime daha uygun kimselerin varlığından söz ediyordu. Fakat törende hazır bulunanlar itaatlerini arz ederek, Moğol geleneklerini yerine getirmelerinin ardından onu tahta oturtular (24 Ağustos 1246).²⁸⁵ Biat merasiminin gerçekleşmesinden sonra zevk ve eğlence meclisleri kuruldu; Güyük Han hazinede bulunan değerli mal varlıklarının (mücevher, altın, gümüş vs.) statülerine göre halka dağıtılması emretti.²⁸⁶

Kutlamaların sona ermesiyle Güyük Han, derhal devlet işleriyle alâkadar olmaya başladı. İlk icraatlarından birisi de babasının mührünün bulunduğu her yarlığın²⁸⁷ geçerli olduğunu, değiştirilemeyeceğini ve bizzat görmemiş olsa dahi geçerliliğini koruduğunu bildirmesiydi. Akabinde hâkimiyeti altında bulunan yerlere Moğol komutanları tayin etti; Anadolu’da Türkiye Selçuklularına atanan kumandan ise Elçigiday Noyan idi.²⁸⁸ Güyük Han’ın huzuruna giden Selçuklu ricâli, tıpkı Konya’da kalanlar gibi yüksek beklentilerle orada bulunuyorlardı. Onların içerisindeki en ümitvâr isim IV. Kılıç Arslan’ın atabegi Bahâeddin Tercümân idi. O, Batu Han²⁸⁹ (1227-1256) tarafından Şemseddin İsfahânî’ye tevcih olunan vezirlik makamını kendisi için arzuluyordu. Bu yüzden de hedefi doğrultusunda Türkiye Selçuklu ülkesinin kargaşaya sürüklenmesine sebep olacak sözler etmekten kaçınmadı. Vezir Şemseddin İsfahânî’nin devlet içerisinde uygunsuz davranışlarının olduğunu, sultanın annesiyle evlendiğini, yüksek emîrleri bir bir ortadan kaldırdığını ve Moğol hanının fikri alınmaksızın tahta II. İzzeddin Keykâvus’u çıkarttığını anlattı. Üstelik Güyük Han, karşısında talep ettiği şekilde muhatap olarak Sultan İzzeddin’i değil de yönetim yetkisi bulunmayan kardeşi Kılıç Arslan’ı görüyordu. Anlatılanlara ve gördüklerine öfkelenen Güyük Han, Sultan II. İzzeddin Keykâvus’un tahttan indirilmesi ve yerine IV. Rükneddin Kılıç Arslan

²⁸⁵ Simon de Saint Quentin, s. 67-68; el-Cûzcanî, *Tabakât-ı Nâsirî Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*, s. 123, 127; Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 235; Krş. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, s. 262; Spuler, *İran Moğolları*, s. 51; D’ohsson, *Moğol Tarihi*, s. 223; Özdemir, *Moğol İstilâsı*, s. 199; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s. 307; Barthold, *Moğol İstilâsı Devrinde Türkistan*, s. 477; Ahmet Taşağıl, “Kurultay”, *DİA*, C: EK-2, s. 95. Papa Innocentius tarafından Moğollarla ittifak kurmak amacıyla elçi olarak gönderilen Plano Carpini isimli seyyah, törene bizzat katılmış ve orada yaşananlar hakkında tafsilâtli bilgiler aktarmıştır. Bk. Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi 13. Yüzyılda Avrupa’dan Orta Asya’ya Yolculuk*, (trc. Ergin Ayan), İstanbul 2018, 141-151.

²⁸⁶ Simon de Saint Quentin, s. 68; Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 237. Krş. Spuler, *İran Moğolları*, s. 51; D’ohsson, *Moğol Tarihi*, s. 224.

²⁸⁷ Yarlık, Türk ve Moğol devletlerinde hükümdar tarafından verilen buyruk veya ferman anlamına gelmektedir. Bk. A. Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Türklerine Ait Yarlık ve Bitkiler*, İstanbul 1940, s. 3; İlyas Kemalöğlu, “Yarlık”, *DİA*, C: XLIII, s. 334-335.

²⁸⁸ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 239; Abû'l-Farac, C: II, s. 546-547; a.mlf., *Târîhu Muhtasar'id-Düvel*, s. 22. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 44-45; Erdem “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 107; Spuler, *İran Moğolları*, s. 52; Özdemir, *Moğol İstilâsı*, s. 201-202; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, s. 341; Melville, “Moğol Yönetimi Altında Anadolu”, s. 82. Müverrih Genceli Kiragos, Güyük Han’ın Doğu Ermenistan ve Tatar ordusu generali olarak Baycu Noyan’ın yerine Elçigiday’ı (Elçikata/Eltchikata) tayin ettiğini belirtmiştir (*Moğol İstilâsı*, s. 115).

²⁸⁹ Altın Orda Hakanlığı’nın kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Bk. Barthold, “Batu”, *EL²*, C: I, s. 1105-1106; Mustafa Kafalı, “Batu Han”, *DİA*, C: V, s. 208-210.

oturtulmasına; Şemseddin İsfahânî'nin de vezirlik makamından azledilerek yerine Tercüman Erzincanlı Bahâeddin Yusuf b. Nuh'un atanmasına dair bir yarlık (buyruk, ferman) hazırlattı.²⁹⁰

Türkiye Selçuklu Devleti'nin inhitatının başlangıç safhasında görülüyor ki, devlet adamları kendi şahsî menfaatleri, mevki sevdaları için küçük yaşta bulunan sultan ve melikleri Moğol tahakkümü karşısında bir piyon olarak kullanmaktan çekinmemişler; ülkenin geleceğini hiçe sayarak iç işlerinde yaşanan problemleri çözmek adına vasalı oldukları devletten medet ummuşlardır. Moğol hanedanı nazarında ise Selçuklu yönetimine sorgusuz sualsiz, istedikleri şekilde müdahale edebildikleri, kaçırılmayacak bir fırsat doğmuştur.

1.4. Vezir Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin Hâkimiyet Dönemi (1247-1249)

Vezir Şemseddin İsfahânî, istibdadı önündeki tüm engelleri ortadan kaldırdıktan sonra Selçuklu yönetimini ele geçirdi. Dolayısıyla, hükümet kadrosunun da yeniden şekillenmesi kaçınılmaz bir hâl aldı. Vezir İsfahânî keyfî iktidarını, çoğunluğunu kendisi gibi Fars menşeli devlet adamlarının oluşturduğu bir ekip ile destekledi. İdarenin önemli mevkilerinde yer alan isimler; Vezir Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin yanı sıra Baba Şemseddin Mahmud Tuğrâî, Emîr-i âriz Reşîdüddin Ebû Bekir Cüveynî, Tercüman Bedreddin Yahya Cürcânî,²⁹¹ İşret meclisinin üyesi Hatîreddin Zekerîya Sücâsî ile *Velîyullah fi'l arz* (Allah'ın dünyadaki velisi) unvanıyla anılan Celâleddin Karatay idi. İki yıllık bu süreç içerisinde Sâhib Şemseddin âdetâ bir sultan edâsıyla Türkiye Selçuklu Devleti'ni yönetti.²⁹²

İbn Bîbî'nin kaydına göre,²⁹³ hafızlar huzura gelir, âyetler okur ve her ay bir defa hatim indirirlerdi. Namazlar kılındıktan sonra dîvân menşurları ve kararları *kabız-i menâşir* adı verilen taşıyıcı tarafından diz çökmek suretiyle Vezir Şemseddin Muhammed İsfahânî'ye sunulurdu. Vezir İsfahânî bunları değiştirme ve reddetme salâhiyetine sahip idi. Öyle ki dîvâna

²⁹⁰ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 239; Abû'l-Farac, C: II, s. 548; a.mlf., *Târîhu Muhtasar'id-Düvel*, s. 22; Genceli Kiragos, *Moğol İstilası*, s. 109. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 44; a.mlf. *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*, s. 133; Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, s. 265; Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklular ve Beylikler Dönemi*, Ankara 1989, s. 176; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 107-108; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 73-73; Cahen, yarlığın Batu Han tarafından verildiğini kaydetmiştir (*Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 241); Turan, *Türkiye*, s. 483-484; a.mlf., "Kılıç Arslan IV", s. 703; Lindner, a.g.m., s. 413-414; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 82; Kesik, "Dönemin Tarihine Bakış", s. 49; Sümer, "Kılıcarslan IV", *DİA*, s. 404. Roux, Güyük'un Anadolu'da II. Keykubad yerine IV. Kılıç Arslan'ı tahta geçirdiğini ifade etmektedir (*Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s. 308). Burada II. Keykâvus yazılmak istenmiş olmalı.

²⁹¹ Devrin önde gelen âlimlerindendir. İbn Bîbî'nin kaydına göre Konya doğumludur fakat memleketi Cürcân'dır (C: II, s. 532). Ayrıntılı bilgi için bk. Kaymaz, *Pervâne*, s. 41-42 n. 61.

²⁹² İbn Bîbî, C: II, s. 532-533. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 41-42; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 73; Turan, *Türkiye*, s. 482; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 312; Kesik, "Dönemin Tarihine Bakış", s. 66.

²⁹³ İbn Bîbî, C: II, s. 534-536; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 580.

giderken hükümdarlık alâmeti olan saltanat tâcını²⁹⁴ başına koyar; muhtelif kıymetli kumaşlardan mâmul gösterişli cübbelerinden uygun gördüğünü giyerdi. Kurulan dîvânda ortada ve yalnız oturan Sâhib Şemseddin İsfahânî'nin karşısında Emîr Celâleddin Karatay ile Şemseddin Mahmud Tuğrâî dizleri üzerine çökerlerdi.

Dîvân işleri sona erdikten sonra evinde mükellef bir sofra kurdurarak yemeğini yer; ilim hususunda Tâceddin Tebrizî ile fikir alışverişinde bulunur, sanat faaliyetleri için de Tebrizli Hoca Veliyüddin Ali gibi sanatkârlar ile güzel yazı kabiliyetini geliştirme yönünde çalışmalar yapardı. Gece yarısına değin süren eğlence meclislerinde şiirler okunur ve şarkılar söylenirdi. Kültürel etkinliklerin dışında ok atma ve ata binme gibi sportif etkinliklere de yer verilirdi. Ülkedeki her meslek grubu için refah seviyesinde yükselme söz konusuydu.²⁹⁵ Vezir İsfahânî'nin II. Keyhüsrev zamanında Batu Han'dan aldığı sonrasında ise Sultan II. İzzeddin'in üvey babası olarak elde ettiği yetkileri neticesinde vezâret makamından ziyade saltanat tahtıyla alâkadar olması ise Selçuklu ümerâsını oldukça rahatsız etmekteydi.

el-Evâmirü'l-Alâ'iyye'de yer alan bilgiler doğrultusunda görüldüğü üzere Türkiye Selçuklu Devleti, Vezir Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin hâkimiyeti boyunca sakin geçen, ilim ve kültür faaliyetlerinin arttığı bir sükûnet devri yaşamıştır.

1.4.1. Türk Ahmed İsyanı

Büyük Selçuklu Devleti'nin İran coğrafyasında vücuda gelmesiyle devlet teşkilâtının önemli makamlarına İranlı/Farsî yöneticilerin tayin edilmesinin, onlar ile kuruluş sürecine büyük katkı sağlayan ve askerî sahadaki cesurane mücadeleleriyle ön plana çıkan Türkmenlerin karşı karşıya gelmesine yol açtığı görülmektedir. Büyük Selçuklu'nun halefi diğer Selçuklu kollarında da aynı gelenek sürdürülerek devamı sağlanmış; idare kabiliyetine sahip ve âlim kimseler olan İranlı devlet adamlarından istifade edilmiştir. Bürokratik alanda yüksek memuriyetlere atanan İranlılara karşın devletin siyasî birliğini kuran ve kendilerini yönetimde söz sahibi olarak görmek isteyen Türkmenlerin zaman içerisinde yönetimden el çektilmesi onların hoşnutsuz olmalarına ve ileriki dönemlerde isyankâr bir tavır içinde bulunmalarına sebebiyet vermiştir.²⁹⁶ Türkmen isyanlarının tek âmilini yönetim sınıfıyla yaşanan ırksal

²⁹⁴ Bk. Erdoğan Merçil, **Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri**, Ankara 2007, s. 83-88; Ahmet Çaycı, **Selçuklularda Egemenlik Sembolleri**, İstanbul 2008, s. 117-134.

²⁹⁵ İbn Bibî, C: II, s. 536-537; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 581; Müneccimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 84. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 482; Topçu, "Türkiye Selçuklu Veziri Şemseddin İsfahani", s. 80.

²⁹⁶ Kansu Ekici, "Anadolu Selçukluları'nda Türkmen İsyanlarının Nedenlerine İlişkin Tespitler", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Isparta 2005, Sy. 13, s. 92.

çekişme olarak tasnif etmek yanlış olacaktır. Bu hadiseleri ekonomik ve sosyal boyutlarıyla ele almak gereklidir.

Tarihçi ve coğrafyacı İbn Said el-Mağribî²⁹⁷ (ö. 685/1286), Eskişehir'in doğusunda Türkmen dağları ve şehirlerinin yer aldığını, Türkmenlerin Harâyita²⁹⁸ olarak adlandırılan kimseler üzerine akınlar düzenlediklerini ve aynı zamanda ele geçirdikleri çocukları Müslümanlara sattıklarını zikreder.

Türkmen toplulukları, Anadolu'nun güneybatısındaki yerlerde ve Menderes bölgesini ihtiva eden sınır boylarında İznik Bizans Devleti için de bir tehdit unsuruydu.²⁹⁹

XIII. yüzyılın en büyük tehlikesi olarak kabul edilen Moğolların, yıkıcı istilâ ve tedip harekâtından kaçan Türkmen boyları Anadolu'ya sığınmışlardır. Sultan I. Alâeddin Keykubâd dönemine tekabül eden Anadolu'ya yapılan yoğun Türkmen ilticası, sultanın yerinde ve zamanında uyguladığı göç politikası neticesinde Selçuklu ülkesinde tehlide mahal bırakmadan bertaraf edilmiştir. Kimi Türkmen toplulukları yeni fethedilen yerleri Türkleştirmek maksadıyla iskân edilirken kimileri ise Selçuklu Devleti'nde yaşanabilecek muhtemel içtimaî karışıklık hâlinde onların da kargaşaya sebebiyet vermemeleri adına uç (sınır) boylarına yerleştirilmişlerdir. Böylece Selçuklu topraklarına yeni katılan yerlerin muhafazası sağlanırken düşmanlara karşı da sınırda bazı kuvvetler hazır hâle getirilmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti, Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Moğollar karşısında Köseadağ'da yenilgiye uğramasıyla birlikte ağır vergilere mâruz kaldı. Bu mağlubiyet devleti uzun yıllar atlatamayacağı iktisadî bir krize sürüklerken öte yandan da yönetime karşı yapılan isyanları beraberinde getirdi. Batı cihetinde iskân edilenlerin aksine güneyde bulunan Türkmenler, kendilerini finanse etmekte yetersiz kalıyorlardı. İhtiyaçları olan otlakları temin edemedikleri gibi hem ekonomik hem de yönetimdeki idare vasıflarından yoksun sultan tarafından siyaseten tatmin edilemiyorlar ve dışlandıklarını düşünüyorlardı. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda yönetime karşı isyanlar kaçınılmaz hâle gelmiştir. İlk olarak *Babailer İsyanı* adıyla zuhur eden ve bastırılması güçlüğüle mümkün olan Türkmen ayaklanmasına yenileri de eklenmiştir.

Vezir Şemseddin İsfahânî'nin sükûnet içerisindeki idaresine ve onun tiranlığına darbe indiren bir diğer isyan 1249 yılında Türkmenler tarafından gerçekleştirilmiştir. Türk/Türkî

²⁹⁷ Hasan Çetinel, "İbn Saïd el-Mağribî'nin Kitâb el-Coğrafya'sından Anadolu'ya Dair Anekdotlar", **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Konya 2019, C: XLVIII, Sy. 48, s. 585.

²⁹⁸ Müellifin eserinde sakallarını kısaltmayan Hristiyanlar için kullanılan bir tabirdir. Bk. Çetinel, a.g.m., s. 585 n. 11.

²⁹⁹ Michael Angold, **A Byzantine Government in Exile Government and Society Under the Laskarids of Nicea (1204-1261)**, Oxford University 1975, s. 98; Yusuf Ayönü, "Dördüncü Haçlı Seferi'nin Bat Anadolu'nun Türkleşme Sürecine Etkisi", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, İzmir 2009, C: XXIV, Sy. 1, s. 11.

Ahmed adıyla anılan bir Türkmen uç taraflarında³⁰⁰ isyan etmiştir. Kaynaklarda Türk Ahmed adıyla zikredilen bu şahıs, merhum Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın oğlu olduğu iddiasıyla ortaya çıkmış ve geniş kitleleri etrafında toplamayı başarmıştır.³⁰¹ Müellif İbn Bîbî'nin kaydına istinaden,³⁰² II. Gıyâseddin Keyhüsrev 1238 yılı baharında Kayseri'ye avdetinin akabinde, hapsolan üvey annesi Melike-i Adiliyye'nin gönderildiği Ankara'da ve ondan olma kardeşlerinin ise Borgulu'da öldürülmesini emretmiştir. Melikler adına çıkan bu emri infaz eden Mübârizeddin Armağanşah idi. Diğer yandan bir rivayete göre merhametine yenik düşen Armağanşah'ın onları öldürmediği de ifade edilmektedir. Çıkan isyanın sebebi olarak ise mezkûr rivayetin kulaktan kulağa yayılmasıyla, bahsi geçen Türkmen isyanının bağlantılı olduğu düşünülmektedir.³⁰³

İsyanın bölgedeki diğer Türkmenlerin de katılımıyla birlikte hayli geniş alana yayıldığı muhakkaktır. İbn Bîbî'nin ifadesine göre,³⁰⁴ gerekli önlemler alınmadığı takdirde iki ay sonra söz konusu diyarda saltanat taraftarı hiçbir askerin kalmayacağı bilgisi Konya'ya ulaşmıştır. Gelen haberler karşısında telâşa kapılan ve derhal çözüm arayan Vezir İsfahânî, mevcut tüm askerlerini isyanın bastırılması için sevk etmiştir.³⁰⁵ Ancak Türk Ahmed ve etrafındakilerin

³⁰⁰ Mustafa Akdağ, kısa sürede büyük bir yayılım gösteren isyanın Eskişehir-Afyonkarahisar taraflarında meydana geldiğini ifade etmektedir (**Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi 1243-1453**, İstanbul 1979, C. I, s. 72); Faruk Sümer, bu isyanın muhtemelen Denizli taraflarında vuku bulduğunu kaydetmiştir ("Anadolu'da Moğollar", s. 28).

³⁰¹ **Anonim Selçuknâme**, s. 44; İbn Bîbî, C: II, s. 545-546; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 590; Münecimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 85-86. Krş. Kaymaz, **Pervâne.**, s. 45; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 101; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 200; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 247; Turan, **Türkiye**, s. 483; a.mlf. "Keykâvus II", s. 642; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 28; a.mlf., "Keykâvus II", s. 355; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 312. Simon de Saint Quentin, *Coterinus* ismiyle zikrettiği bir şahsın, Türkler 1243 Köseadağ bozgununun ardından Tatarlar tarafından yok edildikten sonra kardeşinin yönetime lâyık olmadığını söyleyerek sultanlık arzusunu dile getirdiğini, etrafındakileri tanıklığa davet ettiğini ve yine "*Türk Ahmed*" isyanında karşımıza çıktığı hâliyle Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın oğlu olduğunu iddiasında olduğunu belirtmektedir. Müellif, Konya civarındaki köyleri yağmalayan ve kendisini sultan ilân etmekte neredeyse başarılı olan Coterinus'un Alanya'ya gittiği esnada Lampron (Namrun) beyinin takibatı neticesinde yakalanarak kardeşi ile birlikte asıldığını ve bu isyanın üç ay sürdüğünü ifade etmiştir (s. 59-60). Claude Cahen ise II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanat döneminde vuku bulan isyanın ana karakteri olan Coterinus ismindeki zattan bahsederken onu Türk Ahmed ismiyle zikretmiş, sultanın bu isyanı bastırabilmek için Lampronlu Konstantin'den yardım istediğini kaydetmiştir (**Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, s. 245). Vladimir Gordlevskiy ise II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Köseadağ mağlubiyetinin hemen ardından ortaya çıkan "*Koterin*" isimli bir isyancıdan bahsetmekte ve üç ay süren karmaşanın ardından isyancının Adana'ya yaklaştığı sırada yakalanarak asıldığını ifade etmektedir (**Küçük Asya'da Selçuklular**, s. 51). Gordlevskiy'nin kaydına istinaden Tamara Talbot Rice da aynı isyan hareketinden söz etmiş ve isyancının Alâiye'de asıldığını zikretmiştir (**Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi**, (trc. Tuna Kaan Taştan), Ankara 2015, s. 75). Bazı araştırma eserler bahsi geçen iki isyanı, cereyan eden hadiselerin örtüşmesi sebebiyle aynı kabul etse de ortaya çıktıkları bölgeler (Coterinus Konya'yı hedef alırken Türk Ahmed isyanı uç taraflarında meydana gelmiştir) ve yıllar (Coterinus isyanı Köseadağ Savaşı'nın ardından yaşandığına göre muhtemelen 1243/1244 yılında, Türk Ahmed isyanı ise Şemseddin İsfahânî'nin yönetimdeki etkisinin en üst safhada olduğu 1249 yılında vuku bulmuştur) göz önünde bulundurulduğunda takribi beş-altı yıllık bir zaman dilimi mevcuttur, bu sebeple iki ayrı isyan oldukları düşünülmektedir.

³⁰² C: II, s. 455-456.

³⁰³ İbn Bîbî, C: II, s. 545-546. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 483.

³⁰⁴ C: II, s. 546.

³⁰⁵ **Anonim Selçuknâme**, s. 44; İbn Bîbî, II, 546; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 590-591; Münecimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 85.

birlikleriyle karşı karşıya gelen Selçuklu ordusu, mukavemet gösteremeyeceğini düşünerek saldırı teşebbüsünde bulunacak cesareti toplayamayınca, düşman karşısında gevşek davranmaya ve ağırdan almaya başladı. Selçuklu emirlerinin isyancılar karşısında takındıkları bu tavrın sebebi, muhtemelen yönetiminden hoşnut olmadıkları Vezir Şemseddin İsfahânî'ye karşı duydukları öfkeden kaynaklanmaktaydı. Ardından da Sâhib Şemseddin İsfahânî'ye bir ulak göndererek destek istediler. Yaşananlar üzerine vezir, Suriye'den gelen Hârizmli,³⁰⁶ Kürt ve Kıpçaklardan müteşekkil askerlerini Hatîreddin Sücasî komutasında onlara yardıma gönderdi.³⁰⁷

Kaynaklardaki ifadelerin yetersizliğinden dolayı Türk Ahmed'in Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın oğlu olup olmadığını tespit etmek mümkün olmamıştır. Öte yandan bu isyanın nasıl bastırıldığına veya ne şekilde sonuçlandırıldığı hususunda da kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

Günbegün artan Moğol baskısına ve ekonomik külfete karşı sessiz kalan Selçuklu yönetiminin bu tutumu, Türkmenler tarafından çıkarılan isyanlara sebebiyet vermiştir. Elbette Türkmen isyanları Türk Ahmed'le son bulmayacak ve ileride değinileceği üzere farklı isimlerle vuku bulmaya devam edecektir.

Belirtmekte fayda bulunmaktadır ki, II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Köseadağ bozgunu sonrasında Türkiye Selçuklu Devleti'nin Ermenileri cezalandırma³⁰⁸ teşebbüsü de gerçekleşti. Muharebe esnasında Sultan Gıyâseddin'in vefat haberini işiten Vezir İsfahânî, karşı taraf bunu haber almadan antlaşma imzalanması gerektiğini bildirmiş ve İsfahânî'nin girişimi neticesinde Ermenilerle yapılan müzakerelerde Prakana (Bragana) Kalesi ve birkaç kale daha

³⁰⁶ Celâleddin Hârizmşah'ın vefatıyla birlikte başsız kalan Hârizmliler, Ahlat'ı ele geçiren Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd döneminde Anadolu'da iskân edilmişlerdir. Fakat II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında reisleri Kayırhan'ın tutuklanması karşısında kaygılanarak Anadolu'yu terk ettiler; el-Cezîre Hâkimi el-Melikü's-Sâlih'in hizmetine girdiler. 1244 yılında Mısır Eyyübî Hükümdarı el-Melikü's-Sâlih'in çağrısıyla Haçlıları mağlup ettiler, Kudüs'ü ele geçirdiler ve Filistin'e hâkim oldular. Yine onların desteğiyle Dımaşk'ı ele geçirmeye muvaffak olan el-Melikü's-Sâlih, şehrin yağmalanmasına müsaade etmediği için Hârizmlilerle karşı karşıya geldi. Nihayetinde Eyyübî hükümdarına yenilen ve çoğunluğu imha edilen Hârizmlilerden geriye kalanlar, Türkiye Selçuklu Devleti'ne sığındılar. Selçuklu ülkesinde Şemseddin İsfahânî tarafından uç bölgelerinde iskân edilmişlerdir. İsyanı bastırmak üzere gönderilen birliklerin arasında yer alanların, bahsedilen Hârizmli kimselerden oldukları düşünülebilir. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, II, 191-192; Aydın Taneri, "Hârizmşahlar", **DİA**, C: XVI, s. 230.

³⁰⁷ **Anonim Selçuknâme**, s. 44; İbn Bibî, C: II, s. 546; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 591. Krş. Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 101; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 247; Turan, **Türkiye**, s. 483; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 109; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 312.

³⁰⁸ Selçukluların Ermenilere karşı bu girişiminin sebebi, akdedilen muahede doğrultusunda Selçuklu-Moğol mücadelesinde Selçukluların ordusunda yer alması gereken Ermenilerin türlü bahanelerle sözlerini yerine getirmemeleridir. Öte yandan Köseadağ bozgunundan sonra Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in eşi, annesi, gulâmları ve cariyesi, varlıkları ile birlikte Haleb'e gitmek üzere Konya'dan hareket ettikleri vakit Kilikya'ya vardıklarında Kilikya Ermeni kralı tarafından alıkonulmuşlardır. Bk. Abû'l-Farac, C: II, 542-543. Krş. Mehmet Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, Ankara 2019, s. 186, 189; Gordlevskiy, **Küçük Asya'da Selçuklular**, s. 49.

Selçuklular tarafından teslim alınmıştır. Fakat aradan geçen iki yıl sonra (1248) yukarıda zikredildiği üzere Türkmen isyanlarının sürdüğü safhada Selçuklu idaresindeki kargaşa ortamından istifade eden Ermeniler, âni bir baskınla Prakana Kalesi'ni yeniden ele geçirmişlerdir.³⁰⁹ Vezir Şemseddin İsfahânî'nin keyfî yönetimine ve hatta canına mâl olan, melikler arasında uzun yıllar sürecektir saltanat mücadelesinin başlangıcını teşkil eden önemli bir başka hadise ise IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Moğol hanından aldığı yarlık ile geri dönmesidir.

Türkiye Selçuklu Devleti 1243 yılında cereyan eden Köseadağ Savaşı'nın akabinde Moğol tâbiyetine girmiş ve Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden itibaren (1246) yönetim çocuk yaştaki sultanların elinde kalmıştı. Zamanla merkezî yönetimin de İranlı devlet adamlarından müteşekkil bir kadro ile idare edilmesi, Claude Cahen'e göre,³¹⁰ Türklükten uzaklaşarak İranlılaşmanın tesirlerinin daha çok görülmesine yol açtı.

³⁰⁹ A. G. Galstyan, "Simbat Sparapet'in Vakayinamesi'nden Bir Bölüm", **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, (trc. İlyas Kemaloğlu), İstanbul 2017, s. 92-93. Krş. Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 189-190. Krş. Yasemin Aktaş, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Diplomasi Tarihi", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2015, s. 275.

³¹⁰ Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, s. 158.

İKİNCİ BÖLÜM

CELÂLEDDİN KARATAY’IN GİRİŞİMLERİ SONUCU KURULAN MÜŞTEREK (ORTAK) SALTANAT DÖNEMİ (1249-1254)

2.1. IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın Moğolistan’dan Dönmesi, Sivas’ta Sultanlığını İlan Etmesi ve Vezir Şemseddin İsfahânî’nin Bertaraf Edilmesi

Ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus’un yerine Moğol hanının huzuruna gönderilen IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve beraberindekiler, Selçuklu Devleti’nin isyanlarla meşgul olduğu sırada, takribi üç yıl süren Moğolistan seyahatlerinin ardından 1249 senesinde geri döndüler. Kılıç Arslan’ın elinde Güyük Han’dan aldığı sultanlığını tasdikleyen yarlık, yanında ise 2.000 Moğol askeri³¹¹ bulunmaktaydı. İzzeddin Keykâvus’un saltanattan, kendisinin ise vezirlikten azledildiğini; Kılıç Arslan’ın saltanat ve Bahâeddin Tercüman’ın vezirlik makamına tayinini, Türk Ahmed isyanını bastırmaya çalıştığı sırada haber alan Şemseddin Muhammed İsfahânî, mevcut konumunu muhafaza edebilmek amacıyla çok sayıda kıymetli eşyalar, altınlar ve mücevherler hazırlatarak bunları Emîr-i ârız Reşîdüddin Ebû Bekir Cüveynî aracılığı ile Moğolların Anadolu’dan sorumlu vâlisi Elçigiday’a gönderdi.³¹² Ancak Reşîdüddin Ebû Bekir Cüveynî, Erzincan’a vardığı sırada Rükneddin Kılıç Arslan’ın yaklaştığı haberini alarak korkuya kapıldı. Bunun üzerine beraberindeki kıymetli hazineyi Kemah Kalesi’ne bırakarak yanında bulunan birkaç adamıyla birlikte Halep’e kaçtı.³¹³

³¹¹ Cüzâî’nin kaydına göre, Güyük Han Rükneddin Kılıç Arslan’a Elçigiday’ın kızını ve onun birliklerine destek vermiştir ancak müellif Moğol hanının ismini Mengü Han şeklinde zikretmektedir (*Tabakât- Nâsırî: Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar*, trc. Erkan Göksu, Ankara 2020, s. 101). Kılıç Arslan’a eşlik ettiği belirtilen 2.000 kişilik Moğol ordusunun da Elçigiday’ın kuvvetlerinden müteşekkil olması mümkündür. Krş. Melville, “Moğol Yönetimi Altında Anadolu”, s. 82.

³¹² İbn Bibî, Vezir İsfahânî’nin Reşîdüddin Ebû Bekir Cüveynî’yi Elçigiday’a göndermesi hadisesini Kılıç Arslan’ın Anadolu’ya avdetinden evvel yani azlinin gerçekleşeceğini haber almadan önce olduğunu kaydetmiştir (C: II, s. 546); Abû’l-Farac ise aksine Şemseddin İsfahânî’nin görevden alınacağı haberini işittikten sonra Emîr-i ârız (müellif Emir Arıd şeklinde kaydetmiştir) Elçigiday’ın değil, Moğol hanının huzuruna gönderdiğini ifade etmiştir (II, 548); Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 591; Krş. Claude Cahen, daha önce de belirtildiği üzere Moğol hanının ismini hatalı kaydederek Rükneddin Kılıç Arslan’ın Batu’nun yanından döndüğünü, Şemseddin İsfahânî’nin ise olanlardan habersiz bir şekilde Ebû Bekir Cüveynî’yi Rükneddin Kılıç Arslan’ı karşılamaya gönderdiğini zikretmiştir (*Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 241). Görünüşe göre, Vezir Şemseddin Muhammed İsfahânî hazırlattığı hediyeleri görevinden azledildiğini öğrenmesinin ardından ve Elçigiday’a göndermiştir. Kaymaz, *Pervâne*, s. 45; Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 109; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı*, s. 74; Aktaş, “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Diploması Tarihi”, s. 278; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 247; Turan, *Türkiye*, s. 483; a.mlf. “Kılıç Arslan IV”, s. 703; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s. 313; Lindner, a.g.m., s. 414; Sümer, “Kılıcarslan IV”, s. 404.

³¹³ Abû’l-Farac, Bahâeddin Tercüman’ın Halep’e gönderdiği haberle Reşîdüddin’in yakalanarak Hafik (Habig) adındaki kaleye hapsedildiğini kaydetmiştir. Müellif verdiği bilgilere ek olarak bu kaleye hapsedilenlerden yalnızca Reşîdüddin’in kurtulabildiğini, bağışlanarak serbest bırakıldığını aktarmıştır. Burada hayatta kalabilmenin imkânsızlığını şu şekilde açıklamaktadır; kalede bulunan bir basamak üzerinde durmanın çok güç olduğunu, değerli devlet ileri gelenlerinden birisi ölüm cezasına çarptırıldığında fakat el sürülmemesi gerektiğinde,

IV. Rükneddin Kılıç Arslan Güyük Han'dan aldığı yarlık, maiyeti ve 2.000 Moğol askeri ile birlikte önce Erzincan'a oradan da Sivas'a giderek sultanlığını ilân etti (1249). Yeni Sultan IV. Kılıç Arslan'ın hâkimiyeti, Erzincan ile Sivas'ın yanı sıra Kayseri, Malatya, Harput (Zait Kalesi) ve Âmid'de de tanındı; adına para bastırıldı.³¹⁴ Karakurum'dan Anadolu'ya dönen, Moğol Hanı tarafından saltanat hakkı elde eden ilk Selçuklu Sultanı IV. Kılıç Arslan ile Bahâeddin Tercüman için bu seyahat umut dolu yeni bir dönemin timsaliyken Vezir Şemseddin İsfahânî için ise yaşayacağı felaketlerin başlangıcı idi.

Tahtın Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a intikalinin ardından ivedilikle devlet makamlarından II. İzzeddin Keykâvus ve Vezir Şemseddin İsfahânî'nin adamları azledildi; yerlerine yeni vâli ve memurlar göreve getirildi. Akabinde ise Sultan Kılıç Arslan, Vezir İsfahânî'yi yakalayıp öldürme vazifesine Sârimüddin Alp-saru'yu ve sultanın babası II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in gulâmlarından (kölelerinden) biri olan Fahreddin Sivastos'u³¹⁵ memur etti.³¹⁶ Durumundan endişe duyan Şemseddin İsfahânî yanına II. İzzeddin Keykâvus'u almak suretiyle deniz kenarında bulunan bir kaleye giderek isyan etmeyi düşünmüştür.³¹⁷ İbn Bîbî'nin kaydına göre,³¹⁸ Sârimüddin Alp-saru ile Fahreddin Sivastos, Emîr Celâleddin Karatay ve Zaimü'd-dar Tûsî oğlu Necmeddin Ebu'l-Kâsım'ı Sâhib Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin yanına göndererek, *“Her ne kadar elimizde böyle bir hüküm varsa da biz, Sâhib efendiye her zaman olduğu gibi kendimize önder sayıyoruz. Bununla beraber o, eski vezirlerin*

kişi bu basamağın üzerine bırakılarak üzerine kapı kapatıldı. Cezalı kimse birkaç gün dayanmasının ardından uykusuzluğuna yenilerek kaleden düşüp hayatını kaybederdi (C: II, s. 548). Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 241-242; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 74; Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 109; Aktaş, “Türkiye Selçuklu Devleti'nin Diploması Tarihi”, s. 278; Osman Turan ise Reşîdüddin'in atıldığı Hafik kalesinde öldürüldüğünü ifade etmektedir (**Türkiye**, s. 484).

³¹⁴ Abû'l-Farac, C: II, s. 548. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 45; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, s. 266; a.mlf., **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 242; Mustafa Demir, **Selçuklular Tarihi**, İstanbul 2015, s. 271-272; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 248; Turan, **Türkiye**, s. 484; a.mlf. “Kılıç Arslan IV”, s. 703; Uzunçarşılı-Edgüer, **Sivas Şehri**, s. 81; Lindner, a.g.m., s. 414; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s. 312; Özaydın, “Anadolu Selçukluları”, s. 176; Kesik, “Döneminde Tarihine Bakış”, s. 50; Sümer, “Kılıcarslan IV”, s. 404.

³¹⁵ Rustam Shukurov, Fahreddin Sivastos'un nesebi hakkında Rum kökenli olduğunu ve I. Alâeddin Keykubad'ın eşi Mahperi Hatun'un kölelerinden birisi olduğunu ifade etmektedir (“Harem Hristiyanlığı: Selçuklu Şehzâdelerinin Bizanslı Kimliği”, **Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum**, (ed. A.S. Peacock-Sara Nur Yıldız), (trc. A. Sait Aykut), İstanbul 2020, s. 106 n. 38).

³¹⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 546. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 45; Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 109; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 74; a.mlf., “Türkiye Selçuklu Devleti”, **İslâm Tarihi ve Medeniyeti**, İstanbul 2018, C: X, s. 239; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 201; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 248; Turan, **Türkiye**, s. 484.

³¹⁷ Abû'l-Farac, C: II, s. 549. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 45; a.mlf., **Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasında Rolü**, Ankara 2011, s. 134; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 248; Turan, **Türkiye**, s. 484; Lindner, a.g.m., s. 416; Kesik, “Dönemin Tarihine Bakış”, s. 50; Sümer, “Keykâvus II”, s. 355.

³¹⁸ C: II, s. 346. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 45; Turan, **Türkiye**, s. 485; Odabaşı, **Siyasetin Dengesi Celâleddin Karatay**, s. 41.

âdeti olduğu üzere adamlarını (havaşı) bırakıp devetdar³¹⁹ ve ser-müzedar³²⁰ (çizmecibaşı) gibi iki kölesiyle dîvâna gelsin” teklifinde bulunmuşlardır.³²¹

Vezir Şemseddin İsfahânî, Celâleddin Karatay’ın bu teklifini, şahsına düzenlenen bir komplo olarak değerlendirdi. Bu nedenle kendisine sunulan fırsatı reddeden vezir, Batu Han’dan aldığı hil’ati giydi;³²² adamlarından bazılarını duvarları korumakla görevlendirerek sarayına sığındı. Celâleddin Karatay, vezirin sözüne itimat etmemesine ve ısrarcı tutumuna karşın Tâceddin Simcûrî’yi Şemseddin İsfahânî’ye göndererek ivedilikle bulunduğu yerden çıkmasını ve isyanı bastırmaya memur ettiği uç tarafındaki askerî birliğe katılarak uzaklaşmasını söyledi. Ancak bu söylemlere de şüpheyle yaklaşan Şemseddin İsfahânî, denileni yapmadı ve direnişini sürdürdü.³²³ Ertesi gün Tûsî oğlu Necmeddin Ebu’l-Kâsım, Konya ahîlerine silahlarını kuşanarak gelmelerini bildirdi ve sultanın kölelerinden oluşan bir gruba da vezirin evini korumalarını emretti. Bu esnada ise elçiler (Alp-saru ve Sivastos) Şemseddin İsfahânî’nin yakalanarak hayatına son verilmesi için hazırlanan yarlığı getirdiler ve onun saltanat dîvânına götürülmesini buyurdular. Hakkında çıkan emri işiten Şemseddin İsfahânî, durumu oldukça ağırdan alarak elinden geldiğince elçileri atlatmaya çalıştı. Ancak emrin birkaç kez tekrarlanması karşısında umutlarını yitiren ve kurtuluş yolu olmayan Sâhib Şemseddin teslim olmak zorunda kaldı. Başına gelecekleri tahmin eden vezir, derin bir hüznün ve ızdırap içerisinde saraya doğru yola çıktı.³²⁴ *Anonim Selçuknâme*’de³²⁵ Şemseddin İsfahânî’nin sultanın sarayına vardığında kaçma girişiminde bulunduğu ve geri dönmeye teşebbüs ettiyse de bırakmadıkları için başarısız olduğu kaydedilmiştir.

Emîr-i dâd Seyfeddin Kayıaba, Vezir Şemseddin İsfahânî’ye dehlizin sol tarafında yer alan eve girmesini söyledi ve bîçare vezir, emri yerine getirdi. Bu esnada Necmeddin Ebû’l-Kâsım ise dîvân kâtiplerine ve muhasiplerine (küttap ve hussab)³²⁶ Vezir İsfahânî’nin sarayına

³¹⁹ Devâtâr, İslâm devletlerinin ilk zamanlarında hükümdarın divit takımlarından sorumlu olan saray görevlileri iken, zamanla çeşitli ve önemli görevlerde yer almışlardır. Bk. Asri Çubukçu, “Devâtâr”, *DİA*, C: IX, s. 221.

³²⁰ Sultanın çizmelerine bakan ve giyiminde ona yardımcı olan görevlidir. Bk. Merçil, *Saray Teşkilâtı*, s. 210-211.

³²¹ *Anonim Selçuknâme*’de, Sâhib Şemseddin İsfahânî’ye yapılan bu teklifin sultan tarafından geldiği ve Vezir İsfahânî’nin bu söze kırılarak üç gün boyunca dîvâna gitmediği kaydedilmiştir.

³²² İbn Bîbî, C: II, s. 546.

³²³ İbn Bîbî, C: II, s. 546-547. Abû’l-Farac ise İbn Bîbî’nin kaydından farklı olarak Celâleddin Karatay’ın Vezir Şemseddin İsfahânî’nin Sultan İzzeddin’i alıp kaçacağını fark ettiği için veziri bizzat evinde rehin olarak aldığını, zincirlere vurduğunu ifade etmektedir (C: II, s. 549). Krş. Turan *Türkiye*, s. 485; Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 110.

³²⁴ İbn Bîbî, II, 547. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 45-46; Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 110; Topçu, “Türkiye Selçuklu Veziri Şemseddin İsfahani”, s. 86-87. Osman Turan, Vezir İsfahânî’yi saraya götüren kimselerin Necmeddin Nahçevânî ve Akşehirli münşi Meceddin Çoban olduğu ifade etmektedir (*Türkiye*, 485). ³²⁵ s. 44.

³²⁶ Bu görevliler, Dîvân el-Beytûlmâl’da birbirlerini denetleyerek ve muhasebe tekniklerine uygun olarak çalışmaktaydılar. Dîvânda çalışan kâtipler ve muhasipler eyaletlere göre devletin gelir kaynaklarını yazarak birer

gitmelerini buyurmuştur. İsmi zikredilen görevliler vezirin tüm mal varlığını kayıt altına aldılar ve sultanın sarayına götürdüler.³²⁷ Gece vakti olunca Emîr-i dâd Seyfeddin Kayıaba, Vezir İsfahânî'yi yanına alarak bir ambarcının kalede bulunan evine götürmek üzere hareket ettiğinde artık öldürüleceği acı gerçeğiyle karşı karşıya kalan vezir, nereye gittiklerini sordu; Seyfeddin Kayıaba bu soruyu “*diğerlerini nereye gönderdiysen oraya gidiyoruz*” diye yanıtladı.³²⁸ Vezir, şüphesiz sonunun geldiğini anlayınca kalan son birkaç gününü Allah’a sığınarak, dua ve ibadetle geçirdi. Acı ve feryat içinde şiirler³²⁹ söylediye de onun affına faydası olmadı.

Vezir, kaleye hapsedilmesinin ardından Şemseddin Hasoğuz, Esedüddin Rûzbe, Mübarizeddin Bayram ve tıpkı ismi geçenler gibi ölümüne sebep olduğu diğer devlet adamlarının yakınlarına teslim edildi. Bu kimseler Vezir Şemseddin İsfahânî'ye üç gün boyunca türlü işkenceler yaptılar. Böylece vezirin sahip olduğu diğer mallarının da yeri öğrenildi. Dördüncü güne gelindiğinde ise başı vücudundan ayrılmak suretiyle Vezir Şemseddin İsfahânî'nin hayatına son verildi (8 Zilhicce 646/24 Mart 1249).³³⁰ Vezirin kesik başı Sivas'ta ikamet eden Sultan Rükneddin Kılıç Arslan'a götürüldü. Seyfeddin Torumtay, Çaşnigîr³³¹ Sirâaceddin Sarıca, Seyfeddin Türkeri, Şücâeddin Kazvî ve Hüsâmeddin Baycar³³² gibi sultanın yanında bulunan emîrlar bu hadise karşısında büyük bir üzüntü duyarak perişan oldular.³³³

Böylece vezirliği sona eren Şemseddin Muhammed İsfahânî, Moğollar tarafından görevden alınan ve öldürölme emri verilen ilk devlet adamı olmuştur. Batu Han'ın kendisine tevcih ettiğı yetkiler neticesinde Selçuklu ülkesini yöneten bir güç hâline gelmesi ve yukarıda zikredildiğı

bütçe hazırlamaktaydılar. Ayrıntılı bilgi için bk. Erdoğan Merçil, **Selçuklular Zamanında Dîvân Teşkilâtı (Merkez ve Eyalet Dîvânları)**, İstanbul 2015, s. 38-40.

³²⁷ İbn Bibî, C: II, s. 547. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 485, Topçu, “Türkiye Selçuklu Veziri Şemseddin İsfahani”, 87.

³²⁸ İbn Bibî, II, 547. Krş. Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 74; Turan, **Türkiye**, s. 485; Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 110.

³²⁹ Vezirin 16 beyitten müteşekkil şiiri için bk. İbn Bibî, C: II, s. 547-549.

³³⁰ **Anonim Selçuknâme**'de vezirin Bahâeddin Kâniâ'nın evine götürldüğü ve burada öldürldüğü ifade edilmiştir (s. 44); Abû'l-Farac, C: II, s. 549; İbn Bibî, C: II, s. 549; Münecimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 85. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 46; a.mlf., **Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü**, Ankara 2011, s. 134; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 74; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, s. 266; a.mlf., **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 242; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 201; Demir, **Selçuklular Tarihi**, s. 272; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 248; Turan, **Türkiye**, s. 485; a.mlf., “Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri”, s. 32; Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 110; Topçu, “Türkiye Selçuklu Veziri Şemseddin İsfahani”, s. 88; Lindner, a.g.m., s. 416; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s. 312; Özaydın, “Anadolu Selçukluları”, s. 176; Ergin Ayan, “Türkiye Selçukluları Devleti'nin Yıkılış Süreci”, **Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri (5-6 Kasım 2007)**, Sakarya 2008, s. 113; Kesik, “Dönemin Tarihine Bakış”, s. 50, 67; Sümer, “Keykâvus II”, s. 355.

³³¹ Eski İslâm devletlerinde sultanın sofrasını denetleyen ve yemekleri kontrol eden saray görevlisidir. Bk. Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 106-110; Aydın Taneri, “Çaşnigîr”, **DİA**, C: VIII, s. 232.

³³² Bk. Efe Durmuş, “Türkiye Selçukluları Devrinde Harezmli Bir Türk Emiri: Hüsameddin Baycar”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Elazığ 2009, C: XIX, Sy. 1, s. 223-232.

³³³ İbn Bibî, C: II, s. 549.

üzere devlet içerisinde sergilediği aşırı icraatları, bazı zümreler tarafından nefret ve hasede sebep olmuştu. Bundan sonra ise yönetimdeki en etkili isim Celâleddin Karatay olacak ve kardeşler arasında türlü ihtilâfların yaşanacağı yeni bir dönem başlayacaktı.

2.2. II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan Arasında Yaşanan Saltanat Mücadelesi ve I. Sultan Hanı Savaşı (14 Haziran 1249)

Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin ortadan kaldırılmasının akabinde Rükneddin Kılıç Arslan'ın sultanlığa getirilmesini bekleyen, aslına bakılırsa Moğolların desteğiyle arzuladıkları mevkii ve makamlara erişmek için sabırsızlanan emîrlere kararın uygulanması için harekete geçtiler. IV. Kılıç Arslan, saltanatın kendisine teslimi için görüşmeleri sağlamaları adına Cemâleddin Hotenî ile İmâdeddin Hotenî'yi görevlendirdi ve arkasında 2.000 Moğol askerinin hâlihazırda beklediğini de belirtti. Konya'ya varan devlet adamları, orada bulunanlar tarafından oldukça iyi karşılanarak Fahreddin Ebû Bekir'in konağında ağırlandılar. Kadı Cemâleddin Hotenî elçilik vazifesi gereğince Rükneddin Kılıç Arslan'ın kendisine söylediklerini ertesi gün sarayda düzenlenen toplantıda devlet ricâli ile paylaştı. Öte yandan, Cemâleddin Hotenî'ye mevcut vazifesine ek olarak Celâleddin Karatay tarafından Konya ve tüm Türkiye'nin baş kadılığı, hasse (sultana ait) ve amme vakıfları nâzırlığı görevi verildi. Görkemli bir merasimle mahkemeye götürülen Cemâleddin Hotenî'nin hakkındaki karar memleket dâhilinde geçerli olmak üzere onaylandı; Bedreddinoğlu ismiyle anılan Kadı İzzeddin'i onun yardımcısı (nâibi) olarak tayin ettiler.³³⁴ Yapılan toplantıda Celâleddin Karatay, *"Küçük kardeşi büyük kardeşten üstün tutmak ve onun önüne geçirmek, devletin yönetim ve idaresinin büyük kardeş yerine küçük kardeşe teslim edilmesi dine, insanlığa ve örfe aykırıdır; bu karar uygulanırsa halife ve diğer milletler nezdinde hoş karşılanmaz"* sözleriyle fikrini bildirdi. Buna karşılık, üç kardeşin aynı anda tahta oturtulmasını, sikke ve hutbede doğum yıllarının sıralamasına göre isimlerinin ve unvanlarının zikredilmesini, aynı zamanda da Moğol askerlerinin geri gönderilmesini teklif etti.³³⁵ Bu öneriyi akla ve siyasî vaziyete uygun gören Cemâleddin Hotenî, razı olarak geri döndü. Bu esnada Sivas'ta Bahâeddin Tercümân fırtınası esmekteydi. Sultan Rükneddin'in

³³⁴ İbn Bîbî, C: II, s. 549-550; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 591. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 46-47; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 110-111; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 74; Turan, *Türkiye*, s. 485-486; Sümer, "Kılıcarşlan IV", s. 404.

³³⁵ İbn Bîbî, C: II, s. 550; Müneccimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, C: II, s. 85. Krş. Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 75; Turan *Türkiye*, s. 486; Odabaşı, *Siyasetin Dengesi Celâleddin Karatay*, s. 40-41; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 313; Lindner, a.g.m., s. 416; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 892; Kesik, "Dönemin Tarihine Bakış", s. 67. Aksarayî, İbn Bîbî'den farklı olarak üç kardeşi aynı anda tahta oturtma fikrini öne süren Celâleddin Karatay'ın fikir birliği yaptığı emîrlere arasında Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş'ın ismini zikretmekte ve üçü adına da beş nevbet çaldırıldığını, hutbe okunduğunu, dirhem ve sikke bastırıldığını ifade etmektedir (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 28. Krş. Ayan, "Türkiye Selçuklularında Köle Emîrlere (II): Şemseddin Yavtaş", s. 477)

atabegliğini ve vezirliğini üstlenen Bahâeddin Tercümân'ın devlet içerisindeki aşırı hareketleri, etrafındaki emîrleri usandırmıştı.³³⁶

Konya'daki Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un yanından dönen Cemâleddin Hotenî, kendisine sunulan teklifleri ve Moğol askerlerinin yurtlarına döndürülmesi hususundaki söylemleri IV. Kılıç Arslan'a ve oradaki devlet ricâline aktardı. Sultan Rükneddin Kılıç Arslan'ın onayıyla birlikte Hotenî, devlet adamlarını bu kararlara uymaya ikna etti. Moğol askerleri geri gönderilirken devlet ricâli de Kayseri'ye doğru yola çıktı.³³⁷ Üç kardeşin saltanatıta beraber yer alması düşüncesi vesilesiyle Moğol hanının buyruğu, tam anlamıyla değilse bile yerine getirilmiş olacaktı.

Vezir İsfahânî'nin vefatından sonra boş kalan vezâret makamı, Celâleddin Karatay tarafından Kadı İzzeddin Muhammed Râzî'ye tevcih edilmişti. Dolayısıyla, Konya'da Sultan İzzeddin Keykâvus ve Vezir İzzeddin Muhammed, Sivas'ta ise Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile Moğollar tarafından göreve getirilen Bahâeddin Tercümân olmak üzere iki hükümet bulunuyordu.³³⁸ Fakat IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile maiyetindeki emîrlar Lâtif Kervansaray'na vardıklarında mevcut üst düzey görevlilerin tayin ve azillerinde birtakım değişiklikler vücuda getirdiler. Bu doğrultuda, Bahâeddin Tercümân'ın vezâret makamından azledilmesine ve yerine Nizâmeddin Hurşid'in vezirliğine, Şemseddin İsfahânî'nin vefatından itibaren Konya'daki vezirliği üstlenen Kadı İzzeddin Muhammed'in de görevinden alınmasına karar verildi. Diğer makamlara bakıldığında ise, beylerbeyiliğe Sirâceddin Sarıca, Malatya sübaşılığına Seyfeddin Torumtay, Sivas sübaşılığına da Seyfeddin Türkeri tayin edildi.³³⁹

Celâleddin Karatay tayin ve aziller karşısında sessizliğini korudu. Yeni görevlendirmelerin tatbiki sırasında vezirlikten azlini hazmedemeyen Erzincanlı Bahâeddin Tercümân, Moğol askerleri vasıtasıyla Celâleddin Karatay'a haber gönderip ona, IV. Kılıç Arslan ve maiyetindeki emîrlarına itibar göstermemesini, hazinenin ve askerî birliklerin onun elinde olduğunu, harekete

³³⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 550.

³³⁷ İbn Bîbî, C: II, s. 551. Münneccimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, C: II, s. 85. Krş. Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 75; Turan, *Türkiye*, s. 486.

³³⁸ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 248; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, II, 202.

³³⁹ İbn Bîbî, C: II, s. 551. Krş. Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 75; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 248; Turan, *Türkiye*, 486; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 111; Lindner, a.g.m., s. 416. Yazıcızâde Ali, sağ kol beylerbeyiliğine Kayı'dan Sirâceddin Seriha'nın, sol kol beylerbeyiliğine Bayındur'dan Seyfeddin Türkeri'nin tayin edildiğini; Sivas ve Malatya sübaşılığının ise Seyfeddin Torumtay'a verildiğini kaydetmiştir (*Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 592-593). Yapılan tayin bölgeleri göz önünde bulundurulduğunda ve Abû'l-Farac'ın ifadesine bakıldığında ülke, iki kardeş arasında taksim edilmiş; Konya, Aksaray, Ankara ve Antalya gibi şehirleri ihtiva eden batı bölgesi II. İzzeddin Keykâvus'a, doğu bölgesi ise IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a bırakılmıştı (*Abû'l-Farac Tarihi*, C: II, s. 549. Krş. Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 111). Kaynaklardan tam anlamıyla bir yargıya varılamadığı gibi Claude Cahen'in de görüşü, ülke topraklarının yukarıda izah edildiği şekilde iki kardeş arasında doğu İzzeddin'e batı ise Kılıç Arslan'a pay edildiği yönündedir (*Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 266).

geçtiği takdirde üstünlüğü ele alacağını bildirmiştir. Ancak Bahâeddin Tercümân'ın sözlerinin kötü niyetle sarf edildiğini ve tarafları kışkırtma gayesi taşıdığını bilen Celâleddin Karatay, tüm çabalarını devletin düzenini sağlamak üzere harcamıştır.³⁴⁰

Zamanla Sultan IV. Kılıç Arslan'ın yanındaki eşrafın ortak saltanat fikrinden vazgeçmesi ve tek hükümdarın Kılıç Arslan olarak tanınması yönündeki görüşleri kuvvetlenmiş, Aksaray'a vardıklarında³⁴¹ da bunu belirtmişlerdir. Bu durum karşısında, yeni bir kargaşa yaşanmasını önlemek isteyen Celâleddin Karatay, devrin âlimlerinden olan Malatyalı Şeyh İmâdeddin ile Necmeddin Nahçevânî'yi Kılıç Arslan safına göndererek türlü öğütlerde bulundu ancak bu gayretleri sonuçsuz kaldı.³⁴² İlk başlarda müşterek saltanat fikrine sıcak bakan ancak bir müddet sonra Sultan Kılıç Arslan'ı da bu görüşten koparmaya çalışan emîrlerin amacı, devletin yönetim mekanizmasında ve yüksek mevkilerinde başkalarının müdahalesi olmaksızın yer almaktı. Kardeşler arasında birlik tesis edilmesi ân meselesiyken kendi emel ve arzuları doğrultusunda ihtilâfa neden olan emîrlerin bu tavrının yarattığı sorunlar, konunun devamında inceleneceği üzere yine Celâleddin Karatay'ın üstün ahlâkı ve zekâsıyla çözüme kavuşacaktır.

Müellif İbn Bîbî'nin kaydına göre,³⁴³ Sultan II. İzzeddin Keykâvus ile devlet meselelerini görüştükleri esnada, içinde bulunulan vaziyetin vahametine rağmen sultanın gülümsediğini gören Celâleddin Karatay, bunun sebebinin sormuştur. Sultan kendisine yöneltilen bu suali: *“Babam, saltanat tahtını yaşça en küçük kardeşimize bıraktı ve emîrlerden, beylerden bu emre uyacaklarına dair yeminler aldı. Ancak Tanrı'nın desteği sayesinde tahta ben oturdum. Şu anda da kardeşim bu emri yok sayarak tahtımı benden almak için uğraşıyor. Ben Allah'ın yardımına güveniyorum. Bakalım ileride bizi neler bekliyor”* diyerek cevaplamıştır. Sultanın bu sözlerine karşılık Emîr Celâleddin Karatay: *“Yüce padişah, Ulu Tanrı'nın desteğiyle hedefine ulaşacaktır”* yanıtını vermiş, ardından da dîvâna doğru yola çıkmıştır.³⁴⁴

³⁴⁰ İbn Bîbî, C: II, s. 551. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 486; a.mlf., “Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri”, s. 33.

³⁴¹ Abû'l-Farac, Sultan Rükneddin'in yanında bulunan emîrlerin kati surette İzzeddin Keykâvus'un azlini ve yalnızca Rükneddin Kılıç Arslan'ın sultanlığını istemelerine karşın, Celâleddin Karatay'ın bir plan hazırladığını ve şu sözleri sarf ettiğini kaydetmiştir, *“Sizin arzunuz gerçekleşecek ve Rükneddin, büyük sultan olacaktır. Bunun için onu alınız ve Aksaray'a götürünüz. İzzeddin de gelsin ve kardeşi ona ne verirse onu kabul etsin”*. Müellif, buna istinaden Kılıç Arslan'a tuzağa düşürülmek üzere pusu kurulduğunu zikretmektedir (C: II, s. 549. Krş. Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 111)

³⁴² İbn Bîbî, C: II, s. 552; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 593; Müneccimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 85. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 486; a.mlf., “Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri”, s. 33; Kesik, “Dönemin Tarihine Bakış”, s. 50-51; Sümer, “Kılıcarslan IV”, s. 404.

³⁴³ İbn Bîbî, C: II, s. 552.

³⁴⁴ İbn Bîbî, C: II, s. 552. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 486.

Dîvâna vardığında orada bulunan Pervâne Seyfeddin Hamid, Şemseddin Tuğraî ve Emîr-i dâd Fahreddin Ali³⁴⁵ gibi kimselerle istişare eden Karatay, onlara mevcut vaziyeti aktardıktan sonra asker toplamak üzere çevreye haberciler gönderdiler ve kendileri de Aksaray istikâmetinde ilerlediler. Ruzbe Ovası'na vardıklarında Kürt ve Arap gibi birçok milletten müteşekkil ordunun asker sayısı takribi 10.000 idi.³⁴⁶ Sultan İzzeddin ile adamlarının gelişinden haberdar olunca Rükneddin Kılıç Arslan ve emîrleri de kendilerinden emin bir şekilde ve karşı tarafı hor gören, aşağılayan bir tavır takınarak Sultan Hanı (Kılıç Arslan Hanı/Alâeddin Kervansarayı/Aksaray Ovası/Ruzbe Ovası)'na³⁴⁷ gittiler. Her iki sultanın askerleri de gerekli hazırlıklarını yapıp silâhlandıktan sonra Sultan Hanı'nda karşı karşıya geldiler.³⁴⁸

Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un öncü birliklerindeki emîrlar arasında Şemseddin Yavtaş,³⁴⁹ Emîr-i âhûr³⁵⁰ Fahreddin Arslandoğmuş, Emîr-i candâr³⁵¹ Nureddin Yakub; Kılıç Arslan'ın safında ise, Malatya Sübaşısı Seyfeddin Torumtay ile Sivas Sübaşısı Seyfeddin Türkeri bulunuyordu. Keykâvus ve Kılıç Arslan'ın kuvvetleri savaş için yerlerini aldıkları esnada her iki sultan da barış akdedilmesi umuduyla beklemekteydi ki Seyfeddin Torumtay'a ait bir grup hücumla geçti. Fakat Sultan İzzeddin'in birlikleri bu saldırıyı bertaraf etmeye muvaffak oldu. Seyfeddin Torumtay'ın askerlerinin kimisinin şehitlik mertebesine ulaşması kiminin ise ağır bir şekilde yaralanması üzerine sol taraftaki birliği kumanda eden Seyfeddin Türkeri taarruzda bulundu ancak o da başarısız oldu. Seyfeddin Türkeri ile muharebeye karşı umudunu yitiren ve yalnız kalan Seyfeddin Torumtay, Sultan İzzeddin Keykâvus'un emîrleri tarafından esir

³⁴⁵ Kendisine bu makamın ne zaman tevcih edildiğine dair kesin bir tarih bulunmamaktadır. Ancak Emîr-i dâd Nusret'in öldürülmesinden sonra göreve getirilmiş olma ihtimali yüksek görünmektedir. Bk. Hüseyin Topal, "Türkiye Selçuklu Devleti Vezirlerinden Sâhib Ata Fahreddin Ali (Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri)", **İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2019, s. 28.

³⁴⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 532; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 594. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 486-487; Lindner, a.g.m., s. 417. M. Halil Yinanç, bu birliğin arasında Şemseddin İsfahânî tarafından Anadolu'ya getirilen Hârizmlî askerlerin de olduğunu ifade etmektedir (**Türkiye Tarihi**, C: II, s. 204).

³⁴⁷ Kervansarayın ismi ve yeri hakkında detaylı bilgi için bk. Osman Turan, "Selçuk Kervansarayları", **Belleten**, C: X, Sy. 39, s. 476 n. 11.

³⁴⁸ İbn Bîbî, C: II, s. 552-553; **Anonim Selçuknâme**, s. 45; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 594; Müneccimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 85. Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 243; Turan, **Türkiye**, s. 487.

³⁴⁹ İbn Bîbî'de Şemseddin Yavtaş'ın ismi zikredilmemektedir. **Anonim Selçuknâme**'de ise Yavtaş'ın Sultan İzzeddin'in serleşkeri (emîr-i sipehsâlâr) olarak muharebede bulunduğu kaydedilmiştir (s. 45). Niğdeli Kadı Ahmed, iki kardeş arasında savaşa sebep olan karşılaşmanın müsebbiplerinden biri olarak gördüğü Yavtaş'ın beylerbeyiliği görevinde bulunduğunu ifade etmektedir (**Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-şefîk ve'l-Hâfidü'l-Halîk**, C: I, s. 443).

³⁵⁰ Emîr-i Âhur, hükümdarların ve sarayın binek hayvanlarının yer aldığı has ahırın baş sorumlusudur. Ayrıntılı bilgi için bk. Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 82-89; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı**, Ankara 1984, s. 487-510; a.mlf., "Mirâhûr", **İA**, C: VIII, s. 347-350; Abbas Sebbağ, "Mirâhur", **DİA**, C: XXX, s. 141-143.

³⁵¹ Ortaçağ'daki İslâm devletlerinde sarayları ve hükümdarı korumakla yükümlü muhafızlar için kullanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 99-106; Mecdud Mansuroğlu, "Cândâr", **İA**, C: III, s. 24-25; Aydın Taneri, "Candar", **DİA**, C: VII, s. 145-146.

alındılar.³⁵² İbn Bîbî,³⁵³ Sirâceddin Sarıca'nın ise bir müddet çatışmadan imtina ettiğini ve sonunda da gereken cesareti kendisinde bulamadığı için kaçarak Aksaray'a gittiğini kaydetmiştir. Kendi kuvvetlerinin dağıldığını gören IV. Kılıç Arslan, mağlup olacağını anlayarak yanına çetri, sancağı,³⁵⁴ mehterhânesini (nevbethâne), köleleri (gulâmları), özel askerleri (haşem-i has) ve Kadı Cemâleddin Hotenî'yi alarak yola yakın bir yerde bulunan yüksek bir tepeye doğru ilerledi. Kılıç Arslan'ın bu atağını gören Fahreddin Arslandoğmuş, zaman yitirmeksizin onları takibe koyuldu. Vardığında ise onları karşılayan Cemâleddin Hotenî, Arslandoğmuş'un emri gereğince sipahiler tarafından orada şehit edildi.³⁵⁵

Anonim Selçuknâme'de³⁵⁶ yer alan bilgiye göre, II. İzzeddin Keykâvus ve taraftarlarının galip geldiği ve IV. Kılıç Arslan'ın mağlup olarak değerli emîrlerinin hayatını yitirdiği savaş, 1 Rebiülevvel 647/14 Haziran 1249 Pazartesi günü cereyan etmiştir. Fahreddin Arslandoğmuş, yukarıda zikredilen hadiselerin akabinde Sultan Kılıç Arslan'ın yanında yeri öptükten sonra emîr-i âhûrluk vazifesini yerine getirdi, onun atının yularından tutarak Sultan İzzeddin'in huzuruna götürdü.³⁵⁷ Kardeşinin getirildiği haberini alan Sultan II. İzzeddin Keykâvus, etrafındaki emîrlerle beraber Kılıç Arslan'ı karşılamaya gitti. Rükneddin Kılıç Arslan, ağabeyi İzzeddin tarafından oldukça iyi karşılandı ve birbirlerini gördükleri ân kucaklaşarak ağlamaya başladılar. Onları bu hâle getirenlerin sorumlusu olarak kötü niyetli, fesat kalpli emîrleri gördüğünü ifade eden II. Keykâvus, kardeşi ve maiyetiyle Konya'ya döndü.³⁵⁸ Savaş

³⁵² İbn Bîbî, C: II, s. 553; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 59. Krş. Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C: II, s. 205; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 243; Turan, *Türkiye*, s. 487.

³⁵³ C: II, s. 553.

³⁵⁴ Merçil, *Selçuklular'da Hakimiyet Alâmetleri*, s. 137.

³⁵⁵ İbn Bîbî, C: II, s. 553; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 59. Krş. Taneri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Döneminde Vezîr-i A'zamlık (1299-1453)*, s. 30; Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması (Vezîr ve Dîvân)*, İstanbul 1995, 119; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 243; Turan, *Türkiye*, s. 487; a.mlf., "Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", s. 34; Sümer, "Keykâvus II", s. 355. Niğdeli Kadı Ahmed, dedesi olan Kadı Cemâleddin Muhammed b. el-Hasan Hotenî'nin merhum Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vasiyetiyle Sultan II. Keykâvus ile IV. Kılıç Arslan'ın vezirliğini ve atabegliğini üstlendiğini, iki sultan arasında Rum'u ikiye bölerek paylaştığını, ölümünün ise atanın tespit edilemeyeceği kadar uzak bir mesafeden fırlatılan ok darbesiyle gerçekleştiğini kaydetmiştir. Ancak müellif daha evvel de belirttiği üzere dedesi Hotenî'nin vefatından muharebenin sorumlusu olarak gördüğü Şemseddin Yavtaş'ı mesul tutmaktadır (Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk'ı, C: I, s. 443-444. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 48 n. 88; Turan, *Türkiye*, s. 487; Ayan, "Türkiye Selçuklularında Köle Emîrler (II): Şemseddin Yavtaş", s. 477-478).

³⁵⁶ s. 45. Bu tarihî bilgiye başka kaynaklarda rastlanmamıştır.

³⁵⁷ İbn Bîbî, C: II, s. 553; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 595; Müneccimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, C: II, s. 85-86. Krş. Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 112; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 75; Merçil, *Saray Teşkilâtı*, s. 85; a.mlf., "Türkiye Selçukluları", s. 892; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 249; Turan, *Türkiye*, s. 487; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 313; Lindner, a.g.m, s. 417; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 83; Kesik, "Dönemin Tarihine Bakış", s. 51; Sümer, "Kılıcarslan IV", s. 404. Abû'l-Farac, bu çatışmada Bahâeddin Tercümân'ın da ele geçirildiğini kaydetmiştir (C: II, s. 549).

³⁵⁸ İbn Bîbî, C: II, s. 553; Abû'l-Farac, C: II, s. 549-550; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 595; Müneccimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, C: II, s. 86. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 47-48; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 75; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C: II, s. 205; Turan, *Türkiye*, s. 487; Sümer, "Kılıcarslan IV", s. 404.

meydanından kaçanların yakalanması için görevlendirilen askerlere, yakaladıkları kimselerin at, elbise ve silâh gibi ne tür malları varsa alındıktan sonra affedilerek serbest bırakılması emredildi. Denileni yapan askerler, ele geçirdikleri ve suçlu bulunan emîrleri de Sultan Kervansarayı'nda tuttular. Onları muhafızların gözetimine bıraktıktan sonra kendileri de Konya'nın yolunu tuttular.³⁵⁹

2.3. Müşterek Saltanatın Tesisi

Sultan II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan Konya'ya döndüklerinde oradaki halk tarafından Sâdeddin Köpek Kervansarayı'nda³⁶⁰ (633-634/1236-1237) kurulan köşklerde, âdetler gereğince görkemli merasimlerle ve şenliklerle karşılandılar. Kutlamaların sona ermesiyle de devlet işlerini düzene koymaya başladılar. Celâleddin Karatay'ın önerisinde olduğu gibi üç kardeş aynı anda tahtta oturmakta; sikkelerde,³⁶¹ hutbelerde ve kitâbelerde³⁶² isimleri büyükten küçüğe olmak üzere sırayla anılmaktaydı. Ancak esas sultan olarak ekseriyetle meliklerin en büyüğü II. İzzeddin Keykâvus kabul edilmiş ve 1254 yılına değin süren ortak saltanat süresince bazı durumlarda sadece onun adı zikredilmiştir.³⁶³ Sultanlar, ortak saltanatları süresince namaz vakitlerinde günde beş defa nevbet çaldırmışlardır.³⁶⁴

Devletin bekası ve toprakların muhafazası, bu süreçte elinden geleni yapan ve üstün gayretleri, ahlâkı, zekâsı ile öne çıkan devrin en önemli devlet adamlarından Celâleddin Karatay sayesinde mümkün olmuştur. Türk Tarihi'nin tanıklık ettiği mühim şahsiyetlerden olan Karatay, II. İzzeddin Keykâvus'un Türkiye Selçuklu Devleti tahtına oturmasından müşterek

³⁵⁹ İbn Bîbî, C: II, s. 553; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 595. Krş. Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C: II, s. 205; Turan, *Türkiye*, s. 487. Cezalandırılan emîrlere, zindandan çıkarıldıktan sonra hil'at giydirilip görev yerlerine gönderildiler (Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, s. 173).

³⁶⁰ Sâdeddin Köpek tarafından yaptırılan ve Zazadin Hanı ismiyle meşhur olan bu kervansaray, Konya'ya 22 km. mesafede olup Tömek Köyü yakınında yer almaktadır. Bk. Muharrem Kesik, "Sâdeddin Köpek", *DİA*, C: XXXV, s. 393.

³⁶¹ Üç sultanın müşterek saltanatını döneminde Sivas, Konya, Kayseri, Lu'lu'a ve Malatya'da sikkeleri darbedilmiştir. İbrahim Artuk, "II. Keyhüsrev'in Üç Oğlu Adına Kesilen Sikkeler", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1972, s. 269-281; Z. Musa Buniyatov, "12.-13. Yüzyıllarda Azerbaycan'la Küçük Asya Arasında Karşılıklı İlişkilerin Öğrenilmesinde Kafkasya'da Bulunan Anadolu Selçuklu Sikkelerinin Bir Kaynak Olarak Önemi", *X. Türk Tarih Kongresi*, C. III, Ankara 1991, s. 1011; Mustafa Yıldırım-Ali Tekin, "Side Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkeleri: II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıçarslan, II. Alaeddin Keykubad Dönemi", *İSTEM*, Sy. 31, 2018, s. 52-62.

³⁶² Kaymaz, *Pervâne*, s. 48 n. 89; Osman Turan, *Türkiye*, s. 488.

³⁶³ Aksarayî, bu müşterek saltanat dönemini II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümün hemen ardından gerçekleşmiş gibi aktarmıştır (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 28); Abû'l-Farac, C: II, s. 550. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 48 n. 89; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 75; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 266; a.mlf., *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 243-244; Osman Turan, *Türkiye*, s. 488; a.mlf., "Keykâvus II", s. 642; a.mlf. "Kılıç Arslan IV", s. 703-704; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 313; Ayönü, "Selçuklular ve Moğollar", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, İstanbul 2018, C: X, s. 374; Sümer, "Keykâvus II", s. 355; a.mlf., "Kılıçarslan IV", s. 404.

³⁶⁴ Çaycı, *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*, s. 169.

saltanatın tesis edildiği 1249 senesine kadar yürüttüğü saltanat nâibliği görevini bırakarak üç kardeşin atabegliğine³⁶⁵ getirilmiştir.³⁶⁶

Saltanat hususundaki karmaşanın önüne geçildikten sonra sıra önemli devlet makamlarına yapılacak tayinlere geldiğinde Celâleddin Karatay'ın göz önünde bulundurması gereken birtakım kıstaslar mevcuttu. O, önceden yapılan hataların tekrarlanmaması için memuriyettekilerin, objektif bir şekilde vazifelerini yürütebilecek adaletli, şahsî çıkarları yerine devletin menfaatini gözetecek, Selçukluların son döneminde sıkça karşılaşıldığı üzere günümüz tabiriyle koltuk sevdası uğruna Moğollara giderek onlardan istifade etmeyecek kişilerden oluşması gerektiği kanaatindeydi. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurtuluşu ve sürekliliği, bu saydığımız şartları sağlayan devlet adamlarının idaresi ile mümkün olacaktı. Böylece yeniden yönetimin sultanlar yerine emîrlerin elinde olduğu dönem başladı. Zira sultanlar tecrübe ve idarî meziyetlerden yoksundu. Devlet adamlarının hükümdardan daha ön planda yer aldığı ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde kendini hissettirmeye başlayan bu süreç, Şemseddin Muhammed İsfahânî ile hız kazanmış ve Celâleddin Karatay da onun halefi olmuştu.

Nitekim Karatay, vezirlik için ilim ve irfan sahibi, erdemli, âlim bir şahsiyet olan Necmeddin Nahçevânî'ye teklif götürdü ve ondan kabulünü rica etti. Kadı Necmeddin, tarafına gelen bu teklifi kabul etmeden evvel, devletin içinde bulunduğu ekonomik zorluğa dikkat çekerek alınan maaşlarda belirli bir kısıtlamaya gidilmesini, cüzi bir miktarla sınırlandırılmasını istedi. Bu doğrultuda ise kendisine hazine (beytûlmâl) ödenecek maaşın günlük iki yâni yıllık 720 dirhem olması gerektiğini, diğer devlet adamlarının da kendileri için belirlenecek tutara riayet ederek yetinmeleri gerektiğini bildirdi. Necmeddin Nahçevânî'nin görevi kabul etmek için sunduğu şart, görkemli bir hayat sürmeye alışmış devlet erkânı tarafından muhalefetle karşılanmıştır. Hâl böyle olunca Celâleddin Karatay orta yolu bulmak için Türkiye Selçuklu tarihi boyunca yaptığı işlerle ve örnek davranışlarıyla ön plana çıkan vezirlerden biri olan Mühezzibüddin Ali'nin yıllık 40.000 dirheme tekabül eden maaş tutarına rıza göstermesi için Necmeddin Nahçevânî'yi, diğer emîrleri de mevcut maaşlarının yarısını

³⁶⁵ **Anonim Selçuknâme**'de Rum Atabegliği'ne gelen Celâleddin Karatay'ın üç sultana da Hz. Muhammed'in hadislerinden ve Kur'an'dan öğütler verdiği, kardeşlerin arasında sulh tesis ettiği kaydedilmiştir (s. 45).

³⁶⁶ Aksarayî, bahsi geçen dönemde Celâleddin Karatay'ı "ülkenin hâkimi" olarak nitelendirmiştir (**Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 28); Müneccimbaşî, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 86. Krş. Sevim-Yücel, **Türkiye Tarihi**, s. 177; R. Turan, **Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması (Vezîr ve Dîvân)**, s. 45; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 75; Zehra Odabaşı, "Selçuklu Devleti'nde Mühtedi Vakıfları: Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2012, s. 57; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 892; Aydın Taneri, "Celâleddin Karatay", **DİA**, C: VII, s. 251-252. Osman Turan, Karatay'ın 1248 tarihli vakfiyede de kendisinden "*Ebû'l-mulûk ve's-selâtin*" (hükümdar ve sultanların babası) unvanıyla bahsedildiğini ifade etmektedir (**Türkiye**, s. 488 n. 22; a.mlf., "Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", s. 34).

almaya ikna etmiştir. Kalan meblağ ise Moğolların harcamaları için kullanılacaktı.³⁶⁷ Celâleddin Karatay'ın atabegliğinin ardından boş kalan saltanat nâibliği makamını Nizâmeddin Hurşid, pervâneliği Seyfeddin Hamid, melikü'l-küttâblık görevini de Şemseddin Mahmud muhafaza etmiştir.³⁶⁸ Nihayetinde Karatay'ın otoritesi ve meydana getirilen yeni devlet kadrosuyla Türkiye Selçuklu Devleti'nde idare mekanizması işlerlik kazanmıştır.

2.3.1. Oyuz Melik İsyanı

İdarî meselelerin hâll edilmesinin ardından çözüme kavuşturulması gereken bir diğer konu ise “*müşterek saltanatın*” karşı karşıya kaldığı ilk Türkmen isyanı ve siyasî problem olan Oyuz³⁶⁹ Melik İsyanı idi.³⁷⁰ Kaynaklarda hakkında çok bilgi bulunmamasına ve tam tarihinin bilinmemesine karşın Oyuz Melik İsyanı olarak kayıtlara geçen hadisenin, 1249 senesinde uç taraflarında meydana geldiğini söylemek mümkündür. Yönetime karşı memnuniyetsizliklerini ortaya koymak isteyen Türkmenlerin, önceki senelerde de benzer türdeki ayaklanmalarına şahit olan Selçuklular, iktidar karşıtı olan isyanları bastırmakta büyük çaba göstermiştir. İbn Bîbî'nin,³⁷¹ “*harici*”, “*âsi*”, “*dik kafalılar*” olarak ifade ettiği bu isyancıları ortadan kaldırmak için Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ve Emîr-i âhûr Fahreddin Arslandoğmuş vazifelendirilmişlerdir.³⁷²

İsmi zikredilen iki emîrin gayretleri sonucunda sonlandırılan isyan hareketi, hakkında tafsilâtı bir mâlûmata sahip olmamamıza rağmen, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yönetiminden ve artan Moğol baskısından hoşnut olmayan Türkmen kitlelerinin varlığının göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir. Bununla beraber taht kavgalarının ve devlet adamları arasındaki

³⁶⁷ İbn Bîbî, C: II, s. 554-555; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 597; Müneccimbaşı, *Câmî'ud-Düvel*, C: II, s. 86. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 48-49, n. 94; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, s. 194; R. Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması (Vezîr ve Dîvân)*, s. 43, 46; Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 112-113; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 76; Merçil, *Saray Teşkilâtı*, s. 165-166; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 244; Odabaşı, *Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği*, s. 59; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, II, 205-206; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 249; Turan, *Türkiye*, s. 488-489; a.mlf., “Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, s. 37; a.mlf. “Keykâvus II”, s. 643; Kesik, “Dönemin Tarihine Bakış”, s. 51; Göksu, “Gulâm Sistemine Dair Bazı Mülâhazalar”, s. 266.

³⁶⁸ İbn Bîbî, C: II, s. 556. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 48; Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri*, s. 113; Kesik, “Dönemin Tarihine Bakış”, s. 51.

³⁶⁹ İbn Bîbî'de geçen bu ismi Mürsel Öztürk “Oyuz” (II, 556), M. Nuri Gençosman “Ayvaz” (*Anadolu Selçukî Devletleri Tarihi*, s. 244), Mükrimin Halil Yinanç ise “Uyuz” (*Şelçuknâme*, (trc. M. Halil Yinanç, haz. Refet Yinanç, Ömer Özkan), İstanbul 2017, s. 200) şeklinde kaydetmiştir. Claude Cahen, “Vayuz/Vâyûz” olarak ifade etmektedir (*Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 266; *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 244). Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 49 n. 95.

³⁷⁰ Züriye Çelik, “Moğol İstilası ve Türkiye Selçuklu Devleti”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2014, s. 129.

³⁷¹ C: II, s. 556.

³⁷² İbn Bîbî, C: II, s. 556; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 597. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 49; Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 113; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C: II, s. 206; Turan, *Türkiye*, s. 489; Ayan, “Türkiye Selçuklularında Köle Emîrler (II): Şemseddin Yavtaş”, s. 478.

çekişmelerin bir yansıması olarak Selçukluların merkezî kudretinin günden güne azalması ile ayaklanmaları bastırmak için ufak birlikler yerine önemli emîrlerin görev başına getirilmesindeki tutum paralellik göstermektedir.

2.4. Batu Han'dan Elçilik Heyetinin Gelişi ve Selçuklu Devlet Adamları Arasında Yaşanan Çekişmeler

Devlet içerisindeki olaylar netliğe kavuşmuş, ayaklanmalar yatıştırılmış vaziyetteydi ve Selçuklular metbû oldukları Moğollara da istenilen miktardaki vergi ödemelerini yapmaktaydılar. Ne yazık ki, Celâleddin Karatay'ın tüm olumsuzluklara karşın kurduğu istikrarlı ve sakin dönem sadece birkaç yıl sürdü. Selçuklular, yine de Moğol müdahalesinden kaçınabilecek imkânı kendilerinde bulamadılar.

Selçukluların idaresinde sıkça Moğol tesirinin bulunmasının bir diğer nedeni de Batu Han'ın Güyük Han ile arasındaki husumetten kaynaklanıyordu. Batu Han, Avrupa seferi sırasında Ögedey'in oğlu Güyük Han ile birtakım anlaşmazlıklar yaşamış ve yukarıda zikredildiği gibi Ögedey'in ölümü üzerine tahta geçen Güyük için düzenlenen merasime ve kurultaya katılmayarak kardeşlerini göndermişti. Aralarında süren çekişmeye karşılık Güyük, büyük kağan ilân edilmesinin hemen ardından Batu'nun vâlilerini azlederek yerine Anadolu'dan sorumlu olarak Elçigiday'ı atamış; hatta II. İzzeddin Keykâvus'un sultanlığına ve Şemseddin İsfahânî'nin vezirliğine son vererek IV. Kılıç Arslan ile Bahâeddin Tercümân'ı göreve getirmişti. Batu Han da Güyük Han'ın bu hamlesini karşılıksız bırakmamış; taraflar amansız bir mücadeleye girişmiş ve çareyi savaşmakta bulmuşlardı. Ancak Güyük'ün ölümü (27 Mart/24 Nisan 1248),³⁷³ üzerine planlanan muharebe gerçekleşmemiştir.³⁷⁴

Altınorda Hükümdarı Batu (Sayın) Han'dan Hutu-kör, Kelegec ve Kutluk-Melik ismindeki³⁷⁵ kimselerin içinde bulunduğu bir elçilik heyeti Türkiye Selçuklu Devleti topraklarına geldi. Bu heyetin geliş amacı temelde iki esasa dayanmaktaydı; Vezir Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin ölümünü inceleyerek gerekli araştırmaları yapmak ve Moğollara ödenen verginin miktarını artırmak idi. Tekrar gerginliğin hüküm sürmeye başladığı Selçuklu

³⁷³ Güyük'ün ölümü ve Müslümanlara karşı yaklaşımı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. el-Cûzcânî, **Tabakât-ı Nâsirî (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)**, s. 133-135. Cüveynî, Güyük Han'ın kışı Karakurum'da geçirdikten sonra yazlığa gitmek üzere oradan ayrıldığını ve varmak istediği Beş Balık'a bir haftalık süre kalmışken Semerkand'a geldiğinde hayatını kaybettiğini kaydeder (**Tarih-i Cihan Güşa**, s. 241).

³⁷⁴ W. De Tiesenhansen, **Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler**, (trc. İ. Hakkı İzmirli), İstanbul 1941, s. 394-395; Mustafa Kafalı, **Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**, İstanbul 1976, s. 51; a.mlf., "Batu Han", s. 209; Erdem, **Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri**, s. 114; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 105-106.

³⁷⁵ İbn Bibî, II, 556; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 597. Krş. Erdem, **Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri**, s. 113; Çelik, "Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti", s. 110-111, n. 652; Aktaş, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Diploması Tarihi", s. 280.

ülkesinde, Şemseddin İsfahânî ile aynı sonu paylaşmak istemeyen Vezir Necmeddin Nahçevânî görevinden ayrılarak Haleb'e gitti. Onun gidişiyle birlikte tüm sorumluluğu yeniden üzerine alan Karatay, devlet erkânı ile durumu görüştüktan sonra Altınorda'daki Batu (Sayın) Han'ın huzuruna gidecek, oradaki sorgulamada yeterli cevaplandırmayı yapabilecek ve itirazları giderecek kişinin, hitabet yeteneği ve yüksek ikna kabiliyeti ile öne çıkan Şemseddin Mahmud Tuğraî olmasına karar verdi. Alınan karar doğrultusunda yüklü miktarda malla Şemseddin Mahmud Tuğraî Altınorda'ya gönderildi. Tuğraî'ye eşlik edenler arasında Şemseddin İsfahânî'nin adamlarından Emîr-i ârız Reşîdüddin Ebû Bekir Cüveynî, Reis'ül-Bahr (deniz kuvvetleri komutanı) Şücâeddin Abdurrahman, Müstevfî³⁷⁶ Necibeddin Delihanî (Düleycânî/Delîcânî),³⁷⁷ Emîr-i dâd Hatîreddin Zekeriya gibi isimlere ek olarak maktul vezirin ölümüne vesile olan Sârimüddin Alp-saru ve Bahâeddin Tercümân da bulunmaktaydı.³⁷⁸ İsmi zikredilen emîrlerin Selçuklu elçilik heyetine katılmasında, kuşkusuz kişisel çıkarlarının da payı vardı. Türkiye Selçuklu Devleti fedakâr, şahsından ziyade devletin menfaatini gözetten idarecilerden yoksun bir durumdaydı. Hanın huzuruna gidenlerin elleri boş dönmedikleri, istedikleri makam ve mevkilere sahip oldukları kendilerinden evvelki devlet görevlerinin tecrübe ettiği bir durumdu. Nitekim bekledikleri gibi de oldu.

Batu Han'ın huzuruna varan Selçuklu emîrleri, yapılan sorgulamada başarı göstererek karşı tarafı ikna ettiler, yanlarında götürdükleri hediyeleri hana sundular. Han da onların armağanlarını ve yol boyu çektikleri güçlükleri karşılıksız bırakmamış, her biri için yeni atamaların yazılı olduğu yarlığı vermiş; sultan³⁷⁹ için hâkimiyet alâmeti olarak nitelendirilen incili kaftan (hil'at), külah, ok-yay ve Celâleddin Karatay'a da yünlü aba (kürk) göndermiştir.³⁸⁰ Konya'ya dönen heyetin yeni tayinleri şöyleydi; vezirlik makamına Şemseddin Mahmud

³⁷⁶ Türkiye Selçuklu Devleti'nde arazi ve iktâ defterleri haricindeki tüm malî işlerden sorumlu görevliye denilmektedir. Dîvân-ı İstifâ'nın (Maliye Bakanlığı) başkanlığını yürüten kimseye "müstevfî", "sâhib-i dîvân-ı istifâ", "mansıb-ı istifâ" denilmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bk. Merçil, **Dîvân Teşkilâtı**, s. 149-154; Abbas Sabbâğ-Nebi Bozkurt, "Müstevfî", **DİA**, C: XXXII, s. 147-148.

³⁷⁷ Bk. Kaymaz **Pervâne**, s. 50 n. 97.

³⁷⁸ İbn Bibî, C: II, s. 556-557; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 597-598. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 50; Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi**, s. 194-195; R. Turan, **Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması (Vezîr ve Dîvân)**, s. 46, 99; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 244; Odabaşı, **Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği**, s. 59; a.mlf., "Celâleddin Karatay'ın Hayatı ve Siyasi Kariyeri", s. 587; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 206-207; Turan, **Türkiye**, s. 489; a.mlf., "Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", s. 38; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 314; Sümer, "Keykâvus II", s. 355. Müverrih Münecimbaşı, Batu Han'ın Şemseddin İsfahânî'nin ölümün araştırılması için Selçuklulara gönderdiği elçilik heyeti ile ileride anlatacağımız Selçuklu sultanını huzuruna çağırma hadisesini birlikte zikretmiştir fakat bunlar farklı zamanlarda gerçekleşmiş iki olaydır (**Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 86).

³⁷⁹ Üç sultana birden mi yoksa yalnızca II. İzzeddin Keykâvus'a mı gönderildiğine dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

³⁸⁰ İbn Bibî, C: II, s. 557; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 598-599. Krş. Erdem, **Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri**, s. 114-115; Aktaş, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Diploması Tarihi", s. 280; Turan, **Türkiye**, s. 489; a.mlf. "Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", s. 38; Sümer, "Keykâvus II", s. 355.

Tuğraî, nâibliğe Şücâeddin³⁸¹ Abdurrahman, Çorumlu emîrliği ile sübaşılığına Hatîreddin Sücasî atanırken; Reşîdüddin Ebû Bekir Cüveynî emîr-i ârız mevkiini, Necibeddin Delihani ise müstevfî vazifesini muhafaza etti.³⁸² Ardından Selçuklu heyeti sultanın huzuruna çıkarak hanın gönderdiği hediyeleri takdim ettiler ve yarlık gereğince görevlerini tasdiklettiler. Müellif İbn Bîbî,³⁸³ saltanat nâibi olan Nizâmeddin Hurşid'in pervânelik için yer öptüğünü kaydetmiştir.

Arzu ettikleri makamları elde eden emîrler arasında bir müddet sonra rekabetin doğurduğu yeni bir mücadele baş gösterdi. Çekişmenin başlıca amili, o zamana değin Selçuklu sultanı haricinde kimsenin buyruğunu kabul etmemelerine karşın, şimdi ise başka bir hükümdarın kararı gereğince devlet teşkilâtı oluşturulmasıydı. Türkiye Selçuklu Devleti'nin önemli makamlarını işgal eden ve bunu Selçuklu sultanının rızası olmaksızın Altınorda hükümdarının yarlığı ile başaran emîrlerin sergilediği tavır, bilhassa Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş olmak üzere Celâleddin Karatay, Fahreddin Arslandoğmuş ve Nizâmeddin Hurşid gibi devlet adamlarının tepkisini çekti. Bu kimseler sadakatsizlik ve vefasızlıkla itham edildiler.³⁸⁴

Ümerânın duyduğu rahatsızlık karşısında idarî kadroda yeniden kutuplaşmaların yanı sıra kendi aralarında da çatışmalar başlamıştı. Bunun üzerine artık Konya'daki varlıklarını sürdüremeyeceklerini idrak eden Şemseddin İsfahânî'nin adamları teker teker orayı terk ederek kendi iktâlarına doğru hareket ettiler. Nâib Şücâeddin Abdurrahman Sinop'a, Emîr-i ârız Ebû Bekir Cüveynî Malatya'ya, Hatîreddin Sücasî ise Çorumlu'ya³⁸⁵ gitti.³⁸⁶

³⁸¹ İbn Bîbî, Şücâeddin'in kendisine "Melikşah" adını koyduğunu ve bu hususta da yarlık getirdiğini ifade etmektedir (C: II, s. 557).

³⁸² İbn Bîbî, C: II, s. 557; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 598. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 50-51; R. Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması (Vezîr ve Dîvân)*, s. 99; Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri*, s. 115; Odabaşı, *Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği*, s. 59; a.mlf. "Celâleddin Karatay'ın Hayatı ve Siyasi Kariyeri", s. 587; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 77; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 244-245; Turan, *Türkiye*, 489; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 314; Merçil, "Selçuklular'da Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 335. Mükrimin Halil Yinanç, Sârimüddin Alp-saru ile Bahâeddin Tercümân'ın Şemseddin İsfahânî'nin adamları tarafından vezirin ölümüne sebep oldukları gerekçesiyle Moğol hükümdarına bildirildiklerini ve öldürüldüklerini ifade etmektedir (*Türkiye Tarihi*, C: II, s. 206-207). Kaynaklarda rastlamadığımız bu bilgi hakkında kesin bir yorum yapamamaktayız ancak bu iki emîrin isimlerinin bir daha zikredilmediği göz önünde bulundurulduğunda böyle bir hadise yaşanmış olması muhtemel görünmektedir. Ahmet Yaşar Ocak ise ismi zikredilen devlet adamlarının Batu Han yerine Mengü Han'ın huzuruna gittiğini, elde ettikleri yeni mevki ve yetkilerle geri döndüklerini söylemiştir (*Sarı Saltık Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, Ankara 2011, s. 18).

³⁸³ C: II, s. 557.

³⁸⁴ İbn Bîbî, C: II, s. 557; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 599. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 51; a.mlf., *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*, s. 137; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 115; Emel Kılıç, "Türkiye Selçuklu-Altın Orda İlişkileri Siyasi, Ekonomik, Sosyo-Kültürel", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005, s. 34-35; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 77; Turan, *Türkiye*, s. 489; a.mlf., "Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", s. 38-39; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 314; Ayan, "Türkiye Selçuklularında Köle Emîrler (II): Şemseddin Yavtaş", s. 478.

³⁸⁵ Claude Cahen, bu yer ismini "Haramlu" şeklinde kaydetmiştir (*Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 245).

³⁸⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 557; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 599. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 51; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 245.

Vezir Şemseddin Mahmud ile Müstevfi Necibeddin Delihani başkent Konya’da yalnız başlarına kaldılar. İsmi geçen bu kimselerin vaktiyle çok yakın oldukları ve deyim yerindeyse aralarından su sızmadığı dönemin kaynağına³⁸⁷ yansımıştır. Yine beraber sohbet edip şarap içtikleri bir akşam Müstevfi Necibeddin, Vezir Şemseddin Mahmud’un sarf ettiği sözlere gücendi, aralarında çıkan tartışma kavgaya dönüştü. İki dost arasındaki küslük peyderpey artarak hasımlığa kadar vardı. Buna istinaden Müstevfi Necibeddin, eski yakın arkadaşı Vezir Şemseddin’in Atabeg Celâleddin Karatay hakkında söylediklerini harfiyen anlattı ve onu kötölemeye başladı. Müstevfi, ertesi gün düzenlenen toplantıda da Vezir Şemseddin Mahmud ile yüzleşerek Karatay’a aktardıklarını tüm devlet ricâlinin huzurunda yineledi ve tüm sözlerini ispatladı.³⁸⁸ Celâleddin Karatay, Necibeddin’in iddialarını yalanlayamayan vezire oldukça hiddetlendi.³⁸⁹ Gerilimin had safhada olduğu toplantı bu şekilde sona ererken bîçare kalan vezirin saygınlığı yerle bir oldu, onun tarafından verilen hükümler göz önünde bile bulundurulmadı.³⁹⁰

Öte yandan diğer emîrlerin de mevki kavgaları hız kesmeden devam etmekteydi. Bu seferki geçimsizliğin sebebi olan makam, Erzincan sübaşılığı³⁹¹ (serleşkerliği) idi. Kavganın tarafları, ileride adından sıkça söz ettirecek olan Muînüddin Süleyman ile Emîr Seyfeddin Torumtay, meselenin hâlli için Moğol kumandanı Baycu Noyan’a³⁹² gitmeye karar verdiler.³⁹³ Moğollarla kurduğu dostane ilişkileriyle hatıralara kazınan eski Vezir Mühezzebüddin Ali’nin oğlu³⁹⁴ olması, Muînüddin Süleyman’a elbette hem Türkiye Selçuklu Devleti’nde hem de dış politikada saygınlık ve ayrıcalık kazandırmaktaydı. Bu sebepten dolayı Baycu Noyan da

³⁸⁷ İbn Bîbî, C: II, s. 557.

³⁸⁸ İbn Bîbî, C: II, s. 558; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 599-600. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 51; Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 116.

³⁸⁹ Müellif İbn Bîbî, Karatay’ın aşırı derecede öfkelenildiğini ve vezirlik diviti ile Şemseddin Mahmud’a vurmaya kalkıştığını, onu bu hareketinden diğer devlet adamlarının alıkoyduğunu kaydetmiştir (II, 558).

³⁹⁰ İbn Bîbî, II, 558. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 51; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı*, s. 77.

³⁹¹ Tuncer Baykara, “Türkiye Selçuklularında İdarî Birim ve Bununla İlgili Meseleler”, *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1985, Sy. 19, s. 54 ve n. 49

³⁹² Bisu’ut boyuna mensup Moğol kumandanı Güyük’ün han seçilmesinden ardından Anadolu ve İran coğrafyasındaki vazifesinden azledilerek yerine Elçigiday getirilen Baycu, Güyük’ün ölümünden sonra düzenlenen kurultayda yeni han ilân edilen Mengü tarafından tekrar göreve getirilmiştir (1251). Elçigiday ise Batu’nun huzuruna getirilerek öldürülmüştür (Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 483; Genceli Kiragos, *Moğol İstilası*, s. 115. Krş. Mustafa Danışman, “Baycu Noyan’ın Hayatı ve Faaliyetleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2019, s. 64; Okan Yalçın, “Baycu Noyan ve Askerî Faaliyetleri”, *Sinop Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sinop 2020, s. 60; Bertold Spuler, “Bâydu”, <https://iranicaonline.org/articles/baydu-baidu-on-coins-badu-a-son-of-taragay-and-grandson-of-hleg-hulagu-reigned-as-il-khan-in-iran-from-joma>).

³⁹³ İbn Bîbî, C: II, s. 558. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 51; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı*, s. 78; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 245; Turan, *Türkiye*, s. 489; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s. 314; Muharrem Kesik, “Muînüddin Süleyman Pervâne”, *DİA*, C: XXXI, s. 91.

³⁹⁴ Merhum Vezir Mühezzebüddin Ali’nin iki oğlu bulunmaktaydı. Birisi İzzeddin, diğer ise Muînüddin idi. Bk. *Anonim Selçuknâme*, s. 43.

Muînüddin Süleyman'ın safında yer aldı.³⁹⁵ Emîrlerin Baycu'ya olan ziyaretleri, Şemseddin Mahmud için de bir fırsat niteliğindeydi. Vezir, başına gelen olayları, Necibeddin ile arasında geçenleri ve saltanat makamına olan şikâyetlerini detaylı bir şekilde kaleme alarak bir mektup yazdı ve medet umduğu Baycu'ya götürmeleri için mektubu habercilere verdi. Mektup, Baycu'ya gitmeden evvel Şemseddin Mahmud'un kölelerinden³⁹⁶ birisinin eline geçti ve o kimse de bu havadisi Emîr-i ârız Samsamüddin Kaymaz'a³⁹⁷ ilettili. Kaymaz, ele geçirdiği mektupları doğrudan Celâleddin Karatay'a sundu.³⁹⁸ Şifreli olarak yazılan metnin çözümlenmesi için eski Vezir Tâceddin Pervâne'nin³⁹⁹ oğlu Sadr-ı imam Zeyneddin'den⁴⁰⁰ yardım alındı.⁴⁰¹

Şifresi çözülen mektupların muhtevasını öğrenen Celâleddin Karatay, bir kez daha sultan ve devlet ricâli huzurunda Şemseddin Mahmud'u sert bir dille tenkit etti. Öncelikle emîr-i dâd vasıtasıyla saltanat sarayındaki bir odaya kapatılan vezir, üç dört günlük bir sürenin ardından Antalya'da hapsedildi. Burada da diğer kimselerle irtibat kurmasına müsaade edilmedi. Böylece vezirlik görevi sona eren Şemseddin Mahmud Tuğraî'nin yerine İzzeddin Muhammed Razi⁴⁰² getirildi (651/1253).⁴⁰³ Kısa bir müddet bile olsa Selçuklular bu entrikalardan ve çekişmelerden sıyrılarak Vezir İzzeddin Muhammed Razi'nin icraatları sayesinde düzen ve huzuru tesis edebilmişlerdir. Ancak ortaldardan kaybolan ve Şemseddin Mahmud'un adamlarından birisi olarak zikredilen, “*müneccim*” lakabını taşıyan Esireddin isimli şahsın gözden kaybolması ile birlikte Selçuklu idaresinde yeniden telâş hâkim oldu.

³⁹⁵ İbn Bîbî, C: II, s. 558; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 600. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 51; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 245.

³⁹⁶ Müverrih İbn Bîbî, bu kölenin birkaç gün önce toplum ahlâkına uygun olmayan bir davranışı yüzünden Şemseddin Mahmud Tuğraî tarafından takdir edildiğini ve bahsi geçen gulâmın da ona karşı çokça kin beslediğini zikretmiştir (C: II, s. 558).

³⁹⁷ Samsamüddin Kaymaz, kaynak yazarlarımızdan İbn Bîbî'nin eserinde II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi ve hadiselerinde bu kayda değin “câmedâr” vazifesiyle zikredilmiştir (II, 503. Krş. Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 98).

³⁹⁸ İbn Bîbî, C: II, s. 558-559; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 600-601. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 52; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 77; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 245; Turan, **Türkiye**, s. 489.

³⁹⁹ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Zehra Odabaşı, “Tâceddin Pervâne (d?-ö.1238) ve Tâcü'l-Vezir Külliyesi”, **Tarihin Peşinde Dergisi**, 2019, Sy. 22, s. 481-505.

⁴⁰⁰ Zehra Odabaşı, Tâaceddin'in oğlu Zeyneddin hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanmadığını ifade etmektedir (Odabaşı, “Tâceddin Pervâne (d?-ö.1238) ve Tâcü'l-Vezir Külliyesi”, s. 485).

⁴⁰¹ İbn Bîbî, C: II, s. 559. Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 245.

⁴⁰² Önceki anlatımlarımızda da söz ettiğimiz üzere İzzeddin Muhammed Razi, Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin öldürülmesinden sonra kısa bir süreliğine vezirlik makamında bulunmuştu.

⁴⁰³ İbn Bîbî, C: II, s. 559, 562; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 601, 603; Münecimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 86. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 52; Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 93; Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 116-117; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 77; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 245-246; Odabaşı, **Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği**, s. 59; a.mlf., “Celâleddin Karatay'ın Hayatı ve Siyasi Kariyeri”, s. 587; Turan, **Türkiye**, s. 489-499; a.mlf., “Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, s. 39. **Anonim Selçuknâme**'de İzzeddin Muhammed'in vezirliğe getirilme hadisesi Celâleddin Karatay'ın ölümünden sonra zikredilmiştir ve vezirliğin Baba Şemseddin'in (Şemseddin Mahmud Tuğraî) hakkı olduğu ifade edilmiştir (s. 45).

Devlet adamlarının duyduğu kaygı, Esireddin'in ne tür bir fitneci olduğunun çok iyi bilinmesinden kaynaklanıyordu. Bu yüzden de bir ân evvel bulunması için çeşitli zahmetlere girdiler. Sonunda, onun hileyle⁴⁰⁴ bindiği yük sandıklarında Erran (Arrân)⁴⁰⁵ hududuna vardığı ve Baycu Noyan'ın yanına gittiği haberini işittiler. Müneccim Esireddin, yaşananları gerçekliğinden saptırarak kendi lehine olacak vaziyette anlatmış ve nihayetinde de Moğol kumandanının iltifatını kazanmıştı. Esireddin'in söylemlerine karşılık olarak Baycu Noyan tarafından Şemseddin Mahmud Tuğraî'yi kurtarmak üzere Alâeddin Ali Bey ile Cemaleddin Derzi Saveci görevlendirilerek Selçuklulara gönderildi. Baycu Noyan'ın talimatıyla Şemseddin Mahmud'u hapsedildiği yerden kurtararak Konya'ya getirdiler.⁴⁰⁶ İlerleyen zamanlarda Tuğraî Şemseddin Mahmud, yolda kendisine katılan Reşideddin Cüveynî ile birlikte Baycu'nun huzuruna bizzat gitmiştir.

2.5. Selçukluların Bağdat'a Elçilik Heyeti Göndermesi

Anonim Selçuknâme'de⁴⁰⁷ yer alan kayda göre, 649/1251-1252 yılında Atabeg Celâleddin Karatay ile Kadı İzzeddin, sultan tarafından Bağdat'a halifenin huzuruna elçi olarak gönderilmiştir. Giden Selçuklu heyeti, sultan⁴⁰⁸ ve kardeşleri için cevap mektubu, hil'at ve hediyelerle geri dönmüştür. Halifenin adı zikredilmemişse de belirtilen yılda Bağdat'ta halifelik makamında Müsta'sım-Billâh'ın⁴⁰⁹ (ö. 656/1258) bulunduğunu söylemek mümkündür. Orada konuşulan ve görüşülen konular hakkında bir bilgiye adı geçen kaynakta rastlanmamaktadır. Fakat yine aynı eserde bulunan bir mâlûmata göre, Şeyh Şehâbeddin Sühreverdî'nin⁴¹⁰ (ö. 632/1234) türbesinin Celâleddin Karatay'ın yaptırdığı ifade edilmektedir. Bu aktarımlar göz önünde bulundurulduğunda, yapılan mimarî faaliyetin Atabeg Karatay'ın halifeyi ziyareti sırasında gerçekleşmiş olması muhtemel görünmektedir.

⁴⁰⁴ Dönemin müelliflerinden İbn Bîbî, Esireddin'in elçi ve emîrlerin deve bakıcılarına verdiği mal karşılığında yük sandıklarına binerek gittiğini kaydetmiştir (C: II, s. 560). Claude Cahen ise Şemseddin Mahmud Tuğraî taraftarı olan emîrler tarafından topladıkları vergileri hükümdarlarına götürmek üzere yola çıkan Moğol elçilerinin maiyetine yerleştirildiğini ifade etmektedir (*Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 246).

⁴⁰⁵ Ortaçağ'da Doğu Kafkasya'da yer alan bir bölge olan Arrân hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Abdülkerim Özaydın, "Arrân", *DİA*, C: III, s. 394-395. İbn Bîbî'nin eserinin Türkçe tercümesinde Mürsel Öztürk tarafından Erran şeklinde yazılan bölge (C: II, s. 560); Yazıcızâde Ali'nin eserinde Karabağ olarak kaydedilmiştir (*Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 602).

⁴⁰⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 560; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 602. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 52; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 77-78; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 246.

⁴⁰⁷ s. 45. Krş. Odabaşı, *Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği*, s. 59; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 246; Turan, "Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", s. 40.

⁴⁰⁸ Kaynakta bulunan "sultan ve kardeşleri" ifadesinden, her ne kadar müşterek bir saltanat söz konusu olsa da asıl hükümdar olarak II. İzzeddin Keykâvus'un kabul gördüğünü söylemek mümkündür.

⁴⁰⁹ Bk. Hacı Ahmet Özdemir, "Müsta'sım-Billâh", *DİA*, C: XXXII, s. 126-127.

⁴¹⁰ Halep'in ünlü mutasavvıflarından, Sühreverdîye tarikatının kurucusu, müfessir ve muhaddis olan Şeyh Şehâbeddin Sühreverdî hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hasan Kâmil Yılmaz, "Şehâbeddin Sühreverdî", *DİA*, C: XXXVIII, s. 40-42.

Müellif İbn Bîbî,⁴¹¹ Kadı İzzeddin'in bu yolculuğundan bahsetmemiş olsa da onun vezirlik görevinden söz ettiği fasılda, mühim dönemlerde elçilik vazifesini üstlenerek Darû's-selam (Bağdat)'a gitmesi için maharetli şahsiyetiyle ön plana çıkan İzzeddin'in tercih edildiğini kaydeder.

2.6. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Moğol Hanı Tarafından Çağırılması ve Yerine II. Alâeddin Keykubad'ın Gönderilmesi

Güyük Han 1248 yılında ölünce, Oğulgaymış Hatun⁴¹² yeni han seçimi için kurultay toplanana dek bir süre Moğol topraklarında nâbeliği üstlenmiştir.⁴¹³ Onun idaresi döneminde Selçuklular ile ilgili bir kayda rastlanmamaktadır, ancak yerini alacak olan Mengü (Möngke) için bu durum tamamen farklıdır. Moğol devlet adamları büyük han olması için Batu'ya istekte bulunmuşlar fakat o bunu kabul etmeyerek kendisi yerine Mengü'yü tavsiye etmiştir. Kurultayda alınan kararların ardından Cengiz Han'ın en küçük oğlu Toluy'un (Tuluy, Tuli) dört oğlundan en büyüğü olan Mengü Han tahta geçmiştir (1 Temmuz 1251).⁴¹⁴

Moğol tahtında yaşanan değişiklik ve düzenlenen merasimin ardından 1254 yılında Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Moğol hanının huzuruna gitmesi için birçok elçilik heyeti Selçuklu topraklarına geldi.⁴¹⁵ Yapılan çağrılar ve ısrarların sebebi muhtemelen Moğol hanına biat edilmesi içindi. Artık bir erişkin ve ortalama 19 yaşında olan II. İzzeddin Keykâvus'un da vasal hükümdar olmanın gereklerini yerine getirmesini Selçuklu sultanından talep ediyorlardı.⁴¹⁶ Moğolların tahakkümündeki bir devlet olmanın tüm yükümlülüklerini

⁴¹¹ C: II, s. 561.

⁴¹² Güyük Han'ın eşi olan hatun, D'ohhson'una göre Oyrat, müellif Pelliot'a göre Merkit doğumludur. Bk. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, s. 265; Sümeyye Melek Öncel, "Moğollarda Kadın", **Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019, s. 63 n. 366; Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s. 318.

⁴¹³ Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, s. 243; Abû'l-Farac, **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, s. 23. Krş. Firdevs Özen, "Mengü Han Döneminde (1251-1259) Selçuklu-Moğol İlişkileri", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010, s. 49; Spuler, **İran Moğolları**, s. 56; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 112; Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s. 318.

⁴¹⁴ Cüzcânî, **Tabakât-ı Nâsirî Moğol İstilasına Dair Kayıtlar**, s. 140; Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, s. 245, 455, 460 vd.; Abû'l-Farac, C: II, s. 553; a.mlf., **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, s. 24; Rubruk, **Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat**, s. 108 vd. Krş. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, s. 266-267; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 2008, C: III, s. 250; Özen, "Mengü Han Döneminde (1251-1259) Selçuklu-Moğol İlişkileri", s. 77; Spuler, **İran Moğolları**, s. 57; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 113; Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s. 320; J. A. Boyle, "Dynastic and Political History of Il-khâns", **The Cambridge History of Iran**, Vol. 5, s. 339; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 83.

⁴¹⁵ İbn Bîbî, C: II, s. 562; Abû'l-Farac, C: II, s. 559; a.mlf., **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, s. 26.

⁴¹⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 562; Abû'l-Farac, C: II, s. 559; a.mlf., **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, s. 26. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 52-53; a.mlf., **Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü**, s. 138; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 117-118; Kayaloğlu, "II. İzzeddin Keykavus ve Zamanı", s. 29; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 78; Özen, "Mengü Han Döneminde (1251-1259) Selçuklu-Moğol İlişkileri", s. 134; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 247; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 211; Öngül,

sağlayan ve hatta ekonomisini oldukça güç bir duruma sokan vergileri dahi gereğince ödeyen Selçuklulara gelen bu isteme Selçuklu sultanının bir başka hükümdar huzurunda itaat bildirmesi de eklenince devlet erkânı çareyi önceki hadiselerde de bahsettiğimiz üzere muhtelif bahaneler ve gönderilecek hediyelerle elçileri atlatmakta buldu. Maalesef Kadı İzzeddin'in bu süreçte gösterdiği gayretler sonuç vermemiş ve ısrarlı elçilerin sürekli olarak hanın gönderdiği emri yinemesiyle neticelenmiştir.⁴¹⁷ Müellif Abû'l-Farac,⁴¹⁸ Moğol elçilerinin bildirdiğine göre hanın asıl sultan olarak gördüğü II. Keykâvus'un emre uyararak huzuruna gelmediği takdirde Selçuklu topraklarını tahrip ve istilâ edeceklerini kaydetmiştir. Bu doğrultuda II. İzzeddin Keykâvus'un önce Batu Han'ın ardından da Mengü Han'ın huzuruna giderek itaatini bildirmesi kaçınılmaz bir hâl almıştı.

Selçuklu ricâlinin Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un gitmemesi için bu denli çaba sarf etmesini yalnızca devletin saygınlığını yitireceğini düşünmelerine bağlamak yüzeysel bir bakış açısı olacaktır. Tıpkı yukarıda bahsedildiği üzere Güyük Han'ın taht törenine II. İzzeddin Keykâvus'un kendisi yerine kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı göndermesinin altında yatan nedenlerden birisi olan tahtı kaybetme endişesi nüksetmişti. Atabeg Celâleddin Karatay'ın türlü zorluklara rağmen kurmayı başardığı üçlü saltanat idaresi, sultanın başka bir memlekete gitmesiyle bozulabilirdi. Öte yandan işin malî boyutu da göz önünde bulundurulmalıydı. Türkiye Selçuklu Devleti ekonomisi Moğollara verdikleri ödeneklerin yanı sıra kendi içerisinde de bir hayli savurgan emîrlerin harcamalarıyla derinden sarsılmaktaydı.

Moğolistan yolculuğu için gereken hazırlıkları yapmak üzere Sultan II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. Alâeddin Keykubad, Vezir İzzeddin, Atabeg Celâleddin Karatay, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş, Emîr-i âhûr Fahreddin Arslandoğmuş ile Pervâne Nizâmeddin Hurşid birlikte Konya'dan Kayseri'ye gittiler. Ekeçük (Ekecek/Ekecik) Dağı şikârgâhındaki (av yerinde) Kayseri sübaşısı olan Seyfeddin Türkeri'nin etkisinde kalan Sultan II. İzzeddin, içki ve kumar gibi kötü alışkanlıklar edinerek gayri ahlâkî davranışlarda bulunmaya başladı. Atabeg Karatay ve Vezir İzzeddin gibi yüksek şahsiyetlerin terbiye ve otoritesiyle dizginlenen sultan, Seyfeddin Türkeri ile vakit geçirmeye başladıktan sonra kendisini küçük düşürecek uygunsuz tavırlar edinmişti. Yeterli donanımına sahip olmayan, hak etmeyen gulâmları yüksek memuriyetlere tayin etmesi ve devletin hazinesinden yüklü miktarda harcamalar yapması bunlara örnek gösterilebilir. Sultanın bu gidişatına ve kendi emelleri için

Anadolu Selçukluları, s. 250; Turan, **Türkiye**, s. 490; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, 215; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 314; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 83; Sümer, "Keykâvus II", s. 355.

⁴¹⁷ İbn Bîbî, C: II, s. 562; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 603. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 53.

⁴¹⁸ C: II, s. 559.

hazineyi fütursuzca tüketen Seyfeddin Türkeri'ye ilk tepki Âmid Sipehdârı Şemseddin Altunaba'dan⁴¹⁹ geldi. Devletin en kudretli zamanlarını yaşadığı I. Alâeddin Keykubad devrinde bile bu denli harcama yapılmadığını söyleyerek sultanı ve Türkeri'yi sert bir dille eleştiren Altunaba, tasarruf edilmesinin altını çizerek İzzeddin Keykâvus'un yaptığı yanlışları geri dönerek çevresindeki kötü huylu kimseleri terk ederse saygınlığını yeniden kazanacağını belirtti. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, kısmî olarak Şemseddin Altunaba'nın tavsiyelerine riayet edip tercüman ve münşilerin sayısında, memurların maaşlarında azaltmaya gittiyse de eğlence meclislerine katılmaktan geri durmamıştır. Onun bu davranışları, şüphesiz devlet ileri gelenlerinin kardeşi IV. Kılıç Arslan'a meyletmesine de sebep olmuştur. Diğer taraftan şikâyetlerini Celâleddin Karatay ve oradaki emîrlere ileten Altunaba'ya karşı kin besleyen Seyfeddin Türkeri, Emîr Altunaba'nın Fahreddin Belek ismindeki hâcibine yüklü miktarda para vererek kendi yanına çekti ve Altunaba'nın içkisine zehir koydurdu. Seyfeddin Türkeri tarafından desteklenen Fahreddin Belek tarafından zehirlenen Şemseddin Altunaba üç gün sonra hayatını kaybetmiştir.⁴²⁰ Türkeri'nin cüreti, bu yaptıklarından sonra daha da arttı ve emîrlere onun sultanın gözündeki değerini düşürmek için çaba sarf ettiler. Nihayet çabalarında muvaffak olarak Seyfeddin Türkeri'nin öldürülmesine dair fermanı Sultan II. İzzeddin Keykâvus'tan almayı başardılar. Sultanın emriyle Mindas Kalesi'ne götürülen Seyfeddin Türkeri burada öldürüldü.⁴²¹

Sultan II. İzzeddin Keykâvus sonunda Moğolistan'a gitmek için karar aldı ve kardeşleri IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad'ı Celâleddin Karatay, Fahreddin Arslandoğmuş ve Şemseddin Yavtaş ile birlikte Kayseri'de bıraktıktan sonra maiyetiyle birlikte Sivas'a doğru yola çıktı. Seyahati esnasında Sivas'a vardığı sıralarda Atabeg Celâleddin Karatay'ın Kayseri'de rahatsızlandığı ve vefat ettiği (28 Ramazan 652/11 Kasım 1254) bilgisi

⁴¹⁹ Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın has köleleri içerisinde özel bir yere sahiptir (İbn. Bîbî, II, 563). İbn Bîbî'nin kayıtlarına bakıldığında iki tane Şemseddin Altunaba bulunmaktadır. Fakat ilk ismi zikredilen II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in atabegi olan ve Sâdeddin Köpek'in etkisiyle öldürülen kimsedir. Burada söz edilen Şemseddin Altunaba ise ele alınan konudaki hadiselerde görülen ve o dönemde hayatta olan bir emîr olduğu için bu iki şahsiyet birbirinden farklıdır. Bk. Mustafa Özmen, "Türkiye Selçuklu Devletinde Atabeglik", **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007, s. 75-76; Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri-I Şemseddin Altun-Aba Vakfiyyesi ve Hayatı", **Selçuklu Tarihi Araştırmaları**, Ankara 2014, s. 297.

⁴²⁰ İbn Bîbî, C: II, s. 563-564; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 603-605. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 53 n. 103; Özmen, "Türkiye Selçuklu Devletinde Atabeglik", s. 76; Merçil, **Saray Teşkilâtı**, 72; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 212-213; Turan, **Türkiye**, s. 490.

⁴²¹ İbn Bîbî, C: II, s. 565; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 605; Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 248; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 213.

ulaşan sultan, elçiler aracılığıyla Moğol hanına özürlerini, mazeretlerini sunarak gelemeyeceğini bildirdikten sonra ivedilikle geri döndü.⁴²²

Müellif Abû'l-Farac'ın⁴²³ da ifadesindeki gibi, II. İzzeddin Keykâvus'un son zamanlardaki devlet erkânı tarafından tasvip edilmeyen davranışları yüzünden taraftarları IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a karşı sempati beslemeye başlamış ve onun hükümdarlığını özlemişlerdi. Kardeşlerine karşı üstün bir nüfusu elinde barındıran ve onlarla girdiği/gireceği mücadelelerde galip gelebilecek donanımına sahip olduğu için de destekçisi bir hayli fazla bulunan sultan, irade ve kudret sahibi emîrlerden ziyade sefih olarak nitelendirilebilecek kimselerle yakınlık kurmaya başladığı için prestijini yerle bir etmişti. Sıralanan sebepler dolayısıyla Sultan İzzeddin memleketten ayrılıp uzunca bir süre hâkimiyeti kardeşlerine bırakması durumunda tahtını kaybedebilirdi. Nitekim böylesine bir riski göze alamayan daha doğrusu almak istemeyen II. Keykâvus, kardeşlerin birlikteliğini sağlayan ve devlet düzenini koruyan Celâleddin Karatay'ın da mevcudiyetinin ortadan kalkmasının tesiriyle gitmekten vazgeçti. Fakat Moğolların bu denli ısrarcı ve tehditkâr yaklaşımı karşısında yine de birisinin onların huzurunda bulunması gerekiyordu.

Kendisini Gedük mevkiinde istikbal eden Selçuklu ileri gelenleriyle fikir alışverişinde bulunan sultan, yerine en küçük kardeşi II. Alâeddin Keykubad'ın gitmesine karar verdi. Sultan İzzeddin Keykâvus, atabeginin vefatı dolayısıyla kendisinin yerine kardeşini huzura gönderdiğini belirten, özürlerini dile getirdiği ve farklı bir zamanda bizzat geleceğini söylediği han için yazmış olduğu bir mektubu Alâeddin Keykubad'a teslim ederek onu yolcu etti.⁴²⁴ II.

⁴²² İbn Bibî, C: II, s. 565; Anonim Selçuknâme, s. 45; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 605; Müneccimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, C: II, s. 86. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 54; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 586; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 79; Odabaşı, *Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği*, s. 60; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C: II, s. 214; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 250; Turan, *Türkiye*, s. 490; a.mlf., "Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", s. 41; a.mlf., "Keykâvus II", *İA*, s. 643; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 118-119; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 314; Ayan, "Türkiye Selçuklularında Köle Emîrler (II): Şemseddin Yavtaş", s. 479; a.mlf., "Türkiye Selçukluları Devleti'nin Yıkılış Süreci", s. 116; Taneri, "Celâleddin Karatay", s. 252; Sümer, "Keykâvus II", s. 355.

⁴²³ C: II, s. 559.

⁴²⁴ İbn Bibî, C: II, s. 565; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 606; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, (thk. Necib Mustafa Fevvez, Hikmet Keşli Fevvez), Beyrut, Dârü'l-Kutubu'l-İlmiyye, C: XXVII, s. 74; Aynî, *'İkdü'l-cümân*, el-Mektebetü's-Şâmile (e-kitap), s. 33; Müneccimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, C: II, s. 86. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 54; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, I, 195; Halil Edhem Eldem, *Kayseri Şehri*, Ankara 1982, s. 116-117; Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri*, s. 119; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 586; Kayalıoğlu, "II. İzzeddin Keykavus ve Zamanı", s. 30; Sara Nur Yıldız, "Mongol Rule in Thirteenth-Century Seljuk Anatolia: The Politics of Conquest and History Writing 1243-1282", *Chicago Üniversitesi*, (Doktora Tezi), Chicago 2006, s. 222; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, II, 214-215; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 79; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 248; Rice, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 76; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 250; Turan, *Türkiye*, s. 491; a.mlf. "Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", s. 42; a.mlf. "Keykâvus II", s. 643; a.mlf. "Keykubad II", s. 361; Uzunçarşılı-Edgüer, *Sivas Şehri*, s. 81; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 83; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 314; Ayan, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Yıkılış Süreci", s. 116; Uyar, "Moğol İstilas Döneminde Selçuklular", s. 421; Ömer Tokuş, "Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyanları", *Türk Dünyası*

Keykubad yüklü miktarda eşya ve kendisine nezaret edecek olan Seyfeddin Torumtay, Şücaeddin Abdurrahman, Lala Emîr Bedreddin Müslîh, Kabız-ı emîr⁴²⁵ Nureddin Abdullah ile hanın huzuruna gitmek üzere harekete geçti. Genç sultana yolculukta katılanlar arasında eski vezirlerden Şemseddin Mahmud Tuğraî ve Emîr-i Ârız Reşideddin gibi isimler de yer alıyordu.⁴²⁶

CELÂLEDDİN KARATAY'IN ÖLÜMÜ SONRASI YAŞANAN İÇ KARIŞIKLIKLAR

2.7. Sultan II. Alâeddin Keykubad'ın Vefatı ve Müşterek Hâkimiyetin Sonu

II. Alâeddin Keykubad'ın Selçuklu memleketinden ayrılışıyla birlikte diğer sultanlar II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan da bulundukları Kayseri'den Konya'ya döndüler. Müverrih Aksarayî (ö. 733/1332-1333),⁴²⁷ II. Alâeddin Keykubad'ın yanındaki emîrlerin onu Batu Han'ın huzuruna yalnız başına gitmesi yönünde türlü sözlerle teşvik ettiklerini, saltanat hakkının babasının vasiyeti gereğince kendisine ait olduğu fikriyatını aşıladıklarını ve ağabeylerinin de Moğol yıkımından çekindiklerinden dolayı onu gönderdiklerini zikretmektedir. Emîrlerin genç yaştaki sultanı bu şekilde telkin etmeleri aynı zamanda Şemseddin Mahmud ile Şücaeddin Abdurrahman'ın arasındaki ilişkileri de bozmuştur.⁴²⁸

II. Alâeddin Keykubad ve maiyeti Erzurum'a vardıklarında Batu Han'ın huzurundan gelen elçiler, Baycu Noyan'dan yarlık getirdiklerini ve Moğol hükümdarının hazinesine ödenecek altın miktarının derhal gönderilmesini bildirdiler. Bunu öğrenen II. Keykubad, ağabeyi İzzeddin Keykâvus'a bir mektup⁴²⁹ yazarak durumu haber etmiş ve istenilen ivedilikle

Araştırmaları Dergisi, Eylül-Ekim 2017, C: 117, Sy. 230, s. 183; Murtaza Çevik, "Selçuklu Sultanlarının Moğol Hanlarını Ziyaretleri (1246-1259) ve Bu Ziyaretlerin Anadolu'ya Etkileri", **Tarih Okulu Dergisi**, Eylül 2019, Sy. 27, s. 53; Sümer, "Keykâvus II", s. 355; a.mlf., "Keykubad II", s. 360.

⁴²⁵ Merçil, **Dîvân Teşkilâtı**, s. 143 n. 743.

⁴²⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 565; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 606. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 54; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 79; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 248; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 215; Turan, **Türkiye**, s. 491. Kaynaklarda Sultan Gıyâseddin'in annesi de yolda Alâeddin Keykubad'a katılanlar arasında zikredilmiş olsa da muhtemelen Gıyâseddin'in zevcesi veyahut Alâeddin'in annesi (Gürcü Hatun Thamara) ifade edilmek istenmiştir.

⁴²⁷ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 29.

⁴²⁸ İbn Bîbî, C: II, s. 565. Krş. Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 80.

⁴²⁹ Bk. Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 29.

yerine getirilmezse büyük zararlar sonuçlanacağını aktararak kendisinin sulh yapılması taraftarı olduğunu ifade etmiştir.⁴³⁰

II. İzzeddin Keykâvus ile II. Alâeddin Keykubad taraftarlarının arasında çıkan tartışmanın Konya’da da ses getirmesi, II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ı endişelendirdi. Sultanların bu kaygısı, II. Keykubad’ın Moğol hanının yanından saltanat yarlığı ile dönebileceği düşüncesinden kaynaklanıyordu. Zira aynı durum IV. Kılıç Arslan’ın Moğolistan ziyaretinde de yaşanmış, handan aldığı yarlık ile hükümdarlık yetkisini elde etmişti. Bu nedenle ihtiyatı elden bırakmayan sultanlar, kendi emîrlerini aslına bakılırsa casuslarını (kussad ve cevasis) da Alâeddin Keykubad ve onun heyetinin peşinden gönderdiler.⁴³¹ Nitekim iki sultanın Selçuklu tahtını kaybetme korkusu o denli büyük boyutlara ulaşmıştı ki, en küçük kardeşlerinin ölümüne sebep oldular.⁴³²

Batu Han’ın huzuruna gitmek maksadıyla yola koyulan II. Keykubad’ın öldürülmesi hakkında dönemin kaynakları muhtelif bilgiler vermektedirler. İbn Bîbî (ö. 684/1285’ten sonra),⁴³³ Sultan II. Alâeddin’in beraberindeki emîrler ve nedimleriyle eğlence meclisinde içki içtiğini, Selçuklu Devleti’nin kudretinden övgü dolu sözlerle bahsettiklerini ve sabah olduğunda sultanın kapısının her zamankinden farklı bir şekilde kapalı olduğunu ve uzun süre bekledikten sonra içeriye giren Lala Hoca Bedreddin Müslîh’in sultanı ölü vaziyette bulunduğunu zikretmektedir. Aynı müellife göre, Mengü Han tarafından derin bir soruşturma başlatılmasına rağmen katlinin sebebi ve faili bulunamamıştır.⁴³⁴ Süryânî müverrih Abû’l-Farac (ö. 685/1286),⁴³⁵ Sultan Alâeddin’in vefatına ilişkin tafsîlatlı izahattan ziyade onun yanındaki devlet ileri gelenlerinin zararına uğrayarak Batu Han’ın yanına varmadan⁴³⁶ hayatını kaybettiğini kaydetmiştir. Bu konuda detaylı anlatım sunan müellif Aksarayî,⁴³⁷ Sultan Alâeddin’in II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın peşine taktığı ajanlar tarafından takibata uğradıktan sonra yine ağabeyleri tarafından Lala Bedreddin Müslîh’in mal/mülk vaadiyle kandırılarak satın alındığını ifade etmektedir. Devamında da Müslîh’in

⁴³⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 29. Krş. Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 119; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 252; Turan, *Türkiye*, s. 492; Çevik, “Selçuklu Sultanlarının Moğol Hanlarını Ziyaretleri”, s. 53-55.

⁴³¹ Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 30. Krş. Merçil, *Dîvân Teşkilâtı*, s. 167; Turan, *Türkiye*, s. 492.

⁴³² Kaymaz, *Pervâne*, s. 57; Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 120; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı*, s. 80; Turan, *Türkiye*, s. 492; a.mlf., “Keykubâd II”, *İA*, s. 661; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s. 315; Melville, “Moğol Yönetimi Altında Anadolu”, s. 83; Sümer, “Keykâvus II”, *DİA*, s. 355; a.mlf., “Keykubad II”, *DİA*, s. 360.

⁴³³ C: II, 582.

⁴³⁴ C: II, s. 582-583.

⁴³⁵ C: II, s. 560.

⁴³⁶ Abû’l-Farac, *Târîhu Muhtasari’d-Düvel*, s. 30.

⁴³⁷ *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 30

Sultan Alâeddin'e öldürücü zehir verdiğini ve sultanın bu hıyanet neticesinde vefat ettiğini zikretmektedir. Niğdeli Kadı Ahmed (ö. 734/1333'ten sonra),⁴³⁸ Sultan II. Alâeddin'in geri dönüş yolunda Erzen-i Rum (Erzurum)'da vefat ettiğini ve maktul sultanın, annesi Gürcü Hatun'un yanına defnedildiğini nakletmektedir. Müellifin bu kaydına bakıldığında Tamara'nın, oğlu Alâeddin'den evvel ölmüş ve sultanın da annesinin yanında metfun olduğu anlaşılabılır. Fakat Gürcü Tamara, oğlunun vefatından sonra uzun yıllar daha hayatta kalmıştır.⁴³⁹ Bu hadise hakkında tafsîlatlı bilgiler veren Baybars Mansûrî (ö. 725/1325),⁴⁴⁰ Nüveyrî⁴⁴¹ (ö. 733/1333) ve Aynî⁴⁴² (ö. 855/1451), II. Keykubad'ın hastalandığı için hayatını kaybettiğini ve naaşının Erzincan'a götürüldüğünü ifade ederler. Memlûklü tarihçisi Kalkaşendî (ö. 821/1418),⁴⁴³ hediyelerle yola çıkan Sultan Alâeddin'in yoldayken öldüğünü ve Konya'da defnedildiğini kaydeder fakat sebebini bildirmez. İranlı tarihçi Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî⁴⁴⁴ (ö. 1340'tan sonra) Rükneddin Süleyman (Kılıç Arslan)'ın Alâeddin Keykubad'ı Moğol hanının huzuruna gönderdiğini ve kardeşi dönüp de Rûm sınırına geldiğinde kendisine üstünlük sağlayacağından endişe ettiği için yoldayken onu zehirletip öldürdüğünü zikreder. Öte yandan II. İzzeddin Keykâvus'un da aynı âkıbete uğramamak için durumdan şüphelenerek Kırım'a kaçtığını kaydeder.

Timurlular dönemi müelliflerinden Mîrhând (ö. 908/1498),⁴⁴⁵ II. Alâeddin Keykubad'ı hanın huzuruna gönderenin Rükneddin Süleyman olduğunu ve önemli isteklerde Anadolu'ya döndüğünde Rükneddin Süleyman tarafından kendisine üstünlük kuracağı kaygısıyla zehirlendiğini kaydetmiştir. Timurlular dönemi tarihçilerinden olan Hândmîr (ö. 942/1535-1536),⁴⁴⁶ II. Alâeddin Keykubad'ı hanın huzuruna gönderenin ağabeyi Rükneddin Süleyman olduğunu ve kardeşi II. Keykubad'ın Moğollarla iş birliği içerisinde olduğunu düşündüğü için arkasından adam göndererek zehirletmek suretiyle onu öldürttüğünü ifade etmektedir.

Kaynaklar tarafından izahı yapılan Sultan II. Alâeddin'in öldürülme hadisesinin tam anlamıyla nasıl gerçekleştiği hususunda müsterek bir bilgi bulunmamaktadır. II. İzzeddin Keykâvus'un öncesinde IV. Kılıç Arslan'a kaptırdığı sultanlık salâhiyetini bu kez de II.

⁴³⁸ Niğdeli Kadı Ahmed'in *el-Veledü's-şefîk ve'l-Hâfidü'l-Halîk'ı* (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak), C: I, s. 444.

⁴³⁹ Subaşı, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara", s. 397.

⁴⁴⁰ a.g.e., s. 28, 30. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 57 n. 3; Turan, *Türkiye*, s. 492.

⁴⁴¹ *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûnî'l-edeb*, (thk. Necib Mustafa Fevvaz, Hikmet Keşli Fevvaz), Beyrut, Dârü'l-Kutubu'l-İlmiyye, C: XXVII, s. 74.

⁴⁴² C: I, 33.

⁴⁴³ *Subh'ul-A'sâ*, (nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1987, C: V, s. 342.

⁴⁴⁴ *Târih-i Güzide*, (trc. Mürsel Öztürk), s. 382.

⁴⁴⁵ *Ravzatü's-safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ* (Tabaka-i Selçûkiyye), s. 272.

⁴⁴⁶ Mustafa Şahin, "Habîbü's-Sîyer'e Göre Türkiye Selçukluları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C: LIV, Sy. 1, s. 32.

Keykubad’a bırakmak istememesi, IV. Kılıç Arslan’ın ise ileride anlatacağımız üzere her fırsatta müstakil saltanatını ilân etme teşebbüsünde bulunması göz önüne alındığında, her ne kadar ortak hükümdarlık ile üç kardeş yönetimde görünüyorsa da her birinin bireysel olarak mücadele verdikleri âşikârdır. Kendilerine tanınan yetkilere kanaat etmeyerek yanlarındaki emîrlerinin de teşvikiyle bağımsız olarak hüküm sürmek istemelerinin ilk kurbanı II. Alâeddin Keykubad olmuştur. Böylece Celâleddin Karatay’ın gayretleriyle kurulan üçlü saltanat sona ermiştir.

Başta Şemseddin Mahmud Tuğraî olmak üzere Türkiye Selçuklu Devleti’nin selâmeti için değil de kendi isteklerini elde etmek uğruna bu yolculuğa katıldıklarını oldukça açık bir şekilde tespit edebildiğimiz devlet adamları, sultanın ölümünden sonra yolculuklarına devam ettiler. Selçuklu heyeti Mengü Han’ın huzurundayken yaşananlara ise ileride değinilecektir.

2.8. IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın Kayseri’de Tahta Çıkması ve Müstakil Saltanatını İlanı

II. Alâeddin Keykubad’ın uğurlanmasından sonra II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan birlikte Konya’ya döndüler.⁴⁴⁷ İzzeddin Keykâvus, gerek genç yaşının gerekse de Celâleddin Karatay gibi kendisini dizginleyecek, sözü geçer bir devlet adamının varlığından yoksun olmasının etkisiyle günlerini içki ve eğlence meclisleriyle geçirmekte; gayriahlaki teşebbüslerde bulunmaktaydı.⁴⁴⁸ Sultanın böylesine devlet erkânı tarafından esefle kınanmasında ve onların nezdinde değerini düşüren hareketlerde bulunmasında rol oynayan kimseler kuşkusuz Hristiyan dayıları⁴⁴⁹ Kir Haye⁴⁵⁰ ve Kir Kedid idi. Bahsi geçen dayılar, nüfuslarının da giderek artmasıyla birlikte IV. Kılıç Arslan’a aşağılayıcı muamelelerde bulundular.⁴⁵¹ Onların sultana yaptıkları, dönemin kaynaklarına da yansımıştır. İbn Bîbî,⁴⁵² Rükneddin’i artık ölümle tehdit edecek kadar ileri gittiklerini zikretmekte; Abû’l-Farac⁴⁵³ ise

⁴⁴⁷ İbn Bîbî, C: II, s. 566; Abû’l-Farac, C: II, s. 560; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 606; Müneccimbaşı, **Câmi’ud-Düvel**, C: II, s. 86. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 217; Turan, **Türkiye**, s. 493.

⁴⁴⁸ İbn Bîbî, C: II, s. 566. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 493.

⁴⁴⁹ Aksarayî, Kir Haye’den İzzeddin’in Rum dayısı olarak bahsetmektedir (**Müsâmeretü’l-Ahbâr**, s. 31). Kir Haye ve Kir Kedid, I. Alâeddin Keykubad’ın kayınpederi olan Kir Fard’ın oğullarıdır (Mehmet Ali Hacıgökmen, **Türkiye Selçuklu Devlet Adamları**, Konya 2018, s. 83). Osman Turan, yeğenleri II. Keykâvus sayesinde konumlarını zamanla güçlendiren Kir Haye ve Kir Kedid’in birinin beylerbeyi ötekini de emîr-i âhur (kondistabl) vazifesinde bulunduğunu ifade etmektedir (“Les Souverains Seldjoukides et Leurs Sujets Non-musulmans”, s. 82). Fakat bu kimselerden hangisinin hangi görevde olduğunu bilemiyoruz.

⁴⁵⁰ İleride vezir olarak karşımıza çıkan Fahreddin Ali’nin oğlu Taceddin Hüseyin ile Kir Haye’nin kızı evlenmiştir. Bk. Topal, “Türkiye Selçuklu Devleti Vezirlerinden Sâhib Ata Fahreddin Ali (Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri)”, s. 58; Turan, “Les Souverains Seldjoukides et Leurs Sujets Non-musulmans”, s. 82.

⁴⁵¹ İbn Bîbî, C: II, s. 566; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 606-607. Krş. Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı**, s. 80-81; Turan, **Türkiye**, s. 493; Uzunçarşılı-Edgüer, **Sivas Şehri**, s. 82.

⁴⁵² C: II, s. 566.

⁴⁵³ C: II, s. 560; a.mlf., **Târîhu Muhtasari’d-Düvel**, s. 27.

II. Keykâvus'un kardeşi Alâeddin'in mevcudiyetinin ortadan kalkmasıyla beraber ülkenin tek hâkimi olmak istemiyle diğer kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı da öldürme niyetinde olduğunu kaydetmektedir. Kaynaklarda yer alan bu ifadeler ve II. Keykubad'ın kastî bir şekilde öldürüldüğü göz önünde bulundurulduğunda, Kılıç Arslan'a karşı kurulan bir komployu mümkün kılmaktadır. Nitekim bir daha tam mânasıyla düzelmemek üzere iki kardeşin arası iyiden iyiye bozuldu, müşterek yönetimde istikrar sağlayamadılar ve etrafındakilerin de sultanları galeyana getirmesiyle beraber Selçuklu idaresinde gerilim tırmanışa geçti.⁴⁵⁴

Ağabeyi ve onun dayıları tarafından devamlı surette tahkir edilen Sultan IV. Kılıç Arslan, bir gün keder ve gam içerisinde otururken yanına havaic-sâlâr⁴⁵⁵ Kemaleddin⁴⁵⁶ geldi. Sultanın yakınlarından olan Kemaleddin, bu hüznünün nedenini sorduğunda Kılıç Arslan'dan aldığı yanıt karşısında ona bir çözüm önerisi sundu. Kemaleddin, Sultan Kılıç Arslan'a kendisine yardımcı olacaklarına inandığı Develi Sübaşısı Sinaneddin Kaymaz'ın oğlu Nusretüddin'e ve Kayseri Sübaşısı Samsamüddin'e⁴⁵⁷ zor şartlardaki mevcut durumunu bildiren bir mektup yazmasını teklif etti. İkna olan sultan, birkaç satırla vaziyetini anlattı, altı günün sonunda Konya'dan ayrılarak Kayseri'ye gitmesi gerektiğine ve denileni yaptığı takdirde kendisine destek olacaklarına dair bir yanıt aldı. Âdeta göz hapsine alınan ve Konya şehrinden ayrılmaktan imtina eden Sultan IV. Kılıç Arslan için bu tavsiye oldukça risk teşkil ediyordu. Üçüncü bir şahsın haberi olmaksızın yürütülmesi gereken plana göre; Sultan IV. Kılıç Arslan, güvenini kazanmış birkaç kölesine haber vererek en hızlı atların hazır bulundurulmasını söyleyecek, kendisi de kilerhânedeki çalışan gulâmların eski ve yıpranmış durumdaki kıyafetlerinden giyecekti. Tasavvurun sahibi Kemaleddin ise erzak alışverişinde kullandığı sepeti (hânçe) sultanın başına geçirerek onun tanınmasına mâni olacaktı. Tüm bunların ardından Hoca Mes'ud Kervansarayı (Ağzıkara Han)'na⁴⁵⁸ kadar aralıksız ilerleyip burada bineklerin ihtiyaçlarını gidermek için mola verdikten sonra Ürgüp'ten geçerek Develi'ye gideceklerdi. Kendisine söyleneni harfiyen yerine getiren sultan ve yanındakiler, planı

⁴⁵⁴ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 30; Müneccimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 86. Krş. Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 120; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 251; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 315.

⁴⁵⁵ Saray mutfağı için gereken ürünleri sağlamakla yükümlü görevli bk. Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 117, n. 675. Bu terim hakkında İ. Hakkı Uzunçarşılı, Selçuklu sarayında bulunan aşçıyı temsil ettiğini ve yemeklerin bu kimsenin gözetiminde yapıldığını ifade etmektedir (**Medhal**, s. 85).

⁴⁵⁶ IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Türkistan yolculuğunda yanında bulunanlardan ve sultanın yakın adamlarından birisidir. Bk. İbn Bîbî, C: II, s. 566. Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 248.

⁴⁵⁷ Niğde sübaşılığı görevinden azledilerek yerine başka bir emîr getirilmiştir bk. İbn Bîbî, C: II, s. 567.

⁴⁵⁸ Aksaray-Kayseri yolu üzerinde yer almaktadır. I. Alâeddin Keykubad zamanında yapımına başlanan, Hoca Mes'ud b. Abdullah tarafından inşa ettirilen ve I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ilk saltanat döneminde tamamlanan, Ağzıkara Han olarak kayıtlara geçen kervansaray hakkında bk. Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, İstanbul 1989, s. 178; Tahsin Özgüç-Mahmut Akok, "Ağzıkara Han", **Yıllık Araştırmalar Dergisi**, 1956, Sy. 1, s. 93-104; Ara Altun, "Ağzıkara Han", **DİA**, I, 482-483.

uyguladılar.⁴⁵⁹ *Anonim Selçuknâme*'de⁴⁶⁰ yer alan kayda göre, yukarıda adı geçen Samsamüddin Kaymaz ile Nusretüddin Kaymaz'ın yanı sıra Rükneddin Kılıç Arslan'ın Kayseri'ye olan gizli yolculuğunda ona yardım edenler arasında Emîr-i Hâc⁴⁶¹ Taceddin'in ismi de zikredilmektedir.

IV. Kılıç Arslan'ın kendisini güvende hissetmediği için Konya'dan ayrılarak Kayseri'ye gitme ve orada istiklâlini elde etme arzusu, kardeşinin ve onun etrafındakilerin uyguladığı baskı nedeniyle mâkul görünse de büyük ölçüde cesaret gerektiren bir girişim olmuştur. Böylesine bir karar almasındaki etkenleri, gördüğü psikolojik şiddetin dayanılmaz boyutları ulaşması ve her daim gönlünde yatan ülkenin tek hâkimi olma isteği şeklinde açıklanabilir.

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, kendisinin yanında yer alacak 20 kişiden müteşekkil has kölelerine ikişer tane olmak üzere at tahsis etti ve yola koyuldular. Birkaç haberci⁴⁶² ise önden giderek Nusretüddin'e sultanın gelişini haber verdi. Sevinçle sultanı karşılamaya gelen Nusretüddin, hizmet ve ikram gereklerini yerine getirdikten sonra sultanın iki gün içerisinde Kayseri'ye gideceğini bildiren bir mektubu Samsamüddin Kaymaz'a gönderdi. O da derhal Develi istikametine doğru yola çıktı. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı ve yanındaki birlikleri görünce atından inerek el öptü ve birlikte şehre gittiler.⁴⁶³

IV. Rükneddin Kılıç Arslan, 652/1254 yılında Kayseri'de müstakil saltanatını ilân ederek tahta çıktı.⁴⁶⁴ *Anonim Selçuknâme*'de⁴⁶⁵ Kılıç Arslan ve beraberindekilerin Rum'u ele geçirmeyi amaçladıkları zikredilmiştir. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nde birisi Konya'da diğeri ise Kayseri'de olmak üzere iki farklı sultan tarafından idare olunan, iki farklı merkezî idare meydana geldi. Sultan IV. Kılıç Arslan'ın burada adına bastırdığı ve kendisinin yanı sıra

⁴⁵⁹ İbn Bibî, C: II, s. 566-568; Abû'l-Farac, C: II, s. 560; a.mlf., *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, 27; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 607-608. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 58 n. 9; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 81; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 248; Ocak, *Sarı Saltuk*, s. 19; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C: II, s. 217-218; Turan, *Türkiye*, s. 493; Ayan, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Yıkılış Süreci", s. 116; Sümer, "Kılıcarslan IV", *DİA*, s. 404.

⁴⁶⁰ s. 45.

⁴⁶¹ Hac ibadetinin yerine getirilmesi için uygun koşulları sağlamakla yükümlüdür. Bk. Münir Atalar, "Emîr-i Hac", *DİA*, C: XI, s. 131-133.

⁴⁶² Kussad. Bk. Merçi, *Dîvân Teşkilâtı*, s. 171.

⁴⁶³ İbn Bibî, C: II, s. 568.

⁴⁶⁴ Abû'l-Farac, C: II, s. 560. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 58; Eldem, *Kayseri Şehri*, s. 117; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 268; a.mlf., *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 248; Yıldız, *Mongol Rule in Thirteenth-Century Seljuk Anatolia*, s. 226; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 81; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 251; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C: II, s. 218; Uzunçarşılı-Edgüer, *Sivas Şehri*, s. 82; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 587; Turan, *Türkiye*, s. 493; a.mlf., "Kılıç Arslan IV", *İA*, s. 704; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 315; Sümer, "Anadolu Selçukluları", *DİA*, C: XXXVI, s. 382; a.mlf., "Keykâvus II", *DİA*, s. 255; a.mlf., "Kılıcarslan IV", *DİA*, s. 404.

⁴⁶⁵ s. 45.

kardeşi II. Alâeddin Keykubad'ın da isminin zikredildiği sikke, günümüze dek ulaşmıştır.⁴⁶⁶ II. Keykâvus'un nâhoş tavırları itibarıyla ondan uzaklaşan emîrlerin kendisine meyletmesiyle Kayseri'de kalabalık bir taraftar kitlesine ulaşan Sultan IV. Kılıç Arslan'ın bu uygulaması, II. Alâeddin Keykubad'ın destekçilerinin de gönlünü kazanmak istemiyle izah edilebilir. Bu şekilde elini daha güçlü hâle getirebilecek olan IV. Kılıç Arslan, ağabeyi İzzeddin'e karşı etkili bir müdafaa oluşturma çabası göstermiştir.

2.9. Ahmedhisarı Savaşı: IV. Kılıç Arslan'ın Hapsedilmesi

IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Konya'dan ayrıldığını öğrenen II. İzzeddin Keykâvus, olacakları engellemek ve çok geç olmadan müdahale edebilmek için bir orduyu kardeşine yetişmesi için görevlendirdi. Uzun yollar kateden birlik, Sultan Kılıç Arslan'ın kafilesine yetişmeye muvaffak olamadı. II. İzzeddin Keykâvus'a Rükneddin Kılıç Arslan'ın büyük olasılıkla Develi'ye ulaşmış olduğu bilgisi verildi.⁴⁶⁷ Uzun süredir oldukça çekişmeli mücadelelerle geçen saltanat yılları dolayısıyla yeni bir kriz daha yaşanmasını önlemeye çalışan, aslına bakılırsa tahtını kaybetmek istemeyen II. İzzeddin Keykâvus, Selçuklu ümerâsı ile fikir alışverişinde bulunarak neler yapılacağını görüştü. Alınan nihaî karara göre, beylerbeyi makamında bulunan Şemseddin Yavtaş, Kayseri'ye giderek IV. Kılıç Arslan'ı ve yanındaki emîrleri geri dönmeye ikna etmesi için vazifelendirildi.⁴⁶⁸ Yavtaş'ın görevlendirilmesi hakkında IV. Kılıç Arslan ve maiyetini öldürmek üzere Kayseri'ye gönderildiğini ifade eden bir görüş⁴⁶⁹ de mevcuttur. Bu hususta bir kaynak bilgisi mevcut olmamakla birlikte böyle bir fikrin yanlış olduğunu belirtmek gerekir. Aksine müellif İbn Bîbî,⁴⁷⁰ dinî hassasiyeti ve dürüst kimliği ile ön plana çıkan Yavtaş'ın Sultan Kılıç Arslan'ı Konya'ya geri döndürmesi için Selçuklu erkânının fikir birliği ile seçildiğini zikretmektedir. İleride anlatılacağı üzere II. İzzeddin Keykâvus, kardeşini öldürmekten ziyade anlaşmanın yollarını aramış ve kan dökülmemesi için çalışmıştır.

⁴⁶⁶ Z. Musa Buniyatov, "12.-13. Yüzyıllarda Azerbaycan'la Küçük Asya Arasında Karşılıklı İlişkilerin Öğrenilmesinde Kafkasya'da Bulunan Anadolu Selçuklu Sikkelerinin Bir Kaynak Olarak Önemi", X. Türk Tarih Kongresi, C. III, Ankara 1991, s. 1001-1012; Mustafa Yıldırım-Ali Tekin, "Side Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkeleri: II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıçarslan, II. Alaeddin Keykubad Dönemi", **İSTEM**, Sy. 31, s. 47-67.

⁴⁶⁷ İbn Bîbî, C: II, s. 568. Krş. Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 20.

⁴⁶⁸ İbn Bîbî, C: II, s. 568; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 609. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 218; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 249; Turan, **Türkiye**, s. 493; Ayan, "Türkiye Selçuklularında Köle Emîrler (II): Şemseddin Yavtaş", s. 479.

⁴⁶⁹ Mevlüt Günler, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet ile Toplum Üzerindeki Etkileri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2011, s. 108.

⁴⁷⁰ C: II, s. 568.

Üstlendiği görev uyarınca Kayseri'ye giderek Sultan IV. Kılıç Arslan'ın huzuruna çıkan Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş, sultana türlü nasihatlerde bulunarak onu bu yaptığından vazgeçirmek için uğraştı. Aldığı karardan emin olan ve geri adım atmak istemediği anlaşılan Sultan IV. Kılıç Arslan, kendisine öğüt veren Şemseddin Yavtaş'a karşı öfkesine yenik düşerek vurmaya teşebbüs etti fakat bu hamlesi Emîr Samsamüddin Kaymaz tarafından önledi.⁴⁷¹ Buna rağmen Şemseddin Yavtaş tutuklanarak Develi'ye bağlı olan Öksüd (Eksüt) Mağarası'nda alıkonuldu. Birkaç gün süren esaretinin ardından yeniden Kayseri'de IV. Kılıç Arslan'ın huzuruna getirilen Emîr Yavtaş, sultana biat ettiğine dair ant içti.⁴⁷² Şemseddin Yavtaş'ın maksadının ve vazifesinin tam tersi bir şekilde Sultan Kılıç Arslan'a bağlılık yemini içmesi, onun hür iradesiyle isteyebileceği bir vaatte bulunmadıkları hesaba katıldığında, hayatına mâl olacağı gerçeğiyle yüzleştiği için mecbur kalmasıyla izah edilebilir.

Ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus'un en büyük destekçilerinden birisini de kendisine tâbi kılmayı başaran Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile taraftarları, Elbistan Sübaşısı Felekeddin Halil ve Hüsameddin Baycar'a⁴⁷³ haberciler vasıtasıyla emir gönderip onların da Kayseri'ye gelerek aralarına katılmaları için çağrıda bulundular. İsmi geçen emîrlere bu davete olumlu yanıt vererek sultanın buyruğunu yerine getirdiler. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, halkın ve sayıları günden güne artan emîrlerin desteğini kazanarak mevcut konumunu sağlamlaştırdı. Hâl böyle olunca tüm ülkenin hâkimiyetini ele geçirebilecekleri gafletine düşen Sultan IV. Kılıç Arslan'ın safında yer alan kuvvetler Konya'ya hücum etmeyi kararlaştırdılar.⁴⁷⁴

Kayseri cephesinde olaylar bu şekilde seyrederken Konya'daki Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Beylerbeyi Yavtaş'ın gitmesinin üzerinden bir hayli zaman geçmesine rağmen geri dönmemesi üzerine umutsuzluğa kapılarak meseleyi hâletmenin farklı yollarını aramaya başladı.

Yanlarına aldıkları birlikleri ile beraber⁴⁷⁵ Hüsameddin Baycar ve Felekeddin Halil, Alâeddin Kervansaray'ına (Sultan Hanı)⁴⁷⁶ giderek burasını muhasara altına aldılar. Emîrlere,

⁴⁷¹ İbn Bibî, C: II, s. 568-569. Krş. Ayan, "Türkiye Selçuklularında Köle Emîrlere (II): Şemseddin Yavtaş", s. 479.

⁴⁷² İbn Bibî, C: II, s. 569. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 218; Turan, **Türkiye**, s. 493; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 315; Ayan, "Türkiye Selçuklularında Köle Emîrlere (II): Şemseddin Yavtaş", s. 479; Sümer, "Kılıçarslan IV", **DİA**, s. 404.

⁴⁷³ Faruk Sümer, **Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları**, İstanbul 1999, C: II, s. 704; Durmuş, "Türkiye Selçukluları Devrinde Harezmi Bir Türk Emiri: Hüsameddin Baycar", s. 225. Claude Cahen, bu şahsı Kürt Emîri Hüsameddin Bijar olarak ifade etmekte ve davet edilenler arasında Emîr-i hac Taceddin'in de adını zikretmektedir (**Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 249).

⁴⁷⁴ İbn Bibî, C: II, s. 569; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 610; Müneccimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 86. Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 249; Turan, **Türkiye**, s. 493; Ayan, "Türkiye Selçuklularında Köle Emîrlere (II): Şemseddin Yavtaş", s. 480.

⁴⁷⁵ Asker sayısı kaynaklarda zikredilmemiştir.

⁴⁷⁶ Friedrich Sarre, **Küçük Asya Seyahati 1895 Yazı**, (çev. Dârâ Çolakoğlu), İstanbul 1998, s. 87 vd.

gittikleri yerde bir grup askerin direnişiyile karşılaşmaları üzerine kapısını yaktılar; halkın bir bölümünü mallarına mukabil serbest bırakırken bir kısmını da öldürdüler.⁴⁷⁷

Genel tabloya bakıldığında hadiseler, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın lehine seyrediyordu fakat Muînüddin Süleyman ile Hatîreddin Zekeriya Sücasî'nin Kayseri'den Konya'ya gitmesinden II. İzzeddin Keykâvus, Vezir İzzeddin ve ümerâsı memnuniyet duyarak güç topladı.⁴⁷⁸ Vezir İzzeddin ile Selçuklu Devleti'nin ileri gelenleri Keykubadî altınları⁴⁷⁹ ortaya döktüler.⁴⁸⁰ İbn Bîbî'nin ifadesine göre,⁴⁸¹ Sultan II. Keykâvus derhal var olan askerlerine ilâveten Arap'tan, Garip'ten, Yiva'dan, Gence'den,⁴⁸² Kürt'ten ve Kıpçak'tan oluşan epey yüksek miktarda asker elde ettikten sonra IV. Kılıç Arslan'a karşı harp açmak için Kırşehir'den Tuzağaç'a gitmiştir. Sultanın ücretli asker temini için birçok yerden destek alması, yanındaki nüfusun azaldığını ve karşı tarafın kendisiyle rahatlıkla mukavemet edebilecek bir güce kavuştuğunun bilincinde olmasıyla açıklanabilir.

Sultan İzzeddin tüm olan bitene rağmen son bir umutla kardeşiyle anlaşma yolunu tercih etti ve Sadreddin Konevî⁴⁸³ (ö. 673/1274) ile Nâzır-ı Mülk Humameddin Şadbahr ile Şeyh Hüsâmeddin'i elçi olarak IV. Kılıç Arslan'ın huzuruna göndererek, aralarındaki husumeti artık ortadan kaldırmasını, Sivas, Malatya, Âmid, Harput vilâyetleri ve buraya bağlı yerlerle yetinmesini, yeniden devletin yönetimine geçmesini ilettiler. Ancak Sultan IV. Kılıç Arslan'ın yanındaki emîrlerden Samsamüddin Kaymaz, Felekeddin Halil ve Hüsameddin Baycar buna kanaat etmediler, ek olarak Kayseri ile Kırşehir'in de dâhil edilmesini istediler. Dönemin Kayseri kadısı olarak zikredilen Celâleddin Habîb'i görevlendirerek bu isteklerini karşı tarafa ilettiler.⁴⁸⁴ Sultan Rükneddin Kılıç Arslan'ın, bu kararında yine ihtirash devlet adamlarının

⁴⁷⁷ İbn Bîbî, C: II, s. 569; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 610. Krş. Yıldız, *Mongol Rule in Thirteenth-Century Seljuk Anatolia*, s. 232; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 249; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, II, 218-219; Turan, *Türkiye*, s. 493; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 315.

⁴⁷⁸ İbn Bîbî, C: II, s. 569. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 58; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 249. Osman Turan, Muînüddin Süleyman ve Hatîreddin Zekeriya'nın ülkenin kardeşler arasında taksim edilmesi maksadıyla geldiklerini fakat önerilerinin reddedildiğini kaydetmiştir (*Türkiye*, s. 493). Emîr Hatîreddin iki taraf arasında elçiydi. Bk. Sadi S. Kucur, "Selçuklularda Saray Emirlerinin Özelliklerine Dair Bazı Tespitler", *Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'a Armağan*, İstanbul 2020, s. 478.

⁴⁷⁹ Sultan I. Alâeddin Keykubad devrine ait olduğu düşünülen altınlar için kullanılan terim.

⁴⁸⁰ İbn Bîbî, C: II, s. 569. Krş. Merçil, *Saray Teşkilâtı*, s. 166.

⁴⁸¹ C: II, s. 569. Krş. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 249; Turan, *Türkiye*, s. 493; Ayan, "Türkiye Selçuklularında Köle Emîrler (II): Şemseddin Yavtaş", s. 480.

⁴⁸² Faruk Sümer, Gence'den alınan askerlerin ve haklarında bilgi bulunmayan ve Ebü'l-Fidâ'nın zikrettiği Genceviyye Türkmenleri olabileceğini zikreder ("Anadolu'da Moğollar", s. 83).

⁴⁸³ Dönemin en önde gelen âlimlerinden ve Mecdüddin İshak'ın oğludur. Bk. Ahmet Şeref Ceran, *Şeyh Sadrüddin Konevî*, Konya 1995, s. 38; Hacıgökmen, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları*, s. 34-35; W.C. Chittick, "Şadr al-Dîn al-Kûnawî", *EF*, C: VIII, s. 753-755; Ekrem Demirli, "Sadreddin Konevî", *DİA*, C: XXXV, s. 420-425.

⁴⁸⁴ İbn Bîbî, C: II, s. 569-570; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 610-61; Münecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, C: II, s. 86. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 58; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 120; Yıldız, "Mongol Rule in Thirteenth-Century Seljuk Anatolia", s. 234; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 249; Uyumaz, *Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler*, s. 108-109; Merçil, *Dîvân Teşkilâtı*, s. 161; Turan,

tesiriyle hareket ettiği ve ağabeyinin sulh için açtığı tüm kapıları kapattığı âşikardır. Anlaşmadan bu denli kaçınmasının ve ısrarla tek hükümdar olabilmek adına çabalaması belki de yakın zamanda Konya’da yaşadıklarının intikam duygusuna bir yansımasıdır.

Ahmedhisarı adı verilen yerde devam eden müzakerelerde IV. Kılıç Arslan cephesinden gelen yanıt ve istekler tepkiyle karşılandı. Yukarıda zikredilen Hârizm ve diğer yerlerden toplanan ücretli askerlerin komutanları Sadreddin Kutluşir, Zeyneddin Ali Bahadır ile Mürted⁴⁸⁵ Cemâleddin Horasanî muhalefet ettiler. Onlar Sultan İzzeddin’e gösterdiği müsamahanın ve iyi niyetin suistimal edildiğini, Kılıç Arslan’ın elindekilere razı gelmesi gerektiğini, aksi takdirde kılıçla cevap vereceklerini söylediler. Ancak onların bu fevrî çıkışlarını II. Keykâvus’un yanında bulunan Selçuklu ileri gelenleri dikkate almayarak sultana kardeşinin talebini yerine getirmeyi kabul ettirdiler.⁴⁸⁶

IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın, sunduğu tüm koşulların ağabeyi tarafından olumlu karşılanmasına rağmen kısmî hükümlanlıktan ziyade yegâne Selçuklu hâkimi olma arzusu ağır basmış olacak ki tam bir neticeye varılacağı esnada emîrleri âniden hücumla geçti. 1254 senesinde IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. İzzeddin Keykâvus’un birlikleri, Ahmedhisarı’nda savaştılar.⁴⁸⁷ İbn Bîbî,⁴⁸⁸ saldırıyı IV. Kılıç Arslan taraftarı olan Samsamüddin Kaymaz, Nusretüddin Kaymaz ve Felekeddin Halil’in başlattığını ve hücumun üç aşamalı gerçekleştiğini kaydetmiştir. İlk iki seferde güçlü bir mukavemetle karşılaşan emîrlere, üçüncü kez ve son bir gayretle giriştikleri mücadelede II. Keykâvus’un safında yer alan komutanlardan Ali Bahadır’ın sol kanattan yaptığı atak sonucu dağıldılar. Felekeddin Halil savaş alanından kaçmayı

Türkiye, s. 493; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s. 315; Özaydın, “Anadolu Selçukluları”, s. 178; Sümer, “Keykâvus II”, **DİA**, 355; a.mlf., “Kılıcarslan IV”, **DİA**, 404.

⁴⁸⁵ Müslüman bir kimsenin dinden dönmüş olduğunu ifade eden terim. Bk. İrfan İnce, “Ridde”, **DİA**, C: XXXV, s. 88-91.

⁴⁸⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 570. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 58; Turan, **Türkiye**, s. 494. Faruk Sümer, IV. Kılıç Arslan’ın Kayseri ve Kırşehir’i de kendisine tahsis edilen vilâyetler arasına eklenmesi talebinin II. İzzeddin Keykâvus tarafından kabul edilmediğini zikretmektedir (“Kılıcarslan IV”, **DİA**, s. 404). Ancak müellif İbn Bîbî, bahsi geçen yerlerin Sultan IV. Kılıç Arslan’a bırakılması hususunda devlet adamlarının II. Keykâvus’u menşur yazmaya ikna ettiği kaydedilmiştir (C: II, s. 570).

⁴⁸⁷ İbn Bîbî, C: II, s. 570; Abû’l-Farac, C: II, s. 560; a.mlf., **Târîhu Muhtasari’d-Düvel**, s. 27; Aksarayî, **Müsâmeretü’l-Ahbâr**, s. 30; Nüveyrî, **Nihâyetü’l-ereb fi fûnûni’l-edeb**, (thk. Necib Mustafa Fevvez, Hikmet Keşli Fevvez), Beyrut, Dârü’l-Kutubu’l-İlmiyye, C. XXVII, s. 74; Anonim **Selçuknâme**, s. 45; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 611; Müneccimbaşî, **Câmi’ud-Düvel**, C: II, s. 86. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 58-59; Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 120; Yıldız, “Mongol Rule in Thirteenth-Century Seljuk Anatolia”, s. 234-235; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı**, s. 81; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 249; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 220; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 251-252; Turan, **Türkiye**, s. 494; a.mlf., “Keykâvus”, **İA**, s. 643; a.mlf., “Kılıç Arslan IV”, **İA**, s. 704; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 587; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s. 315; Özaydın, “Anadolu Selçukluları”, s. 178; Melville, “Moğol Yönetimi Altında Anadolu”, s. 84; Sümer, a.mlf., “Keykâvus II”, **DİA**, s. 355; “Kılıcarslan IV”, **DİA**, s. 404. Ergin Ayan, iki kardeş arasında muharebe gerçekleşmeden barıştıklarını ifade etmektedir (“Türkiye Selçuklularında Köle Emîrlere (II): Şemseddin Yavtaş”, s. 480).

⁴⁸⁸ C: II, s. 570.

başarıırken, atının düşmesi nedeniyle aynı imkânı yakalayamayan Nusretüddin Kaymaz esir alındı. Çıkan savaşta yaralanan Samsamüddin Kaymaz ise Kureyşoğlu tarafından ele geçirilerek Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un huzuruna götürüldü. Fakat II. Keykâvus'un Hristiyan dayıları Kir Haye ve Kir Kedid tarafından Nusretüddin ile Samsamüddin Kaymaz zaman kaybetmeden öldürüldü.

Ağabeyi İzzeddin'e karşı giriştiği ikinci mücadeleden de mağlup olarak ayrılan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Sis'e⁴⁸⁹ gitmek üzereyken Türkmenler tarafından yakalandı; Fahreddin Arslandoğmuş onu alıp ağabeyinin huzuruna Kayseri'ye getirdi. Kardeşi Kılıç Arslan'a kucak açan Sultan İzzeddin, onu avutmak için tüm bunlardan Nusretüddin, Samsamüddin ve Felekeddin'i mesul tuttu. İki sultan birlikte Keykubâdiye Sarayı'na (1224-1226)⁴⁹⁰ gittiler. II. İzzeddin Keykâvus, kardeşine iyi durumda bir at, hil'at ve pek çok sayıda armağan vermesinin yanı sıra ikamet etmek istediği yeri seçme imkânı da tanıdı. Seçenekleri arasında Amasya ve Borgulu (Uluborlu)⁴⁹¹ olan IV. Kılıç Arslan, Amasya'da oturmayı seçti fakat bir müddet sonra havasından şikâyet ederek Borgulu'ya⁴⁹² gitmek istedi ve kalan vaktini burada istirahatle geçirdi. Esasında her ne kadar araları düzelmiş olsa da Kılıç Arslan burada hapis hayatı yaşayacaktı.⁴⁹³ Aksarayî,⁴⁹⁴ IV. Kılıç Arslan'ın hapsedildiği süre boyunca II. İzzeddin'in Keykâvus'un Hristiyan dayısı Kir Haye'nin ona gardiyan olarak nezaret ettiğini ve oldukça katı davrandığını zikretmektedir.

⁴⁸⁹ Kozan kasabasının eski adı ve Adana şehrine bağlı ilçedir. Bk. Umar, **Türkiye'deki Tarihî Adlar**, s. 733. Kilikya Ermeni Krallığı'nın başkenti idi ve Sultan IV. Kılıç Arslan muhtemelen Kral I. Hetum'a sığınacaktı (Turan, "Keykâvus II", **İA**, s. 643)

⁴⁹⁰ I. Alâeddin Keykubad döneminde yaptırılmıştır ve Kayseri yakınlarında bulunmaktadır. Bk. Aslanapa, **Türk Sanatı**, s. 188-189.

⁴⁹¹ Kent hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Ankara 2001, C: I, s. 157; Sadi Demiral, **Bütününüyle Uluborlu**, İstanbul 1968; Abdullah Bakır, "Ortaçağ'da Bir Türkiye Selçuklu Kenti Uluborlu", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2013, Sy. 30, s. 55-66.

⁴⁹² Müellif Abû'l-Farac, IV. Kılıç Arslan'ın hapsedildiği kaleyi "Davalu/Devalva" (C: II, s. 560; a.mlf., **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, s. 27) Aksarayî ise uc vilâyetindeki Burdur (Burdul) olarak zikretmektedir (**Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 30).

⁴⁹³ İbn Bîbî, C: II, s. 570-571; Abû'l-Farac, C: II, s. 560; a.mlf., **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, s. 27; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 30; Anonim **Selçuknâme**, s. 45; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 611; Müneccimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 86-87. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 59; Eldem, **Kayseri Şehri**, s. 117; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 153; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 120-121; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 81; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 249; Turan, **Türkiye**, s. 494; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 587; Uzunçarşılı-Edgüer, **Sivas Şehri**, s. 82; Özyayın, "Anadolu Selçukluları", s. 179; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 84. Faruk Sümer, Kılıç Arslan'ın kendi isteği üzerine değil, yeni bir karışıklık çıkarmasına mahal vermemek için ağabeyi tarafından gönderildiğini ifade etmektedir ("Keykâvus II", **DİA**, s. 355; a.mlf. "Kılıcarslan IV", **DİA**, s. 404).

⁴⁹⁴ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 31.

2.10. Fahreddin Ali'nin Elçilik Vazifesi İçin Batu (Sayın) Han'ın Huzuruna Gönderilmesi

Türkiye Selçuklu Devleti, Kadı İzzeddin Muhammed, Atabeg Celâleddin Karatay, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ve Emîr-i âhûr Fahreddin Arslandoğmuş tarafından oluşan bir idarî kadro ile yönetildiği sıralarda Moğol elçilerinin de ardı arkası kesilmeyen talepleri devam etmekteydi. Esasında Moğolların istedikleri mümkün olduğunca yerine getiriliyordu fakat Selçuklular, artan masrafları ile azalan gelirleri karşısında bu istekleri karşılamakta artık yetersiz kalıyorlardı. Nihayet çözüm yolu olarak Baycu Noyan'ın önüne geçilmesi güç baskısını şikâyet etmek ve konuyu görüşmek üzere Emîr-i dâd Fahreddin Ali'yi⁴⁹⁵ 100.000 sultanî dirhemini yanı sıra değerli armağanlarla Batu Han'ın huzuruna yolcu ettiler.⁴⁹⁶ Müellif Aksarayî,⁴⁹⁷ Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a karşı elde ettiği galibiyetten sonra vezirliği Kadı İzzeddin'e, beylerbeyliği görevini Şemseddin Yavtaş'a, atabegliği Fahreddin Arslandoğmuş'a, müstevfiliği Necibeddin'e ve pervâneliği de Nizameddin Hurşid'e verdiğini kaydederken, o dönemde Fahreddin Ali'nin emîr-i dâd makamında bulunduğunu zikretmektedir. Aynı zamanda Fahreddin Ali'nin Güyük Han'ın ve elçi olarak Mengü Han'ın huzuruna giderek aldığı yarlıkla devlet işlerinde etkin bir isim hâline geldiğini ifade eder. Aksarayî'nin Fahreddin Ali'nin bahsi geçen Moğol hanlarının huzuruna gittiğine dair bu kaydı, çağdaş diğer tarihçilerin eserlerinde bulunmamaktadır. Muhtemelen o, Selçuklu emîrinin Batu Han'a gönderilmesi hadisesini ifade etmek istemiştir.

Fahreddin Ali'nin Moğol hanını ziyaretinin tarihi ne yazık ki bilinmemektedir. İbn Bîbî,⁴⁹⁸ Emîr-i dâd Fahreddin'e elçilik misyonu yüklenmesi kararını alan idareciler arasında Celâleddin Karatay'ın ismine de yer vermektedir. Bu nedenle hadisenin, Atabeg Karatay'ın sağlığında mı yoksa Keykâvus-Kılıç Arslan mücadelesinin ardından mı gerçekleştiği tam mânasıyla tespit edilememekte. Claude Cahen,⁴⁹⁹ Antalya'ya giden Sultan İzzeddin'in zafer kutlamaları için Musul ve Mardin beylerinin, halifenin, Frankların ve Bizans'ın elçilerini Atabeg Arslandoğmuş ile birlikte kabul ederek vaktini eğlence meclislerinde geçirirken,

⁴⁹⁵ Fahreddin Ali, o dönemde "*Hakem-i Divân-ı Adl*" ve "*Mansıb-ı Emîr-i Dâd*" görevlerini üstlenmekteydi. Zehra Odabaşı, **Selçuklu'nun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları**, İstanbul 2019, s. 39; Merçil, "Selçuklular'da Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 335.

⁴⁹⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 571-572. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 52; Kılıç, "Türkiye Selçuklu-Altın Orda İlişkileri", s. 40-41; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 81, 133; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 250; Turan, **Türkiye**, s. 494; Topal, "Türkiye Selçuklu Devleti Vezirlerinden Sâhib Ata Fahreddin Ali (Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri)", s. 35; Odabaşı, **Sâhib Ata Fahreddin Ali**, s. 42-43; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 587; Erdoğan Merçil, **Selçuklularda Vergiler**, İstanbul 2021, s. 122; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 179; Merçil, "Selçuklular'da Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 335; a.mlf. "Sâhib Ata", **DİA**, C: XXXV, s. 515.

⁴⁹⁷ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 31.

⁴⁹⁸ C: II, s. 572.

⁴⁹⁹ **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, s. 250.

Fahreddin Ali'nin Selçukluların Moğollara karşı olan maddî sorumluluklarını belirten bir yarlık ile döndüğünü kaydetmektedir.

Batu Han'ın ülkesine varan Fahreddin Ali, sultanın itaatini ona ilette ve hediyelerini takdim etti. Buna binaen Batu Han, Baycu Noyan ve öteki Moğol emîrlerinin, elçilerinin Rum diyarına (Selçuklu ülkesine) gitmesini yasaklayan bir yarlığı Fahreddin Ali'ye verdi. Elçilik görevini lâıykıyla yerine getiren Selçuklu emîri geri döndü. Batu'nun yarlığı sayesinde Moğol komutanları ve elçileri bir müddet Selçuklulara yaptırım uygulamaya cesaret edemediler. Kendisinin aleyhinde konuşulduğunu öğrenen Baycu ise Fahreddin Ali'ye tehditkâr bir konuşma yaparak, kendisinin yokluğunda başlarına felaketler geleceğini söyledi.⁵⁰⁰ Nitekim imâ ettiği gibi de olmuştur.

2.11. Ağaçeri Türkmenlerinin İstilâsı

Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un kardeşine karşı giriştiği muharebeden galip ayrılmasından sonra devlet, Aksarayî'nin kaydına göre⁵⁰¹ Vezir İzzeddin Muhammed Râzi, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş, Atabeg Fahreddin Arslandoğmuş, Emîr-i dâd Fahreddin Ali, Müstevfî Necibeddin, Pervâne Nizameddin Hurşid ve Emîr-i hâcib Muînüddin Süleyman tarafından idare olunmaktaydı. Türkiye Selçuklu Devleti'nin ihtiva ettiği bölgeler şu şekildeydi; Ahlat (Van, Vastan, Erciş), Erzurum (İspir, Bayburt, Koçmaz/Kaçmaz), Erzincan (Akşehir, Dercan, Kemah, Köğonya⁵⁰²), Diyarbakir (Harput, Malatya, Sümeysât, Minşâr), Dârü'l-Âlâ olarak isimlendirilen Sivas ve Dânişmend diyarı (Niksar, Amasya Tokat, Komanat, Çankırı, Ankara, Samsun, Sinop, Kastamoniyeye, Turhal, Borlu/Bolu), Kayseriye (Niğde, Ereğli, Ermenek), Konya, Denizli, Karahisar (Afyon), Demürlü (Karahisar), Aksaray, Antalya ve Alâiye.⁵⁰³

Moğolların Anadolu'ya gelerek müdahalede bulunmasını önlemek için oldukça çaba gösteren ve hem maddî hem de manevî olarak varını yoğunu ortaya koyan Selçuklular, sınırlarını korumayı başarıyordu fakat yine de Moğollardan kaçmak suretiyle Anadolu'ya sığınan Türkmenlerin isyanlarından da payını alıyordu. Devletin huzurunu ve güvenliğini

⁵⁰⁰ İbn Bîbî, C: II, s. 572. Krş. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 250; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 252; Turan, *Türkiye Selçuklular Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara 2014, s. 64; a.mlf., *Türkiye*, s. 494; Barbara Flemming, *Geç Ortaçağ Dönemi'nde Pamfilya, Pisidya ve Likya'nın Tarihi Coğrafyası*, (trc. Hüseyin Turan Bağceci), Ankara 2018, s. 39; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 179; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 84; Merçil, "Sâhib Ata", s. 515.

⁵⁰¹ *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 31.

⁵⁰² XIX. yüzyıldaki adıyla günümüzde Şebinkarahisar olarak bilinen bu yer, IX. Ve X. yüzyıllarda "Koloneia" şeklinde ifade edilmekteydi. Selçuklular ise Koloneia'nın Ermenicesi "Kögoniya/Köğonya"yı kullanmışlardır. Bk. Fatma Acun, "Şebinkarahisar", *DİA*, C: XXXVIII, s. 393.

⁵⁰³ Baybars Mansûrî, *a.g.e.*, s. 30-31; Aynî, *a.g.e.*, s. 35. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 495; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 179.

tehlikeye atan Türkmen kitlelerinin isyanlarının ekonomik, siyasî ve sosyal sebepleri *Türk Ahmed İsyanı* konusunda zikredilmişti. Genel itibariyle yağma amaçlı hareket eden Türkmen kabilelerinin Batı Anadolu kısmında yerleşim fırsatı bulanları ise Selçuklulara karşı mukavemet gösteremediklerinde Bizans köylerine saldırıyorlardı.⁵⁰⁴ Selçuklular, bu defa da Ağaçerilerin isyanı karşısında yeni bir imtihan verecekti.

Ağaçeriler ismi verilen bu kavim hakkında menşelerine dair kaynaklarda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Dönemin çağdaş müellifleri, ekseriyetle Ağaçerilerin Türkmen oldukları konusunda hemfikirdirler.⁵⁰⁵

Ağaçeriler, Elbistan taraflarında Maraş düzlüğü ile ormanlarında yaşamakta; Malatya'nın çevresindeki dağlar, tepeler ve vadilerde de mevcudiyetlerini sürdürmekteydiler.⁵⁰⁶ Moğol istilâsının Türkiye Selçuklu Devleti için bir tehdit unsuru hâlini aldığı dönemden beri Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin uç taraflarında, yâni Maraş ve Malatya vilâyetlerinde iskân edildiği göz önünde bulundurulduğunda kaynak bilgisinin modern araştırma eserlerle teyidi mümkündür. Faruk Sümer,⁵⁰⁷ yaşadıkları ormanlık alan dolayısıyla bu isimle anılan Ağaçerilerin, bulundukları bölgenin elverişsiz yaşam koşulları nedeniyle zarurî olarak buraya yerleştiklerini ve ayrıca 1240 yılında meydana gelen Babaî İsyanı'ndaki Türkmenlerin kalıntıları olabileceğini ifade ederken onları, sonraki yıllarda Tahtacılar⁵⁰⁸ adıyla ortaya çıkacak olan kavmin de ataları şeklinde değerlendirmektedir.

Selçuklular döneminde ticarî önemi bir hayli büyük olan iki yol, Ağaçerilerin ikamet ettikleri bölgede yer almaktaydı. İlki Suriye ile ticareti sağlayan Kayseri-Elbistan-Maraş-Halep güzergâhıydı. Esasında burasını değerli kılan unsurlardan birisi uluslararası mahiyete sahip olan ve 40 güren süren panayıra ev sahipliği yapan Yabanlu Pazar⁵⁰⁹ (Pazarören) idi. Diğeri ise Sivas-Malatya yoluydu. Buraya da Suriye, el-Cezîre ve Irak'tan tüccarlar gelmekteydi.⁵¹⁰

⁵⁰⁴ Gordlevskiy, **Küçük Asya'da Selçuklular**, s. 50-51.

⁵⁰⁵ Faruk Sümer, "Ağaç-eriler", **Belleten**, Ankara 1962, C: XXVI, Sy. 103, s. 521; a.mlf., "Ağaçeriler", **DİA**, C: I, s. 460.

⁵⁰⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 573; Abû'l-Farac, C: II, s. 564; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 614. Krş. Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları**, Ankara 1972, s. 157; a.mlf., "Ağaç-eriler", **Belleten**, s. 523; a.mlf., "Anadolu'da Moğollar", **SAD**, s. 29; a.mlf., "Keykâvus II", **DİA**, s. 356; Türkan Gökçe Tekin, "Selçuklu Tarihi Boyunca Ortaya Çıkan Türkmen İsyanları", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Isparta 2019, s. 52; İlyas Gökhan, "Türkiye Selçukluları Zamanında Maraş Uç Beyliği", **Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, Konya 2016, C: I, Sy. 1, s. 159; Mustafa Akkuş, "Moğol İstilası ve İlhanlılar Döneminde Maraş Bölgesi", **Uluslararası Selçuklu Döneminde Maraş Sempozyumu**, Kahramanmaraş 2017, C: I, s. 210; Zeki Velidi Togan, "Azerbaycan", **İA**, C: II, s. 98.

⁵⁰⁷ "Ağaçeriler", **DİA**, s. 460.

⁵⁰⁸ Hakkında bk. Yusuf Ziya Yörükân, **Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar**, haz. Turhan Yörükân, Ankara 1998; Ali Selçuk, **Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar**, İstanbul 2008.

⁵⁰⁹ Hakkında tafsillatlı bilgiye ulaşmak için bk. Faruk Sümer, **Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar**, İstanbul 1985.

⁵¹⁰ Sümer, "Ağaçeriler", **DİA**, s. 460.

Devleti zor duruma düşürecek faaliyetlerde bulunan Ağaçeriler, Selçuklu sultanlarının hâkimiyet mücadelesinden de faydalanmış olacak ki Rum, Suriye (Şam) ve Ermeni ülkelerinin çeşitli kısımlarında (Kilikya ve Çukurova bölgesi) kervanları yağmalamaya, oraya gelen kabilelerde bulunan insanları katletmeye ve yolları kesmeye başladılar.⁵¹¹ Nihayetinde bu yağma akınlarına bir son vermek için Kadı İzzeddin, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ile devlet ileri gelenlerinden bir kısmı harekete geçerek Kayseri'ye doğru yola çıktılar. Tam da o esnada Baycu Noyan'ın beraberindeki çok sayıda asker, hayvan, kadın ve çocuklarla Anadolu'ya geldiği, hatta öncü birliklerinin Erzincan'a muvasalat ettiği işitildi. Sultan II. İzzeddin Keykâvus haberi alır almaz Kalanda'dan⁵¹² Konya'ya döndü. Ağaçeriler meselesini hâlletmek için Elbistan taraflarına gitmiş olanlar da sultanın yanına Konya'ya geldiler.⁵¹³ Türkiye Selçuklu Devleti açısından mevcut meseleden daha vahim olduğu bilinen Moğol kumandanı ve birliklerinin gelişyle Ağaçeriler hadisesi rafa kaldırılmıştır. Böylece bir müddet daha rahat bırakılan Ağaçeriler, daha da geniş bölgelere yayılma imkânı yakaladılar. Onların âkıbeti hakkındaki olaylara ilerleyen safhalarda yeniden değinilecektir.

⁵¹¹ İbn Bîbî, C: II, s. 573. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 60; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 250; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C: II, s. 222; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 252-253; Turan, *Türkiye*, s. 496; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 102; a.mlf. *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 196; Tekin, "Selçuklu Tarihi Boyunca Ortaya Çıkan Türkmen İsyanları", 54; Sümer, "Ağaç-eriler", *Belleten*, s. 523; a.mlf., "Ağaçeriler", *DİA*, s. 461; a.mlf., "Keykâvus II", *DİA*, s. 356; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 316.

⁵¹² Tarihsel süreç içerisinde Kalamos, Gelembe, Gelenbe gibi farklı isimler alan yer, Akhisar-Balıkesir arasında bulunmaktadır. Bk. W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası*, (çev. Mihri Pektaş), İstanbul 1960, s. 139; Umar, *Tarihsel Adlar*, s. 364-365.

⁵¹³ İbn Bîbî, C: II, s. 573. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 496.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN'IN İLK MÜSTAKİL SALTANATI

3.1. II. İzzeddin Keykâvus'un Sultan Hanı Savaşı'nda Moğol Kumandanı Baycu'ya Yenilmesi

Mengü Han tahta geçtikten sonra muhtelif yerlerin işgali için Doğu'da Kubilay'ı ve Batı'da *ilhan* olarak en küçük kardeşi Hülâgû (Hülâgü, Hülegü)'yu görevlendirdi.⁵¹⁴ Garp cihetine düzenlenen seferden ve İran, Irak, Suriye, Mısır, Kafkasya ile Anadolu bölgesinden sorumlu olan Hülâgû, kendisine kışlak olarak Baycu Noyan'ın ikamet bölgesi olan Mugan'ı⁵¹⁵ seçti ve burayı kendisine terk ederek Rum'a gitmesini emretti.⁵¹⁶ Baycu da buna binaen geliş sebebini izah eden bir mektup yazarak II. İzzeddin'e durumu haber verdi ve ondan Anadolu'da otlak, kışlak yer istedi.⁵¹⁷ Münecimbaşı⁵¹⁸ Baycu'nun Anadolu'ya geliş sebebini Selçukluların vergileri ödemeyi geciktirmesine bağlamaktadır. Ancak daha geç bir dönemde kaleme alınan bu eserin aksine çağdaş müellifler Baycu Noyan'ın Hülâgû'nun emri üzerine Mugan'ı terk etmekten başka çaresi olmamasıyla izah etmektedirler. Nitekim vergi meselesi Fahreddin Ali'nin Batu Han'ın huzuruna gitmesiyle bir süreliğine de olsa halledilmiş görünmektedir.

⁵¹⁴ Reşidüddin Fazlullah, *Câmi'ut-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, (trc. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejanî), Ankara 2013, s. 13; Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 497-498; Abû'l-Farac, C: II, s. 554; Rubruk, *Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat*, s. 153. Krş. Spuler, *İran Moğolları*, s. 59; Özdemir, *Moğol İstilâsı*, s. 210-211; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s. 325-326; Nadir Devlet, "İlhanlılar", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1992, C: IX, s. 63; Ayönü, "Selçuklular ve Moğollar", s. 378-379; Abdülkadir Yuvalı, "Hülâgû", *DİA*, C: XVIII, s. 473; Özgüdenli, "Moğollar", *DİA*, s. 226.

⁵¹⁵ Azerbaycan'da bulunan bir ova. Ayrıca bk. Erol Keleş, "Moğollarda Kışlak Geleneği: İlhanlıların Arran ve Mugan Kışlakları Örneği", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 2020, C: III, Sy. 1, s. 48-62.

⁵¹⁶ Reşidüddin, *Câmi'ut-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, s. 13-14; Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 499; Abû'l-Farac, C: II, s. 562; a.mlf., *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, s. 27; Genceli Kiragos, *Moğol İstilâsı*, s. 127; Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi*, (trc. Hrant D. Andreasyan), İstanbul 2017, s. 104; "Sebastatsi Vakayinamesi'nden Bir Bölüm", *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (trc. İlyas Kemaloğlu), İstanbul 2017, s. 43. Krş. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 269; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri*, s. 153; a.mlf., "Tuzgu Kelimesi ve Selçuklu Devrinde Kullanılışı", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sy. 12, s. 75, Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 82; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatinde İdare Mekanizmasının Rolü*, Ankara 2011, s. 139-140; Bayarsaikhan Dashdonog, *The Mongols and the Armenians (1220-1335)*, Brill, Leiden-Boston 2011, s. 126-127; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C: II, s. 222-223; Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, s. 43; Özdemir, *Moğol İstilâsı*, s. 258; Turan, *Türkiye*, s. 497; "Keykâvus II", *İA*, s. 643; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, s. 147; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 587; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 25; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 84.

⁵¹⁷ Abû'l-Farac, C: II, s. 562; a.mlf., *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, s. 27; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 31. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 60; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 122; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 82; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 253; Turan, *Türkiye*, s. 497; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, s. 147; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 317; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 29; Ayşe Dudu Kuşçu, "Selçuklu Devleti'nin Moğol İşgali Olduğu Dönemde Aksaray'da Geçen İki Mücadele ve Enteresan Sonuçları", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol. 9, 2017, s. 109.

⁵¹⁸ *Câmi'ud-Düvel*, C: II, s. 87.

Baycu Noyan'ın, talep ettiği yüksek meblağlardaki vergiler hususunda Batu Han'a şikâyet edildiğinden ve buna karşılık olarak Selçuklulara Fahreddin Ali aracılığıyla tehditkâr bir söylemde bulunduğundan yukarıda bahsedilmişti. Bu yüzden Selçuklular büyük bir korkuya kapıldılar. *Anonim Selçuknâme*'de⁵¹⁹ ise Ahmedhisarı Savaşı'ndan Samsamüddin'in sağ kalan emîrlerinin IV. Rükneddin Kılıç Arslan taraftarı olarak ikinci defa Rum'a taarruzda bulunması için Baycu'yu yüreklendirdikleri ifade edilmektedir. Mezkûr kayda diğer kaynaklarda rastlanmamakla beraber bu pek olası görünmemektedir. Zira Türkiye Selçuklu Devleti'nde Moğol hâkimiyetinin etkisinin yoğun bir şekilde hissedilmeye başladığından beri sultanların kendi aralarındaki mücadelelerde galip gelmek için Moğol hanlarının desteğine başvurduğu âşikardır. Fakat zafere giden yolda topraklarını ve milletini bu uğurda mağdur edecek kadar ileriye gittikleri, Moğolların eşi benzeri rastlanmayan katliamlarına, yıkımlarına ve tahribatlarına kapı araladıkları görülmemiştir.

Hülâgû'nun gelişiyile yurtsuz kalan ve taleplerinin karşılanmaması, muhtemel bir intikam duygusu içinde Anadolu'ya doğru ilerlemekte olan Baycu'ya karşı nasıl bir yol izleneceği hususu Selçuklu meclisinde gündeme alındı. Her ne kadar amacının ne olduğunu bildirmiş olsa da asıl niyetini öğrenmek isteyen Selçuklular, Pervâne Nizâmeddin Hurşid'i elçi olarak Baycu'nun huzuruna gönderdiler. Öte yandan da savaş ihtimalini göz önünde bulundurarak ordu toplama hazırlığına giriştiler. Baycu Noyan'ın Köseadağ Savaşı'ndaki faaliyetleri acı bir şekilde tecrübe edildiği için devlet ileri gelenleri her türlü olasılığı hesaba katarak sağlam ve sayıca fazla bir askerî birlik meydana getirmenin gerekliliğinin bilincinde olacaklar ki, mevcut Selçuklu kuvvetlerine ek olarak uç Türkmenlerinden,⁵²⁰ Bozkır dağlarından, Gülnar,⁵²¹ Bulgar ve daha pek çok yerden asker temin ettiler.⁵²² Burada zaman zaman isyan eden fakat dış güçlere karşı verilecek mücadelelerde Selçuklu sultanının yanında yer alan Türkmen unsurlar dikkat çekmektedir. Esasen saltanatını kaybetme ve canından olma korkusuyla Moğol hanının bir türlü huzuruna gitmeyen, kendisi yerine kardeşlerini gönderen Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Türkmenlerin nezdinde Moğollara itaati reddeden milliyetçi bir isim olarak ön plana çıkmaktaydı.

⁵¹⁹ s. 45.

⁵²⁰ Barbara Flemming, büyük kitleler hâlinde Konya'da Sultan İzzeddin'in huzurunda Moğollara karşı mücadelede hazır bulunan uç Türkmenlerinin Menderes çevresinden ve Uşak-Kütahya hattına kadar uzanan hudut boylarından geldiğini, kuzey sınır noktasında da günümüzde Gerede olarak bilinen Krateia'nın yer aldığını ifade etmektedir (*Geç Ortaçağ Dönemi'nde Pamfilya, Pisidya ve Likya*, s. 33).

⁵²¹ Adana-İçel. Bk. Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul 2003, s. 64.

⁵²² İbn Bibî, C: II, s. 573; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, 614-615; Krş. Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 253; Turan, *Türkiye*, s. 497; Flemming, *Geç Ortaçağ Dönemi'nde Pamfilya, Pisidya ve Likya*, s. 33; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, s. 148; Ayan, "Türkiye Selçuklularında Köle Emîrler (II): Şemseddin Yavtaş", s. 481; a.mlf., "Türkiye Selçukluları Devleti'nin Yıkılış Süreci", s. 117; Kuşçu, "Aksaray'da Geçen İki Mücadele", s. 109;

Pervâne Nizâmeddin Hurşid, Baycu'nun yanından döndüğünde Moğol kumandanının önceden de belirttiği gibi kötü bir maksadı olmadığını sultana bildirdi.⁵²³ Böylece Selçuklu Devleti'nin savaş ve barış arasında bir karar vermesi gereği hâsıl oldu. Sultan II. İzzeddin'in yanında bulunan bazı emîrlar, Moğollara ve onların isteklerine boyun eğmemeyi, bunun yerine muharebeyi tercih ediyorlar; sultanı da bu yönde ikna etmeye çalışıyorlardı.⁵²⁴ Sultanı bu yönde teşvik edenler ise İbn Bîbî⁵²⁵ tarafından hükümdarın yanında bulunan cahiller olarak nitelendirilmektedirler. Hatta bu kimseler arasında II. Theodoros Laskaris'in (1254-1258)⁵²⁶ İznik Bizans Devleti⁵²⁷ imparatoru olmasıyla can güvenliği olmadığını düşünerek Selçuklulara sığınan Mikhail Paleologos da zikredilebilir.⁵²⁸ Aksarayî⁵²⁹ savaş kararının alınmasında Kadı İzzeddin'i sorumlu tutmaktadır. Sultan II. İzzeddin'in çoğu vaktini birlikte geçirdiği kimselerin kaynaklar tarafından ne şekilde tasavvur edildiği göz önünde bulundurulursa İbn Bîbî'nin kaydı son derece mâkuldür. Bununla birlikte Şemseddin İsfahânî'nin mevcudiyetinin ortadan kaldırılması üzerine vezirlik makamının yeni sahibi olan Kadı İzzeddin'in de elinde bulundurduğu geniş salâhiyet sebebiyle genç sultanın fikirlerine büyük ölçüde tesir etmesi kaçınılmaz idi. Dolayısıyla Sultan II. İzzeddin Keykâvus, devlet adamlarının ve yanındaki tecrübesiz emîrların sözlerine itimat eden, her daim onların fikirleriyle hareket eden bir kişiliğe sahip olduğu için her iki müellifin ifadesinin geçerliliğini mümkün kılmaktadır. Muharebe taraftarı olanlara rağmen diğer taraftan sulh yanlısı olan bir kesim de bulunuyordu. Onların başında da Baycu'nun Selçuklu sultanına ve ülkesine bir kastı olmadığını bizâtihi öğrenen

⁵²³ İbn Bîbî, C: II, s. 574.

⁵²⁴ İbn Bîbî, C: II, s. 574. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 61; Turan, **Türkiye**, s. 497-498; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 587.

⁵²⁵ C: II, s. 574.

⁵²⁶ 1254 senesinde yeni İznik Bizans imparatoru ilân edilen II. Theodoros Laskaris'in ilk faaliyeti, Selçuklularla babası III. Ioannes Vatatzes'in yaptığı anlaşmayı yenilemek olmuştur (Georges Pachymérès, **Bizanslı Gözüyle Türkler**, (trc. İlcan Bihter Barlas), İstanbul 2009, s. 104. Krş. Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, Ankara 2014, s. 257). Bu anlaşma, II. Gıyâseddin Keyhüsrev ile III. Ioannes Vatatzes arasında Moğol tehlikesine karşı birlik olacaklarını tasdiklemek üzere akdedilmiştir (Georgios Akropolites, **Vekayinâme**, (trc. Bilge Umar), İstanbul 2008, s. 74-76; Arslan Kılıç, "Nikiforos Grigoras'ın Romaiki İstoria Adlı Eserinin I.-VI. Bölümlerinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi", **İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2019, s. 88; Nuray Arabacı, "İznik-Bizans İmparatoru III. Ioannes Vatatzes Devri (1222-1254) ve Türkiye Selçuklu Devleti ile İlişkiler", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994, s. 48-51; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 252-254).

⁵²⁷ İznik Bizans Devleti'nin ilk dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Koçuk, "İznik Bizans Devleti Kuruluş Devri Tarihi (1204-1214)", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2017.

⁵²⁸ Akropolites, **Vekayinâme**, s. 131-132. Krş. Kılıç, **Nikiforos Grigoras'ın Romaiki İstoria Adlı Eserinin...**, s. 114-116; Alice Gardner, **The Lascarids of Nicea The Story of An Empire in Exile**, Amsterdam 1964, s. 223; Kaymaz, **Pervâne**, s. 61; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 252; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 257-258; Rice, **Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi**, s. 76. Akropolites, Mikhail Paleologos'un Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un yanına gitmek üzere Selçuklu ülkesine vardığında Türkmenler tarafından soyulduğunu, bu süreçte yaşadıklarını ve Selçuklu sultanının onu nasıl karşıladığını detaylı bir şekilde zikretmektedir (**Vekayinâme**, s. 131-132).

⁵²⁹ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 32.

Pervâne Nizâmeddin Hurşid geliyordu. O, türlü sözlerle nihayetinde sultanı ve yanındakileri savaştan vazgeçirmeye muvaffak oldu, akabinde de hediyelerini, istediği yaylak ve kışlağı takdim etmek üzere Melikü'l-hüccab⁵³⁰ Mübarizeddin Süleyman ile birlikte Moğol kumandanının huzuruna gitti.⁵³¹ Müellif Baybars ve Aynî, Baycu Noyan'ın Aksaray'a varana dek geçtiği yerlerde çok büyük yıkım ve tahribata neden olduğunu ve bu konuda Hüsameddin Baycar'ın rol oynadığını ifade ederler. Nitekim adı geçen tarihçiler,⁵³² Hüsâmeddin Baycar'ın Sultan II. İzzeddin Keykâvus tarafından tertip edilen bir ziyafete gittiğini ve orada kafasına vurularak külahının düşürüldüğünü, yaşadığı bu hadiseye çok öfkelenen Baycar'ın da Baycu'yu Anadolu'daki faaliyetleri hususunda kışkırttığını zikrederler.

Nizâmeddin Hurşid ile Muînüddin Süleyman'ın yola çıkmasının akabinde Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un, yanındaki emîrlerin etkisiyle kararını değiştirmesi pek uzun sürmedi. Esasında Baycu'nun kötü bir maksadının olmadığını söylemesine rağmen bu sefer diğerlerinden farklı olarak Anadolu'da kalıcı şekilde yerleşecek olması, Selçuklular tarafından kabul edilebilir bir durum değildi. Üstelik haber gönderilen yerlerden, Ağaçeriler İsyanı'nın bastırılması için görevlendirilen askerlerin de gelmesiyle birlikte büyük bir askerî güce kavuştuğunu düşünen sultan, kendinde taarruz cesareti bulmuştur. Abû'l-Ferec,⁵³³ Baycu'nun efendisi (Hülâgû Han) tarafından defedilerek Anadolu'ya gönderilmesini, Sultan II. Keykâvus'u Moğollarla muharebeye iten sebep olarak zikretmiştir. Onun Mugan'dan tardedilmeden evvel Mengü Han tarafından Selçuklular üzerindeki yaptırımlarından vazgeçmesi hususunda uyarılmış bir kumandan olması, itibarını zedelemiş ve artık onun isteklerine boyun eğilmemesi gerektiğini göstermişti. Burada Moğollara verilen tâvizden bir hayli rahatsız olan ve buldukları her fırsatta tepkilerini isyanlarla ortaya koyan Türkmenlerin de savaş kararında önemli bir itici güç olduklarını unutmamak gerekir.

Neticede harp kararı alan Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ile Emîr-i âhûr Fahreddin Arslandoğmuş'u huzuruna çağırdı ve onlara ordularıyla Aksaray'a doğru ilerlemesini buyurdu; kendisi ise Konya'da kaldı. Böylece Vezir İzzeddin Muhammed,

⁵³⁰ Emîr-i hâcib şeklinde de kullanılmakta olan melikü'l-hüccab terimi Türkiye Selçuklularında sarayda önemli bir görevde bulunan emîrler için zikredilmekteydi. Mezkûr terim hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf Küçükdağ-Caner Arabacı, **Selçuklular ve Konya**, İstanbul 1999, s. 129; Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 69-74; Fuad Köprülü, "Hâcib", **İA**, C: V/1, s. 30-36; Aydın Taneri, "Hâcib", **DİA**, C: XIV, s. 508-511; Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", **DİA**, s. 91. **İA**'da bu makamın Türkiye Selçuklularında bulunmadığı ifade edilmektedir.

⁵³¹ İbn Bîbî, C: II, s. 574; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 33; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 615-616. **Krş.** Kaymaz, **Pervâne**, s. 61-62; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 82; Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 71.

⁵³² Baybars Mansûrî, **a.g.e.**, s. 26; Aynî, **a.g.e.**, s. 35.

⁵³³ C: II, s. 562. **Krş.** Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 64; a.mlf., "Keykâvus II", **İA**, s. 643.

Şemseddin Yavtaş, Fahreddin Arslandoğmuş yola çıktılar.⁵³⁴ Bizans kaynaklarında yer alan ifadelerle göre kısa bir süre önce Selçuklu ülkesine iltica etmiş olan Mikhail Palaiologos da Moğollara karşı Selçukluların ordusunda yer almış ve Hristiyan Rumlardan müteşekkil birliklerin başına kumandan tayin edilmiştir.⁵³⁵ Yine Bizanslı bir tarihçi olan Nikiforos Grigoras,⁵³⁶ Selçukluların, Moğolları yanıltmak için kendilerine Bizans'tan yardım geldiğini ve savaşta onlarla ittifak hâlinde olacaklarını düşündürerek Mikhail Palaiologos ve komutası altındaki askerlere Selçuklu yerine Bizans üniforması giydirdiklerini zikretmektedir. Bu şekilde, her ne kadar muharebenin neticesini değiştirmese de Baycu Noyan'ın moral ve motivasyonunu bozmak hedeflenmiştir.

Selçuklu orduları savaş mevkiine doğru ilerlerken Baycu Noyan ve birlikleri de Erzurum'dan hareketle Aksaray'a ulaşmışlardı ve geçtikleri yerlerde büyük yıkımlara neden olmuşlardı.⁵³⁷ Taraflar arasındaki ilk çarpışmanın nasıl olduğu ve ilk hamlenin hangi cihetten geldiğine dair kaynaklarda farklı ifadeler yer almakta. İbn Bîbî,⁵³⁸ gözü pek karakteriyle Sultan II. İzzeddin'in yakın adamlarında birisi hâline gelen Türkmen şahnenin⁵³⁹ haberci olarak gönderildiğini ve onun Hoca Noyan komutasındaki Moğol kuvvetleriyle karşı karşıya gelerek bozguna uğradığını, yanındaki Türk askerleriyle birlikte öldürüldüğünü zikreder. Öte yandan Bizanslı tarihçi Akropolites,⁵⁴⁰ Mikhail Palaiologos önderliğindeki Rum birliğinin Moğol ordusunu mağlup ettiğini, hatta çatışmanın ilk safhasında Moğol kumandanını⁵⁴¹ mızrak darbesiyle göğsünden yaraladığını ve çok geçmeden öldüğünü ifade eder. Tüm bunların yanı sıra IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus'a yazdığı mektubun⁵⁴² muhtevasına bakıldığında sultanın emri dışında Türk askerlerin bir fırsat bulup gece vakti

⁵³⁴ İbn Bîbî, C: II, s. 574-575; a.mlf., **Selçuknâme**, s. 212; a.mlf., **Anadolu Selçukî Devletleri Tarihi**, s. 257; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 616; Müneccimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 87. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 62; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 83; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 223; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 254; Turan, **Türkiye**, s. 498; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 123; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 29; Ayan, "Türkiye Selçuklularında Köle Emîrler (II): Şemseddin Yavtaş" s. 481; a.mlf., "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Yıkılış Süreci", s. 117-118. **Anonim Selçuknâme**'de müellif sultanın Konya'dan ayrılarak savaş alanına gittiğini zikreder fakat bu bilgi doğru değildir, II. Keykâvus Konya'da kalmıştır (s. 46).

⁵³⁵ Akropolites, **Vekayinâme**, s. 133; Kılıç, **Nikiforos Grigoras'ın Romaiki İstoria Adlı Eserinin...**, s. 116. Krş. Gardner, **The Lascarids of Nicea**, s. 224; Kaymaz, **Pervâne**, s. 62; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 252; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 259-260.

⁵³⁶ Kılıç, **Nikiforos Grigoras'ın Romaiki İstoria Adlı Eserinin...**, s.116. Krş. Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 260.

⁵³⁷ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-ahbâr**, s. 31; Aynî, **a.g.e.**, s. 35.

⁵³⁸ II, 575. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 62; Turan, **Türkiye**, s. 498.

⁵³⁹ Bölge güvenliğinden sağlamakla yükümlü askerî vâli için kullanılan bir terimdir. Bk. Erdoğan Merçil, "Şahne", **DİA**, C: XXXVIII, s. 292-293.

⁵⁴⁰ **Vekayinâme**, s. 133. Krş. Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 260.

⁵⁴¹ Hoca Noyan kastediliyor olabilir. Fakat onun öldürülme hadisesi savaş esnasında değil IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanatı döneminde gerçekleştirilmiştir.

⁵⁴² Bu mektuba aşağıda değinilecektir.

Moğol askerlerinin atlarını çaldığı ve bunun da muharebenin ilk kıvılcımı olduğu görülmektedir.⁵⁴³ Moğolları ülkeden kovmak, onlara boyun eğmemek ve tam mânasıyla istiklâl elde etme arzusuyla yanıp tutuşan Türkmenlerin, bu savaşa girilmesinde de Sultan İzzeddin üzerindeki tesirde en büyük pay sahibi olduğu yadsınamaz bir gerçektir zira muharebenin öncü kuvvetlerinde yer almaları veyahut da gece Moğol atlarını ele geçirmeleri pek tabii karşılanabilir. Nitekim İbn Bîbî de,⁵⁴⁴ Sultan II. İzzeddin'in yakın emîrlerinden aldığı duyumlara göre büyük emîrlerin nâhoş hareketlerde bulunduğunu ve sultanın da o kimselerin döndüklerinde hak ettikleri şekilde cezalandırılacaklarını söylediğini kaydeder. Tam da bunun IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ağabeyine mektupta bahsettiği hadise ile alâkalı olduğu düşünülebilir. Geleceğin Bizans imparatoru olarak zikredilecek ismi Mikhail Palaiologos ise canıyla gururu arasında bir seçim yaparak mecburiyet karşısında Selçuklulara sığınmış bir Bizanslı olarak Türklerin mücadelesine ortak olmak şöyle dursun, bu çatışmada önden gidecek maneviyata sahip değildir. Üstelik o, en başından beri Hristiyan kanının, dinsizler diye nitelendirdiği Müslümanlarla karışmaması için Selçuklu safında mücadele etmemesi gerektiğini düşünmekteydi.⁵⁴⁵ Bu ifadeler, Bizans kaynağının söz konusu cesûrâne tutumu kendi hükümdarına mâl etmek için bu şekilde nakledildiğini düşündürmektedir. Ancak çarpışmanın bir safhasında Selçuklu kuvvetlerinin safında yer aldığını söylemek mümkündür. Öte yandan söz konusu muharebede Baycu Noyan'a refakat edenler arasında Ermeni Kralı Hetum da bulunmaktaydı.⁵⁴⁶

Nihayetinde Türkmen şahnenin komutasındaki Selçuklu kuvvetlerinin Hoca Noyan'ın kumandanlarından Çoki⁵⁴⁷ (Cuki)'nin⁵⁴⁸ kumandasındaki 10.000 bin kişilik⁵⁴⁹ Moğol ordusu tarafından mağlup edilmesinin ardından ertesi gün iki taraf 14/15 Ekim 1256 (23 Ramazan 654)

⁵⁴³ Turan, **Resmî Vesîkalar**, s. 62.

⁵⁴⁴ C: II, s. 575.

⁵⁴⁵ Akropolites, **Vekayinâme**, s. 133.

⁵⁴⁶ Kiragos, **Moğol İstilası**, s. 128. Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 252.

⁵⁴⁷ İbn Bîbî, **Anadolu Selçukî Devletleri**, s. 258.

⁵⁴⁸ Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 124.

⁵⁴⁹ Hezâre, Moğolların 1000 kişilik kuvvetlerinden oluşan birliğine verilen isimdir. Bk. B. Y. Vladimirtsov, **Moğolların İçtimâî Teşkilâtı Moğol Göçebe Feodalizmi**, (trc. Abdülkadir İnan), Ankara 1944, s. 163; Kaymaz, **Pervâne**, s. 62 n. 32.

tarihinde⁵⁵⁰ Sultan Hanı⁵⁵¹ (Alâeddin Kervansarayı) mevkiinde karşı karşıya geldi. Selçuklular Moğollara karşısında büyük bir hezimete uğrayarak mağlup oldular.⁵⁵²

Selçukluların yenilgisinin ardında askerî, idarî, stratejik ve daha birçok etmen mevcuttur. Türkmenler tarafından Moğollara karşı cihadın temsilcisi konumunda bulunan Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un yine Türkmenlerin, yanındaki tecrübesiz ve genç yaştaki emîrlerin ısrarları üzerine asker sayısını yeterli gördüğü için acele bir kararla sulh yolundan dönerek âniden harbe girişmesi felâketi getiren bir adımdı. İhtiyar ve sözlerine itimat ettiklerinin aksine tedbirli olan emîrlerin ikna çabalarını boşa çıkaran II. Keykâvus, savaşa bizzat katılmamasının yanı sıra gidenleri de dönüşte cezalandırmakla tehdit etmiştir. Sultanın bu tavrından çekinen askerler de savaş meydanında gerektiği şekilde çaba sarf etmemişlerdir.⁵⁵³ Mağlubiyetin kilit noktalarından birisinin de Emîr-i âhûr Fahreddin Arslandoğmuş olduğu hakkında Arap ve Bizans kaynakları ittifak hâlinde idirler. Kayıtlara göre, Sultan II. İzzeddin Keykâvus sarhoş olduğu bir vakitte Arslandoğmuş'un evine giderek eşine tecavüz etmiş ve bunu haber alan emîr-i âhûr ise askerlerini de beraberinde götürerek Moğolların tarafına

⁵⁵⁰ İbn Bîbî, yukarıda zikredilen tarihi vermekte (C: II, s. 576); **Anonim Selçuknâme** bu tarihten bir gün sonrasını kaydederek Sultan İzzeddin'in kaçtığı günü 15 Ekim 1256 (24 Ramazan 654) şeklinde zikreder (s. 46); Aksarayî ise mezkûr kaynaklardan farklı ve hatalı olarak savaşın 1258 (656) yılında gerçekleştiğini ifade eder (**Müsâmeretü'l-ahbâr**, s. 31). Baybars el-Mansûrî de tıpkı Aksarayî gibi yanlış tarih vermekte (a.g.e., s. 26); Müneccimbaşî, savaşın 13 Ekim 1256 (22 Ramazan 654) tarihinde vuku bulduğunu, 14 Ekim'de Selçukluların yenilgisiyle sonuçlandığını yazar (**Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 87).

⁵⁵¹ Alâeddin Keykubad Hanı olarak da zikredilen han, Konya-Aksaray yolu üzerinde yer almakta ve Aksaray'a bir menzil mesafede bulunmaktadır. Bk. Osman Turan, "Selçuk Kervansarayları", **Bellekten**, s. 477; Abdüsselam Uluçam, "Sultan Hanı", **DİA**, C: XXXVII, s. 503-504.

⁵⁵² İbn Bîbî, C: II, s. 575-576; Abû'l-Farac, C: II, s. 562; a.mlf., **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, s. 27; **Anonim Selçuknâme**, s. 46; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-ahbâr**, s. 32; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 616-618; Müneccimbaşî, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 87. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 62; a.mlf., **İdare Mekanizmasının Rolü**, s. 140; Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, s. 334; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 153; a.mlf., "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", **XI. Türk Tarih Kongresi 05-09 Eylül 1990**, Ankara 1990, C: II, s. 717; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 124; Kansu Ekici, "Anadolu Selçuklu Devleti'nde Üç Kardeş Devri", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2005, s. 38; Kayalıoğlu, "II. İzzeddin Keykavus ve Zamanı", s. 39; Yıldız, "Mongol Rule in Thirteenth-Century Seljuk Anatolia", s. 275; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 83; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 252; a.mlf., "Kaykâ'üs", s. 814; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 224; Çelik, "Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti", s. 109; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 214; Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 65; a.mlf., **Türkiye**, s. 498; a.mlf., "Keykâvus II", **İA**, s. 643; Flemming, **Pamfilya, Pisidya ve Likya**, s. 34; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 148; Gordlevskiy, **Küçük Asya'da Selçuklular**, s. 54; Mustafa Uyar, "Moğol İstilâsı Döneminde Selçuklular", **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, Ankara 2012, s. 422; Ayönü, "Selçuklular ve Moğollar", s. 379; Besime Çakır, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dönüm Noktası Sultan Hanı Savaşı ve Kadı İzzeddin", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019, s. 43; Danışman, "Baycu Noyan'ın Hayatı ve Faaliyetleri", s. 71; Yalçın, "Baycu Noyan ve Askerî Faaliyetleri", s. 67; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 587; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 29-30; a.mlf., "Anadolu Selçukluları", **DİA**, s. 382; a.mlf. "Keykâvus", **DİA**, s. 356; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 317; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 179; Ayan, "Türkiye Selçuklularında Köle Emîrler (II): Şemseddin Yavtaş", s. 481; a.mlf., "Türkiye Selçukluları Devleti'nin Yıkılış Süreci", s. 188; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 85; Uyar, "Moğol İstilâsı Döneminde Selçuklular", s. 422; Mustafa Akkuş-Büşra Bağcı, "Hülâgû Han Döneminde Anadolu'da Görev Yapan Moğol Komutanları", **USAD**, Konya 2018, Sy. 9, s. 159.

⁵⁵³ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-ahbâr**, s. 32.

geçmiştir.⁵⁵⁴ Askerlerin direncinin kırılması, sultana olan dargınlıklar gibi sebeplerden ötürü Selçuklular büyük kayıplar verdiler. Bunların başında da Vezir İzzeddin Muhammed Razî gelmekteydi. Diğerlerinin aksine son nefesine dek mücadelesinden vazgeçmediğini, Moğollara boyun eğmeyi reddettiğini, onların doyumsuz isteklerine son verilmesi gerektiğini her fırsatta vurguladığı anlaşılan Selçuklu veziri bu savaşta şehit düştü.⁵⁵⁵ Onun yanı sıra 14 emîr ve 36 gulâm da Selçuklu cephesinde hayatını kaybedenler arasındaydı.⁵⁵⁶ Abû'l-Farac,⁵⁵⁷ Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş'ın ismini de savaş meydanında yaşamını yitirenler arasında zikretmekteyken, müellif Aksarayî⁵⁵⁸ onun uç vilâyetine giderken aldığı bir ok darbesi sonucu vefat ettiğini kaydetmektedir. Bu hususta İbn Bîbî ile Baybars Mansûrî ileriki hadiselerde Şemseddin Yavtaş'ın varlığından bahsettiği için onun yaşamına dair kesin bir hüküm vermek mümkün değildir.⁵⁵⁹ Cahen,⁵⁶⁰ Şemseddin Yavtaş'ın Mikhail Palaiologos ile birlikte kendi iktâ olan Kastamonu'ya kaçtığını ifade etmektedir. Moğolların safına geçtiği zikrolunan Emîr-i Âhur Fahreddin Arslandoğmuş ve Sultan İzzeddin'in yakın adamları ise bu kanlı muharebeden kaçarak Borgulu'ya sığındılar.⁵⁶¹

Faruk Sümer,⁵⁶² 1243 senesindeki Köseadağ Savaşı'nın ardından Selçuklu tarihini üç kategoride tasnif etmektedir; 1. Tâbilik Zamanı, 2. İşgal Zamanı, 3. Son Zaman. Onun terminolojisine göre 1243'ten itibaren tâbi bir devlet şeklinde nitelendirilen Türkiye Selçuklu Devleti, 1256'dan sonra tamamıyla Moğol işgali altına girmiştir. İki safha arasındaki farka bakıldığında, 1243-1256 yılları arasında Moğolların baskısı derinden hissedilmeye başlamış olsa da Selçukluların ödemekle yükümlü oldukları vergiler sarsıcı boyutlara ulaşmamıştı. Fakat Sultan Hanı'ndaki mağlubiyet sonrasında Selçukluların zaten epey azalmış olan gelirlerinden müteşekkil hazinesi, İlhanlıların hazinesine ve masraflarına hizmet eder hâle gelmiştir. Nitekim

⁵⁵⁴ Baybars Mansûrî, **a.g.e.**, s. 31-32; Aynî, **a.g.e.**, s. 36, 55; Akropolites, **Vekayinâme**, s. 133; Kılıç, **Nikiforos Grigoras'ın Romaiki İstoria Adlı Eserinin...**, s. 118. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 63; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 252; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 260; Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 65-66; a.mlf., **Türkiye**, s. 499; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 85.

⁵⁵⁵ İbn Bîbî, C: II, s. 576; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 32; **Anonim Selçuknâme**, s. 46; Müneccimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 87. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 63; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 124; Turan, **Türkiye**, s. 498; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 148; Çakır, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dönüm Noktası Sultan Hanı Savaşı ve Kadı İzzeddin", s. 44, 64; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 179. Kadı İzzeddin'in türbesi hakkında bk. Kâmil Şahin, "Konya Kadı İzzeddin Mâristân-ı Atik (Hastahanesi) ve Sultan Alâeddin Keykubat Dârüşşifâsı", **Vakıflar Dergisi**, Ankara 2007, C: XXX, s. 107.

⁵⁵⁶ **Anonim Selçuknâme**, s. 46. Krş. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 30.

⁵⁵⁷ C: II, s. 562.

⁵⁵⁸ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 32. Krş. Ayan, "Türkiye Selçuklularında Köle Emîrler (II): Şemseddin Yavtaş", s. 481.

⁵⁵⁹ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 30 n. 58.

⁵⁶⁰ **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 252. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 224.

⁵⁶¹ C: II, s. 577.

⁵⁶² "Anadolu'da Moğollar", s. 75.

askerî ve idarî kurumlarıyla büsbütün Moğolların kararlarına bağı olan Selçuklu Devleti, ekonomik hürriyetini de bu savaşıla yitirmiştir.

3.2. Sultan Hanı Savaşı Sonrası Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Firarı ve Konya'nın

Âkıbeti

Ordularının Moğollar karşısında yenilgiye uğradığını ve vezir dahil çok sayıda emîrinin şehit olduğunu haber alan Sultan II. İzzeddin Keykâvus, bulunduğu Konya'dan can havliyle ayrılmaya karar verdi. Onun bu kararı almasında, tıpkı savaşıa katılmamasında olduğu gibi yaşamını tehlikeye atmak istememesi etkiliydi. Her daim IV. Rükneddin Kılıç Arslan karşısında Türkmenlerin desteğine yaslanan, sözde Moğol karşıtı bir tutum sergileyen ve böylece Selçuklu halkının sevgisine mazhar olan II. Keykâvus, görülüyor ki geçmişte babası II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yaptığı gibi ilk mağlubiyetinde şehri terk ediyordu. Dahası, muhtelif yerlerden topladığı askerleri feda ederken kendisi savaş alanına gitmeye dahi tenezzül etmiyordu. O, Türkiye Selçuklu Devleti'nin tâbi hükümdarı olarak, bir kez olsun Moğolların huzuruna gitmeye cesaret göstermemiş, kendisi yerine kardeşlerini göndermiş, bunu da itaati kabul etmediği için yapıyormuş gibi göstererek sorumluluk almadaki isteksizliğini örtbas etmiştir. Halbuki o, bir sultan olmanın başlıca gereklerinden olan ordusuyla birlikte çarpışma yürekliliğini gösterememiştir. Üstelik kendisi buyurduğu hâlde, kardeşi IV. Kılıç Arslan Moğol hükümdarlarının huzuruna gittiği ve aldığı saltanat yarlığını uygulamaya teşebbüs ettiği için IV. Kılıç Arslan'a hain gözüyle bakılmasına sebebiyet vermiştir. Sultan Hanı Savaşı'yla da ağır bir darbe alan Selçukluları sultandan yoksun vaziyette, o zamana değin nasıl olduysa bir kez daha tüm kargaşalarla baş başa bırakıyordu. Bu muharebede dikkat çeken en belirgin farklılık, II. Keykâvus'un hem müstakil hem de müşterek saltanatı evresinde karşılaşılan isyankâr Türkmenlerin, millî bir mücadele unsuru olarak ortaya çıkmasıdır. Devlet adamlarının menfaat çatışmalarının dışında iç karışıklıklara sebep olan ve maddî/manevî Selçuklu askerî kaynaklarında ziyana sebebiyet veren Türkmenler, Moğollarla girilen mücadelede tüm özverileriyle Türkiye Selçuklu Devleti'ne destek olmuşlardır. Bu davranışları, İranlı devlet adamlarının yönetimde etkin hâle gelmesi ve kendilerinin finansal güçlük çekmelerine ilâveten Moğol baskısını ortadan kaldırmak istemeleriyle açıklanabilir. Söz edilen ilk hususta tepkilerini uçlardaki isyanlarla ortaya koyarlarken, Moğollar konusundaki rahatsızlıklarını göstermek için ise Sultan Hanı Savaşı'nda fırsat bulmuşlardır.

Nitekim Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Konya'dan ayrılarak Ahmedek⁵⁶³ Kapısı'ndan çıktı ve Alâiye'ye/Antalya'ya doğru yola koyuldu.⁵⁶⁴ Sultan Keykâvus, Konya'dan ayrılırken yanında ailesini, Hristiyan dayılarını, yakın adamlarını⁵⁶⁵ ve alabildiği kadar hazinesini⁵⁶⁶ götürdü.⁵⁶⁷ Bozulan düzenin, dağılan ordunun, kaçan sultanın ve başkenti muhasara eden Moğolların üzerine Selçukluların zâyiatını gidermek için devreye giren isim Üstâdü'd-dâr⁵⁶⁸ Nizameddin Ali b. İlâlmış oldu. Savaş meydanından kaçarak Konya'ya dönen emîrlerin, sultanın ortadan kaybolmasının da etkisiyle aralarında başlayan tartışmalarına son vererek,

⁵⁶³ İç kaledir. Bk. İbrahim Hakkı Konyalı, **Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi**, Konya 1964, s. 129-130; Tuncer Baykara, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, Ankara 1985, s. 33, 38; a.mlf., **Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İzmir 1990, s. 111-112.

⁵⁶⁴ İbn Bîbî, C: II, s. 577; Abû'l-Farac, sultanın Ninevâ hududundaki iç ülkelere kaçtığını kaydeder (C: II, s. 562; a.mlf., **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, s. 27); **Anonim Selçuknâme**'nin müellifi Antalya'dan bahsetmeksizin Sultan Keykâvus'un doğrudan Leşkerî vilâyetine gittiğini ifade etmektedir. II. Theodoros Laskaris'in hükümdarlığının geçerli olduğu memleket düşünüldüğünde İznik İmparatorluğu kastedilmiş olmalı (s. 46); Aksarayî, hadiseleri birbirine karıştırarak Keykâvus'un İstanbul'a gittiğini kaydetmiştir (**Müsâmeretü'l-ahbâr**, s. 32); Müneccimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 87; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 618; Mehmed Neşrî, **Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi**, haz. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, Ankara 1949, C: I, 39. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 64; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 153; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 253; Galstyan, **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, s. 43; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 254; Turan, **Türkiye**, s. 498; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 149; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 587-588; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 30; a.mlf. "Keykâvus II", **DİA**, s. 356; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 180; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 85; Uyar, "Moğol İstilas Döneminde Selçuklular", s. 422; Ayşe Dudu Kuşçu, "Moğol İşgaline Karşı İstiklâl Hareketlerinin Sembolik Sultanı II. İzzeddin Keykâvus", **Cappadocia Journal of History and Social Sciences**, Vol. 9, 2017, s. 94; a.mlf., "Aksaray'da Geçen İki Mücadele", s. 109.

⁵⁶⁵ İbn Bîbî, Sultan İzzeddin'le birlikte gidenler arasında Şarâbsâlâr Hüsameddin Akbaş/Aktaş, Kondistabl (emîr-i âhur) ve onun kardeşi Emîr-i meydanın isimlerini kaydetmektedir (II, 577). Şarâbsâlâr (şarâbdâr) hakkında bk. Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 135-137. Kondistabl ve emîr-i meydan unvanlarıyla zikredilenlerin II. Keykâvus'un Hristiyan dayıları olma ihtimali bulunmaktadır. Aksarayî ise bu yolculukta Sultan İzzeddin'in yanında bulunanları Emîr-i âhur Uğurlu, Taştî Hüsam, Hacı Baba ve diğerleri şeklinde ifade etmektedir (**Müsâmeretü'l-ahbâr**, s. 32). Taştî (Taştâr) ismiyle anılan saray görevlisi hakkında bk. Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 84; Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 131-132; a.mlf., "Selçuklular'da Taştâr Müessesesi", **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir 1999, s. 57-61; a.mlf., "Taştâr", **DİA**, C: XL, s. 161-162; Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, s. 97-98.

⁵⁶⁶ İbn Bîbî'nin kaydına bakılırsa II. İzzeddin Keykâvus sahip olduklarını Konya'da bırakarak şehirden ayrılmıştır (C: II, s. 577). Buna karşılık IV. Rükneddin Kılıç Arslan mektubunda, Konya'ya geldiğinde hazineyi boş bulduğunu ifade ediyor (Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 62). Mezîkûr savaş ve dahası memleketin dört bir yanından getirilen ücretli askerler için büyük ölçekte harcama yapılmış olmasının yanı sıra sultanın da maiyetiyle birlikte çıktığı yolculukta gideceği yere kadar sağ salim varabilmesi için yüklü miktarda mal varlığının olması gerekir. Bu sebeple Sultan İzzeddin'in mağlubiyet üzerine planlı, tasarlanmış bir şekilde firar ettiğini göz önünde bulundurulduğunda hazinenin boşaltılmış olması pek tabiidir.

⁵⁶⁷ İbn Bîbî, II, 576-577. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 64; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 153; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 227; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 260; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 254; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 587-588; Muharrem Kesik, "Konya'yı Moğol İşgalinden Selçuklu Hatibi Kurtarmıştı", **Tematik Selçuklu Tarihi**, İstanbul 2020, s. 175.

⁵⁶⁸ Türkiye Selçuklularında "Vekîl-i Hâs" nisbesiyle de anılan görevli, hazine gelirlerinden bir kısmını saraydaki mutfak ve ahır gibi yerlerdeki masraflara harcamak, sarayın masraflarını denetlemekle yükümlü kimsedir. Bu saray görevlisi hakkında tafsilâtı için bk. Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 80; Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, s. 98; Sadi S. Kucur, "Vekîl-i Hâsslık ve Selçuklu Saraylarında Üstâdü'd-dârlık", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, İstanbul 2006, Sy. 14, s. 1-10; Amalia Levanoni, "Üstâdâr", **EI²**, C: X, s. 925; Fatih Yahya Ayaz, "Üstâdüddâr", **DİA**, C: XLII, s. 393-395.

Selçuklu halkına Moğol yıkımının önüne geçebilmek için topyekûn bir fedakârlık çağrısında bulundu. Bu amaçla da Moğollara verilecek tuzgu⁵⁶⁹ (hediye) için hazırlıklara başladı.⁵⁷⁰

Konya'nın Baycu'nun yıkımından ve Moğol felâketinden kurtuluşu hususunda muhtelif rivayetler bulunmaktadır. Müellif İbn Bîbî,⁵⁷¹ Nizâmeddin İlalmış'ın gayretlerine mâl etmekteyken, Baybars Mansûrî,⁵⁷² hatibin, yanına eşine ve kendisine ait kıymetli eşyaları alarak camiye gidip, Cuma günü hutbesinde halka canlarını kurtarmak için mallarını feda etmeleri gerektiğini söyleyen hararetli bir konuşma yaptığını ve böylelikle elde ettiği geliri Baycu'ya götürdüğünü zikreder. Arap müellifler, Baycu'nun otağına giden hatibin av dolayısıyla Moğol kumandanını bulamadığını fakat beraberinde getirdiği eşyaları onun eşine teslim ettiğini ve bu esnada da hatunun ikram ettiği içkiyi haram olduğu gerekçesiyle hatibin içmemesi bahsiyle aralarında dinî bir sohbet geçtiğini de belirtmektedirler. Rivayete göre Moğol hatunu hatibin sözlerinden etkilenerek Müslüman olmuş, hatibi de babası kabul etmiştir. Baycu'nun Konya'yı eşine vereceğini söylemesi üzerine hatun "*onu ben babama hediye ettim*" demiştir. Nihayetinde hatip sayesinde Konya kurtuluşa ermiştir.⁵⁷³ *Anonim Selçuknâme*'de⁵⁷⁴ bu hadiseye ilişkin İbn Bîbî'nin ifadesine uygun olarak Konya'yı yıkmaya and içen Baycu'ya karşın Nizâmeddin İlalmış, dört araba yükü kırmızı altına eş değer dört katır yükü miktarındaki emtiayla yalnızca Konya Kalesi surlarının yıkılması suretiyle Baycu'dan şehri muhafaza etmiştir. Eflakî, kentin kurtarılmasında etkin rol oynayan zâtın Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî olduğunu zikreder. Mevlevî kaynağına göre, Baycu Konya'ya girdiğinde bir tepede kuşluk namazı kılmakta olan Mevlânâ'yı görür, üstelik Baycu'nun çadırı da o tepenin altında kuruludur. Bunun üzerine Mevlânâ'ya karşı harekete geçen Moğolların ne askerlerinin attığı oklar yerini bulur ne de atlar kıpırdar. Nitekim Baycu'nun bizzat attığı oklar da geri döner ve Mevlânâ'ya isabet etmez, onu öldürmeyi başaramaz. Tanık oldukları bu olağanüstü hadise karşısında geri çekilerek, aldıkları

⁵⁶⁹ Bk. Merçil, "‘Tuzgu’ Kelimesi ve Selçuklu Devrinde Kullanılışı", s. 73-78; Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, s. 603-604.

⁵⁷⁰ İbn Bîbî, C: II, s. 577. Krş. Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi**, s. 196; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 124-125; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 253; Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 81; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 227; Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 66; a.mlf., **Türkiye**, s. 499; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 149; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 317; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 180.

⁵⁷¹ C: II, s. 577.

⁵⁷² a.g.e., s. 32-33. Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 253; Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 66-67.

⁵⁷³ Kesik, "Konya'yı Moğol İşgalinden Selçuklu Hatibi Kurtarmıştı", s. 176-177.

⁵⁷⁴ s. 46.

mallar mukabilinde halkın canını bağışlarlar. Baycu Noyan, askerlerine savaşı bitirmelerini emreder ve böylece Moğollar Filubad Sahrası'na⁵⁷⁵ gider.⁵⁷⁶

Konya'dan firar eden II. İzzeddin Keykâvus, bir müddet Alâie'de kaldıktan sonra Antalya'ya gitti. Burada ikamet ettiği sırada duvarda gözüne ilişen bir yarıktaki yüklü meblağda hazine⁵⁷⁷ buldu.⁵⁷⁸ Bu esnada dedesi Baycu Noyan'ın emriyle 1000 kişilik süvari birliği eşliğinde yola çıkan Yisutay⁵⁷⁹ (Bisutay), Konya'ya geri getirmek amacıyla firarî sultanı takip etmekteydi. Fakat o Antalya'ya vardığında çok geçti, zira II. Keykâvus maiyetiyle birlikte Denizli'ye (Lâdik) gitmişti. Akabinde Denizli'ye doğru hareket eden Yisutay, elçiler aracılığıyla sultana haber göndererek “*babasının*” (Baycu'nun) onu huzuruna çağırdığını ve ivedilikle emri yerine getirmesini bildirdi. Sultan II. İzzeddin Keykâvus verdiği yanıtta Baycu'dan “*pederim*” diye bahsederek -bir Selçuklu sultanın hitabı açısından oldukça ilginç ve bir o kadar da nadir rastlanan bir ifadedir- gecikmesinin ve bu zamana değin aksattığı emirlerin gerekçesi olarak yanındaki devlet adamlarını suçlamış, mümkün olan en yakın vakitte geleceğini ve kendini affettireceğini söylemiş; bir nevi lâf cambazlığı yaparak beraberinde bulunanların, Moğol askerlerinin sayıca çokluğundan dolayı çıkmaktan imtinâ ettiklerini, ancak birkaç menzil uzaklaşırlarsa yola koyulabileceğini, nitekim hâlihazırda “*babasının*” yanına gitmek için sabırsızlandığını dile getirmiştir. II. Keykâvus'un bu söylemlerindeki samimiyetine kanan Yisutay, arkasından geleceklerini umarak takrîbi iki menzil kadar uzaklaştı. Ancak işler Moğol kumandanının beklediği gibi yürümedi. Firarı için uygun ortamı sağlayan II. Keykâvus, doğruca Bizans İmparatoru II. Theodoros Laskaris'in yanına iltica etti.⁵⁸⁰ II. İzzeddin

⁵⁷⁵ Konya'nın batısında yer alan Hocacihan bölgesindeki Filobad Sarayı'dır. Bk. Ahmet Çaycı-Zekeriya Şimşir, “HABERLER/KONYA FİLOBAD SARAYI BULUNDU”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2019, Sy. 4, s. 301-310.

⁵⁷⁶ *Ariflerin Menkıbeleri*, (trc. Tahsin Yazıcı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, C. I, s. 250-251. Krş. Sara Nur Yıldız, “Baiju: The Mongol Conqueror at the Crossfire of Dynastic Struggle”, *Along the Silk Roads in Mongol Eurasia: Generals, Merchants and Intellectuals*, ed. Michal Biran, Francesca Fiaschetti and Jonathan Brack, University of California Press 2020, s. 52.

⁵⁷⁷ İbn Bîbî, C: II, s. 501; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk* s. 619-620; Müneccimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, C: II, s. 87. Müelliflerin ittifak eden ifadelerine göre, bu 100.000 gümüş Alâi dirhem, 10.000 kızıl dinar ve birçok kıymetli eşyadan müteşekkil hazineyi bulan Sultan II. İzzeddin Keykâvus, merhum dedesi I. Alâeddin Keykubâd'ın ihtiyaç hâlinde kullanmaları için evlâtlarına bıraktığını düşünmekteydi.

⁵⁷⁸ İbn Bîbî, C: II, s. 578; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk* s. 619. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 501.

⁵⁷⁹ Bu ismi, M. Nuri Gençosman “Baysutay” (İbn Bîbî, *Anadolu Selçukî Devletleri Tarihi (İbni Bîbî'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden)*, s. 260); Mürsel Öztürk, “Yisutay” (İbn Bîbî, C: II, s. 578); Ali Öngül, “Biysubay” (*Câmi'ud-Düvel*, C: II, s. 88); Osman Turan “Yisutay” (*Türkiye*, s. 501); A. Sevim-E. Merçil, tarafından da “Yisutay” (*Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 588) şeklinde kaydetmiştir.

⁵⁸⁰ İbn Bîbî, C: II, s. 578; Anonim *Selçuknâme*, s. 46; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, 620; Müneccimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, II, 88. Krş. Tuncer Baykara, *Denizli Tarihi (İkinci Kısım) 1070-1429*, İstanbul 1969, 30-31; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri*, s. 153; a.mlf., “Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları”, s. 717; Uyumaz, *Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler*, s. 90-91; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C: II, s. 228; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 261; Rice, *Anadolu Selçuklu Tarihi*, s. 77; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 255; Turan, *Türkiye*, s. 501; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s. 30-31; a.mlf., “Keykâvus II”, *DİA*, XXV, 356;

Keykâvus'un sığınmak için II. Theodoros Laskaris'i⁵⁸¹ tercih etmesi, aralarındaki dostluk anlaşmasına istinaden mâkul bir seçimdi. Nitekim o, Bizans imparatoru tarafından da umduğu gibi bir karşılama görmüş, tarafına da çok sayıda hediye bahşedilmiştir.⁵⁸²

Bizanslı tarihçi Pachymeres, Tatarlar tarafından desteklenen IV. Rükneddin Kılıç Arslan'la sürekli ihtilâf hâlinde bulunan II. İzzeddin Keykâvus'un antlaşma akdetmek için II. Theodoros ile bir araya geldiğini ifade etse de II. Keykâvus ile II. Laskaris arasındaki münasebetlerin bu kadarla sınırlı kaldığını zikreder. Yazar, II. Theodoros Laskaris'in, Türklerin ülkesini istilâ eden Tatarlardan korktuğu için Keykâvus'un IV. Kılıç Arslan'la olan mücadelesinde yanında yer almaktan çekindiğini ve hatta konunun görüşüldüğü bir mecliste kale surlarını yıkmak suretiyle II. İzzeddin Keykâvus'a yardım etmeyi teklif eden bir kimseyi oradan kovduğunu belirtir. Nitekim Pachymeres, II. Keykâvus'un İmparator Theodoros Laskaris tarafından geri çevrildiğini ve Selçuklu sultanının imparatorun desteğinden istifade edemediğini zikreder.⁵⁸³

3.3. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus'a Mektubu ve Mektubun Değerlendirilmesi

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Müslümanlar ile Moğollar arasındaki husumetin fitilini ateşleyen ve Selçukluların böylesine müşkül bir hâlde olmalarına yol açanın Muhammed Hârizmşah (1200-1220) olduğunu söyleyerek söze başlar ve olanlardan Türkistan askerine karşı gelenleri mesul tutar. İki taraf arasındaki ilk barış temaslarının Mühezzebüddin Ali vasıtasıyla gerçekleştiğini, haleflerinin de bunu sürdürdüğünü ifade eder. Fakat ilerleyen safhalarda gerek vezirlerin gerekse devlet erkânının Baycu Noyan'ın isteklerini karşılamayıp itaatkâr davranmamasından dolayı da sitem eder. IV. Kılıç Arslan aynı zamanda, kendi adına yapılması gereken en doğru şeyin iki kardeşin Baycu'nun huzuruna beraber giderek rızasını kazanmak olduğunu da söylemektedir.

IV. Kılıç Arslan'ın mektubunda Sultan Hanı Savaşı hakkında dikkate şâyan ve kaynaklardaki bilgileri tamamlayıcı ifadeler de bulunmaktadır. O, Selçukluların gece Moğol atlarını çaldıklarını bu yüzden memlekette büyük yıkımlar yaşandığını ve Moğolların bununla da yetinmeyerek Sultan Hanı (Alâeddin Kervansarayı) yakınlarında halkı âdeta katlettiğinden

Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 318; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 180; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 85.

⁵⁸¹ Selçukluların Moğollar karşısındaki yenilgisini haber alan II. Theodoros Laskaris, süratle Anadolu'ya gelmiştir. Bu manevrası Selçuklular için üzüldüğünden değil, kendi ülkesinin selâmetinden endişe duymasından kaynaklanıyordu. Bk. Akropolites, **Vekayinâme**, s. 134. Krş. Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 260-261.

⁵⁸² Akropolites, **Vekayinâme**, s. 138. Krş. Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 261.

⁵⁸³ Pachymeres, **Bizanslı Gözüyle Türkler**, s. 104-105.

bahseder. Buradan hareketle Moğol atlarının çalınma hadisesinin savaş kararından evvel ve muharebeyi tetikleyen âmillerden birisi olduğu, bu yüzden Baycu'nun Aksaray'a varana dek geçtiği yerleri tahrip ettiği anlaşılmaktadır. Öte yandan Sultan Kılıç Arslan ifadesinde, Moğollardan çok az sayıda askerin geldiğini aksi takdirde Selçuklulardan kimsenin sağ çıkamayacağına da işaret etmektedir.

Sultan Kılıç Arslan, dönemin kaynaklarının aksine ağabeyi kaçtıktan sonra devlet adamlarının desteğiyle hapsedildiği yerden çıkıp sultandan yoksun kalan başkent Konya'ya vardığında hazinenin boş olduğunu, İzzeddin Keykâvus'un ne var ne yoksa toplayıp yanında götürdüğünü yazmaktadır. Muharebenin ve II. Keykâvus'un firarının akabinde vaziyetin ne olacağı, neler yapılabileceği hususunda görüşüldükten sonra IV. Kılıç Arslan'ın ağabeyine 27 Kasım 1256 (8 Zilkade 654) tarihinde Baycu Noyan'ın huzuruna gideceğini ve onun da muhakkak gelmesi gerektiğine dair bir çağrıda bulunduğu görülmektedir. Bu doğrultuda da aracılık etme görevi, atalarının da hizmetinde bulunmuş olan, Tercüman Emîr Zahîreddin Resûl b. Hasan'a tevcih edilmiştir. Kılıç Arslan sözlerine, İzzeddin Keykâvus'a Emîr Zahîreddin'in dediklerine değer vererek riayet etmesini ve kardeşçe birlik olmalarını aksi takdirde Moğolların Alanya ve Alâiye sahillerine kadar ilerleyeceklerini ve çocuklar dahil tüm halkın zâyi olacağını bildirerek son verir.⁵⁸⁴

Türkiye Selçukluları dönemine ait ve günümüze kadar ulaşan nadir resmî vesikalardan olan bu mektup, birinci elden kaynak olması nedeniyle büyük bir ehemmiyete sahiptir. Her ne kadar çağdaş müelliflerin kayıtlarından sultanların Moğol istilâsına karşı tutumlarını tespit etmek mümkün olsa da, mezkûr belge daha net bir panorama ortaya koymaktadır. IV. Rükneddin Kılıç Arslan, devletin ekonomisinin ve askerî gücünün, Moğollarla mukavemet edebilecek yeterlilikte olmadığına bilincinde yeni sultan olarak II. Keykâvus'un aksine daima tam teslimiyeti, kazanamayacağını bildiği bir muharebeye girilmemesini, böylece halkının da suçsuz, boş yere zorluk çekmemesini savunmuştur. Hatta daha da ileri giderek Moğol kumandanını “baba” bilmiştir.

3.4. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Sultan İlân Edilmesi ve Selçuklu İdaresinin Yeniden Tesisi

II. İzzeddin Keykâvus'un firar ettiğinin anlaşılmasının üzerine devletin ileri gelen emîrleri IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hapis tutulduğu Borgulu'ya giderek durumu istişare ettiler. Melik IV. Kılıç Arslan'ın huzurunda toplanan grupta bulunanlar arasında İbn Bîbî,⁵⁸⁵

⁵⁸⁴ Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 61-63.

⁵⁸⁵ C: II, s. 577.

yalnızca Emîr Arslandoğmuş'un adını zikreder. Müellif Aksarayî,⁵⁸⁶ Pervâne Nizâmeddin Hurşid ve Emîr-i hâcib Muînüddin Süleyman'ın da bulunduğunu ifade eder. *Anonim Selçuknâme*'de⁵⁸⁷ ise her üç emîrin de Borgulu'daki Rükneddin huzurunda bir araya gelip onu alarak Konya'ya getirdikleri kaydedilmektedir. Nitekim, o zamana değin hayatını uzun mesafeler kat ederek çıktığı seyahatlerde veyahut da vatanında mahpus geçiren IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanata getirilmesine karar verdiler; onu alarak Konya'nın yolunu tuttular. Yapılan büyük bir törenle IV. Rükneddin Kılıç Arslan yeni Türkiye Selçuklu Devleti sultanı ilân edildi (Mart 1257).⁵⁸⁸ Büyük bir kalabalık huzurunda düzenlenen merasimde tahtın yeniden sahibi olan Sultan IV. Kılıç Arslan, Şemseddin Kaducuk'un uzattığı fermanı okuyarak "*el-minnetullah*" damgası bastı; baktığı birkaç davayla da halkın önünde saltanatını resmîleştirdi.⁵⁸⁹

Taht değişikliklerinde ekseriyetle olduğu gibi idarî kadroda da birtakım görev tayinleri yapıldı. İlk etapta vezirliğe atanan isim Şemseddin Kaducuk⁵⁹⁰ idi. Ne yazık ki, kendisinin görevi kısa sürdü. Yakalandığı hastalık sonucunda takribî bir ay sonra hayatını kaybetti. Hâl böyle olunca vezâret makamı, kaynaklarda pervâne ve hazineci (hazâin) görevlerinin yanı sıra Moğollarla Selçuklular arasındaki irtibatı sağlayan, bu dönemde sıkça ismi zikredilen önemli kimselerden Nizâmeddin Hurşid'e teklif edildi. Ancak o bunu kabul etmeyerek nâiblik için el öptü. Zaten o, daha önceden hem vezâret hem de nâiblik görevine getirilmiş, son olarak da pervâne vazifesini icra etmekteydi. Seleflerinin başına gelenleri, vazifelerinin bedelini canlarıyla ödediklerini bilen Nizâmeddin Hurşid'in sultandan sonra en yetkili makam sayılan vezâreti istememesi pek tabiidir. Her ne kadar kendince temkinli de olsa kısa bir süre sonra o da hayatını kaybedecekti. Öte yandan Emîr Nizâmeddin'in nâibliğe tayini ile pervânelik mansıbı boş kaldı. Pervânelik vazifesi de ileride yönetimde hâkim güç hâline gelecek ve Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ölümüne sebep olacak Muînüddin Süleyman'a tevcih edildi. Dolayısıyla, şehirlere yeni vâliler ve sübaşılar atandı.⁵⁹¹

⁵⁸⁶ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 33. Krş. Nihal Gezen, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saltanat Naipleri ve Saltanat Naiplerinin İktidar Üzerine Etkileri", **IBAD Sosyal Bilimler Dergisi**, 2019 (Özel Sayı), s. 291-292.

⁵⁸⁷ s. 46.

⁵⁸⁸ İbn Bibî, C: II, s. 577; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 618-619; Müneccimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 88. Abû'l-Farac, Sultan Rükneddin'i hapisten çıkararak sultan ilân edenin Baycu Noyan olduğunu ve bunun 1256 yılında gerçekleştiğini zikreder (C: II, s. 562-563; a.mlf., **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, s. 27). Krş. Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 83; Turan, **Türkiye**, s. 5012-502; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 31; Uyar, "Moğol İstilas Döneminde Selçuklular", s. 423; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 318; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 85.

⁵⁸⁹ İbn Bibî, C: II, s. 577; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 619.

⁵⁹⁰ Karatay Medresesi'nde ve ardından da Arslandoğmuş'un Atabekiyye Medresesi'nde müderrislik yapmış olan devrin önemli ilim adamlarından birisidir. Bk. Turan, "Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", s. 72-73.

⁵⁹¹ İbn Bibî, C: II, s. 577. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 65; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 253; O. Turan, Muînüddin Süleyman'ın pervâneliğe getirilmesinin Nizâmeddin Hurşid'in Moğollar tarafından öldürülmesinden sonra gerçekleştiğini yazmaktadır (**Türkiye**, s. 503); Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 85; Carole Hillenbrand, "Mu'in al-Din Parwana", **EI²**, C: VII, s. 479; Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", s. 91.

Tüm bu hadiseler yaşanırken Baycu Noyan, kış mevsimini kendisine kışlak olarak seçtiği Aksaray'da geçirdi,⁵⁹² orada kaldığı müddet boyunca hava mevsim normallerinin üzerinde bir sıcaklıkta seyretti ve Aksaray'ın ifadesine göre,⁵⁹³ Müslümanların derilerini yüzen Moğollar post gereksinimi dahi duymadı. Yine aynı müellif, Baycu'nun Anadolu'da bulunduğu süre zarfında tarım ve ticarete düzenin, âdil bir yönetimin hâkim olduğunu belirtmektedir.⁵⁹⁴ Genceli Kiragos,⁵⁹⁵ Sultan İzzeddin'in Alâiye'ye kaçtığını ifade ettiği bahiste Moğolların Muhit Denizi'ne kadar uzanan bölgedeki tüm halkın kılıçtan geçirildiğini belirtir. Öte yandan mezkûr yerde anlatıldığı üzere torunu Yisutay'ı, firarda olan II. İzzeddin Keykâvus'u geri getirmekle görevlendirmiş olan Baycu, süreç kesin bir neticeye ulaşana kadar beklemiş ve devlet işleriyle meşgul olmamıştır. Onun bu stratejisinin altında yatan asıl sebep, zaten kendi tâbiyetine aldığı ve istediği gibi yönlendirebileceği IV. Kılıç Arslan'dan ziyade Selçuklu ülkesinin geniş bir kesimi tarafından desteklenen II. Keykâvus'u yanında tutabilmektir.⁵⁹⁶ Fakat IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın yazdığı mektup ve Baycu Noyan'ın gönderdiği Moğol süvarilerinin Sultan II. İzzeddin Keykâvus'u döndürmek için sarf ettiği tüm çabalar sonuçsuz kalmış ve bir türlü onu ikna etmeyi başaramamışlardır.

Diğer taraftan özgürlüğüne kavuşan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, mektubunda da belirttiği üzere gerekli hazırlıkların tamamlanmasının ardından 8 Zilkade 654 (27 Kasım 1256) tarihinde Nâib Nizâmeddin Hurşid ve Pervâne Muînüddin Süleyman ile birlikte Baycu Noyan'ın huzuruna gitti. Aksaray'daki Baycu Noyan, huzuruna kabul ettiği Kılıç Arslan'ı memnuniyet ve ikramla karşıladı.⁵⁹⁷ Bu esnada da kendisine verilen görevi yerine getiremeyen, İzzeddin Keykâvus'un aldattıcı sözlerine inanıp onu almadan gelen Yisutay Anadolu'ya döndü ve dedesi Baycu'nun hışmına mâruz kaldı. Son umudunu da böylelikle kaybeden Baycu, çıkar yolu kalmadığı ve ona IV. Kılıç Arslan'dan başka kimsenin daha sadık olamayacağını anlayınca Kılıç Arslan'a olan ihtiramı arttı ve nihayetinde 5 Mart 1257 (16 Safer 655)⁵⁹⁸ tarihinde onun

⁵⁹² Mustafa Uyar, "İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Önemli Yaylak ve Kışlakları", **Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan**, İstanbul 2013, s. 247.

⁵⁹³ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 33.

⁵⁹⁴ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 33.

⁵⁹⁵ **Moğol İstilas 1220-1265**, s. 128. Sebastatsi de paralel olarak Tatarların denize kadar mevcut tüm devletleri zapt ettiklerini ve her birine hâkimiyetlerini kabul ettirdiklerini ifade eder (Galstyan, "Sebastatsi Vakayinamesi'nden Bir Bölüm", **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, s. 43).

⁵⁹⁶ Kaymaz, **Pervâne**, s. 66-67.

⁵⁹⁷ İbn Bibî, C: II, s. 577. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 67.

⁵⁹⁸ Bu tarih, **Anonim Selçuknâme**'de yine 16 Safer gününe işaret edilmiş fakat yıl olarak 654 senesi kaydedilmiştir (s. 46).

saltanatını onayladı. Böylelikle Selçuklu tarihinde bir ilk yaşandı ve Moğolların müdahalesiyle sultan değişti.⁵⁹⁹

IV. Kılıç Arslan'ın yanında bulunan Selçuklu ricâli, Konya'dayken topladıkları mal ve paraları sunarak Baycu Noyan ile sulh anlaşması imzaladılar. Buna rağmen saltanatı tasdiklenen, barış yoluyla halkının ve ülkesinin emniyetini temin eden Sultan Rükneddin bir süre Konya'ya giremedi; Baycu'nun kararıyla Kızıl Virân⁶⁰⁰ havalisinde ikamete mecbur edildi. Dolayısıyla başkentteki Selçuklu tahtı, sabık sultanın gidişi ve Sultan IV. Kılıç Arslan'ın alıkonulmasıyla bir müddet hükümdardan yoksun kaldı.⁶⁰¹ Esasında II. Keykâvus'un Konya'yı terkinin hemen akabinde tahta oturabilecek olan Kılıç Arslan'ın bir Selçuklu sultanı olarak han bile değil sadece bir komutan olan Baycu'dan onay beklemesi, değil ülkeye hükmetmesi, şehre dahi girmek için Moğolların iznine muhtaç olması Selçukluların ne denli zor duruma düştüklerinin acı bir gerçeğidir.

Baycu Noyan Mugan'a geri dönme vakti geldiğinde, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yeni sultanı Kılıç Arslan'a Konya'ya girebilmesi için surları yıkmayı şart koştu. Sultan ise atalarının kabirlerinin etrafındakiler hariç şehrin dışında yer alan kalelerin duvarlarının yıkılması için Baycu'yu ikna etti.⁶⁰² Moğollar, bir sonraki gelişlerinde herhangi bir mukavemetle karşılaşmamak; alınan vergilerle ekonomisini, yaptıkları kısımla askerî gücünü ve hatta tâbiyetlerine aldıkları sultanlarıyla idaresini tamamıyla kontrol ettikleri Selçukluların bu defa da yönetim merkezinin surlarını yıkarak devleti rahatlıkla gözlenebilir hâle getirmeyi amaçlamışlardır. Baycu Noyan, şehri yıkacağına dair and içmesine rağmen sözünü yerine getirmedi. Sebebi ise elbette Türklere acıyıp merhamet ettiğinden değil, kendi menfaatini düşündüğü içindi. Eğer yemin ettiği gibi ordusu şehri yakıp yıksaydı, onlara vergi verecek bir halk, tarım yapacak bir çiftçi ve onları yönetecek itaatkâr bir sultan ortada kalmayacaktı. Moğolların asıl isteği toprağın işlemeye devam ettiği, üretimin sürdüğü ve doğrudan

⁵⁹⁹ İbn Bîbî, C: II, s. 578-579; Abû'l-Farac, C: II, s. 562-563; a.mlf., *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, 27; Anonim *Selçuknâme*, s. 46; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 33; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 620; Müneccimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, C: II, s. 88. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 67; a.mlf., *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü*, s. 141; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 153; a.mlf. "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", s. 717; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 126; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 253; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C: II, s. 228; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 261; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 256; Gordlevskiy, *Küçük Asya'da Selçuklular*, s. 54; Turan, *Türkiye*, s. 502-503; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 588; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 318; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 180; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 85; Kuşçu, "Moğol İşgaline Karşı İstiklâl Hareketlerinin Sembolik Sultanı II. İzzeddin Keykâvus", s. 94.

⁶⁰⁰ Konya'nın batısında bulunmaktadır. Ilgın (Âb-ı Germ).

⁶⁰¹ İbn Bîbî, C: II, s. 579. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 67; Turan, *Türkiye*, s. 503.

⁶⁰² İbn Bîbî, C: II, s. 579; Anonim *Selçuknâme*'de Konya Kalesi'nin burçlarının yıkılacağına söz verildiği zikredilir (s. 46). Krş. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 130; Kaymaz, *Pervâne*, s. 67; Yıldız, "Mongol Rule in Thirteenth-Century Seljuk Anatolia", s. 283; Patricia Blessing, *Moğol Fethinden Sonra Anadolu'nun Yeniden İnşası Rum Diyarından İslamî Mimari, 1240-1330*, trc. Merve Özkılıç, İstanbul 2018, s. 33, 48.

kendilerine bağımlı olan bir toplum inşa etmekte. Nitekim bu ideallerini, Köseadağ'dan o zamana değin yaklaşık 14 yıldır Selçuklular üzerinde kurdukları baskı ve kanlı çarpışmalarla gerçekleştiren Moğollar, sömürü niyetlerini de açıkça belli etmekte bir beis görmüyorlardı. Bu sebeple Baycu, Moğolların şehre girmesine müsaade etmedi ve zarurî durumlarda 50 kişiden oluşan kıtalar hâlinde geçişlerine izin verdi.⁶⁰³

Diğer taraftan Moğolların rızasını kazanmaya çalışan, Selçukluların bu süreci en az can ve mal kaybıyla atlatması için gayret sarf eden Nizâmeddin Hurşid ile Muînüddin Süleyman Pervâne, Baycu Noyan'ın ordusunun ihtiyaçlarını sağlamak⁶⁰⁴ adına Selçuklu ülkesinin her bir köşesine fermanlar göndererek halktan sürekli tağar (erzak)⁶⁰⁵ toplamakla meşgullerdi.⁶⁰⁶ Buna mukabil Baycu sözünün arkasında dursa da onunla birlikte gelen Yasavur Noyan'ın oğlu ve aynı zamanda Sultan Hanı Savaşı'nda çok sayıda emîrin ölümünden sorumlu olan Hoca Noyan'ın isteklerinin ardı arkası kesilmek bilmiyordu. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Kızıl Virân'da ikamet ettiği esnada bir gün Baycu Noyan için ziyafet tertip etti. Düzenlenen yemekte Hoca Noyan zehirlenerek hayatını kaybetti. Yaşanan bu olaydan Nizâmeddin Hurşid sorumlu tutuldu ve Moğollar tarafından öldürüldü.⁶⁰⁷ Hoca Noyan'ın ölüm hadisesi hakkında kaynaklarda farklı rivayetler bulunmakta. İbn Bîbî,⁶⁰⁸ Hoca Noyan'ın, Nâib Nizâmeddin Hurşid tarafından soyularak bıçağın ucuyla kendisine uzatılan armudu yedikten sonra sırtına saplanan bir ağrı nedeniyle orada can verdiğini ifade eder. Müellife göre onun ölümünden mesul tutan Nizâmeddin Hurşid, çarpmıha gerilerek işkenceyle katledilmiştir. Konu hakkında bilgi veren bir diğer müverrih Aksarayî,⁶⁰⁹ Hoca Noyan'ın bir suikast kurbanı olduğunu aktarmaktadır. Onun kaydına göre, bu zehirlenme hadisesi Nizâmeddin Hurşid ve Muînüddin Süleyman'ın Türkiye Selçuklu Devleti'nin selâmeti için hazırladığı bir plan neticesinde gerçekleşmiştir. İçerisinde zehir bulunan yüzüğü olan Nizâmeddin Hurşid, Hoca Noyan'a verdiği şarabın içerisine yüzüğünden zehir dökmüş, zehirli şarabı içen Hoca Noyan üç gün sonra ölmüştür. Suçlu bulunan Nizâmeddin Hurşid ise yakalanıp öldürülmüştür. Çalışmanın konusundan uzun yıllar

⁶⁰³ Baybars el-Mansûrî, **a.g.e.**, s. 33.

⁶⁰⁴ Hülâgû Han, Baycu'yu Anadolu'ya gönderirken erzak temini emri vermiştir.

⁶⁰⁵ Bk. Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 366.

⁶⁰⁶ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 33. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 67-68; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 150.

⁶⁰⁷ Kaymaz, **Pervâne**, s. 68; R. Turan, **Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması (Vezîr ve Dîvân)**, s. 119; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 253; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 228; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 256; Turan, **Türkiye**, s. 503; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 30; Akkuş-Bağcı, "Hülâgû Han Döneminde Anadolu'da Görev Yapan Moğol Komutanları", s. 159-160.

⁶⁰⁸ C: II, s. 579.

⁶⁰⁹ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 34-35.

sonra kaleme alınmış eserlerde⁶¹⁰ de anlatılan bu olayda tarihçiler, olay örgüsünü birbirlerinden farklı zikretseler de olayın fâili olarak Nizâmeddin Hurşid'in görüldüğü hususunda ittifak etmektedirler. Merhametten yoksun, zalim bir kimse olarak kayıtlara geçen Hoca Noyan, şüphesiz Selçuklu ricâlinde de nefret uyandırmış olacak ki, yaptıkları açığa çıktığında bedelini canlarıyla ödemeyi dahi göze alan emîrler, çareyi onu ortadan kaldırmakta bulmuşlardır. Dolayısıyla Nizâmeddin Hurşid ve Muînüddin Süleyman'ın tasavvuruyla öldüğü kuvvetle muhtemeldir. Planı birlikte tasarlasalar da zehir veyahut armut ikramı Nizâmeddin Hurşid'den geldiği için Muînüddin Süleyman bu işten sıyrılmıştır. Üstelik o, zaman içerisinde bir döneme adını yazdıracak kadar salâhiyet elde eden bir tarihî şahsiyet olarak öne çıkacaktı.

IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN İLE II. İZZEDDİN KEYKÂVUS ARASINDAKİ SALTANAT MÜCADELESİNİN YENİDEN BAŞLAMASI

3.5. Baycu Noyan'ın Anadolu'dan Ayrılması, II. İzzeddin Keykâvus'un Geri Dönüşü ve Tahtı Ele Geçirdikten Sonraki İcraatları

Alamut Kalesi'ni ele geçiren ve son Alamut Hâkimi Rükneddin Hürşah'ın da kendisine teslim olmasıyla (19 Kasım 1256) İsmâîlîleri⁶¹¹ ortadan kaldıran Hülâgû Han, sıradaki bir diğer hedefi olan Abbâsî Hilâfeti'nin başkenti Bağdat üzerine sefere⁶¹² çıkmaya karar verdi. Bu doğrultuda muhtelif yerlere tayin ettiği emîrleri huzuruna geri çağırdı. Böylece Baycu Noyan, Hülâgû Han'ın çağrısıyla onun yanına gitmek üzere Anadolu'dan ayrıldı.⁶¹³

Böylelikle IV. Rükneddin Kılıç Arslan için aslında beklediği fırsat doğmuş oldu; hem Moğol kumandanının yakın tahakkümünden kurtulmuş hem de ağabeyi İzzeddin Keykâvus'u bertaraf ederek ülkenin tek hâkimi mertebesine ulaşmıştı. Esasen Kılıç Arslan'ın yanı sıra Muînüddin Süleyman için de durum aynıydı. Onun da genç yaştaki sultan hâricinde emri altına gireceği, kendisinden daha yetkin kimse kalmamıştı. Fakat bu vaziyetten istifade etmek için yeterli süreleri olmadı. Baycu'nun gidişini haber alan II. İzzeddin Keykâvus, süratle Selçuklu

⁶¹⁰ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 620-621; Müneccimbaşı, İbn Bîbî'yi tekrarlar fakat Hoca Noyan'ın orada hemen değil çadırlarına döndüklerinde zehrin etkisini göstermesiyle öldüğünü ifade eder (*Câmi'ud-Düvel*, C: II, s. 89).

⁶¹¹ Bk. Mustafa Öz-Mustafa Muhammed eş-Şek'a, "İsmâîliyye", *DİA*, C: XXIII, s. 128-133.

⁶¹² Hülâgû Han'ın Bağdat seferi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Murat Tural, "Hülâgû Han'ın Bağdat'ı İstilas (1258) ve Tahrike Teşvik Meselesi", *Tarih Okulu Dergisi*, Haziran 2017, Sy. XXX, s. 21-50.

⁶¹³ İbn Bîbî, Baycu'nun Mugan cihetine doğru yola çıktığını kaydeder (C: II, s. 579); Aksarayî, Bağdat istikametine gittiğini zikreder (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 39); Reşidüddin ise Azerbaycan tarafından Hülâgû'nun yanına yetişen Baycu'nun Moğol hanı tarafından epey azarlandığını, geçen süre içerisindeki icraatlarının hesabının sorulduğunu ifade eder (*Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, s. 27).

topraklarına geri dönmek ve terk ettiği tahtı yeniden kazanmak için hazırlıklara başladı. Doğal olarak bu durum, kardeşler arasında tükenmek bilmeyen mücadelelere bir yenisinin daha ekleneceği mânasına geliyordu.

II. İzzeddin Keykâvus, yanında yalnızca ailesi olduğu ve askerî birlikten yoksun vaziyette bulunduğu için Bizans İmparatoru II. Theodoros Laskaris'in desteğine muhtaçtı. Nitekim imparator, Isaakios Doukas kumandasında bir birliği II. Keykâvus'un hizmetine verdi.⁶¹⁴ II. Keykâvus da bu yardımın mukabilinde Denizli (Lâdik)'yi ve ilâveten Honas'ı, Sacaina ile Haute kalelerini İznik Bizans imparatoruna bıraktı.⁶¹⁵ Beraberindeki kuvvetlerle Konya'ya gelen II. İzzeddin Keykâvus 14 Rebûlâhîr 655/1 Mayıs 1257 tarihinde yeniden Türkiye Selçuklu tahtına oturdu.⁶¹⁶

II. Keykâvus'un Anadolu'ya gelişini haber aldıktan sonra kaygılanan IV. Kılıç Arslan ve Pervâne Muînüddin Süleyman, şehri terk etmeye karar verdiler. Onların asıl planı, Hülâgû'nun huzuruna giderek Moğolların yardımını sağlamaktı. Öncelikli olarak Keykâvus'un Türkmen destekçilerinin diğer vilâyetlere nispeten daha az olduğu Kayseri'ye gittiler.⁶¹⁷ Böylece onların başkentten ayrılması sayesinde bir mâniyle karşılaşmayan İzzeddin'in tahtı elde etmesi de kolay olmuştu. Maiyetiyle birlikte henüz Kayseri'ye varmış olan Kılıç Arslan'ın huzuruna, ağabeyinden elçilik vazifeleri gereğince Fakir unvanlı Tâceddin Erzincanî⁶¹⁸ ile Tercüman Zahreddin Resul geldi. Onların Kılıç Arslan'a sundukları teklife göre Selçuklu ülkesi ikiye

⁶¹⁴ Akropolites, imparatorun yardım için sultana verdiği birlikteki asker sayısını 400 olarak kaydetmektedir (**Vekayinâme**, s. 138); Aksarayî ise, Keykâvus'a verilen Bizans destek kuvvetlerinin 3000 Frank süvarisi olduğunu ifade eder (**Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 39). Krş. Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 154; a.mlf., "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", s. 717; Yıldız, "Mongol Rule in Thirteenth-Century Seljuk Anatolia", s. 284; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 261; Turan, **Türkiye**, s. 504; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 588; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 318; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 180; Sümer, "Keykâvus II", s. 356. Aksarayî'nin zikrettiği sayı oldukça abartılı görünmektedir. Bizanslılar o dönemde, kaydedilen sayı kadar askeri, Selçuklu sultanına refakat etmesi için gönderecek durumda değildi. Üstelik Moğollar gibi cihanı kasıp kavuran bir tehlike karşısında mukavemet gösterecek vaziyette hiç değillerdi.

⁶¹⁵ Akropolites, **Vekayinâme**, s. 139. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 69; a.mlf., **Anadolu Selçuklularının İnhitatinde İdare Mekanizmasının Rolü**, s. 142; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 253; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 261-263; Mehmet Suat Bal, "II. İzzeddin Keykâvus Dönemi (1246-1262)", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2004, s. 123; Besim Darkot, "Denizli", **İA**, C: III, s. 529; Turan, "Keykâvus II", s. 643; Sümer, "Keykâvus II", s. 356. Burada ikamet eden Türkmen nüfusu karşısında Bizans uzun süre tutunamamış, çok geçmeden 1259 yılında şehir, Türkmenler tarafından geri alınmıştır bk. (Akropolites, **Vekayinâme**, s. 139. Krş. Baykara, **Denizli Tarihi (İkinci Kısım) 1070-1429**, s. 31; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 254).

⁶¹⁶ İbn Bîbî, hadiseyi tafsilâtli bir şekilde anlatmasına karşın tarih vermemektedir (C: II, s. 580); Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 39; Anonim **Selçuknâme**, s. 46; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 622; Müneccimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 90; Akropolites, **a.g.e.**, s. 138. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 70; Kayalıoğlu, "II. İzzeddin Keykâvus ve Zamanı", s. 47; Cahen, **Osmanlılarda Önce Anadolu**, s. 254; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 257; Turan, **Türkiye**, s. 504; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 85; Sümer, "Keykâvus II", s. 356.

⁶¹⁷ İbn Bîbî, C: II, s. 579- 580; Anonim **Selçuknâme**, s. 46. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 69; Turan, **Türkiye**, s. 504; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 318; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 180; Sümer, "Keykâvus II", s. 356.

⁶¹⁸ İbn Bîbî, Beylerbeyi Yavtaş'ın değerli nâiblerinden birisi olduğunu ifade eder (C: II, s. 580).

bölünerek⁶¹⁹ kardeşler arasında pay edilecekti. Her iki taraf için de Türkmen kuvvetleri ve Moğol birliklerini iç meselelerine dâhil etmeksizin işleri bu şekilde yoluna koymak, oldukça mâkul bir yoldu. Müşterek saltanat faslında tecrübe edilene göre devletin çift başlı bir idareyle yürütülmesi pek de mümkün değildi ancak sultanlar arasında hâledilmesi gereken bir meseleye hâricî unsurların müdahalede bulunması daha yakışıksız bir görüntüye sebebiyet veriyordu. Üstelik sultanlar günümüzde reşit diyebileceğimiz yaşlara erişmişlerdi fakat yönetim kabiliyetinden yoksun oldukları için yanlarındaki emîrlerin fikirlerine riayet ediyorlardı. Emîrler, hep daha fazlasını isteme, azla yetinmeme hırslarıyla ve devletten ziyade bencilce kendi menfaatlerini düşündükleri için günbegün ülkeyi felâkete sürüklüyorlardı. Yine aynısı oldu ve Rükneddin Kılıç Arslan elçilerin teklifine rağbet göstermedi, kararlılığını sürdürerek hanın yanına gideceğini bildirdi.⁶²⁰ Sultan Kılıç Arslan'ı takibe koyulan, İzzeddin Keykâvus'un bir diğer emîri Ali Bahadır, bir gün gecikmeli olarak Kayseri'ye geldiğinde oradan ayrılan Kılıç Arslan'ı bulamadı. Bunu üzerine ona ait koyun sürülerini ve adamları alarak Konya'ya döndü.⁶²¹ Ali Bahadır'ın kendilerini takip ettiğini haber alan Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve maiyeti ise Tokat'a çekildiler.⁶²²

Rükneddin Kılıç Arslan, ağabeyi İzzeddin ile girdiği her mücadeleden mağlup ayrılan, sırf onun emri üzerine Moğol karargahına gittiği için yıllardır Moğol yanlısı bir izlenim bırakan bir sultan olduğu için halk tarafından hiçbir zaman destek göremiyordu. Eğer ki Moğol hanının kararıyla tahtı ele geçirirse işte o zaman mevki elde etme gayesindeki bir avuç emîrin desteğini kazanıyordu. Onlar da ya II. İzzeddin Keykâvus'a karşı nefret besleyen ya da onun yanında istedikleri makamı elde edememiş kimseler oluyorlardı. Dolayısıyla Kılıç Arslan'ı bir araç olarak kullanıyorlardı, koşulsuz sadakatleri söz konusu değildi. Öte yandan kimileri Sultan IV. Kılıç Arslan'ın yanında yer almanın bedelini ağır ödedi. II. İzzeddin Keykâvus Konya'ya geldikten sonra Câmedar Uğurlu'nun teşvikiyle Sultan Rükneddin'in tarafında yer alan, ona

⁶¹⁹ Abû'l-Farac'a göre, İzzeddin Keykâvus Konya'ya avdetinden önce Hülâgû'ye haber göndererek Baycu Noyan'ı şikâyet etmiş, ülkesinin elinden alındığını söylemiş ve Moğol hanı da buna istinaden bir yarlık vererek ülkenin kardeşler arasında taksimini emretmiştir (C: II, s. 563; a.mlf., *Târîhu Muhtasar'id-Düvel*, s. 30. Krş. Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında*, s. 142).

⁶²⁰ İbn Bîbî, II, 580; Müneccimbaşî, Tâceddin Erzincanî'den bahsetmez, onun yerine elçiler arasında Şemseddin Yavtaş'ın olduğunu zikreder (*Câmi'ud-Düvel*, II, 90). Krş. Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 129-130; Uyumaz, *Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler*, s. 109; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C: II, s. 231.

⁶²¹ İbn Bîbî, C: II, s. 580.

⁶²² Aksarayî, Dânişmendiye vilâyetine gittiklerini kaydetmektedir (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 39). Krş. Turan, *Türkiye*, s. 504; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 318; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 180;

biat edenlerden Niğde Sübaşısı Selçukşahoğlu'nu ve vilâyetin ileri gelenlerini işkenceyle öldürttü.⁶²³

3.6. Malatya Üzerindeki Hâkimiyet Mücadelesi ve Ağaçeriler Meselesinin Yeniden Gündeme Gelmesi

II. İzzeddin Keykâvus, hâkimiyetini sağlamlaştırmak için ülkenin iç bölgelerinde de tedip harekâtlarına hız kazandırdı. Nitekim bunun için Kürtlerden ve Moğollara karşı daima düşmanlık besleyen, kendisinin ise en büyük destekçileri olan Türkmenlerden müteşekkil bir ordu hazırlığına girişmesi için kölelerinden Tuğr Hapa'ya⁶²⁴ Malatya'ya gitmesini buyurdu. Adı geçen köle, Malatya'nın ardından Harput'ta yer alan Zait Kalesi'ne gitti ve Belas oğlu Şerefeddin Ahmed'e (İbn-i Belas) Malatya'yı; Şeyh 'Adî (Adiy)'nin oğlu Şerefeddin Mehmed'e de Zait Kalesi'ni kontrol altına alma görevini verdi.⁶²⁵ Şerefeddin Ahmed Malatya'ya vardığında, evvelce Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanatını tanımış ve itaat etmiş olan şehir halkının mukavemetiyle karşılaştı; dolayısıyla da iki taraf arasında çatışma çıktı. Bu çarpışmaların bedeli halka pahalıya mâl oldu ve şehirde kıtlık meydana geldi. Alım gücünü aşan fiyatlarla başa çıkamayan Malatyalılar ayaklanarak Şerefeddin Ahmed'in beraberindeki adamlardan takribî 300 kadarını öldürdüler. Bu katliam ve yaşananlar karşısında vilâyeti terk etmek zorunda kalan Şerefeddin Ahmed, Klaudia havalisine kaçtı ve civardaki çeşitli manastırları yıkıma uğrattı. Âmid'e gideceği sırada ise Meyyâfârikîn emîri tarafından hayatına son verildi.⁶²⁶ Öte yandan Zait Kalesi'ne tayin edilen Şerefeddin Mehmed, kaledeki halka zulmettikten sonra Sultan İzzeddin'in yanına gitmek üzere Kemah'a yöneldiği esnada Engürek Noyan'ın⁶²⁷ askerleri tarafından katledildi.⁶²⁸

⁶²³ İbn Bîbî, C: II, s. 580; Müneccimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, C: II, s. 90. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 70; Yıldız, "Mongol Rule in Thirteenth-Century Seljuk Anatolia", s. 286; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 84; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 254; Turan, *Türkiye*, s. 504.

⁶²⁴ Müverrih Abû'l-Farac'ın zikrettiği ad, Ö. Rıza Doğrul tarafından *Tuğr Hapa/Tuğr Balaba* şeklinde tercüme edilmiş (C: II, s. 563); müellifin bir diğer eserinde ise Şerefeddin Yaltkaya tarafından bu isim *Tagarbelaba* olarak kaydedilmiştir (a.mlf., *Târîhu Muhtasar'id-Düvel*, s. 30).

⁶²⁵ Abû'l-Farac, C: II, s. 563; a.mlf., *Târîhu Muhtasar'id-Düvel*, s. 30. Krş. Tülay Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, Malatya 2013, s. 77; Turan, *Türkiye*, s. 505.

⁶²⁶ Abû'l-Farac, C: II, s. 563; a.mlf., *Târîhu Muhtasar'id-Düvel*, s. 30. Krş. Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 77.

⁶²⁷ Engürek Noyan isimli Moğol kumandanı, Hoca Noyan ile birlikte Baycu Noyan'ın yanında Anadolu'ya gelenlerden birisiydi. Bk. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 29. Krş. Togan, onun Batu Han tarafından Anadolu'ya tayin edildiğini zikreder (*Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 326); Akkuş-Bağcı, "Hülâgû Han Döneminde Anadolu'da Görev Yapan Moğol Komutanları", s. 160.

⁶²⁸ Abû'l-Farac, C: II, s. 563; a.mlf., *Târîhu Muhtasar'id-Düvel*, s. 30. Krş. Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 77; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 254-255.

Görevlendirdiği adamları vasıtasıyla istediği neticeyi elde edemeyen Sultan II. İzzeddin Keykâvus, bu defa da Abû'l-Farac⁶²⁹ tarafından kısa boyuna karşın savaş kabiliyeti yüksek birisi olarak tasvir edilen Ali Bahadır isimli emîrini Malatya üzerine gönderdi. Şehre gelen Ali Bahadır, müşkül durumdaki halkın zâyiatını giderdi ve burada II. İzzeddin Keykâvus'un hâkimiyeti tanındı.⁶³⁰

Ali Bahadır'ın asıl icraatı, Ağaçeri Türkmenleri üzerine düzenlediği harekât idi. Maraş ve çevresinde yaşayan Ağaçeriler, Malatya dağlarına kadar uzanan bir düzlemde yer alan şehirleri, Hristiyan köylerini basarak halka eziyet etmekteydiler. Bu nedenle derhal kontrol altına alınmaları gerekiyordu. Baycu'nun Anadolu'ya gelmesiyle tam mânasıyla çözülemeyen Ağaçeriler meselesi, II. Keykâvus'un tahtı yeniden ele geçirmesi sonucu tekrar gündeme geldi. Bölgeye bir sefer düzenleyen Emîr Ali Bahadır, onları hezimete uğratarak Cuti Bey isimli başbuğlarını yakalayarak Minşar Kalesi'ne hapsetti.⁶³¹

Bu hadiseler sürerken Elbistan havalisine gelen Baycu Noyan, şehri işgal ederek pek çok sayıda⁶³² insanı katletti. O, esir olarak aldığı genç kızları ve delikanlıları da yanında götürerek Malatya'ya gitmek üzere hareket etti. Ali Bahadır, Baycu'nun gelişiyle mecburen Kâhta Kalesi'ne kaçtı. IV. Rükneddin Kılıç Arslan namına oraya gittiği ve işgal faaliyetlerinde bulunduğu anlaşılan Baycu, Malatya halkından Kılıç Arslan'ın egemenliğini tanıyarak ona itaat etmelerini istedi. Kılıç Arslan'a biat edeceklerine dair yeminler ettirdikten sonra halkın bol miktarda dinarını aldı. Hülâgû Han'ın Bağdat Seferi'ne katılması gereken Baycu Noyan, kendisi döneceği için yerine Rükneddin Kılıç Arslan'ın kölelerinden Fahreddin Ayaz'ı Malatya'da bırakarak Zait Kalesi'ne gitti.⁶³³

Ali Bahadır ise Baycu'nun bölgeden ayrıldığını haber alır almaz süratle Malatya'ya geldi. En büyük çekinceleri Baycu Noyan olan ve Kılıç Arslan'ın hâkimiyetini tanıyan Malatya halkı, Ali Bahadır'a şehrin kapısını açmadı. Bunun üzerine itaatine aldığı Ağaçerilerden oluşturduğu bir birlikle tekrar içeriye girmeyi deneyen Ali Bahadır'ın günler süren kuşatması

⁶²⁹ C: II, s. 563-564.

⁶³⁰ Abû'l-Farac, C: II, s. 564; a.mlf., *Târîhu Muhtasar'id-Düvel*, s. 30. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 70; Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 77; Turan, *Türkiye*, s. 505-506; Sümer, "Ağaç-eriler", *Belleten*, s. 523.

⁶³¹ Abû'l-Farac, C: II, s. 564; a.mlf., *Târîhu Muhtasar'id-Düvel*, s. 30. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 70; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993, s. 230; Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 78; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 254-355; Sümer, "Ağaç-eriler", *Belleten*, 523-524; a.mlf., "Ağaçeriler", *DİA*, I, 461; İlyas Gökhan, "XIII. Yüzyılda Maraş", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2005, Sy. 13, s. 206; Selim Kaya, "Malatya'da Tarihi Bir Kale: Masâra (Minşar) Kalesi", *Ortaçağ'da Malatya -Makaleler-*, Malatya 2020, s. 214-215.

⁶³² Abû'l-Farac, iki eserinde de farklı sayılar kaydetmiştir. Birisinde 7.000 kişinin öldürüldüğünü ifade ederken (C: II, s. 564); bir diğesinde ise bu sayının 6.000 olduğunu zikretmektedir (*Târîhu Muhtasar'id-Düvel*, s. 30-31).

⁶³³ Abû'l-Farac, C: II, s. 564; a.mlf., *Târîhu Muhtasar'id-Düvel*, s. 31. Krş. Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 131; Metin, *Selçuklular Döneminde Malatya*, s. 78; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C: II, s. 234; Turan, *Türkiye*, s. 506; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 319.

nedeniyle yine en büyük zararı halk gördü; kentte yeniden kıtlık baş gösterdi. Daha fazla direnecek güçleri kalmayan ve kıtlıkla mücadele edemeyen halktan bazı kesimler, Ali Bahadır ve Ağaçerilerden müteşekkil ordunun içeriye girmesine müsaade ettiler. Akabinde ise Ali Bahadır halkın canını bağışlayacağını, herkesin işiyle meşgul olabileceğini ve sorununun onlarla değil onların yöneticileriyle olduğunu ifade etti. Bu konu hakkında Ali Bahadır'ın sözüne sadık kalmadığını söylemek mümkün görünmektedir. Zira Kılıç Arslan'ın vâlisi Fahreddin Ayaz hapsedilmiş, Şahab Ârîd bir eşeğe bindirilerek dolaştırıldıktan sonra öldürülmüş, İğdişbaşı Mu'in de türlü aşağılayıcı muamelelere maruz kaldıktan sonra öldürülmüştür. Onların yanı sıra Rumlardan ve Kürt emîrlerinden de öldürülenler bulunuyordu.⁶³⁴ Rumlardan Papaz Müstevfî Kaloyan, oğlu Kiryori ve kardeşleri Basil ile Manoli'nin de mallarına el konulduktan sonra infaz edilmeleri, Kılıç Arslan'ın Müslüman destekçileri ile iş birliği hâlinde hareket ettiklerini ve birlikte direniş gösterdiklerini ortaya koymaktadır.⁶³⁵ Öte yandan günümüzde “*maliye bakanı*” şeklinde telakki edilebilen müstevfî makamında Kaloyan'ın bulunması, Türkiye Selçuklu Devleti içerisinde yüksek memuriyetlere İranlı tebaanın yanı sıra gayrimüslimlerin de getirildiğinin bir göstergesi niteliğindedir. Bu örnek, Selçukluların ırk, millet, din ve mezhep ayrımı götmeksizin halk tarafından sevilen, saygı duyulan ve nüfuslu kimseleri idarî kadrolara yerleştirdiğini ispatlamaktadır.

Orada yaşananları ayrıntısıyla kaydeden ve kendisi de Malatyalı olan Süryânî müellif Abû'l-Farac, şehirdeki kıtlığın çok büyük boyutlar ulaştığını, Ağaçeri Türkmenlerinin baskınları ve eşkıyalıkları yüzünden Malatya'nın âdeta çöle döndüğünü, çocuklarını Ağaçerilere satmalarının ötesinde ayakkabılarının derisini kaynatıp tüketen ve hatta kendi evlâdını kızartarak yiyen kimselere rastlandığını ifade etmektedir.⁶³⁶

Moğolların yaklaşmakta olduğunu işiten Ali Bahadır, onlara karşı mukavemet edemeyeceğini bildiği için Malatya'dan ayrılarak Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un yanına gitti ve yanında götürdüğü Hüseyin Çoban ile Andrios oğlu Bar Sauma'yı yolculuk esnasında öldürdü.⁶³⁷

⁶³⁴ Abû'l-Farac, C: II, s. 565; a.mlf., *Târîhu Muhtasar'id-Düvel*, s. 31. Krş. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 255; Turan, *Türkiye*, s. 506.

⁶³⁵ Abû'l-Farac, *Târîhu Muhtasar'id-Düvel*, s. 31. Krş. Dimitri A. Korobeinikov, “Orthodox Communities in Eastern Anatolia in the Thirteenth to Fourteenth Centuries Part 2: The Time of Troubles”, *Al-Masaq: Islam and The Medieval Mediterranean*, Vol. 17, No. 1, March 2015, s. 5.

⁶³⁶ Abû'l-Farac, C: II, s. 565; a.mlf., *Târîhu Muhtasar'id-Düvel*, s. 31-32.

⁶³⁷ Abû'l-Farac, C: II, s. 565-566; a.mlf., *Târîhu Muhtasar'id-Düvel*, s. 32. Krş. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 255; Turan, *Türkiye*, s. 506.

3.7. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Moğol Birliklerinin Desteğiyle Tahtı Ele Geçirme Çabaları ve Niksar'da Tahta Oturması (1258)

Türkiye Selçuklu Devleti üzerindeki güç mücadeleleri hem sultanlar hem de emîrlar arasında hız kesmeden devam etmekteyken saltanat iddiasından bir ân bile vazgeçmeye niyeti olmayan IV. Kılıç Arslan, ülkedeki çoğunluk tarafından kabul görmediği, desteklenmediği için Moğolların teveccühünü kazanmış bir şahsiyet olan Muînüddin Süleyman Pervâne ile birlikte Hemedan'daki Hülâgû Han'ın huzuruna gitti. Orada, İlhanlı hükümdarı tarafından oldukça iyi karşılanan Kılıç Arslan'a ihsanlarda bulundular ve şahlara özgü olan suyurgamişi⁶³⁸ verdiler. Bu noktada en mühim olan ise Kılıç Arslan'ın saltanat yarlığını elde etmesiydi. Böylece Selçuklu Devleti'nde tam hak ve salâhiyet sahibi oldu.⁶³⁹ Hülâgû Han, Bağdat seferine çıkmak üzere olduğu için Kılıç Arslan'a vadettiği askerî yardımı sefer sonrasında göndereceğini bildirdi.⁶⁴⁰

IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve maiyeti 1257 yılı sonlarında Anadolu'ya döndüklerinde II. İzzeddin Keykâvus'un Malatya, Sivas, Tokat, Amasya gibi Orta Anadolu bölgesi vilâyetlerini kendi hâkimiyeti altına aldığını gördüler. Kış mevsiminin de iyiden iyiye hissedilmesi ve sert geçmesi sebebiyle Erzincan'da ikamete mecbur kaldılar.⁶⁴¹ Orada bulundukları süre içerisinde erzak sıkıntısıyla karşı karşıya kalmışlar ve bu kıtlık boyutlarına ulaşmıştır.⁶⁴² IV. Kılıç Arslan, Selçuklu ülkesinin hem yasal vârisi olmasına hem de dönemin şartlarına göre Moğol hanından saltanat yarlığı almasına rağmen Moğolların askerî desteği olmaksızın memleket üzerinde hak iddia edecek cesareti gösterip ağabeyi İzzeddin'in karşısına çıkamıyordu. IV. Kılıç Arslan'ın taraftarları, II. Keykâvus'a nispeten epey azdı ve kendi safındakiler de onun yokluğunda öldürülmüşlerdi. Dolayısıyla beklediği yardımın, taarruza

⁶³⁸ Suyurgamişi, han tarafından başka bir kimseye iltifat mânasında bir yerin temlik edilmesi olabileceği gibi bir göreve tayin edilmesi anlamına da gelmektedir. Aynı zamanda hanın ilgisine, övgüsüne mazhar olmak durumlarında da kullanılmaktadır. Bk. Cüveynî, **Tarih-i Cihan Güşa**, s. 401, 487. Krş. Özkan Dayı, "Moğol Dönemi Fars Edebiyatında Kullanılan Bazı Türkçe-Moğolca Terimler", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2018, Sy. 63, s. 487.

⁶³⁹ İbn Bibî, C: II, s. 580; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 622; Müneccimbaş, **Câmiu'd-Düvel**, C: II, s. 90. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 71; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 154; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 131; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 84; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 255; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 257; Turan, **Türkiye**, s. 504; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 588; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 318; Özeydin, "Anadolu Selçukluları", s. 181; Uyar, "Moğol İstilas Döneminde Selçuklular", s. 423; Kuşçu, "Moğol İşgaline Karşı İstiklâl Hareketlerinin Sembolik Sultanı II. İzzeddin Keykâvus", s. 94; Sümer, "Kılıcarslan IV", s. 404.

⁶⁴⁰ Kaymaz, **Pervâne**, s. 71; Yıldız, "Mongol Rule in Thirteenth-Century Seljuk Anatolia", s. 287-288; Kuşçu, **Moğol İşgaline Karşı İstiklâl Hareketlerinin Sembolik Sultanı II. İzzeddin Keykâvus**, s. 94.

⁶⁴¹ İbn Bibî, C: II, s. 581. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 71; Erdem, **Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri**, s. 132; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 84; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 235-236; Turan, **Türkiye**, s. 504; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 32; a.mlf., "Keykâvus II", s. 356.

⁶⁴² İbn Bibî, C: II, s. 581. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 71.

geçmeden evvel muhakkak gelmesi gerekiyordu. Aksi takdirde memleketinde barınması dahi söz konusu olmayabilirdi.

IV. Kılıç Arslan Erzincan'da çaresiz bir vaziyette Moğolların göndereceği birliği beklemekteyken yanında Pervâne Muînüddin Süleyman, Fahreddin Arslandoğmuş, Hatîreddin Zekeriya ve onun oğulları Şerefüddin Mesud ile Ziyâeddin Mahmud bulunmaktaydı. Sultan Rükneddin, beraberindeki kimselere Erzincan topraklarını iktâ olarak bölüştürdü ve tahta yeniden oturduğunda pay ettiği yerleri onlara mülk olarak vereceğini bildirdi.⁶⁴³ IV. Kılıç Arslan bu uygulaması mevcut durumda belki de yapılması gereken en son şeydi. Henüz kendisi tahtı bile ele geçirememişken ülke topraklarını emîrlar arasında bölmesi, devletin çöküş sürecine katkıda bulunan yegâne etmenlerden birisi olmuştur.

Nihayet Hülâgû Han 27 Mart 1257 (9 Rebîülevvel 655) tarihinde çıktığı Bağdat seferini 10 Şubat 1258 (4 Safer 656)'de Abbâsî Halifesi Müsta'sım'ın (1242-1258) teslim olmasıyla tamamladı ve söz verdiği gibi 1.000 atlıdan müteşekkil Moğol müfrezesini Bayan Noyan kumandasında Kılıç Arslan'ın emrine gönderdi.⁶⁴⁴ Erzincan'da kaldıkları yaklaşık bir yıllık süre zarfında Pervâne Muînüddin Süleyman da etraftan asker toplamıştı. Moğol askerleriyle birleştikten sonra Selçuklular, ilk etapta Muînüddin Süleyman'ın iktâ olan, ailesinin bulunduğu⁶⁴⁵ ve IV. Kılıç Arslan'ın Hemedan'da olduğu sırada II. İzzeddin Keykâvus tarafından zapt edilmiş olan Tokat'a gittiler. Karşı cihetten de Şah Melik⁶⁴⁶ komutasında⁶⁴⁷ bir orduyu sevk etti. Yıldız Dağı⁶⁴⁸ civarında yapılan muharebede Kılıç Arslan tarafındaki Pervâne'nin ve Bayan Noyan'ın oluşturduğu birlikler mağlup edildi.⁶⁴⁹ Yapılan savaşta IV. Rükneddin Kılıç Arslan ölümle burun buruna gelmiş fakat yakın adamlarından Emîr-i âhur Necmeddin Ferruh'un kendisini kurtarmasıyla Erzincan'a kaçmayı başarmıştır.⁶⁵⁰

⁶⁴³ Baybars, **a.g.e.**, s. 72. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 71, 116; a.mlf., **Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü**, s. 142; Turan, **Türkiye**, s. 504; Sadi S. Kucur, "İktâ", **DİA**, C: XXII, s. 48.

⁶⁴⁴ İbn Bîbî, C: II, s. 581. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 72; Spuler, **İran Moğolları**, s. 563; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 208, 350; Büşra Bağcı, "Anadolu'daki Moğol Vali ve Komutanları", **Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019, s. 44.

⁶⁴⁵ Coşkun Alptekin, Tokat'ta bulunanların Kılıç Arslan'ın ailesi oluşunu ifade etmektedir ("Türkiye Selçukluları", s. 318).

⁶⁴⁶ II. İzzeddin Keykâvus'un has adamlarından Şah Melik'in Emîr-i âlem olduğu ve Sultan II. İzzeddin'in İstanbul'a firarından sonra Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın safına geçerek Moğollara bağlandığını ve Simre sübaşılığına getirildiği nakledilmektedir (İbn Bîbî, C: II, s. 593. Krş. Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 92).

⁶⁴⁷ İbn Bîbî, Şah Melik adında bir emîrin ismini zikrederek Sultan İzzeddin'in kuvvetlerini onun kumanda ettiğini kaydetmektedir (C: II, s. 581). Krş. Osman Turan ise bu kişinin Şemseddin Yavtaş olduğunu söylemektedir (**Türkiye**, s. 504).

⁶⁴⁸ Sivas ile Tokat arasında bir mevkide yer almaktadır.

⁶⁴⁹ İbn Bîbî, C: II, s. 581; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 623; Müneccimbaşı, **Câmiu'd-Düvel**, C: II, s. 90. Kaymaz, **Pervâne**, s. 72; Turan, **Türkiye**, s. 504; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 318.

⁶⁵⁰ İbn Bîbî, C: II, s. 581; a.mlf., eserinde Farsça muhtasarında Pervâne'nin ölmek üzere olduğu ve kurtarıldığı kaydedilmiştir (**Anadolu Selçukî Devleti Tarihi**, s. 262); Müverrih Müneccimbaşı, bu hadisede ölme tehlikesiyle karşı karşıya kalanın Pervâne Muînüddin Süleyman olduğunu zikretmektedir (**Câmiu'd-Düvel**, C: II, s. 90). Krş. Nejat Kaymaz da yapılan savaşta hayatî tehlike yaşayan kimsenin Pervâne olduğunu ifade eder (**Pervâne**, s. 72);

Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un ordusuna karşı aldığı mağlubiyeti hazmedemeyen ve yakınlarının ikamet ettiği Tokat'ı ele geçiremeyen Muînüddin Pervâne, öncelikle harp alanından kurtulan birlikleriyle Erzincan'a giderek bir süre burada bekledi. Bu yenilgi karşısında öfkesini dizginleyemeyen Pervâne, Sultan IV. Kılıç Arslan'ın da izniyle yeniden Hülâgû'nun katına gitti ve ondan destek güçler göndermesini talep etti. O sırada Irak'ta olan Hülâgû Han, bu isteği geri çevirmedi ve 10.000 kişilik Moğol ordusunun başına Alıncak Noyan⁶⁵¹ ve Kadagan Noyan'ı⁶⁵² tayin ederek Selçuklu topraklarına gönderdi. Muînüddin Süleyman, Moğol güçleriyle kendi kuvvetlerini birleştirerek doğrudan Niksar üzerine yürüdü. IV. Kılıç Arslan'ın birlikleri, kuşatmaya başladıkları günü müteakiben şehri ele geçirmeye muvaffak oldular. Mumlar ve meşaleler eşliğinde şehre götürülen, törenlerle karşılanan IV. Rükneddin Kılıç Arslan için saçılar⁶⁵³ saçıldı ve 1258 senesinde Niksar'da tahta oturtuldu. Sultan IV. Kılıç Arslan, muvaffakiyetini borçlu olduğu, bu kuşatma için üstün gayretler gösteren Muînüddin Süleyman'ı şehrin serleşkerliğine getirdi.⁶⁵⁴ Pervâne'ye tevcih edilen bu görev menşurunu ise İbn Bîbî kaleme aldı.⁶⁵⁵

Türkiye Selçuklu Devleti'nde yeniden iki ayrı sultan, dolayısıyla da iki ayrı yönetim merkezi hâsıl oldu. Sultan Rükneddin Kılıç Arslan ile Pervâne Muînüddin birkaç gün Niksar'da bekledilerse de Tokat'ı bir ân evvel İzzeddin'in nâiblerinden temizleyerek geri almak istemekteydiler ve bu maksatla Tokat'a doğru hareket ettiler. Onların gelişinden önce canlarını kurtarmak isteyen Muînüddin Süleyman'ın oğulları ve nâibleri şehri Şemseddin Yavtaş'a teslim etmişler ve II. İzzeddin Keykâvus'un nâibleri iskân edilmişlerdi. Şimdi de Sultan II. Kaykâvus'un adamları şehri Sultan Kılıç Arslan'a teslim etmeyi kabul etmiyorlar ve şiddetli bir direniş gösteriyorlardı. Hâl böyle olunca Sultan IV. Kılıç Arslan mancınıklar yerleştirilmesini buyurdu. Tüm gün boyunca aralıksız ve yoğun bir şekilde devam eden

Claude Cahen ise Rükneddin Kılıç Arslan'ın harp meydanına Erzincan'dan takviye kuvvetler gönderdiğini ve oradan sağ kurtulabilenin yalnızca Necmeddin Ferruh olduğunu kaydeder (**Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 256); Erdoğan Merçil de emîr-i âhur makamına değindiği fasılda Necmeddin Ferruh'un burada emîr-i âhurluk vazifesini yerine getirerek Pervâne Muînüddin'i kurtarıp onu Erzincan'a doğru yola çıkan askerlere yetiştirdiğini ifade etmektedir (**Saray Teşkilâtı**, s. 85).

⁶⁵¹ Ayrıca bk. Spuler, onu Gürcü General Alınak şeklinde kaydetmektedir (**İran Moğolları**, s. 92, 483 n. 194, 564); Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 351; Bağcı, "Anadolu'daki Moğol Vali ve Komutanları", s. 44; Akkuş-Bağcı, "Hülâgû Han Döneminde Anadolu'da Görev Yapan Moğol Komutanları", s. 161.

⁶⁵² Piskopos Stepanos, 1257 yılında Kadağa (Kadagan) Noyan'ın Erzincan kentini yıktığını zikreder (Galstyan, "Piskopos Stepanos'un Vakayinamesi'nden Alıntı", **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, s. 65).

⁶⁵³ Mezkûr yerdeki gelenek hakkında bk. Erdoğan Merçil, "Büyük Selçuklularda Saçı Geleneği", **Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'a Armağan**, İstanbul 2020, s. 500-504.

⁶⁵⁴ İbn Bîbî, C: II, s. 581; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 623; Müneccimbaşı, **Câmiu'd-Düvel**, C: II, s. 90. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 73; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 132; Yıldız, "Mongol Rule in Thirteenth-Century Seljuk Anatolia", s. 290; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 236; Turan, **Türkiye**, s. 504-505; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 318; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 181; M. Hanefi Bostan, "Niksar", **DİA**, C: XXXIII, s. 119.

⁶⁵⁵ Kaymaz, **Pervâne**, s. 73.

kuşatmaya rağmen Kılıç Arslan'ın kuvvetleri şehre girmeyi başaramadılar. Bu yüzden kuşatmanın şiddetini hafifleterek Kâb,⁶⁵⁶ Tazimûn,⁶⁵⁷ Kazova ve Zile civarında gezindiler.⁶⁵⁸

SELÇUKLU ÜLKESİNİN İKİ KARDEŞ ARASINDA TAKSİM EDİLMESİ VE SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELER

3.8. Türkiye Selçuklu Devleti Topraklarının IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile II. İzzeddin Keykâvus Arasında Taksimatı ve Sultan II. Alâeddin Keykubad'ın Beraberinde Moğol Hanının Huzuruna Giden Selçuklu Ümerâsının Anadolu'ya Avdeti

Sultan II. Alâeddin Keykubad'ın şüpheli ölümünün ardından Moğol Hükümdarı Mengü Han'ın huzuruna gitmek üzere yolculuklarına devam eden Selçuklu ümerâsı, uzunca bir süre Karakurum'da kaldıktan sonra Selçuklu ülkesine geri döndü. Onlar, çıktıkları seferde ilk olarak Batu Han'ın, akabinde de birbirleriyle rekabet hâlinde olan emîrlere, ayrı vaziyette Mengü'nün huzuruna varmışlardı. Öncelikle merhum Sultan II. Keykubad'ın ölüm hadisesi hakkında Moğol hanının sorgusuna tâbi tutulmuşlar ve bu noktada Selçuklu emîrleri Seyfeddin Torumtay ile Şemseddin Mahmud birbirlerini suçlamışlardır. Şemseddin Mahmud Tuğraî, Sultan Rükneddin'in safında yer almakta, Seyfeddin Torumtay ise döndüğünde yapılacak görevlendirmelerden nasiplenmek umuduyla Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un tarafını tutmaktaydı. Mengü Han toplantı faslına geçildiğinde herkesin statüsü gereğince oturmasını emretti. Selçuklu devlet adamları Konya'da olduğu gibi Karakurum'da da ihtiraslarını bir kenara bırakmayarak hep bir ağızdan kendilerinin daha üstün olduğunu iddia ettiler. Nihayetinde Mengü Han, Seyfeddin Torumtay'a Türkiye Selçuklu Devleti'nde hangi makamda bulunduğunu sordu. Emîrin kendisini atabeg ve ordu kumandanı (sübaşı) olarak tanıtmayı üzerine Mengü Han onun en başa oturmasını buyurdu. Kurnazlık eden Torumtay, hanın emrinde olduğunu ve kendi ülkesinde nerede oturuyorsa burada da aynı şekilde oturacağını söyledi. Onun bu söyleminden hoşnut olan Mengü Han, söz sırasını Torumtay'a vererek Sultan II. Alâeddin Keykubad'ın ölümünün nasıl gerçekleştiğini ve ona ne istediğini sordu.⁶⁵⁹

⁶⁵⁶ Günümüzde Tokat'a bağlı bir köydür. Bk. Kaymaz, **Pervâne**, s. 73 n. 83.

⁶⁵⁷ Bk. Kaymaz, **Pervâne**, s. 73 n. 83.

⁶⁵⁸ İbn Bîbî, C: II, s. 581; Müneccimbaşı, **Câmiu'd-Düvel**, C: II, s. 91. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 73; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 256; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 236; Turan, **Türkiye**, s. 505.

⁶⁵⁹ Baybars Mansûrî (**a.g.e.**, s. 29) ve Aynî (**a.g.e.**, C: I, s. 34) Mengü Han'ın Alâeddin Keykubad'ın ölümü hakkında da bir sorgulama yaptığını ve Seyfeddin Torumtay ile Şemseddin Mahmud Tuğraî'nin birbirlerini suçladıklarını ifade ederler. Mengü Han sultanın nasıl öldüğünü önce Torumtay'a sormuş ve o, Sultan II. Keykubad'ı Sahib Tuğraî'ye teslim ettiklerini, sonrasında da haber alamadıklarını bildirmiştir. Ardından sultana yolda hizmet etmek üzere satın alınan bir cariyeyle iş birliği yapıp onu sultanın hanımı olduğunu söylemesi için

Toruntay, saltanat yarlığının yaş itibariyle büyük melik olan II. İzzeddin Keykâvus'a tevcih edilmesinin ve vergileri gerektiği gibi ödemek suretiyle Moğol baskınlarının durdurulmasını istedi. Selçuklu emîrinin isteğini kabul eden Mengü Han, İzzeddin'e altun payza⁶⁶⁰ gönderdi. Ancak beklenmeyen bir gelişme vuku buldu. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un kendisine itimat etmemesinden olacak ki, Selçuklu Devleti'ne onun hükmetmesini istemeyen Baycu Noyan Mengü Han'a haber gönderdi. O, Mama Hatun⁶⁶¹ mevkiinde Sârim Komnenos isimli bir kumandanın askerleri ile Moğol askerleri arasında bir çarpışma meydana geldiğini bildiriyordu. Kendisine barış gayesiyle müracaat eden Selçukluların, Moğollara karşı koyduğunu öğrenince Mengü Han'ın Toruntay'a olan tavrı değişti. Toruntay ise uzun zamandır Anadolu'da bulunmadığını ve yapılan muharebenin bilgisi dahilinde olmadığını söyledi. Mengü Han'ın Sultan İzzeddin'i temsil eden Toruntay'a güveni sarsıldığı için IV. Kılıç Arslan ve Şemseddin Mahmud Tuğraî için bir fırsat doğmuş oldu. Nitekim Kılıç Arslan, Selçuklu memleketine tayin edilen Moğol komutanlarıyla bir anlaşmazlık yaşamamış aksine emredilenleri birer birer yerine getirmişti. Mengü Han'ı bu yönde ikna etmek için konuyu açan Tuğraî, IV. Kılıç Arslan'ın vergileri ödemede ve itaatte kusur etmeyeceğine dair kefil oldu. Ancak Moğol hanı, Şemseddin Toruntay'ın söylemlerinin tesirinde kaldığı için emeline ulaşamadı.⁶⁶² Bu noktada dönemin kaynakları arasında farklı rivayetler söz konusudur. Çağdaş yazar İbn Bîbî,⁶⁶³ saltanat yarlığının ilk etapta Sultan II. İzzeddin Keykâvus'a verildiğinden hiç söz etmezken, Baycu'dan aldığı duyumlar yüzünden Mengü Han'ın ülkenin bütünü IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a teslim ettiğini; bu emrini de Kılıç Arslan'a arslan başlı, yaldızlı yarlık ve muhtelif övgülerle bildirdiğini zikreder. Baybars Mansûrî⁶⁶⁴ ve Aynî⁶⁶⁵ Moğol Hanı Mengü'nün Selçuklu idaresini ilk olarak II. İzzeddin Keykâvus'a verdiğini ancak Baycu'dan gelen haber üzerine kararından vazgeçerek IV. Kılıç Arslan ve II. İzzeddin Keykâvus arasında ülkeyi ikiye taksim ettiğini kaydetmektedirler.

tembihleyen Tuğraî ise II. Alâeddin Kekubad'ı Toruntay'ın öldürdüğünü anlatmıştır. Bahsi geçen hanım da göz yaşları içinde çığlıklar atarak Vezir Tuğraî'ye şahitlik etmiştir. Ancak Mengü Han, bunun yalan olduğunu anlamış ve Toruntay'a inanmıştır.

⁶⁶⁰ Mühür, nişan vb. mânaları ihtiva eden terim hakkında tafsilâtli bilgi için bk. A. N. Samoiloviç, "Cucu Ulusu'nda Payza ve ve Bayza'ya Dair", **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, İstanbul 1939, s. 62 vd.

⁶⁶¹ Baybars Mansûrî "*Mmâ Han*" (a.g.e., s. 30) ve Aynî (a.g.e., s. 35) Mâhân şeklinde kaydetmektedir. İbn Bîbî ise bu çarpışmanın Alâiye Kervansarayı yakınında meydana geldiğini zikreder (C: II, s. 583). Osman Turan, Saltuklu Melikesi Mama Hatun'un külliyesine istinaden burasının "*Mama Han*", "*Mama Hatun mevkii*" olduğunu ifade eder (**Türkiye**, s. 508 n. 55)

⁶⁶² Baybars Mansûrî, a.g.e., s. 30; Aynî, a.g.e., s. 35. Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 256-257; Turan, **Türkiye**, s. 507-508; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 319.

⁶⁶³ C: II, s. 583.

⁶⁶⁴ a.g.e., s. 30.

⁶⁶⁵ a.g.e., C: I, s. 35.

Nihayetinde bir karar vermesi gereken Mengü Han, Türkiye Selçuklu Devleti'nin ikiye bölünerek Kızılırmak'ın batısından Bizans sınırına kadar olan bölgede II. İzzeddin Keykâvus'un; Erzurum dahil olmak üzere Sivas'tan Moğolların sınırına kadar olan yerde de IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hüküm sürmesini emretti. Böylece Selçuklu ülkesinde yeniden bir çift başlı yönetim ve müşterek saltanat evresi başlamış oldu.⁶⁶⁶

Şemseddin Mahmud Tuğraî adamlarıyla beraber Hülâgû Han'ın katına çıkarak geçen sürede başına gelen hadiseleri tafsillatlı bir şekilde anlattı. Yanında götürdüğü yarlığa göre Kılıç Arslan'ın saltanatını Hülâgû Han'a da bildirdi. Ancak Hülâgû, ağabeyinin hükmünü hiçe sayarak payzaya el koydu ve en kısa zamanda Suriye seferine katılmaları için Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile II. İzzeddin Keykâvus'u huzuruna getirmesini Tuğraî'ye emretti.⁶⁶⁷

Böylesine müjdeli bir haberle o esnada Kab'da⁶⁶⁸ bulunan ve Sultan İzzeddin Keykâvus'a karşı muharebe hazırlıkları yapmakta olan Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Pervâne Muînüddin, Alıncak Noyan ve Kadagan'ın huzuruna giden Şemseddin Mahmud Tuğraî,⁶⁶⁹ memnuniyetle karşılandı. Nitekim IV. Kılıç Arslan, Kırşehir'e ilâveten Eyüphisar bölgesini de Tuğraî'nin iktâna bahşetti.⁶⁷⁰ Öte yandan Sultan İzzeddin'e ülkenin sultanlar arasında tevzi edilmesi için elçiler gönderilmekteydi. Moğol kumandanları ve Sultan Rükneddin'le yakın temastan imtina eden İzzeddin, bir müddet uzaktan uzağa elçiler aracılığıyla haberleşmeyi tercih etse de nihayetinde devletin taksimatı noktasında ikna olarak Konya'dan Aksaray'a geldi. Sulh tesis edildi ve ülke Mengü Han'ın yarlığında belirtildiği sınırlarıyla ikiye bölündü. Hatta bu anlaşmayı kaleme alan kimse, umumiyetle verdiği sahil bilgiler ile döneme ışık tutan İbn Bîbî'dir.⁶⁷¹

3.9. Selçuklu Sultanları IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. İzzeddin Keykâvus Hülâgû Han'ın Huzurunda

Mengü Han'ın yarlığına göre Selçuklu ülkesi paylaştırıldıktan sonra sultanlar arasındaki gerginlik bir nebze de olsa azaldı, memlekette geçici de olsa huzur tesis edildi. İmzalanan sulh anlaşmasını müteakiben her iki sultan da Hülâgû Han'ın emri olduğu üzere onun yanına

⁶⁶⁶ Baybars, **a.g.e.**, s. 30; Aynî, **a.g.e.**, s. 35; Krş. Turan, **Türkiye**, s. 507-508.

⁶⁶⁷ İbn Bîbî, Hülâgû'nun sadece İzzeddin'in getirilmesini buyurduğunu ifade eder (C: II, s. 583); Abû'l-Farac, C: II, s. 573; Müneccimbaşı, **Câmiu'd-Düvel**, C: II, s. 91. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 75.

⁶⁶⁸ Tokat'ta yer almaktadır.

⁶⁶⁹ Müneccimbaşı, burada Kılıç Arslan'ın Tuğraî'yi kendisine vezir tayin ettiğini kaydetmektedir (**Câmiu'd-Düvel**, C: II, s. 91).

⁶⁷⁰ İbn Bîbî, C: II, s. 583. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 75.

⁶⁷¹ İbn Bîbî, C: II, s. 583.

gittiler.⁶⁷² Nitekim IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın âşina olduğu Moğol hanlarını ziyareti, İzzeddin Keykâvus için tahta geçtiği 1246 senesinden bu yana bir ilk olacaktı. Artık çıkar yolu kalmadığının bilincindeki Sultan İzzeddin, payitaht Konya'yı emîr-i dâd görevinden saltanat nâibliğine tayin olunan Fahreddin Ali'ye bırakarak yola çıktı.⁶⁷³ Bu noktada dikkat çeken bir unsur da II. İzzeddin Keykâvus'un kendisine kızgın olduğunu bildiği ve gönlünü almak istediği Hülâgû Han'a hazırlattığı hediyedir. Reşîdüddin Fazlullah'ın verdiği mâlûmata göre,⁶⁷⁴ Hülâgû Han'ın Bağdat seferindeki muvaffakiyetinin ardından korkusu artan II. İzzeddin Keykâvus, hanın kudretine yakışır bir ayakkabı imal edilmesini ve kendi suretinin tasvirinin o ayakkabıya işlenmesini emretmiştir.⁶⁷⁵

IV. Rükneddin Kılıç Arslan 10 Ağustos 1258 (8 Şaban 656) tarihinde⁶⁷⁶ Merâğa'daki⁶⁷⁷ Hülâgû Han'ın katına ulaştı. Ağabeyi İzzeddin ise çok sayıdaki hazinelerle birlikte ondan daha evvel 6 Ağustos 1258 (4 Şaban 656)'de varmıştı.⁶⁷⁸ Hülâgû Han, Sultan İzzeddin'in gelmesinden oldukça memnuniyet duydu ve ona yakından ilgi alâka gösterdi. Moğol ümerâsı, merasime uygun bir şekilde giyindi ve atlar dahi her yer muhtelif yerlerden getirilen kumaşlarla bezendi.⁶⁷⁹ Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Hülâgû için hazırlattığı ayakkabıyı sundu ve takdim

⁶⁷² İbn Bîbî, C: II, s. 584; Abû'l-Farac, C: II, s. 573; a.mlf., **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, s. 39; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 45; Anonim **Selçuknâme**, s. 46; el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, s. 387; Kalkaşendî, **Subhu'l-a'sâ**, C: V, s. 342; Makrîzî, **es-Sülûk**, (thk Muhammed Abdulkadir Atâ), Beyrut 1997, C. I, 510; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 625; Münecimbaşı, **Câmiu'd-Düvel**, C: II, s. 91. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 75; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, s. 154; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 165; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C: III, s. 259 Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 257; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 85; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 238; Turan, **Türkiye**, s. 509; Sümer, "Keykâvus II", s. 356; a.mlf. "Kılıcarslan IV", s. 404.

⁶⁷³ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 45; Hasan b. Aldülmü'min el-Hûi, **Hasan b. Aldülmü'min el-Hôyi'nin Kaleminden Selçuklu İnşâ Sanatı**, (haz. Cevdet Yakupoğlu-Namiq Musalı), Ankara 2018, s. 82. Krş. Topal, "Türkiye Selçuklu Devleti Vezirlerinden Sâhib Ata Fahreddin Ali (Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri)", s. 41; Odabaşı, **Sâhib Ata Fahreddin Ali**, s. 44-47; a.mlf., "Sâhib Ata Oğulları Beyliği", **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, s. 192; Merçil, "Selçuklular'da Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 336; a.mlf., "Sâhib Ata", **DİA**, C: XXXV, s. 515.

⁶⁷⁴ **Câmi'ut-Tevârih (İlhanlılar Kısım)**, s. 51. Krş. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 33.

⁶⁷⁵ Jean Paul Roux, bu işi yapanın IV. Rükneddin Kılıç Arslan olduğunu zikretmektedir fakat onun ifadesi kaynak bilgisine uygun düşmemektedir (**Moğol İmparatorluğu Tarihi**, s. 341).

⁶⁷⁶ Yukarıdaki tarih, müellif Reşîdüddin Fazlullah'ın verdiği bilgiler doğru kabul edilerek kaydedilmiştir (**Câmi'ut-Tevârih (İlhanlılar Kısım)**, s. 51; İbnü'l-Verdî, **Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular**, s. 117. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 76; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, s. 154; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 588). Dönemin diğer müellifleri bu hadisenin 657 (1259) senesinde gerçekleştiğini ifade etmektedirler. Bk. Abû'l-Farac, C: II, s. 573; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 45; Anonim **Selçuknâme**, s. 46. Eğer onların mâlûmatı esas alınırsa sultanların Hülâgû'nun yanına varış tarihi 27/28 Temmuz 1259 olmalı. Ayrıca bk. Turan, **Türkiye**, s. 509; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 320; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 181; Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", s. 91.

⁶⁷⁷ Günümüzde İran sınırları içerisinde yer alan şehir hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Osman Gazi Özgüdenli, "Merâğa", **DİA**, C: XXIX, s. 162-163.

⁶⁷⁸ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 45; Anonim **Selçuknâme**'de, Hülâgû'nun yanına evvelâ Rükneddin Kılıç Arslan'ın gittiğini, II. İzzeddin Keykâvus'un ise bunu haber aldıktan sonra gittiği ifade edilmektedir (s. 46); Reşîdüddin Fazlullah, **Câmi'ut-Tevârih (İlhanlılar Kısım)**, s. 51. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 75-76; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 165; Turan, **Türkiye**, s. 509; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 33.

⁶⁷⁹ İbn Bîbî, C: II, s. 584.

ederken de “*her adımınızda bu kölenizin başını yüceltmeniz arzumdur*” dedi. Bu tavır karşısında Hülâgû, Dokuz Hatun’un⁶⁸⁰ da isteği üzerine merhamet ederek sultanı bağışladı.⁶⁸¹ Reşîdüddin’in bu ifadesi, sultanın kendi şerefini ve itibarını tam anlamıyla ayaklar altına serdiğini göstermektedir. O zamana değin yaptıklarını telâfi etmek istemiş olacak ki, bu denli aşağılanmaya razı gelmiştir. Aksarayî,⁶⁸² Sultan İzzeddin Keykâvus’un hürmetine mukabil Hülâgû Han’ın Türkiye Selçuklu Devleti saltanat yarlığını ona verdiğini zikreder. Aksarayî’nin ifadesinden farklı olarak İbn Bîbî,⁶⁸³ iki sultanın bir araya geldiklerinde kucaklaşıp barıştıklarını ve etraftakilerin de buna çok sevindiklerini kaydetmiştir. Yanlarındaki devlet adamlarının da etkisiyle müşterekten ziyade tek sultan olmak istedikleri ve memleketlerindeyken bile ülkenin taksimatına sıcak bakmadıkları için İbn Bîbî’nin ifade ettiği gibi sevgi dolu bir karşılaşma olası görünmemektedir. Aslına bakılırsa rekabetin doruk noktasına ulaşması, tam da Hülâgû Han’ın yanındayken olmalıydı. Bu bağlamda da devreye sultanlar adına hükümrانlık yarışını ele alan emîrler girdi.

Hülâgû, II. İzzeddin Keykâvus’un ardından farklı bir istikametten Moğol karargâhına gelen IV. Rükneddin Kılıç Arslan’a da tıpkı İzzeddin’e olduğu gibi rağbet gösterdi.⁶⁸⁴ Öte yandan Aksarayî’nin kaydı, burada üstünde durulması gereken bir öneme hâizdir. Yazarın ifadesine göre, bundan sonra IV. Kılıç Arslan ile sıkça adı yan yana zikredilecek olan Pervâne Muînüddin Süleyman, sultan ile karargâha vardığında yarlığın İzzeddin’e tevcih edildiğini gördü. Bunun üzerine derhal durumu değiştirmek için teşebbüslerde bulundu. Muînüddin Süleyman Hülâgû Han’a, “*İslâmî kanunlar uyarınca bir kimse vefat ettiğinde o kişinin geride bıraktığı mallarının yalnız bir evlâdına değil tüm evlâtlarına verildiğini, paylaşımın da eşit bir şekilde yapıldığını*” söyledi. Bu sözlerine ilâveten, eğer ülke tek bir kişinin tekelinde olursa memleketin dirliğinde ve vergilerin toplanmasında ihmalkâr davranılabileceğinden bahsederek iki kişinin elinde olursa hanın rızasını kazanmak için birbirleriyle yarışacaklarını ve böylece ülkenin daha bayındır hâle geleceğini ifade etti.⁶⁸⁵ Muînüddin Süleyman, bu sözleriyle hanı etkilemeyi başardı. Pervâne Muînüddin’in Kılıç Arslan’ın saltanatından öte, kendi mevkii için gösterdiği çaba sonuçsuz kalmadı. Hülâgû Han, daha öncesinde verilmiş olan yarlıkları feshetti;

⁶⁸⁰ Hülâgû Han’ın çok saygı duyduğu büyük hatunu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Neslihan Durak, “Çingizli Hatunları III: Dokuz Hatun”, **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Malatya 2007, Sy. 1, s. 125-139.

⁶⁸¹ Reşîdüddin Fazlullah, **Câmi’ut-Tevârih (İlhanlılar Kısım)**, s. 51. Krş. Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, s. 342; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 208; Öncel, “Moğollarda Kadın”, s. 95-96. Steven Runciman, Sultan İzzeddin’in bu aşırıya kaçan davranışının Moğolları yalnızca kızdırdığını zikretmektedir (**Haçlı Seferleri Tarihi**, C: III, s. 259).

⁶⁸² **Müsâmeretü’l-Ahbâr**, s. 45.

⁶⁸³ C: II, s. 584.

⁶⁸⁴ İbn Bîbî, C: II, s. 584; Abû’l-Farac, C: II, s. 573; Aksarayî, **Müsâmeretü’l-Ahbâr**, s. 45.

⁶⁸⁵ Aksarayî, **Müsâmeretü’l-Ahbâr**, s. 45-46. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 76.

Selçuklu ülkesinin eşit bir şekilde iki sultan arasında taksim edilmesini buyurdu. Hanın emrine göre, Kayseri sınırından Antalya sahiline kadar olan bölgede İzzeddin Keykâvus,⁶⁸⁶ Sivas'tan Sinop ve Samsun sahiline kadar olan yerlerde de Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan hüküm sürecekti.⁶⁸⁷

Pervâne Muînüddin Süleyman, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın nüfusundan ve sultanlığından istifade ederek devlet işlerini ele almak için Moğolların huzurunda büyük bir çaba gösterdi. Nitekim babası sayesinde onlar tarafından zaten her daim iltifatla karşılanmaktaydı. Fakat bu son toplantının ardından Moğolların gözündeki itibarı daha da arttı ve hatta Hülâgû Han Sultan Kılıç Arslan'a *“memleket meselelerinin görüşüleceği zaman bana Muînüddin Süleyman'dan başkası gelmesin”* dediği aktarılır.⁶⁸⁸ Esasında Kılıç Arslan ile Muînüddin Süleyman arasında samimî bir yakınlığın yanı sıra karşılıklı bir çıkar ilişkisi olduğu söylenebilir. Kılıç Arslan, Pervâne olmadan saltanatı, Pervâne de Kılıç Arslan olmadan geniş salâhiyet elde edemezdi. Yukarıda zikredilen görüşmeye kadar Moğollara itaat etmemiş İzzeddin Keykâvus'un nihayet istenilen şekilde huzurda bulunması Hülâgû'nun onun sultanlığına meyletmesi için yeterli olmuştu. Muînüddin Süleyman'ın ikna kabiliyeti olmasaydı belki de Kılıç Arslan son şansını da yitirmiş olacaktı.

3.10. Türkiye Selçuklu Sultanlarının Moğollara Karşı Vergi Mükellefiyeti ve Mevcut İktisadî Vaziyeti

Selçuklular, Anadolu'daki Moğol istilâsından itibaren büyük bir vergi yükünün altına girmiştir. Bu yükümlülüklerinin yanı sıra gerek dâhilî gerekse hâricî mücadelelerinde zaten tükenmiş olan hazinelerine bir de borç yükü eklemişlerdir. Moğolların rızasını kazanmak, onların gazabından korunmak, halkının ve kendilerinin canlarını muhafaza etmek isteyen sultanlar, devamlı surette pahalı hediyeler sunarak ve mecburî olan senelik vergileri ödeyerek ekonomik açıdan zor zamanlar yaşamışlardır. Hazinenin yetersiz kaldığı yerlerde bu harcamaları karşılamak için kendi ülkesinde ağır vergiler koyan Selçuklu sultanları, elbette en büyük zorluğu halkına yaşatmıştır.

⁶⁸⁶ İbrahim Hakkı Konyalı, ülkenin taksimatından sonra Aksaray kendi hâkimiyetinde kalan II. İzzeddin Keykâvus'un, Aksaray'ın Gerveli (Gerveli, Gelveri, Güzelyurt) Köyü'nü Konya sübaşısı Mehmed İbn-i Hüseyin İbn-i Ebü'l-Fevaris'e 1200 kırmızı Mısır altını mukabilinde ve 48 kişinin şahitliğinde verdiğini ifade eder (*Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi*, 1974, C: I, s. 360-385. Krş. Züriye Oruç, “Türkiye Selçuklu Devrinde Aksaray ve Askerî Açından Önemi”, *II. Uluslararası Aksaray Sempozyumu 26-28 Ekim 2017*, s. 788 n. 58).

⁶⁸⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 46. Bu hususta İbn Bîbî, Hülâgû Han'ın taksimatı önceden Pervâne Muînüddin Süleyman, Şemseddin Mahmud Tuğraî ve Alıncak Noyan tarafından tespit edildiği şekilde yaptığını ifade etmektedir (C: II, s. 584).

⁶⁸⁸ Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 79; Turan, *Türkiye*, s. 509.

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Hülâgû Han'ı son ziyaretlerinde Moğollara karşı olan iktisadî meselelerdeki sorumlulukları bir kat daha arttı. Bu noktada suçu sultanlara atfetmek doğru olmayacaktır. Neticede onları yönlendiren, onlar adına karar veren ve diplomatik ilişkilerini yürüten yakın adamları ile yüksek rütbeli emîrlere, 1246 senesinden beri devlet yönetiminde önceki dönemlere nispeten daha etkin rol almaktaydılar. Dolayısıyla bu borçlarda, onların katkı payı yadsınamayacak kadar fazlaydı.

Selçuklu ülkesinin nihaî bir şekilde taksim edilmesinin akabinde Suriye seferine çıkmaya hazırlanan Hülâgû Han, kendisine ödenecek yıllık vergi konusunu da netleştirdi. Müellif Aksarayî,⁶⁸⁹ belirlenen verginin 20 tümen,⁶⁹⁰ 500 parça kemha⁶⁹¹ (Antalya kumaşı) ve renkli kumaş, 3.000 işlemeli altın kap kakak, 500 baş iğdiş at olduğunu kaydetmiştir. Zikredilen miktardaki mâl-i Rûm (Anadolu vergisi) sultanlardan ayrı ayrı tahsil edileceği için halktan toplanacak vergi de ikiye katlanmış oldu.⁶⁹² Yalnızca bu vergi miktarına bakarak çok da kötü durumda görünmeyen Selçukluların, bunların yanı sıra yine Moğollar tarafından borçlandırılmak suretiyle farklı giderleri de olacaktı. Hülâgû Han'ın çıkacağı Suriye seferinde ona katılacak olan Selçuklu sultanlarının seferdeki harcamalarında kullanacakları meblağ, peyderpey ödemeleri koşuyla, hanın Tebriz'deki hazinesinden 400 altın bâliş⁶⁹³ borç olarak verilmiştir.⁶⁹⁴ Yukarıda bahsedildiği üzere, devlet ileri gelenleri de Selçuklu borçlarında pay sahibiydi. Bilhassa Şemseddin Mahmud Tuğraî, II. Alâeddin Keykubad'ın seyahatine refakat ettiği ve uzunca bir süre de Moğol hanlarının gözetiminde bulunduğu için Selçuklu ülkesinden ve dolayısıyla da makamından epey ayrı kalmıştı. Şimdi de fırsat bu fırsat deyip eski vazifesine geri dönmek ve iktânı genişletmek için Selçukluların ekonomik, siyasî ve askerî sahalarına Moğolların daha da fazla nüfuz etmesine imkân tanıdı. Bunu da Moğollardan Anadolu'ya daha

⁶⁸⁹ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 46. Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 258; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 588; Merçil, **Selçuklularda Vergiler**, s. 79-80; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 33; İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara 2003, C: XXI, Sy. 33, s. 51; Erol Keleş, "İlhanlıların Anadolu'da Kurduğu Vergi Nizamı ve Neticeleri Hakkında Bir Değerlendirme", **Türk Dünyası Araştırmaları**, 2020, C: 124, Sy. 244, s. 13-14.

⁶⁹⁰ Osman Turan 20 tümenin 200.000 dinara, onun da 2.000.000 gümüş dirheme tekabül ettiğini zikreder (**Türkiye**, s. 509); Nejat Kaymaz, dinar cinsinden aynı miktarı verirken bu miktarın 1.200.000 dirheme eş değer olduğunu ifade eder (**Pervâne**, s. 76); Z. Velidi Togan da bir tümenin 10.000 dinara karşılık geldiğini söylemektedir (**Umumi Türk Tarihine Giriş**, s. 425, 427-428; a.mlf., "Moğollar devrinde Anadolu'nun iktisadî vaziyeti", **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, İstanbul 1931, C. I, s. 8).

⁶⁹¹ Kadifeye yakın, havsız, ipek kumaştır. Bk. Erdoğan Merçil, **Türkiye Selçukluları'nda Meslekler**, Ankara 2000, s. 20 n. 106; a.mlf., **Selçuklularda Vergiler**, s. 80 n. 393; M. Esiner Özen, "Türkçe'de Kumaş Adları", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul 1982, Sy. 33, s. 321.

⁶⁹² Yuvalı, **İlhanlılar Tarihi**, s. 209.

⁶⁹³ Bâliş bir Moğol para birimidir ve Vassâf, 1 altın bâlişin 2000 dinara tekabül ettiğini zikretmektedir (Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, s. 603; W. Barthold, "Bâliş", **İA**, C: II, s. 280; Bertold Spuler, "Bâliş", **Eİ²**, C: I, s. 996; DİA, "Bâliş", **DİA**, C: V, s. 22). O hâlde alınan 400 altın bâliş miktarındaki borç, 80.000 dinara eş değerdir.

⁶⁹⁴ İbn Bîbî, C: II, s. 584. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 77; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 209; Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, s. 428.

fazla asker göndermelerini talep ederek ve hanın hazinesinden borç alarak yaptı. Şemseddin Mahmud'un bu icraatları nihayetinde beklediği karşılığı buldu. O, Türkiye Selçuklu Devleti'nin vezirliğine getirildi ve Kastamonu vilâyetini de kendi iktâna katmayı başardı.⁶⁹⁵ Nitekim vezirliği boyunca geniş yetkilere sahip oldu ve hatta sübaşılardan sultanların maiyetine kadar tüm görevlileri kendi hükmü altına aldı.⁶⁹⁶

Böylece sultanlar, karşı gelmeleri mümkün olmayan ve emirlerine harfiyen uydukları Hülâgû'nun sefer masraflarını gönülsüz ve mecburî olarak üstlenmişlerken, Tuğraî'nin de devlet hazinesini külfete sokması, Selçuklu ekonomisine ağır bir darbe indirdi. Hâlihazırda siyasî egemenliklerini Moğol tahakkümü karşısında yitirmiş olan Selçuklular, ekonomik olarak da iyiden iyiye onlara bağımlı duruma gelmişlerdir.

3.11. Selçuklu Sultanlarının Hülâgû Han'ın Suriye Seferine Katılmaları ve Ardından Anadolu'ya Dönmeleri Neticesinde Yapılan Yeni Tayinler

Hülâgû Han, Bağdat'ı ele geçirip (10 Şubat 1258) Abbâsî Hilâfeti'ne son verdikten sonra kendisine tâbi tüm hükümdarları etrafına topladı ve Suriye bölgesi üzerine çıkacağı sefer için hazırlığa başladı. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından 400.000 askerden⁶⁹⁷ müteşekkil ordusuyla Tebriz'den yola çıktı (12 Eylül 1259).⁶⁹⁸ Cinsiyet ve yaş ayırt etmeksizin Halep'te büyük bir katliam⁶⁹⁹ yapan Hülâgû'nun seferinde, II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Pervâne Muînüddin de yer almaktaydı.⁷⁰⁰ Selçukluların yanı sıra Ermeni Kralı Hetum

⁶⁹⁵ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 47. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 77; Turan, *Türkiye*, s. 510; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, s. 209; Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları", s. 52.

⁶⁹⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 47.

⁶⁹⁷ Abû'l-Farac, C: II, s. 573; a.mlf., *Târîhu Muhtasar'id-Düvel*, s. 39.

⁶⁹⁸ el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)*, s. 166; İbn Bîbî, C: II, s. 584; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmi'ut-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, s. 53; Abû'l-Farac, seferin 1260 yılında gerçekleştiğini ifade eder (C: II, s. 573); Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C: III, s. 260; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, s. 168-167; a.mlf., "Hülâgû", *DİA*, C: XVIII, 474; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s. 343; Jean Sauvaget, "Haleb", *İA*, C: V/I, s. 120.

⁶⁹⁹ Bk. Abû'l-Farac, C: II, s. 574-575; a.mlf., *Târîhu Muhtasar'id-Düvel*, s. 40; Aknerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, (trc. Hrants D. Andreasyan), İstanbul 2012, s. 63; Genceli Kiragos, *Moğol İstilası*, s. 139.

⁷⁰⁰ İbn Bîbî, C: II, s. 584; Baybars el-Mansûrî, *a.g.e.*, s. 56; Yûnînî, C: I, s. 343; İbn Dokmak, *Nûzhetü'l-Enâm fî Târîhi'l-İslâm*, (thk. Semîr Tabbâre), el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda 1999, s. 255. Müellif Aksarayî, hanın yarlığına göre sultanların kendi istiklallerini elde ederek Anadolu'ya döndüklerini zikreder, Halep'e gittiklerinin kaydetmemektedir (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 46); Abû'l-Farac, Selçuklu sultanlarının Hülâgû Han tarafından yapılan taksimata göre Selçuklu ülkesini paylaşımlarından bahsettiği fasılda onların, Suriye seferine çıkan hana Fırat civarına değin eşlik ettiklerini ve ardından kendi memleketlerine gittiklerini zikreder, sefere katıldıklarından söz etmez (C: II, s. 573; a.mlf. *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, s. 39); Kalkaşendî, *a.g.e.*, C: V, s. 342; Makrîzî, Selçuklu sultanlarının bir süre Hülâgû'nun yanında kaldığını ve daha sonra döndüklerini söylese de sefere iştirak ettiklerini ifade etmemektedir (*es-Sülûk*, I, 510); İbnü'l Verdî, *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*, s. 117; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 626; Münecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, C: II, s. 92. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 78; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 258; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 167; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 86; Kuşçu, "Moğol İşgaline Karşı İstiklâl Hareketlerinin Sembolik Sultanı II. İzzeddin Keykâvus", s. 96; Sümer, "Kılıcarslan IV", s. 404.

da bu Halep muhasarasında bulunmaktaydı.⁷⁰¹ Halep'te yaşanan katliamı öğrenmeleri üzerine Şam ahalisi de şehri kendi arzularıyla teslim ettiler.⁷⁰² Hülâgû Han, Mengü Han'ın ölümünü haber aldığı için Azerbaycan'daki karargâhına geri döndü ve sefer neticesinde ele geçirdiği yerleri muhafaza etmesi için Kitboğa Noyan'ı görevlendirdi.⁷⁰³ Böylece Selçuklu sultanlarına da memleketlerine dönmeleri için izin verildi.

Çalışılan konu itibarıyla, buradaki dikkate değer bir mevzu da Selçuklular cephesinde yaşanmıştır. Hülâgû Han, sefer öncesi II. İzzeddin Keykâvus'a teslim ettiği yarlık ve payzanın iadesini istemiş, akabinde de geri alarak IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a teslim etmiştir.⁷⁰⁴ Han, bundan sonra şahsıyla kurulacak tüm bağlantıların mümessilliğini Muînüddin Süleyman'ın üstlenmesini buyurmuştur.⁷⁰⁵ Bu cümleden hareketle, Hülâgû'nun asıl sevgisine ve güvenine Sultan IV. Kılıç Arslan ile Muînüddin Süleyman'ın mazhar olduğunu, II. İzzeddin Keykâvus'un ise ne yaparsa yapsın geçmişin izlerini silip kendisini tam mânasıyla affettirmeyi başaramadığını söylemek mümkündür.

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a, yukarıda da belirtildiği üzere evvelce Mengü ve ardından Hülâgû Han tarafından taksim edilen Selçuklu ülkesinde, ağabeyi II. İzzeddin ile arasında sınır olarak tespit edilen Kızılırmak'ın doğusundaki, yani Sivas'tan Moğol topraklarına (Erzurum'a) kadar olan kısımda bulunan yerlerde hüküm sürme hakkı tanınmıştı.⁷⁰⁶ Katıldığı Suriye seferinden sonra sultan, payına düşen topraklara geri döndü. Bundan sonraki süreçte devrin müellifleri, II. Keykâvus'un Konya'da hüküm sürmeye başladığında ekseriyetle ittifak ederlerken memleketine dönen Kılıç Arslan'ın ikametgâh yeri hakkında farklı vilâyetleri zikretmektedirler. Bu hususta Abû'l-Farac,⁷⁰⁷ IV. Kılıç Arslan'ın Sivas (Sebastia)'ta ikamet ettiğini söylerken, *Anonim Selçuknâme*'deki⁷⁰⁸ kayıt Kayseri şehrini göstermektedir. Sultanın merkezini belirlemesindeki faktörlerin başında kendisinin ve yanındaki emîrlerin nüfusunun daha yoğun olduğu bir yeri tercih edeceği göz önünde bulundurulduğunda, Sivas'ı veyahut Nejat Kaymaz'ın da ifade ettiği gibi⁷⁰⁹ Pervâne Muînüddin

⁷⁰¹ Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi*, s. 108.

⁷⁰² İbn Bibî, C: II, s. 584; Aknerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, s. 63.

⁷⁰³ İbn Bibî, C: II, s. 584-585; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmi'ut-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, s. 55. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 78-79; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 167-168; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, s. 344; a.mlf., "Hülâgû", s. 474.

⁷⁰⁴ İbn Bibî, C: II, s. 585.

⁷⁰⁵ Kaymaz, *Pervâne*, s. 79.

⁷⁰⁶ Baybars, *a.g.e.*, s. 30; Aynî, *a.g.e.*, s. 35; Kalkaşendî, *a.g.e.*, C: V, s. 342; Müneccimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, C: II, s. 91. Krş. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri*, s. 154.

⁷⁰⁷ II, 573. Krş. Uzunçarşılı-Edgüer, *Sivas Şehri*, s. 82.

⁷⁰⁸ s. 46.

⁷⁰⁹ *Pervâne*, s. 79.

Süleyman'ın iktâa olan Tokat'ı seçmiş olma ihtimali yüksektir. Claude Cahen,⁷¹⁰ de IV. Kılıç Arslan'ın Kayseri ya da Tokat'a dönmüş olduğundan söz etmektedir.

Selçuklu ülkesine vardiktan sonra sultanlar, doğu-batı cihetinde hüküm sürmeye başladılar. Hem ülke yönetiminin birbirinden ayrılması hem de yaşanan vefat neticesinde hükümet mekanizmasında yeni tayinler yapılma ihtiyacı doğdu. Kısa bir süreliğine vezirlik makamını işgal eden Şemseddin Mahmud Tuğraî, arkasında sultanlara yüklü bir miktar borç bırakarak vefat etti (1260).⁷¹¹ O, iki sultanın da vezirliğini üstlenmişti fakat mevcut durum için yeni vezir tayini yapılması gerekmektedir. Böylece Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın vezirliğine -Hülâgû Han'ın yarlığıyla- Muînüddin Süleyman; II. İzzeddin Keykâvus'unkine ise saltanat nâibi olan Fahreddin Ali atandı.⁷¹² Fahreddin Ali'den sonra niyâbet-i saltanat makamına Müstevfî Emîneddîn Mikâil tayin edildi.⁷¹³

Vezir Fahreddin Ali, uzun yıllar sürecek vezirlik serüveninin yanı sıra devrin kaynaklarında okuma yazma hususundaki noksanlığıyla da yer etmiştir. Aksarayî,⁷¹⁴ vezirin ilimden yoksun olmasına rağmen görevinin gereklerini başarıyla yerine getirdiğini, divânda verilen hükümleri ve fermanları imzalama yetkisinin yalnızca onda olduğunu zikretmektedir. El-Ömerî,⁷¹⁵ ise okuma yazmasının iyi bir seviyede olmadığını, bundan başka yüklü miktarda hazineye ve hayırsever bir kişiliğe sahip olduğunu ifade etmektedir. Her hâlükârda, iyi bir devlet adamı olan Fahreddin Ali, vezâretinden önce de gerek emîr-i dâdlık gerekse kısa süreli saltanat nâibliğinde ve başarıyla yürüttüğü elçilik vazifeleriyle de kendisini kanıtlamıştır.

Muînüddin Süleyman ise Moğolların her daim desteklediği ve deyim yerindeyse has adamları hâline gelmiş, çok güçlü bir şahsiyettir. Pervâneliği süresince başarılı bir siyaset takip ederek IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın yanında yer almış; stratejik hamleleri sonucunda da hem

⁷¹⁰ **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 258.

⁷¹¹ M. Halil Yinanç, Vezir Şemseddin Mahmud Tuğraî'nin Baba İlyas Horasanî'nin oğlu olduğunu kaydetmiştir (**Türkiye Tarihi**, C: II, s. 246). Ancak Elvan Çelebi, Baba İlyas'ın Ömer, Yahya, Mahmud, Hâlis ve Muhlis isimli beş oğlunun bulunduğunu, dedesi Muhlis Paşa dışındaki büyük amcalarının Babaîler İsyanı sırasında veyahut hemen ardından öldüklerini ifade eder (**Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye Baba İlyas-ı Horasanî ve Sülâlesinin Menkabevî Tarihi**, (Haz. İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak), TTK, Ankara 1995, s. LII, LIX, beyit 677-750; Krş. A. Yaşar Ocak, **Babaîler İsyanı**, İstanbul 2011, s. 163-164). Bu nedenle ismi geçen Mahmud'un Şemseddin Mahmud Tuğraî olması mümkün görünmemektedir.

⁷¹² İbn Bîbî, C: II, s. 585; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 47; Yazıcızâde Ali, Fahreddin Ali'nin vezirliğinin de Hülâgû Han'ın buyruğuyla gerçekleştiğini söylemektedir (**Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 628); Münecimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 92. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 80-81; a.mlf., **Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü**, s. 145; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 258; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 86; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 259; Turan, **Türkiye**, s. 510-511; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 169; Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", s. 91.

⁷¹³ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 48; Hasan b. Aldülmü'min el-Hûî, **Hasan b. Aldülmü'min el-Hôyi'nin Kaleminden Selçuklu İnşâ Sanatı**, s. 82. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 80; R. Turan, **Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması**, s. 57, 134; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 258; Merçil, **Divân Teşkilâtı**, s. 154, 180; Turan, **Türkiye**, s. 511.

⁷¹⁴ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 47.

⁷¹⁵ **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, s. 141.

tarafında yer aldığı sultanın konumunu sağlamlaştırarak Selçuklu ülkesinde yeniden saltanat tahtına oturmasını sağlamış hem de kendi statüsünü güçlendirip Moğolların iltifatını kazanarak idarede -sultandan sonra- en yetkili makama, vezirliğe yükselmiştir. Muînüddin Süleyman'ın tayin olduğu makam, bu tarihten itibaren neredeyse sembolik bir hüviyet kazanmış ve o, âdeta sultan edasıyla hareket etmeye başlamıştır. İleride de bahsedileceği üzere hırslı bir devlet adamı olan Muînüddin Süleyman, ülkenin yarısıyla yetinmek istemeyecek ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanatı üzerinden toprakların tamamında söz sahibi olmak için elinden geleni ardına koymayacak; sultanların tardedilmesinde ve öldürülmesinde etkin rol oynayacaktı. Âkıbeti ise tıpkı kendinden önceki doyumsuz devlet adamları Sâdeddin Köpek⁷¹⁶ ve Şemseddin Muhammed İsfahânî gibi olacaktı.

3.11.1. Hülâgû Han'ın Âmid'i Zaptı ve Şehrin Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a Teslimi

Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyet sınırları içerisinde yer alan Âmid (Diyarbakır) şehri, ülkenin doğusunda hüküm süren Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın topraklarında bulunmaktaydı. Öte yandan Selâhaddin Eyyûbî'nin ölümünden sonra altı kola ayrılan Eyyûbîler Devleti'nin Meyyâfârikîn, Cebel ve Sincar kolu (Diyarbakır) Hâkimi II. el-Melikü'l-Kâmil Nâsırüddin⁷¹⁷ (642-658/1244-1260) mezkûr şehri ele geçirmek istemekteydi. Nitekim selefleri döneminde de mücadelelere tanık olan kent, bu dönemde yeniden Selçuklular, Eyyûbîler ve İlhanlılar arasında bir sorun hâline geldi.

Artuklulara ait olan Âmid, Eyyûbî Hükümdarı I. el-Melikü'l-Kâmil Nâsırüddin Muhammed (1218-1238) tarafından 1232'de zapt edilmiş⁷¹⁸ fakat II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde yeniden Selçuklu hâkimiyetine katılmıştı (1240). Bu mühim ve tarihî şehrin sübaşılığına ise devlet ileri gelenlerinden Mübârizeddin İsa Candâr getirilmişti.⁷¹⁹

Selçukluların Moğol tahakkümüne, kardeş kavgalarına ve devlet adamlarının rekabetine yoğun bir şekilde maruz kalmasını fırsat bilen, dolayısıyla Âmid'in savunmasına yeterli ihtimamı gösteremeyeceklerini düşünen el-Melikü'l-Kâmil, şehri zapt etmek niyetindeydi. el-

⁷¹⁶ Emîr Sâdeddin Köpek ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Muharrem Kesik, "Selçuklu Tahtına Göz Diken Vezir: Sadeddin Köpek", **Tematik Selçuklu Tarihi**, İstanbul 2020, s. 167-173; a.mlf., "Sâdeddin Köpek", s. 392-393.

⁷¹⁷ Abû'l-Farac İbnü'l-İbrî, el-Melikü'l Kâmil'den "*Eleşrefibnîmelikülgazî*" şeklinde söz eder (**Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, s. 36)

⁷¹⁸ M. Serdar Bekar, "el-Melikü'l-Kâmil, Muhammed", **DİA**, C: XXIX, s. 69.

⁷¹⁹ İbn Bîbî, C: II, s. 472-477. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 438-439; Mükrimin Halil Yinanç, "Diyarbakır", **İA**, C: III, s. 617; Nejat Göyünç, "Diyarbakır", **DİA**, C: IX, s. 466.

Melikü'l-Kâmil ile ittifak edenler arasında Musul Hâkimi Bedreddin Lü'lü⁷²⁰ (1233-1259) ve Mardin Hükümdarı el-Melikü's-Said Necmeddin Gazi (1239-1260) de bulunmaktaydı.⁷²¹ Bedreddin Lü'lü', Âmid eşrafından (muhtemelen kadı) Necmeddin İbn Habîr (Hubeyr) al-Câr (İbn-i Kebir Alcâr) ile şehrin teslimi hususunda anlaştı. Bu gelişmeden haberdar olan el-Melikü'l-Kâmil ivedi bir şekilde harekete geçti; el-Melikü's-Said Necmeddin Gazi'nin de izni ve yardımıyla Âmid üzerine yürüdü. Türkiye Selçuklularından ise şehri savunmak ve kurtarmak için Kürt reislerinden Şerefeddin Ahmed b. Şücâeddin Dâvud b. Balas el-Hakkâri al-Mamavi (al-Mamurî) komutasında bir ordu yola çıktı. Ancak şehri muhafaza etmek için sevk edilen bu ordu, el-Melikü'l-Kâmil'in amcazâdesi (yeğeni) Melikü'l-Muşammir (Muşammer) ve babasının azatlılarından olan Necmeddin Muhtar'ın birlikleri tarafından âni bir baskın neticesinde dağıldı. Böylece Âmid kenti, el-Melikü'l-Kâmil'in idaresine teslim oldu (Muharrem 655/Ocak-Şubat 1257). Şehre Seyfeddin b. Mucalli (Mücli, Muhibbî) sübaşı olarak tayin edildi.⁷²²

İlhanlıların metbûu olmasına rağmen el-Melikü'l-Kâmil'in Âmid'i istirdadı, Hülâgû Han tarafından hiddetle karşılandı. Hülâgû Han, gönderdiği bir elçi vasıtasıyla el-Melikü'l-Kâmil'e derhal şehrin iade edilmesini bildirdi. Meyyâfârîkîn Hâkimi el-Melikü'l-Kâmil ise Hülâgû'nun bu çağrısını sonuçsuz bırakarak isyankâr bir tavır sergiledi. Üstelik bununla da yetinmeyen el-Melikü'l-Kâmil, topraklarından geçmek isteyen ve İlhanlı hükümdarından yarlık sahibi olan yaşlı bir Suriyeliyi öldürttü, huzuruna gelen Moğol valilerini kovdu.⁷²³ Diğer taraftan Hülâgû'nun çağrısına rağmen Bağdat seferine katılmadığı gibi Abbâsî halifesinin yanında yer aldı.

Meyyâfârîkîn Hâkimi el-Melikü'l-Kâmil'in bu icraatlarının bir karşılığı olmalıydı ve İlhanlı Hükümdarı Hülâgû Han'ın da ona bu bedeli ödetmekte gecikmediği anlaşılıyor. Nitekim Hülâgû, oğlu Yeşmut komutasındaki birliklerini Diyarbekir bölgesinin zaptı için görevlendirdi. Moğol kuvvetleri Meyyâfârîkîn⁷²⁴ üzerine yürüdüler ve taraflar arasındaki neticesiz kalan

⁷²⁰ Abdlkadir Yuvalı, Bedreddin Lü'lü'nün Ön Asya hâkimleri içerisinde Moğolların tâbiyetini kabul eden ilk devlet adamı olduğunu zikreder (**İlhanlı Tarihi**, s. 159). Adı geçen hükümdar hakkında bk. Bahattin Kök, "Bahaddin Lü'lü", **DİA**, C: XXVII, s. 257.

⁷²¹ İbrahim Güneş, "Diyâr-Bekr Bölgesinin Moğol Hâkimiyetine Bağlanması", **MUTAD**, Muğla 2021, C: VIII Sy. 2, s. 259.

⁷²² Claude Cahen, "XIII. Asır Ortalarında Cezire (İzzeddin b. Şeddad'a Göre)", (trc. Neş'et Çağatay), **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1953, C: II, Sy. 4, s. 101-102; Güneş, "Diyâr-Bekr Bölgesinin Moğol Hâkimiyetine Bağlanması", s. 259; Yinanç, "Diyarbakır", s. 617; Göyünç, "Diyarbakır", s. 466.

⁷²³ Abû'l-Farac, C: II, s. 572. Krş. Güneş, "Diyâr-Bekr Bölgesinin Moğol Hâkimiyetine Bağlanması", s. 260.

⁷²⁴ Moğolların Meyyâfârîkîn muhasarası için bk. Reşidüddin Fazlullah, **Câmi'ut-Tevârih (İlhanlılar Kısım)**, s. 60-63; Genceli Kiragos, **Moğol İstilası 1220-1265**, s. 136-138; Müverrih Vardan, **Türk Fetihleri Tarihi**, s. 109; Aknerli Grigor, **Okçu Milleti Tarihi**, 52-53. Krş. Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, 342-343; Burak Demir, "Hülegü Han'ın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri", **Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2021, s. 150-151; Cahen, "XIII. Asır Ortalarında Cezire (İzzeddin

görüşmeler sonucunda şiddetli çarpışmalar yaşandı. Takrîbi iki yıl süren muhasaranın ardından saldırılara karşı direnme gücünü kaybeden ve yaşanan kıtlık sebebiyle de çok zor durumda kalan şehir teslim oldu. Moğol kuvvetleri bölgede büyük bir yağma ve katliam gerçekleştirdiler. el-Melikü'l-Eşref yakalanarak öldürüldü.⁷²⁵

Eyyûbîler ve Memlûkler dönemi müelliflerinden İbn Şeddâd'ın nakline göre,⁷²⁶ Hülâgû'nun yukarıda da ismi zikrolunan Âmid Sübaşı Seyfeddin b. Mucalli (Mücli, Muhibbî)'den şehrin teslimini istedi. Sübaşı Seyfeddin de Hülâgû'nun bu isteğini derhal yerine getirdi. Hülâgû Âmid şehrini Rûm topraklarına sahip İzzeddin ile Rükneddin'e teslim etti ve sonra aralarında paylaştılar. Şehir, ülkenin taksimatı gereğince doğu tarafına haiz olan Rükneddin Kılıç Arslan'ın hâkimiyetindeydi. Kendisine iade edilen Âmid, Kılıç Arslan ölene dek onun hükmünde kaldı.

Hülâgû'nun seferi neticesinde çok sayıda insanın helak, hayvanların telef olmasıyla birlikte Moğol zulmü ve vahşeti bir kez daha gözler önüne serildi. el-Melikü'l-Kâmil, kanının son damlasına kadar mücadelesinden vazgeçmeyip, elinden gelen gayreti gösterdiyse de sonunda Moğollara karşı yenik düştü. Hem topraklarını hem de canını kaybeden Meyyâfârîkîn Hâkimi el-Melikü'l-Kâmil, yaklaşık iki yıl süresince Âmid'i elinde tuttu. Nihayetinde Âmid, sabık hâkimi Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a iade edilerek yeniden Türkiye Selçuklularının idaresine bırakıldı.

3.12. İlhanlıların Vergi Tahsilâtı Esnasında Yaşanan Gerginlik ve Kurulan İttifaklar

Selçuklu sultanları ülkelerine döndükten sonra farklı cihetlerde kendilerine tayin olunan vezirleriyle birlikte devleti idareye başladılar. Uzun soluklu bir mücadelenin ve yolculuğun ardından belki de artık feraha ereceklerini düşündükleri sırada, İlhanlılardan vergi tahsildârlarının gelişiyle yeniden sarsıldılar. Öte yandan Şemseddin Mahmud Tuğraî, Selçuklu sultanlarının Hülâgû Han'ın Suriye Seferi'ne katılmalarından sonra ülkelerine dönmelerini müteakip İlhanlı hükümdarının huzuruna giderek yüklü bir meblağ borç almıştı. Bunun üzerine her iki sultanın da sefer masrafları için aldıkları borçlar eklenince Selçuklular için altından

b. Şeddada Göre)", s. 102-103; Mert Demir-Mustafa Şahin, "Moğolların Meyyâfârîkîn Kuşatması", **Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Bahar 2021, Vol. 6, Sy. 1, s. 381-406.

⁷²⁵ Cûzcânî, **Tabakât-ı Nâsirî Moğol İstilasına Dair Kayıtlar**, s. 168; Abû'l-Farac, C: II, s. 575. Krş. Claude Cahen, **La Syrie Du Nord A L'Époque Des Croisades Et La Principauté Franque D'Antioche**, Paris 1940, s. 704; a.mlf., "XIII. Asır Ortalarında Cezire (İzzeddin b. Şeddada Göre)", s. 102-103; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 167; Güneş, "Diyâr-Bekr Bölgesinin Moğol Hâkimiyetine Bağlanması", s. 260-264.

⁷²⁶ el-A'lâku'l-Hatîre, C: I, s. 196. Krş. Cahen, **La Syrie Du Nord**, s. 704; a.mlf., "XIII. Asır Ortalarında Cezire (İzzeddin b. Şeddada Göre)", s. 103; Yinanç, "Diyarbakır", **İA**, 618.

kalkması epey zor bir hâl aldı. Dahası, vezirin vefatıyla zikredilen ödenekler de sultanlara kaldı. Hülâgû Han da hassa gelirlerinin toplanması, yani bu paranın tahsili için Tâceddin Mu‘tez’i⁷²⁷ görevlendirdi. Tâceddin Mu‘tez’in yanında Tukul (Tüklük, Tukelek) Bahşi⁷²⁸ de bulunmaktaydı.⁷²⁹

İlhanlı elçilerinin Anadolu’ya geldiğinde, verginin tahsili için ilk etapta hangi sultanın yanına gittikleri konusunda günümüz hocaları farklı ifadelerde bulunmuşlardır. Kimi tarihçiler⁷³⁰ bahsi geçen elçilerin öncelikle II. İzzeddin Keykâvus’un yanına gittiklerini zikrederken, kimileri⁷³¹ ise güzergâhları üzerinde ikamet ettiği için IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın huzuruna vardıklarını kaydetmektedirler. Bu hususta çağdaş müellif Aksarayî’nin kaydından yola çıkarak bir yorum yapmak mümkündür. Selçuklu sultanları Anadolu’ya döndükten sonra IV. Kılıç Arslan ikametgâhından ayrılmazken II. İzzeddin Keykâvus, payitahtı Konya’yı terk ederek, bir müddet Beyşehir (Gorgorum)’deki Kubâdâbâd’da⁷³² konaklamıştı. Eğlenceye düşkünlüğüyle kayıtlara geçen II. İzzeddin Keykâvus, alıştığı sefahat hayatını sürdürmek üzere Kubâdâbâd’dan Hristiyan dayılarıyla beraber Antalya’nın yolunu tuttu. Müellif, sultanın buraya gelişinden yine Hristiyan dayıları Kondistabl Rumi’yi sorumlu tutarak

⁷²⁷ I. Alâeddin Keykubad döneminde sultana, Celâleddin Hârizmşah tarafından gönderilen başkadı Mucireddin Tahir bin Ömer el-Harezmî’nin oğludur. Hülâgû’nun hizmetinde bulunan Hârizmli bir Müslüman’dır. Bk. İbn Bîbî, C: II, s. 585; Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 49, 55. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 82 n. 118; Turan, *Türkiye*, s. 511; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 258; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, s. 323; Çağdaş Kurt, “Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde İlhanlı Valisi Tâceddin Mu‘tez ve Dönemi”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2021, s. 93. Tâceddin Mu‘tez, Türkiye Selçuklu Devleti’nde “*el-emîrû’l-kebir*” unvanına sahipti (Asri Çubukçu, “el-Emîrû’l-Kebir”, *DİA*, C: XI, s. 155).

⁷²⁸ Müellif Aksarayî, Tukul Bahşi’yi Hülâgû döneminin ilk büyükelçisi (ilçi-yi büzürg) şeklinde telakki etmektedir (*Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 49. Krş. Merçil, *Selçuklularda Vergiler*, s. 80); Yazıcızâde Ali ise Hülâgû’nun Halep’i ele geçirdikten sonra Tukul Bahşi’yi buraya şahne olarak tayin ettiğini zikretmektedir (*Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 627). Togan da Tukul Bahşi’nin Uygurlardan olduğunu ifade etmektedir (*Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 326); Dilber İlimli Usul, “İlhanlı Döneminde Uygurlar”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2016, s. 137-138. Spuler de Halep şahnesi (askerî vâlisi) olduğunu kaydetmiştir (*İran Moğolları*, s. 389).

⁷²⁹ İbn Bîbî, C: II, s. 585; Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 49. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 82; Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 168-169; a.mlf., “Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları”, s. 52; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı*, s. 86; Uyumaz, *Türkiye Selçuklu Devleti’ne Gelen ve Giden Elçiler*, s. 91; Togan, elçilerin Anadolu’ya gelişi yılını 1257 olarak kaydetmektedir fakat Hülâgû’nun Suriye seferinden sonra gerçekleşen bu hadisenin 1259 sonrası olması gerekmektedir (*Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 326); Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 259-260; Turan, *Türkiye*, s. 511; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, s. 323; a.mlf., “İlhanlıların Anadolu Politikası ve Doğu Anadolu Şehirlerinin Vergi Potansiyeli”, *XI. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 1994, C: II, s. 584; Merçil, *Selçuklularda Vergiler*, s. 80. Cahen, Tâceddin Mu‘tez’in beylerbeyiliğine getirildiğini ifade etmektedir (*Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 258). Ancak o esnada beylerbeyi makamında Kondistabl Rûmî bulunmaktaydı. Bk. Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 49.

⁷³⁰ Kaymaz, *Pervâne*, s. 82; Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 170; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 259; Uyumaz, *Türkiye Selçuklu Devleti’ne Gelen ve Giden Elçiler*, s. 91; Merçil, *Selçuklularda Vergiler*, s. 80; Turan, “Keykâvus II”, s. 644.

⁷³¹ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı*, s. 86; Turan, *Türkiye*, s. 511; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s. 320; Özaydın, “Anadolu Selçukluları”, s. 181-182; Sümer, “Keykâvus II”, *DİA*, XXV, 356.

⁷³² Beyşehir bölgesinde yer almaktadır. Ayrıca bk. Aslanapa, *Türk Sanatı*, s. 188 vd.; Kâmil Uğurlu, “Kubâdâbâd Sarayı”, *DİA*, C: XXVI, s. 299-300.

onların tesiriyle hareket ettiğini bir kez daha vurgular. II. İzzeddin Keykâvus, vergi tahsildârlarıyla görüştüğünde⁷³³ alışlageldiği üzere onları oyalama siyasetini bir kez daha yineledi. Kendisinden önce kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan’a giderek vergiyi toplamalarını, zira Sultan Rükneddin’in geldikleri yol üzerinde ikamet ettiğini ve dolayısıyla vergiyi önce ondan tahsil etmelerini, kendisine ise daha sonra gelmeleri gerektiğini ifade ederek tahsildârları geri çevirdi. Kendisinin ise payına düşeni ancak Rükneddin’den sonra ödeyeceğini bildirdi.⁷³⁴

İlhanlılardan aldıkları borcu ve mükellef oldukları vergiyi ödemekten kaçınan Sultan II. İzzeddin Keykâvus’un bu tavrı elçilerde hoşnutsuzluk yarattı. Yine bu kayıttan hareketle elçilerin öncelikle Keykâvus’un yanına gitmiş oldukları anlaşılıyor. Bunun sebebi iki şekilde izah edilebilir. IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Vezir Muînüddin Süleyman zaten Moğolların rızasını kazanmış, onlara pahalı hediyeler sunmaktan ve kusursuz bir şekilde tâbi olmaktan asla geri durmamış şahsiyetlerdir. Eğer Tâceddin Mu‘tez ve Tulak Bahşi doğrudan onların yanına gitmiş olsalardı muhakkaktır ki oyalanmadan istediklerini alırlar ve II. İzzeddin Keykâvus’un sözlerine cevap vermekten geri durmazlardı. Zira, IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın saltanatının başından beri Moğol hükümdarlarına karşı olan tutumu farklılık göstermeden tam itaat şeklinde sürmekteydi. Öte yandan II. İzzeddin Keykâvus, Moğolların nazarında verdiği sözleri tutmayan, daha isyankâr ve başkaldıran bir hükümdardı. Dolayısıyla Moğollar/İlhanlılar için Anadolu’da büyük bir nüfusa sahip Türkmen kitlelerince de desteklenen İzzeddin Keykâvus’u itaat altına almak ve böylece Selçuklu ülkesinin doğu kanadı gibi batısında da hâkimiyet tesis etmek öncelikli hedefti. Netice itibariyle Tâceddin Mu‘tez ve Tulak Bahşi, alacaklarını temin edemediği Sultan II. İzzeddin Keykâvus’un yanından ayrılarak IV. Rükneddin Kılıç Arslan’a gitmek üzere yola koyuldular.⁷³⁵

IV. Rükneddin Kılıç Arslan, huzuruna gelen Tâceddin Mu‘tez ile Tulak Bahşi’yi Vezir Muînüddin Süleyman’la birlikte büyük bir saygıyla karşıladı. Ağabeyi II. Keykâvus’un tavrından sonra kendisinin İlhanlı elçilerine ikramda kusur etmemesi, muhtelif değerli hediyelerle onların gönüllerini hoş etmesi Sultan IV. Kılıç Arslan’ın itibarını arttırdı. Elbette ülkenin taksimatının ardından ağabeyiyle ortak saltanat süren ve bunu da kabul gördüğü üzere Vezir Muînüddin’in gayretleriyle elde etmiş olan Sultan IV. Kılıç Arslan için sıradaki hedef

⁷³³ Aksarayî, Sultan İzzeddin’in “*Antalya’ya güvendiği*” ifadesinden görüşmenin Antalya’da yapılmış olduğu anlaşılmaktadır (**Müsameretü’l-Ahbâr**, s. 49).

⁷³⁴ Aksarayî, **Müsameretü’l-Ahbâr**, s. 49. Charles Melville, Sultan İzzeddin’in Konya’dayken vergileri ve borcunu ödememede direnç gösterdiğini ifade eder (“Moğol Yönetimi Altında Anadolu”, s. 87). Ancak sultan o sırada Konya’da değildi; aksine bu kusurlu hareketi Hülâgû Han’a bildirildiğinde hatasını telafi etmek için Konya’ya dönecekti.

⁷³⁵ Aksarayî, **Müsameretü’l-Ahbâr**, s. 49. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 82; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 259; Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s. 35.

müstakil saltanatını ilân etmek idi. Bu da, elçileri İlhanlılarda etkin bir rolü olan Tâceddin Mu‘tez’i kendi saflarına çekmek ve II. İzzeddin Keykâvus’u türlü entrikalarla gözden düşürmekle mümkündü. Böylece başarıya giden yolda hileli oyunlara başvurmadan çekinmeyen Muînüddin Süleyman devreye girdi. O, Sultan İzzeddin’in Konya’dan Antalya’ya gitme sebebini, uç Türkmenleriyle birleşerek bir isyan hazırlığında bulunmak olduğunu söyledi. Muînüddin Süleyman’ın ortaya attığı bu iddia asılsız olmasına rağmen o, elçileri inandırmayı başardı.⁷³⁶

3.12.1. Uç Türkmenlerinin Reisi Mehmed Bey Meselesi

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile Vezir Muînüddin Süleyman’ın, Tâceddin Mu‘tez’e II. İzzeddin Keykâvus’un isyan hazırlığı içinde olduğunu bildirdiklerinden daha önce bahsedilmişti. Bununla birlikte isyanın başrolü de Mehmed Bey’e atfedilmektedir. Uç beylerinin lideri olarak nitelendirilen Mehmed Bey’in nesebi hakkında bilgi bulunan *Mecmuatu’r-Resail*’den yola çıkılarak Prof. Dr. Mikail Bayram birtakım değerlendirmeler yapmıştır.⁷³⁷

Ele alınan konu için mühim olan, Sultan IV. Kılıç Arslan ve Vezir Muînüddin’in II. Keykâvus hakkındaki söylemlerinin sahih olup olmadığını ortaya koymaktır. Dolayısıyla zikredilen mevzuda bilgi veren müelliflerin kayıtları ışığında açıklama yapma gereği hâsıl olur.

Türkmenler, Selçuklu Devletlerinin ilk teşekkülünden dağılmalarına kadarki süreçte, özellikle kuruluş safhalarında, yabancı milletlere karşı mücadelede, zaman zaman da sultanların aralarında çıkan taht kavgalarında bir tarafa meylederek o melikin hâkim güç hâline gelmesinde etkin rol oynayan unsurlardır. Bu durumun örneklerinden birisi olarak Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in saltanat mücadelesi gösterilebilir. Türkmenlerin desteği neticesinde 1204’te yeniden tahtı ele geçiren Sultan I. Gıyâseddin, Denizli-Honaz (Honas) bölgesine kayınpederi Manuel Mavrozomes’i tayin ederek bir uç beyliği meydana getirmişti.⁷³⁸ Mikail Bayram,⁷³⁹ bahsi geçen Mehmed Bey’in “*Melik*” unvanının yanı sıra risalede “*Mehmed el-Mavrezemî*” şeklinde zikredilmesinden dolayı Emîr Mavrozomes’un torunu yani Yuhannes’in oğlu olabileceğini ve mühtediler (dinden dönenler) için kullanılan bir dua ile anıldığından dolayı

⁷³⁶ Aksarayî, *Müsameretü’l-Ahbâr*, s. 49-50. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 83; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı*, s. 87; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 259; Turan, *Türkiye*, s. 511.

⁷³⁷ Mikail Bayram, “Türkiye Selçukluları Uç Beyi Denizlili Mehmet Bey”, *Türkler*, C: VI, s. 483 vd.

⁷³⁸ İbn Bibî, C: II, s. 120. Krş. Tuncer Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhusrev 1164-1211 Gazi-Şehit*, Ankara 1997, s. 41; Selim Kaya, *Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006, s. 142-143; Turan, *Türkiye*, s. 296; Hacıgökmen, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları*, s. 57; Feridun Emecen, “Uç Beyi”, *DİA*, C: XLII, s. 38.

⁷³⁹ “Türkiye Selçukluları Uç Beyi Denizlili Mehmet Bey”, s. 484.

sonraları İslâmiyet'i benimsediğini kaydetmektedir. O hâlde Mavrozomes'in Müslüman olmadığı bilgisine istinaden Mavrozomeslerin İslâmiyet'e geçişlerinin Mehmed Bey'den sonra başladığını söylemek mümkündür. Zira onun İlyas adında bir kardeşi ve Ali adında damadı bulunmaktaydı.⁷⁴⁰ Öte yandan Mehmet Ali Hacıgökmen,⁷⁴¹ ise Mehmed Bey'in Mavrozomes'in oğlu olduğunu ifade eder. Mehmed Bey, Lâdik/Denizli Beyliği biçimiyle de adlandırılan İnanoğulları Beyliği'nin⁷⁴² (1261-1368) ilk temellerini atmasıyla da tanınmaktadır.⁷⁴³ Üstelik II. İzzeddin Keykâvus, Baycu'nun torunu Yisutay tarafından takibata uğradığında Denizli'ye sığınmış ve sultanın hazineleri o dönemde hazinedâr olduğu anlaşılan Mehmed Bey tarafından muhafaza edilmiştir.⁷⁴⁴

1211 yılındaki Alaşehir Savaşı'nın ardından uzun yıllar boyunca Türk-Bizans sınırını oluşturan Denizli, II. İzzeddin Keykâvus tarafından Baycu'nun Anadolu'yu terk etmesini müteakip yeniden Konya'ya dönebilmesi adına kendisine destek kuvvet göndermesine mukabil 1256/1257 senesinde Bizans imparatoruna verilmişti.⁷⁴⁵ Sultan II. Keykâvus bu hareketiyle taht mücadelesinde en büyük yardımı gördüğü Türkmenlerle arasındaki ilk gerilimi yaşamış olmalı. Yanındaki emîrlerin ve dayılarının da teşvikiyle eğlence hayatına düşkünlüğüyle de göze batan Sultan İzzeddin, yine de Moğollarla samimi ilişkiler kuran Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a nispeten daha makbul bir hükümdar konumundaydı. O nedenle güvendikleri sultanın epey zamandır kendilerine mesken tuttukları vilâyeti bir Bizanslıya vermesi, Türkmenleri bir hayli öfkelen-dirmişti. Yine de davalarından vazgeçmeye niyeti olmayan Türkmenler, 1259 yılında Mehmed Bey idaresinde şehri yeniden ele geçirdiler.⁷⁴⁶ Osman Turan,⁷⁴⁷ müellif Reşîdüddin'e ait bir vesikaya istinaden Mehmed Bey idaresindeki Türkmen kitlelerinin öncelikle Doğu Anadolu Bölgesi'ne gelerek Erzincan ve Bayburt'a yerleştiklerini ancak düzenledikleri akınlarla Anadolu'da büyük tahribata ve zayiata neden olduklarını, nihayetinde de Moğolların olaya el koyarak Erzincan'dakileri katlettiğini, Mehmed Bey ve yanında sağ kalanların da Denizli'ye geldiklerini kaydetmektedir.

⁷⁴⁰ İbn Haldûn, Ali Bey'i Mehmed Bey'in kardeşi ve yardımcısı olarak ifade etmektedir (C: V, s. 200); Kalkaşendî, a.g.e., C: V, s. 345. Krş. Muharrem Kesik, **Anadolu Türk Beylikleri**, İstanbul 2018, s. 203; Bayram, kardeşini "İshak" adıyla kaydetmiştir ("Türkiye Selçukluları Uç Beyi Denizlili Mehmet Bey", s. 484-485).

⁷⁴¹ **Türkiye Selçuklu Devlet Adamları**, s. 65.

⁷⁴² Mezkûr beylik hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbrahim Balık, **Denizli (Lâdik) İnanoğulları Beyliği**, Konya 2022.

⁷⁴³ Muharrem Kesik, Moğol istilâsından kaçan Türkmenler tarafından kurulduğunu ifade etmektedir (**Anadolu Türk Beylikleri**, İstanbul 2018, s. 203); Tuncer Baykara, "İnanoğulları", **DİA**, C: XXII, s. 263.

⁷⁴⁴ Bayram, "Türkiye Selçukluları Uç Beyi Denizlili Mehmet Bey", s. 485.

⁷⁴⁵ Akropolites, **Vekayinâme**, s. 138-139.

⁷⁴⁶ Baykara, **Denizli Tarihi (İkinci Kısım) 1070-1429**, s. 31; Kesik, **Anadolu Türk Beylikleri**, s. 203.

⁷⁴⁷ **Türkiye**, s. 533-534.

Sultan II. İzzeddin Keykâvus, İlhanlılardan gelen elçileri vergi ve borçları almaları için IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a havale ettiği dönemde bir yandan da uç Türkmenlerinin lideri Mehmed Bey ile çatışmak zorunda kalmıştır. Aksarayî,⁷⁴⁸ bu muharebenin nedeni olarak Mehmed Bey'in Kondistabl'a husumet beslemesi olduğunu ifade eder. Yapılan savaşta Mehmed Bey'in askerleri Sultan İzzeddin'in birliklerini Alanya-Antalya arasında mağlup etmiştir.⁷⁴⁹ Nejat Kaymaz,⁷⁵⁰ Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Antalya'ya gitme sebebini isyanı bastırmak için olduğunu ifade etmektedir. Türk Ahmed, Oyuz Melik ve Ağaçeriler isyanlarında görüldüğü üzere Türkiye Selçuklu sultanları yalnızca kendi birlikleriyle bu isyanları bastırmada başarılı olamamış; önde gelen büyük emîrlerin bizzat gönderilmesi, civar bölgelerdeki muhtelif milletlerden ücretli asker temin edilmesi veyahut Moğolların müdahil olmasıyla isyanları ortadan kaldıracaklardır. Dolayısıyla II. İzzeddin Keykâvus bunu daha önceden de tecrübe eden bir sultan olarak, bir hazırlık yapmadan ve takviye kuvvet almaksızın isyanın üstesinden gelemeyeceğinin bilincinde idi. Onun Antalya'ya gidişi, İlhanlılardan gelen elçileri atlatmak ve sefahat yaşantısını sürdürmek şeklinde değerlendirilebilir.

Türkmenler ve Sultan II. İzzeddin Keykâvus arasındaki çarpışmayı ufak bir nefret meselesine indirgememek gerekir. Zira Türkmenler, epey süredir sosyal ve bilhassa ekonomik mânadaki memnuniyetsizliklerini göstermek adına türlü isyan girişimlerinde bulunmaktaydılar. Buna rağmen merkeze bağlılıkları söz konusuydu. Ancak geline bu noktada artık daha müstakil ve serbest hareket etmeye başladıkları görülmektedir.

Vezir Muînüddin Süleyman'ın Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un isyan hazırlığında bulunduğu yönündeki söyleminin net bir dayanağı bulunmamakla birlikte sultanın Hülâgû Han'dan istediği tahtı elde ettikten sonra Anadolu'ya dönerek eski yaşantısını sürdürdüğü ve rahatlayarak Moğollara karşı yeniden aykırı bir tavır takındığı görülmektedir. Nitekim kendini en güçlü hissedeceği ve zor durumda kaldığında yardım alabileceği Türkmenlerin en yoğun olduğu vilâyeti⁷⁵¹ seçmesi de bir rastlantı değildi. Olaylar bu bağlamda değerlendirildiğinde, II. İzzeddin Keykâvus'un bir isyan girişiminde bulunma ihtimali olduğu düşünülebilir fakat bunu yapması için bir sebebi yoktu. Sultan İzzeddin, tahtını birçok kez kaybetmesinin ardından yeniden ele geçirebilmek için epey güçlük çekmiş; hatta sonuncusunda çaresizlikten gururunu hiçe sayarak Hülâgû'nun karşısına çıkmıştı. Onun artık ne Moğol/İlhanlı kuvvetlerine karşı

⁷⁴⁸ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 50.

⁷⁴⁹ Nâib Şemseddin Yavtaş da bu muharebede hayatını kaybetmiştir (Yûnînî, C: II, s. 114. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 532).

⁷⁵⁰ **Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü**, s. 146.

⁷⁵¹ Denizli ve civarında 200.000 Türkmen çadırı bulunmaktaydı. Bk. Ebü'l-Fidâ, **Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan)**, (çev. Ramazan Şeşen), İstanbul 2017, s. 302.

mukavemet edecek gücü ne de Veziri Fahreddin Ali dışında saygın bir emîri kalmıştı. Eğer ciddi anlamda başarı yâni tek başına bir saltanat istiyorsa bunu Moğolların karşısında durabilecek güçlü bir devletle ittifak kurarak başarabilirdi. Nitekim öyle de olmuştur. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Memlûk Sultanı Baybars'tan ve Moğolların ezeli rakibi Altınorda Hükümdarı Berke'den yardım isteyecekti.

3.13. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Müttefik Arayışları ve Nihâî Bir Şekilde Tahtı Terk Ederek İstanbul'a Sığınması

İlhanlılardan gelen elçiler, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın misafirperverliğinden, gösterdiği izzet ve ikramdan oldukça memnun kalmış, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'tan ise umduklarını bulamamış vaziyette Hülâgû Han'ın huzuruna döndüler. Anadolu'da yaşadıklarını da İlhanlı hükümdarına aynen aktardılar. Bu duruma bir hayli hiddetlenen Hülâgû, Sultan II. Keykâvus'un tüm isteklerinin yerine getirildiğini, onun ise karşılık olarak hiçbir şey sunmadığını, günlerini eğlenceyle geçirdiği için kendisine yapılan iyilikleri unuttuğunu, üstelik Moğol elçilerine de hürmet etmediğini ve bundan sonra ne yaparsa yapsın kurtulamayacağını yazdığı bir yarlık iletti.⁷⁵² Han, aynı zamanda II. Keykâvus'a ivedilikle huzuruna gelmesini emretmekteydi.⁷⁵³ Ancak II. İzzeddin Keykâvus, kendisi gitmek yerine nâibi Şemseddin Yavtaş'ı görevlendirdi.⁷⁵⁴ Baybars Mansûrî'nin kaydına göre,⁷⁵⁵ derhal yola çıkan Şemseddin Yavtaş, Erzincan vilâyetine vardığında Ermenilerin Epifani (haçı suya batırma) merasimini kutladıklarını gördü ve onlara engel olmaya çalıştı. Fakat kendisine refakat eden Moğollar, bulundukları bölgenin IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın mülkü olduğunu ve onun İzzeddin'e ait toprakların haricindeki yerlere müdahale edemeyeceğini söylediler. Ardından Moğol elçileri Ermenilere Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemindeki âdetlerinin nasıl olduğunu sorduklarında Ermeniler 300.000 dirhem yanıtını verdiler. Böylece Moğollar aynı miktardaki parayı Ermenilerden alarak onların bayram kutlamalarındaki serbestliği sürdürmelerini sağladılar.

Öte yandan Vezir Muînüddin Süleyman, II. İzzeddin Keykâvus'un deniz vasıtasıyla Mısırlılarla (Memlûklerle) irtibat kurmaya çalıştığı ve İlhanlılara karşı müttefik arayışında bulunduğu yönündeki iddialarını sürdürerek hanın Selçuklu sultanına karşı nefretini

⁷⁵² Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 50. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 512.

⁷⁵³ Baybars Mansûrî, *a.g.e.*, s. 71; Abû'l-Farac, C: II, s. 582. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 84

⁷⁵⁴ Baybars Mansûrî, *a.g.e.*, s. 71.

⁷⁵⁵ Baybars Mansûrî, *a.g.e.*, s. 71-72. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 512; Ayan, "Türkiye Selçuklularında Köle Emîrler (II): Şemseddin Yavtaş", s. 482.

körüklemeye devam ediyor ve İzzeddin Keykâvus'u bir ân evvel ortadan kaldırmayı umuyordu.⁷⁵⁶

II. İzzeddin Keykâvus, Hülâgû'nun gazabından çekinmekte ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile arasındaki husumeti nihayete erdirmek istemekteydi. O, kardeşiyle arasındaki bu gerilimin sebebini Vezir Muînüddin Süleyman olduğunu düşünmekteydi. Tüm bu yaşananlara ve düşmanlarının entrikalarına bir son vermek için Hülâgû'nun yanına gitmenin fayda getireceğini düşünen II. Keykâvus, fikrini Vezir Fahreddin Ali ile de paylaştı. Vezirinin de onayıyla, Konya'ya dönerek hanın huzuruna gitmek için derhal çeşitli hediyelerden oluşan bir hazırlığa girişti.⁷⁵⁷ Diğer taraftan da Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile Muînüddin Süleyman sonunda yaptıklarının karşılığını almış, Hülâgû Han'ı İzzeddin'e karşı kışkırtmayı ve Alıncak Noyan'ı Anadolu'ya getirtmeyi başarmışlardı. Sultan Kılıç Arslan, veziri ile birlikte Alıncak Noyan'ı Erzincan sınırında karşıladı. Moğol kumandanının ve askerlerinin gereksinim duyabileceği her şey (Esbâb-ı Nüzül)⁷⁵⁸ Sultan IV. Kılıç Arslan tarafından tedarik edildi. Akabinde de ivedilikle Aksaray'a hareket ettiler.⁷⁵⁹ Alıncak'ın gelişi⁷⁶⁰ IV. Kılıç Arslan için bir süreliğine umut oldu. Vezir Muînüddin'in ve Moğolların desteğiyle nihayet çabaları sonuçsuz kalmayacak ve müstakilen saltanat sürebilecek idi. Esasında sultanın bu denli bir hırsı ve hevesi olduğuna dair kaynaklarda da bir bilgiye rastlanmamaktadır. Saltanatının ilk yıllarından bu yana ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus ve kardeşi II. Alâeddin Keykubad ile olan tüm mücadelelerinde sürekli olarak yanındaki emîrlerin, özellikle de vezirlerin tahrik ve teşvikinden söz edilir. Bu durum Sultan II. Keykâvus için de farksızdır. Onun da gerek kardeşleriyle gerekse Moğol ve Türkmen kuvvetleriyle karşı karşıya gelmesi ekseriyetle

⁷⁵⁶ İbn Bibî, C: II, s. 587.

⁷⁵⁷ İbn Bibî, sultanın bu kararını, kardeşiyle münasebetlerini düzeltmek ve Pervâne'nin hilelerinin önüne geçebilmek için olduğunu kaydeder (C: II, s. 587); Abû'l-Farac, Sultan İzzeddin'in elçilerin ısrarı yüzünden yaz sonunda hana saygılarını sunmak için yola çıktığını ifade eder (C: II, s. 582); Müellif Aksarayî ise Hülâgû'nun yarlığından sonra sultanın Antalya'dan Konya'ya giderek hazırlıklara başladığını ifade eder (**Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 50). Mezkûr yerde bahsedildiği üzere Baybars Mansûrî'nin kaydından (a.g.e., s. 71-72), hanın hükmünden sonra Emîr Yavtaş gönderilmiş ve sultan bir müddet sonra kendisi gitme kararı almıştır. Bu bağlamda da kronolojik olarak İbn Bibî'nin zikrettiği gibi gerçekleşmiş olması daha mâkuldür.

⁷⁵⁸ Osmanlı Devleti'nde tahıldan alınan vergidir (Ömer İşbilir, "Nüzül", **DİA**, C: XXXIII, s. 311-312). Buradaki kullanımı ise yol azığı mânasındadır. Bk. Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 51. Krş. Merçil, **Selçuklularda Vergiler**, s. 92; Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, s. 60i2.

⁷⁵⁹ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 51.

⁷⁶⁰ Esasında Alıncak Noyan, İzzeddin Keykâvus'un birlikleri ile Bayan Noyan komutasındaki Moğol ordusunun arasında yaşanan muharebeden beri Hülâgû tarafından 1265 senesine kadar Anadolu'da ikamet etmekle görevlendirilmişti. Bu sırada da Anadolu'da ve IV. Kılıç Arslan'ın payitahtının yakınlarında bulunuyor olmalı. Zira onun en önemli vazifelerinden birisi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus'un faaliyetlerden korumaktı. Alıncak'ın Selçuklu ülkesinde bulunması Sultan Kılıç Arslan ve Vezir Muînüddin Süleyman ile olan ilişkilerini daha samimi bir boyuta taşımış böylece onların işlerini daha da kolay hâle gelmesini sağlamıştır. Bk. Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 351; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 34. Metinde zikredilen "Alıncak'ın Anadolu'ya gelmesi" ifadesiyle anlatılmak istenen ise Hülâgû'dan İzzeddin'in üzerine yürüme için emir alması ve asker toplayarak dönmesidir.

aralarında Hristiyan dayılarının da bulunduğu maiyetindeki emîrlerin kışkırtmalarına ve desteğine hamledilir.

1261 senesinin bahar/yaz aylarında hazırlıklarını tamamlayan II. İzzeddin Keykâvus veziriyle birlikte yola çıktı ve başına geleceklerden bîhaber Rûzbe Ovası'nda otağını kurdu.⁷⁶¹ Fakat işler sultanın beklediği gibi gitmedi. II. Keykâvus, büyük umutlarla çıktığı bu yolda, Hülâgû'nun üzerine Alıncak Noyan'ı sevk ettiğini ve hatta çok sayıda askerden müteşekkil bir ordu⁷⁶² eşliğinde IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile Muînüddin Süleyman'ın da bulunduğunu, onların niyetinin savaşarak kendisini tutsak etmek ve zorla Hülâgû'nun huzuruna götürmek olduğunu öğrendi.⁷⁶³ Duyduklarından dolayı telâşlanan Sultan II. İzzeddin Keykâvus, çıkar yol olarak Fahreddin Ali'yi Aksaray'daki IV. Kılıç Arslan'ın huzuruna göndererek hem karşı tarafın asıl niyetini öğrenmek hem de öncesinde lüzumlu tedbirleri almak gerektiğini düşündü.⁷⁶⁴ II. Keykâvus, ürettiği bu çözümün doğuracağı sonuçları hesaplayamamış olacak ki, yanındaki en güçlü şahsiyeti karşı tarafa göndermek gibi bir yanılgıya düştü. Üstün ikna kabiliyeti ile Muînüddin Süleyman kendi makamını sunarak yanlarına gelen Fahreddin Ali'ye Rükneddin Kılıç Arslan'ın da vezirliğini teklif etti. Bu öneriye evet yanıtını verdiği takdirde bütün Selçuklu ülkesinin veziri olacağını düşünen Fahreddin Ali, teklifi kabul etti ve Aksaray'daki kendisi için hazır olan mevkiine yerleşti.⁷⁶⁵ Böylece IV. Kılıç Arslan, ağabeyinin vezirinin de kendi tarafına intisap etmesiyle bir hayli güçlenmiş oldu.

Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Muînüddin Süleyman'ın vezâret teklifini kabulü hususunda farklı görüşler mevcuttur. Bu konuda Aksarayî'nin kaydı,⁷⁶⁶ oldukça ehemmiyetlidir. Tarihçi, Muînüddin Süleyman'ın Aksaray'a doğru yola çıkmadan önce habercilerini saklı bir şekilde Fahreddin Ali'ye gönderdiğini ve Fahreddin Ali'nin de Selçuklu topraklarının yarısında vezir olmaksızın tamamına hükmetmek istemesiyle Sultan IV.

⁷⁶¹ İbn Bîbî, C: II, s. 587-588; Abû'l-Farac, C: II, s. 582.

⁷⁶² Aksarayî, Alıncak Noyan'ın kalabalık bir orduyla geldiğini ve bu sayının 100.000 olduğunu zikreder (**Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 51); Yazıcızâde Ali (**Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 529) ile Müneccimbaşı (**Câmiu'd-Düvel**, C: II, s. 93) bu askerlerin IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hâkimiyetindeki yerlerden Muînüddin Süleyman tarafından toplandığı ifade etmektedirler. Müelliflerin kayıtlarına bakarak ordunun tek bir taraftan değil Moğol-Selçuklu askerlerinden müteşekkil olduğu kanısına varılabilir. Hülâgû Han'ın, Alıncak Noyan'ı yanında birliğiyle gönderdiği, ardından da Selçuklu askerlerinin bu orduya katılarak takviye edildiği düşünülebilir.

⁷⁶³ İbn Bîbî, C: II, s. 588; Abû'l-Farac, C: II, s. 582.

⁷⁶⁴ İbn Bîbî, C: II, s. 588; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 51; Müneccimbaşı, **Câmiu'd-Düvel**, C: II, s. 93. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 85; a.mlf., **Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü**, s. 147; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 87; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 259; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C: II, s. 249; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 265; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 261; Turan, **Türkiye**, s. 513; Topal, "Türkiye Selçuklu Devleti Vezirlerinden Sâhib Ata Fahreddin Ali (Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri)", s. 44-45; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 35; a.mlf., "Keykâvus II", s. 356; "Kılıcarslan IV", s. 405; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 321; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 182; Merçil, "Sâhib Ata", s. 515.

⁷⁶⁵ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 52.

⁷⁶⁶ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 51.

Rükneddin Kılıç Arslan'ın tarafına geçtiğini kaydeder. Osman Turan,⁷⁶⁷ vezirin bu kararı son anda almadığını, daha önceden Muînüddin Süleyman'ın planına uyduğunu ve makamın büyüüne tutulduğundan taraf değiştirdiğini ifade etmekle beraber İzzeddin Keykâvus'un Rükneddin Kılıç Arslan karşısında muvaffak olamayacağını düşünmesiyle de açıklamaktadır. Nejat Kaymaz,⁷⁶⁸ II. Keykâvus'un Müslüman bir devletin beylerbeyilik gibi mühim bir mevkiine Hristiyan dayısını getirerek Müslüman devlet adamlarına öncelik tanımaması, onları değersizleştirmesinin Fahreddin Ali tarafından hazmedilemediğini ve bu yüzden sultanı terk ettiğini zikreder. İzzeddin Keykâvus'un dayılarını ön planda tutması, Bizans'la irtibat hâlinde bulunması ve geline son noktada da Moğollara kendini affettirmeye çalışması yeni edindiği bir davranış biçimi değildi. Fahreddin Ali, vezirliğe geldiğinde bunları zaten bilen tecrübeli birisiydi. Nitekim, Rükneddin Kılıç Arslan da en başından beri İslâmiyet'e, Müslüman halka büyük zararları dokunmuş olan Moğollara çaresizce itaat edilmesi gerektiğini savunan ve hatta katıldığı Halep seferiyle de Müslümanların Moğollar tarafından katline bizzat şahit olmuş bir hükümdardı. Dolayısıyla Sâhib Ata'nın Sultan İzzeddin'e kırgınlığından dolayı taraf değiştirmesi pek mâkul bir değerlendirme görünmemektedir. Elbette kalabalık Selçuklu-Moğol ordusu karşısında Türkmenlerin de desteğinden yoksun olan İzzeddin Keykâvus'un mukavemet gösteremeyeceği âşikardır. Ne kadar tecrübeli ve idealist olursa olsun, hususiyetle bahsi geçen dönemin şartlarında aza kanaat getirmek isterken canından olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan her emîrin yapması gereken akıllıca hamle, taraf değiştirmek gibi görünmektedir. Nitekim Fahreddin Ali, Kılıç Arslan'ın yanına gittiğinde bir tehditle karşılaşmış ve seçim şansı kalmamış dahi olabilir. Zira kendi zamanına dek birçok devlet adamı çeşitli entrikalar neticesinde öldürülmüştü.

II. İzzeddin Keykâvus, arkasından çevrilen işlerden habersiz bir şekilde Rûzbe'de veziri Fahreddin Ali'nin gelmesini beklemekteydi. Sultanın bu çaresiz bekleyişi kötü bir haberle sona erdi. II. Keykâvus, Aksaray'a gönderdiği Fahreddin Ali'nin Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın vezirliğini kabul ettiğini, Sultan Kılıç Arslan, Alıncak Noyan ve beraberlerindeki

⁷⁶⁷ Türkiye, s. 513.

⁷⁶⁸ Pervâne, s. 86.

askerlerin⁷⁶⁹ de saldırı amacıyla üzerine gelmekte olduğunu ve hatta Obruk Hanı'na⁷⁷⁰ kadar vardıklarını⁷⁷¹ öğrendi. Bulunduğu yerden hızla uzaklaşmak ve kaçmaktan başka bir opsiyonu bulunmayan Sultan İzzeddin, ardında emîrlerini bırakarak Denizli'de Mehmed Bey'in önderliğindeki Türkmen varlığı nedeniyle kendisini en iyi muhafaza edebileceği Antalya'ya dönmek zorunda kaldı.⁷⁷² Kaçan ağabeyini yanındaki birliklerle takibe koyulan Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, iki gün sonra Konya'ya vardı. Fakat geldiklerinde çok geçti, İzzeddin Keykâvus çoktan payitahtını terk etmişti. Sultan II. Keykâvus'un ardında bıraktığı tüm mal varlığı Hülâgû Han'a götürülmek üzere Tulak Bahşi ve Bahaeddin Şahinşah tarafından ele geçirildi.⁷⁷³

Konya'da İzzeddin'in izine dahi rastlayamayan Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Alıncak Noyan, yeni bir saldırı öncesinde kışlak arayışına girdiler. Sultan Kılıç Arslan Altuntaş Köyü'nü, Alıncak ise Karayük (Kara Huyük) Köyü'nü kışlak olarak tercih etti.⁷⁷⁴

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, iş birliği içerisinde olduğu Moğollarla birlikte ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus'u ve yanındaki emîrleri takibe koyulmuş idi. Pervâne Muînüddin Süleyman ise Keykâvus'un Mısırlılara meyli olduğu yönünde Alıncak'ı kışkırtmaya devam etmekteydi.⁷⁷⁵ Aslına bakılırsa Pervâne bu söylemlerinde haksız da sayılmazdı. Zira, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Moğollar karşısında zor durumda kaldığını ve desteğe ihtiyaç duyduğunu haber alan Memlük Sultanı Baybars (1260-1277), Selçuklu sultanına el-Emîr Şerefeddin Çâkî ile eş-Şerîf İmâdeddin Hâşimî isimli iki elçisini gönderip yardım teklifi sundu ve yanına davet etti.⁷⁷⁶

⁷⁶⁹ Aksarayî, asker sayısını 100.000 olarak kaydetmiştir (**Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 52). Selçuklu-Moğol kuvvetlerinin birleşmesi sonucu elde edilebilir bir sayı olmakla birlikte tek bir tarafın bu miktarda asker temin edebilmesi mümkün değildi. Moğollar Memlüklerden ağır bir darbe almış, Selçukluların ise topraklarıyla birlikte askerî gücü de ikiye bölünmüştü. O nedenle 100.000 asker, dönemin şartlarına göre mübalağalı görünmektedir. Öte yandan Hülâgû'nun toplam asker sayısı yaklaşık olarak 150.000 civarındayken, bunun 100.000'i Selçuklulara göndermesi olası görünmemektedir. Bk. Uyar, "İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Önemli Yaylak ve Kışlakları", s. 245.

⁷⁷⁰ Günümüzde Konya-Aksaray yolu üzerinde yer alan Kızören beldesinden 4 km. içeride bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ali Baş, "Obruk Hanı", **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, (ed. Hakkı Acun), Ankara 2007, s. 347-357.

⁷⁷¹ Aksaray'dan hareketle gece yola çıkan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Alıncak Noyan ve beraberindekiler, sabah vaktinde Obruk menziline varmışlardır (Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 52).

⁷⁷² İbn Bîbî, C: II, s. 588; Yûnînî, sultanın gittiği şehri Antalya yerine Antakya olarak kaydetmiştir (C: II, s. 160). Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 86; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 154; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 87; Turan, **Türkiye**, s. 513; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 589; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 35; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 321; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 182. Müneccimbaşı, Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin durumu sultana haber verdiğini ve ona kaçmasını önerdiğini ifade etmektedir (**Câmiu'd-Düvel**, C: II, s. 93).

⁷⁷³ İbn Bîbî, C: II, s. 588. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 86-87.

⁷⁷⁴ Melville, "Moğol Yönetimi Altında", s. 89.

⁷⁷⁵ İbn Bîbî, C: II, s. 587. Krş. Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 182.

⁷⁷⁶ Yûnînî, C: II, s. 160-161; İbn Abdüzzâhir, **er-Ravzü'z-Zâhir fi Sîret el-Melik ez-Zâhir**, (trc. Aydın Usta), **Kâtibin Gözünden Sultan Baybars**, İstanbul 2021, s. 78. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 87; Uyumaz, **Türkiye**

O dönemdeki Memlûk Devleti'nin diğer devletler üzerindeki tesirine ve Sultan Baybars'ın bir hükümdar olarak önemine değinmek konunun anlaşılması için faydalı olacaktır. Memlûkler ile Moğol kuvvetleri arasında meydana gelen Aynicâlût Savaşı⁷⁷⁷ (3 Eylül 1260) Türk-İslâm dünyasında büyük bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Zikredilen bu muharebe neticesinde durdurulamaz sanılan Moğol gücü algısı yıkıldı ve yine onların tehdidi altındaki İslâm âleminin yanı sıra Batı dünyası da büyük bir tehlikeden sıyrılmış oldu.⁷⁷⁸ Aynicâlût'ta büyük bir başarı gösteren, Sultan Kutuz'un (1259-1260) öldürülmesinden sonra 26 Ekim 1260'ta tahta geçen ve Memlûk Devleti'nin gerçek kurucusu olarak telakki edilen el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın (1260-1277) ilk icraatı ise Moğol ve Haçlı güçlerine karşı gerekli tedbirleri alarak Mısır ve Suriye'deki Memlûk hâkimiyetini sağlam temeller üzerine oturtmak oldu.⁷⁷⁹ Aynı zamanda zor durumdaki Selçuklu sultanına da yardım eli uzatan Sultan Baybars'ın bu davranışı, ezeli düşmanı İlhanlılara karşı Müslüman bir devletin hükümdarına sahip çıkmak istemesinden ve belki de bu vesileyle Anadolu'da da hâkimiyet tesis etmek arzusundan da kaynaklanıyor olmalı. Ne yazık ki, II. İzzeddin Keykâvus karşısına çıkan bu fırsatı iyi değerlendiremeyecekti.

Yûnînî'nin kaydına göre,⁷⁸⁰ II. İzzeddin Keykâvus Sultan Baybars'ın emriyle Selçuklu ülkesine gelen Memlûk elçilerini bir süre yanında tuttuktan sonra eğer yapacak bir şeyi kalmazsa muhakkak ilk önce Sultan Baybars'ın yanına iltica edeceğini söyleyerek uğurlamıştır. Öte yandan İbn Abdüzzâhir'in ifadesi de bu konu hakkında oldukça önemlidir. İzzeddin Keykâvus'un o dönem için Memlûklerle kurduğu münasebetler bununla sınırlı kalmamış, Memlûk elçilerinin yanına kendi emîrlerinden Emîr-i Hâcib el-Emîr Nâsireddin Nasrullah b. Kûh (Güç) Arslan ile es-Sadr Sadreddîn el-Ahlâtî'yi de göndermiştir.⁷⁸¹ II. Keykâvus, Sultan Baybars'a arz edilmek üzere iki de mektup iletmişti. 21 Mayıs 1262 (29 Cemâziyelâhir 660) tarihinde kaleme alınan mektubun muhtevasına bakıldığında, İzzeddin Keykâvus'un Sultan Baybars'a büyük bir hürmetle hitap ettiği, Selçuklu ülkesinin yarısını onun hizmetine sunacağını söylemekle birlikte kendi imzasını taşıyan menşurlar gönderip istediği emîrine

Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler, s. 94; Süleyman Özbek, "Türkiye Selçukluları-Memlûk Münasebetleri (1250-1277)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Afyon 1999, C: I, Sy. 2, s. 45.

⁷⁷⁷ Tafsîlâtı bilgi için bk. Muhammed Said Güler, "Moğol İstilası ve Aynicâlût Savaşı", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018; Süleyman Özbek, "Yakın Doğu Türk-İslâm Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud", **Türkler**, Ankara 2002, C: V, 127-133; Abdülkerim Özaydın, "Aynicâlût", **DİA**, C: IV, s. 275-276.

⁷⁷⁸ Kâzım Yaşar Koprman, "Memlûkler", **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, İstanbul 1992, C: VI, s. 454; Özaydın, "Aynicâlût", s. 276.

⁷⁷⁹ Koprman, "Memlûkler", s. 458.

⁷⁸⁰ C: II, s. 160.

⁷⁸¹ İbn Abdüzzâhir, **Kâtibin Gözünden Sultan Baybars**, s. 78. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 87; Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 71.

istediği vilâyeti iktâ edebileceğini bildirdiği görülmektedir. Dahası Keykâvus mektubunda, Sultan Baybars tarafından tayin edilen hiç kimsenin görevden alınamayacağını ifade etmekte ve “*Bugünden sonra buna itaat edilir. İki hane tek olur*” sözlerini zikretmektedir. Nitekim II. İzzeddin Keykâvus, ülkesinde Sultan Baybars’ın kendisine denk bir hükümdar salâhiyetine sahip olacağını da bildirmekteydi.⁷⁸²

Sultan Baybars, II. İzzeddin Keykâvus’un kendisine verdiği büyük tavizlerden, vadettiği Selçuklu ülkesindeki geniş çaplı topraklardan bir hayli hoşnut kalmış olacak ki, Selçuklu elçilerini ihtimamla ağırladı. Hemen ardından Memlûk sultanı, Keykâvus’un yardımına yetişmek için derhâl bir ordu kurulmasını buyurdu ve ordunun başına Emîr Nâsireddin Oğlamlı⁷⁸³ getirdi ve ona 300 süvariye ilâveten Rum’dan iktâlar verdi.⁷⁸⁴ Selçuklu elçisi olarak huzurunda bulunan Emîr-i Hâcib Nâsireddin’e Âmid vilâyetini verdi ve 300 tavâşîyi (hadım)⁷⁸⁵ hizmetine tahsis etti. Nâsireddin karadan gitmesi, öte yandan bir diğer elçi Sadreddin el-Ahlâtî’ye de sahil yolunu kullanarak Memlûk Hükümdarı Baybars’ın davetine icabet edeceğini Sultan II. İzzeddin Keykâvus’a iletmesi emredildi. Bu işler hâledildikten sonra imzalanan menşurlar Şam ve Haleb’deki emîrlere gönderildi.⁷⁸⁶

Çağdaş müelliflerin kaleme aldığı bilgilere bakıldığında hadiseleri hem Türkiye Selçuklu Devleti’nin müşterek sultanlarından olan II. İzzeddin Keykâvus’un hem de Memlûk Sultanı Baybars’ın nazarından değerlendirmek gerekir. Keykâvus’un, çaresiz ânında destek vermeye hazır bir sultanın varlığından cesaret alarak ülkenin yarısını kaybetmeyi göze aldığı anlaşılmaktadır ancak verilmeye hazır bu toprakların kendisine değil de IV. Rükneddin Kılıç Arslan’a ait olan kısım olduğu açıktır. Zira Sultan Baybars’ın Emîr Nâsireddin’e verdiği Âmid, Selçuklu ülkesinde Sultan IV. Kılıç Arslan’ın iktâ olan bir vilâyetti ve onun hâkimiyetinde bulunan doğu cihetindeki kısımda yer almaktaydı. Bu nedenle İzzeddin Keykâvus’un yaşadığı tüm olumsuzluklara rağmen fedakârlık yapmayıp, kendisinin söz hakkı olmadığı, mücadele hâlinde bulunduğu kardeşi Rükneddin’in topraklarını vermeyi teklif ettiği görülmekte. Sultan İzzeddin için Moğollara karşı ciddi başarılar elde eden Baybars’ın desteği yine aynı düşmana karşı girişilecek yeni bir savaşta epey önemli olmalı. Sonuçta Moğolları yakın tarihte mağlubiye uğratabilmiş, derinden sarsmış bir devletin yanında olduğunu bilmek II. Keykâvus’un hem maddî hem de mânevî anlamda rakibi olan kardeşine ve düşmanı Moğollara

⁷⁸² İbn Abdüzzâhir, *Kâtibin Gözünden Sultan Baybars*, s. 79.

⁷⁸³ Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü’s-Sâlih’in (1240-1249) silâhdarıdır.

⁷⁸⁴ İbn Abdüzzâhir, *Kâtibin Gözünden Sultan Baybars*, s. 78; Baybars Mansûrî, *a.g.e.*, s. 75.

⁷⁸⁵ Ekseriyetle harem görevlilerindendir. Bk. Aydın Taneri, “Hadım”, *DİA*, C: XV, s. 1-3.

⁷⁸⁶ İbn Abdüzzâhir, *Kâtibin Gözünden Sultan Baybars*, s. 79; Baybars Mansûrî, *a.g.e.*, s. 75. Krş. Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı*, s. 88.

karşı cesaretini arttıracaktı. Bu konuda Nejat Kaymaz'ın⁷⁸⁷ değerlendirmesi de dikkate değerdir. O, Sultan İzzeddin'in ülkesinin doğu tarafını bir strateji gereği Baybars'a sunduğunu, bu sayede tıpkı Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Moğollar karşısında Hârizmşahları kullandığı gibi şimdi kendisinin de İlhanlılarla arasında bir tampon bölge oluşturmak istemesiyle ifade etmektedir. Zaten İzzeddin'in kendi topraklarını feda etmesi durumunda canını kurtarması dışında yardım istemesinin bir mânası kalmazdı. Fakat o dönemde İlhanlıların haricî müdahalesinin dışında Türkiye Selçuklu Devleti'nde dahilî isyanlar da sürmekteydi. Denizli bölgesindeki Türkmenlerin artık kendisini desteklemediğini ve isyan hâlinde olduklarını bilen Sultan II. Keykâvus, her ne kadar bir tampon bölge inşasına çalışsa da Selçuklu-Bizans hududundaki Türkmen ayaklanmaları, doğu tarafında yerleşecek olan Memlûk egemenliği, onun da ötesinde İlhanlılar ve onların desteklediği Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın varlığı, mevcut vaziyeti daha da içinden çıkılmaz bir hâle sürükleyecekti. Dolayısıyla başka bir hükümdarı daha ülkesine ve saltanatına ortak etmekten ziyade “*geri dönebilmek umuduyla*” kısa süreliğine tahtı terk ederek bir yere iltica etmek daha mâkul bir fikir gibi görünmüş olmalı. Nitekim öyle de yapmış ve bir müddet sonra Sultan Baybars'ın yardım teklifini geri çevirmiştir. Keykâvus Baybars'a, Memlûklerle iş birliği yaptığını öğrenen Moğolların bundan korkuya kapılarak kaçtıklarını, onların gidişiyle de Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ordusunun ele geçirdiği Konya'yı geri almak için kendi adamlarını vazifelendirdiğini bildiren yeni bir mektup göndermiştir.⁷⁸⁸ Sultan İzzeddin'in kendi durumundan haberdar ettiği ve muhtemelen yardım beklediği bir diğer kişi ise Altın Orda Hükümdarı Berke Han idi. Berke Han ile Baybars da aralarında mektuplaşmaktaydılar. Bu mektuplardan birisinde Sultan Baybars, Berke Han'ın Müslüman olduğu haberlerini duyduktan sonra onu Hülâgû'ye karşı cihada davet etmiştir. Zaten Berke Han ile Hülâgû arasında husumet bulunmaktaydı. Bunu bilen Baybars, dinî gerekçelerle Berke Han'ı İlhanlı Hükümdarı Hülâgû'ya karşı daha da kışkırtmaya çalışmıştır.⁷⁸⁹ Bu iki hükümdar arasındaki yazışmaların Türkiye Selçuklu Devleti'ni ilgilendiren kısmı ise 1263 senesinin muhtemelen Haziran/Temmuz aylarında gerçekleşmiştir. Berke Han, Sultan Baybars'a gönderdiği bir mektupta dört kardeşiyle beraber Hülâgû'ya savaş açtığını ve bu mücadelesinde Fırat civarına askerî bir birliği destek olarak kendisine göndermesini istemekte ve Memlûk sultanından II. İzzeddin Keykâvus'a da yardım etmesini talep etmekteydi.⁷⁹⁰ İbn Abdüzzâhir'in aktardıklarından anlaşıldığına göre İzzeddin Keykâvus, Moğolların

⁷⁸⁷ Pervâne, s. 88.

⁷⁸⁸ İbn Abdüzzâhir, *Kâtibin Gözünden Sultan Baybars*, s. 80.

⁷⁸⁹ İbn Abdüzzâhir, *Kâtibin Gözünden Sultan Baybars*, s. 52.

⁷⁹⁰ İbn Abdüzzâhir, *Kâtibin Gözünden Sultan Baybars*, s. 111.

düşmanlarıyla ve onlara karşı mukavemet gösterebilecek güçlü hükümdarlarla iletişim kurmaya çalışmış, onlar da din kardeşliklerini gözeterek ellerinden geleni yapmaya çaba sarf etmişlerdir.

Baybars'ın bu ittifaka karşı sergilediği tutuma bakıldığında da Selçuklu emîrlere yine Selçuklu sultanının eliyle verilmiş olan Selçuklu topraklarını tahsis etmesi ilginçtir. Neden tümünü elinde tutmak varken Selçuklu elçilerine böyle büyük ihsanlarda bulunmuştu? Muhtemelen bu yüksek rütbeli emîrlerin itibarını kazanarak Selçuklular hakkında istihbaratını güçlü tutmak, ilerleyen süreçlerde ülkeye müdahalesini kolaylaştırmak olabilir. Din kardeşliği açısından değerlendirmek gerekirse Sultan Baybars, beş asır boyunca varlık gösteren Abbâsî Hilâfeti'nin Moğollar tarafından 1258 senesinde sonlandırılmasından yaklaşık üç yıl sonra Müstansır-Billâh'ı (ö. 660/1261) 1261'de halife ilân ederek 1517'ye kadar devam edecek olan halifeliği Mısır'da yeniden tesis etmişti. Böylece Sünnî İslâm'ın dinî merkezi hâline gelen Memlûk Devleti'nin yine kendileri gibi Müslüman bir hükümdarın imdadına yetişmek istemesi pek tabii karşılanmalıdır. Baybars'ın geniş bir alanda hâkimiyet sağlamanın ötesinde ilk yardım teklifinin ondan Keykâvus'a gittiği düşünüldüğünde manevî duygularla da hareket etmiş olduğu çıkarılabilir.

Sultan II. İzzeddin Keykâvus, bir yandan Mısır'daki Sultan Baybars'la ittifak tesis etmeye çalışırken onun sadık kumandanlarından Ali Bahadır, sultanının adına Seferihisar (bugünkü Sivrihisar)'da çok sayıda askerden oluşan bir ordu hazırlamıştı ve Konya'ya hücum etmeyi planlamaktaydı. Onun hedef noktası Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve ona refakat eden Moğol birlikleri idi. O sırada Ali Bahadır, Emîr-i âhur Muzaffereddin Uğurlu ile birlikte Altun-Aba Kervansarayı'nda⁷⁹¹ bulunuyordu. Sultan IV. Kılıç Arslan ise Ali Bahadır ile adamları gece vakti ona bir baskın tertip etmeyi düşündüklerinde Altuntaş Köyü'ndeki karargâhındaydı. Ancak bu mümkün olmadı. Ali Bahadır'ın yanındaki rehber akşam yolu karıştırdı. Sabah olunca da Sultan Rükneddin Kılıç Arslan ve Moğolların öncü birlikleriyle karşılaştılar. Çarpışmaya IV. Kılıç Arslan'ın asıl birliklerinin de dahil olmasıyla büyük bir muharebe vuku buldu. Ali Bahadır, daha fazla direnemeyeceğini anlayınca uç taraflarına kaçtı.⁷⁹² Ali Bahadır ve Uğurlu'nun âkıbetine ileride değinilecektir.

⁷⁹¹ Bk. Aslanapa, **Türk Sanatı**, s. 171; Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri-I Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", **Belleten**, Ankara 1947, s. 207; Mahmut Akok, "Konya'da Üç Tarihî ve Mimarî Eser Altınapa Kervansarayı, Hasbey Darülhuffazı ve Selim II. İmareti", **Türk Arkeoloji Dergisi**, Ankara 1973, Sy. XX-I, s. 5-7; Ara Altun, "Altınapa Hanı", **DİA**, C: II, s. 541.

⁷⁹² İbn Bibî, C: II, s. 588-589, 593; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 630; Münecimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 93. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 89-90; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 89; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 35; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 321. Özaydın, bu savaşta Ali Bahadır'ın yanında Yavtaş'ın da bulunduğunu zikretmektedir ("Anadolu Selçukluları", s. 182). Müellif Yünîni, savaşın tarihini 25 Ramazan 659/25 Ağustos 1261 olarak kaydetmektedir (C: II, s. 113-114). Krş. Turan, **Türkiye**, s. 513.

Askerlerinin IV. Rükneddin Kılıç Arslan karşısında mağlubiyete uğradığını haber alan II. İzzeddin Keykâvus, Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki saltanatına dair son ümidini de böylece yitirmiş oldu. Keykâvus'un zamanında yardımını esirgemediği ve şimdi de ondan aynı desteği beklediği bir dostu daha vardı; bu isim, VIII. Mikhaıl Palaiologos'tu. Mikhaıl Palaiologos, sığındığı Türkiye Selçuklu Devleti'nden 1258'de ülkesine dönmüş,⁷⁹³ bir dizi hadisenin ardından ilk olarak imparator naibi sıfatıyla görev yapmış ve nihayetinde imparatorluğa yükselmişti. Onun döneminde, yaklaşık 57 yıl süren Lâtin hâkimiyeti sonlandırılmış, İstanbul yeniden Bizans egemenliğine geçmiş ve VIII. Palaiologos, 15 Ağustos 1261 tarihinde şehre girmiştir.⁷⁹⁴ II. İzzeddin Keykâvus, ordularının yenilgisini öğrenince Kondistabl'ı artık imparatorluk tahtına oturmuş olan ve İstanbul'u elinde tutan eski dostu VIII. Mikhaıl Palaiologos'a vaziyetini anlatması ve ona sığınacak yer tahsis etmesi için gönderdi.⁷⁹⁵ Burada dikkat çeken bir bilgi sunan Pachymeres,⁷⁹⁶ İmparator VIII. Mikhaıl Palaiologos'un yanından Sultan İzzeddin Keykâvus'un ülkesine giden iki soylunun⁷⁹⁷ sultanı yaşam biçimi dolayısıyla hor gördüklerini ve sultana gösteriler yapan kimselerin aldıkları bahşişler karşısında çok şaşırdıklarını ifade eder. Sultan İzzeddin Keykâvus'un, yaşadığı onca olumsuzluğa rağmen ihtişamlı hayatından, zevk ve eğlencesinden ödün vermediği açıktır. Fakat en zor zamanında yardımına koştuğu, ülkesinin kapılarını kendisine açtığı için İmparator Mikhaıl Palaiologos sultanı düştüğü durumda yalnız bırakmadı ve yanına kabul etti.⁷⁹⁸ İmparator'dan olumlu cevap alan II. İzzeddin Keykâvus, yanındaki annesi, kız kardeşi, oğulları, eşi, dayıları, Emîr-i âhur Muzaffereddin Uğurlu, Hüsameddin Taştî, IV. Kılıç Arslan'ın ordusuna mağlup olan uç taraflarına kaçan Ali Bahadır ve bir grup havas⁷⁹⁹ ile birlikte taşınması mümkün olduğu kadarıyla

⁷⁹³ Pachymérés, **Bizanslı Gözüyle Türkler**, s. 32.

⁷⁹⁴ Şerif Bastav, **Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461)**, Ankara 1989, s. 1; Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, (çev. Fikret Işıltan), İstanbul 2006, s. 413, 416; John Julius Norwich, **Bizans III Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)**, (çev. Selen Hırçın Riegel), İstanbul 2013, s. 194; Donald M. Nicol, **Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453**, (çev. Bilge Umar), İstanbul 2016, s. 48; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 267; Armağan Yılmaz, "Bizans İmparatoru VIII. Mikhaıl Palaiologos (Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri)", **İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2019, s. 55.

⁷⁹⁵ İbn Bibî, C: II, s. 589.

⁷⁹⁶ **Bizanslı Gözüyle Türkler**, s. 34.

⁷⁹⁷ Pachymeres, bu kişilerin Rodos menşeli Basilikoi ve tiyatrocu olduklarını zikreder (**Bizanslı Gözüyle Türkler**, s. 34).

⁷⁹⁸ İbn Bibî, C: II, s. 589; Pachymeres, **Bizanslı Gözüyle Türkler**, s. 34-35. Krş. Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 267.

⁷⁹⁹ Veliler için kullanılan tasavvufî bir terimdir. Bk. Süleyman Uludağ, "Havas", **DİA**, C: XVI, s. 517.

değerli eşyalarını aldı ve kadırgalara binerek 1262'de⁸⁰⁰ İstanbul'a gitti.⁸⁰¹ Sultan II. Keykâvus'a nezaret eden ise Psidie (Psidia)⁸⁰² metropoliti idi.

II. İzzeddin Keykâvus, Baybars'tan beklediği yardımı vaktiyle alamamış belki de mezkûr yerde zikredildiği üzere Moğolların korkarak kaçtıklarını haber ederek Memlûk desteğini almaktan vazgeçmiştir. Ancak Türkiye Selçuklu Devleti ile Memlûk Devleti arasındaki bu diplomatik temas, her ne kadar yardım gerçekleşmemiş olursa olsun taraflar arasındaki olumlu iletişimden dolayı güzel bir adımdır. Baybars'ın en kudretli zamanlarında soydaşı ve dindaşı olan İzzeddin'den yardımını esirgemeyeceğini göstermesi, maddî menfaatleri söz konusuysa bile her hâlükârda takdir edilesi bir davranış örneğidir. Öte yandan İmparator Mikhail Palaiologos'un da İzzeddin'e bir minnet borcu vardı ve ödemeye hazırdı. Nikiforos Grigoras,⁸⁰³ Sultan II. Keykâvus'un İmparator Mikhail'e gönderdiği haberde ona iki seçenek sunduğundan söz eder. Bu kayda göre, sultan imparatorun kendisine ya Moğollara⁸⁰⁴ karşı destek göndermesini ya da Bizans ülkesinde ailesi ve emîrleriyle sürekli ikamet edebileceği bir arazi tahsis edilmesini istemektedir. Fakat İmparator Mikhail etrafındaki düşmanlarını göz önünde bulundurduğunda, ordularını bölerek bir kısmını Selçuklu sultanına vermenin kendi emniyetini tehlikeye atacağını düşünmüş onun yerine kalacak bir yer vermenin daha mâkul bir karar olduğuna kanaat getirmiştir.

⁸⁰⁰ İbn Kesîr, 659/1260-1261 yılı hadiselerini kaydettiği fasılda Anadolu hâkimi olarak Rükneddin Kılıç Arslan'dan bahsetmekte ve saltanatına ortak olarak Keykâvus'u zikretmektedir. Ülke topraklarının ikiye taksim edildiğini ve doğu vilâyetlerinin Hülâgû Han'ın adamlarının elinde tutulduğunu bildirmektedir (**el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi**, (trc. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, C: XIII, s. 381).

⁸⁰¹ İbn Bibî, C: II, s. 589; Abû'l-Farac, C: II, s. 582; **Anonim Selçuknâme**, s. 46; el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, s. 397; Yûnînî, C: III, s. 66-67; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 52; Pachymeres, **Bizanslı Gözüyle Türkler**, s. 35; Baybars Mansûrî, **a.g.e.**, s. 73, 75; Kılıç, **Nikiforos Grigoras'ın Romaiki İstoria Adlı Eserinin...**, s. 158; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 631; Müneccimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 94; Makrizî, **es-Sülûk**, C: II, s. 14; Aynî, **a.g.e.**, s. 101; İbn Haldûn, **Târihî İbn Haldûn ve Divânü'l-Mübtedâ ve'l-Haber fî eyyâmî'l-Arab ve'l-Acem ve'l Berber ve men Âsarahüm min Zevî'l-Sultani'l-Ekber**, (thk. Halil Şehade, Süheyl Zekkâr, Beyrut 2000, C: V, s. 199-200; Kalkaşendî, C: V, s. 343. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 90; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, s. 155; a.mlf., "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", s. 718; a.mlf., "Türkiye Selçukluları", **Türkler**, C: VI, s. 522; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 89; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 260; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 267; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 263; Turan, **Türkiye**, s. 515; a.mlf., "Keykâvus II", s. 644; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 589; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 35-36; a.mlf., "Keykâvus II", s. 356; Paul Wittek, "Yazıcıoğlu Alî on the Christian Turks of the Dobruja", **Bulletin of The School of Oriental and African Studies**, University of London, 1952, Vol. 14, No: 3, s. 648; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 322; Kesik, "Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-'Aylemü'z-zâhir fî Ahvâli'l-evâil ve'l-evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri", s. 23; Kuşçu, "Moğol İşgaline Karşı İstiklâl Hareketlerinin Sembolik Sultanı II. İzzeddin Keykâvus", s. 98.

⁸⁰² Yaklaşık olarak günümüzde Burdur ve Isparta şehirleriyle Antalya'nın kuzeybatı kısmını ihtiva eden Anadolu bölgesidir. Bk. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s. 666. Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, C: I, s. 257.

⁸⁰³ Kılıç, **Nikiforos Grigoras'ın Romaiki İstoria Adlı Eserinin...**, s. 158.

⁸⁰⁴ Yazar "İskitler" tâbirini kullanmıştır.

II. İzzeddin Keykâvus'un Sultan Baybars'tan gelecek yardımı beklememesi ve Bizans'a iltica etmesinin birçok faktörü olabilir. Öncelikle II. Keykâvus, IV. Kılıç Arslan'a ait olsa bile ülkesinin yarısını Baybars'a vermeyi taahhüt ederek Memlük desteğini almayı amaçlamıştı. Ancak onun asıl gayesi ülkenin hepsini elinde tutmaktı. Sultan Baybars'a toprakların doğu kısmını verdiği takdirde ondan geri almaya ne gücü ne de imkânı yeterdi. İlhanlıların tehdidinden kurtulmaya çalışırken başka bir hükümdarın kontrolü altına girmiş olacaktı. Diğer taraftan çağdaş müelliflerin kayıtlarına bakıldığında, Mikhail Palaiologos'un sultana bu yardımı karşılıksız, sırf zamanında gördüğü iyi muamelenin geri ödemesi olarak yapılmıştır. Üstelik anne tarafının Hristiyan olması, dayılarının kendisi üzerinde yoğun bir baskı kurması da Sultan İzzeddin'in İstanbul'a gitmeyi tercih etmesinde etkin rol oynamış olmalı.

II. İzzeddin Keykâvus'un nihaî bir şekilde ülkesini terk etmesiyle Türkiye Selçuklu Devleti için iki başlı saltanat dönemi sona ermiş, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın müstakil hükümdarlığı dönemine geçilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN'IN MÜSTAKİL SALTANATI

4.1. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Konya'da Tahta Oturması ve Selçuklu Ülkesinin Tamamına Hâkim Olması

IV. Kılıç Arslan, önce kardeşi Alâeddin'in ölümü ve ardından da ağabeyi İzzeddin'in İstanbul'a kaçışıyla birlikte mücadeleyi galip tamamlayan sultan olarak Türkiye Selçuklu Devleti'nde nihayet müstakil saltanatını ilân edebilecekti. Fakat bu olaylardan bahsetmeden evvel Anadolu'daki son durumu genel itibariyle izah etmek faydalı olacaktır. Bu döneme değin yukarıda zikredilen hadiselerden de anlaşıldığı üzere Selçuklu topraklarında iki cephe mevcuttu; Moğollar tarafından desteklenen IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Türkmenler tarafından desteklenen II. İzzeddin Keykâvus. Kılıç Arslan'ın Moğollara dayanan sultanlığını elde etmesi kayıtsız, şartsız onların tâbiyetini kabul etmesiyle mümkün olmuşken, Türkmen kitlelerinin İzzeddin Keykâvus'un yanında yer almalarının nedeni, onun kardeşine nispeten milliyetçi bir tutum sergilemesi ve sürekli Moğolların huzuruna gitmekten kaçınması idi. Nitekim Kılıç Arslan istikrarlı bir şekilde saltanatının ilk zamanlarından beri aynı tavrı takınırken İzzeddin'in son yıllardaki icraatları ona pahalıya mâl oldu. O, tıpkı kardeşi Kılıç Arslan gibi Moğol kuklası olma yoluna girmiş ancak bunun sorumluluğunu taşıyamayarak aykırı davranışlar sergilemiş, üstelik kondistabl (küdistabl) yüzünden yoğun bir nüfusa sahip olduğu anlaşılan Mehmed Bey önderliğindeki Türkmenlerin nefretini kazanmıştır. Böylece onun güvendiği son kale de elinden çıkmış ve karşısına aldığı kuvvetler dolayısıyla artık ülkesinde barınma şansısını yitirmiştir. II. İzzeddin Keykâvus'un saltanat hikâyesi, gerek IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a gerekse Moğol komutanlarına karşı giriştiği muharebeleri bir galip bir mağlup şekilde seyretmiş ve en sonunda noktalanmıştır. Bundan sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nde 1249'dan beri süregelen ve yaklaşık 13 yıldır türlü mücadeleler veren IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın dönemi başlıyordu. Kılıç Arslan'ın tahtı elde etmesi, yalnızca kendi çabasının değil bilhassa yanındaki güçlü İranlı emîrlerin katkısıyla mümkün olmuştur. Bu devlet adamlarının hem nüfus bakımından hem de Moğolların gözündeki saygınlıkları dolayısıyla ülke idaresinde çok büyük rolleri olmasına rağmen Türkmenler gibi millî unsurların itaat altına alınması hususunda Sultan Kılıç Arslan'a zor zamanlar yaşatmışlardır. Türk Ahmed İsyanı'nda da bahsedildiği gibi devletin kuruluş safhasında yer alan fakat iş idareciliğe geldiğinde kendileri yerine İranlıların tercih edildiğini gören Türkmenler siyasî, ekonomik ve

sosyal memnuniyetsizlikleri neticesinde bastırılması bir hayli güç olan isyanlara kalkışmışlardı. Bu tür ayaklanmalar bitmek yerine farklı isimlerle devletin tamamen yıkılışına kadar da devam etti ve Sultan IV. Kılıç Arslan'ı da uğraştıran meselelerden birisi hâline geldi. Zira Kılıç Arslan, saltanatını emniyet altına almak için ağabeyinin taraftarlığını üstlenen ve kendisine zorluk çıkarabilecek her türlü oluşumu ortadan kaldırmalıydı.⁸⁰⁵

IV. Rükneddin Kılıç Arslan, İzzeddin Keykâvus Selçuklu-Moğol askerlerinin takibatı sonucu firar ettiği zaman Konya'daki tahtına oturdu ve böylece onun yaklaşık dört yıl sürecek müstakil saltanatı başladı.⁸⁰⁶ Sultan Kılıç Arslan adına beş nevbet çalındı ve onun hâkimiyeti, ülkenin her tarafına fetihnâmeler gönderilerek müjdelendi.⁸⁰⁷ Kılıç Arslan'ın tahta ne zaman geçtiği ise net olarak tespit edilememektedir. *Anonim Selçuknâme*'nin⁸⁰⁸ müellifi Kılıç Arslan'ın 14 Ramazan 659 (12 Ağustos 1261) tarihinde Cuma günü payitahta oturduğunu kaydeder. Diğer bir müellif İbn Abdüzzâhir'in ifadesi dolayısıyla bu tarihin doğru olamayacağını söylemek mümkün görünmektedir. Memlûklerin Divân-İnşa reisliğini üstlenen İbn Abdüzzâhir,⁸⁰⁹ II. İzzeddin Keykâvus ile Sultan Baybars arasındaki mektuplaşmanın tarihini 21 Mayıs 1262 şeklinde ifade eder. Dolayısıyla İzzeddin Keykâvus'un 1262 senesinde ülkesini henüz terk etmediği ve ittifak kurma girişimlerinin hâlâ sürdüğü anlaşılmaktadır. Öte yandan Yûnînî⁸¹⁰ Sultan İzzeddin'in kaçış hadisesini 1262 olayları içerisinde anlatmaktadır. Dönemin kayıtları ve hadiselerin kronolojik sırası incelendiğinde Kılıç Arslan'ın 1262 yılının Haziran ayı ve sonrası Konya'da hâkimiyetini ilân ettiği ortaya çıkmaktadır.

4.2. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Döneminde Vuku Bulan İsyanlar

Türkiye Selçuklu Devleti tahtını ele geçiren Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan dönemi, çok sayıda Türkmen isyanının vuku bulduğu bir dönem olmakla birlikte bu isyan hareketleri, müşterek saltanatın sona ermesiyle yoğunluk kazanmış, sultanların arasında süregelen rekabetin bir neticesi olarak da tıpkı ülke gibi toplumda da -bilhassa II. İzzeddin Keykâvus'un Anadolu'yu terkinin ardından- çözümlere sebebiyet vermiştir. IV. Kılıç Arslan taraftarları hâlihazırda idarî kadroda arzuladıkları mevkiye ulaşmışken, II. İzzeddin Keykâvus'un destekçileri ise Sultan IV. Kılıç Arslan ile onun en kudretli devlet adamı Muînüddin Süleyman Pervâne tarafından tek tek bertaraf edilmiştir. Kimi isyancılar II. Keykâvus'un saltanatını

⁸⁰⁵ Kaymaz, *Pervâne*, s. 92.

⁸⁰⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 593; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 53; Makrizî, *es-Sülûk*, C: II, s. 14; İbn Haldûn, *a.g.e.*, C: V, s. 199-200. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 531.

⁸⁰⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 53. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 92; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 184.

⁸⁰⁸ s. 46.

⁸⁰⁹ Bk. Asri Çubukçu, "İbn Abdüzzâhir", *DİA*, C: XIX, s. 289-291.

⁸¹⁰ *a.g.e.*, C: III, s. 66-67.

benimseyip Kılıç Arslan'ın hâkimiyetini tanımaktan geri durdukları için, kimi itaat edenler de tam mânasıyla sadakatlerini ispatlayamadıkları ve taşkınlıklarına devam ettikleri için Sultan Kılıç Arslan'ın maiyeti tarafından ortadan kaldırılmışlardır. Bu dönemde isyan edenler; Uç gazisi Mehmed Bey, Karaman, Zeynü'l-Hâc ile Bunsuz, Ali Bahadır ile Emîr-i âhur Muzaffereddin Uğurlu, Hurmaoğlu, Emîr-i âhur Esed ve Emîr-i alem Şah Melik'tir. Aşağıda ayrı ayrı anlatılacağı ve değerlendirileceği üzere adı geçen âsiler nihayetinde kontrol altına alınmışlardır.

4.2.1. Uç Gazisi Mehmed Bey'in Tedip Edilmesi

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, ağabeyinin firarından sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin batı kısmında II. İzzeddin Keykâvus'a ait topraklardan “*hudutlar, dağlar ve kıyı şeridi*” hariç her yeri ele geçirdi.⁸¹¹ Bunun sebebi ise o sıralarda Mehmed Bey⁸¹² liderliğindeki ve onun kardeşi İlyas, damadı Ali, akrabası Sevinç ve Salur Bey'in de yer aldığı 2.000 çadırdan⁸¹³ müteşekkil Türkmenlerin Denizli, Honas, Dalaman Çayı civarını yurt edinmiş olmaları ve IV. Kılıç Arslan'ın hâkimiyetini tanımamaları, tanımak istememeleri idi. Kuzeyde Menderes Nehri, güneyde Dalaman Çayı'nın oluşturduğu Türk-Bizans hududu Türkmenlerin elindeydi.⁸¹⁴ Ancak Kılıç Arslan'ın ülkesinde tam mânasıyla egemenlik tesis edebilmesi için bu bölgeleri de kontrol altına alması gerekmektedir. Bunun bilincinde olan, sıranın kendilerine geldiğini ve IV. Kılıç Arslan'ın askerleriyle beraber üzerlerine yürüyeceğini anlayan Mehmed Bey, çareyi Hülâgû Han'a başvurmakta buldu. Mehmed Bey, Hülâgû'ya gönderdiği elçiyle İlhanlı hanına tâbi olacağını, vergilerini doğrudan İlhanlı hazinesine ödeyeceklerini, hanın göndereceği bir şahnenin yanlarında ikamet edebileceğini söyledi ve bunlara istinaden Hülâgû'dan bir ferman ile sancak istedi. Hülâgû Han, Mehmed Bey'in bu taleplerini kabul ederek Denizli, Honaz, Dalaman ve etrafını onlara tevcih ettiğine dair bir yarlık verdi. Bunun yanı sıra Kulşar isimli birisini Türkmenlerin başına şahne olarak tayin etti.⁸¹⁵

⁸¹¹ Baybars Mansûrî, **a.g.e.**, s. 73. Krş. A. C. S. Peacock, “The Seljuk Sultanate of Rûm and the Turkmen of the Byzantine frontier 1206-1279”, **Al-Masâq Journal of the Medieval Mediterranean**, 2014, Vol. 26, s. 283.

⁸¹² Mevlevî müellif Ahmed Eflâkî, “*akbörk*”ün (beyaz külâh) Mehmed Bey tarafından icat edildiğini kaydeder ve onun Mevlânâ'nın müridi olduğunu zikreder (**Âriflerin Mektûbeleri**, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1964, C: I, s. 470). Mikail Bayram ise akbörk imalatının Kayseri'de bulunan Külâh-duzlar Çarşısı'nda Bacılar tarafından yapıldığını ifade eder (**Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rum**, Konya 2008, s. 84-85).

⁸¹³ Ebü'l-Fidâ, **a.g.e.**, s. 302.

⁸¹⁴ Baykara, **Denizli Tarihi (İkinci Kısım) 1070-1429**, s. 27, 29; Flemming, **Geç Ortaçağ Dönemi'nde Pamfilya, Pisidya ve Likya**, s. 43.

⁸¹⁵ Baybars Mansûrî, **a.g.e.**, s. 73; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C: V, s. 200; Kalkaşendî, **a.g.e.**, C: V, s. 345. Krş. Baykara, **Denizli Tarihi (İkinci Kısım) 1070-1429**, s. 32; a.mlf., “İnançoğulları”, s. 263; Kaymaz, **Pervâne**, s. 93-94; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 103; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 261; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 268-269; Turan, **Türkiye**, s. 533; Kesik, **Anadolu Türk Beylikleri**, s. 203; Flemming, **Geç Ortaçağ Dönemi'nde Pamfilya, Pisidya ve Likya**, s. 43; Erdem, “Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri”, s. 175-176; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s. 48; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s. 324-325; Sait Kofoglu,

Hülâgû Han'ın mezkûr yerde zikredilen vilâyetleri onlara vermesi sonucu Anadolu'da ilk teşekkül eden Türkmen beyliği, Selçuklulardan bağımsız olarak İlhanlılar tarafından tanınmıştır. Mehmed Bey'in İlhanlılara vergi ödemeye razı olması, onun öncesinde de Selçuklu merkezine bağlı oldukları için sultanlara da bir ödeme yaptığını akıllara getirmektedir. Mehmed Bey'in Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'la iyi ilişkiler kurduğunu, Konya'ya giderek düzenli bir şekilde vergisini ödediğine dair görüşler bulunmaktadır.⁸¹⁶ Fakat bu duruma ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Kondistabl dolayısıyla Sultan İzzeddin'le arası bozulan Mehmed Bey, Altun-Aba Kervansarayı önünde gerçekleşen Kılıç Arslan ile Keykâvus'un askerleri arasındaki muharebede Moğol karşıtı olması nedeniyle İzzeddin'i desteklemesi beklenirken bile Keykâvus'un birliklerinin yardımına gitmemiştir. Kılıç Arslan müstakil saltanatını ilân ettiğinde de onun ilk icraatlarından biri olarak Türkmenleri kontrolü altına almaya çalışması, bağımsızlıklarına düşkün ve hür hareket etmeye alışan Türkmenleri endişelendirmiş ve Kılıç Arslan'ın hâkimiyetini tanımamışlardır. Nitekim vergilerini ödüyor olsalar bile Sultan İzzeddin'in kaçıncıdan evvel ikiye taksim edilmiş ülkenin batı topraklarında ikamet eden Türkmenlerin, paylarına düşen tutarı IV. Kılıç Arslan'a değil, II. İzzeddin Keykâvus'a ödemeleri beklenir. Zira Mehmed Bey'in Hülâgû'ya başvurmasının Kılıç Arslan'ın tahta geçtiği 1262 senesinin ortalarına tesadüf ettiği göz önünde bulundurulduğunda, vergi verme veyahut sultanla iyi ilişkiler tesis etme gibi bir süreç için yeteri kadar vakit geçmediği ortaya çıkar. Bu hadiselerden evvel ise Mehmed Bey ve Sultan IV. Kılıç Arslan arasındaki ilişkiler ve haberleşmeler hakkında mevcut kaynaklarda bir mâlûmata rastlanmamaktadır. Yalnızca Mehmed Bey'in Mevlânâ'nın müridi olduğu meselesinin anlatımında müellif Eflâkî'nin eserinde,⁸¹⁷ Pervâne Muînüddin'in çağrısı üzerine Mehmed Bey'in Konya'ya geldiği ve Mevlânâ ile görüştüğü ifade edilir. Uç gazisi Mehmed Bey, bu sırada Pervâne Muînüddin'in İlhanlılar tarafından nasıl bir konuma getirildiğini görmüş, kendisi de İlhanlılara tâbi olduğunda kudretinin artacağını düşünerek Hülâgû'ya müracaat etmiş olabilir. Elbette bu değerlendirme farazîdir. Nitekim Mehmed Bey'in bu tâbiyeti sembolik olarak kalmış ve gereklerini usulünce yerine getirmediği için canından olmuştur. Bu bilgiye ilâveten aynı eserde⁸¹⁸ bahsedildiği üzere Mehmed Bey'in adamları, Hoca Mecdeddin isimli bir zâtın tacirlerinin 50.000 dirhem değerindeki kumaşlarını da ele geçirmişti. Hoca Mecdeddin, Mehmed Bey'i affetmeyeceğini

“İnanç Oğulları Beyliği”, **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, Ankara 2016, s. 248-249. Hüseyin Kayhan, “Lâdik Beyliği”, **Türkler**, C: VI, s. 1332.

⁸¹⁶ Salim Koca, “Anadolu Türk Beylikleri”, **Türkler**, C: VI, s. 1234; Sait Kofoğlu, “İnanç Oğulları Beyliği”, s. 248.

⁸¹⁷ **Âriflerin Menkıbeleri**, C: I, s. 470.

⁸¹⁸ Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri**, C: I, s. 470.

söylese de Mevlânâ Celâleddîn bu husumete engel olmuş ve onun gayretleriyle taraflar arasında barış sağlanmıştı. Buradan da anlaşılacağı üzere Güney’de bulunan Türkmen topluluklar, Batı’dakiler kadar şanslı değillerdi. Nitekim gayrimüslim bir devlete komşu olmadıkları için gelir elde etmek adına akın düzenleme imkânları pek bulunmuyordu. Maddî yetersizlikleri de muhtemelen onları ülke sınırları içerisinde yağma ve gasp faaliyetlerine itiyordu.

Bir süre sonra Hülâgû Han, yeterince güven duymadığı Mehmed Bey’in bağlılığını sınamak istemiş olacak ki uç gazisini huzuruna davet etti. Bunun sebebi esasında, Mehmed Bey’in sevk ve idaresindeki Türkmenlerin hâlâ II. İzzeddin Keykâvus taraftarı ve bu cihette faaliyetlerde bulunabilecek olmaları idi. Mehmed Bey, bu daveti karşılıksız bırakarak o sırada Azerbaycan’da bulunan Hülâgû’nun yanına gitmeyi kabul etmedi. İlhanlı hükümdarı, Mehmed Bey’in bu itaatsizliğine bir hayli sinirlendi ve Sultan IV. Kılıç Arslan ile onun yanında bulunan Moğol askerlerine Mehmed Bey’in ele geçirilmesini emretti. Öte yandan uç gazisinin damadı olarak zikredilen Ali Bey’i de beyliğin başına geçirme vaadiyle yanına çekti. Zira Türkmenlerin büyük bir nüfusu vardı ve her ihtimale karşın Mehmed Bey’in gücünün kırılması için ek önlemler gerekliydi. Böylece damadı tarafından da ihanete uğrayan Mehmed Bey’in yalnız bırakılmak suretiyle kolaylıkla yakalanması bekleniyordu. Nitekim Ali Bey, kayınpederi Mehmed Bey’in zafiyetinden söz ederek IV. Kılıç Arslan’ın işini kolaylaştırdı. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Hülâgû Han’dan aldığı emir doğrultusunda yanındaki Selçuklu-Moğol askerleri ile birlikte Türkmenler üzerine yürüdü. Dalaman’da kuşatılan İlyas ve Salur Bey esir alınırken Mehmed Bey ise dağlara kaçtı. Türkmen reisi Mehmed Bey bir müddet boyunca kaçtığı yerde saklandıysa da mukavemet gösteremeyeceğini anlayarak itaat etme kararı aldı. Böylelikle liderlerinin yakalanmasıyla Selçuklu ülkesinin garp tarafında, Selçuklu-Bizans hattında faaliyet gösteren Türkmenler de kontrol altına alınmış olacaktı. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan teslim olması karşılığında canına dokunulmayacağı sözüyle Mehmed Bey’e çağrıda bulundu ve onun itimadını kazandı. Mehmed Bey de sultanın sözüne inanarak huzuruna gitti. Ancak IV. Kılıç Arslan verdiği sözü tutmadı ve Konya’ya döndükleri sırada Mehmed Bey’i Uluborlu (Borgulu)’da öldürttü. Onun vefatıyla kararlaştırıldığı üzere damadı Ali Bey,⁸¹⁹ güneybatı bölgesindeki Türkmenlerin önderliğine tayin edildi.⁸²⁰

⁸¹⁹ Ali Bey, bir süre daha Selçuklulara tâbi bir şekilde varlığını sürdürse de 1276 senesinde Germiyanogullarının hâkimiyetini benimsemiş; 1277 senesindeki Siyavuş Cimri hadisesini fırsat bilerek bağımsızlığını ilân etmiştir. Ancak kısa bir müddet sonra, Selçuklu-Moğol askerlerinin tedip harekâtı neticesinde yakalanarak hapsedildiği Karahisar-ı Devle/Karahisarısâhib (Afyonkarahisar) Kalesi’nde 1278 yılında kahrından yaşamını yitirmiştir. Bk. Kesik, **Anadolu Türk Beylikleri**, s. 204; Baykara, “İnançoğulları”, s. 264.

⁸²⁰ Baybars, **a.g.e.**, s. 73, 76; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C: V, s. 200; Kalkaşendî, **a.g.e.**, C: V, s. 345-346. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 94; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı**, s. 103-104; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 261; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 268-269; Turan, **Türkiye**, 532-533; Kesik, **Anadolu Türk**

Mezkûr hadise, Aksarayî tarafından farklı bir şekilde nakledilmektedir. Aksarayî,⁸²¹ IV. Kılıç Arslan tahta oturduktan sonra İstanbul sınırına değin tüm bölgenin kontrol altına alındığını, âsilerin ortadan kaldırıldığını; Mehmed, İlyas, Salur Beylerin yakalandığını, bölgenin Pervâne Muînüddin Süleyman'ın idaresinde toplandığını ve Antalya ile Alanya vilâyetlerine kale muhafızları atandığını ifade etmektedir. Müverrih Aksarayî, Türkmenlerin İlhanlı Hükümdarı Hülâgû Han ile görüşmesinden ve bağımsızlık girişimlerinden söz etmemektedir. Onun bu kaydı, itaat altına alınması güç olan Türkmen kuvvetlerinin temizlenmesindeki en büyük payı Pervâne Muînüddin'e hamlettiğini göstermektedir.

Ali Bey'in âkıbetine bakıldığında, onun Memlûk Sultanı Baybars'ın Anadolu'ya intikaline dek uç beyi konumunu muhafaza ettiği görülmektedir. Ancak o, Baybars'ın Selçuklu ülkesine gelişini müteakip cesaretleri artan tıpkı diğer Türkmen unsurlar gibi Moğollara tâbi olan Türkiye Selçuklu Devleti'ne aksi ve isyankâr bir tutum sergilemiştir. Bu davranışları dolayısıyla itaat altına alınmak istenen Ali Bey, yakalanarak Karahisar-ı Devle'ye⁸²² hapsedilmiş, bir müddet sonra da kahrından burada yaşamını yitirmiştir.⁸²³

4.2.2. Karaman, Zeynü'l-Hâc ve Bunsuz İsyanı

Birbirinin peşi sıra meydana gelen başkaldırı hareketlerinden bir diğeri de Karaman, Zeynü'l-Hac ve Bunsuz İsyanı'dır.

Karaman Türkmenlerinin Anadolu'ya gelişlerini 1228 senesi Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın saltanat devrine kadar dayandırmak mümkündür. Sultan I. Keykubad, 1225 senesinde Kilikya Ermeni Krallığı üzerine tertip ettiği seferinin⁸²⁴ akabinde ele geçirdiği Kamar al-Din şeklinde de adlandırılan Ermenek ve civarına Moğol istilâsından kaçan Karamanoğullarını iskân etmişti.⁸²⁵ Yazıcızâde Ali'nin ifadesine göre⁸²⁶ Oğuzların Avşar boyuna mensupturlar. İbn Bîbî,⁸²⁷ ilk olarak Karamanlıların atası Karaman'ın (-ki bu kişi muhtemelen Nûre/Nûreddin Sûfî idi) Ermenek civarında yaşamını sürdüren bir kömürcü

Beylikleri, s. 203; Flemming, **Geç Ortaçağ Dönemi'nde Pamfilya, Pisidya ve Likya**, s. 48; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 49.

⁸²¹ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 53.

⁸²² Bk. Metin Tuncel, "Karahisar", **DİA**, C: XXIV, s. 416-417.

⁸²³ İbn Bîbî, C: II, s. 664-665; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 103. Krş. Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 104.

⁸²⁴ Bu sefer hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 179-181.

⁸²⁵ Mehmed Neşri, **Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi**, (Haz. F. Reşit Unat-M. Altay Köymen), Ankara 1949, C: I, s. 43-45. Krş. Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, s. 302; Fuad Köprülü, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Ankara 1991, s. 35; Emine Uyumaz, **Sultan I. Alâeddin Keykubâd Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi**, Ankara 2003, s. 102; Faruk Sümer, "Karaman Oğulları", **ET**, C: IV, s. 619; Şehabeddin Tekindağ, "Karamanlılar", **İA**, C: VI, s. 316.

⁸²⁶ Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 676. Krş. Faruk Sümer, "Karamanoğulları", **DİA**, C: XXIV, s. 454.

⁸²⁷ II, 629.

olduğunu, dağlardan Lârende'ye kömür çekerek geçimini sağladığını kaydeder. Müverrih Şikârî,⁸²⁸ Nûre Sûfî'nin yerine oğlu Karaman'ı bey olarak bıraktıktan sonra Sivas'a gittiğini ve Baba İlyas'ın yanına intisap ederek sofî olduğunu zikretmektedir. Cenabî, Nûre Sûfî'nin Ermeni asıllı olduğunu söylese de bu bilgiyi teyit edebileceğimiz çağdaş müelliflerin eserlerinde bir mâlûmat yoktur.⁸²⁹ Karamanoğullarının atası Nûre Sûfî b. Sadreddin, Babaî Tarikatı'na dâhil olmasının ardından onların yanında Selçuklulara karşı çarpışmıştı.⁸³⁰ Bu hadiseyle başladığı düşünülen Karamanlılar ve Babaîler arasındaki münasebetlerin iki tarafın da halefleri tarafından devralınarak Sultan IV. Kılıç Arslan döneminde de mevcut mücadelelerini sürdürdükleri görülmektedir.

Karamanoğullarının cediti olarak kabul edilen Nûre Sûfî'nin ardından gelen beyler hakkında tarihçiler farklı isimler zikretmektedirler. İbn Bîbî,⁸³¹ “*Karaman*” ile “*Bunsuz*”dan bahsederken; Aksarayî,⁸³² ek olarak “*Zeynü'l-Hac*” ismini de kaydetmektedir. Aynî ise “*Karaman*”, “*Oğuz Han*” ve “*Timur Han*” isminde üç oğlu olduğunu; Karaman'ın Konya ve Lârende'ye, Oğuz Han'ın Alâiye'ye, Timur Han'ın da Şam memleketlerine yerleştiğini zikretmektedir.⁸³³

Nûre Sûfî'den sonra etkin olarak görülen oğlu Kerîmüddin Karaman Bey, zaman içerisinde bir hayli kuvvetlenmiş ve 1256 senesinde Baycu Noyan'ın Anadolu'ya geldiği zaman oluşan karmaşa ortamından istifade ederek nüfus kazanmış, yağma hareketlerinde bulunmuştur.⁸³⁴ Ermenek'i ele geçirerek Ermenek Beyi unvanına nâil olan Karaman Bey, burada pek çok Hristiyan'ı öldürmüş ve önüne geçilmesi gittikçe zorlaşan bir güç elde etmiştir. Onun bu vaziyeti, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı da endişeye sevk etmiş ve sultan artan gücü karşısında sözünü dinletmekte zorlandığı Karaman Bey için çözüm arayışına girmiştir.⁸³⁵

⁸²⁸ Şikârî, *Karamannâme [Zamanın kahramanı Karamanîler'in tarihi]*, (haz. Metin Sözen-Necdet Sakaoğlu), İstanbul 2005, s. 107. Krş. Ocak, *Babaîler İsyanı*, s. 166; Tekindağ, “Karamanlılar”, s. 317.

⁸²⁹ Bk. Stanley Lane-Poole, *Düvel-i İslamiye, İslam Devletleri Tarihi Başlangıçtan 1927 Yılına Kadar*, (çev. Halil Edhem Eldem), (haz. Samet Alıç), İstanbul 2020, s. 270 n. 140.

⁸³⁰ Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 302; Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, (trc. Fatmagül Berktaş), İstanbul 1995, s. 52; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 104; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 348; Turan, *Türkiye*, s. 537; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s. 50.

⁸³¹ C: II, s. 629.

⁸³² *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 53.

⁸³³ Tekindağ, “Karamanlılar”, s. 318.

⁸³⁴ İbn Bîbî, C: II, s. 630; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 676. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 98-100; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 303; Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 348; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s. 325; Murat Serdar-Murat Hanar, “Moğol Hâkimiyeti Sırasında Ermenek ve Çevresinde Yaşanan Siyasî ve Sosyal Gelişmeler (1277-1292)”, *Ermenek Araştırmaları*, Konya 2018, C: I, s. 242.

⁸³⁵ Tekindağ, “Karamanlılar”, s. 318.

Nitekim Karaman Bey, İsaoria (İzaoria) ve Silifke bölgesine dek sıkça akınlar düzenlemekteydi ve hatta Ermeni Kralı Hetum'un birliklerini iki kez mağlup etmeyi başarmıştı.⁸³⁶

Anonim Selçuknâme'de⁸³⁷ Muînüddin Süleyman Pervâne'nin ülkede sorun çıkmasına sebep olan Karamanoğullarına mansıb⁸³⁸ vererek onları oyalamaya ve IV. Kılıç Arslan'ın saltanatı önündeki engelleri kaldırmaya muvaffak olduğu kaydedilmektedir. Bu husustaki benzer ifadeler İbn Bîbî⁸³⁹ ile Yazıcızâde Ali'nin eserinde⁸⁴⁰ de yer almakta, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın huzuruna gelen Karaman ve nökerlerine⁸⁴¹ beylik, mansıb ve timarlar verildiği zikredilmektedir. Karaman Bey'in kardeşi olarak anılan Bunsuz'a emîr-i candarlık görevi tevcih edilmiş,⁸⁴² böylece Sultan Rükneddin Kılıç Arslan, Karamanoğullarına söyledikleri ve vaatleriyle onları itaat altına almayı başarmıştır.⁸⁴³ Sultan Kılıç Arslan'ın Bunsuz'u sarayda görevlendirmesi, onu bir rehin gibi yanında tutmak istemesiyle izah edilebilir. Öte yandan da Ermenilere karşı başarılı mücadeleleriyle öne çıkan Karamanoğullarının Moğol düşmanlığı da bilindiği ve II. İzzeddin Keykâvus'un Selçuklu tahtını terkinin ardından tıpkı uç gazisi Mehmed Bey gibi Kılıç Arslan'a karşı cephede yer alacakları düşünüldüğü için verilen iktâlarla Sultan Kılıç Arslan ve Muînüddin Süleyman Pervâne, siyaseten onları kendi taraflarına çekmeyi amaçlamış olmalılardır. Ancak Karamanoğullarının bu tâbiyetleri uzun ömürlü olmadı.

Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile Karamanoğullarının hangi noktada ayrıştıkları ve Karamanlı beylerinin ne şekilde bertaraf edildiklerine ilişkin hadiseler çağdaş müelliflerin kayıtlarında farklı şekilde anlatılmaktadır. Bu kaynaklar içerisinde esas alınması gereken üç eser bulunmaktadır. Bunlar; İbn Bîbî ile Aksarayî'nin eseri ve Claude Cahen'in aktarımıyla inceleme imkânı bulduğumuz Anonim bir Ermeni Vekâyinâmesi'dir.

⁸³⁶ Turan, **Türkiye**, s. 536; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 196-197; Cahen, "Quelques Textes Négligés Concernant Les Turcomans De Rûm Au Moment de L'Invasion Mongole", **Byzantion**, Vol. 14, No. 1 (1939), s. 133.

⁸³⁷ s. 46-47.

⁸³⁸ Mansıb, "câh" kelimesiyle de yakın anlamda kullanılan, kişiye toplum içerisinde itibar sağlayan mevki, şan ve şöhreti ifade eden bir terimdir. Bk. Mustafa Çağrı, "Câh", **DİA**, C: VII, s. 14-15.

⁸³⁹ C: II, s. 629.

⁸⁴⁰ **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 676.

⁸⁴¹ Moğollar ve aynı zamanda Türk devletlerinde görülen hizmetkâr sınıfı anlamına gelen bir terimdir. Öte yandan yoldaş ve arkadaş mânasına da gelmektedir. Bk. Zerrin Günel, "Nöker", **DİA**, C: XXXIII, s. 216-217.

⁸⁴² İbn Bîbî'nin eserinin Nuri Gençosman tercümesinde Karaman Bey'in ölümünden sonra Bunsuz'un Sultan Kılıç Arslan'ın emîr-i candarı olduğu kaydedilirken (**Anadolu Selçukî Devleti Tarihi**, s. 290); Mürsel Öztürk tercümesinde ise bu bilgi zikredilmemektedir. Krş. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, Ankara 1937, s. 3; Kaymaz, **Pervâne**, s. 100; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 270; Turan, **Türkiye**, s. 537; Köprülüzade Mehmed Fuad, "Anadolu Beylikleri Tarihine Aid Notlar", **Türkiyat Mecmuası**, 1928, II, (trc. Samet Aliç), **Gaziantep University Journal Social Sciences**, 2016 15(3), s. 961.

⁸⁴³ Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 104.

Anonim Ermeni Vekayinâmesi'nden nakledilenlere göre,⁸⁴⁴ İsmâîlî mezhebine mensup olan Karaman, gücüne güç kattıktan sonra Ermeni Kralı Hetum ile karşı karşıya gelmiş, onu mağlup etmiş ve 1262/1263 senesinde Manyan (Maniaun, Manion) Kalesi'ni yedi/dokuz ay boyunca kuşattıktan sonra Hetum ve kuvvetleriyle karşılaştığı çarpışmada yaralanmıştır. Yaralı vaziyette ülkesine dönmeyi başarsa da hayatını kaybetmiştir. Bunsuz ve damadı ise doğrudan bu savaşta ölmüşlerdir. Bu kaynak, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kuvvetli bir şahsiyet olan Karaman'dan çekindiğini de ifade etmektedir. Nitekim, Sultan Kılıç Arslan'ın ona mansıb ve bulunduğu yerleri iktâ olarak vermesinden söz eden diğer iki müellifin kayıtlarıyla da eşleşmektedir. Anonim kaynağın ifadesine göre Karaman, Bunsuz ve Zeynül'l-Hâc'ın hikâyesi burada son bulmaktadır.

Simbat Sparapet⁸⁴⁵ *de Anonim Ermeni Vekayinâmesi*'nde yazılanları doğrular nitelikte ve daha tafsilâtlı kayıtlar nakletmektedir. Yukarıdaki kayıtlara ek olarak, ortaya çıkan Karaman isimli şahsın kuvvet ve kudretinden dolayı kendisine “sultan” olarak hitap edilmesini istediğinden, Rükneddin Kılıç Arslan'ın korktuğu için ona karşı çıkamadığından, İçel ve Silifke halkına zulmettiğinden ve Kral Hetum'u üç kez mağlubiyete uğrattığından söz eder. Simbat, Müslümanlardan evvel Manyan Kalesi'ni ele geçirmesi ve üç sene boyunca Ermeni hâkimiyetini muhafaza etmesi nedeniyle Karaman'ın onu tehdit ettiğini zikretmektedir. Hülâsa, Karaman adı geçen kaleyi dokuz ay muhasara etmiş ve Ermenilerle arasında vuku bulan çarpışmalarda yaralanmış, Bunsuz ile damadı savaş alanında yaşamlarını yitirmişler, kendisi ise bir süre sonra yaranın tesiriyle hayatını kaybetmiştir.

XIII. yüzyıl Anadolu tarihi için oldukça önemli bir müverrih olan Aksarayî ise bahsi geçen üç şahsiyet ile Selçuklular arasındaki hadiseleri başka kaynaklarda zikredilmeyen şekilde kaydetmektedir. Onun kaydına geçmeden evvel birkaç yıl geriye giderek Sultan IV. Kılıç Arslan'ın yakın zamandaki icraatlarını ve Anadolu'nun güncel durumunu gözden geçirmek gerekir. Türkiye Selçuklu Devleti'nde üçlü yönetim ve birçok kez kurulmasına rağmen yeniden bozulan çift başlı idarenin ardından nihayet tek başına tahta oturan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın son saltanat dönemi, alışıldığı üzere birtakım siyasî teşekkülleri kontrol altına almakla başladı. Bunlardan ilk öne çıkanı ise Mehmed Bey İsyanı'dır. Selçuklu-Moğol birliklerine olan bağlılığındaki samimiyetine güvenilmeyen ve hâlâ II. İzzeddin Keykâvus'un taraftarlarından olduğu düşünülen Mehmed Bey liderliğinde bulunan Denizli bölgesindeki

⁸⁴⁴ Kaymaz, **Pervâne**, s. 101; Cahen, “Quelques Textes Négligés Concernant Les Turcomans De Rûm Au Moment de L'Invasion Mongole”, s. 133-134.

⁸⁴⁵ Galstyan, “Simbat Sparapet'in Vakayinamesi'nden Bir Bölüm”, **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, s. 101-102.

Türkmenlerin üzerine ordu sevk edilmiş ve Mehmed Bey'in acı bir şekilde ölümüyle sonuçlanmıştı. Güney'deki Karamanoğulları da en az Batı'daki Türkmenler kadar güce sahip, zaman içerisinde daha da geniş bir kitleye ulaşacakları şüphesiz bir teşekkül idi. Nitekim her iki taraf da bunun bilincindeydi. Aksarayî'nin ifadesine göre,⁸⁴⁶ II. İzzeddin Keykâvus'un taraftarlığını yapan Karamanoğulları, Mehmed Bey'in başına gelenlerden sonra kendilerinin de aynı âkıbete uğrayacağını düşündükleri için olacak ki derhâl harekete geçme kararı aldılar. Karamanoğulları topladığı 20.000 askerden müteşekkil ordusuyla Konya'ya ilerledi. Diğer taraftan da Sultan IV. Kılıç Arslan'ın emrindeki askerlerle buluşup hazır vaziyette bekleyen Muînüddin Süleyman Pervâne, gelen Karamanlı birliklerini Gâvele Kalesi önünde karşıladı. İki taraf arasında zorlu bir çarpışma vuku buldu. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın birliğindeki asker sayısı Karamanoğullarına kıyasla daha azdı fakat savaşta galip gelen taraf sultanın ordusu oldu. Karamanoğulları, Selçuklular karşısında büyük bir hezimete uğradılar. Onların bu girişimlerinin neticeleri de epey ağır oldu. Muharebeden sonra esir alınan Bunsuz ile Zeynü'l-Hac, Konya pazarlarında dolaştırılıp enselerine tokat atılması gibi hakaret içeren muamelelere uğramışlar; kısa bir sürenin ardından da Konya iç kalesinin kapısının önünde tüm âsiler asılmışlardır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Karamanoğullarına karşı elde ettiği bu zaferin müjdesi vilâyetlere gönderilen fetihnâmelerle haber verilmiştir.

IV. Rükneddin Kılıç Arslan dönemi Türkiye Selçuklu Devleti ile ilgili en sahih bilgileri sunan ve devrin en önemli tarihçisi olarak telâkki edebileceğimiz İbn Bîbî, müellif Aksarayî'nin kaydında yer alan Gâvele Kalesi önlerinde gerçekleşen muharebeden söz etmemektedir. Bundan olacak ki dönemi inceleyen araştırmacılardan Nejat Kaymaz'ın dışındaki yazarlar, Selçuklu-Karaman münasebetlerinin mevzu bahis safhasını anlatırken genel itibarıyla Aksarayî'nin ifadelerini esas almışlar, İbn Bîbî'nin kayıtlarını arka plana atmışlardır. Fakat takrîbi 1231-1233 senesinde Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın hizmetine giren ve firâşhâne-i hâs müşrifliği,⁸⁴⁷ münşilik, tercümanlık ile elçilik gibi vazifelerde yer alan babası Mecdüddin Muhammed'in yanında yetişen,⁸⁴⁸ babasının vefatından sonra da bu görevleri devralan ve yaşananların yakın tanığı olan İbn Bîbî'nin kaydı da konumuz için önemi hâizdir. İbn Bîbî,⁸⁴⁹ Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın verdiği iktâlardan ve unvanlardan sonra Karaman ve kardeşi Bunsuz'un cüretlerinin arttığını ve onların sultana isyan etme noktasına geldiklerini belirtir. Onların bu tutumlarından hiç de hoşnut olmayan Sultan IV. Kılıç Arslan,

⁸⁴⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 53-54. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 270; Turan, *Türkiye*, s. 537;

⁸⁴⁷ Sultanın yatağının hazırlanmasından sorumlu kimsedir.

⁸⁴⁸ Abdülkerim Özaydın, "İbn Bîbî", *DİA*, C: XIX, s. 379.

⁸⁴⁹ C: II, s. 629. Krş. Tekindağ, "Karamanlılar", s. 318.

Karamanoğullarına hadlerini bildirmek istiyordu ancak o sırada Ermen’de bulunan Karaman’ın ayaklanmasından imtina ettiği için Bunsuz’u cezalandıramıyordu. Karaman Bey’in vefat haberini aldıktan sonra Sultan IV. Kılıç Arslan harekete geçerek emîr-i candarına Bunsuz’un yakalanmasını emretti ve onu tutuklattı. Karaman’ın çocuk yaştaki erkek evlâtları Mehmed, Mahmud, Kasım ile Halil, Gâvele Kalesi’ne gönderildiler.

Mevcut veriler değerlendirildiğinde yapılabilecek öncelikli çıkarım, *Anonim Ermeni Vekâyinâmesi*’nde söylendiği şekilde Bunsuz ile Zeynü’l-Hâc’ın Ermenilerle yapılan mücadelede ölmedikleri ve bir müddet daha yaşamlarını sürdürdükleridir. Ermen vilâyetindeki Karaman ise IV. Kılıç Arslan’dan geniş iktâlar aldıktan sonra akınlarına devam etmiş, bu durum onun Kral Hetum’la çatışmasına neden olmuştur. Öte yandan yağma ve tahribat faaliyetlerini sürdüren Bunsuz, Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan tarafından durdurulmaya çalışılmış ancak bu, ağabeyi Karaman’ın ölümünden sonra mümkün olmuştur. Aksarayî’nin anlatımına bakıldığında, kısmen doğru olmakla birlikte biraz abartılı ifadeler yer verdiği kabul edilebilir. Sultan Kılıç Arslan ile Karamanlıların karşı karşıya gelme sebebi olarak onların II. İzzeddin Keykâvus’u desteklemeleri gibi tek ve kesin bir yargıda bulunmak, tarafların ilişkilerini açıklama hususunda noksan kalır. Zira, Karaman emîrlik unvanını ve istediği vilâyetleri elde etmiş, Bunsuz da sultan tarafından sarayda oldukça prestijli bir vazife olan emîr-i candarlığa getirilmişti. Karamanoğullarının -ordusu ne kadar güçlü olursa olsun- Moğol tahakkümünde bulunsu da bir Selçuklu sultanı tarafından resmen tanınmaları, şüphesiz onların saygınlığının artmasını sağlamıştır. Dolayısıyla taraflar arasında vuku bulan çatışmanın II. İzzeddin Keykâvus taraftarlığından ziyade Karamanlıların istediklerini elde ettikleri hâlde durulmamaları ve Sultan IV. Kılıç Arslan’ın hoşuna gitmeyecek davranışlarda bulunmaları olmalıdır. Elbette Mehmed Bey’in başına gelenleri işittikten sonra onların da kaygıya kapılarak Selçuklu idaresine karşı bir tutum takınmış olmaları ihtimal dâhilindedir. Fakat Moğolların desteklediği bir Selçuklu ordusuna mukavemet edebilecek dirayete sahip olup olmadıkları mevzusu da tartışmalıdır. Bu olayları takip eden süreçlerde anlatılan hadiselerde Bunsuz ile Zeynü’l-Hâc’ın ismi geçmemektedir. O hâlde, ya Aksarayî’nin bahsettiği gibi esir alındıktan sonra asılarak öldürülmüş ya da İbn Bîbî’nin kaydından hareketle kaleye hapsedilen Bunsuz, bir müddet sonra burada yaşamını yitirmiş olmalıdır. Aksarayî’nin verdiği bilgiler, Karaman Bey’in âkıbetini de belirsiz kılmaktadır. İsyanı başlatanlar Karaman, Zeynü’l-Hâc ile Bunsuz olduğu ve Karaman’ın dışındakilerin asıldığı kabul edilirse Karaman’ın bu muharebeden sonra ne yaptığı bilgisi eksik kalır. Kayıtları ayrı ayrı incelenen kaynaklar birbirleriyle uyuşmamakla birlikte bazı noktalarda tamamlayıcı görev üstlenmektedirler.

Karaman Bey, 1262’de Kral Hetum’la yaptığı savaştan yaralı bir şekilde canını zor kurtararak kaçtığında, Zeynü’l- Hâc ile Bunsuz ya yanında değillerdi ya da onlar da muharebe meydanında Ermenilerin elinden kaçarak güvenli bir bölgeye yerleşmişlerdi. Kaçmayı başaran Bunsuz, Selçuklu aleyhinde faaliyetlerine devam etmiş, IV. Kılıç Arslan ise kendisinden çekindiği Karaman’ın vefatını öğrenir öğrenmez Bunsuz’u cezalandırma işine koyulmuştur. Durumu haber alan Bunsuz ve Zeynü’l- Hâc ordularıyla Konya’ya yürümüş fakat onlar, mağlup edilerek esir alınmış olmalılar.

Karamanlı âsilerin ortadan kaldırılmasından sonra birtakım rivayetler ortaya çıkmıştır. Zeynü’l-Hâc’ın da aralarında bulunduğu mezarların üzerine nur indiğini ve rüyalarında değerli elbiseler giymiş hâlde güzel bir bahçe içerisinde kurulan büyük bir çadır içerisine giren Zeynü’l- Hâc’ı görmüşlerdir. Zeynü’l- Hâc’a onca isyankârlığına rağmen nasıl kendisine böyle bir yer edindiği sorulduğunda ise yapılan kötü ve aşağılık muamelelerden dolayı Allah’ın kendisine acıdığını söylediği rivayet edilmektedir.⁸⁵⁰

4.2.3. Ali Bahadır ile Emîr-i âhur Muzaffereddin Uğurlu’nun Son İsyan Teşebbüsü

Ali Bahadır, Emîr-i âhur Muzaffereddin Uğurlu ve onlara katılan emîrler önceki fasıllarda da zikredildiği üzere yeni ve galip Sultan IV. Kılıç Arslan’a karşı düzenledikleri başarısız isyan girişimlerinden sonra önce uç taraflarına kaçmışlar, burada da kendilerini güvende hissetmedikleri için II. Keykâvus’un peşinden İstanbul gitmişlerdi. İstanbul’da bulunduğu süre zarfında Bizans imparatoru tarafından memnuniyetle karşılanan Selçuklu emîrlerinden Ali Bahadır, Sultan II. İzzeddin Keykâvus’un yanında görevlendirilmesine ilâveten Bizans’ın düşmanlarına karşı başarıyla mücadele etmiş; artan saygınlığıyla beraber ilgi ve hediyelere mazhar olmuştu.⁸⁵¹

Fakat kısa bir müddet sonra geri döndükleri anlaşılan bu kişiler, yeni bir hazırlık içerisine girdiler. Çeşitli yerlerden asker ve taraftar bulan Ali Bahadır ile Emîr Uğurlu, bir kez daha Konya’daki Sultan Rükneddin Kılıç Arslan’a karşı isyan ettiler.⁸⁵² Aksarayî,⁸⁵³ adı geçen emîrlerin teşvik ve tertibiyle çıkan isyanın Ankara ile Çankırı vilâyetlerinde başladığını ifade etmektedir. Umutlarını yitirmedikleri ve hâlâ II. İzzeddin Keykâvus’u tahta oturtma

⁸⁵⁰ Aksarayî, **Müsâmeretü’l-Ahbâr**, s. 55.

⁸⁵¹ İbn Bibî, C: II, s. 589.

⁸⁵² İbn Bibî, C: II, s. 593.

⁸⁵³ **Müsâmeretü’l-Ahbâr**, s. 56.

düşüncelerini canlı tuttıkları aşikâr olan emîrlere, kuşkusuz başlarına gelecek her şeyi de göze alarak çıkmışlardı bu yola.

Tedbiri elden bırakmayan Muînüddin Süleyman Pervâne, Moğol birliklerinin desteğini alarak isyancıları Altunaba Kervansarayı'nda karşıladı. Onlar, Pervâne'nin ordusu karşısında ağır bir mağlubiyet alarak hayatlarını kaybettiler. Diğer taraftan Düleycanlı Müstevfî Sadr Necibeddin,⁸⁵⁴ Müşrif-i Mülk Kivâmeddin Erzincanî, Kadiasker (kadı-yı leşker) Sivrihisarlı Celâleddin, Seyfeddin Has Kayıaba, Kerimeddin Alişir, Emîr-i silâh Bedreddin Gevhertaş (Gühertaş)⁸⁵⁵ ile Üstâdü'd-dâr Eminateddin Yakut gibi devletin önemli mevkilerinde yer alan kimseler de hâlâ Sultan II. İzzeddin Keykâvus yanlısı oldukları gerekçesiyle yakalanarak saltanat sarayına getirildiler ve Moğolların Anadolu'dan sorumlu vâlisi Alıncak Noyan'a gönderildiler. Alıncak Noyan, kendisine teslim edilen isyancıları öldürdü.⁸⁵⁶

4.2.4. IV. Kılıç Arslan Döneminde Meydana Gelen Vesair İsyanlar

Ali Bahadır ve Emîr-i âhur Muzaffereddin Uğurlu'nun önderliğinde toplanan ve geniş bir yankı uyandıran son ayaklanma da nihayet güçlkle bastırıldı.⁸⁵⁷ Ancak ülkenin çoğunluğu tarafından desteklenen Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un gidişinin ardından tahtın yegâne sahibi olan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve bilhassa ricâlinin idaresini hemen benimsemeye niyetli olmadıkları görülen emîrlere, mevcut karışıklıktan istifadeyle birer birer isyan etmeye başladılar. Dönemin âsilerinden birisi de kaynaklarda şahsiyeti ve Selçuklu ülkesindeki vazifesi hakkında mâlûmat bulunmayan Hurmaoğlu (Pusar-i Hurma) isimli bir kimse idi.

Hurmaoğlu'nun isyan hareketi, Dânişmend vilâyetinde (Tokat) başlamış ve Kastamonu'ya dek yayılım göstermiştir. Üstelik mezkûr âsinin Dânişmend ilini muhasarası ve şehri ele geçirmesi birkaç gün kadar kısa sürede gerçekleşmiş idi.⁸⁵⁸ Pervâne Muînüddin Süleyman'ın iktâ olarak zikredilen bu yerin, bir ayaklanma neticesinde az bir zaman zarfında zapt edilmesi, bölgedeki asayişin zayıflığını ve Pervâne Muînüddin Süleyman'ın nüfusunun

⁸⁵⁴ Mevlânâ'nın oğlu Sultan Vele'din Vezir Tâceddin Mutez'e yazdığı şiirdeki ifadeye bakıldığında Bedrüddin Gühertaş tarafından Mevlânâ soyuna vakfedilmiş Karaarslan Köyü'nün Müstevfî Necib'in gazabı ile ellerinden çıktığını fakat Necib'in de belasını bulduğu yazmaktadır. Nejat Kaymaz'dan naklen, **Pervâne**, s. 103 n. 18.

⁸⁵⁵ Müellif Ahmed Eflâkî, Bedreddin Gevhertaş'ın dizdâr adı ile bilindiğini ve Sultan Alâeddin Keykubâd'ın lalası, sarayın da baş üstadlarından olduğunu zikretmektedir (**Ârifleri Menkıbeleri**, C: I, s. 43). Krş. Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 202.

⁸⁵⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 593; Aksarayî, yukarıda ismi geçen isimlerden sadece Müstevfî Necibeddin, Hamidoğlu ismiyle de bilinen Kivâmeddin Erzincanî ve kadiaskeri kaydetmektedir ve bunların Karamanoğullarının isyanına destek vererek makam uğruna canlarından olduklarını zikreder (**Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 54). Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 103.

⁸⁵⁷ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 56.

⁸⁵⁸ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 56. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, 109-110; Turan, **Türkiye**, s. 539; a.mlf., "Kılıç Arslan IV", s. 705.

artık yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. İsyanın çok da yakın olmayan diğer bir vilâyete de sirayet ediyor olması vahamet kesbetmektedir. Bunlara rağmen, Aksarayî'nin kaydından anlaşılıyor ki,⁸⁵⁹ ayaklanma Rum ordusu yâni IV. Kılıç Arslan'ın birlikleri tarafından bastırılabilmiştir. Ekseriyetle Moğol askerlerinin yardımına müracaat edilen emsal isyanlara bakıldığında çok büyük çaplı olmadığı fakat yine de ülkede karmaşaya sebebiyet verdiği görülmektedir.

Hurmaoğlu'nun isyanını müteakiben başkaldıranlardan bir diğeri ise Emîri-i âhur Esed'dir. Önceki hadiselerde adı zikredilmese de isyan hareketine kalkışması, onun II. İzzeddin Keykâvus'un saltanatı devrinde göreve getirildiğini ve ismi geçen sultanın adamlarından olduğunu söylemek mümkündür.⁸⁶⁰ Emîr-i âhur Esed, Sâlîme (Salima, Selime) Kalesi'ne⁸⁶¹ girerek Aksaray ve civarını kargaşaya sürükledi, gittiği yerlerdeki düzeni bozdu. Onun yarattığı karışıklıklar takribi altı ay kadar devam etti ve Kırşehir Emîri (Emâret-i Kırşehir) Cacaoğlu Nûreddin⁸⁶² (ö. 676/1277'den sonra) tarafından bastırıldı. Cacaoğlu Nûreddin'in uzun bir müddet muhasarasından sonra kaleden dışarıya atmak suretiyle âsi Esed'in isyanına son verildi. Ona eşlik eden isyancılar ise teker teker katledildiler.⁸⁶³ Bu ayaklanmanın kontrol altına alınma süresi göz önünde bulundurulduğunda sultanın ordusunu epey meşgul ettiği, altı ay boyunca yapılan müdahaleler ve Cacaoğlu Nûreddin'in gayretleriyle sonlandırıldığı gözlemlenmektedir. Zira Sultan II. İzzeddin Keykâvus ve Sultan IV. Rûkneddin Kılıç Arslan arasında tıpkı ülke gibi ahali ve emîrlar de taksim edilmiş; taraflar kendi istekleri doğrultusunda bir yönetim kadrosu tesis etmişlerdi. Bu durumun bir tezahürü olarak, siyasî ve içtimai kutuplaşma II. Keykâvus'un İstanbul'a gidişiyile son bulmadığı gibi onun geride kalan taraftarları da Sultan IV. Kılıç Arslan'ın hizmetine katılmaktan imtina etmişlerdir. Rûkneddin Kılıç Arslan'ın Moğollara dayanan saltanatına karşı millî duygularla hareket eden ve belki de vaziyetten istifadeyle

⁸⁵⁹ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 56.

⁸⁶⁰ Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 89.

⁸⁶¹ Kalenin mutlak olarak nerede bulunduğunun tespiti mümkün değilse de devrin müelliflerinin eserlerinden bir çıkarım yapmak mümkündür. Aksaray yakınlarında bir mevkiye bulunması olası kale hakkında ve mezkûr isyandan bahseden müverrih Aksarayî, ilerleyen yıllardaki hadiselerin anlatımı vesilesiyle birkaç defa zikrettiği Sâlîme Kalesi'nin kendi mülkünde bulunduğunu kaydetmektedir (**Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 247). Ancak hangi tarihte müellifin idaresine verildiğine dair bir bilgi yer almamaktadır. Öte yandan İranlı bir tarihçi olan Aziz b. Erdeşir Esterâbâdî, eserinde bahsi geçen kalenin Aksaray'ın doğusunda olduğuna işaret etmektedir (**Bezm u Rezm (Eğlence ve Savaş)**, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 1990, s. 428).

⁸⁶² Bahâeddin Caca'nın oğludur (Sadi S. Kucur, "Cacaoğlu Nûreddin", **DİA**, C: VI, s. 541). İbn Bîbî, kendisinden "ücretli Türklerin alçak ve soysuzlarından deve bakıcısı Cacaoğlu" şeklinde bahsetmektedir (C: II, s. 596). Müellifin bu kaydından, Kırşehir Emîrliği vazifesine tayin edilmeden evvel itibardan yoksun bir kimse olduğu anlaşılmaktadır.

⁸⁶³ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 56. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 110; Turan, **Türkiye**, s. 539; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 326; Kucur, "Cacaoğlu Nûreddin", s. 541.

bağımsızlık ideali güden emîrlerin tepkilerini sultan ile adamlarına başkaldırarak ortaya koymaları, Selçuklu ülkesini daha da kaotik bir ortama sürüklemiştir.

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan’a karşı isyan harekâtlarının önderlerinden birisi de Emîr-i alem⁸⁶⁴ Şah Melik’tir. O, vaktiyle II. İzzeddin Keykâvus’un has emîrlerinden birisi olan fakat onun Bizans’a ilticasından sonra yaşamından endişe duyduğu için kendini tehlikeye atmamak maksadıyla Moğollara giderek bağlılığını sunmuş ve akabinde de Sultan IV. Kılıç Arslan’ın itibarını kazanarak Simre⁸⁶⁵ sübaşılığına tayin edilmişti.⁸⁶⁶ IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın ağabeyine karşı girdiği taht mücadelesinde (1257-1258) Yıldız Dağı mevkiindeki çarpışmalar esnasında II. İzzeddin Keykâvus’un ordusunu komuta eden Şah Melik, birkaç senelik sükûnetinin ardından başkaldırdı. Onun isyanı hususunda dönemin çağdaş iki müellifi birbirinden farklı kayıtlar sunmaktadırlar.

İbn Bîbî,⁸⁶⁷ bu isyanın sebebi hakkında bir bilgi aktarmaz ancak Şah Melik’in ayaklanarak Gedağze (Gideağaz,⁸⁶⁸ Gedağz, Kedagre⁸⁶⁹, Kadagre⁸⁷⁰, Kedagra⁸⁷¹) Kalesi’ne⁸⁷² sığındığını ifade eder. Müellife göre Muînüddin Süleyman Pervâne, bir müddet Şah Melik’i burada muhasara etmiş ve onun ikna olup kaleden çıkmasını beklemiştir. Muhtemelen canına dokunulmayacağını teminatı verilen Şah Melik bir süre sonra kaleden aşağıya inmiştir. Fakat sözünü tutmadığı görülen Muînüddin Süleyman Pervâne, Şah Melik’i Moğol askerlerine öldürtmüştür.

Mevzubahis isyan hakkında dikkat çekici ve bir o kadar da mühim bilgiler kaydeden Yûnînî ise bu hadiseyi İbn Bîbî’den ayrı bir şekilde aktarmaktadır. Müverrih Yûnînî’ye göre;⁸⁷³

⁸⁶⁴ “*Emîr-i alem*” veya bir diğer biçimiyle “*mîr-i alem*” Türk ve İslâm devletlerinde hükümdarın bayrağını taşımakla görevli komutanlar için kullanılan bir unvandır. Detaylı bilgi için bk. Abdülkerim Özaydın, “*Mîr-i alem*”, *DİA*, C: XXX, s. 123-124.

⁸⁶⁵ Kaynaklarda Amasya yakınlarında olduğu ve Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud tarafından tesis edildiği düşünülmektedir. Mezkûr şehir hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Muharrem Kesik, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi**, Ankara 2003, s. 134-135. a.mlf., Selçuklu Türkiye’sinde Bir Hayal Şehir: Simre (Simere), **Türkiye Selçukluları -Makaleler-**, İstanbul 2014, s. 320-334.

⁸⁶⁶ İbn Bîbî, II, 593. Krş. Merçil, **Saray Teşkilâtı**, s. 92.

⁸⁶⁷ C: II, s. 593; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 634.

⁸⁶⁸ Ali Açıklı, 15. ve 16. yüzyıla ait Artukabadı’nda yer adlarına dair yaptığı çalışmada Rumca kökenli Gidağaz kelimesini tespit etmiş ve bu yeri günümüzde Tokat’ın Çamlıbel ilçesindeki Dereğazı Köyü’ne isnat etmiştir (“*Artukabad Kazısı Yer Adları (1455-1600)*”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara 2003, C. XX, Sy. 2, s. 185 ve n. 8, 193, 198.

⁸⁶⁹ Osman Turan, kalenin ismini Kedagre olarak kaydetmiştir (**Türkiye**, s. 539).

⁸⁷⁰ Coşkun Alptekin ise bu kaleyi Kadagre şeklinde zikretmektedir ve Şah Melik’in çıkan isyanlardan cesaretle ayaklandığını ifade eder (“*Türkiye Selçukluları*”, s. 326)

⁸⁷¹ Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin Yasar, mezkûr yerin transkripsiyonunu Kedagra olarak yapmış ve Sultan I. Mesud’un 578/1143-1144 senesinde Amasya yakınındaki bu şehri Kedagra ismiyle adlandırdığını ifade etmektedir (**Amasya Tarihi**, haz. Mesut Aydın, Amasya 2004, C: I, s. 225).

⁸⁷² Nejat Kaymaz, günümüzde Gedağz şeklinde kaydedildiğini ve Tokat’ın Artova ilçesine bağlı bir köy olduğunu tespit etmiştir (**Pervâne**, s. 110).

⁸⁷³ **a.g.e.**, C: I, s. 536-537.

661 (1262-1263)'de Hülâgû orduya yenik bir vaziyette döndüğünde⁸⁷⁴ Muînüddin Süleyman Pervâne'ye huzuruna gelmesi için haber gönderdi. Muînüddin Süleyman ise Hülâgû'nun bu çağrısını bir tehdit olarak algılamış ve kendisine saldıracağını düşünmüştü. Bu nedenle Muînüddin Süleyman Pervâne ile Şah Melik durumu aralarında görüşüp bir plan hazırladılar. Bu tasavvura göre Şah Melik mezkûr kaleye sığınarak isyan edecek, Muînüddin Süleyman ise onu kuşatacak ve böylece Hülâgû'nun huzuruna gitme işini geciktirecek, gerekçe olarak da Şah Melik'in isyanıyla meşgul olduğunu söyleyecekti. Plan uyarınca, Şah Melik 2.000 Türk atlısından müteşekkil birliğiyle kaleye gidip kapıları kapattı ve isyan ediyormuş görünümü verdi. Öte yandan Muînüddin Süleyman Pervâne de yanına aldığı Rum ve Moğol askerleriyle beraber kalenin önüne gelerek Şah Melik'i muhasara etti. Burada ciddi mânada taraflar arasında şiddetli çarpışmalar meydana geldi. Mücadelenin giderek hararetle bir hâl alması üzerine yanındaki askerlerin can güvenliğinden endişe duyan Muînüddin Süleyman Pervâne, gizlice Şah Melik'e haber gönderip görüşmek istediğini bildirdi. Aralarındaki görüşmede Pervâne, bu şiddetli çarpışmalar nedeniyle Şah Melik'i kınadı. Şah Melik ise karşılık olarak buna kendisinin sebep olduğunu söyledi ve tüm olan biteni Hülâgû'ya anlatabileceğini ifade ederek Pervâne'ye gözdağı verdi. Şah Melik'in tehdidi karşısında korkuya kapılan Muînüddin Süleyman Pervâne, bazı sözler vererek kaleyi teslim etmesi için Şah Melik'i ikna etmeye çalıştı. Muînüddin Süleyman'ın ne olduğunu bilemediğimiz vaatleri işe yaramış olacak ki Şah Melik kaleden aşağıya indi. Ancak iner inmez Muînüddin Süleyman Pervâne onu öldürttü.

Yûnînî'nin kaydettiği mâlûmattan yola çıkarak Pervâne'nin Şah Melik'le düzmece bir isyan kurguladığı anlaşılmaktadır. İbn Bîbî ise neden belirtmeksizin Şah Melik'in isyana kalkıştığını zikretmektedir. Yûnînî'nin kaydında 661 (1262-1263) yılı olayları içerisinde anlatılan bu hadise, dönemin kronolojisine uymaktadır.⁸⁷⁵ Nitekim tabi oldukları sultanın ülkeyi terkinden sonra onun taraftarlığını yapmaya devam eden emîrlerin aksine artık IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ümerâsında yer alan Şah Melik'in isyana kalkışması için ortada bir sebep bulunmamaktadır. Zira Moğollara tabiiyetini sunmuş, Kılıç Arslan'a itaat etmiş bir emîrin kendisini böyle bir tehlikeye atması mâkul görünmemektedir. Dolayısıyla da Muînüddin Süleyman Pervâne'nin şahsî özellikleri ve adından söz ettirmeye başladığından beri menfaati için yaptıkları göz önüne alındığında Hülâgû'nun katına gitmemek için sahte bir ayaklanma

⁸⁷⁴ İlhanlı hükümdarının burada bahsedilen mağlubiyeti, muhtemelen Altın Orda Hanı Berke'ye karşı aldığı yenilgi olmalı. Taraflar arasında 1261 senesinde başlayan anlaşmazlık hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 196.

⁸⁷⁵ Nejat Kaymaz, Yûnînî'nin mezkûr isyan için 659 (1260-1261) senesini yani Hülâgû ile Berke Han arasında ihtilâfın yaşandığı zaman vuku bulduğunu kaydettiğini, bu durumun da yanlış olduğunu belirtmektedir (**Pervâne**, s. 110-111). Fakat Yûnînî'nin eserinde Şah Melik'in ayaklanması faslının zikrinde kaydedilen yıl, 661'dir (1262-1263). Dolayısıyla müellifin belirttiği sene, Kaymaz'ın söylediğinin aksine doğru olmalıdır.

tasarlaması muhtemeldir. Ancak işler beklenildiği gibi gitmemiştir. Şah Melik, Pervâne ile bir önceki karşılaşmalarındaki hırsını yitirmeden saldırmış ve iki taraf arasında oldukça çetin bir mücadele vuku bulmuştur. Üstelik Pervâne'ye sarf ettiği tehditkâr cümleler Şah Melik'in sonunu hazırlamıştır.

4.3. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Nihai Saltanat Döneminde Pervâne Muînüddin Süleyman ve İcraatları

Selçuklu ülkesini IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanatına karşı gelen aykırı devlet adamlarından arındıran ve âsi emîrlerin ayaklanmasını güçlülükle de olsa bastıran Muînüddin Süleyman Pervâne, yeni bir yönetim kadrosu tesis etmek üzere harekete geçti. Oluşturulacak yeni düzendeki ümerâ kuşkusuz Pervâne'nin kendisine yakın gördüğü itaatkâr kimselerden olmalıydı. Zira yaşanan bu içtimai krizler, Sultan IV. Kılıç Arslan ile Muînüddin Süleyman Pervâne'nin kudretlerine gölge düşürdüğü gibi, maddi ve manevi açıdan da zor bir durumda kalmalarına sebebiyet veriyordu. Dolayısıyla sadakatlerinden şüphe duyulmayan emîrlerin devlet bünyesine katılması zaruri bir hâl almıştı.

Kurulan yeni kadrodaki görevlendirmeler şöyleydi; Dîvân-ı İstifâ'da⁸⁷⁶ Necibeddin'nden boşalan müstevfilik vazifesine halk arasında örnek bir şahsiyet olan Meceddeddin Muhammed⁸⁷⁷ b. Hüseyin⁸⁷⁸ getirildi,⁸⁷⁹ Kıvâmeddin Erzincanî'den sonra Dîvân-ı İşrâf⁸⁸⁰ müşrifliğine⁸⁸¹ Celâleddin Mahmud b. Emîrû'l-Hac b. Hüseyin tayin oldu.⁸⁸²

Beylerbeyi makamı ise Şemseddin Yavtaş'ın ölümü ardından⁸⁸³ Rum Kondistabl'a tevcih edilmiş idi. Mezkûr mevkiinin yeni sahibi, ileride adından sıkça söz ettirecek emîrlerden Hatiroğlu Şerefeddin⁸⁸⁴ oldu. Türkiye Selçuklu Devleti'nde önemli bir idarî ve askerî unvanı

⁸⁷⁶ Günümüzde Maliye Bakanlığı görevini ifa eden dîvândır. Bk. Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 95; Merçil, **Dîvân Teşkilâtı**, s. 149 vd.; Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, s. 80-81.

⁸⁷⁷ Aslen Erzincanlı olduğu anlaşılmaktadır. Bk. İbn Bîbî, II, 605. Ayrıca Muînüddin Süleyman Pervâne'nin de damadıdır (Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri**, C: I, s. 120. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 106 n. 23)

⁸⁷⁸ Tayin menşurunda Meceddeddin Muhammed'in baba adı Hasan'dır (Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 4). Ancak Aksarayî (**Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 55) ile **Baypars Tarihi**'nde (C: II, s. 24, 157), baba ismi Hüseyin olarak zikredilmektedir.

⁸⁷⁹ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 55. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 106; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 263; Merçil, **Dîvân Teşkilâtı**, s. 153-154; Turan, **Türkiye**, s. 543. Meceddeddin Muhammed'in tayin menşurunun muhtevası için ayrıca bk. Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 3-5.

⁸⁸⁰ Devletin idarî ve malî çalışmalarını denetlemek ve kontrol etmekle mesul dîvândır. Bk. Merçil, **Dîvân Teşkilâtı**, s. 154-156; Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, s. 81.

⁸⁸¹ Dîvân-ı İşrâf'a başkanlık eden görevlidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Müşrif", **DİA**, C: XXXII, s. 167-168.

⁸⁸² Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 55. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 106; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 263; Merçil, **Dîvân Teşkilâtı**, s. 156; Turan, **Türkiye**, s. 543.

⁸⁸³ Aksarayî, Şemseddin Yavtaş'ın Sultan Hanı Savaş'ından sonra batıya çekildiğinde buradaki uç Türkmenlerince hayatına son verildiğini zikreder (**Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 32). Krş. Turan, **Türkiye**, s. 532 n. 17.

⁸⁸⁴ Hati-i Zencanî'nin oğlu ve aslen Zencanlıdır. Anadolu'ya hangi tarihte geldikleri bilinmemekle birlikte Moğol istilâsından kaçan Türklerle birlikte göç ettikleri düşünülmektedir. Bk. Melek Göksu, "Şerefeddin Hatiroğlu ve

olan beylerbeyiliğin Hatioğlu Şerefeddin'e tevcih edilmesi, onun ve ailesinin devlet içerisinde mühim bir yere sahip olduklarını ve devrin âdeta sultanı kadar yetkili olan ismi Muînüddin Süleyman Pervâne'nin de muhabbetini kazandıklarını göstermektedir. Nitekim Nejat Kaymaz⁸⁸⁵ bu hususta, Muînüddin Süleyman Pervâne'nin babasıyla samimi dostluğu nedeniyle Hatioğlu Şerefeddin Mesud'u çocukluk yıllarından beri tanıdığını ifade eder. Öte yandan Hatioğlu Şerefeddin, Muînüddin Süleyman'ın münşi ve mülâzımlarından birisi olarak vazife görmekteydi.⁸⁸⁶ Hatioğlu Şerefeddin, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile II. İzzeddin Keykâvus arasındaki mücadelede Kılıç Arslan'ın safında yer almış, bu hizmeti karşılığında da Pervâne ona Niğde serleşkerliğini vereceğine dair vaatle bulunmuştu.⁸⁸⁷ Müverrih İbn Bîbî,⁸⁸⁸ II. Keykâvus henüz Selçuklu ülkesinden Bizans'a iltica etmemiş ve ülkenin yarısında hâkimiyet sahibiyken Muînüddin Süleyman Pervâne'nin firarî sultanın mülkü olan toprakları da IV. Kılıç Arslan'ın -daha doğrusu kendi- topraklarına dahil etme fikrini paylaştığı bir toplantıdan söz eder. Burada Hatioğlu Şerefeddin söz alarak, Pervâne'den ülke üzerindeki tasavvuru gerçekleştiği takdirde kendisine de Niğde serleşkerliğini vermesini istemiş, Pervâne de bu fikri mâkul bularak kabul etmiş idi. Ancak buradaki ehemmiyetli husus, Hatioğlu'nun bu amacına ulaşmak için gösterdiği faaliyetlerdir. İbn Bîbî'nin kaydından anlaşılıyor ki, Hülâgû Han'ın Sultan II. İzzeddin Keykâvus'a karşı hiddetlenmesi ve sultan hakkında yakalama emri çıkarmasındaki etkin rolü Hatioğlu üstlenmiştir. Hatioğlu Şerefeddin, İlhanlı hükümdarının huzurunda II. Keykâvus hakkında -kaynakta geçen ifadeye göre- aslı olmayan sözler söylemiş, nihayetinde de Hülâgû Han Moğolların Anadolu'dan mesul valisi Alıncak Noyan'ı Konya'ya saldırmaları için sevk etmiştir. Dolayısıyla Muînüddin Süleyman Pervâne, sözünde durarak emellerini gerçekleştirmede büyük bir destek gördüğü Hatioğlu Şerefeddin'e Niğde sübaşılığını vermiştir.⁸⁸⁹

Türkmen unsurların yoğun olarak bulunduğu, Türkiye Selçuklu Devleti'nin batı ucundaki vilâyetlerin⁸⁹⁰ emîrlğine (emâret-i vilâyet-i uc) Vezir (Sâhib) Fahreddin Ali'nin

Moğollara Karşı İsyanı", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2000, s. 21.

⁸⁸⁵ **Pervâne**, s. 106.

⁸⁸⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 594. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 106; Merçil, **Dîvân Teşkilâtı**, s. 164.

⁸⁸⁷ İbn Bîbî, C: II, s. 594. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 106.

⁸⁸⁸ İbn Bîbî, C: II, s. 594.

⁸⁸⁹ İbn Bîbî, C: II, s. 594; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 56. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 543.

⁸⁹⁰ Denizli, Honaz (Honas), Kütahya, Afyonkarahisar. IV. Kılıç Arslan'ın müstakil hâkimiyet dönemindeki Selçuklu ülkesinin batı ucunda yani Bizans hududunda dört tane sübaşılık tespit edilmiştir. Bunlar; Bolu Sübaşılığı, Eskişehir Sübaşılığı, Kütahya Sübaşılığı ve Denizli Sübaşılığı'dır. Bk. Filiz Akçay, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Değişken Sınırları", **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ordu 2020, s. 493.

oğulları Taceddin Hüseyin ile Nusreteddin Hasan getirildi. Aynı zamanda ismi geçen emirlere Kütahya, Sandıklı,⁸⁹¹ Gorgorum⁸⁹² ve Akşehir hassa olarak tevdi edildi.⁸⁹³

Türkiye Selçukluları için bilhassa XIII. itibariyle daha da önem kazanan donanama komutanlığına karşılık gelen Melikü's-Sevâhil⁸⁹⁴ (Emîrî's-Sevâhil) makamına ise dönemin meşhur emirlerinden Bahâeddin Muhammed getirildi.⁸⁹⁵ O, yine Muînüddin Süleyman Pervâne'nin bizzat yetiştirdiği kimselerdendi.⁸⁹⁶ Devlet içerisinde epey prestijli bir unvanın sahibi olan Bahâeddin Muhammed'in faaliyet alanı, merkezi Antalya olan Akdeniz bölgesinin sahil şeridinde yer alan vilâyetleri ihtiva ediyor olmalı.⁸⁹⁷ Bu hususta Ebu Bekir İbn Zeki⁸⁹⁸ tarafından Melikü's-Sevâhil Bahâeddin'e Konya'dan gönderilen mektuptan da anlaşılacağı üzere o esnada Bahâeddin, kendisinin yönetimine bırakılan yerde bulunuyordu ki burası da Antalya olmalı.⁸⁹⁹ Cacaoğlu Nureddin ise Kırşehir valiliğine getirildi.⁹⁰⁰

Emineddin Mikail, saltanat nâibliği vazifesini muhafaza etti.⁹⁰¹ Öte yandan vezâret makamında bir değişikliğe gidildiğine dair kaynaklarda mâlûmat bulunmamaktadır. Dolayısıyla Fahreddin Ali'nin de vezirlikte kaldığı sonucu ortaya çıkıyor. Ancak Nejat Kaymaz'ın⁹⁰² da belirttiği üzere Osman Turan,⁹⁰³ Fahreddin Ali'nin vezirlik görevini koruduğunu belirtirken, Tâceddin Mu'tez'in *İlhanlılar nâmına* vezir olduğunu ifade etmektedir. Meşhur Selçuklu tarihçisi Osman Turan'ın bu kanıya varmasındaki etken, muhtemelen Tâceddin Mu'tez'in İlhanlı hanından geniş yetkiler almasıyla alâkalıdır. Müellif Aksarayî,⁹⁰⁴ onu “ülke meselelerinde önlem almada ve vergi toplama hususunda vezirlik

⁸⁹¹ Günümüzde Afyonkarahisar'a bağlı bulunan ilçe kastediliyor olmalı.

⁸⁹² Gorgorum (Gorgorome, Gargorum), Beyşehir civarında bulunmaktadır. Bk. Umar, **Türkiye'deki Tarihî Adlar**, s. 291.

⁸⁹³ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 56. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 106; Turan, **Türkiye**, s. 543; Pınar Çağla İyibil Kokkokoğlu, “Anadolu Selçuklu Devlet Adamı Sahip Ata Fahreddin Ali”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2020, s. 100.

⁸⁹⁴ Fuad Köprülü, Selçuklu donanmasının en yetkili görevlisini niteleyen ve evvelen *reisü'l-bahr* şeklinde tabir edilen unvanının Moğol istilâsının ardından değişerek önce emîrî's-sevâhil sonra da melikü's-sevâhil olduğunu ifade etmektedir (**Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri**, İstanbul 1981, s. 73-74; Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, s. 244).

⁸⁹⁵ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 56. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 106; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 264; Turan, **Türkiye**, s. 543; Uğur Vardarlı, “Türkiye Selçukluları'nın Deniz Gücü”, **İstanbul Üniversitesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021, s. 112; Erdoğan Merçil, “Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri”, **Türk Denizcilik Tarihi 1-Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, İstanbul 2009, s. 29.

⁸⁹⁶ İbn Bibî, C: II, s. 631. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 106.

⁸⁹⁷ Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 264;

⁸⁹⁸ Turan, **Resmî Vesikalar**, s.145-146; Vardarlı, “Türkiye Selçukluları'nın Deniz Gücü”, s. 112.

⁸⁹⁹ Vardarlı, “Türkiye Selçukluları'nın Deniz Gücü”, s. 112-113.

⁹⁰⁰ Turan, **Türkiye**, s. 543; Sadi S. Kucur, “Cacaoğlu Nureddin”, **DİA**, C: VI, s. 541.

⁹⁰¹ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 56.

⁹⁰² **Pervâne**, s. 107 n. 30.

⁹⁰³ **Türkiye**, s. 543; a.mlf., “Kılıç Arslan”, s. 705.

⁹⁰⁴ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 55.

rütbesine sahip” olarak tanımlamış ve “*onun sıfatı vezir idi*” ibaresini eklemiştir. Ancak buradan vezir olduğu değil, vezir kadar salâhiyet sahibi olduğu sonucu çıkarılmalıdır. Zira, Selçuklu sultanlarının İlhanlı hükümdarına ödemekle mükellef oldukları vergiyi toplamakla yükümlü kimse Tâceddin Mu‘tez idi. Üstelik arkasında yüklü bir meblağ borç bırakarak ölen Şemseddin Mahmud Tuğraî’nin geride borcunu karşılayacak varlığının bulunmaması da bir mesele hâline gelmişti. Tâceddin Mu‘tez, durumu İlhanlı Hanı Hülâgû’ya ibraz ettikten sonra han tarafından yeni bir yarlık çıkarıldı. Hanın buyruğuna göre, geçmişte Şemseddin Mahmud Tuğraî’nin iktâ olan Kastamonu vilâyetinin ve ardından Aksaray ile Develi’nin gelirleri de Tâceddin Mu‘tez’e devredildi.⁹⁰⁵ Esasında bu devir işlemi, Kastamonu’dan alınan vergilerin Moğollara ödenen borcu karşılamada yetersiz kalması üzerine Aksaray ve Develi’den gelecek vergilerin de Moğollara ayrılması mânasını taşımaktaydı. Moğollar, sık sık elçilerini Tâceddin Mu‘tez’in ziyaretine gönderiyorlar ve bu kişi ekseriyetle Tulak Bahşi oluyordu. Fakat bundan itibaren elçi, önceki hadiselerde⁹⁰⁶ adını geçen ve zaman zaman Tulak Bahşi’ye eşlik eden Bahaeddin Şahinşah olacaktır.⁹⁰⁷

İfade etmekte fayda var ki, devrin Mevlânâ ve etrafında bulunanlar hakkında yazdığı eserle tanınan müellifi Eflâkî, yukarıda isimleri zikredilen ve çoğunlukla Muînüddin Süleyman Pervâne’nin yakın çevresinden oluşan ümerânın Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile de iyi ilişkiler kurduklarını, onun ziyarete gittiklerini,⁹⁰⁸ huzurunda toplandıklarını aktarmaktadır. Nitekim bir gün Sâhib Fahreddin Ata, Muînüddin Süleyman Pervâne, Melikü’s-Sevâhil Bahâeddin, Müstevfî Celâleddin, Eminateddin Mikail, Tâceddin Mu‘tez, Hatiroğulları, Cacaoğlu Nureddin, (Atabeg) Mecdeddin Muhammed gibi emîrlar toplanarak birlikte Mevlânâ’nın ziyaretine gitmişler; rivayete göre medrese, hiç yer kalmayacak kadar dolmuştur. Mevlânâ, huzuruna gelen emîrlere ilâhî bilgiler nakletmiştir.⁹⁰⁹

4.4. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Döneminde İktâ Sistemi, Toprak Hukuku

Ansiklopedi ve sözlüklerde kesmek, ayırmak mânasındaki kat‘ kökünden oluşturulan *iktâ*, kamu otoritesinin kullanımına ait olan arazi vb. taşınmazların işletme yetkisinin şahıslara verilmesidir.⁹¹⁰ Tarih boyunca birçok devlet için hayatî öneme sahip olan *iktâ sistemi*, Eski

⁹⁰⁵ Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 55. Krş. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 264; Turan, *Türkiye*, s. 543; Kurt, “Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde İlhanlı Valisi Tâceddin Mu‘tez ve Dönemi”, s. 54.

⁹⁰⁶ Sabık Sultan II. İzzeddin Keykâvus kaçtığında, onun geride kalan mal varlığına el koyup Hülâgû Han’a götürmüş idi.

⁹⁰⁷ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 264.

⁹⁰⁸ *Âriflerin Menkıbeleri*, C: I, s. 127.

⁹⁰⁹ *Âriflerin Menkıbeleri*, C: I, s. 127-128.

⁹¹⁰ Kesik, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti*, s. 589; Özaydın, “Anadolu Selçukluları”, s. 222; Mustafa Demirci, “İktâ”, *DİA*, C: XXII, s. 43. Lambton, iktâ sistemine beş tip olarak kategorize ederek incelemektedir.

Çağ'dan beri muhtelif toplumlar tarafından kullanılmıştır. İslâmiyet öncesi Türk devletlerinden başlayarak Emevîler, Abbâsîler gibi İslâm devletlerine kadar uzanan bu uygulama, Selçuklu devletlerinde de önemli bir yere sahiptir.⁹¹¹ İktâ sistemi, söz edildiği üzere önceki dönemlerde de varlık gösterse de sistematik ve düzenli bir şekilde kullanımı Büyük Selçuklu Devleti zamanında gerçekleşmiştir. Büveyhîler döneminde geliştirilmekle birlikte, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın (1072-1092) saltanat devrinde Vezir Nizâmü'l-Mülk (ö. 485/1092) tarafından 1073 senesi itibariyle tatbik edilen iktâ sistemi, daha kapsamlı bir hâle getirilerek 1087 yılından sonra tüm ülkede uygulanmaya başlamıştır.⁹¹² Lambton'un görüşü, İslâm devletlerinin kullandığı iktâ sisteminin Büyük Selçuklulardaki tezahürünün idarî iktâ olduğu yönündedir.⁹¹³

Geniş toprak sahibi emîrlere, iktâlarının bulunduğu yerde muhtemel bir savaş hâlinde hazır olmaları için süvariler beslemekteydiler. Muharebe esnasında toplanan birliklerin Selçuklu ordusu içinde büyük önemi haizdi. Sistem, sivil halk ile askerî tebaa arasında da bir ilişki tesis etmekteydi. Zira halk, toprağı işlemek ve vergisini askere ödemekle yükümlü; asker ise bölgenin asayişinden mesul idi.⁹¹⁴ Vezir gibi devlet büyüklerinden düşük payeli emîrlere kadar görevliler, rütbe, kıdem ve hizmetlerine göre iktâ sahibi olmaktadır. Fakat vazifelerine son verilmesi hâlinde, ellerinde bulunan iktâları geri alınmaktaydı.⁹¹⁵ İktâ sahipleri, iktâ, iktâdâr, mukta' leh (mukta') olarak adlandırılmakta;⁹¹⁶ bu iktâlardan toplanan vergi ise *mâl-i hak* şeklinde ifade edilmekteydi.⁹¹⁷

İktâ sistemi, gerek iktisadî gerek askerî sahada merkezî yönetime fayda sağlamaktaydı. Ann K. S. Lambton, Selçuklu Devleti'nin teşekkül safhasında istifade edilen Türkmen kuvvetlerinin zamanla itimatlarını kaybettiklerini, bu nedenle devletin askerî gücünü ekseriyetle kölelerin oluşturduğunu, mezkûr değişikliğin de askerlerin ücretlerinin ödenmesi

Bk. Ann K. S. Lambton, "İktâ Üzerine Düşünceler", (trc. Halil İbrahim Hançabay), **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sy. 25 (2016/2), s. 177-181.

⁹¹¹ Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, s. 589.

⁹¹² Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, s. 589; a.mlf., **Selçukluların Muhteşem Sultanı Melikşah**, İstanbul 2021, s. 234-235; Abdülkerim Özaydın, "Nizâmülmülk'ün Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na Hizmetleri", **USAD**, Konya 2018, Sy. 8, s. 18; Lambton, "İktâ Üzerine Düşünceler", s. 165; Kucur, "İktâ", **DİA**, XXII, 47.

⁹¹³ Lambton, "İktâ Üzerine Düşünceler", s. 177.

⁹¹⁴ Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, s. 590-591.

⁹¹⁵ Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 174; Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 113; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 634; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 222.

⁹¹⁶ Demirci, **İktâ**, s. 43.

⁹¹⁷ Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, s. 590; Özaydın, "Nizâmülmülk'ün Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na Hizmetleri", s. 19.

konusunda bir problematiği ortaya çıkardığını ve iktânın kısa süreli bir çözüm olduğunu ifade eder.⁹¹⁸

Türkiye Selçuklu Devleti'nde de görülen uygulamada, çağdaş tarihçi İbn Bîbî'nin kayıtları oldukça ehemmiyetlidir. Müellifin konu hakkındaki ilk kaydı II. Rükneddin Süleymanşah'ın taht mücadelesi zamanına tekabül etmektedir.⁹¹⁹ II. Süleymanşah, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e karşı giriştiği saltanat mücadelesinde Konya muhasarasının uzun süre devam etmesi ve netice alamaması üzerine Gıyâseddin Keyhüsrev'in, ailesi ile maiyetinin canlarına dokunulmayacağına dair sevgendnâme (ahidnâme) hazırlatmış; bunlara ilâveten şehrin serverlerine, kentin ileri gelen beylerine mülk, *iktâ* ve mansıb menşurları göndermiştir.⁹²⁰ İktâ dağıtımının hükümdar değişikliklerinde, tahta çıkan yeni sultan tarafından da uygulandığı görülmektedir. Buna örnek olarak Kastamonu'daki idareyi elinde tutan Melikü'l-Ümerâ (Beylerbeyi) Hüsâmeddin Çoban'ın⁹²¹ emîrlik menşurunun, Sultan I. Alâeddin Keykubad tarafından tahta geçtiğinde (1219-1220) yenilenmesi gösterilebilir.⁹²²

Öte yandan devlet ileri gelenlerinin sultan adına iktâ verebildiklerini de söylemek mümkündür.⁹²³ Bu hususta İbn Bîbî'nin kaydına göre,⁹²⁴ Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında Âmid'in fethi sırasında mukavemet gösteren şehir halkına, kenti teslim etmeleri karşılığında bazı vergilerden muafiyetin yanı sıra sultan adına iktâ, mülk, ödül ve hil'at tevcih edilmiştir. Nihayetinde de bu vaatlere mukabil şehir fethedilmiştir.

XIII. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise tıpkı hükûmet mekanizmasındaki birçok uygulama gibi iktâ sistemi de ne yazık ki durdurulamaz ve tahripkâr Moğol istilâsının etkilerinden kurtulamamıştır. Sistemin olması gerekenden saparak farklı bir hüviyet kazanması ve işlerliğini yitirmesinde; melikler arasında taht mücadelesi için yaşanan amansız rekabetler, otorite yoksunluğu neticesinde sıklaşan ayaklanmalar ve bu durumdan istifade etme fırsatını kaçırmak istemeyen menfi devlet adamlarının da tesiri oldukça büyüktür.⁹²⁵ Türkiye Selçuklu Devleti'nin hem karada hem de denizlerde hâkim bir güç olduğu Sultan I. Alâeddin Keykubad

⁹¹⁸ “İktâ Üzerine Düşünceler”, s. 181.

⁹¹⁹ İbn Bîbî, C: II, s. 62. Krş. Erkan Göksu, “Türkiye Selçuklularında İktâ”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya 2009, Sy. 26, s. 147.

⁹²⁰ İbn Bîbî, C: II, s. 62. Krş. Selim Kaya, “Süleyman Şah II”, **DİA**, C: XXXVIII, s. 106.

⁹²¹ Kırım sahillerine gerçekleştirdiği başarılı sefer neticesinde Suğdak'ı ele geçirmeye muvaffak olan ve başarılı emîrler arasında tarihte yerini alan Selçukluların Kastamonu Beyi Hüsâmeddin Çoban, aynı zamanda Çobanoğulları Beyliği'nin de kurucusudur. Bk. Aydın Taneri, “Hüsâmeddin Çoban”, **DİA**, C: XVIII, s. 518.

⁹²² İbn Bîbî, C: II, s. 244. Krş. Uyumaz, **Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri**, s. 22; Kesik, **Anadolu Türk Beylikleri**, s. 160; Kucur, “İktâ”, s. 48.

⁹²³ Göksu, “Türkiye Selçuklularında İktâ”, s. 147.

⁹²⁴ C: II, s. 476.

⁹²⁵ Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, s. 592; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s. 376; Özaydın, “Nizâmülmülk'ün Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na Hizmetleri”, s. 19.

döneminden sonra tâbi bir devlet hâline gelmesindeki en önemli hadise olan 1243'te vuku bulan Köseadağ Muharebesi'ni de burada zikretmek gerekir. Nitekim, Köseadağ'da alınan ağır mağlubiyetin ardından Moğol istilasına maruz kalan Selçukluların iktâ sistemi de yara almış; iktâlarından yoksun bırakılan iktâ sahipleri, gerekli miktarda asker besleyemedikleri için devletin askerî nizamı da bozulmuştur.⁹²⁶

Mezkûr düzenin, yukarıda sıralanan nedenlerden dolayı Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki en belirgin kırılmayı yaşadığı zamanın Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan dönemine tesadüf ettiğini söylemek mümkündür. Zira, IV. Kılıç Arslan ile II. İzzeddin Keykâvus'un tükenmek bilmeyen ve Moğollar ile ülkenin geniş salâhiyet sahibi emîrlerinin de dahil olmasıyla epey şiddetli bir hâl alan üstünlük mücadelesi, uzun vadedeki sonuçları hesaplanmaksızın birtakım usule aykırı icraatları da beraberinde getirmiştir.

Takrîbi 1257 senesinin başlarında Bağdat üzerine çıkacağı sefer için hazırlıklarını tamamlamak üzere olan İlhanlı Hükümdarı Hülâgû Han, Selçuklu ülkesinde bulunan Baycu Noyan'ı huzuruna çağırılmış idi. Baycu'nun Anadolu'dan ayrılmasıyla ondan kaçmakta olan II. İzzeddin Keykâvus ise beklediği fırsatı sonunda yakalayarak ülkesine geri dönmüş idi. Bu durum, IV. Kılıç Arslan ile ağabeyi arasındaki saltanat mücadelesinin yeniden başlayacağını habercisiydi. Derhâl bir şeyler yapması gerektiğinin bilincindeki IV. Kılıç Arslan, Hülâgû Han'dan yardım istemek üzere yola çıkmış fakat Bağdat Seferi nedeniyle İlhanlı hanından beklediği yardımı o ân için alamamıştı. Dolayısıyla da Hülâgû Han'dan yardım gelene dek bir müddet Erzincan'da beklemekten başka çaresi kalmamıştı. Hâl böyle olunca Sultan IV. Kılıç Arslan, mücadelesine şevkle katılmalarını istediği ve o esnada da yanında bulunan emîrlerin (Pervâne Muînüddin Süleyman, Fahreddin Arslandoğmuş, Hatîreddin Zekeriya ve onun oğulları Şerefüddin Mesud ile Ziyâeddin Mahmud) maneviyatlarını yükseltmek için olacak ki, onlara Erzincan bölgesindeki toprakları iktâ olarak tevzi etmiş ve gün gelip tahtı yeniden ele geçirdiğinde paylarına düşen yerleri mülk olarak vereceğini ifade etmiştir.⁹²⁷

IV. Kılıç Arslan'ın emîrlere verdiği bu vaat, o zamana değin alışlagelmişin dışında bir icraat olarak iktâ sistemini derinden sarsmıştır. İktâ topraklarının dönemin ileri gelen beyleri tarafından mülk edinilmesi, Selçuklu askerî tertibinin temelini teşkil eden ve mirî topraklarda

⁹²⁶ Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, s. 592-593; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 376; Özyayın, "Anadolu Selçukluları", s. 223;

⁹²⁷ Baybars, **a.g.e.**, s. 72; Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 71, 116; a.mlf., **Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü**, s. 142; Turan, **Türkiye**, s. 504; a.mlf., "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku, Mirî topraklar ve hususî mülkiyet şekilleri", **Belleten**, Ankara 1948, XII/47, s. 554-555; Erkan Göksu, **Selçuklu'nun Mirası Gulâm ve İktâ (Kölelik Mi, Efendilik Mi?)**, İstanbul 2017, s. 169; a.mlf., "Türkiye Selçuklularında İktâ", s. 149; Kucur, "İktâ", s. 48.

iktâ askerlerinin yetiştirilememesine ve zamanla da ortadan kalkmalarına yol açmıştır.⁹²⁸ Sultan IV. Kılıç Arslan'ın bu hususta yaptıkları İbn Bîbî tarafından zikredilmiştir. Müverrih, sultanın ülke topraklarını seçkin ve sıradan kimselerin mülkü hâline getirdiğini, mülk sahiplerine şer'i yazılar yazdığını ve saltanat menşurları ile dîvân kararları çıkarttığını belirtir.⁹²⁹ İbn Bîbî, Kılıç Arslan'ın maiyetini memnun etmek için çaba gösterdiğini, cömert bir sultan olarak bunları yaptığını ifade etmektedir. Onun babasının⁹³⁰ gerek diplomatik gerek dîvândaki vazifeleri⁹³¹ nedeniyle yakinen tanık olduğu hadiseler için Kılıç Arslan'ı eleştirel bir dille kaleme almaması, muhtemelen dönemin sultanından ve Moğollardan çekindiği içindir. Nitekim ülke arazilerinin böylesine pay edilmesi ve iktâ sistemini bozacak kararlar uygulamak, takdirle karşılanmak yerine tenkite tabi tutulmalıdır. Zira önceki emsallerinden ayrılarak ilk defa böylesine geniş kapsamlı ve net bir şekilde iktâ arazisi ricâlin mülküne dönüştürülmüştür. Önceleri devlete ait olan toprak mülkiyeti, bu uygulamayla birlikte şahısların mülkiyetine geçmiş görünmektedir.⁹³² Sultan IV. Kılıç Arslan'ın bu mahzurlu kararı almasında elbette tecrübesizliği ve başta Muînüddin Süleyman Pervâne olmak üzere çevresindeki fikir adamlarının etkileri bulunmaktadır ancak ağabeyine karşı kazanma hırsının, yeniden tahtından ayrı vaziyette bir kalede tutsak kalmak istememesinin de payı büyüktür.

4.5. Sinop'un İstirdadı

Tarih boyunca, coğrafi konumu, ticaret kapasitesi ve donanma üssü hüviyeti nedeniyle çok sayıda millet ve devletin ilgi odağı hâline gelmiş olan Sinop şehri, Türkiye'nin kuzeyinde, Karadeniz kıyısında bulunan mühim bir liman kentidir.⁹³³ Nitekim dikkat çekici ve önemi haiz bu bölge hakkında birtakım bilgiler, İslâm coğrafyacılarının eserlerinde de yer bulmuştur.

12. yüzyılın mühim coğrafyacılarından ve aynı zamanda botanik âlimi olan Şerîf el-İdrîsî⁹³⁴ (ö. 560/1165) mezkûr şehrin coğrafi durumu hususunda, sahil boyunda bulunan, küçük fakat modern bir şehir olduğunu ifade eder. Buna ilâveten kentin Samsun'a güney cihetinde dört konak mesafede yer aldığını zikreder.⁹³⁵

⁹²⁸ Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 36; a.mlf., **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, s. 593; Turan, "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku", s. 554.

⁹²⁹ İbn Bîbî, C: II, s. 592.

⁹³⁰ Mecdüddin Muhammed Tercümân.

⁹³¹ Dîvân kâtibliği, münşilik.

⁹³² M. Said Polat, "Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları'nda İçtimâî ve İktisadî Hayat", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1997, s. 109; Turan, "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku", s. 555.

⁹³³ Besim Darkot, "Sinop", **İA**, C: X, s. 683-684; J. H. Kramers-S. Faroqhi, "Sînüb", **El²**, C: IX, s. 653; Mehmet Öz, "Sinop", **DİA**, C: XXXVII, s. 252.

⁹³⁴ Müellif hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ramazan Şeşen, "İdrîsî, Şerîf", **DİA**, C: XXI, s. 493-495.

⁹³⁵ el-İdrîsî, **Kadim Dünya Coğrafyası**, (çev. Ramazan Şeşen), İstanbul 2021, s. 208.

İbn Saîd el-Mağribî⁹³⁶ (ö. 685/1286), Sinop'un Kastamonu'ya üç günlük uzaklıkta bulunduğunu ve her iki şehirde de ünlü bir liman olduğunu kaydeder. Sinop'ta Konya sultanının donanmasının var olduğunu da belirten müellif, tersanede kullanılacak kereste temininin Amasya ile Sinop arasındaki dağlardan sağlandığını nakleder.⁹³⁷

Fransiskan misyoner ve kâşif olan Ruysbroeckli Willem 7 Mayıs 1253 tarihindeki seyahatinde Sinop'tan Sinopolis şeklinde söz ederek şehrin coğrafi konumu hakkında bilgi verir⁹³⁸ ve kentin Türk sultanına ait, Tatarlara tâbi olduğunu ifade eder.⁹³⁹

Bir diğer coğrafyacı ve tarihçi müellif Ebü'l-Fidâ'nın⁹⁴⁰ (ö. 732/1331), Sinop'un Kastamonu'nun kuzeyinde, Samsun'un batısında olduğunu ve Samsun'a dört konak mesafede bulunduğunu ifade etmektedir. Müellif ayrıca şehrin müstahkem bir sura ve çok sayıda bostana sahip olduğunu da nakletmektedir.⁹⁴¹

Müellif Aksarayî, Sinop'un yarısı kara, yarısı deniz üzerinde bulunan müstahkem bir şehir olduğunu ve gemilerin geçiş yeri üzerinde bulunduğunu nakleder.⁹⁴²

Ortaçağ'ın en ünlü Müslüman seyyahlarının başında gelen İbn Battûta⁹⁴³ (ö. 770/1368-1369), Sinop şehrinin oldukça büyük, kalabalık, güzel ve sağlam bir yer olduğunu belirtir ve kentin şark ciheti dışında etrafının denizle çevrelendiğini, doğuda bulunan tek kapısından da hükümdarın müsaadesiyle girilebildiğini aktarmaktadır.⁹⁴⁴

Sinop kentinin ilk defa Türkiye Selçukluları hâkimiyetine katılması Sultan I. Süleyman Şah döneminde (1075-1086) gerçekleşmiştir. Selçuklu emîrlerinden Karategin (Karatekin) Bey,⁹⁴⁵ Bizans komutanlarının bölgede bulunmayışını fırsat bilerek⁹⁴⁶ I. Süleyman Şah'ın da

⁹³⁶ Edip, şair, tarihçi ve coğrafyacı olan müellif hakkında bk. Recep Uslu, "İbn Saîd el-Mağribî", *DİA*, XX, 302-305.

⁹³⁷ İbn Saîd el-Mağribî, *Kitâbü'l-Cogrâfiyâ*, nşr. İsmâil el-Arabî, Beyrut 1970, s. 195.

⁹³⁸ Willem van Ruysbroeck, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*, (çev. Zülal Kılıç), İstanbul 2010, s. 77.

⁹³⁹ Willem van Ruysbroeck, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk*, s. 81.

⁹⁴⁰ Eyyûbî hanedanına mensup müellif hakkında tafsilatlı bilgi için bk. Brockelmann, "Ebülfida", *İA*, C: IV, s. 78; H. A. R. Gibb, "Abu'l-Fidâ", *Eİ²*, C: I, s. 118-119; Abdülkerim Özeydin, "Ebü'l-Fidâ", *DİA*, X, 320-321.

⁹⁴¹ Ebü'l-Fidâ, *Ebü'l-Fidâ Coğrafiyası (Takvimü'l-Büldan)*, (çev. Ramazan Şeşen), İstanbul 2017, s. 312-313.

⁹⁴² *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 63.

⁹⁴³ Müellif hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbrahim Kafesoğlu, "İbn Battuta", *İA*, C: V/2, s. 708-711; A. Miquel, "İbn Battûta", *Eİ²*, III, 735-736; A. Said Aykut, "İbn Battûta", *DİA*, C: XIX, s. 361-368.

⁹⁴⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, Çeviri, inceleme ve notlar: A. Sait Aykut, İstanbul 2004, C: I, s. 442.

⁹⁴⁵ Mezkûr emir hakkında ayrıca bk. Taner Demir, "I. Süleyman Şah Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi", *Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018, s. 139-141.

⁹⁴⁶ Anna Komnena, *Alexiad*, (trc. Bilge Umar), *Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, s. 119. Krş. Vardarlı, "Türkiye Selçukluları'nın Deniz Gücü", s. 24.

Antakya'yı fethettiği sırada Sinop'u ele geçirmiştir (1085 başı).⁹⁴⁷ Sinop'un fethiyle birlikte kısa süreli de olsa yeni teşekkül eden Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuzeydeki sınırları, Karadeniz sahillerine dek ulaşmıştır. Fakat çok geçmeden Türkiye Selçuklu Sultanı I. Süleyman Şah'ın yaptığı fetihler, onu Suriye ve Filistin Selçukluları Hükümdarı Tutuş'la karşı karşıya getirdi. Süleyman Şah'ın Tutuş'a karşı mücadeleyi ve hayatını kaybetmesini (18 Safer 479/4 Haziran 1086) müteakip Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah (1072-1092) derhâl harekete geçti. Melikşah, serbestçe hareket eden Türkmen beylerinin artması üzerine onları kontrol altına almak amacıyla Bizans İmparatoru I. Aleksios'a (1081-1118) sıhriyet yoluyla kurulacak bir ittifak teklifinde bulundu. Karşılığında ise Türklerin sahil bölgesinden geri çekileceğini ve imparatoru destekleyeceğini taahhüt etmekteydi. Bu nedenle Siaus (Çavuş, Siyavuş) isimli elçisini bir mektupla imparatorun huzuruna gönderdi. Gelen elçiyi kendi tarafına çekmeyi başaran İmparator Aleksios, yine bir hileye başvurarak Türklerin hâkimiyeti altında bulunan kıyı kesimlerindeki şehirleri ellerinden aldı; Bizans topraklarına kattı. Sinop da bu esnada Türklerin elinde çıkan kentler arasındaydı.⁹⁴⁸

1211 yılında vuku bulan Alaşehir Muharebesi'nde Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in şehit olması sonucu Türkiye Selçuklu melikleri I. İzzeddin Keykâvus ile I. Alâeddin Keykubad arasında başlayan saltanat mücadelesi, rakip devletlerden Trabzon Rumlarını harekete geçirdi. Kardeşler arasındaki taht kavgasından istifadeyle vergi ödemeyi bıraktıkları⁹⁴⁹ gibi Selçuklu hudutlarına da muhtelif hücumlarda bulundular. Gerek Trabzon Rumlarının saldırıları gerek Canik Rumlarının yağma faaliyetleri nedeniyle mağdur olanlar, Selçuklu tahtına oturan Sultan I. İzzeddin Keykâvus'a (1211-1220) şikâyetlerini iletiler. Bunun üzerine durumu divânda

⁹⁴⁷ Anna Komnena, **Alexiad**, s. 195. Krş. Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, İstanbul 1944, C. I, s. 126; Sevim-Yücel, **Türkiye Tarihi**, s. 84, 102, 223; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 82-83; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 19; Turan, **Türkiye**, s. 99; Kesik, **Selçukluların Muhteşem Sultanı Melikşah**, s. 182; Mustafa Gül-Mustafa Balcıoğlu, "Anadolu Selçuklularında Denizcilik Faaliyetleri", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Samsun 1990, C. V, Sy. 1, s. 60; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 216; Hasan Geyikoğlu, "Selçuklular'ın Deniz Politikası ve Denizcilik Faaliyetleri", **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum 2003, Sy. 22, s. 254; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", **Türk Denizcilik Tarihi 1-Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, İstanbul 2009, s. 24; a.mlf., "Selçuklular Devrinde Karadeniz ve Safranbolu", **Makaleler**, İstanbul 2011, s. 285; Ayşe Dudu Erdem Kuşçu, "Türkiye Selçuklularında Ordu ve Donanma", **Türkler**, C: VII, s. 185; Demir, "I. Süleyman Şah Dönemi", s. 139-140; Vardarlı, "Türkiye Selçukluları'nın Deniz Gücü", s. 24; Öz, "Sinop", s. 252.

⁹⁴⁸ Anna Komnena, **Alexiad**, s. 202. Krş. Işın Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, Ankara 2014, s. 2-3; Turan, **Türkiye**, s. 106, 115-116; Kesik, **Selçukluların Muhteşem Sultanı Melikşah**, s. 183; Selim Kaya, "Türkiye Selçuklularının Karadeniz Politikalarının İktisadi ve Sosyal Hayata Etkileri", **Uluslararası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu 26-29 Eylül 2013, Türk Denizcilik Tarihi**, C: III, Ankara 2014, s. 3; Demir, "I. Süleyman Şah Dönemi", s. 140.

⁹⁴⁹ Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Aleksios Komnenos (Kyr Aleksi)'u (1204-1222) mağlup ederek haraca bağlamış idi. Bk. Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 25.

görüßen Selçuklu sultanı, Sinop üzerine sefer emri verdi.⁹⁵⁰ Nihayetinde Sinop şehri sulh yoluyla, kan akıtılmaksızın 26 Cemâziyelâhir 611 (2 Kasım 1214) tarihinde fethedildi.⁹⁵¹

Memlükler dönemi tarihçilerinden el-Ömerî (ö. 749/1349), 611 (1214-1215) yılı hadiselerinin zikrettiği yerde, Türkmenlerin Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'i öldüren Bizans hükümdarını tutsak aldığını ve oğlu Keykâvus'a teslim ettiklerini, Keykâvus'un ise büyük paralar karşılığında Bizans imparatorunun canını bağışladığını ve dahası Müslümanlara daha önce ele geçirmediikleri şehirler, kaleler verildiğini ifade eder.⁹⁵²

Mühim bir donanma üssü, uluslararası ticaret limanı ve sahil kenti olan Sinop'un Türkiye Selçuklu Devleti'ne katılması, Türklerin Karadeniz'deki varlığının Moğol istilâsına kadar güvence altına alınmasını sağladı. Yaklaşık 40 sene boyunca Selçukluların hâkimiyeti altında bulunan Sinop şehrinin müşterek saltanat dönemine gelindiğinde Reisü'l-Bahr ve Nâib Kazvinli oğlu Şücâeddin Abdurrahman'ın iktâ olduğu görülmektedir.⁹⁵³ Sinop kentinin Reisü'l-Bahr Şücâeddin'e iktâ olarak tevcih edilmesine dair bir mâlûmat bulunmamaktadır. Fakat Vezir Şemseddin Muhammed İsfahânî'nin öldürölme nedenlerinin araştırılması için Altın Orda Hükümdarı Batu Han'ın emriyle huzura giden heyette Şücâeddin Abdurrahman da yer almaktaydı.⁹⁵⁴ Mezkûr emîrin nâibliğe tayini de bu sırada gerçekleştiğine göre, Sinop'un Altın Orda hanı tarafından bu ziyarette Şücâeddin'e verildiği düşünülebilir. Şehir, Türkiye Selçuklu Devleti topraklarına ait olsa dahi Selçuklular, Köseadağ Muharebesi'nden sonra tâbi devlet konumuna geldiği için toprakları Moğolların eliyle istenilen emîre ve belki de devlete verilebilmekteydi.

IV. Kılıç Arslan'ın saltanat dönemindeki istirdadından önce Sinop, bir süreliğine Trabzon Rum Devleti'nin hâkimiyetinde bulunmuştur. Selçuklular ile onlara tâbi olmakta bir beis görmeyen Trabzon Rumları arasındaki münasebetler uzun müddet dostane bir şekilde devam etmiş ve hatta 1243 Köseadağ Savaşı'nda Trabzon imparatoru, Moğollarla karşı karşıya

⁹⁵⁰ İbn Bîbî, C: II, s. 176; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, C: II, s. 50-51. Krş. Salim Koca, *I. İzzeddin Keykâvus* (1211-1220), Ankara 1997, s. 31; Mehmet Şakir Ülkütaşır, "Anadolu Selçukluları Tarafından Sinop'un Muhasarası ve Zaptı", *Türk Kültürü Dergisi*, (Ağustos 1971), Sy. 106, s. 39; Gül-Balcıoğlu, "Anadolu Selçuklularında Denizcilik Faaliyetleri", s. 62; Geyikoğlu, "Selçuklular'ın Deniz Politikası ve Denizcilik Faaliyetleri", s. 262; Selim Kaya, "Selçuklularda Askerî Teşkilat ve Donanma", *Türkler ve Askerlik*, ed. Süleyman Kızıltoprak, İstanbul 2009, s. 108.

⁹⁵¹ İbn Bîbî, şehrin fetih tarihini 28 Ekim 1214 şeklinde kaydetmektedir (C: II, s. 179-180); Müneccimbaşı, 23 Eylül 1214 tarihini zikreder (*Câmiu'd-Düvel*, C: II, s. 49). Krş. Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 136; a.mlf., "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 26; Koca, *I. İzzeddin Keykâvus*, s. 32-33; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 226; Turan, *Türkiye*, s. 326; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 276; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 161; Vardarlı, "Türkiye Selçukluları'nın Deniz Gücü", s. 62; Faruk Sümer, "Keykâvus I", *DİA*, C: XXV, s. 352; Öz, "Sinop", s. 253.

⁹⁵² el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, s. 344.

⁹⁵³ İbn Bîbî, C: II, s. 557; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 599.

⁹⁵⁴ İbn Bîbî, C: II, s. 556-557; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 598-599.

kalan Selçuklu sultanına destek için askerî birlik sevk etmiştir.⁹⁵⁵ Ancak Selçukluların Köseadağ'da aldığı ağır mağlubiyetin ardından Moğol istilâsının yarattığı yıkım, her ne kadar dostane ilişkiler içerisinde olsalar da rakip bir devlet olan Trabzon Rum İmparatorluğu için bir fırsat idi. Zira İstanbul'a ulaşmak isteyen Trabzon Rumlarının Sinop'a hâkim olmaları, işlerini oldukça kolaylaştıracaktı. Trabzon Rum İmparatorluğu için doğru zaman ise Türkiye Selçuklu Devleti'nin buhran içinde, müşterek saltanatın, sultanların ve devlet adamlarının mücadele hâlinde olduğu, birlikten yoksun vaziyetteki dönemi idi. Nitekim İmparator Manuel Komnenos'un (1238-1263) hâkimiyet döneminde Trabzon Rumları Sinop şehrini ele geçirmişlerdir.⁹⁵⁶ Muhasara hakkında kaynaklarda bilgi olmamasının yanı sıra hadisenin tarihi hakkında da farklı ifadeler mevcuttur. Kırım'ın Suğdak kentinde bulunan Yunanca Synaxaire'de yer alan bilgi şu şekildedir: τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐπαρέλαθεν τὴν Σινωπὴν ὁ Κομνηνός τοῦ ᾠφξβ' έτους: Kiros Manuel Komnenos 6752 yılının (1254) bu gününde Sinop'u ele geçirdi.⁹⁵⁷ Şehrin 24 Haziran 1254 tarihinde Trabzon Rum İmparatorluğu tarafından zapt edildiğini kaydeden bu müelliflerin⁹⁵⁸ yanı sıra Eyyûbîler ve Memlûkler dönemi tarihçilerinden İbn Şeddâd'dan (ö. 684/1285) naklen aktaran Kutbüddin Yûnînî (ö. 726/1326), Trabzon Komnenleri için farklı bir yıl zikretmekte ve 1259 senesine işaret etmektedir.⁹⁵⁹

Bu hadisenin gerçekleştiği tarih hakkında net bir yargıya varılamamakla birlikte bazı değerlendirmeler yapmak mümkün görünmektedir. Türkiye Selçuklularının tâbiyeti dolayısıyla toprakları üzerinde söz sahibi olan Moğolların taht değişikliğinde, Mengü Han'ın hükümdar ilân edildiği sene (1251), âdet olduğu üzere tüm tâbi hükümdarlar büyük hanın huzuruna gitmekle mükellefti. Araştırmacılar, Trabzon Rum İmparatoru I. Manuel Komnenos'un da bu ziyaret esnasında Sinop'u ele geçirmek için büyük handan izin ve yarlık

⁹⁵⁵ Murat Keçiş, Manuel'in 3.000 asker gönderdiğini kaydetmektedir (**Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)**, Ankara 2013, s. 68-69). Abû'l-Farac, ise altın karşılığında Rumlardan ve Frenklerden atlılar kiralandığını zikretmektedir (C: II, s. 541).

⁹⁵⁶ Murat Keçiş, **Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)**, s. 70-71; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 232; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 274-275; Turan, **Türkiye**, s. 545; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 590; Geyikoğlu, "Selçuklular'ın Deniz Politikası ve Denizcilik Faaliyetleri", s. 266; Andrew C. S. Peacock, "Sinop: A Frontier City in Seljuk and Mongol Anatolia", **Ancient Civilizations from Scythia to Siberia**, 16 (2010), s. 105-106; Darkot, "Sinop", s. 685; Kramers-Faroqhi, "Sînüb", s. 654; Öz, "Sinop", s. 253.

⁹⁵⁷ Keçiş, **Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)**, s. 70; Marie Nystazopoulou, "La Dernière reconquête de Sinope par les Grecs de Trébizonde (1254-1265)", **Revue des Etudes Byzantines**, Tome: 22 (1964), s. 241; Michel Kurşanskis, "L'Empire de Trébizonde et las Turcs au 13e siècle", **Revue des Études Byzantines (REB)**, Paris 1988, Tome 46, s. 121-122.

⁹⁵⁸ Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu Türkler**, s. 277; Nystazopoulou, "La Dernière reconquête de Sinope par les Grecs de Trébizonde (1254-1265)", s. 241; Kurşanskis, "L'Empire de Trébizonde et las Turcs au 13e siècle", s. 121.

⁹⁵⁹ Yûnînî, C. II, s. 347. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 112 n. 41; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu Türkler**, s. 277; Peacock, "Sinop: A Frontier City in Seljuq and Mongol Anatolia", s. 105-106.

almış olabileceği fikrini ileri sürmektedirler.⁹⁶⁰ Fakat Mengü Han'ın 1253 yılında tahta geçtiği ve 1254 yılında da Sinop'un Trabzon Rumları tarafından alındığı hususundaki ifade, pek olası görünmemektedir. Zira Mengü Han, 1251'de han ilân edildiği ve şehrin de 1254 senesinde zapt edildiği düşünülürse, Trabzon imparatorunun üç yıl boyunca hâkimiyetine verilen bir kenti almak için beklemesi mâkul değildir. Eğer kendileri için en uygun zamanı beklediler ve Türkiye Selçuklularının zafiyetinden istifade etmeyi planladysalar, İbn Şeddâd'dan naklen Yûnînî'nin kaydında geçen 1259 yılı, mezkûr tasavvura daha müsaittir.⁹⁶¹ Nitekim 1254 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Celâleddin Karatay'ın vefatı ile önemli ve birleştirici bir devlet adamından mahrum kalması neticesinde zor günleri geri gelse de 1258-1259'da Türkiye Selçuklu sultanları itaatlerini arz etmek için Hülâgû Han'ın huzuruna gitmişler ve ardından İlhanlı hükümdarının Suriye seferi için hazır bulunmuşlardı. Dolayısıyla Selçuklu tahtı bir hükümdardan yoksun vaziyetteydi. Trabzon Rum İmparatoru Manuel, bu esnada harekete geçip Sinop'u zapt etmiş olabilir. Öte yandan müellif Ruysbroeckli Willem'in seyahatine dair kaydından da anlaşıldığına göre, burası 1253 yılında hâlâ Türkiye Selçuklularının elinde bulunmaktaydı.⁹⁶² Bu konudaki en somut delil ise 657 (1258-1259) yılında Sinop'ta IV. Kılıç Arslan adına basılan bir sikkenin bulunmasıdır.⁹⁶³ Öyle ki, Sinop ancak 1258-1259 senesinden sonra Trabzon Rum Devleti tarafından ele geçirilmiş olabilir. Öncesinde bu mümkün görünmemektedir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kaotik durumu nedeniyle kaybedilen Sinop şehrinin istirdadı, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın müstakil saltanat döneminde yeniden gündem hâline geldi. Elbette tâbi olunan Moğol hanından izinsiz böyle bir fetih gerçekleştirilmesinin imkânı yoktu. Bu esnada da Hülâgû'nun vefatıyla en büyük oğlu Abaka Han (1265-1282) merkezi Tebriz⁹⁶⁴ olmak üzere Moğol tahtında hükümlanlığa başlamıştı (9 Mart 1265).⁹⁶⁵

⁹⁶⁰ Bertold Spuler, İmparator I. Manuel'in Mengü Han'a elçi gönderdiğini ifade etmektedir (*İran Moğolları*, s. 75-76). Mengü Han'ın 1253 senesinde tahta geçtiği, 1254 yılında Sinop'un Trabzon Rum İmparatorluğu tarafından alınmış olabileceğini zikredilmektedir. Kurşanskis, "L'Empire de Trebizonde et las Turcs au 13e siècle", s. 121.

⁹⁶¹ Kaymaz, *Pervâne*, s. 112 n. 41; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 155; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 232; a.mlf., *Anadolu Türk Beylikleri*, s. 169; a.mlf., "Pervâneoğulları", *DİA*, C: XXXIV, s. 245; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 274-275; Turan, *Türkiye*, s. 545; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 590; Özeydin, "Anadolu Selçukluları", s. 186; Geyikoğlu, "Selçuklular'ın Deniz Politikası ve Denizcilik Faaliyetleri", s. 714;

⁹⁶² Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk*, s. 81. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 545.

⁹⁶³ Sıddık Öncü, "Mardin Müzesi'ndeki Türkiye Selçukluları ile Tâbi Artuklular ve el-Cezîre Zengîlerinin Sikkeleri (467-708/1075-1308)", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2017, s. 113.

⁹⁶⁴ Hülâgû Han dönemindeki İlhanlıların başkenti Merâğa idi (Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, s. 227).

⁹⁶⁵ Reşîdüddin Fazlullâh, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 77; Abû'l-Farac, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, s. 47; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 58; el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, s. 397; Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, s. 67. Krş. Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 185; Spuler, *İran Moğolları*, s. 78; W. Barthold, "Abaka", *İA*, C: I, s. 4; Devlet, "İlhanlılar", s. 65; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 37; a.mlf., "Abaka", *DİA*, C: I, s. 8. Adı geçen Moğol hanının hayatı ve siyasi

Abaka Han, taht merasiminin akabinde devlet işleriyle meşgul oldu; yeni görevlendirme ve tayinlerde bulundu. Abaka Han döneminde Anadolu valiliğine sevk edilen Moğol yöneticiler hususunda farklı isimler zikredilmektedir. Bunlar; Tuku Bitikçi⁹⁶⁶ ile Tudan, Samagar (Samagan) ile Gühergay, Alıncak Noyan, Nâbşi⁹⁶⁷ (Nâbişî, Nefci,⁹⁶⁸ Napşı,⁹⁶⁹ Nebci,⁹⁷⁰ Naphshi,⁹⁷¹ Tayci-Tayşı,⁹⁷² Tanci), Acay, İlğay Noyan şekliiden sıralanabilir.⁹⁷³

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile Pervâne Muînüddin Süleyman birlikte metbû oldukları Moğolların yeni hanı Abaka'nın hükümdarlığını tebrik etmek ve bağlılıklarını sunmak üzere Tebriz'e gittiler.⁹⁷⁴ Sultan IV. Kılıç Arslan ve Pervâne için her ne kadar zorunlu bir ziyaret olsa da Muînüddin Süleyman'ın bu defa elde edeceği itibarın ötesinde çok daha önemli bir amacı vardı. O, 1259 senesinde Trabzon Komnenlerine kaptırılan, Anadolu'nun Karadeniz'de bulunan en mühim ihracat limanını ve inşa edilen tersanesiyle Türk donanma üssünü teşkil eden Sinop şehrini kendi hâkimiyeti altına almak istemekteydi. İlhanlılardaki taht merasimi de Pervâne'ye bu gayesi için aradığı imkânı sunmuş oldu. Sultan IV. Kılıç Arslan ile Pervâne Muînüddin Süleyman, Abaka Han'ı tebrik ve itaatlerini arz ettikten sonra mesele Sinop kentinin fethi için izin istemeye geldi. Abaka Han, Pervâne Muînüddin Süleyman'ın nâibliğini yenilediği bu görüşmede Sinop'un fethi için de müsaade ettiğini gösteren bir yarlık verdi.⁹⁷⁵ İlhanlı hanına karşı vazifesini yerine getiren Sultan IV. Kılıç Arslan ülkesine dönerken, Pervâne

faaliyetleri hakkında tafsilatlı bilgi için ayrıca bk. İbrahim Güneş, "Âbâkâ Hân Devrinde İlhanlı Devleti Tarihi (663-680/1265-1282)", **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Muğla 2021.

⁹⁶⁶ Hülâgû'nun ordusunda tümen komutanlığı vazifesindeki Moğol beyi hakkında bk. Bülent Yılmaz, "Celâyirliler Kabile-Devlet", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2002, s. 36-41.

⁹⁶⁷ Celâyirliler Hânedanı'nın Turkaut kabilesine mensup ve kışlağı Kırşehir olan emîr-i tümendir. 1276 senesinin yaz aylarına dek Kırşehir'deki mevcudiyetinin sürdürmüştür (Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 64. Krş Spuler, **İran Moğollar**, s. 564; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 351; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 38; Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 89; Bağcı, "Anadolu'daki Moğol Vali ve Komutanları", s. 48).

⁹⁶⁸ Abû'l-Farac, bu Moğol beyinin adını "Nefci" şeklinde kaydetmektedir (**Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, s. 48).

⁹⁶⁹ Abû'l-Farac, II, 586. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 544; Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 351.

⁹⁷⁰ **Baybars Tarihi**, C: II, s. 75.

⁹⁷¹ Abû'l-Farac, C: II, s. 589.

⁹⁷² Spuler, **İran Moğolları**, s. 564; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 38.

⁹⁷³ Hülâgû Han tarafından tayin edilen ve 1265'e kadar Anadolu'da bulunduğu görülen Alıncak Noyan'ın yerine Moğol komutanlarının en saygınlarından İlğay Noyan'ın görevlendirildiğini ve bu esnada Nâbşi Noyan'ın da Anadolu'da olduğunu söylemek mümkündür. Charles Melville, Nâbşi'nin 1276 yazına dek Anadolu'da bir subay olarak varlığını sürdürdüğünü belirtir ("Moğol Yönetimi Altında Anadolu", s. 89).

⁹⁷⁴ İbn Bîbî, II, 593-594. Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 264; Turan, **Türkiye**, s. 545; a.mlf., "Kılıç Arslan IV", s. 705; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 327; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 186; Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", s. 92.

⁹⁷⁵ İbn Bîbî, C: II, s. 594; Yûnînî, C: II, s. 347. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 112; a.mlf. **Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü**, s. 153; Keçiş, **Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler**, s. 77; Turan, **Türkiye**, s. 545; a.mlf., "Kılıç Arslan IV", s. 705; Cahen, "Quelques Textes Négligés Concernant Les Turcomans De Rûm Au Moment de L'Invasion Mongole", s. 137-138; Kurşanskis, "L'Empire de Trebizonde et les Turcs au 13e siècle", s. 122; Hillenbrand, "Mu'in al-Din Parwana", s. 479; Sümer, "Kılıcarslan IV", s. 405; Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", s. 92.

Muînüddin Süleyman bir müddet daha Abaka Han'ın yanında kaldı. Fetih harekâtı için gerekli yetkiyi elde eden Muînüddin Süleyman, Anadolu'ya geri döndüğünde ilk etapta Sultan IV. Kılıç Arslan'ı vaziyetten haberdar etti ve derhâl asker toplamaya başladı. İktâî olan Tokat, Dânişmend ili, Niksar ve Samsun gibi muhtelif bölgelerden katılan askerlerden müteşekkil 4.000 kişilik birliği ile Sinop üzerine sefere çıktı.⁹⁷⁶ Sultan IV. Kılıç Arslan ise Sinop'un istirdadı için yola koyulan Pervâne'nin ordusunda yer almadı, payitahtında kaldı.

Pervâne Muînüddin Süleyman, Sinop önlerine geldiğinde ciddi bir mukavemetle karşılaştı. Şehri savunanlar ise Trabzon Rum Devleti tarafından ele geçirildiğinde vâli olarak tayin edilen Gavras/Gazras⁹⁷⁷ (Gaydan)⁹⁷⁸ ile ona destek için Canit bölgesinden gelen Frenk askerleriydi.⁹⁷⁹ Burada dönemin Trabzon İmparatoru II. Andronikos'un (1263-1266) da şehri elinde tutabilmek için büyük bir gayretle Vâli Gavras'a takviyede bulunduğu anlaşılmakta. Gerek yapılan ticaret sayesinde malî kazancının fazlalığı gerek stratejik konumu nedeniyle büyük önemi hâiz olan kent üzerinde hâkimiyet sağlamak isteyen iki taraf arasında çok çetin mücadeleler yaşandı. Pervâne Muînüddin Süleyman, Sinop önlerine geldiğinde Abaka Han'ın kendisine verdiği yarlığı göstererek şehrin teslimini istedi. Fakat onun bu isteği reddedildi. Bunun üzerine Pervâne'nin ordusu, hücumun dozunu artırarak kuşatmayı sürdürdü. Muhasara esnasında çok sayıda Selçuklu askeri şehit olurken, karşı taraf da büyük kayıplar verdi. Kuşatmanın bir türlü neticeye varmaması dolayısıyla Muînüddin Süleyman Pervâne taktik değiştirerek muhasaraya gemileri dahil etti. O, sayıları 1.000'e ulaşan tam teçhizatlı askerlerini gemilere bindirip mancınık yerleştirdiği teknelerle kuşatmayı deniz cihetinden de şiddetlendirdi.⁹⁸⁰ Muharebe esnasında Tâceddin Kılıç isimli Selçuklu emîri, komutasındaki gemi alabora olduğu hâlde kendisiyle birlikte bu talihsiz hadiseden sağ kurtulan askerlerle beraber karaya çıkmaya muvaffak oldu. Mezkûr kumandan açık kale kapısından girerek

⁹⁷⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 63. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 112; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 233; a.mlf., "Muînüddin Süleyman Pervâne", s. 92; Turan, *Türkiye*, s. 545; Vardarlı, "Türkiye Selçukluları'nın Deniz Gücü", s. 103. Murat Keçiş, Muînüddin Süleyman'ın 4.000 askerden müteşekkil ordusunda Çepnilerin de yer aldığını ifade etmektedir (*Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler*, s. 77). Bu hadiseden yaklaşık 11 yıl sonra 1277'de yeniden Sinop'a hâkim olmak isteyen Trabzon Rumlarının Hükümdarı Georgios Komnenos (1266-1280)'a karşı savunma yapan Çepnilerin başarısı göz önünde bulundurulduğunda 1266'daki Sinop kuşatmasına da katılmış olabilecekleri düşünülebilir. Çepniler hakkında ayrıca bk. Faruk Sümer, *Çepniler Anadolu'daki Türk Yerleşmesinde Önemli Rol Oynayan Bir Oğuz Boyu*, İstanbul 1992.

⁹⁷⁷ Müellif Yûnînî, mezkûr vâlinin ismini Gavras/Gazras şeklinde zikretmektedir (C: II, s. 347).

⁹⁷⁸ Aksarayî, sözü edilen Sinop vâlisinin adını Gaydan olarak kaydetmektedir (*Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 63).

⁹⁷⁹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 63.

⁹⁸⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 63. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 112-113; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 233; Turan, *Türkiye*, s. 545; a.mlf. "Kılıç Arslan IV", s. 705; Geyikoğlu, "Selçuklular'ın Deniz Politikası ve Denizcilik Faaliyetleri", s. 266; Merçil, "Selçuklular Döneminde Denizcilik Faaliyetleri", s. 29. M. Şakir Ülkütaşır, Muînüddin Süleyman'ın ilk ordugâhını Boyabad'da ve günümüzde Durağan adıyla bilinen ilçe önlerinde kurduğunu ifade eder ("Sinop'ta Selçuklular Zamanına Ait İki Tarihi Eser", *Türk Etnografya Dergisi*, Ankara 1976, Sy. 15, s. 120).

Sinop'un Trabzon Rum Vâlisi Gavras'ı öldürmeyi başardı ve kaleyi ele geçirdi. Böylece şehir teslim edilmeye mecbur kaldı ve Selçukluların nihaî zaferi ile neticelendi.⁹⁸¹

Müellif Yûnînî'nin kaydına istinaden, Sinop'un istirdadı Tâceddin Kılıç ve onunla birlikte denizden yapılan muhasaraya katılan askerlerin üstün çabası sayesinde mümkün olmuştu. Fakat arasının pek de iyi olmadığı Muînüddin Süleyman, mezkûr kumandanın bu muzafferiyetini Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile İlhanlı Hükümdarı Abaka Han'a yazdığı mektubunda kendine aitmiş gibi müjdelemiştir.⁹⁸² Sultan IV. Kılıç Arslan da başarısının karşılığı olarak pek gönüllü olmasa da Sinop şehrini Pervâne Muînüddin Süleyman'a temlik etti. Kentin Muînüddin Süleyman'a mülk olarak tevcih edildiğini gösteren belge, İbn Bîbî tarafından kaleme alındı.⁹⁸³ Sinop'un yeniden Selçuklu hâkimiyetine katılmasının ardından birtakım inşa faaliyetlerine başlandı. Bu çalışmaların içerisinde en dikkat çekeni Câmî-i Kebir (Alâeddin Camii)⁹⁸⁴ dir. Camiinin Pervâne Muînüddin Süleyman tarafından Sinop'un istirdadından sonra inşa ettirildiği gibi yaygın bir kanı olsa da halk arasında Alâeddin Camii adıyla anılması ve evkaf kayıtlarından elde edilenlere göre Sultan I. Alâeddin Keykubad döneminde yaptırıldığı anlaşılmaktadır.⁹⁸⁵ Trabzon Komnenosları, şehri ele geçirdikten sonra iç kale haricindeki diğer yapıları tahrip edip yerine kilise yapmışlar ve muhtemelen Muînüddin Süleyman da kenti geri almasını müteakip mevcut yapının üzerine daha büyük bir bina inşa ettirerek kiliseyi yeniden camiiye dönüştürmüş idi.⁹⁸⁶ Üzerinde yer alan kitâbede⁹⁸⁷ IV. Kılıç

⁹⁸¹ İbn Bîbî, Sinop'un fethi hakkında tafsilâtlı bilgi vermez, yalnızca kuşatmanın iki yıl sürdüğünü ve ele geçirildiğini zikreder (C: II, s. 594); Yûnînî, C: II, s. 347; **Anonim Selçuknâme**'de ise şehrin bir haftada fethedildiği kaydedilmektedir (s. 47); Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 634; Münecimbaşı, **Câmî'ud-Düvel**, C: II, s. 98. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 112-113; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, s. 155; a.mlf., "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 29; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 265; a.mlf., "Quelques Textes Négligés Concernant Les Turcomans De Rûm Au Moment de L'Invasion Mongole", s. 138; Anthony Bryer-David Winfield, **Byzantine Monuments and Topography of the Pontos**, Washington D.C. 2007, Vol: I, s. 72; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 233; a.mlf., **Anadolu Türk Beylikleri**, s. 169; a.mlf., "Muînüddin Süleyman Pervâne", s. 92; a.mlf., "Pervâneoğulları", s. 245; Turan, **Türkiye**, s. 545; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 590; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 186; Ersan, "Türkiye Selçukluları", s. 247; Kurşanskis, "L'Empire de Trebizonde et les Turcs au 13e siècle", s. 122; Geyikoğlu, "Selçuklular'ın Deniz Politikası ve Denizcilik Faaliyetleri", s. 266-267; Vardarlı, "Türkiye Selçukluları'nın Deniz Gücü", s. 103; J. H. Kramers, "Muin-üd-din", **İA**, C: VIII, s. 557; Darkot, "Sinop", s. 685; Sümer, "Kılıcarslan IV", s. 405; Öz, "Sinop", s. 253. Ülkütaşır, "Anadolu Selçukluları Tarafından Sinop'un Muhasarası ve Zaptı", **Türk Kültürü**, sy. 106, s. 818.

⁹⁸² Yûnînî, C: II, s. 347-348. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 113.

⁹⁸³ İbn Bîbî, C: II, s. 594; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, 63. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 113-114; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 37; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 186; Vardarlı, "Türkiye Selçukluları'nın Deniz Gücü", s. 104; Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", s. 92.

⁹⁸⁴ Camiinin mimarisi hakkında bilgi için bk. Aslanapa, **Türk Sanatı**, s. 128-129.

⁹⁸⁵ Ülkütaşır, "Sinop'ta Selçuklular Zamanına Ait İki Tarihi Eser", s. 117; Deniz Esemeli, "Alâeddin Camii ve Medresesi", **DİA**, C: II, s. 329.

⁹⁸⁶ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 63. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 113; Kramers-Faroqhi, "Sînüb", s. 654.

⁹⁸⁷ Bk. Ülkütaşır, "Sinop'ta Selçuklular Zamanına Ait İki Tarihi Eser", s. 118-119.

Arslan'ın adı zikredilmeksizin⁹⁸⁸ yalnızca Pervâne Muînüddin Süleyman'ın ismi yazılı olup 666 (1267/1268) yılı kayıtlıdır. Ortaçağ'ın ünlü seyyahı İbn Battûta⁹⁸⁹ mezkûr cami hakkında, gördükleri mabetler içerisinde en güzelinin olduğunu, Sultan Alâeddin-i Rûmî'nin oğlu Pervâne tarafından yaptırıldığını ve mimarisi hakkında neleri ihtiva ettiğini belirtmektedir. Muînüddin Süleyman, camiin yanı sıra bir de Sinop Pervâne Medresesi (Alâüddin Medresesi)⁹⁹⁰ olarak kaydedilen yapı inşa ettirmiştir.⁹⁹¹ Çağdaş müelliflerin konu hakkındaki bahislerinden ayrı olarak *Anonim Selçuknâme*'de yer alan bilgiye göre,⁹⁹² Pervâne Muînüddin Süleyman, Canik vilâyetindeki 12 adet kaleyi de ele geçirmiş ve bu kalelerin konumları Müslümanların yerleşimine elverişli olmadığı gerekçesiyle yıktırılmış idi. Yine aynı eserde, Canik hâkiminin Pervâne tarafından haraca bağlandığı ifade edilmektedir.

Sinop'un istirdadı, dönemin kaynaklarının verdiği bilgiler ışığında incelendiğinde en mâkul biçimiyle 1266 yılına tekabül etmektedir ve takrîbi bir ilâ bir buçuk sene sürdüğü düşünülebilir. Nitekim Sinop, Abaka Han'ın 1265 yılında tahta geçmesiyle kentin fethi hususunda yarlık alınması ile IV. Rûkneddin Kılıç Arslan'ın 1266 senesindeki vefatı göz önünde bulundurulduğunda sultanın ölümünden kısa bir süre evvel ele geçirilmiş olmalıdır. İbn Bîbî'nin muhasaranın iki yıl sürdüğü yönündeki ifadesi ve *Anonim Selçuknâme*'de bir haftada fethin tamamlandığına dair verilen kayıt, hadiselerin kronolojik akışına uygun düşmemektedir.

4.6. IV. Kılıç Arslan Döneminde Selçuklu-Ermeni İlişkileri

Tarih boyunca Selçuklu-Ermeni münasebetleri inişli çıkışlı seyretmiş; kimi zaman müttefik olan taraflar, kimi zaman ise karşı saflarda yer almışlardır. Türkiye Selçuklu Sultanı IV. Kılıç Arslan'ın hâkimiyet döneminde Ermenilerle çok yoğun ilişkiler bulunmamasının yanı sıra bazı hadiselerde temas kurduklarını söylemek mümkündür. Bu olaylardan ilki ise Prakana (Bragana) Kalesi üzerinden gerçekleşmiştir.

Kalenin ismi, Niketas Khoniates'in eserinde⁹⁹³ "*Praka*" adıyla ifade edilmektedir. Müellif İbn Bîbî'nin *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye* adlı eserinin Nuri Gençosman tercümesinde⁹⁹⁴ "*Bırağana*" şeklinde kaydedilmiş olup, Mürsel Öztürk tercümesinde⁹⁹⁵ ise "*Bragana*" olarak

⁹⁸⁸ Belirtilen senede Sultan IV. Kılıç Arslan hayatta değildi fakat onun sağlığında vücuda getirilen bir yapıda -ki kitabedeki yıl hatalı olabilir- Pervâne Muînüddin onu yok sayarak yalnızca kendi adını yazdırmıştır.

⁹⁸⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi, I, 442.

⁹⁹⁰ Mezkûr medrese hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ülkütaşır, "Sinop'ta Selçuklular Zamanına Ait İki Tarihi Eser", s. 120-122; Filiz Aydın, "Sinop (Alâiye) Pervane Medresesi", *Vakıflar Dergisi*, 10 (2006), s. 251-269.

⁹⁹¹ Kaymaz, *Pervâne*, s. 113.

⁹⁹² s. 47. Krş. İbrahim Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Trabzon 2004, s. 110; Turan, *Türkiye*, s. 546.

⁹⁹³ *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (trc. Fikret Işıltan), Ankara 1995, s. 34.

⁹⁹⁴ *Anadolu Selçukî Devletleri Tarihi*, s. 227.

⁹⁹⁵ C: II, s. 516.

zikredilmektedir. Konumu kesin olarak tespit edilemeyen mezkûr kale hakkındaki görüşlerini tafsilâtlı bir şekilde ifade eden W. M. Ramsay, ilk yedi yüzyıl içerisinde İsaure bölgesinde Diocaesareia adına sahip olan bir antik kentin 787'ye doğru Prakana ismiyle anılmaya başlandığını ifade eder.⁹⁹⁶ Aynı yazar, aşağıda değinileceği üzere Selçuklu hâkimiyetine katılan şehrin 1147'de antlaşma gereğince Bizanslılara teslim edildiğini fakat Seleukeia⁹⁹⁷ (Silifke)'nin bu süre zarfında Bizans'ta kaldığını, dolayısıyla da Prakana'nın daha içteki bir mevkide ve Selçuklu sınırına yakın konumda Seleukeia ile Lykaonia arasında aranması gerektiğini belirtir.⁹⁹⁸ Ramsay, yaptığı değerlendirmeler neticesinde Soli (Soli)'nin⁹⁹⁹ üst kısmında bulunan dağlık arazide olabileceğine dikkat çeker.¹⁰⁰⁰ Öte yandan müellif, tüm argümanlarını sıraladığı fasılda¹⁰⁰¹ iki ihtimal üzerinde durmuş, Diocaesareia'nın yâni Prakana'nın kuvvetle muhtemel Claudiopolis ile Seleukeia arasındaki yol güzergâhında bulunduğunu, eğer değilse de bahsi geçen şehrin günümüzdeki Mut ilçesi olabileceğini kaydetmiştir. Bir diğer yakın dönem araştırmacılarından Bilge Umar da Ramsay'ın görüşlerine katılmakta ve dağlık Kilikia şehri Prakana'nın günümüzde Uzuncaburç olduğunu ileri sürmektedir.¹⁰⁰²

Mezkûr kalenin Selçuklu sınırlarına dahil edilmesi, Anadolu'daki yükselen gücüyle ön plana çıkan Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Mesud (1116-1155) döneminde olmuştur. Bizans'taki taht değişikliklerinden istifadeyle akınlarına hız kazandıran Sultan Mesud, güneydeki fetih hareketleri sırasında Bizans'ın Suriye ile bağlantısını teşkil eden Prakana Kalesi'ni kuşatmış ve kale 1145 senesinde Selçuklu topraklarına katılmıştır.¹⁰⁰³ Fakat çok geçmeden kaybettiği toprakları geri kazanmak amacıyla yola çıkan Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'un (1143-1180) Selçuklulara karşı seferi üzerine Sultan I. Mesud, barış muahedesi teklifinde bulunmuştur. Bizans ile Selçuklu arasında yapılan antlaşma uyarınca Prakana'nın da aralarında bulunduğu bazı kaleler Bizans'a verilmiştir.¹⁰⁰⁴

⁹⁹⁶ Ramsay, **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası**, s. 25, 310 n. 1, 343.

⁹⁹⁷ Niketas Khoniates, **Historia**, s. 14.

⁹⁹⁸ Ramsay, **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası**, s. 404.

⁹⁹⁹ Mersin ilinin 11 km. güneybatısında yer alan, Kilikia'daki antik kıyı şehridir. Bk. Umar, **Tarihsel Adlar**, s. 742.

¹⁰⁰⁰ Ramsay, **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası**, s. 404.

¹⁰⁰¹ Ramsay, **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası**, s. 509 vd.

¹⁰⁰² Umar, **Tarihsel Adlar**, s. 215, 611-612, 680.

¹⁰⁰³ Niketas Khoniates, **Historia**, s. 34. Krş. Kesik, **Sultan I. Mesud Dönemi**, s. 62; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, II, 220; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 132; Faruk Sümer, "Mesud I", **DİA**, C: XXIX, s. 340.

¹⁰⁰⁴ Niketas, **Historia**, s. 34. Krş. Kesik, **Sultan I. Mesud Dönemi**, s. 74.

Sultan II. Kılıç Arslan zamanında (1155-1192) yeniden Selçuklu hudutları içerisinde görülen Prakana Kalesi, Ermeni Kralı II. Leon'un ilk yıllarında sevk ettiği büyük bir ordu neticesinde 1188 senesinde tekrar Ermenilerin eline geçmiştir.¹⁰⁰⁵

Selçuklular ile Ermeniler arasındaki ilişkilerin bozulduğu dönemlerden birisi de Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünün akabinde olmuştur. Köseadağ Muharebesi için belirli bir para mukabilinde Selçuklu ordusuna takviye kuvvet olarak katılması beklenen Ermenilerin verdikleri sözü yerine getirmemeleri, Selçuklular tarafından öfkeyle karşılandı. Üstelik Ermenilerin, Köseadağ'daki yenilginin ardından Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ailesinin yanı sıra ülkesinden Ermeni topraklarına iltica eden Türklere karşı kötü muamelede bulunmaları ve Türklere ait kalelerden bazılarını zapt etmeleri ilişkileri oldukça gerginleştirdi. Mezkûr savaştan sonra metbû hâline geldikleri Moğol Hükümdarı Batu Han'dan gerekli izni alan Selçuklular, Ermenileri tedip harekâtına giriştiler. Selçuklulara karşı mukavemet gösteremeyen Ermeniler ile Vezir Şemseddin Muhammed İsfahânî aracılığıyla sulh antlaşması imzalandı. Yapılan barış muahedesine göre Ermeniler Tarsus'a karşılık Prakana Kalesi'ni Selçuklulara teslim ettiler (1246).¹⁰⁰⁶ Böylece kale, yaklaşık iki yıl boyunca 1248'e dek Selçuklu hâkimiyetinde kaldı.

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın tarih sahnesine çıktığı ve ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus'un tahtta oturduğu 1248 senesinde, Selçukluların Türkmen isyanlarıyla ve kendi içlerinde de saltanat mücadeleleriyle meşgul olmasını fırsat olarak gören Ermeniler âni bir baskınla Prakana Kalesi'ni ele geçirdiler.¹⁰⁰⁷ Dönemin İslâm kaynaklarında Ermenilerin kaleyi zaptına ve Selçuklularla bir çarpışma yaşayıp yaşamadıklarına dair mâlûmat bulunmamaktadır. Anlaşılan o ki, Selçuklular içtimaî ve siyasî krizleri nedeniyle Ermeni saldırılarına karşı yeterli önlemleri alamamıştı. Buna karşın Ermeni Simbat Sparapet, “*Biz sultanın ölümünü duymamıştık, yoksa onları yenilgiye uğratabilirdik. İki yıl sonra Bragana'yı geri aldık ve Tanrı'nın da yardımıyla düşmanların hiçbirini kaçamadı*” sözlerini zikreder.¹⁰⁰⁸ Yine Simbat'ın ifadesine göre,¹⁰⁰⁹ Selçuklu-Ermeni savaşı boyunca hiç yağış olmamış ancak anlaşmaya varıldığında 20

¹⁰⁰⁵ Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 150.

¹⁰⁰⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 515-516; Abû'l-Farac, C: II, s. 545. Krş. Ali Sevim, **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, Ankara 1983, s. 39; Turan, **Türkiye**, s. 470-472; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 189-190; a.mlf., “Kilikya Ermeni Krallığı'nın Türkiye Selçukluları'na Tâbiyeti Meselesi”, **Prof. Dr. İsmail Aka'ya Armağan**, İzmir 1999, s. 313.

¹⁰⁰⁷ Galstyan, “Simbat Sparapet'in Vakayinamesi'nden Bir Bölüm”, **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, s. 92-93. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 494; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 189-190.

¹⁰⁰⁸ Galstyan, “Simbat Sparapet'in Vakayinamesi'nden Bir Bölüm”, **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, s. 92-93.

¹⁰⁰⁹ Galstyan, “Simbat Sparapet'in Vakayinamesi'nden Bir Bölüm”, **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, s. 93.

gün süresince durmaksızın yağmıştır. Türklerin çekildiği esnada binlerce asker sular altında kalmıştır.

Ermeni müelliflerden Aknerli Grigor¹⁰¹⁰ ve Genceli Kiragos¹⁰¹¹ da Simbat'ın Sayın Han (Büyük Han, Batu Han)'ı ziyaretinden bahsetmişlerdir. Diğer müverrihlerden farklı olarak Genceli Kiragos,¹⁰¹² Başkumandan Simbat'ın Kral Leon'un hâkimiyetindeyken Sultan Alâeddin Keykubad tarafından ele geçirilen yerlerin ve kalelerin kendilerine iade edileceğine dair bir yarlık alarak döndüğünü nakleder.

Haçlı tarihçilerinden Jean de Joinville (ö. 1317), VII. Haçlı Seferi'ne katılmak üzere 1248 yılında Marsilya Kalesi'nden hareketle Kıbrıs'a vardığında içerisinde Selçuklu sultanının da bulunduğu muhtelif hükümdarlar hakkında bilgiler nakleder. Joinville,¹⁰¹³ Ermeni kralının Konya sultanının boyunduruğundan kurtulmak için Tatar hanının huzuruna giderek ona tâbiyetini arz ettiğini ve yardım istediğini ifade eder. Ermeni kralının Konya sultanına karşı mukavemet gösterebilecek ve muharebe edebilecek kadar Tatar askeriyle beraber döndüğünü ve hatta şöhreti Kıbrıs'a kadar ulaşan, uzun süre devam eden savaşa ganimet peşindeki Haçlı askerlerinin de katılmak için Ermenistan'a gittiğini fakat bir daha onlardan geri dönenin olmadığını zikreder. Müellifin Konya Sultanı olarak bahsettiği hükümdar II. İzzeddin Keykâvus olmalı ve bu muharebede onun da çok sayıda askerinin öldürüldüğü ile mezkûr sultandan bir daha haber alınmadığı bilgisi aktarılmaktadır. Joinville'in bu ifadeleri Prakana Kalesi'nin Ermeniler tarafından geri alınmasına dair zuhur eden savaş olabilir. Bir diğer husus ise Ermeniler tarafından Selçuklulara karşı yardım almak için Moğollara giden kimsenin tespiti. 1248 yılında Ermenilerden Moğolistan'a giden ve 1250 yılında ülkesine dönen kişi kral (I. Hetum) değil, kendisinin de yazdığı üzere Kral I. Hetum'un kardeşi Simbat Sparapet'tir. Zira Simbat,¹⁰¹⁴ 697 (19 Ocak 1248)'de gittiği Moğolistan'dan 699 (18 Ocak 1250) tarihinde kralın yanına döndüğünü belirtir.

IV. Rükneddin Kılıç Arslan zamanında Selçuklu hâkimiyetindeki yerlerden Ermeniler tarafından istirdat edilen ilk yer Prakana Kalesi'ydi. 1258 senesinde kaybedilen kent ise Maraş oldu. Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192), ülkesini Antakya Haçlıları ve Kilikya Ermenilerinin akınlarından muhafaza edebilmek amacıyla kendisinin de meliklik dönemini geçirdiği Elbistan

¹⁰¹⁰ Okçu Millet'in Tarihi, s. 38.

¹⁰¹¹ Moğol İstilas 1220-1265, s. 109.

¹⁰¹² Moğol İstilas 1220-1265, s. 109. Krş. Ersan, Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler, s. 188.

¹⁰¹³ Jean de Joinville, Bir Haçlı'nın Hatıraları, (trc. Cüneyt Kanat), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020, s. 100-101.

¹⁰¹⁴ Galstyan, "Simbat Sparapet'in Vakayinamesi'nden Bir Bölüm", Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar, s. 93.

yöresinde uç beyliği tesis etmiştir.¹⁰¹⁵ Bu Maraş uç beyliğinin tarihi kesin olarak tespit edilememekle birlikte zaman içerisinde elden çıkan kent, Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in (1192-1196, 1205-1211) ikinci saltanat döneminde Ermeniler üzerine düzenlenen bir askerî harekât neticesinde yeniden fethedilmiş ve şehre vâli olarak II. Kılıç Arslan döneminde olduğu gibi Emîr Hüsâmeddin Hasan veyahut torunu Nusretüddin Hasan tayin edilmişti (1208/1209).¹⁰¹⁶

Bilhassa Moğol istilâsının başlamasıyla birlikte onların zulmünden kaçan Türkmenler, yukarıda anlatıldığı üzere Ağaçerilerle ciddi bir mesele hâline gelmiş ve sonrasında da çeşitli Türkmen beylerinin faaliyetleriyle, Rum ve Ermeni topraklarına saldırılarıyla varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdi.¹⁰¹⁷ Belirli aralıklarla Türkmen-Ermeni çarpışmalarının yaşandığı dönemin Türkmen beyleri içerisinde öne çıkanlarından İslâm Bey,¹⁰¹⁸ 1254 senesinde Korykos'a dek uzanan askerî harekâtlarda bulunmuş, onu müteakiben 1259'da Sarum Bey komutasındaki Türkmenler ilerleyişlerini sürdürmüş ve Ereğli'ye kadar Ermeni Kralı I. Hetum'un kardeşi Simbat'ın takibatına maruz kalmışlardır.¹⁰¹⁹ Öte yandan Simbat'ın faaliyetlerine istinaden taraflar arasında sorun teşkil ettiği görülen Mundas (Mindos)¹⁰²⁰ Kalesi'ne değinmekte fayda bulunmaktadır. Simbat Sparapet'in ifadesine göre,¹⁰²¹ 1259 yılında Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, evvelce Yunan kökenli Prens Oşin tarafından Mundas Kalesi'nin ele geçirildiğini öğrenince büyük bir ordu hazırlayıp komutanlarına mezkûr kalenin muhasara edilmesini emretmiştir. Fakat Selçukluların zaptından kurtulmayı başaran bir kişi derhal Ermeni Kralı Hetum'un yanına giderek vaziyeti bildirmiştir. Hetum da harekete geçmekte gecikmemiş ve ivedilikle kale hududuna ulaşmıştır. Kositar isimli kutsal haçını da yanına almış olduğu ifade edilen kralın kaleye vardığında Temmuz ayı olmasına rağmen yerlerde kar bulunduğu nakledilmektedir. Ermeni ordusuna öncülük eden Sipehsalâr Levon

¹⁰¹⁵ Gökhan, "XIII. Yüzyılda Maraş", s. 192; a.mlf., "Türkiye Selçukluları Zamanında Maraş Uç Beyliği", s. 134-135.

¹⁰¹⁶ Selim Kaya, **Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi**, s. 134; Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, Ankara 1989, s. 2; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 164; Gökhan, "Türkiye Selçukluları Zamanında Maraş Uç Beyliği", s. 136-138; Ernst Honigmann, "Maraş", **İA**, C: VII, s. 315; Tufan Gündüz, "Kahramanmaraş", **DİA**, C: XXIV, s. 193; Ali Sevim, "Keyhüsrev I", **DİA**, C: XXV, s. 348.

¹⁰¹⁷ Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 196.

¹⁰¹⁸ Simbat, İslâmpek olarak kaydettiği İslâm Bey'in Ağaçar soyundan olan soydaşlarına öncülük ettiğini, Hristiyanlara çok zarar verdiğini ve Krak şehrini ele geçirdiğini zikreder (Galstyan, "Simbat Sparapet'in Vakayinamesinden Bir Bölüm", **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, s. 94).

¹⁰¹⁹ Simbat, **Başkumandan Simbat Vekayinamesi 951-1334**, (trc. Hrant D. Andreasyan), Ankara 1946, s. 88. Krş. Turan, **Türkiye**, s. 536; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 196; İlyas Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Nevşehir 2012, C: I, Sy. 2, s. 102.

¹⁰²⁰ Bilge Umar, Konya şehrinin Ereğli ilçesine bağlı, İvriz'deki Luwi anıtının civarında bulunan bir köy olduğunu ve mezkûr yere atfedilen Kayasaray isminin uydurma olduğunu ifade eder (**Türkiye'deki Tarihî Adlar**, s. 366).

¹⁰²¹ Galstyan, "Simbat Sparapet'in Vakayinamesi'nden Bir Bölüm", **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, s. 97.

karşılaştığı Müslüman birliğini bozguna uğratarak Arakli'ye¹⁰²² kadar çekilmelerini sağlamıştır. Müslümanlar da Ermenilerin geldiğini anlayınca hazırlıklarını tamamlayıp saldırıya geçmiş ve iki taraf arasında şiddetli bir muharebe başlamıştır. Sultan IV. Kılıç Arslan'ın ordusu Başkomutan Vahram Hamusetsi'nin etrafını çevirmesine rağmen onu esir edememiştir. Aynı zamanda Vahram'ın kayınpederi olduğu anlaşılan Simbat, bu hadiseye tanık olunca derhal harekete geçmiş ve damadını kurtarmıştır. Böylece cesareti ve kendilerine güveni artan Ermenilerin taarruzu nedeniyle Müslümanların bir kısmını ölmüş, sağ kalanlar ise Konya'daki sultanın yanına kaçmışlardır. Kale halkını kurtaran Ermeni kralı, çok sayıda ganimetle ülkesine dönmüştür. Simbat'ın naklinden başka Ermeni Kralı II. Hetum'un Vakayinamesi'nde de,¹⁰²³ 1259'da Müslümanların elinde bulunan Mundas (Mindos) Kalesi Ermeniler tarafından alınmış, yine aynı yıl Rum sultanı (Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan) Mundas'ı muhasara altına almış ve Ermeniler, Selçuklu ordusunu çevirerek atlı birliklerini imha etmiştir şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. 1263 yılına gelindiğinde ise önceki fasıllarda isyanı vesilesiyle kendisinden bahsedilen Karaman Bey'in Ermeni kralıyla mücadelesi vuku bulmuştur.

IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanat dönemi için önemi haiz olan kısım ise Maraş'ın yeniden Ermeniler tarafından ele geçirilmesidir. Nusretüddin Hasan'ın ardından oğulları Muzaffereddin ile İmâdeddin de peşi sıra Maraş Valiliği'ne atanan emîrlerdi. Babalarının ölümünden sonra 1241 yılında göreve getirilen Muzaffereddin'in vefatı neticesinde İmâdeddin Bey 1258'e kadar valilik görevini ifa etti.¹⁰²⁴ Maraş ve Elbistan havalisi, yoğun olarak Ağaçerilerin saldırılarına maruz kalmaktaydı. Nihayetinde çıkan ayaklanmalar, Selçuklu Emîri Ali Bahadır kumandanlığındaki orduyla bastırılmış olsa da bölgedeki güvenlik oldukça sarsıntıya uğramıştı. Moğol cephesinden ise Sultan IV. Kılıç Arslan'ın hâkimiyetini güvence altına almak, isyancıları tedip etmek üzere Anadolu'da görevlendirilen Baycu Noyan, Hülâgû Han'ın 1258 senesinde çıktığı Bağdat seferine iştirak edene dek faaliyetlerini sürdürmüştü. Baycu'nun Sultan IV. Kılıç Arslan'ın saltanatının koşulsuz tanınmasını sağladığı şehirlerden biri olan Maraş, Ağaçerilerin arından Kilikya Ermenilerinin hedefi hâline gelmişti. Maraş Valisi İmâdeddin, Ermeni akınlarına karşı mukavemet edemeyeceğini anlayınca Selçuklu başkenti Konya'ya haber göndererek yardım çağrısında bulundu fakat herhangi bir destek göremedi. Ermenilerin şiddeti artan saldırıları nedeniyle epey çaresiz kalan Vali İmâdeddin, hâkimiyeti

¹⁰²² IV. Kılıç Arslan ile Ermeni Kralı Hetum arasındaki antlaşma imzalanan mevki olarak da zikredilen yer, muhtemelen Herakleia (Ereğli)'dir.

¹⁰²³ **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, s. 125.

¹⁰²⁴ Gökhan, "XIII. Yüzyılda Maraş", s. 205; a.mlf., "Türkiye Selçukluları Zamanında Maraş Uç Beyliği", s. 159.

altındaki yerleri teslim etmek mukabilinde Eyyûbîlerin Halep ve Dımaşk kolu Hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır Selâhaddin Yûsuf'a (1236-1260) yardım çağrısında bulundu. Ancak Eyyûbî melikinın Türk Memlûkleri ile olan mücadelesi dolayısıyla gelememesi sonucunda İmâdeddin Bey'in son umudu da boşa çıktı. Kenti terk etmekten başka çıkar yolu kalmayan İmâdeddin, Anadolu içlerine çekildi. Böylece Ermeniler Maraş şehrini ele geçirdiler (1258).¹⁰²⁵ IV. Kılıç Arslan'ın saltanatı döneminde, ticaret güzergâhı üzerinde olan, Türkmen isyanlarının vuku bulduğu ve Türkiye Selçukluları için de uç hattını teşkil eden bu mühim şehir için yeniden ele geçirme teşebbüsü bulunmamaktadır.

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın nihaî olarak Selçuklu ülkesine hâkim olduğu dönemde, Ermeni Kralı I. Hetum ile bir ittifak akdettiği görülmektedir. Önceki bölümlerde zikredildiği üzere Hülâgû Han'ın huzurunda bir araya gelen Sultan IV. Kılıç Arslan ile Kral I. Hetum, 1264 senesinde ise Hetum'un düzenleyeceği bir sefer münasebetiyle görüşmüşlerdir. Hetum, tıpkı Selçuklu sultanları gibi 1243 itibarıyla Moğolların tâbiyeti altında bulunan bir hükümdar olmuş ve bağlılığı dolayısıyla da hem din kardeşleri hem de ülkesi adına imtiyazlar elde etmiş idi.¹⁰²⁶ Bu durum, 1260 yılında meydana gelen ve Memlûklerin Moğollara karşı zaferiyle neticelenen Aynicâlût Muharebesi'yle birlikte değişmişti. Memlûk Sultanı Baybars (1260-1277), Müslümanlara karşı kötü muamelede bulunmaları ve Antakya Haçlılarına gösterdikleri destek dolayısıyla Ermenileri tedip etmek maksadıyla 1262'de Halep Nâibi İzzeddin Aydemir'i Sis bölgesi üzerine sevk etmişti.

Memlûklere karşı tek başına mücadele edemeyeceğini anlayan Kral Hetum, bu yeni teşekkül eden ve gücünü daha ilk yıllarında ortaya koyan devlete karşı yardım almak üzere Moğollara müracaat etti ve Selçuklu sultanından da destek talep etti. Bu hadiseyi ele alan dönemin kaynaklarında Hetum'un yardım arayışları ve Sultan IV. Kılıç Arslan'la ittifakı hususunda muhtelif bilgiler bulunmaktadır.

Ermeni müellif Simbad Sparapet,¹⁰²⁷ 1263 senesi içerisinde vuku bulan hadiseler arasında zikrettiği Selçuklu-Ermeni ittifakının Temmuz ayında gerçekleştiğini, Kral Hetum'un Kilikya bölgesinde ortaya çıkan tehlikelere karşı Hülâgû Han'dan yardım aldıktan sonra Araklı'da¹⁰²⁸ Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile görüşüğünü ve birkaç gün orada

¹⁰²⁵ Gökhan, "XIII. Yüzyılda Maraş", s. 206; a.mlf., "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", s. 102-103; a.mlf., "Türkiye Selçukluları Zamanında Maraş Uç Beyliği", s. 160-161. Şehrin ele geçirilmesiyle ilgili Ermeni müverrih Vahram, Kilikya Ermeni Prensi Hetum'un 1258'de Maraş'ı zapt ettiğini kaydetmektedir. Öte yandan Ernst Honigmann ise şehrin muhasarasında Gürcü kuvvetlerinin de Ermenilerle birlikte hareket ettiğini zikreder ("Maraş", s. 315).

¹⁰²⁶ Ersan, **Selçuklular Zamanında Ermeniler**, s. 199.

¹⁰²⁷ Galstyan, "Simbad Sparapet'in Vakayinamesi'nden Bir Bölüm", **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, s. 103.

¹⁰²⁸ Diğer müverrihlerin kayıtlarına istinaden Araklı adıyla kaydedilen yer Herakleia (Ereğli) olmalıdır.

konaklamanın ardından aralarında bir ittifak tesis edildiğini nakletmektedir. Öte yandan antlaşmadan sonra ülkelerine dönen Sultan IV. Kılıç Arslan ile Kral Hetum'un baba oğul gibi olduklarını bildirir.

Ermeni Kralı II. Hetum Vakayinamesi'nde¹⁰²⁹ ise IV. Kılıç Arslan, Kral Hetum ve Argun'un kaleleri pay etmek ve hudutları belirlemek üzere Arakli'de buluştukları zikredilmektedir. Bu kaynakta, ittifak tesis edildiğine dair ve belirlenen sınırların ne olduğuna ilişkin tafsilat verilmemiştir.

Abû'l-Farac'ın kaydına göre,¹⁰³⁰ Hetum, Moğolların Anadolu Valisi Nâbşı Noyan ile görüşüp yardım istemiş fakat valinin Moğol hanından izinsiz böyle bir yardımda bulunamayacağını bildirmesi üzerine elçisiyle hana haber göndermişti. Abû'l-Farac'ın naklettiği bilgilerden Kral I. Hetum'un, Kilikya üzerine harekete geçen Memlûklere karşı yardım almak üzere ilk etapta Türkiye Selçuklularına müracaat ettiği anlaşılıyor.

Bahrî Memlûklerinin meşhur tarihçisi İbn Abdüzzâhir¹⁰³¹ (ö. 1293) konu hakkında bir hayli tafsilatlı bilgiler sunduğu eserinde, Ermeni Kralı Hetum'un Hülâgû Han'ın yanından dönerken¹⁰³² kendi ülkesinden evvel Rûm (Selçuklu ülkesi) Hâkimi Rûkneddin'e uğradığını, Sultan Rûkneddin'in ona karşı âni bir saldırı planladığını ve bunun sorumluluğunu da Türkmenlere yüklemeye niyetlendiğini ifade etmektedir. Yine aynı müellif, Kral Hetum'un anlaşmak için gittiği Kılıç Arslan'ın maksadını anladığı için yanında Moğol valisi¹⁰³³ olduğu hâlde sultanla buluştuğunu; Moğol valisine çok sayıda hediye vererek kendi tarafına çekmeyi başardığını ve şu sözleri sarf ettiğini ifade eder: *“Tatarlardan bir bölük gelip beni korumadıkça Rûm ülkesine girmeye gücüm yetmez”*. Bu cümleden hareketle, Sultan IV. Kılıç Arslan'ın Hetum'dan hazzetmediği ve Hetum'un da ondan çekindiği için Moğol desteği olmaksızın sultanla görüşmeye cesaret gösteremediğini çıkarmak mümkündür. Öte yandan devam eden kayıtlara istinaden Anadolu'daki Moğol valisinin Rûm'daki Moğollara bir mektup yazarak temin ettiği 400 süvariden müteşekkil bir kuvvetle Sultan IV. Rûkneddin Kılıç Arslan'ın yanına ulaşmışlardır. Sultan IV. Kılıç Arslan, Hülâgû'nun valisi münasebetiyle Moğolları ve beraberlerinde atının üzerinde bulunan Hetum'u yaya olarak karşılamıştır. Muharrir İbn Abdüzzâhir'in buradaki en mühim ifadelerinden birisi de Sultan IV. Rûkneddin Kılıç Arslan'ın hem adı zikredilmeyen İlhanlı valisine hem de Ermeni Kralı Hetum'a 400 at, 40.000 dirhem,

¹⁰²⁹ Galstyan, “Ermeni Kralı II. Hetum Vakayinamesi'nden Pasajlar”, **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, s. 126.

¹⁰³⁰ C: II, s. 586.

¹⁰³¹ **Kâtibin Gözünden Sultan Baybars**, s. 126.

¹⁰³² Hetum'un Tebriz'deki ziyareti, muhtemelen Hülâgû Han'ın son kurultayına iştirakiyle olmuştur.

¹⁰³³ Hetum'un yanındaki valinin Hülâgû Han'ın yanından dönerken kendisine nezaret eden birisi mi yoksa hâlihazırda Anadolu'daki Moğol valilerden birisi mi olduğu kaynakta belirtilmemektedir.

altın ve gümüş kap kacaklar, katırlar ve diğer başka güzel hediyeler takdim ettiği; Hetum'un da sultanının bu değerli armağanlarına karşılık dört kaleyi Selçuklulara verdiği yönündedir. Karşılıklı hediyeleşmenin akabinde Heraklia¹⁰³⁴ (Ereğli)'ya giden taraflar birbirlerine ittifak andı içmişlerdir.

Mısırlı bir tarihçi olan Makrîzî¹⁰³⁵, Ermenilerin Rûm ülkesinde konaklayan ve sayıları 700 süvariye ulaşan Tatarlardan (Moğollardan) yardım istediklerini ifade eder.

Müellif Bedreddin el-Aynî¹⁰³⁶ (ö. 1451), İslâm ülkelerine saldırma tasavvurunda olan Hetum'un asker toplayarak Hülâgû Han'ın kadısı (valisi) ile Tatarlardan (İlhanlılar) oluşan bir grupla beraber Sultan Rükneddin Kılıç Arslan'la görüştüğünü ve ittifak kurduğunu ifade eder.

Kaynaklarda zikredilen kayıtlar değerlendirildiğinde, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile Ermeni Kralı I. Hetum arasında bir ittifak yapıldığı muhakkaktır. Fakat Selçuklular açısından kendilerine bir menfaat sağlamayacak, üstelik Anadolu'nun güney kesiminde toprak mücadelesinde bulunduğu, Türkmenlere zor zamanlar yaşatan Ermenilerle anlaşma akdetmeleri şüphesiz İlhanlıların baskısı neticesindedir. Selçuklu sultanı ile Ermeni kralı arasında teati olunan hediyeler dahi yüklü miktarda olup boşalan Selçuklu hazinesini yine güç bir vaziyete sürüklemiş olmalıdır. İbn Abdüzzâhir'in Hetum tarafından Kılıç Arslan'a teslim edildiğinden bahsettiği dört adet kalenin isimleri bilinmemekle birlikte gerçekliği şüphelidir. Diğer taraftan müelliflerin ifadelerinde birlik bulunmadığı için Hetum'un yardım talebi için izlediği yol hususunda da kesin bir yargıya varmak mümkün olmamaktır. Netice itibarıyla Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın vefatından kısa bir müddet önce yine Moğolların eliyle mecburî bir ittifaka dâhil olduğu görülmektedir. Aksi takdirde Müslüman bir Selçuklu sultanının, Moğolların yenilebileceğini gösteren, İslâm'ın, İslâm ülkelerinin ve milletlerinin yeni müdafisi hüviyetine sahip güçlü Memlûk ordusuna karşı Hristiyanlarla iş birliğinde bulunması mantıklı bir tercih değildir.

4.6.1. Ermeni Kaynaklarında Geçen Selçuklu Ülkesi Hakkındaki Bazı Kayıtlar

Selçuklu-Ermeni ilişkilerinden bağımsız olarak Ermeni kaynaklarında Anadolu hakkında ilginç kayıtlar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Ermeni müellif Sebastatsi'nin Vakayinamesi'nde yer almaktadır. Kayda göre,¹⁰³⁷ 11 Ekim 1254 yılı Pazar gününde Erzincan

¹⁰³⁴ Osman Turan, ittifakın muahedesinin İlhanlı valisi ile Muînüddin arasında yapıldığını ve antlaşma mevkinin de Karatay Kervansarayı olduğunu zikretmektedir (*Türkiye*, s. 544). Karatay Kervansarayı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, s. 138-139, 143. Krş. Turan, "Selçuk Kervansarayları", s. 11 vd.

¹⁰³⁵ *Kitâb es-Sülûk*, Fr. trc. Quatremere, *Histoire des Sultans Mamlouks*, C: I, s. 234.

¹⁰³⁶ *a.g.e.*, C: I, s. 100.

¹⁰³⁷ Galstyan, "Sebastatsi Vakayinamesi'nden Bir Bölüm", *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, s. 42.

ve Sivas'ta bir deprem olmuştur. Müverrihin ifadesinden anlaşıldığı üzere şehirleri yerle bir edecek şiddette meydana gelen depremde 16.000 kişi hayatını kaybetmiş ve bunun üzerine Mengü Han, ele geçirdiği bölgelerde bir nüfus sayımı yapılmasını emretmiş ve bu iş için de Argun'u görevlendirmiştir. Nüfus sayımına dair kaydı bir diğer Ermeni tarihçi Müverrih Vardan da zikretmektedir. Vardan,¹⁰³⁸ 1254 yılında Mengü Han'ın kendisine tâbi olan her yerde genel ve yazılı bir nüfus sayımı yapılmasını buyurduğunu; sayım neticesinde kadın, yaşlı ve küçük çocuklar haricinde tüm erkeklerin vergiden mesul tutulmasını bildirdiğini nakleder. Anadolu topraklarında zuhur eden afetten söz etmeyen Genceli Kiragos,¹⁰³⁹ yalnızca Mengü Han'ın nüfus sayımına dair ayrıntılı bir izahat verir. Mhitar Ayrivanetsi,¹⁰⁴⁰ de sadece sayım ve Erzincan'ın yerle bir olduğundan bahseder, tafsîlât vermez.

4.7. IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile Devlet Erkânı Arasındaki İlişkilerin Bozulması ve Ölümü

IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile sultanın tahtını borçlu olduğu ve sözünden çıkmadığı Pervâne Muînüddin Süleyman arasındaki münasebetlerin Sinop'un istirdadından sonra değişerek kötüleştiğini söylemek mümkündür. Öte yandan Sultan IV. Kılıç Arslan'ın arasının bozulduğu tek devlet adamı Pervâne olmamış, onun yanı sıra ülke üzerindeki yetkileri çoğaldıkça cesareti de artan emîrlere de sultanla ihtilâfa düşmüşlerdir. Fakat sıkça görüldüğü üzere dönemin tarih yazarları, bir tarafa meyletmeleri nedeniyle subjektif ve ekseriyetle konuyla ilgili birbirlerinden farklı kayıtlar nakletmektedirler. Zira tarihçiler de Moğol baskısının ve Selçuklu devlet ileri gelenleriyle olan ahablıklarının tesirinde kalmışlardır.

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, yaşının ilerlemesinin getirdiği farkındalık, artık rekabet hâlinde olduğu bir ağabeyinin ve kardeşinin bulunmayışı, Türkiye Selçuklu tahtının yegâne hâkimi olmasının etkisiyle birlikte fikir dünyasında birtakım değişiklikler yaşadı. Nitekim sultanın bu değişimi, onun çevresindekilerine yaklaşımını ve devlet işlerinin yürürlüğündeki tavrına da yansdı. Pervâne Muînüddin Süleyman ile yaşanan anlaşmazlıktan evvel Sultan IV. Kılıç Arslan'ın devlet erkânı ile olan ilişkilerinden bahsetmek daha faydalı olacaktır. Kaynakların ifadesine göre, Rükneddin Kılıç Arslan'ın çatıştığı isimlerden dört tanesi ön plana çıkmaktadır. Bunlar; Vezir Fahreddin Ali, Niğde Sübaşı Hatiroğlu Şerefeddin Mesud Tâceddin Mu'tez ve Pervâne Muînüddin Süleyman idi.

¹⁰³⁸ Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi*, s. 103.

¹⁰³⁹ *Moğol İstilas 1220-1265*, s. 118-119.

¹⁰⁴⁰ Galstyan, "Mhitar Ayrivanetsi Vakayinamesi'nden Pasajlar", *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, s. 150.

Fahreddin Ali, vezâret makamında bulunan ve devlet işlerinde Muînüddin Süleyman kadar olmasa da etkin bir şekilde görülen devlet adamlarından idi. Öte yandan Fahreddin Ali'nin oğlu Tâceddin Ali ile sabık Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Hristiyan dayısı Kir Haye'nin kızı evliydi. Dolayısıyla Sâhib Ata Fahreddin Ali ile Kir Haye arasında sıhriyet bulunmaktaydı. Ancak bu akrabalık pek de uzun ömürlü olmamış, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Kir Haye'yi öldürtmüştü. Müellif Aksarayî'nin kaydına göre,¹⁰⁴¹ II. İzzeddin Keykâvus kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı Borgulu'da hapsedtiği vakit, ona nezaret etmesi için dayısı Kir Haye'yi görevlendirmişti. Kir Haye ise tutsak IV. Kılıç Arslan'a hakaret ve aşağılamaya varan muamelelerde bulunmuştu. Kendisine böylesine zulmeden Kir Haye'nin yaptıklarını unutmayan Sultan Kılıç Arslan, hapsedildiği yerden kurtulunca Kir Haye'yi öldürtmüş ve cesedini köpeklere yem etmişti. Dünürüne reva görülen bu ölüm cezasından sonra Fahreddin Ali ile Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın arası açılmış; Sâhib Ata ve oğulları bu ibretlik hadise üzerine oldukça korkmuşlardır. Bu olayın yanı sıra Sultan Rükneddin Kılıç Arslan, tehdit ve hakaret ettiği Fahreddin Ali'ye yüklü miktarda para cezası (hatâ-bahâ) da vermişti. Aksarayî tarafından nakledilen bu mâlûmatın, Sultan Kılıç Arslan'ın aleyhinde kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Nitekim yazar, sultanla emîrlar arasında vuku bulan tartışmalarda Kılıç Arslan'ı haksız gördüğünü ispat eder nitelikte sözler sarf etmiş; Pervâne Muînüddin Süleyman Sinop'un fethiyle meşgulken Sultan Rükneddin Kılıç Arslan'ın ise günlerini eğlence içerisinde geçirdiğini, yakın adamlarının yönlendirmesiyle emîrlere despot bir şekilde davrandığını ve bu nedenle emîrlarin zaman içerisinde sultana karşı nefret beslemeye başladıklarını zikretmektedir.¹⁰⁴² Aksarayî, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın sefahat hayatına düşkünlüğü hususundaki ifadelerinde haksız da sayılmaz. Zira diğer tarihçiler tarafından da sultanın bu vaziyetinin teyidi mümkündür. Ancak elindekilerle yetinmeyen ve sürekli daha fazlasını isteyen, sultanı bir kukladan farksız gören emîrlarin faaliyetleri de Kılıç Arslan tarafından bu defa sert bir karşılık bulmuştur.

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın sorun yaşadığı bir diğer emîr ise Pervâne Muînüddin Süleyman'ın sayesinde Niğde serleşkeri (sübaşı) olan ve beylerbeyilik (sipehdâr-ı memleket) makamını elinde tutan Hatiroğlu Şerefeddin idi. Yukarıda zikredildiği üzere Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus'un taht mücadelesindeki Kılıç Arslan taraftarlığına mukabil Niğde'yi iktâna katan Hatiroğlu Şerefeddin Mesud, ülke

¹⁰⁴¹ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 62. Kaymaz, **Pervâne**, 117; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 265; Topal, "Türkiye Selçuklu Devleti Vezirlerinden Sâhib Ata Fahreddin Ali (Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri)", s. 57-58; Kokkokoğlu, "Anadolu Selçuklu Devlet Adamı Sahip Ata Fahreddin Ali", s. 68.

¹⁰⁴² Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 62.

içerisindeki gücünün artmasıyla beraber kendini diğerlerinden üstün görür hâle geldi. İbn Bîbî, IV. Kılıç Arslan ile Hatiroğlu Şerefeddin Mesud arasında ortaya çıkan gerilim hakkındaki tafsilatlı bilgi sunmaktadır. Hatiroğlu Şerefeddin Mesud, hak ettiğinden fazla şöhrete, mala ve mülke ulaşmasıyla beraber çevresindekilere, devlet ileri gelenlerine ve iktâî olan Niğde şehrindeki halka uygunsuz davranışlarda bulunmaktaydı. Şerefeddin Mesud'un zulme varan muamelesine tahammülü kalmayan halk ise durumlarını Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a bildirdiler. Sultan, kendisine ulaşan şikâyetler üzerine uyarı mahiyetinde fermanlar gönderdiyse de Hatiroğlu Şerefeddin'in hareketlerinde bir değişiklik olmadı ve aynı şekilde devam etti. Halk da sultanın ihtarlarına hiçbir koşulda riayet etmeyen mezkûr devlet adamı hakkında şikâyetlerini sürdürdü. Tüm bunlara rağmen Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Hatiroğlu Şerefeddin Mesud'a karşı ciddi bir cezalandırma teşebbüsünde bulunmadı. Bunun nedeni, Hatiroğlu Şerefeddin Mesud'un Pervâne Muînüddin Süleyman tarafından sevilen ve kıymet duyulan bir kimse olmasından kaynaklanmaktaydı.¹⁰⁴³ Aksarayî'nin aksine İbn Bîbî, hadiseleri Sultan Kılıç Arslan yanlısı bir şekilde nakletmektedir. Hatiroğlu Şerefeddin meselesine kısaca değinen Aksarayî,¹⁰⁴⁴ ayrıntı vermeksizin Sultan Kılıç Arslan'ı sinirlendiren Şerefeddin Mesud'un Vezir Fahreddin Ali vasıtasıyla 200.000 akçe karşılığında sultanla barıştığını ifade eder.

Öte yandan Sultan Kılıç Arslan, her daim yanında olan, esasında ise emelleri için kendisini kullanan Pervâne Muînüddin'den de çekinmekteydi. Onun yakınlarına saldırmak, bir nevi Muînüddin Süleyman'a saygısızlık olarak değerlendirilebilirdi. IV. Rükneddin Kılıç Arslan, fiilî olarak Şerefeddin Mesud'a karşı bir hamlede bulunmasa da ona karşı olan hoşnutsuzluğunu sözlü olarak dile getirmiş ve bu durum belki de sultanın sonunu hazırlamıştı. Sultan IV. Kılıç Arslan, bir gece halvette Pervâne Muînüddin Süleyman ve Hatiroğlu Şerefeddin Mesud'un yakın adamlarıyla sohbet ettiği esnada, Niğde'yi Şerefeddin Mesud'un elinden alarak halka iyi muamele edecek, adil ve hakikatli bir kimseye vermek istediğini dile getirmişti.¹⁰⁴⁵ Aşağıda değinileceği üzere sultanın kendisi hakkındaki planlarından haberdar olan Hatiroğlu Şerefeddin, Kılıç Arslan'la olan mücadelesinde elinden geleni ardına koymayacaktır.

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a karşı cephe alan isimlerden bir diğeri de Tâceddin Mu'tez idi. İlhanlılar, Tâceddin Mu'tez'i vezir olarak Anadolu'ya tayin etmişler ve vergileri

¹⁰⁴³ İbn Bîbî, C: II, s. 594-595; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 635.

¹⁰⁴⁴ *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 62. Krş. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 265.

¹⁰⁴⁵ İbn Bîbî, C: II, s. 595; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, s. 636. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 115.

toplamakla görevlendirmişlerdi.¹⁰⁴⁶ Rum (Anadolu) vergisini (mâl-i Rûm) ve balış vergisini (mâl-i bâliş) toplamakla yükümlü olan Tâceddin Mu‘tez¹⁰⁴⁷, vazifesi gereği IV. Rükneddin Kılıç Arslan’dan tutarı evvelden belirlenen ve ödenmesi gereken vergiyi istediğinde sultandan sert ve aksi sözler işitti. IV. Kılıç Arslan, vergi almaya gelen Tâceddin Mu‘tez’e hakaret boyutuna varan laflar sarf etti. Böylelikle sultanın yükümlülüklerini yerine getirmemesi ve kendisine gösterdiği bu tavrı üzerine Tâceddin Mu‘tez de muhalifler arasına dâhil oldu.¹⁰⁴⁸ IV. Kılıç Arslan karşıtı olarak meydana gelen bu topluluk, Sinop’un fethi için fikirlerinin önemsenmediğini düşünen sultanın, adamlarını kendisini öldürmek için teşvik ettiğini Sinop’ta bulunan Pervâne Muînüddin Süleyman’a haber göndererek bildirmişlerdi.¹⁰⁴⁹

IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın en yakınıken en mühim hasmı hâline gelmiş olan kişi ise Pervâne Muînüddin Süleyman idi. İki taraf arasında belki de uzun zamandır olan fakat Sinop’un istirdadından sonra somut bir görünüm kazanan ihtilâf, giderek şiddetlendi. Sultan Kılıç Arslan, ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus’la saltanat mücadelesinde kendisini her daim destekleyen ve Moğollar nazarında da saygın bir yer edinmesine vesile olan, sayesinde tahtı ele geçirdiği Muînüddin Süleyman ile olan ilişkisini muhtemelen böyle tahayyül etmemişti. Kılıç Arslan, Selçuklu tahtının yasal vârisi ve resmî hükümdarıydı fakat artık neredeyse hiç söz hakkı ve yetkisi kalmamıştı. O, sadece Moğollar tarafından emredilenleri, Pervâne ve adamları tarafından istenenleri yapmakla mükellef, hayır deme şansı bulunmayan bir sultan idi. Üstelik bürokratik sahadaki etkisiz tavırları, toprakla ilgili meselelere de sirayet etmiş vaziyetteydi. Rükneddin Kılıç Arslan’ın ülke toprakları üzerindeki hâkimiyetini yitirmesi, II. Keykâvus ile girdiği savaşları kazanabilmek için taraftarlarına Erzincan vilâyetini mülk olarak yanındaki emîrlere bölüştürmesi neticesinde başlamış ve Sinop’la zirveye ulaşmıştı.

Sultan IV. Kılıç Arslan, tıpkı Hatiroğlu Şerefeddin Mesud’un arkasından konuştuğu sohbette olduğu gibi bir başka sohbette de sıra Pervâne Muînüddin Süleyman hakkındaki düşüncelerine gelince Sinop’u ona temlik ettiği için pişmanlık duyduğunu ifade etti. Sultan Kılıç Arslan, fikirlerini izah etmede daha da ileri giderek ecdatlarından kalan ülke topraklarında Muînüddin Süleyman ve adamlarının gözü olduğundan, kendilerini hor görerek peyderpey devlet idaresinden el çektiklerinden ve bu gidişata dur denilmediği takdirde gelecek sene Türkiye Selçuklu Devleti’nde geçerli bir hâkimiyetlerinin bulunamayacağından yakındı.¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴⁶ Merçil, *Selçuklularda Vergiler*, s. 65.

¹⁰⁴⁷ Merçil, *Selçuklularda Vergiler*, s. 80.

¹⁰⁴⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 62. Krş. Kurt, “Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde İlhanlı Valisi Tâceddin Mu‘tez ve Dönemi”, s. 56-57.

¹⁰⁴⁹ Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 63.

¹⁰⁵⁰ İbn Bîbî, C: II, s. 595; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 636; Müneccimbaşı, *Câmi’ud-Düvel*, C: II, s. 99.

Kılıç Arslan'ın mevcut duruma bulduğu çözüm ise İlhanlı hükümdarına müracaat etmektir. Sultan, eğer Pervâne ve adamlarının yaptıkları yüzünden gelirlerinin azaldığını İlhanlı hükümdarına anlatırlarsa, kendilerine toprak verilmese dahi Selçuklu ülkesine sahip çıkabileceklerini, onların kulluğuna razı olduğunu ve böylece fazla vergi ödemeksizin doğrudan İlhanlı ülkesi hâline gelebileceklerini zikretti.¹⁰⁵¹ Sultanın bu sözleri, nüfusunu, Moğollar nezdindeki itibarını kullanarak kendisini istediği doğrultuda yönlendirebilen Muînüddin Süleyman'a karşı beslediği nefret ve kini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim Sultan IV. Kılıç Arslan, İranlı devlet adamlarından müteşekkil bir idarî kadronun tahakkümü altında olmaksızın Türkiye Selçuklu Devleti'nin tam mânâsıyla Moğol ülkesi olmayı tercih ettiğini ifade etmektedir.

IV. Kılıç Arslan-II. İzzeddin Keykâvus mücadelesinde en başından beri Rükneddin Kılıç Arslan'ın yanında yer almış veyahut da İzzeddin Keykâvus'un Selçuklu ülkesinden ayrılmasından sonra başka çareleri kalmadığı için Kılıç Arslan'ın saflarına intisap eden emîrlere, kendilerinin de ülke içinde pay sahibi olabileceklerini düşünmüşlerdi. Ancak pek de öyle olmadı. Değerli toprakların ekseriyetle Pervâne Muînüddin Süleyman'ın yakınlarına verilmesi, onların hayallerini boşa çıkardı. Sultan da bu durumdan hiç memnun değildi. Bilhassa yanındaki emîrlere sürekli sinsice kışkırtması, Sultan Kılıç Arslan'ın daha da hiddetlenmesine neden olmakta ve Pervâne yanlısı ricale de kötü davranmasına sebep olmaktaydı. Nitekim sultanın emîrlere olan yaklaşımındaki kötü yöndeki değişimi, etrafından ayrılmalara, muhalif topluluklara ve aleyhinde yapılan konuşmalara neden oldu.¹⁰⁵²

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile devlet adamları arasında yaşanan bu gelişmelerden sonra emîrlere, sultan hakkında birtakım planlar yapmaya başladılar. Muînüddin Süleyman, daha Sinop'un fethi için izin istemeye gittiği sırada İlhanlı Hükümdarı Abaka Han'la baş başa kaldığı, Kılıç Arslan'ın Konya'ya döndüğü vakit Sultan IV. Kılıç Arslan hakkında Mısır hâkimi ile gizli gizli irtibata geçebileceğini söyleyerek onu kötülemişti.¹⁰⁵³ Nitekim Muînüddin Süleyman, başkentten uzak kaldığında Kılıç Arslan üzerindeki kontrolünü kaybetmemek için olacak ki kendisi Sinop kuşatmasındayken sultanı takip etmesi için gözcüler görevlendirmişti.¹⁰⁵⁴ Pervâne Muînüddin, kendisini öldürmek istediğini anladığı için planlarını öğrenmek amacıyla IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın yanına casus olarak Hatiroğlu Ziyâeddin Mahmud'u tayin etti. Sultan IV. Kılıç Arslan da sarhoş olduğu bir vakit Hatiroğlu Ziyâeddin

¹⁰⁵¹ İbn Bîbî, C: II, s. 595.

¹⁰⁵² Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 62-63. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 116-117.

¹⁰⁵³ Yûnînî, C: II, s. 347. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 117; Turan, *Türkiye*, s. 547; a.mlf. "Kılıç Arslan IV", s. 706.

¹⁰⁵⁴ Yûnînî, C: II, s. 404. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 117.

Mahmud'a Pervâne Muînüddin'i öldürmek için bir bıçak hazırladığını söyledi. Hatiroğlu Ziyâeddin de kardeşi Hatiroğlu Şerefeddin'e bir mektup yollayarak sultanın niyetini açıkladı. Hatiroğlu Şerefeddin Mesud da kardeşinden öğrendiklerini Pervâne'ye aktardı.¹⁰⁵⁵ Ancak Pervâne'nin yukarıda zikredildiği üzere Sinop muhasarasındayken Tâceddin Mu'tez'in de aralarında yer aldığı ekibin Kılıç Arslan hakkında söyledikleri, fikirlerini şekillendiren hadise olmakla beraber, aralarındaki bağı koparan asıl olay sultanın Sinop'u mülk olarak verdiği için pişman olduğundan bahsetmesidir. Diğer taraftan bilhassa en güvendiği adamlarından olan Hatiroğlu Şerefeddin'den sonra Sultan IV. Kılıç Arslan'ı ortadan kaldırmayı kesin olarak kafasına koyan Pervâne Muînüddin Süleyman, Tebriz'deki Abaka Han'a durumu anlatan bir mektup gönderdi ve bu mektupta Sultan Rükneddin Kılıç Arslan'ın Mısır sultanı ile iş birliğinde bulunmuş olabileceğini ve Selçuklu ülkesini Memlûklere verebileceğinden kuşkulandığını ifade etti.¹⁰⁵⁶

Öte yandan da Hatiroğlu Şerefeddin Mesud'un yakın adamları, Sultan Kılıç Arslan'dan işittikleri sözleri daha da mübalağalı bir şekilde kendisine anlatmışlardı. Müellif İbn Bîbî,¹⁰⁵⁷ Hatiroğlu Şerefeddin Mesud'un ailesini görmek istediğini ileri sürerek Kılıç Arslan'dan Tokat'a gitmek için müsaade istediğini ifade eder. Hatiroğlu Şerefeddin Mesud Tokat'a vardığında ise Pervâne Muînüddin Süleyman'la baş başa görüştü, öğrendiklerini ona da anlattı ve bu iki isim günbegün Kılıç Arslan'ı öldürme planı yaptılar.¹⁰⁵⁸ Bu süre zarfında Pervâne'nin Abaka'ya Kılıç Arslan aleyhinde yazdığı mektup etkisini gösterdi; İlhanlı Hükümdarı Abaka Han, Moğol yargucu ve beylerini Anadolu'ya gönderdi. Bunlar arasında; Nâbşi, Yinal, Toga Timur (Noga-Timur?), Abatay (Abtay), Geray (Giray, Kerey, Küday) Berdi isimli Moğol komutanları vardı.¹⁰⁵⁹ Adı geçen emîrlerin yanı sıra Pervâne'nin dostlarından Baynal Yargucu¹⁰⁶⁰ da Anadolu'daydı.¹⁰⁶¹ Pervâne Muînüddin Süleyman da çok sayıda armağan hazırladı, Şerefeddin Mesud ile birlikte mezkûr Moğol emîr ve yargucularına gönderdi. Pervâne, Hatiroğlu Şerefeddin Mesud'a iletmesi için bir de not vermişti. Pervâne'nin Moğol emîrlere iletmediği bu gizli mesajında, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Suriyelilerle (Memlûklerle) iş birliği hâlinde olduğu, önce Pervâne'nin kendisini öldürmek istediğini ardından da tüm Moğol emîrlerini ortadan kaldırmak için asker toplayacağını, esasen Rûm

¹⁰⁵⁵ Yûnînî, C: II, s. 404. Krş. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 266.

¹⁰⁵⁶ Yûnînî, C: II, s. 404. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 118; Turan, **Türkiye**, s. 547; a.mlf., "Kılıç Arslan IV", s. 706; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 37; a.mlf., "Kılıcarslan IV", Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", s. 92.

¹⁰⁵⁷ C: II, s. 596; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 636.

¹⁰⁵⁸ İbn Bîbî, C: II, s. 596; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 636.

¹⁰⁵⁹ Yûnînî, C: II, s. 404. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 119; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 38

¹⁰⁶⁰ Baynal (Taynal) Yarguci, Hülâgû'nun emrinde olup onun batı ve sonraki seferleri sırasında yanında bulunmuştur (Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, s. 330).

¹⁰⁶¹ İbn Bîbî, C: II, s. 596.

(Selçuklu) askerlerinin her yerde bulunacak kadar çok miktarda olduğunu ve eğer Kılıç Arslan bu düşüncelerini gerçeğe dönüştürmeden evvel âcilen önlem alınmazsa işlerin çığırından çıkacağını bildirdi.¹⁰⁶² Bu sırada ise IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın başına geleceklerden, olup bitenden haberi yoktu.¹⁰⁶³

Pervâne Muînüddin Süleyman, yakın arkadaşı olan Baynal Yargucu'yu IV. Kılıç Arslan'ın hıyaneti hususunda söylediklerine ikna etmeyi başardı. Bunun üzerine Baynal Yargucu, yanındaki emîrleri bu olayın iç yüzünü öğrenmeleri ve doğrusunu tespit etmeleri amacıyla gerekli araştırma-soruşturmaları yapmaları için Aksaray'a yönlendirdi. Moğol beylerinin ardından Pervâne Muînüddin Süleyman da Niğde ordusundan¹⁰⁶⁴ Cacaoğlu Nûreddin'le birlikte Aksaray'a doğru yola çıktı.¹⁰⁶⁵ Aksaray'a ulaştıktan sonra Muînüddin Süleyman, o sırada Konya'da bulunan Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a mektup gönderdi. Mektubunda oldukça mühim bir mesele için Abaka Han'ın yarlığının olduğunu, muhakkak orada bulunması gerektiğini ve zamanında vardığı takdirde büyük emîrlerin hoşnutluğunu kazanacağını ifade ederek sultana derhal Aksaray'a gelmesini bildirdi.¹⁰⁶⁶ Pervâne'nin elçilerinin getirdiği bu haber üzerine Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın yakın adamları ona gitmemesini tavsiye ettiyse de sultan bu sözlere aldırış etmeden yola koyuldu.¹⁰⁶⁷ Sultanın yanında Vezir Fahreddin Ali de bulunmaktaydı.¹⁰⁶⁸

Müellif İbn Bîbî ile Aksarayî, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Aksaray yolundayken yaşadıklarını farklı şekilde aktarmaktadırlar. Aksarayî'nin nakline göre,¹⁰⁶⁹ Sultan

¹⁰⁶² İbn Bîbî, C: II, s. 596; Yûnînî, C: II, s. 405; Müneccimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 99. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 119; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 89; a.mlf. "Türkiye Selçuklu Devleti", s. 347; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 327; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 186; Ayönü, "Selçuklular ve Moğollar", s. 386; Sümer, "Kılıcarslan IV", s. 405.

¹⁰⁶³ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 64.

¹⁰⁶⁴ Muhtemelen Hatiroğlu Şerefeddin'in birlikleridir.

¹⁰⁶⁵ İbn Bîbî, C: II, s. 596; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 637. Krş. Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 277; Turan, **Türkiye**, s. 547-548.

¹⁰⁶⁶ İbn Bîbî, C: II, s. 596; Yûnînî, C: II, s. 405; Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, s. 637; Müneccimbaşı, **Câmi'ud-Düvel**, C: II, s. 99. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 119-120; Turan, **Türkiye**, s. 548; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 191; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 327; Sümer, "Kılıcarslan IV", 405. Müellif Aksarayî, Pervâne Muînüddin'in Sinop'un fethinden sonra direkt Nâbşi Noyan'ın kışlağı olan Kırşehir'e gittiğini ve onu Moğol emîrinin Aksaray'a gitmesini telkin ettiği nakleder. Yine aynı Müellif, Pervâne'nin gönderdiği haberciler üzerine Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Nâbşi Noyan'ı karşılamak üzere Konya'dan Aksaray'a gittiğini ve Nâbşi Noyan Eyüphisar'a vardığında IV. Kılıç Arslan'ın da Aksaray'dan Kırşehir'e gittiğini zikreder (**Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 64-65).

¹⁰⁶⁷ Yûnînî, C: II, s. 405.

¹⁰⁶⁸ **Anonim Selçuknâme**, s. 47. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 120; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 277; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 186 Topal, "Türkiye Selçuklu Devleti Vezirlerinden Sâhib Ata Fahreddin Ali (Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri)", s. 59; Kokkokoğlu, "Anadolu Selçuklu Devlet Adanı Sahip Ata Fahreddin Ali", s. 69.

¹⁰⁶⁹ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 65. Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 120; Turan, **Türkiye**, s. 548; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 186-187. Dönem itibarıyla daha geç bir tarihte kaleme alınan Yûnînî'nin eserinde de Kılıç Arslan ile Pervâne arasında geçen konuşma zikredilmiştir (C: II, s. 405).

IV. Rükneddin Kılıç Arslan Aksaray'a gitmeden önce Eyüphisar¹⁰⁷⁰ vilâyetine gelen Nâbşi Noyan'ı karşılamak için hareket ettiğinde Kırşehir taraflarında Pervâne ile görüşmüştü. Pervâne Muînüddin Süleyman, yolunu kestiği Sultan IV. Kılıç Arslan'a ağır sözler sarf etmişti. Bunun üzerine Pervâne'nin sözlerine gücenen Kılıç Arslan, bu tavırlarına anlam veremediği için Muînüddin Süleyman'a "*İci!*¹⁰⁷¹ *Sarhoş musun?*" diye bir soru yöneltmiş; Pervâne Muînüddin de sultana, yakışık almaz davranışları yüzünden bu hâlde olduğunu, onu hapsedildiği kaleden kurtardığını ve yine saltanatı elde etmesinin kendisi sayesinde mümkün olduğunu ancak onun için tüm bu yaptıklarının karşılığını yeteri kadar alamadığını ifade etmiştir.

İbn Bîbî,¹⁰⁷² IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Aksaray'a vardığında Tâceddin Mu'tez'in tertiplelediği bir ziyafete iştirak ettiğinden ve burada çok fazla şarap içtiğinden söz eder. Müellife göre, Moğol emîrleri içkinin tesiriyle Kılıç Arslan'a hakaret etmeye ve Pervâne'yi neden öldürmek istediğine dair hesap sormaya başlamışlardı. Sultan ise kendisine yapılan bu suçlamaları tamamıyla reddedip onların söylediği şeylerin hiçbirisini düşünmediğini ifade etmişti. Moğollardan beklemediği âni bir tepkiyle karşı karşıya kalan Sultan IV. Kılıç Arslan, eğer Pervâne ispiyoncuların sözlerine itimat edip de böyle düşünüyorsa ve kendisine gücendiyse derhal bir araştırma yapılmasını ve üzerine atılan iftiradan böylelikle kurtulacağını söylemiştir. Ancak Moğol beyleri, çok kez işittikleri için bu söylentilerin gerçek olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hâl böyle olunca sultana iki tane seçenek sunmuşlardır. IV. Kılıç Arslan, ya Pervâne'yi öldürme planını tasarlayan kimseyi teslim edecek ya da kendi canından olacaktı. Bu kati kararlı Moğol emîrlерinin karşısında çıkar yol arayan sultan, cevap vermek için bir gün müddet istemiş ve ertesi gün bildireceğini söylemiştir.

Yukarıda zikredilen iki kaynak yazarının ifadesi, birbirlerinden farklı olmakla birlikte tamamlayıcı niteliktedirler. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Aksaray'a varmadan evvel kışlağı Kırşehir olan Nâbşi Noyan'la görüşmeye gitmiş ve yolda Pervâne Muînüddin Süleyman ile karşı karşıya gelmiş olmalı. Zira Aksarayî'nin kayıtlarında nakledilen bu hadise, gizlice birbirlerinin arkalarından plan yapmalarından ve konuşmalarından sonra Kılıç Arslan ile Pervân'nin ilk ciddi karşılaşması ve sözlü hesaplaşmaları olması dolayısıyla önemi haizdir. Öte yandan Aksaray'a gelindiğinde ise İbn Bîbî'nin ifade ettiği üzere Moğol ve Kılıç Arslan karşıtı Selçuklu beylerinin maksadına uygun şekilde sultanın ilk sorgusu yapılmıştır. Modern çalışmalarda, İbn Bîbî'nin kaydına öncelik tanınmış ve IV. Kılıç Arslan-Pervâne Muînüddin

¹⁰⁷⁰ Aksaray-Kırşehir arasında bir noktada olmalı.

¹⁰⁷¹ Bu kelime, ağabey mânasını taşımaktadır. Bk. Turan, **Türkiye**, s. 548 n. 44.

¹⁰⁷² C: II, s. 596-597. Krş. Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 277; Turan, **Türkiye**, s. 548; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 187.

Süleyman arasında geçen diyalogu Tâceddin Mu‘tez’in düzenlediği ziyafet sonrasında gerçekleştiği yönünde bir olay bütünlüğü kurulmuştur. Fakat Aksarayî’nin açıkça belirttiği üzere Kılıç Arslan muhtemelen Aksaray’a gitmeden önce, Kırşehir civarındayken Pervâne Muînüddin Süleyman ile görüşmüştür.

Nihayetinde Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, bir ziyafet de kendisi düzenlemek üzere o gece Aksaray’da kaldı. Bir sonraki gün de öğle saatlerine kadar beraberindeki emîrlerle avlandı.¹⁰⁷³ Moğol emîrleri de sultanı takipteydiler ve avlanma esnasında silahlı oldukları hâlde IV. Kılıç Arslan’ın çevresinden ayrılmadılar. Avlanması sona eren sultan, otağına¹⁰⁷⁴ döndü. Kılıç Arslan’ın daveti üzerine Moğollar da aynı şekilde sultanın çadırına gittiler. Burada sofralar kuruldu, şaraplar içildi. İçerisinin bir hayli kalabalık olmasının etkisiyle sıcaklayan sultan, yeleğini çıkardı ve câmedarına (elbise) teslim etti. Sultanın üzerindeki çıkarmasıyla kemerindeki bıçaklar Moğol emîrleri tarafından görüldü. Bu bıçaklar, birçok ülkenin mahir sanatkârları tarafından yapılarak sultana hediye olarak gönderilmişti. Bıçakları incelemek isteyen Moğol emîrleri bıçakları alıp kınından çıkardılar ve Sultan Kılıç Arslan’ı tehdit ederek sorgulamaya başladılar. Sultana söz verdiği gibi Pervâne Muînüddin Süleyman’ın canına kastedenlerin ismini söyletmeye çalıştılar. Sözü tutamayan Sultan IV. Kılıç Arslan af ve özür dilediyse de Moğollar kabul etmedi. Bir söylentiye göre, Moğol beyleriyle mücadele hâlindeki Kılıç Arslan’ın kadehine zehir konuldu.¹⁰⁷⁵ Zehri içen sultan, küçük abdestini yapmak veyahut istifra etmek¹⁰⁷⁶ için otağından ayrıldıktan sonra zehrin etkisini iyice hissetmeye başladı. Orayı terk edip yurduna dönmek istedi fakat zehrin yarattığı acı ona engel oldu. Yaya olarak ilerlemeyeceğini anlayınca arkasından gelmekte olan emîrlerinden atını getirmelerini buyurdu. Selçuklu emîrleri Sâhib Fahreddin ile Tâceddin Mübeşşir,¹⁰⁷⁷ Sultan Kılıç Arslan’ın gitmesine mâni olmak için zaten Moğolların kısa bir süre içerisinde şehri terk edeceklerini söylediler ve sultandan geri dönerek onlarla bir kez daha anlaşmaya çalışmasını istediler. Kılıç Arslan da Moğolların asıl maksadını anladığı için ölmekten korktuğunu dile getirdi ve emîrlerin sözlerine aldırış etmedi. Ancak emîrlerin ısrarlarına daha fazla dayanamayarak çadırına döndü. Kılıç Arslan gelince Moğol emîrlerinin büyük çoğunluğu ile Pervâne Muînüddin Süleyman sultanın

¹⁰⁷³ Büyük Selçuklularda av merasimi hakkında bk. Erdoğan Merçil, “Selçuklular’da Av”, **USAD**, 2018, Sy. 8, s. 136-146. Türkiye Selçuklularının avlanma kültürü hakkında bk. Mehmet Ali Hacıgökmen, “Selçuklularda Av Merasimleri ve Emir-i Şikarlar”, **SUTAD**, 2018, Sy. 43, s. 325-339.

¹⁰⁷⁴ Müellif Aksarayî, Sultan IV. Kılıç Arslan’ın Nabşı Noyan’ın iştret çadırına gittiğini nakleder (**Müsâmeretü’l-Ahbâr**, s. 65).

¹⁰⁷⁵ İbn Bîbî, C: II, s. 597-598; Yûnînî, zehri koyan kişinin Pervâne Muînüddin Süleyman olduğunu ifade eder (C: II, s. 405). Krş. Kaymaz, **Pervâne**, s. 121.

¹⁰⁷⁶ İbn Bîbî, sultanın su dökmek için çıktığını aktarmaktadır (C: II, s. 598); Yûnînî ise sultanın zehir içtiğini fark ettiğini bu nedenle dışarıya çıkıp kustuğunu zikreder (C: II, s. 405).

¹⁰⁷⁷ Kılıç Arslan’ın arkasından giden emîrlerin isimlerini Yûnînî nakletmektedir (C: II, s. 405).

otağından çıkarken, Hatiroğlu Şerefeddin ile kardeşi Ziyâeddin yanlarında birkaç Moğol beyi olduğu hâlde içeride kaldılar. Çadırın kapısını da çıkaran Hatiroğulları, Rükneddin Kılıç Arslan'ı tekmeleyip canını yakmaya başladılar. İstirap içindeki sultanın yakarmalarına rağmen eziyet etmeyi sürdürdüler.¹⁰⁷⁸ Yûnînî, sultanın Nâbşi Noyan ve bir memlûkle başbaşa kaldığını, kendi emîrlerinin ondan uzakta kaldığını nakleder.¹⁰⁷⁹ Aynı müellife göre, Moğollar Sultan Kılıç Arslan'ı yeniden sıkıştırmaya ve Pervâne'yi neden öldürmek istediğini sormaya başlamışlar; sultan inkâr ederek söylediysem de sarhoşken söylemişimdir diyerek bir grup insanın ismini vermişti.¹⁰⁸⁰ Bu esnada da çadırın çevresini sarmış olan Moğollar, sultanın sesinin duyulmaması için yüksek sesli bir şekilde alkış yaparak Kılıç Arslan'ın sesini bastırmaya gayret ettiler.¹⁰⁸¹

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın tam olarak nasıl hayatını kaybettiği meselesi de çağdaş tarih yazarları tarafından farklı şekillerde izah edilmektedir. Dönem hakkında en ayrıntılı bilgileri sunan müverrih İbn Bîbî,¹⁰⁸² sultanın yay kirişiyle boğulmak suretiyle öldürüldüğünü nakleder. Dönemin bir diğer muharriri Aksarayî,¹⁰⁸³ etrafındakilerin Kılıç Arslan'ı çok miktarda saf şarap içirerek sarhoş ettiklerini ve içkisine zehir koyduklarını zikrederek alıkonulduğu çadırda vefat ettiğini aktarır. *Anonim Selçuknâme*'de hadisenin nasıl gerçekleştiğine değinilmeden sultanın Aksaray'daki yargılanma esnasında öldürüldüğünü kaydeder. *Baypars Tarihi*'nde¹⁰⁸⁴ Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ölümünün ardından tahta geçen oğlu Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev (1266-1282) ile Pervâne Muînüddin Süleyman'ın Abaka'nın huzuruna gittiklerini zikreder ve Abaka'nın III. Keyhüsrev'e sürekli babasının kendi eceliyle ölüp ölmediğini sorduğunu, İlhanlı hükümdarının bu soruları sormaktaki amacının eğer sultan öldürüldüyse hesabını sormak olduğunu, fakat küçük yaştaki Gıyâseddin Keyhüsrev'in hep aynı cevabı vererek babasının eceliyle öldüğünü söylediği kaydedilmektedir. Süryani tarihçi Gregory Abû'l-Farac,¹⁰⁸⁵ Pervâne Muînüddin Süleyman'ın Sultan Kılıç Arslan'ın katli için Moğollardan birisini ikna ederek sultanın çadırına gönderdiğini ve ismi kaydedilmeyen bu kimsenin de boynuna kement atarak sultanı boğduğunu ifade eder.

¹⁰⁷⁸ İbn Bîbî, C: II, s. 598; Yûnînî, II, s. 405. İbn Bîbî'nin eserinin Farsça Muhtasar Selçuknâmesi'nin tercümesinde, sultanın başına kaftan geçirmek suretiyle yakalandığı zikredilmektedir (*Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, s. 272).

¹⁰⁷⁹ Yûnînî, C: II, s. 405.

¹⁰⁸⁰ Yûnînî, C: II, s. 405.

¹⁰⁸¹ Yûnînî, C: II, s. 405.

¹⁰⁸² C: II, s. 548.

¹⁰⁸³ *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 65.

¹⁰⁸⁴ s. 56.

¹⁰⁸⁵ C: II, s. 587.

Eyyûbî dönemi tarihçilerinden İbn Vâsıl¹⁰⁸⁶ (ö. 697/1298), Rükneddin'i Pervâne'nin öldürdüğünü zikreder. Niğdeli Kadı Ahmed¹⁰⁸⁷ (ö. 734/1333'ten sonra) birçok kötü vasıflarıyla zikrettiği Rûm emîrlerinin Sultan Kılıç Arslan'ı zehirleyerek katlettiklerini aktarır. İranlı tarihçi Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî¹⁰⁸⁸ (ö. 740/1340'tan sonra) sultanın ölümünden sadece Abaka'nın emri üzerine gerçekleştiğini bildirmekte ve nasıl olduğunu bahsetmemektedir. Tarihçi ve coğrafya âlimi el-Ömerî,¹⁰⁸⁹ 666 (1267-1268) yılında Pervâne Muînüddin Süleyman'ın Anadolu'da Tatarlarla ittifak ettiğini ve Tatarların da sultanı boğarak öldürdüklerini nakleder. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve çevresindekileri anlattığı eseriyle tanınan Ahmed Eflâkî¹⁰⁹⁰ (ö. 761/1360), Aksaray'daki تنها bir yere götürülen sultanın yay kirişiyle boğulduğunu açıklamaktadır. Müellif Yûnînî¹⁰⁹¹ de Sultan IV. Kılıç Arslan'ın Moğollardan birisi tarafından boğulduğunu ve hatta Hatiroğlu Şerefeddin'in sultanın elini kırdığını (kestiğini?) yazar. XIV. yüzyılın meşhur vakanüvis ve devlet adamlarından İbn Haldûn¹⁰⁹² (ö. 808/1406), sultanın vefatından Pervâne Muînüddin Süleyman'ı sorumlu tutar ve detay belirtmeksizin onun planlı bir şekilde Kılıç Arslan'ı öldürdüğünden bahseder. Memlüklü tarihi yazarlarından Kalkaşendî¹⁰⁹³ (ö. 821/1418), Rükneddin Kılıç Arslan'ın Rûm topraklarında zorbalık yaptığını ve Pervâne'nin onu yenerek öldürdüğünü ifade eder. Bir başka Mısırlı müellif Makrîzî,¹⁰⁹⁴ kendisinden öncekileri tekraren Pervâne'nin Tatarlarla anlaştığını ve Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın telle (kirişle) boğularak ortadan kaldırdığının bilgisini verir. Türk asıllı tarihçi Aynî¹⁰⁹⁵ (ö. 855/1451) Pervâne Muînüddin Süleyman'ın sultanı öldürmek üzere Tatarlarla (Moğollarla) anlaştığını ve Tatarların Rükneddin Kılıç Arslan'ı telle boğduklarını zikreder. Osmanlı dönemi âlimlerinden Müneccimbaşî¹⁰⁹⁶ ise sultanın birkaç Moğol tarafından boğularak katledildiğini aktarıırken bir diğer söylentiye istinaden sultanın içkisine konulan zehir sonucunda da ölmüş olabileceğini zikreder. Müverrih Yazıcızâde Ali¹⁰⁹⁷ de İbn Bîbî'nin ifadelerine paralel olarak aktardığı olayın neticesinde sultanın yay kirişiyle boğulduğunu nakleder. Diğer bir ünlü Osmanlı tarihçilerinden

¹⁰⁸⁶ Aytaç, "İbn Vâsıl'ın Muferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb Adlı Eserine Göre Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçukluları", s. 88, 101.

¹⁰⁸⁷ Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-şefîk ve'l-Hâfidü'l-Halîk'ı (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak), C: I, s. 444.

¹⁰⁸⁸ Târih-i Güzide, s. 382.

¹⁰⁸⁹ Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım, s. 399.

¹⁰⁹⁰ Âriflerin Meknibeleri, C: I, s. 141.

¹⁰⁹¹ C: II, s. 405.

¹⁰⁹² C: V, s. 199.

¹⁰⁹³ C: V, s. 343.

¹⁰⁹⁴ C: II, s. 53.

¹⁰⁹⁵ a.g.e., s. 118.

¹⁰⁹⁶ Câmiu'd-Düvel, C: II, s. 99.

¹⁰⁹⁷ Tevârih-i Âl-i Selçuk, s. 639.

Cenâbî Mustafa Efendi¹⁰⁹⁸ (ö. 999/1590), Pervâne Muînüddin Süleyman'ın devlet adamlarıyla ittifak ederek Rükneddin Kılıç Arslan'ı tutuklattığını ve ardından da Moğol hükümdarı Abaka Han'ın buyruğu üzerine sultanın boğularak öldürüldüğünü ifade eder. Müelliflerin kayıtları ve günümüz araştırmacılarının da genel kanaatine göre, yayının kirişiyle boğarak¹⁰⁹⁹ Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hayatına son verilmiş olmalıdır.¹¹⁰⁰ Moğollar ve sultana düşmanlık besleyen Selçuklu emîrleri muhtemelen önce içeceğine kattıkları zehirle Kılıç Arslan'ı etkisiz hâle getirmek istemişler, mukavemet gücü kalmayınca da darp ederek hıncını çıkarmışlar ve boynuna geçirdikleri yayının kirişiyle sultanın yaşamını sonlandırmışlardır.

Hayatını nasıl kaybettiği hakkında muhtelif bilgilerin bulunduğu Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hangi tarihte öldüğü konusunda da müellifler farklı yıllar zikretmektedirler. İbn Bîbî'nin Farsça Muhtasar *Selçuknâme*'nde¹¹⁰¹ yer alan kayıt, Kılıç Arslan'ın ölüm tarihi olarak 664 Hicret yılının Cemâziyelevvel ikinci Çarşamba günü şeklindedir. *Anonim Selçuknâme*'de¹¹⁰² sultanın 22 Cemâziyelâhir 664 (31 Mart 1266) tarihinde Çarşamba günü hayatını kaybettiği, naaşının ise 26 Cemâziyelâhir 664 (4 Nisan 1266) Pazar gününde Konya'ya getirildiği nakledilmektedir. Aksarayî,¹¹⁰³ teferruatlı bir tarih vermez ve babasının ölümünün ardından yeni sultanın III. Gıyâseddin Keyhüsrev olduğundan bahsettiği fasılda bu taht değişikliği hadisesinin 664 (1265/1266)'te gerçekleştiğini ifade eder. Abû'l-Farac,¹¹⁰⁴ 1266 yılı olaylarını anlattığı bölümde Kılıç Arslan'ın ölümünü de zikretmektedir. İbn Şeddâd,¹¹⁰⁵ önceki müelliflerden birkaç sene daha geç bir tarih olan 666 (1267/1268) yılına işaret eder. Ebû'l-

¹⁰⁹⁸ Kesik, "Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-'Aylemü'z-zâhir fî Ahvâli'l-evâil ve'l-evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısımının Tenkidli Metin Neşri", s. 23.

¹⁰⁹⁹ Eski Türk Şamanî inanışının tesiriyle, Selçuklu hânedan üyesi olan kimselerin kanı kutsal sayılır ve akıtılmazdı. Dolayısıyla ölüm infazları yay kirişiyle boğularak gerçekleştirilirdi. Bk. M. Fuad Köprülü, "Türk ve Moğol Sülâlelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnûiyeti", **İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, (haz. Orhan F. Köprülü), İstanbul 1983, s. 71-79.

¹¹⁰⁰ Kaymaz, **Pervâne**, s. 121-122; a.mlf. **Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü**, s. 154; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, s. 155; Sevim-Yücel, **Türkiye Tarihi**, s. 182-183; Ersan, **Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı**, s. 89-90; a.mlf., "Türkiye Selçukluları", s. 247; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 266; Öngül, **Anadolu Selçukluları**, s. 277; Turan, **Türkiye**, s. 548; a.mlf., "Kılıç Arslan IV", s. 706; Sevim-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 590-591; Köprülü, "Türk ve Moğol Sülâlelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnûiyeti", s. 75; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 37; a.mlf., "Kılıcarslan IV", s. 405; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 328; Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri", s. 192; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 187; Emine Uyumaz, "Kaynaklara Göre Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Mezar Yerleri", **Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı**, İstanbul 2005, s. 163-167; a.mlf., "XI.-XIV. Yüzyıllarda Anadolu'da Uygulanan Öldürme Şekilleri", **Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'a Armağan**, İstanbul 2020, s. 757-758; Ayönü, "Selçuklular ve Moğollar", s. 386; Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", s. 92.

¹¹⁰¹ s. 272.

¹¹⁰² s. 47.

¹¹⁰³ **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 66.

¹¹⁰⁴ C: II, s. 587.

¹¹⁰⁵ a.g.e., C: I, s. 196.

Fidâ¹¹⁰⁶ (ö. 732/1331), IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın katledilmesini ve III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in hükümdar olmasını 666 (1267/1268) yılı olarak ifade etmektedir. Niğdeli Kadı Ahmed¹¹⁰⁷ sultana düzenlenen suikastın 664 (1265/1266)'te cereyan ettiğini bildirmektedir. Zehebî,¹¹⁰⁸ İbn Kesîr¹¹⁰⁹ ve Cenâbî Mustafa Efendi¹¹¹⁰ de 666 (1267/1268) senesine işaret etmektedirler. Makrîzî,¹¹¹¹ sultanın vefatını 663 (1264/1265) senesinde cereyan eden olaylar içerisinde aktarmaktadır. İranlı tarihçi Gaffârî¹¹¹² (ö. 975/1567), 2 Cumâziyelâhir 664 (9 Şubat 1266) tarihini nakletmektedir. Osmanlı tarihçisi Neşrî (ö. 926/1520),¹¹¹³ Pervâne'nin 1285/1286 veya 1287/1288 senesinde IV. Kılıç Arslan'ı tahttan indirip yerine III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i sultan ilân ettiğini kaydeder. Halil Edhem (Eldem), Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın 2 Cemâziyelâhir 663 (20 Şubat 1265) tarihinde keman kirişiyle boğularak hayatını kaybettiğini¹¹¹⁴ ifade eder ve meskûkât (sikkeler/madenî paralar) kataloğundaki incelemelerine istinaden, Kılıç Arslan'ın 663 (1264/1265) yılında Gümüşpazar'da darbedilen bir parası olmasına karşın III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yine 663 (1264/1265) senesinde Konya vesair şehirlerde basılan paraları dolayısıyla mezkûr tarihi sultanın vefat ettiği zaman olarak kabul etmektedir.¹¹¹⁵ Sultan IV. Kılıç Arslan'ın hayatını kaybettiği tarihi gün ve ay şeklinde kesin olarak tespit etmek mümkün olmamakla birlikte Sinop'un fethi gibi önceki hadiselerin gerçekleştiği tarihler ile döneme şahitlik etmiş müelliflerin ifadeleri göz önünde bulundurulduğunda 1266 yılı uygun görünmektedir. Nitekim Osman Turan¹¹¹⁶ da 1266 yılını kabul etmiş ve Nejat Kaymaz¹¹¹⁷ da bu tarihin 1266 senesi yaz sonlarında, Ağustos ayında olması gerektiğini ileri sürmüştür.

Sultanın katledilmesinin akabinde Moğollar kışlakları cihetinde ilerledi, Selçuklu emîrleri ise Konya'ya istikametinde yola çıktılar.¹¹¹⁸ IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın cansız bedeni, esasında planlı bir suikast olarak nitelendirilebilecek idamından sonra bir mahfe içerisine yerleştirilmiş ve Konya'ya götürülerek Sultanlar Türbesi (Kümbethâne)'ne

¹¹⁰⁶ el-Muhtasar fî Ahbârî'l-beşer, C: IV, s. 17.

¹¹⁰⁷ Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-şefîk ve'l-Hâfidü'l-Halîk'ı (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak), I, 444.

¹¹⁰⁸ Düvelü'l-İslam, C. II, 129.

¹¹⁰⁹ el-Bidâye, C. XIII, s. 253.

¹¹¹⁰ Kesik, "Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-'Aylemü'z-zâhir fî Ahvâli'l-evâil ve'l-evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısımının Tenkidli Metin Neşri", s. 23.

¹¹¹¹ es-Sülûk, C: II, s. 53.

¹¹¹² Tarih-i Cihân Ârâ, (nşr. Hasan-ı Nerâkî), Tahran 1342, s. 115.

¹¹¹³ a.g.e., C: I, s. 41.

¹¹¹⁴ Kemal Göde, Halil Edhem (Eldem) ve Kayseri Şehri -Selçuklu Tarihi'nden Bir Bölüm, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2011, s. 75, 77.

¹¹¹⁵ Göde, Halil Edhem (Eldem) ve Kayseri Şehri -Selçuklu Tarihi'nden Bir Bölüm, s. 75 n. 235, 78.

¹¹¹⁶ Türkiye, s. 548.

¹¹¹⁷ Pervâne, s. 122.

¹¹¹⁸ C: II, s. 599.

defnedilmiştir.¹¹¹⁹ Sultan Kılıç Arslan'ın 1237'de doğduğu kabul edilirse yaklaşık 29 yaşındaydı.¹¹²⁰ Sultanın ölümü, başında halktan gizlendi ve onun şarap tüketiminden kaynaklı hasta olduğu, zayıf düştüğü söylentisi yayıldı. Selçuklu eşrafı Konya'ya varduktan sonra asıl sebebi halka söylenmedi. Yûnînî'nin nakline göre,¹¹²¹ Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın atından düşerek can verdiğini anlatmışlardır.

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın, günümüzde Nevşehir'in Ürgüp ilçesi sınırlarında yer alan Temenni Tepesi'nde metfun olduğuna dair bir rivayet ve sultan adına "Kılıçarşlan Gazi Türbesi" bulunmaktadır. Fakat Sultan IV. Kılıç Arslan'ın anısına yaptırılan mezkûr türbenin tarihçesi söylentiden ibarettir. Zira IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kabri, kaynakların ifadesine göre Konya'da Alâeddin Tepesi'nde yer alan türbededir.

Öte yandan 1900'lü yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün başlattığı bir restorasyon çalışması esnasında türbede metfun olan ve içlerinde IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın da bulunduğu sultan ve meliklerin kemikleri, muhafaza edildikleri yerden köpekler tarafından çıkarılarak etrafa saçılmıştır. Sultanlara ait kemik parçaları, yapılan DNA analizleri neticesinde birbirinden ayrıştırıldıktan sonra yeniden defnedilmişlerdir.

Sultan IV. Kılıç Arslan'ın hazin sonu, Türkiye Selçuklu Devleti halkında ve devlet adamlarında bir infial uyandırmadı. Zira sultanı ortadan kaldırmaya yetecek kudretteki Pervâne Muînüddin Süleyman'ın yarattığı korku nedeniyle kimsenin tepki göstermemesi de şaşırtıcı değildir. Diğer taraftan devletin önemli hemen hemen tüm kadroları Pervâne'nin yakınlarından oluşan kişilerle, onun tarafında yer alan İranlılarla doldurulmuştu. Sultanın ölmeden evvel emîrlerle yaşadığı gerginlik ve sıkıntılar da arkasından üzülmeleri için yeterli bir sebep idi. Pervâne'nin getirdiği belgeleri ve çoktan verdiği kararları imzalamak dışında Sultan IV. Kılıç Arslan'ın yönetim üzerinde de bir yetkisi de kalmamıştı. Sıralanan sebeplerden dolayı sultanın hayatını kaybetmesi, şahsı özelinde bir boşluk yaratmamış gibi görünse de arkasından çok küçük yaşta¹¹²² tahta geçen oğlu III. Gıyâseddin Keyhüsrev'le (1266-1282) birlikte Türkiye Selçuklu Devleti'nin inkırazı hızlanmıştır. Zira devlet, uzun bir süredir olduğu gibi idarî vasıflardan münezzeh sultanların ve menfaatçi devlet adamlarının yönetimine bırakılmıştır.

¹¹¹⁹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 65; Müneccimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, C: II, s. 99. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 122; Turan, *Türkiye*, s. 548; a.mlf., "Kılıç Arslan IV", s. 706; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 328; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 187.

¹¹²⁰ Yûnînî (C: II, s. 406) ve Zehebî'ye (*Düvelü'l-İslam*, C: II, s. 129) göre öldüğünde 28 yaşındaydı.

¹¹²¹ C: II, s. 406.

¹¹²² 2,5 yaşında veya bir rivayete göre 6 yaşında idi.

4.8. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Tarihî Şahsiyeti ve Kişilik Özellikleri

IV. Kılıç Arslan, babası II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefatıyla başlayan 1246 yılından 1266 senesindeki ölümüne dek Türkiye Selçuklu Devleti'nde gerek kardeşleriyle olan taht mücadeleleri ve müşterek saltanatı, gerek Moğollarla münasebetleri dolayısıyla adından söz ettiren bir sultandı. Öte yandan oldukça çalkantılı bir dönemde hüküm sürmeye çalıştı. Hâkimiyeti boyunca hiçbir zaman yegâne karar merci olmamış, dönemin en yetkin devlet adamı Pervâne Muînüddin Süleyman'ın direktifleriyle hareket etmeye mecbur kalmıştır. Bu durum da onu kukla sultan olmaktan öteye taşımamıştır.

Hükümdarlık alâmeti olan unvanlardan¹¹²³ Sultan IV. Kılıç Arslan'ın kullandıklarını darbedilen sikkelerden tespit etmek mümkündür. Bu unvanlar; es-sultânü'l-a'zam, Rüknu'd-Dünyâ ve'd-Dîn (dünyanın ve dinin direği), Ebu'l-Feth (fetihlerin babası) idi.¹¹²⁴

Sultanın fizikî niteliklerini tasvir eden müellif Aksarayî,¹¹²⁵ IV. Kılıç Arslan'ın yakışıklı, ideal bir boy ve endama sahip olduğunu kaydeder. Yazar, Kılıç Arslan'ın ata binme hususunda çok iyi bir seviyede bulunduğunu ve hatta Aksaray sarayının 15 basamaktan oluşan merdivenlerini atının üstünde inip çıktığını zikreder. Selçuklu vezirleri, muhtemel bir kazaya karşı sultanın bu tehlikeli davranışına mâni olmak isteseler de Kılıç Arslan kendisine yapılan ikazlara kulak asmamaktaydı.¹¹²⁶ Ancak sultanın bu meziyetleri savaş meydanında sergilediğini söylemek mümkün görünmemektedir. Askerî mühimmatlar hakkındaki özelliklerine bakıldığında Sultan IV. Kılıç Arslan, kılıç, gürz, ok ve yayı ustalıkla kullanmaktaydı.¹¹²⁷ Devlet adamlarıyla olan ilişkilerinde ise fazlasıyla cömert bir tutum sergilemiş, zaman zaman aşırıya kaçarak ülke topraklarını hânedan üyesi dahi olmayan kimselere temlik ederek tarihî bir hataya imza atmıştır.¹¹²⁸ Yûnînî¹¹²⁹ de IV. Kılıç Arslan'ı erdemli, cesur ve cömert bir sultan şeklinde tarif etmiş ve tecrübesizliği nedeniyle devlet işlerini Pervâne Muînüddin Süleyman'a devrettiğini kaydetmiştir.

İyi huylu bir sultan olarak görülen IV. Kılıç Arslan, eğlence ve içkiye düşkünlüğüyle de bilinmektedir.¹¹³⁰ Nitekim ölümünden evvel içki meclislerindeki tedbirsiz konuşmaları kendisine pahalıya mâl olmuş, emîrlerin ona karşı kin beslemesine ve hakkındaki dedikoduların

¹¹²³ Ayrıca bk. Abdülkerim Özaydın, "Unvan", *DİA*, C: XLII, s. 163-166.

¹¹²⁴ Öncü, "Mardin Müzesi'ndeki Türkiye Selçukluları ile Tâbi Artuklular ve el-Cezîre Zengîlerinin Sikkeleri (467-708/1075-1308)", s. 113-120.

¹¹²⁵ *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 62.

¹¹²⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 62.

¹¹²⁷ İbn Bîbî, C: II, s. 592. Krş. Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 86; Turan, *Türkiye*, s. 549; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 328; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 187.

¹¹²⁸ İbn Bîbî, C: II, s. 592.

¹¹²⁹ C: II, s. 403.

¹¹³⁰ Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 328; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 187.

artmasına yol açmıştır.¹¹³¹ Sultan IV. Kılıç Arslan, taht kavgaları süresince kimi devlet adamları ve bazı zümreler tarafından Moğol yanlısı olmakla itham edilmiş ve destek görmemiştir. Ona karşı ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus'a taraftar olmuşlardır. Esasında bu algının oluşmasındaki temel çıkış noktası, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ağabeyinin yerine Moğol hanını ziyarete gitmesi olarak düşünülebilir. Moğol hanı emrine uymadığı gerekçesiyle II. Keykâvus'a sinirlenmiş ve bu durumun bir tezahürü olarak Selçuklu tahtını IV. Kılıç Arslan'a tevcih etmiştir. Böylece IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın yıllarca sürecektir ve nihaî zaferiyle sonuçlanacak saltanat mücadelesi başlamıştır. Bu mücadele esasında sultanların değil, onların yakın çevrelerinde ve yüksek mevkilerde bulunan emîrlerin bir çıkar kavgası hâlinde seyretmiştir. Celâleddin Karatay'ın kurmaya çalıştığı ortak saltanat düzeniyle kısa bir müddet sükûnet bulan ancak mezkûr devlet adamının vefatıyla yeniden karmaşaya sürüklenen Türkiye Selçuklu Devleti, Pervâne Muînüddin Süleyman'ın etkin yıllarından önce Vezir Şemseddin İsfahânî'nin yıkıcı faaliyetlerinden de nasibini almıştır. Şahsî yararları için birbirlerini öldürmekte bir beis görmeyen emîrler, peyderpey ülke topraklarını ele geçirmişler ve en nihayetinde de Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın katliyle hedeflerine ulaşmışlardır. IV. Kılıç Arslan, âdeta hayır cevabı vermeye yetkisi bulunmayan, yalnızca sembolik bir hükümdar hüviyetindeydi. Bu durumu onun hem Selçuklu halkı hem de Moğollar nezdinde prestijini yerle yeksan etmekteydi. Zira Moğollar, istedikleri şekilde yönlendirebileceklerini bildikleri hâlde sultan yerine muhatap olarak Pervâne Muînüddin Süleyman'ı tercih etmekteydiler.

Sultan IV. Kılıç Arslan'ın yaşamı ve hükümdarlığı boyunca kılıç, ok-yay ve gürz kullanmadaki maharetlerini tatbik ettiği şanlı bir zafer bulunmamakla birlikte tek mücadelesini ağabeyi Keykâvus'a karşı verdiği söylenebilir. Üstelik günden güne artan Moğol işgaline ses çıkarmak yerine çanak tutmuştur. Öte yandan daha millî duygulara sahip olduğu ve Moğol tahakkümüne karşı dik bir duruş sergilediği düşünülen II. Keykâvus da gerçek mânada hiçbir direniş göstermemiştir. Tek tepkisi Moğol elçileri hanın huzuruna davet için geldiğinde onları atlatarak bu davetlere katılmamak olmuştur. Muhtemelen bunun sebebi de can güvenliğinden endişe duymasıydı. Çıkar yolu kalmadığında ve mecburî olarak ziyarete gitmesi gerektiğinde ise tıpkı IV. Kılıç Arslan gibi belki de daha bile ileri düzeyde bir saygı gösterisinde bulunarak Hülâgû Han'dan bağışlanmayı dilemiştir.

IV. Rükneddin Kılıç Arslan, babasının vefatından sonra gerçekleşen taht değişikliğinde dahi kardeşlerinin aksine çevredekilerden hiçbir destek görmemiştir. II. Alâeddin Keykubad veliaht olduğu için desteklenirken, II. Keykâvus ise yaşça büyük olduğu

¹¹³¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 62.

için taraftar bulmuştur. Bu durumda IV. Kılıç Arslan adına en başından bir saltanat umudu bulunmamaktaydı. Ancak Kılıç Arslan bu şansı Moğol hanının kendisine vermiş olduğu yarlık ile elde etmişti. Dolayısıyla Türkiye Selçuklu Devleti tarihinde acıklı addedilebilecek siyasî bir problem zuhur etmiştir. Selçuklu sultanı, saltanat hakkını başka bir devletin hükümdarının izniyle kazanır hâle gelmiştir. Atalarının muhtelif kahramanlıklarla koruyup yücelttiği ülkelerini, hırslı devlet adamlarının entrikalarına ve Moğollara karşı duydukları korkuya kurban etmişlerdir. Sultan I. Alâeddin Keykubad ile en parlak günlerini yaşayan Türkiye Selçuklu Devleti, II. Gıyâseddin Keyhüsrev’le başlayan bir çöküş sürecine girmiş ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan döneminde toprak kayıpları, idare mekanizmasına yapılan dış müdahaleler sonucunda etkilerini derinden hissetmiştir. Sultan IV. Kılıç Arslan yaşı küçük, tecrübeden yoksun olduğu ve Moğollara karşı ülkesini muhafaza edecek kudrete sahip bir hükümdar olmadığı için kendisinden beklenen şekilde devleti yönetememiş, hükümdarlık vasıflarının gereklerini yerine getirememiş ve günlerini eğlence içerisinde geçirmiştir.

4.9. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın Eşleri ve Çocukları

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın evliliklerinin ne zaman gerçekleştiği ve çocuklarının doğum tarihleri hakkındaki bilgiler yetersizdir.¹¹³² Öte yandan kaynaklarda Gazalya (Gazaliya) Hatun,¹¹³³ Gömeç (Gumaç) Hatun¹¹³⁴ ve Fatma Hatun isimlerinde üç eşi bulunduğu nakledilmektedir. Çocuklarından ise Gömeç Hatun’dan doğan ve kendisinden sonra Selçuklu tahtına oturan oğlu III. Gıyâseddin Keyhüsrev (1266-1282),¹¹³⁵ Fatma Hatun’dan doğan Selçuk (Selçukî) Hatun ve Gazalya Hatun’dan doğan ismi zikredilmeyen bir kız çocuğu olduğundan bahsedilmektedir. Mezkûr Selçuklu melikelerinden Tokatlı Gömeç Hatun,¹¹³⁶ ileride değinileceği üzere Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin müritlerinden birisiydi.

¹¹³² Emine Uyumaz, Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri”, I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, (11-12 Ekim 2000) Bildirileri, ed. Osman Eravşar, Konya: Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi 2001, C. II.

¹¹³³ İbn Bîbî, C: II, s. 637.

¹¹³⁴ Ferîdûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr, **Mevlânâ ve etrafındakiler Risâle**, (trc. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1977, s. 93; Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri**, C: I, s. 326.

¹¹³⁵ Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev’in hayatı ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yasemin Çatal, “Anadolu Selçuklu Devleti’nde III. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi (1266-1284)”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2009; Senem Yıldırım, “Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev Devri Selçuklu Tarihi (1266-1284)”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2009; Sümer, “Keyhusrev III”, **İA**, C: VI, s. 629-630; Ali Sevim, “Keyhusrev III”, **DİA**, C: XXV, s. 351-352.

¹¹³⁶ Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri**, C: I, s. 172.

Sultan IV. Kılıç Arslan'ın Fatma Hatun'la olan evliliğinden doğan kızı Selçukî Hatun, İlhanlı Hükümdarı Abaka Han'ın en büyük oğlu Argun (1284-1291) ile evlenmiştir.¹¹³⁷ Ancak kaynaklarda yer alan bilgilerin ihtilâflı olmasından dolayı bu izdivacın kimin teklifiyle gerçekleştiği kesin olarak bilinmemektedir.¹¹³⁸ Abaka Han, hâkimiyeti döneminde Memlûk Hükümdarı Baybars ile çekişme hâlindeydi. İlhanlı ve Memlûk devletleri arasındaki bu amansız mücadeleye Muînüddin Süleyman Pervâne de müdahil vaziyetteydi. Zira iki tarafın yaşadığı rekabet, Türkiye toprakları merkezliydi.¹¹³⁹ IV. Kılıç Arslan'ın vefatından sonra tahta geçen III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i de tıpkı babası gibi kukla sultan olarak kullanan ve önüne çıkan engelleri, bilhassa devlet adamlarını bertaraf eden Pervâne, Abaka Han'la da arasının açıldığının farkına vararak kendisini güvence altına almak için Memlûk Sultanı Baybars'a mektup göndermişti. Baybars ile Muînüddin Süleyman'ın mektuplaşmasından haberdar olan Abaka, aralarındaki meseleleri çözmek için Pervâne Muînüddin Süleyman'ı huzuruna davet etmişti. Dahası İlhanlı hükümdarı, gelirken de oğlu Argun'la evlendirmek üzere sabık Sultan Kılıç Arslan'ın kızı Selçukî Hatun'u da yanlarında getirmelerini söylemişti.¹¹⁴⁰ Böylece Abaka Han, sıhriyet yoluyla kurulacak bu yakınlık sayesinde Türkiye'deki Moğol otoritesini güçlendirmeyi amaç edinmiş olmalı. Öte yandan İbn Bîbî,¹¹⁴¹ Selçuklu melikesinin Abaka'nın oğluyla evlendiğinden bahseder fakat ismini zikretmez. Müellif, Selçukî Hatun'un çeyizini hazırlama vazifesini Sadr-ı Kebir Kemâleddin İbn Râhat'a¹¹⁴² verildiğini kaydeder.¹¹⁴³ Abû'l-Farac'ın ifadesine¹¹⁴⁴ bakıldığında, Pervâne Muînüddin Süleyman'ın, Memlûklerle olan bağlantısı nedeniyle Moğolların kendisinden kuşku duymasından korkarak Selçukî Hatun'u Moğol hanının huzuruna götürdüğünü ve Mısırlıların (Memlûklerin) bahsi geçen hatunu ele geçirme niyetinde olduklarını ve onlardan önce davranarak hatunu hana getirdiğini zikretmiştir. Aksarayî¹¹⁴⁵ ise Selçukî Hatun'un padişahla yani Abaka Han'la evlendirilmek üzere İlhanlı

¹¹³⁷ Kaymaz, *Pervâne*, s. 144-145; a.mlf., *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*, s. 162; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 107; a.mlf., "Türkiye Selçuklu Devleti", s. 248; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 283; Turan, *Türkiye*, s. 554; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 40; a.mlf., "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir", *Belleten*, Ankara 1989, C. LIII, Sy. 206, s. 180; Özcan, "Hatun", s. 500; Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", *DİA*, s. 92.

¹¹³⁸ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 272.

¹¹³⁹ Turan, *Türkiye*, s. 554.

¹¹⁴⁰ Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 156-157; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 283; Turan, *Türkiye*, s. 554; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 593; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 331; Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", s. 92.

¹¹⁴¹ C: II, s. 608-607.

¹¹⁴² Sivas ve çevresinde yöneticilikle meşgul olan Râhatoğulları ailesinin tespit edilen ilk mensubudur. Ayrıntılı bilgi için bk. İsmet Kayaoğlu, "Râhatoğlu ve Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, Sy. 13 (1981), s. 1-29; Sadi S. Kucur, "Râhatoğulları", *DİA*, C: XXXIV, s. 410-411.

¹¹⁴³ İbn Bîbî, C: II, s. 608. Krş. İsmet Kayaoğlu, "Turumtay Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, Sy. 12 (1978), s. 92; a.mlf., "Râhatoğlu ve Vakfiyesi", s. 2.

¹¹⁴⁴ C: II, s. 597-598.

¹¹⁴⁵ *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 77.

hükümdarının karargâhına götürüldüğünü nakleder. *Baypars Tarihi*'ndeki¹¹⁴⁶ kayıt da Aksarayî'nin ifadesini tasdikler nitelikte olup, 11 Zilhicce 674 (27 Mayıs 1276) tarihinde Pervâne'nin Vezir Fahreddin Ali ile birlikte Sultan Gıyâseddin'in kız kardeşini Abaka Han'la evlendirmek için İlhanlı hanına ziyarete gittiğini aktarır. Geç dönem (XV-XVI. yüzyıl) müelliflerinden olan Yazıcızâde Ali¹¹⁴⁷ ile Münecimbaşı,¹¹⁴⁸ İbn Bîbî'yi tekraren IV. Kılıç Arslan'ın kızının Argun Han'la evlendirildiğini aktarırlar. Ancak Reşîdüddin Fazlullah açık bir biçimde Selçukî Hatun'un Argun'un eşlerinden birisi olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁴⁹ Müslüman Selçukî Hatun'un İslam fıkına aykırı bir şekilde Budist olan Argun'la¹¹⁵⁰ evlendirilmesi bir tepki oluşturmamış aksine Selçuklu ümerâsının bu izdivaçtan mutluluk duydukları anlaşılmaktadır.

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kaynaklarda adı zikredilmeyen fakat Gazalya Hatun'dan doğan bir kız çocuğunun Alâeddin (Gıyâseddin) Siyavuş Cimri ile evlendirilme teşebbüsünde bulunduğu görülmektedir. Moğollara karşı mücadelenin kalan en güçlü neferleri olan Karamanoğullarına karşı Kadı Hotenî'nin oğlu ve Ermenek valisi olan Bedreddin İbrahim'in tertibiyle bir sefere çıkılmış fakat savaş, Karamanoğullarının galibiyeti ile sonuçlanmıştı. Karamanoğulları, Selçuklu devlet adamları ve Moğol birliklerine karşı verdikleri mücadeleden üstün ayrılmış ve Kayseri'ye gelen Memlük Sultanı Baybars'tan aldıkları salâhiyetle de Konya'yı muhasara etmişlerdi. Üstelik yanlarında da Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğu iddiasında bulundukları Alâeddin Siyavuş Cimri de yer almaktaydı. O esnada Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile Pervâne'nin Tokat'ta olmasından dolayı Türkiye Selçuklu başkenti Konya'da bulunan Nâib Eminateddin Mikâil, bu kudretli Karamanlı ve Türkmen birliklerine karşı mukavemetten yoksun olmasına rağmen pes etmeden direndiyse de neticede öldürüldü ve şehir ele geçirildi. Böylece Alâeddin Siyavuş Cimri, Türkiye Selçuklu sultanı ilân edildi (15 Mayıs 1277).¹¹⁵¹ Alâeddin Siyavuş'un tahta oturmasının ardından vezâret makamına getirilen Mehmed Bey, Sultan Siyavuş'u IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı yani amcasının kızıyla evlendirmek istemiştir. Yapılacak izdivaç için melikenin annesi Gazalya Hatun ile görüşülmüş ve hatun, kızının çeyiz hazırlığı için kendisine dört aylık bir müddet

¹¹⁴⁶ s. 73.

¹¹⁴⁷ *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 648, 650, 653.

¹¹⁴⁸ *Câmiu'd-Düvel*, C: II, s. 100.

¹¹⁴⁹ *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, s. 150. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 144 n. 17.

¹¹⁵⁰ Bk. Mes'ûd Ferya Meneş, "İlhanlı Sarayında Budizm", (trc. Serkan Derin), *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sy. 7 (2020), s. 495 vd.

¹¹⁵¹ İbn Bîbî, C: II, s. 631-633; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 96-97; Anonim *Selçuknâme*, s. 49-40; *Baypars Tarihi*, s. 90. Krş. Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 112; a.mlf., "Türkiye Selçuklu Devleti", s. 249; Turan, *Türkiye*, s. 575-579; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", 336-337; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 337; Sümer, "Karamanoğulları", *DİA*, C: XXIV, s. 455; a.mlf., "Mehmed Bey, Karamanoğlu", *DİA*, C: XXVIII, s. 445.

tanınmasını bildirmiştir.¹¹⁵² Ancak Alâeddin Siyavuş'un kısa bir süre sonra hal'edilmesi üzerine bu izdivaç gerçeklemedi.¹¹⁵³

4.10. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Mutasavvıflarla Münasebetleri

Sultan IV. Kılıç Arslan, hükümdarlıktan doğan siyasî hüviyetinin yanı sıra XIII. yüzyılın önde gelen sûfileriyle de görüşmüş ve bu tasavvufî zümreler hakkında kaleme alınan eserlerde adından bahsettirmiştir. Sultanın dinî anlayışının ortaya konulmasında bilhassa Mevleviyye tarikatının kurucusu¹¹⁵⁴ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) ve Babaî Şeyhi Muhlis Paşa (ö. 672/1273/1274) ile olan ilişkileri oldukça mühimdir.

4.10.1. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Dönemi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile Münasebetler

XIII. yüzyılın yetiştirdiği büyük âlim ve mutasavvıflardan olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 6 Rebîülevvel 604 (30 Eylül 1207) tarihinde Belh'te doğmuştur.¹¹⁵⁵ Babası Bahâeddin Veled (ö. 628/1231),¹¹⁵⁶ Belh'ten yola çıkıp birçok vilâyette bulunduktan sonra Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın hâkimiyet döneminde Konya'ya göç etmiştir. Bahâeddin Veled burada da vaazlar vermeye devam etmiş ve çok sayıda kişi ona intisap etmiştir. Selçuklu ümerâsından Sultan I. Keykubad'ın atabegi Bedreddin Gevhertaş¹¹⁵⁷ gibi oldukça mühim isimler de onu müritleri arasında yer almıştır.¹¹⁵⁸

Mevlevilik tarikatının kurucusu Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de babasıyla birlikte Konya'ya gelmişti.¹¹⁵⁹ Nitekim Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, babası Bahâeddin Veled'in 1231 senesindeki vefatının ardından onun yerini almıştır. Mevlânâ'nın bu dönemde Selçuklu sultanlarıyla yakın ilişkiler kurma imkânına sahip olduğu düşünülebilir. Aslına bakılırsa Eflâkî'nin kayıtları, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Selçuklu sultanlarıyla çok da samimi

¹¹⁵² İbn Bîbî, C: II, s. 637. Krş. Kaymaz, *Pervâne*, s. 173; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 116; Turan, *Türkiye*, s. 580; Uyumaz, "XII-XIII, Yüzyıllarda Anadolu'daki Dügün Törenlerine Bir Bakış", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sy. 5 (2020), s. 16.

¹¹⁵³ Seval Orhan, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik (1075-1308)", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2016, s. 46.

¹¹⁵⁴ Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, C: XXIX, s. 441.

¹¹⁵⁵ Ferîdûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve etrafındakiler Risâle*, (trc. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1977, s. 33; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, C: I, s. 72. Krş. Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", 441.

¹¹⁵⁶ Ayrıca bk. Meliha Anbarcıoğlu, "Sultanü'l-ulema Baha'eddin Veled'in Hayatı Eseri ve Düşünceleri", *1. Millî, Mevlâna Kongresi Tebliğler 3-5 Mayıs 1985*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1986, s. 135-147; M. Nazif Şahinoğlu, "Bahâeddin Veled", *DİA*, C: IV, s. 460-462.

¹¹⁵⁷ Mezkûr emîr hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hacıgökmen, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları*, s. 123-141.

¹¹⁵⁸ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, C: I, s. 24, 43. Krş. M. Ali Hacıgökmen, "Mevlâna Celâleddin-i Rumi'nin Selçuklu Sultanları ile İlişkileri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2014, Sy. 36, s. 121-122.

¹¹⁵⁹ Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri*, s. 180.

münasebetlerde bulunmamayı tercih ettiğini göstermektedir. Zira bir gün sohbet esansında huzuruna gelenler Mevlânâ'ya sultanların ve devlet büyüklerinin kendisinin ziyaretine neden az geldiklerini sormuş, Mevlânâ da onların yalnızca gelmediklerini gördüklerini, sürüldüklerini görmediklerini söylemiştir. Sözlerine devam eden Mevlânâ, eğer devlet adamlarının ziyareti sıklaşırsa sohbet bekleyen dostlarına yer kalmayacağını buyurmuştur.¹¹⁶⁰

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin müridi olması ise şöyledir; Pervâne Muînüddin Süleyman'ın tertip ettiği, dönemin ve devletin ileri gelenlerinin katıldığı, Sultan IV. Kılıç Arslan'ın da yer aldığı bir toplantı yapılmıştır. Düzenlenen semâ, gündüz vakti başlamış ve gecenin geç saatlerine kadar devam etmiştir. Semânın uzun sürmesi sultanı yormuş olacak ki beli ağrımaya başlamış ve Pervâne Muînüddin Süleyman'ın kulağına “*semâ dursaydı da dinlenseydim*” demiştir. Bir ara semâ sonlandırılırsa da Şeyh Abdurrahman Şeyyad isimli bir şahsın coşkulu hâlleri ve nâraları sürmüştür. Sultan IV. Kılıç Arslan, bu zatın vaziyetini eleştirir bir tavırla arkasından birtakım sözler edince bu durum Mevlânâ tarafından anlaşılmış ve Mevlânâ izahatta bulunmuştur. Böylece Mevlânâ'nın sözlerinin tesirinde kalan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, tüm samimiyetiyle onun müritlerinden biri olmuştur.¹¹⁶¹ İbn Bîbî,¹¹⁶² sultanın “*beğenilen bir tarıkata sahip*” olduğunu zikrederek muhtemelen Mevlânâ ile olan ilişkilerine dikkat çekmek istemiştir. Mevlânâ'ya gönülden bağlı olduğu ve epey saygı gösterdiği anlaşılan Sultan IV. Kılıç Arslan, Türkmen babalarıyla da iyi ilişkiler tesis etmiş ve onlara zaman zaman ziyafetler vermiştir.¹¹⁶³ Sultan Rükneddin Kılıç Arslan, yine bir gün sarayında çok iyi biçimde hazırlanılmış bir semâ düzenlemiştir. Sultan, bu toplantıya dönemin önemli emîrlerini ve çok sayıda şeyh davet etmiştir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin de iştirak ettiği cemiyette, önce yemek yemiş ardından da semâ yapmıştır.¹¹⁶⁴

Yine günlerden bir gün, rivayete göre Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Mevlânâ Celâleddîn'e beş kese sîm-i sultanî göndermiş fakat Mevlânâ kabul etmemiştir. Paraları kendisine getiren Hoca Mecdeddin'e keseleri dışarıya koymasını ve böylece ihtiyacı olanların

¹¹⁶⁰ Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri**, C: I, s. 127. Krş. Selim Kaya, “Mevlânâ'nın Siyasî Faaliyetleri (Mevlânâ'nın Selçuklu Devlet Erkânı Üzerindeki Etkisinin Siyasî Boyutları)”, **Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri**, Çanakkale 25-28 Mayıs 2006, s. 42.

¹¹⁶¹ Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri**, C: I, s. 139-140. Krş. Rauf Kahraman Ürkmez, “Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Tasavvufî Zümreler”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2018, s. 457; Ozan Hayri Soyer, “Türkiye Selçuklu Sultanlarının Dinî Anlayışları ve Siyasî Yansımaları”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018, s. 279; Kaya, “Mevlânâ'nın Siyasî Faaliyetleri”, s. 43; Kazım Paydaş, Mevlânâ Celâleddin'in Anadolu Selçukluları ile Olan Münasebetleri”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Şanlıurfa 2007, C. XVIII, Sy. 18, s. 29; Sümer, “Kılıcarslan IV”, s. 405.

¹¹⁶² C: II, s. 591. Krş. Soyer, **Türkiye Selçuklu Sultanlarının Dinî Anlayışları ve Siyasî Yansımaları**, s. 279 n. 1392.

¹¹⁶³ Turan, **Türkiye**, s. 549; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s. 328; Özeydin, “Anadolu Selçukluları”, s. 187.

¹¹⁶⁴ Ferîdûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr, **Mevlânâ ve etrafındakiler Risâle**, s. 89-90.

alabileceğini söylemiştir. Hoca Mecdeddin, Mevlânâ'nın buyruğunu yerine getirmesine rağmen paralar kimse tarafından alınmamıştır. Bu durum karşısında Mevlânâ, Hoca Mecdeddin'e paraları harcamasını söylemiştir. Elindeki paralardan kurtulması mümkün olmayınca Mecdeddin üçüncü kez Mevlânâ'nın huzuruna çıkarak yeniden ne yapması gerektiğini danışmıştır. Mevlânâ da nihayetinde paraların tümünü hendeğin içine atmasını tavsiye etmiştir. Su ve siyah çamurla kaplı olan hendeğe para hırsıyla çok sayıda insan girmiş ve canlarını tehlikeye atmıştır. Para uğruna birbirleriyle yarışan kimseler gören Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, dünya malının ne denli öldürücü olabileceğini belirterek bu tuzağa düşmemek için tedbirli olmak gerektiğini vurgulayan sözler sarf etmiştir.¹¹⁶⁵ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin karşısındaki kimse bir sultan dahi olsa dünya malına ehemmiyet vermediğinin bir göstergesidir. Hangi maksatla böyle bir armağan gönderdiği bilinmeyen Sultan IV. Kılıç Arslan, muhtemelen Mevlânâ'nın felsefesini tam mânasıyla kavrayamamış idi. Aksi takdirde dünyevî bir hediyenin Mevlânâ'yı hoşnut etmekten ziyade bir hayli kızdıracağını öngörebilmesi gerekirdi.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin hayatı hakkında verdiği bilgiler doğrultusunda büyük önemi haiz olan müellif Ferîdun b. Sipehsâlâr¹¹⁶⁶ (ö. 712/1312 [?]), Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Mevlânâ'nın oğul diye seslendikleri arasında bulunduğunu vurgular. Ancak baba-oğul ilişkisi, Sultan Kılıç Arslan'ın başka bir şeyhe meyletmesi neticesinde bozulmuştur. Sultan Rükneddin Kılıç Arslan, aldığı bir duyum üzerine Buzagu¹¹⁶⁷ (Buzağu, Buzağı) isminde aziz birisinin ziyaretine gitmiştir. Sultanın kendisini ziyaretinde Buzagı Baba, sohbet esnasında Sultan IV. Kılıç Arslan'a “oğul” diye hitap etmiştir. Sultan ise bu şeyhin anlattıklarını dinledikten sonra onun beyhude ve sıradan birisi olduğunun farkında varmış, ziyaretinin gereksiz olduğunu düşünmeye başlamıştır. Fakat bu görüşme sırasında konuşulanlar ve Buzagı Baba'nın sultanı oğul edinmesi hadisesi Mevlânâ Celâleddîn'e nakledilmiştir. Duydukları karşısında kıskançlık eden Mevlânâ, “*Eğer ki Sultan Rükneddin Kılıç Arslan kendisine başka bir baba ve şeyh edindiye biz de başka oğul seçeriz*” demiştir. Sultan, Mevlânâ'nın kendisine gücendiğinden haberdar olunca bu hatasını telafi etmek için ne yapması gerektiğini Pervâne Muînüddin Süleyman ile istişare ettikten sonra semâ düzenlemeye karar vermiştir. Şehrin tüm

¹¹⁶⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, C: I, s. 378-379.

¹¹⁶⁶ *Mevlânâ ve etrafındakiler Risâle*, s. 87.

¹¹⁶⁷ Ferîdun bin Sipehsâlâr bu kimsenin cinlerle irtibat hâlinde olduğunu zikreder (*Mevlânâ ve etrafındakiler Risâle*, s. 87). Krş. Fuad Köprülü Buzagu Baba adındaki şahsın Anadolu'nun hemen hemen her yerine sirayet etmiş Bâtınilerden olduğunu ifade eder (*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1976, s. 211 n. 38); Ahmet Yaşar Ocak ise mezkûr kişinin büyük olasılıkla Kalenderî şeyhlerinden olduğunu kaydeder (*Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara 1992, s. 66-67; a.mlf. Kalenderî şeyhlerinden olduğunu düşündüğü Buzagu Baba'nın dolayısıyla Babai şeyhlerinden de sayılabileceğini zikretmektedir (*Babailer İsyanı*, s. 200); Ürkmez, “Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Tasavvufi Zümreler”, s. 458.

büyüklerinin katılımıyla gerçekleşen toplantıda Mevlânâ'dan özürler dilenmiştir. Ardından yemeklerin servis edildiği gümüş ve altın kaplar, şarkıcılar şarkı söylemeye başlayınca ve Mevlânâ semâ için kalkınca hizmetçiler tarafından toplanmıştır. Fakat Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan bu durumdan hoşnut kalmamıştır. Sultanın duygu ve düşüncelerini anlayan Mevlânâ, ne yağlıyla, tatlıyla ne de altın dolu kâse ve altın kapla alakadar olmadığını söyleyerek bulunduğu yeri terk etmiştir. Mevlânâ, Selçuklu sarayından ayrılmadan evvel Hüsâmeddin Çelebi'ye¹¹⁶⁸ (ö. 683/1284) “*Görüyor musun?*” diye sormuş, Hüsâmeddin Çelebi de “*Görüyorum*” yanıtını vermiştir. Mevlânâ medresesine döndükten sonra oradakiler Hüsâmeddin Çelebi'ye neyi gördüğünü sormuşlar ve o da Sultan IV. Rükneddin'i kastederek tahtta başsız otururken gördüğünü söylemiştir. Rivayete göre IV. Kılıç Arslan'ın işlerinde yaşadığı olumsuzluklar bu hadiseye yorulmuştur.¹¹⁶⁹

Sipehsâlâr'ın naklettiği mezkûr rivayet, Eflâkî tarafından daha farklı şekilde zikredilmektedir. Eflâkî, Buzagı Baba yerine bahsi geçen kimseyi Baba-yı Merendî¹¹⁷⁰ olarak kaydeder. Eflâkî'ye göre,¹¹⁷¹ Sultan Kılıç Arslan taşthânede bir semâ organize etmiş ve Şeyh Baba-yı Merendî'yi ikramla karşılayıp ağırlamıştır. Kendisi de tahtının yanındaki bir kürsüye oturmuştur. Tam bu esnada Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de gelmiştir. Sohbet faslında IV. Kılıç Arslan, Mevlânâ'ya Şeyh Baba-yı Merendî'yi baba edindiğini, kendisinin de oğulluğa kabul edildiğini bildirmiştir. Mevlânâ ise: “*Gerçekten Sa'd çok kıskançtır, ben Sa'd'dan daha kıskancım, Tanrı da benden daha kıskançtır. Sultan dediği gibi Şeyh Baba'yı Merendî'yi baba kabul ettiyse biz de başka oğul ediniriz*” cevabını vererek çıkmıştır. Orada bulunan diğer büyüklerin Mevlânâ'yı geri döndürme çabaları sonuçsuz kalmıştır. Sipehsâlâr ile Eflâkî, olayları ve isimleri farklı aktarsalar da Hüsâmeddin Çelebi'nin rivayetinde ittifak etmektedirler. Zira Eflâkî de Hüsâmeddin Çelebi'nin Sultan IV. Kılıç Arslan'ı başsız gördüğü rivayetini nakletmektedir.¹¹⁷² Müellif eserinin başka bir faslında da Hüsâmeddin Çelebi'nin bir rüya gördüğünü, uyandığında Mevlânâ'nın bu rüyayı o gün yaşayacağı şeklinde tâbir ettiğini ve o gün Kılıç Arslan başka bir kimseyi baba edindiği için Hüsâmeddin Çelebi'nin sultanı başı kesi, ayaklarından asılmış hâlde gördüğünü zikreder.¹¹⁷³ Hülâsa, Mevlânâ, evlat olarak benimsediği

¹¹⁶⁸ Mevlânâ'nın müritlerinden bir kimsedir. Bk. H. Ahmet Sevgi, “Hüsâmeddin Çelebi”, **DİA**, C: XVIII, s. 512.

¹¹⁶⁹ Ferîdun bin Sipehsâlâr, **Mevlânâ ve etrafındakiler Risâle**, s. 87-89.

¹¹⁷⁰ Mikail Bayram (“Sadru'd-din Konevi ile Ahi Evren Şeyh Nasirud'din Mahmud'un Mektuplaşması”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Konya 1983, Sy. 2, s. 58 n. 58) ve M. Ali Hacıgökmen (“Mevlâna Celâleddin-i Rumi'nin Selçuklu Sultanları ile İlişkileri”, s. 130) Kadı Mecdü'd-Din-i Merendî ve dönemin Kırşehir kadılığını yürüttüğünü ifade etmektedirler.

¹¹⁷¹ **Âriflerin Menkıbeleri**, C: I, s. 140-141. Krş. Kaya, “Mevlânâ'nın Siyasî Faaliyetleri”, s. 43; Sedat Sayın, “Türkiye Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıcarşlan ile Eşi Gumaç Hatun'un Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile Münasebeti”, **Ortaçağ Araştırmaları Dergisi**, C. II, Sy. 2, Aralık 2019, s. 243.

¹¹⁷² Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri**, C: I, s. 141.

¹¹⁷³ Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri**, C: I, s. 143.

ve kıymet verdiği Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'dan gördüğü muamele karşısında gönül koymuş, sultan ise hatasını telafi etmek, aralarındaki ilişkileri düzeltmek isterken baba dediği Mevlânâ'yı yeniden kırmıştır.

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî arasındaki münasebetlerde dikkat çekici bir diğer rivayet de sultanın öldürülme hadisesi için nakledilmektedir. Bu rivayete göre, IV. Kılıç Arslan, devlet adamları tarafından Moğollarla ilgili vaziyeti görüşmek üzere davet edildiğinde¹¹⁷⁴ önce ne yapacağını danışmak ve izin istemek için Mevlânâ'nın huzuruna gitmiştir. Mevlânâ ise sultana oraya gitmemesini öğütlemiştir. Fakat emîrlerin ısrarlı çağrısı karşısında IV. Kılıç Arslan gitmiştir.¹¹⁷⁵ Sultanın boğulduğu sırada “*Mevlânâ! Mevlânâ!*” diye feryat ettiği ve o esnada semâ yapan, Kılıç Arslan'ın katledildiği içine doğan Mevlânâ, ölüm haberini henüz almamasına rağmen onun gıyabî cenaze namazını kıldırmıştır. Ardından da “*Sana, oraya gitme demedim mi?...*” şeklinde başlayan gazeli okumuştur.¹¹⁷⁶ Kılınan namaz ve gazel okuma merasiminden sonra neler olup bittiğini anlamak isteyen meraklı müridler, Sultan Veled'den (ö. 712/1312) babası Mevlânâ'ya sormasını rica ettiler. Fakat Sultan Veled sormaya kalmadan Mevlânâ, çaresiz Rükneddin Kılıç Arslan'ın boğulduğunu, can havliyle onun adını sayıkladığını ve bu sesleri duymamak için kulaklarını tıkadığını ifade etmiştir. Öte yandan Mevlânâ, Sultan IV. Kılıç Arslan'ın ahirette iyi olacağını bildirmiştir.¹¹⁷⁷ Bu hadisenin ardından geçen birkaç günün sonunda sultanın şehit haberi onlara da ulaşmıştır.¹¹⁷⁸

Kaynaklarda tespit edilen bilgiler doğrultusunda Sultan IV. Kılıç Arslan'ın Mevlânâ ile iyi ilişkiler tesis ettiğini, onu “*baba*” diye hitap edecek kadar sevdiği ve saygı duyduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Mevlânâ da sultanı oğlu bilmiş, başka şeyhlerden kıskanmıştır. Fakat iki taraf arasında teati edilen bir mektuba rastlanmamaktadır. Onun yerine Mevlânâ, dönemin en etkin devlet adamı olan Pervâne Muînüddin Süleyman'a sayıları 25'i bulan mektuplar¹¹⁷⁹ göndermiştir. Bu durum, tıpkı Moğolların yaptığı gibi Mevlânâ'nın da Selçuklu yönetimiyle olan münasebetlerinde sultandan ziyade Muînüddin Süleyman'la

¹¹⁷⁴ Ferîdun bin Sipehsâlâr, sultanın Kayseri'ye davet edildiğini (**Mevlânâ ve etrafındakiler Risâle**, 89); Eflâkî ise Aksaray'a çağırıldığını ifade eder (**Âriflerin Menkıbeleri**, C: I, s. 141).

¹¹⁷⁵ Ferîdun bin Sipehsâlâr, **Mevlânâ ve etrafındakiler Risâle**, 89; Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri**, C: I, s. 141.

¹¹⁷⁶ Ferîdun bin Sipehsâlâr, **Mevlânâ ve etrafındakiler Risâle**, 89; Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri**, C: I, s. 141. Krş. Kaya, “Mevlânâ'nın Siyasî Faaliyetleri”, s. 43.

¹¹⁷⁷ Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri**, C: I, s. 142.

¹¹⁷⁸ Ferîdun bin Sipehsâlâr, **Mevlânâ ve etrafındakiler Risâle**, s. 89.

¹¹⁷⁹ Mevlânâ Celâleddin, **Mektuplar**, (trc. Abdülbâki Gölpınarlı), II., XVI., XXX., XXVI., XLII., LI., LXXXII., XXXI., LXXXVIII., LXXII, LXXXIV., LXXXV., LXXXVI., CXVI., LXIII., XXXVII., XLII., LXVIII., XCIX., CXIV., CXX., CXXXVII.). Krş. Hacıgökmen, “Mevlâna Celaleddin-i Rumî'nin Selçuklu Sultanları ile İlişkileri”, s. 129.

muhatap olmayı tercih ettiği şeklinde yorumlanabilir. Nitekim Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Fîh-i Mâ Fîh*¹¹⁸⁰ adlı eserini Pervâne Muînüddin Süleyman’a ithaf etmiştir.

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın eşlerinden birisi olan ve yukarıda da ismi zikredilen Gumaç (Gömeç) Hatun da Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin müridelerinden bir hanımdı.¹¹⁸¹ Hatun ile Mevlânâ arasındaki münasebetlere dair aktarılanlardan birisi de Kemâleddin-i Kâbî’nin¹¹⁸² Mevlânâ’nın müridi olması hususundaki rivayetlere dayanmaktadır. Kemâleddin-i Kâbî 1258 (656) senesinde Dânişmendiye vilâyetindeki işlerini yoluna koymuş ve dönmek üzereyken Mevlânâ’nın methini duymuş ve ziyarete karar vermiştir. Mevlânâ ile ilk buluşmasının ardından onun müridi olmak maksadıyla Mevlânâ için bir semâ düzenlemek isteyen Kemâleddin-i Kâbî, bu toplantının gereklerini yerine getirmek için çalışmaya başlamıştır. Fakat Kemâleddin-i Kâbî 30 zembil hâlis nebet (nöbet?) şekerinden daha fazlasını bulamadıkları için Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın eşi Gumaç Hatun’a vaziyetinden bahsetmiştir. Bunun üzerine Gumaç Hatun, ona 10 zembil nebet şekerini vermiştir.¹¹⁸³ Kemâleddin-i Kâbî ve onunla birlikte birçok insan Mevlânâ’yla görüşmeleri neticesinde müridi olmuşlardır.¹¹⁸⁴

Gumaç Hatun’un Mevlânâ vesilesiyle bir musibetten kurtulması da nakledilenler arasındadır. Günün birinde Gumaç Hatun, yakını olan hanımlarla beraber eski bir sarayda oturmaktayken Mevlânâ ansızın içeriye girerek derhal orasını terk etmelerini söylemiştir. Mevlânâ’nın buyruğunu yerine getiren hanımlar, dışarı çıktıkları gibi sofanın kemerinin yıkıldığına tanıklık etmişlerdir. Bunun üzerine Mevlânâ’ya teşekkür etmek için ayaklarına kapanmışlar ve yardıma muhtaç kimselere sadakalar dağıtmışlardır.¹¹⁸⁵

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın Mevlânâ’nın yanı sıra oğlu Sultan Veled’le de iletişim hâlinde olduğunu ve iyi ilişkiler tesis ettiğini söylemek mümkündür. Zira Sultan Veled, Sultan IV. Kılıç Arslan’ın erkek evladı dünyaya geldiğinde onu kutlamak için iki beyitlik

¹¹⁸⁰ Mevlânâ Celâleddin, *Fîh-i Mâ Fîh*, (trc. Abdülbâki Gölpınarlı), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2008.

¹¹⁸¹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, C: I, s. 326. Krş. Asaf Halet Çelebi, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, s. 38; Kaya, “Mevlânâ’nın Siyasî Faaliyetleri”, s. 43.

¹¹⁸² Hakkında bk. Ürkmez, *Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu’sunda Tasavvufi Zümreler*, s. 363.

¹¹⁸³ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, C: I, s. 172. Krş. Ürkmez, *Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu’sunda Tasavvufi Zümreler*, s. 363, 461-462; Paydaş, “Mevlânâ Celâleddin’in Anadolu Selçukluları ile Olan Münasebetleri”, s. 27; Sayın, “Türkiye Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıçarslan ile Eşi Gumaç Hatun’un Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile Münasebeti”, s. 245.

¹¹⁸⁴ Veyis Değirmençay, “Sultan Veled’in Anadolu Selçuklu Devlet Adamları ve Diğer İleri Gelenleri Methi”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Erzurum 2014, Sy. 52, s. 24.

¹¹⁸⁵ Feridun bin Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve etrafındakiler Risâle*, s. 93; Eflâkî, Gumaç Hatun’un ihtiyaç sahiplerine sadakalarını ilettikten sonra dostlarına da 7.000 dirhem-i sultanî de gönderdiğini nakleder (*Âriflerin Menkıbeleri*, I, 326). Krş. Ürkmez, *Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu’sunda Tasavvufi Zümreler*, s. 461.

terkibibent kaleme almıştır.¹¹⁸⁶ Öte yandan *Sultan Veled Divanı*'nda¹¹⁸⁷ Gumaç Hatun'dan övgüyle bahsedilen beyitler de bulunmaktadır.

4.10.2. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Muhlis Paşa'yla Olan İlişkisi

Muhlis Paşa, Babaîler İsyanı'nın öncüsü Baba İlyas'ın küçük yaştaki oğlu ve meşhur *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye*¹¹⁸⁸ isimli eserin müellifi sûfî şairlerden Elvan Çelebi'nin (ö. 760/1358-1359'dan sonra) dedesidir.¹¹⁸⁹ Babaîler İsyanı sırasında çok küçük yaşta olan Muhlis Paşa, Çat Köyü zâviyesi Türkiye Selçuklu birlikleri tarafından yakıldığında Şerefeddin (Köre Kadı)¹¹⁹⁰ isimli bir kimse tarafından muhafaza edilmiş ve bir süre boyunca aynı kişi tarafından yetiştirilmiştir. Muhlis Paşa, takrîbi yedi yaşına geldiğinde ise Mısır'a götürülmüş ve Memlûk Sultanı Baybars'ın sarayında ikamete başlamıştır.¹¹⁹¹ Burada yedi yıl kalan Muhlis Paşa, Anadolu'ya dönmüştür. Onun geri gelmesinin sebebi büyük olasılıkla Baba İlyas'ın vârisi kimliğiyle mücadeleyi sürdürmek ve babasının intikamını almak isteğidir.¹¹⁹² Muhlis Paşa'nın Selçuklu topraklarında Moğol istilası etkilerinin zirvede yaşandığı ve günbegün yeni bir ayaklanma teşebbüsünün zuhur ettiği bir dönemde döndüğü anlaşılmaktadır. Zira kendisi de bu niyetle gelmiş olmalı ki Elvan Çelebi,¹¹⁹³ Muhlis Paşa'nın sultan tarafından Gâvele (Gevele, Kevale) Kalesi'nde 100 gün boyunca tutsak edildiğini ve sultanın onu ortadan kaldırmak için aç bırakmak, kaleden aşağıya atırmak gibi muhtelif eziyetlere başvurduğunu nakleder. Hatta hapsedilme sayısı 17 kezdir.¹¹⁹⁴ Elvan Çelebi,¹¹⁹⁵ Muhlis Paşa'nın Anadolu'ya geldiğinde Selçuklu tahtında oturan hükümdarı Gıyâseddin olarak ifade etse de tarihsel hesaplamalar neticesinde sultanın IV. Rükneddin Kılıç Arslan olduğu ortaya konmaktadır.¹¹⁹⁶

¹¹⁸⁶ Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, (trc. Veyis Değirmençay), Demavend Yayınları, İstanbul 2016, s. 567-569. Krş. Ürkmez, *Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Tasavvufi Zümreler*, s. 461.

¹¹⁸⁷ Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, s. 253. Krş. Sayın, "Türkiye Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıcarşan ile Eşi Gumaç Hatun'un Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile Münasebeti", s. 245.

¹¹⁸⁸ Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülâlesinin Menkabevî Tarihi*, (Haz. İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.

¹¹⁸⁹ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, s. 129; Ocak, *Babaîler İsyanı*, s. 95 ve n. 25.

¹¹⁹⁰ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Selçuklu ve Babai İlişkileri (Menâkıbü'l-Kudsiyye Çerçevesinde)", *Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'a Armağan*, İstanbul 2020, s. 300.

¹¹⁹¹ Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye*, b. 751-1139. Krş. Ocak, *Babaîler İsyanı*, s. 164; Ürkmez, *Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Tasavvufi Zümreler*, s. 77.

¹¹⁹² Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye*, b. 961-970. Krş. Ocak, *Babaîler İsyanı*, s. 164; Ürkmez, "Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Tasavvufi Zümreler", s. 77.

¹¹⁹³ Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye*, b. 881-991. Krş. Ürkmez, "Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Tasavvufi Zümreler", s. 463.

¹¹⁹⁴ Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye*, b. 1017. Krş. Ürkmez, "Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Tasavvufi Zümreler", s. 78.

¹¹⁹⁵ Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye*, b. 881-1017.

¹¹⁹⁶ Ahmet Ağırakça, Muhlis Paşa'nın faaliyetlerine hız kazandırdığı dönemde tahtta III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oturduğunu ve dolayısıyla IV. Kılıç Arslan'la pek münasebetinin görülmediğini zikretmektedir ("Menâkıbu'l-Kudsiyye'ye Göre Babai Şeyhi Muhlis Paşa'nın Anadolu Selçuklu Tahtına Geçiş", *Tarih Dergisi Prof. Dr. M.*

Sultan IV. Kılıç Arslan, yukarıda da bahsedildiği üzere Muhlis Paşa'dan bir türlü kurtulamayacağını anlayınca onunla mutabakat sağlamak için bazı tekliflerde bulunur. Sultan, Muhlis Paşa'ya tercih edeceği bir vilâyeti şahsına temlik edeceğini, ihtiyaçlarının tümünü karşılayacağını bildirmiş ve onun da bunlara mukabil Selçuklular aleyhindeki zararlı davranışlarını terk etmesini istemiştir. Ancak Muhlis Paşa, bu görevin kendisine Allah tarafından verildiğini, kararından dönmeyeceğini söyleyerek teklifi geri çevirmiştir.¹¹⁹⁷

Bu dönemde Sultan IV. Kılıç Arslan, saltanatının ilk günlerinden itibaren olduğu gibi siyasî bir buhran içerisinde bulunmakta, dâhilî ve haricî pek çok sorunla uğraşmaktaydı. Dolayısıyla da yeni bir hasım edinmek muhtemelen en son isteyeceği bir durumdu. Nitekim Muhlis Paşa'yla uzlaşma yolunda çok sayıda ayrıcalık tanımayı ve fedakârlığı göze almışsa da amacına ulaşamamıştır. Muhlis Paşa'nın esas gayesinin ne olduğuna dair farklı yorumlar mevcuttur. *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'deki nakillere istinaden İsmail Erünsal ile Ahmet Yaşar Ocak'ın değerlendirmesi,¹¹⁹⁸ Muhlis Paşa'nın sultana karşı tutumlarının Baba İlyas'ın izinde ilerleyip, onun siyasetini sürdürmesi nedeniyle Türkiye Selçuklu Devleti üzerinde hâkimiyet sahibi olmak için bu doğrultuda hareket ettiği yönündedir. Rauf Ürkmez¹¹⁹⁹ ise mezkûr açıklamaları ihtiva eden yorumunda Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın, babası II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanat döneminde Muhlis Paşa'nın babası Baba İlyas ile yaşadığı hadiselerin ülkesine ne kadar zor günler yaşattığının bilincinde olduğu için ihtiyatlı ve kuşkulu yaklaşmasını tabii bulduğunu ifade eder. Nihayetinde, Baba İlyas ve müritlerinin Türkiye Selçuklu Devleti'nde meydana getirdiği büyük çaptaki kargaşanın tesirleri kısa süre içerisinde silinecek türden değildi. Bu nedenle de Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanatı sırasında da vahamet kesbetmekteydi. IV. Kılıç Arslan, nüfuz sahibi düşmanlarına ve âsilere karşı her daim teyakkuzda bulunma gayreti içerisinde olmalıydı. Öyle anlaşıyor ki, Sultan Kılıç Arslan'ın Muhlis Paşa'yı hapsedtirmesi dahi onun, Selçuklu tahtı için tehlike arz ettiğini göstermektedir.

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile Muhlis Paşa arasında geçen görüşmelerdeki bir diğer husus da sultanın öldürülmesine dair olandır. IV. Kılıç Arslan'ın katledilmesinden önce

C. Şehâbeddin Tekindağ Hâtıra Sayısı, İstanbul 1984, Sy. 34, s. 95); Ağırakça'nın ifadesine karşın Ahmet Yaşar Ocak ise Muhlis Paşa'nın 1261 senesi civarında faaliyetlerine başladığı göz önünde bulundurulduğunda ilk mücadelesinin Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanatına tekabül ettiğini, ancak ikinci kez ayaklanmasının Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in hükümdarlık dönemine denk düştüğünü kaydeder (Ocak, **Babaîler İsyanı**, s. 165). Söz konusu sultanın IV. Rükneddin Kılıç Arslan olduğuna ilişkin hususlar hakkında ayrıca bk. Ürkmez, "Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Tasavvufi Zümreler", s. 462 n. 2018.

¹¹⁹⁷ Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye*, b. 967-977 Krş. Ocak, **Babaîler İsyanı**, s. 165; Ürkmez, "Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Tasavvufi Zümreler", s. 463.

¹¹⁹⁸ Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye*, s. 58-59

¹¹⁹⁹ *Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Tasavvufi Zümreler*, s. 464.

Muhlis Paşa'yla son konuşmasının Aksaray'da gerçekleştiği, sultan öldüğü zaman ve hatta altı ay sonrasına kadar Muhlis Paşa'nın Aksaray'da bulunduğu kaydedilmektedir. Bu nakil, Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e olduğu kadar IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a karşı da aynı nefreti besleyen Muhlis Paşa'nın Kılıç Arslan'ın öldürülmesine müdahil olduğu fikrini akıllara getirmektedir. Nitekim Elvan Çelebi de sultanın vefatında dedesi Muhlis Paşa'nın payına değinmektedir.¹²⁰⁰

¹²⁰⁰ Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye*, b. 985-986, 1111-1112. Krş. Ürkmez, *Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Tasavvufi Zümreler*, s. 465-466; Hacıgökmen, "Selçuklu ve Babai İlişkileri (Menâkıbü'l-Kudsiyye Çerçevesinde)", s. 303.

SONUÇ

Kösedağ Savaşı'ndan sonra Moğollara tâbi bir şekilde varlıklarını sürdürmeye çalışan Selçuklular, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hâkimiyet döneminde birçok girift hadiseye tanıklık etmiş ve Türkiye Selçuklu Devleti çöküş sürecine girmiştir.

IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın tahtta bulunduğu dönemler 1249-1254, 1257-1266 yılları şeklinde tasnif edilse de bunun daha detaylı izahı mümkündür. Kılıç Arslan'ın yanındaki menfaatperest devlet adamlarının teşvikiyle kısa süreli isyanları neticesinde Kayseri, Sivas ve Niksar gibi muhtelif şehirlerde saltanatını ilân ettiği görülmektedir. Ancak bunlar kalıcı olmadığı için genel hatlarıyla 1249-1254, 1257-1262, 1262-1266 şeklinde sınıflandırmak daha uygun görünmektedir. Zira IV. Kılıç Arslan hâkimiyetini, Pervâne Muînüddin Süleyman'ın diplomaside gösterdiği başarı sayesinde elde etmiş; 1257 yılından itibaren tahttaki varlığını korumuş olsa da II. Keykâvus'un İstanbul'a ilticasına dek ülkenin yalnızca doğu cihetindeki yarısında söz sahibi olmuştur.

IV. Kılıç Arslan'ın şahsı ve tarihî hüviyeti hakkında ortaya konan araştırmalarda sultan, ekseriyetle Moğol yanlısı bir hükümdar olarak telakki edilmektedir. 1246-1266 seneleri arasındaki dönemi ihtiva eden bu çalışmada görülmüştür ki yapılan tespit, ele alınan dönemin şartlarının ve hadiselerinin derinlemesine incelenip tahlil edilmemesinden ileri gelmektedir. Bu durum da anakronik bir hataya yol açmaktadır. Zira IV. Kılıç Arslan'ın Moğollarla tanışması ve “onların sayesinde” tarih sahnesine çıkması, çoğu tarihçi tarafından “vatansever ve milliyetçi sultan” şeklinde ifadelerle mazhar olan II. İzzeddin Keykâvus'un eliyle gerçekleşmiştir. Kendisinin katılması gereken bir törene kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı göndermesi sonucu Moğol hanının tepkisini çekmiştir. Böylece IV. Rükneddin Kılıç Arslan, ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus ve kardeşi II. Alâeddin Keykubad'ı etkisiz kılacak, kendisini ise tahta oturtacak saltanat yarlığını elde ederek ülkesine dönmüştür. Bu hadise, Türkiye Selçuklu Devleti'nin idare mekanizmasına haricî bir hükümdarın müdahalesi ve tesiri açısından önem arz etmektedir. Saltanat hakkı artık bir önceki hükümdarın veliaht tayin ettiği veyahut aralarındaki mücadelede galip gelen melikin değil, Moğolların belirlediği bir hakka dönüşmüştür. Esasında en az bu dönüşüm kadar elim olan bir diğer problem de neredeyse sultandan daha etkin rol üstlenen devlet adamlarının varlığıdır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin IV. Rükneddin Kılıç Arslan dönemindeki idarî, askerî, ekonomik, sosyal ve dinî yapısını kronolojik bir şekilde incelemeye gayret gösterilen bu çalışmada öncelikle yönetim mekanizmasından söz etmek daha açıklayıcı olacaktır. Görünen o ki -bilhassa II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra- vezirler, yönetimi tamamen ele geçirmiş ve sultanlar Moğolların gölgesinde, yüksek rütbeli emîrlerin elinde bir kukla misali

yaşam mücadelesi vermişlerdir. Zira melikler, sorumluluklarının idrakine dahi uygun erginlikte değillerdi. Selçuklu sultanlarının hükümdarlık hakları Moğol hanının hükmüne göre belirlenmekte, devlet adamları ise geniş salâhiyetlere sahip olmaktaydı. Bu durumda sultanlar için esas olan, güçlü, nüfus sahibi devlet adamlarının desteğini kazanmak ve onların yardımlarıyla Moğol hükümdarlarından saltanat elde etmek idi.

Dolayısıyla, tahta oturan sultana yakın olan emîrlerin, ülke topraklarından istedikleri yönde çıkar sağladıkları, diledikleri makam ve mevkileri işgal ettikleri belirgin mahiyettedir. Vezir Şemseddin Muhammed İsfahânî, devletin tüm birimlerinde otorite sahibi ve en yetkin ismi hâline gelmiş, buna istinaden de onun sağlığında II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad yalnızca ismen var olmuşlardır. Öte yandan Celâleddin Karatay gibi mühim, vazifesini hakkıyla yerine getiren ve devletin bekasını kendi menfaatlerinin önde tutan emîrlerin ise Selçukluları içinde bulunduğu buhrandan kurtarmaya ömrü vefa etmemiştir. Oysaki Emîr Karatay'ın sunduğu teklifle, Selçuklu tarihinde ilk kez görülen bir uygulama hayata geçirilmiş; üç melik aynı anda tahta çıkmış, kısa süreli de olsa devletin idamesi başarıyla sağlanmıştır. Ancak II. Alâeddin Keykubad ve Celâleddin Karatay'ın beklenmeyen ölümleriyle bu düzen bozulmuştur.

Askerî hususta ise IV. Kılıç Arslan'ın II. İzzeddin Keykâvus'la girdiği mücadelelerde en büyük destekçisi Moğol birlikleri olmuştur. Öte yandan II. İzzeddin Keykâvus ise halkın, Türkmenlerin ve ahîlerin desteğini elde ettiği için Kılıç Arslan'a karşı daha üstün vaziyetteydi. Keykâvus'un ordusu, Moğol askerlerine karşı mukavemet gösterebilecek kadar olmasa da ancak içtimaî sorunlarda ve ayaklanmalarda ücretli askerlerle desteklendiği zaman işlev kazanmaktaydı. Bu durumun en belirgin örneği, Selçuklu ülkesi içerisinde vuku bulan isyanların bastırılmasında mücadele süresinin uzaması ve yaşanan zorluklardır. Askerî harekâtlara bakıldığında, sultanların ve dolayısıyla da devlet adamlarının güç mücadelesi sonucunda ortaya çıkan içtimaî sorunların sebep olduğu muharebeler dışında IV. Rükneddin Kılıç Arslan döneminde ülke sınırları dışında cereyan eden ciddi bir askerî sefer bulunmadığı tespit edilmiştir. Doğruluğu hakkında kesin bir hükme varılamamakla birlikte, İlhanlı Hükümdarı Hülâgû Han'ın Suriye seferine katılan Selçuklu sultanlarının bunun dışındaki mücadeleleri birbirleriyle veyahut da başkaldıran Türkmenler ile bazı âsilerle olmuştur. IV. Kılıç Arslan'ın gerek müşterek gerek müstakil saltanatı döneminde Türkiye Selçuklu Devleti'nin topraklarının genişletilmesi gayesiyle düzenlenen bir seferi bulunmamakla birlikte yegâne fethedilen yer Sinop şehridir. Denizcilik faaliyetleri için büyük önemi haiz olan liman kentinin istirdadı bu dönemde gerçekleşmiştir. Öte yandan Selçuklu-Ermeni münasebetleri bağlamında zikredilen yerlerden 1248 yılında Prakana Kalesi ve 1258'de Maraş şehri

Selçukluların siyasî buhranından istifadeyle Ermeniler tarafından ele geçirilmiştir. Bu işgallere ise Selçuklu cephesinden bir tepki gösterilmemiştir.

Birçok ilke tanıklık etmenin mümkün olduğu bu dönemde Moğolların emriyle taht sahibi olan ilk sultan da IV. Rükneddin Kılıç Arslan'dır. Diğer taraftan Türkiye Selçuklu Devleti, Moğol hükümdarları tarafından ikiye taksim edilmiş ve çift başlı bir yönetim kurulmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'nde yeni bir yönetim anlayışının oluşması ve idare mekanizmasının değişmesi, siyaseten farklı bir dönemi beraberinde getirdiği gibi ekonomide de zorlu bir sürecin başlangıcını teşkil etmiştir. Moğollara ve dolayısıyla da İlhanlılara bağlı olan Selçuklularının vergi mükellefiyetinde de ciddi artışlar yaşanmış, bu da hazinenin boşalmasına yol açmıştır. Tâbi olunan hükümdarların huzurunda bulunmak için gerçekleştirilen uzun seyahatler, yine o hükümdarlara sunulan hediyeler ile ödenen yüksek meblağlardaki vergiler ve hatta Moğolların düzenlediği askerî harekâtların getirdiği malî yükümlülüklerin Selçuklular tarafından finanse edilmesi, Türkiye Selçuklu Devleti'ni tamamen dışa bağımlı bir hâle getirmiştir.

İktâ sisteminde meydana gelen köklü değişiklikler, alınan yanlış kararlar ve uygulamalar neticesinde Türkiye Selçuklu toprak ve askerî sisteminde de telafisi mümkün olmayan bozulmalar yaşanmıştır.

Selçukluların dinî ve siyasî hüviyetinin bir gerekliliği olan İslâm halifesine bağlılığında da bir değişim meydana gelmiştir. İlhanlı Hükümdarı Hülâgû'nun 1258 senesinde düzenlediği Bağdat Seferi'nde Abbâsî Hilâfeti'ne son vermesi neticesinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk kez bir dinî lidere bağlılığı ortadan kalkmıştır, tâ ki Memlûk Sultanı I. Baybars dönemine kadar.

IV. Rükneddin Kılıç Arslan, 1266 yılındaki vefatına kadar devam eden hükümrانlığının ilk safhasında birçok isyanla meşgul olmuştur. Bu isyanların baş kahramanları, ekseriyetle Türkmenler olmakla birlikte II. İzzeddin Keykâvus'un taraftarlığını yürüten ve hâlâ onun saltanatına dair umutlarını yitirmemiş âsiler tarafından IV. Kılıç Arslan'ın hükümdarlığına dair düzenlenen harekâtlardır. İsyandar, güçlölkle de olsa İlhanlıların desteğı ve müdahalesi neticesinde bastırılmıştır. Fakat bu esnada can kayıpları yaşanmış, halk müşkül duruma düşmüştür. Yönetim kadrosunun da sultanlar arasında bölünmesi ve İranlı devlet adamlarının yüksek kademedeki memuriyetlere tayiniyle beraber halk ile ümerâ arasındaki fikir ayrılıkları da giderek büyümüştür. Ahîlerin de yaşanan mücadelelere dahil olması ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan taraftarlarınca tedip edilmeleriyle esnaf teşkilâtı da bu karışıklıklardan nasibini almıştır.

IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın yaşam biçimi göz önünde bulundurulduğunda mütedeyyin bir sultan olmadığı ortaya çıkmaktadır ancak tasavvufî zümrelerle arasında iyi

ilişkiler kurulmuştur. Bu bağlamda en dikkat çekeni Mevlânâ Celâleddî-i Rûmî'nin müritlelerinde birisi olmasıdır.

IV. Kılıç Arslan'ın küçük yaşta çıktığı Selçuklu tahtındaki hükümdarlığı, 1266 yılında bir suikast sonucu öldürölmesiyle sonlanmıştır. Yaklaşık 20 yıl boyunca ve oldukça çalkantılı bir döneme tanıklık eden IV. Kılıç Arslan, Türkiye Selçuklu Devleti'nin sembolik sultanlarından birisi olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

Ana Kaynaklar

- Abû'l-Farac: **Abû'l-Farac Tarihi**, (trc. Ömer Rıza Doğrul), TTK, Ankara 1987, C. I-II.
- Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, (trc. Şerafeddin Yaltkaya), TTK, Ankara 2011.
- Ahmed b. Mahmud: **Selçuk-Nâme**, (haz. Erdoğan Merçil), İstanbul 1977, C: II.
- Ahmet Eflâkî: **Âriflerin Menkıbeleri**, (trc. Tahsin Yazıcı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, C. I.
- Aknerli Grigor: **Okçu Milletin Tarihi**, (trc. Hrant D. Andreasyan), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012.
- Alaaddin Atâ Melik Cüveynî: **Tarih-i Cihan Güşa**, (trc. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2013.
- Anna Komnena: **Alexiad**, (trc. Bilge Umar), **Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi Malazgirt'in Sonrası**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.
- Anonim: **Selçuknâme**, (trc. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner) Ankara, Atıf Yay., 2014.

Aynî:

‘İkdü’l-cümân, el-Mektebetü’ş-Şâmile (e-kitap).

Aziz b. Erdeşîr Esterâbâdî:

Bezm u Rezm (Eğlence ve Savaş), trc. Mürsel Öztürk, Ankara 1990.

Baybars el-Mansûrî:

Zübdetü’l- fikre fî târîhi’l-hicre, (thk. Donald S. Richards), Beyrut 1998.

Cenâbî:

el-‘Aylemü’z-Zâhir fî Ahvâli’l-Evâil ve’l-Evâhir, (haz. ve trc. Muharrem Kesik), “Cenâbî Mustafa Efendi’nin el-‘Aylemü’z-Zâhir fî Ahvâli’l-Evâil ve’l-Evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısımının Tenkidli Metin Neşri”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994.

Ebü’l-Fidâ:

el Muhtasar fî Târihi’l-Beşer, (baskı Muhammed Abdüllatif), C. IV.

Ebü’l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü’l-Büldan), (çev. Ramazan Şeşen), İstanbul 2017.

Elvan Çelebi:

Menâkıbu’l-Kudsiyye fî Menâsıbi’l-Ünsiyye Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülâlesinin Menkabevî Tarihi, (Haz. İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak), TTK, Ankara 1995.

- Ferîdûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr: **Mevlânâ ve etrafındakiler Risâle**, (trc. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1977.
- Gaffârî: **Tarih-i Cihân Ârâ**, (nşr. Hasan-ı Nerâkî), Tahran 1342.
- Genceli Kiragos: **Moğol İstilası 1220-1265**, (trc. Mahmut Kemal Bey), Post Yayınları, İstanbul 2018.
- Georges Pachymérés: **Bizanslı Gözüyle Türkler**, (trc. İlcan Bihter Barlas), İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Georgios Akropolites: **Vekayinâme**, (trc. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî: **Târih-i Güzide**, (trc. Mürsel Öztürk), TTK., Ankara 2018.
- Hasan b. Aldülmü'min el-Hûî: **Hasan b. Aldülmü'min el-Hôyî'nin Kaleminden Selçuklu İnşâ Sanatı**, (haz. Cevdet Yakupoğlu-Namiq Musalı), Ankara 2018.
- Ioannes Kinnamos: **Historia**, (trc. Işın Demirkent), **Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)**, TTK, Ankara 2001.
- İbn Abdüzzâhir: **Kâtibin Gözünden Sultan Baybars**, (trc. Aydın Usta), İstanbul 2021.

İbn Battûta:

İbn Battûta Seyahatnamesi, (trc. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, C. I.

İbn Bîbî:

Anadolu Selçukî Devletleri Tarihi İbn Bîbî'nin Farsça Muhtasara Selçuknâmesinden, (trc. M. Nuri Gençosman), TTK, Ankara 1941.

El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme II, (trc. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2014.

İbn Dokmak:

Nüzhetü'l-Enâm fî Târîhi'l-İslâm, (thk. Semîr Tabbâre), el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda 1999.

İbn Fazlullah el-Ömerî:

Mesâlikü'l-Ebsâr, (trc. Ahsen Batur), **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, Selenge Yayınları, İstanbul 2019.

İbnü'l-Fuvatî:

el-Havâdisü'l-Câmi'a ve't-Tecârübü'n-Nâfi'a fî'l-Mi'eti's-Sâbi'a, (thk. Mehdî en-Necm), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

İbn Haldûn:

Târihî İbn Haldûn ve Divânü'l-Mübtedâ ve'l-Haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l Berber ve men Âsarahüm min Zevî'l-Sultani'l-Ekber, (thk. Halil Şehade, Süheyl Zekkâr), Beyrut 2000, C. V.

İbn Kalânîsî:

Zeyl Târih-i Dimaşk, (çev. Onur Özatağ),
Şam Tarihine Zeyl, İstanbul 2015.

İbn Kesîr:

el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi, (trc. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, C. XIII.

İbn Şeddâd:

el-A'lâku'l-Hatîre dî Zikri Ümerâi's-Şam ve'l-Cezîre, el-Mektebetü's-Şâmîle (e-kitap), C. I.

Baypars Tarihi: Al-Melik-Al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi, (trc. Şerefüddin Yaltkaya), TTK, Ankara 2000.

İbnü'l-Verdî:

Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular, (trc. Mustafa Alican), İstanbul 2019.

Jean de Joinville:

Bir Haçlının Hatıraları, (trc. Cüneyt Kanat), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2020.

Kadı Ahmed Nigedî:

el-Veledü's-şefîk, (trc. Ali Ertuğrul),
Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-şefîk ve'l-Hâfidü'l-Halîk'ı (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak), TTK, Ankara 2015, C. I.

Kalkaşendî:

Subhu'l-a'sâ, (nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1987, C. V.

Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî:

Müsâmeretü'l-aḥbâr ve müsâyeretü'l-aḥyâr, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara, TTK, 2000.

Korykoslu Hayton:

Doğu Ülkelerinin Altın Çağı, (trc. Altay Tayfun Özcan), İstanbul 2015.

Makrizî:

es-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk, (thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997 C. I-II.

Histoire des Sultans Mamlouks de l'Égypte, Paris: The Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland 1845, C. I.

Mevlânâ Celâleddin

Fîh-i Mâ Fîh, (trc. Abdülbâki Gölpınarlı), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2008.

Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî:

Tabakât-ı Nâsirî Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşahlar, (trc. Erkan Göksu), TTK, Ankara 2020.

Tabakât-ı Nâsirî Moğol İstilasına Dair Kayıtlar, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.

Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând:

Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye), (trc. Erkan Göksu), TTK, Ankara 2015.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah:

Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi Anadolu Selçukluları ve Beylikleri, (haz.

Ali Öngöl), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2017, C. II.

Müverrih Vardan:

Türk Fetihleri Tarihi, (trc. Hrant D. Andreasyan), İstanbul 2017.

Niketas Khoniates:

Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri, (trc. Fikret Işıltan), TTK, Ankara 1995.

Nikiforos Grigoras:

Arslan Kılıç, “Nikiforos Grigoras’ın Romaiki İstoria Adlı Eserinin I.-VI. Bölümlerinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi”, **İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2019.

Nüveyrî:

Nihâyetü’l-ereb fî fûnûni’l-edeb, (thk. Necib Mustafa Fevvaz, Hikmet Keşli Fevvaz), Beyrut, Dârü’l-Kutubu’l-İlmiyye, C. XXVII.

Plano Carpini:

Moğolistan Seyahatnamesi 13. Yüzyılda Avrupa’dan Asya’ya Yolculuk, (trc. Ergin Ayan), Kronik Yayınları, İstanbul 2018.

Reşîdüddin Fazlullâh:

Câmiu’t-Tevârih (İlhanlılar Kısım), (trc. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmed Hesamipour Khelejani), TTK., Ankara 2013.

Simon de Saint Quentin:

Bir Keşiş’in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248, (trc. Erendiz

Özbayoğlu), Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, Alanya 2006.

Sultan Veled:

Sultan Veled Divanı, (trc. Veyis Değirmençay), Demavend Yayınları, İstanbul 2016.

Şerîf el-İdrîsî:

Kadim Dünya Coğrafyası, (çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021.

Şikârî:

Karamannâme [Zamanın kahramanı Karamanîler'in tarihi], (haz. Metin Sözen-Necdet Sakaoğlu), İstanbul 2005.

Urfalı Mateos:

Vekayinâme, (trc. Hrant D. Andreasyan), **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, TTK, Ankara 2019.

Wilhelm von Rubruk:

Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat 13. Yüzyılda İstanbul'dan Karakurum'a Yolculuk, (trc. Ergin Ayan), Kronik Yayınları, İstanbul 2019.

Yazıcızâde Ali:

Tevârîh-i Âl-i Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Târihi], (haz. Abdullah Bakır), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017.

Yûnînî:

Zeylû Mir'âtü'z-Zamân, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Haydarabad 1954-1955, C. II-III.

Araştırma Eserleri

- Acun, Fatma: “Şebinkarahisar”, **DİA**, C: XXXVIII, s. 393-395.
- Açikel, Ali: “Artukabad Kazısı Yer Adları (1455-1600)”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara 2003, C. XX, Sy. 2, s. 181-202.
- Adıvar, Abdülhak Adnan: İbn Haldûn”, **İA**, C: V/2, s. 738-743.
- Ağırakça, Ahmet: “Menâkibu’l-Kudsiyye’ye Göre Babaî Şeyhi Muhlis Paşa’nın Anadolu Selçuklu Tahtına Geçiş”, **Tarih Dergisi Prof. Dr. M. C. Şehâbeddin Tekindağ Hâtıra Sayısı**, İstanbul 1984, Sy. 34, 91-100.
- “Müneccimbaşı, Ahmed Dede”, **DİA**, C: XXXII, s. 4-6.
- Aka, İsmail: “Aksarâyî, Kerîmüddin”, **DİA**, C: II, s. 293.
- “Mîrhând”, **DİA**, C: XXX, s. 156-157.
- Akbayar, Nuri: **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, İstanbul 2003.

Akçay, Filiz:

“Türkiye Selçuklu Devleti’nin Değişken Sınırları”, **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ordu 2020.

Akdağ, Mustafa:

Türkiye’nin İktisadî ve İctimaî Tarihi 1243-1453, İstanbul 1979, C. I.

Akkuş, Mustafa:

“Moğol İstilasası ve İlhanlılar Döneminde Maraş Bölgesi”, **Uluslararası Selçuklu Döneminde Maraş Sempozyumu**, Kahramanmaraş 2017, C: I, s. 201-219.

Akkuş, Mustafa, Bağcı, Büşra:

“Hülâgû Han Döneminde Anadolu’da Görev Yapan Moğol Komutanları”, **USAD**, Konya 2018, Sy. 9, s. 150-171.

Akok, Mahmut:

“Konya’da Üç Tarihî ve Mimarî Eser Altınapa Kervansarayı, Hasbey Darülhuffazı ve Selim II. İmareti”, **Türk Arkeoloji Dergisi**, Ankara 1973, Sy. XX-I, s. 5-36.

Aktaş, Yasemin:

“Türkiye Selçuklu Devleti’nin Diplomasi Tarihi”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2015.

Alptekin, Coşkun:

“Türkiye Selçukluları” **DGBİT**, C. VIII, s. 209-383.

“Atabeg”, **DİA**, C: IV, s. 38-40.

Allsen, Thomas T.:

“Mongolian Princes and Their Merchant Partners 1200-1260”, **Asia Major**, Vol. 2, 1989, s. 83-126.

Altan, Ebru:

İkinci Haçlı Seferi, Ankara 2003.

“Dördüncü Haçlı Seferi’nden Sonra Anadolu”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul 2005, Sy. 42, s. 65-73.

“Anadolu’da Haçlılara Karşı Savaş”, **Tarih Dergisi**, Sy. 47, İstanbul 2009, s. 75-104.

“Haçlı Seferleri ve Anadolu”, **Osmanlı Mecmuası**, İstanbul 2013, Sy. 4, s. 24-31.

“Haçlı Seferleri ve Anadolu (1097-1190): Türkiye Selçukluları Tarihinde Haçlı Seferlerinin Yeri ve Önemi”, **Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı, Konya 2020, Sy. 12, s. 35-50.

Altinkılıç, Tayyar:

“Zehebî”, **DİA**, C: XLIV, s. 180-188.

Altun, Ara:

“Altınapa Hanı”, **DİA**, C: II, s. 541.

Anbarcıoğlu, Meliha:

“Sultanü’l-ulema Baha’eddin Veled’in Hayatı Eseri ve Düşünceleri”, **1. Millî, Mevlâna Kongresi Tebliğler 3-5 Mayıs 1985**, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1986, s. 135-147.

Andreasyan, Hrant D.:

“Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul 1949, C. I, Sy. 1-2.

Angold, Michael:

A Byzantine Government in Exile Government and Society Under the Laskarids of Nicea (1204-1261), Oxford University 1975.

Artuk, İbrahim:

“II. Keyhüsrev’in Üç Oğlu Adına Kesilen Sikkeler”, **Malazgirt Armağanı**, Ankara 1972, s. 269-286.

Aslanapa, Oktay:

Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989.

Atalar, Münir:

“Emîr-i Hac”, **DİA**, C: XI, s. 131-133.

Ayan, Ergin:

“Türkiye Selçuklularında Köle Emîrler (II): Şemseddin Yavtaş”, **Omeljan Pritsak Armağanı**, Sakarya 2007, s. 471-482.

“Türkiye Selçukluları Devleti’nin Yıkılış Süreci”, **Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri (5-6 Kasım 2007)**, Sakarya 2008, s. 107-130.

Ayaz, Fatih Yahya:

“Üstâdüddâr”, **DİA**, C: XLII, s. 393-395.

Aydın, Filiz:

“Sinop (Alâiye) Pervane Medresesi”, **Vakıflar Dergisi**, 10 (2006), s. 251-269.

Aykut, A. Said:

“İbn Battûta”, **DİA**, C: XIX, s. 361-368.

Ayönü, Yusuf:

Selçuklular ve Bizans, Ankara 2014.

“Dördüncü Haçlı Seferi’nin Bat Anadolu’nun Türkleşme Sürecine Etkisi”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, İzmir 2009, C: XXIV, Sy. 1, s. 5-20.

“Selçuklular ve Moğollar”, **İslâm Tarihi ve Medeniyeti**, İstanbul 2017, C: X, s. 359-398.

Avcı, Casim:

“İbn Şeddâd, İzzeddin”, **DİA**, C: XX, s. 374-376.

Bağcı, Büşra:

“Anadolu’daki Moğol Vali ve Komutanları”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019.

Bakır, Abdullah:

“Ortaçağ’da Bir Türkiye Selçuklu Kenti Uluborlu”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2013, Sy. 30, s. 55-66.

Bal, Mehmet Suat:

“II. İzzeddin Keykâvus Dönemi (1246-1262)”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2004.

Balivet, Michel:

“Cahen, Claude”, **DİA**, C: VII, s. 15-16.

Barthold, V. V.:

Moğol İstilasına Kadar Türkistan, (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990.

Moğol İstilâsı Devrinde Türkistan, (trc. Seniha Sami Moralı, haz. Gülnar Kara), Ankara 2020.

“Abaka”, **İA**, C: I, s. 4.

“Bâliş”, **İA**, C: II, s. 280.

Barthold, V. V., Boyle, J. A.:

“Batu”, **Eİ²**, C: I, s. 1105-1106.

Baş, Ali:

“Obruk Hanı”, **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, (ed. Hakkı Acun), Ankara 2007, s. 347-357.

Baştav, Şerif:

Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461), Ankara 1989.

Baykara, Tuncer:

Denizli Tarihi (İkinci Kısım) 1070-1429,
İstanbul 1969.

Türkiye Selçukluları Devrinde Konya,
Ankara 1985.

**Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki
Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine
Araştırmalar,** İzmir 1990.

**I. Gıyaseddin Keyhusrev 1164-1211 Gazi-
Şehit,** Ankara 1997.

“Türkiye Selçuklularında İdarî Birim ve
Bununla İlgili Meseleler”, **Vakıflar Dergisi,**
Ankara 1985, Sy. 19, s. 49-60.

“İnançoğulları”, **DİA**, C: XXII, s. 263-264.
Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rum, Konya
2008.

“Türkiye Selçukluları Uç Beyi Denizlili
Mehmet Bey”, **Türkler**, C: VI, s. 294-298.

“Sadru'd-din Konevi ile Ahi Evren Şeyh
Nasirud'din Mahmud'un Mektuplaşması”,
**Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Dergisi**, Konya 1983, Sy. 2, s. 51-75.

Bekar, M. Serdar:

“el-Melikü'l-Kâmil, Muhammed”, **DİA**, C:
XXIX, s. 68-70.

- Beyânî, Şîrîn: **Moğol Dönemi İran'ında Kadın**, (trc. Mustafa Uyar), Ankara 2018.
- Bilgin, Orhan: "Cüveynî, Atâ Melik", **DİA**, C: VIII, s. 140-141.
- Blessing, Patricia: **Moğol Fethinden Sonra Anadolu'nun Yeniden İnşası Rum Diyarından İslamî Mimari, 1240-1330**, (trc. Merve Özkılıç), İstanbul 2018.
- Bostan, M. Hanefi: "Niksar", **DİA**, C: XXXIII, s. 119-122.
- Boyle, J. A.: "Dynastic and Political History of Il-khāns", **The Cambridge History of İran**, Vol. 5, s. 303-421.
- Brockelmann: "Ebülfida", **İA**, C: IV, s. 78.
- Bryer, Anthony, Winfield, David: **Byzantine Monuments and Topography of the Pontos**, Washington D.C. 2007, Vol: I.
- Buniyatov, Ziya Musa: "12.-13. Yüzyıllarda Azerbaycan'la Küçük Asya Arasında Karşılıklı İlişkilerin Öğrenilmesinde Kafkasya'da Bulunan Anadolu Selçuklu Sikkelerinin Bir Kaynak Olarak Önemi", **X. Türk Tarih Kongresi**, C. III, Ankara 1991, s. 1001-1012.
- Cahen, Claude: **La Syrie Du Nord A L'Époque Des Croisades Et La Principauté Franque D'Antioche**, Paris 1940.

Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler,
(trc. Yıldız Moran), E Yayınları Tarih Dizisi,
İstanbul 1979.

Osmanlılardan Önce Anadolu, (çev. Erol
Üyepazarcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları,
İstanbul 2012.

“Quelques Textes Négligés Concernant Les
Turcomans De Rûm Au Moment de
L’Invasion Mongole”, **Byzantion**, Vol. 14,
No. 1 (1939), s. 131-139.

“XIII. Asır Ortalarında Cezire (İzzeddin b.
Şeddada Göre)”, (trc. Neş’et Çağatay),
**Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dergisi**, 1953, C. II, Sy. 4, s. 93-106.

“Kaykā’üs”, **EI²**, C: IV, s. 813-814.

Canatar, Mehmet:

“Cenâbî Mustafa Efendi”, **DİA**, C: VII, s.
352-353.

Ceran, Ahmet Şeref:

Şeyh Sadrüddin Konevi, Konya 1995.

Chittick, W. C.:

Şadr al-Dîn al-Kûnawî”, **EI²**, C: VIII, s. 753-
755.

Çağrı, Mustafa:

“Câh”, **DİA**, C: VII, s. 14-15.

Çakır, Besime:

“Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dönüm
Noktası Sultan Hanı Savaşı ve Kadı
İzzeddin”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal**

Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019.

Çatal, Yasemin:

“Anadolu Selçuklu Devleti’nde III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi (1266-1284)”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2009.

Çay, Abdulhalûk:

II. Kılıç Arslan, Ankara 1987.

Çaycı, Ahmet:

Selçuklularda Egemenlik Sembolleri, İstanbul 2008.

Çaycı, Ahmet, Şimşir, Zekeriya:

“HABERLER/KONYA FİLOBAD SARAYI BULUNDU”, **Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi,** 2019, Sy. 4, s. 301-310.

Çelebi, Asaf Halet:

Mevlâna ve Mevlevîlik, İstanbul 1957.

Çelik, Rıfat İlhan:

“Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu’da Ahilik Müessesesi”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2014.

Çelik, Züriye:

“Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2014.

Çetinel, Hasan:

“İbn Saîd el-Mağribî’nin Kitâb el-Coğrafya’sından Anadolu’ya Dair Anekdotlar”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Konya 2019, C: XLVIII, Sy. 48, s. 581-588.

Çevik, Murtaza:

“Selçuklu Sultanlarının Moğol Hanlarını Ziyaretleri (1246-1259) ve Bu Ziyaretlerin Anadolu’ya Etkileri”, **Tarih Okulu Dergisi**, Eylül 2019, Sy. 27, s. 43-71.

Çubukçu, Asri:

“Baybars”, **DİA**, C: V, s. 220-221.

“Devâtdâr”, **DİA**, C: IX, s. 221.

“el-Emîrû’l-Kebîr”, **DİA**, C: XI, s. 155.

“İbn Abdüzzâhir”, **DİA**, C: XIX, s. 289-291.

“İbn Dokmak”, **DİA**, C: XIX, s. 414-415.

Danışman, Mustafa:

“Baycu Noyan’ın Hayatı ve Faaliyetleri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2019.

Darkot, Besim:

“Denizli”, **İA**, C: III, s. 527-531.

“Sinop”, **İA**, C: X, s. 683-688.

Dashdonog, Bayarsaikhan:

The Mongols and the Armenians (1220-1335), Brill, Leiden-Boston 2011.

Dayı, Özkan:

“Moğol Dönemi Fars Edebiyatında Kullanılan Bazı Türkçe-Moğolca Terimler”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2018, Sy. 63, s. 485-498.

Değirmençay, Veyis:

“Sultan Veled’in Anadolu Selçuklu Devlet Adamları ve Diğer İleri Gelenleri Methi”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Erzurum 2014, Sy. 52, s. 15-48.

“Sultan Veled”, **DİA**, C: XXXVII, s. 521-522.

Demir, Burak:

“Hülegü Han’ın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2021.

Demir, Mert, Şahin, Mustafa:

Moğolların Meyyâfârîkîn Kuşatması”, **Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Bahar 2021, Vol. 6, Sy. 1, s. 381-406.

Demir, Taner:

“I. Süleyman Şah Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi”, **Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018.

Demiral, Sadi:

Bütünüyle Uluborlu, İstanbul 1968.

Demirci, Mustafa:

“İktâ”, **DİA**, C: XXII, s. 43-47.

Demirkent, Işın:

Haçlı Seferleri, İstanbul 2013.

Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan, Ankara 2014.

“1101 Yılı Haçlı Seferleri”, **Prof. Dr. Fikret Işıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı**, İstanbul 1995, s. 17-56.

“Antakya Prinkepsi Bohemund’un Esir Alınması, Niksar’da Hapsedilmesi ve Serbest Bırakılması”, **Niksar’ın Fethi ve Danişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri (8 Haziran 1996)**, Niksar 1996, s. 3-7.

“Kılıcarslan I”, **DİA**, C: XXV, s. 396-398.

Demirli, Ekrem:

“Sadreddin Konevî”, **DİA**, C: XXXV, s. 420-425.

Devlet, Nadir:

“İlhanlılar”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, İstanbul 1992, C: IX, s. 63-102.

DİA:

“Bâliş”, **DİA**, C: V, s. 22.

D’ohsson, Abraham Constantin Mouradgea:

Moğol Tarihi, (trc. Ekrem Kalan), İstanbul 2014.

Durak, Neslihan:

“Çingizli Hatunları II: Töregene Hatun”,
Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları
Dergisi, Malatya 2007, Sy. 2, s. 117-131.

“Çingizli Hatunları III: Dokuz Hatun”,
Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları
Dergisi, Malatya 2007, Sy. 1, s. 125-139.

Durmuş, Efe:

“Türkiye Selçukluları Devrinde Harezmli Bir
Türk Emiri: Hüsameddin Baycar”, **Fırat**
Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ
2009, C: XIX, Sy. 1, s. 223-232.

Durmuş, İsmail-Ali Şakir Ergin:

“İbnü'l-Verdi Zeynüddin”, **DİA**, C: XXI, s.
239-240.

Ekici, Kansu:

“Anadolu Selçuklu Devleti'nde Üç Kardeş
Devri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi**
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),
Isparta 2005.

“Anadolu Selçukluları'nda Türkmen
İsyanlarının Nedenlerine İlişkin Tespitler”,
Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-
Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler
Dergisi, Isparta 2005, Sy. 13, s. 89-101.

Eldem, Halil Edhem:

Kayseri Şehri, Ankara 1982.

el-Alevî, Abdülaziz:

“İbn Fazlullah el-Ömerî”, **DİA**, C: XIX, s. 483-484.

Emece, Feridun:

“Uç Beyi”, **DİA**, C: XLII, s. 38-39.

Erdem, İlhan:

“Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1256-1308)”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1995.

“Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara 2003, C: XXI, Sy. 33, s. 49-67.

Ersan, Mehmet:

Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı, Ankara 2010.

Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler, Ankara 2019.

“Türkiye Selçuklu Devleti”, **İslâm Tarihi ve Medeniyeti**, İstanbul 2018, C: X, s. 169-257.

“Kilikya Ermeni Krallığı’nın Türkiye Selçukluları’na Tâbiyeti Meselesi”, **Prof. Dr. İsmail Aka’ya Armağan**, İzmir 1999, s. 301-315.

Ertuğrul, Ali:

“Niğdeli Kadı Ahmed”, **DİA**, C: Ek-2, s. 355-356.

Erzi, Adnan Sadık:

“İbn Bîbî”, **İA**, C: V/2, s. 712-718.

- Esemenli, Deniz: Alâeddin Camii ve Medresesi”, **DİA**, C: II, s. 328-329.
- Eskikurt, Adnan: “Ortaçağ Kroniklerine Göre 17 Eylül 1176 Myriocephalon Zaferi (Bağırsak Boğazı-Konya)”, **USAD**, (Konya 2017), Sy. 7, s. 74-98.
- Flemming, Barbara: **Geç Ortaçağ Dönemi’nde Pamfilya, Pisidya ve Likya’nın Tarihî Coğrafyası**, (trc. Hüseyin Turan Bağçeci), Ankara 2018.
- Freeman, G. S. P.-Grenville: “Kilidj Arslan IV”, **EI²**, C: V, s. 104-105.
- Galstyan, A. G.: **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**, (trc. İlyas Kemaloğlu), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017.
- Gardner, Alice: **The Lascarids of Nicea The Story of An Empire in Exile**, Amsterdam 1964.
- Geyikoğlu, Hasan: “Selçuklular’ın Deniz Politikası ve Denizcilik Faaliyetleri”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum 2003, Sy. 22, s. 251-267.
- Gezen, Nihal: “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Saltanat Naıpları ve Saltanat Naıplarının İktidar Üzerine Etkileri”, **IBAD Sosyal Bilimler Dergisi**, 2019 (Özel Sayı), s. 282-297.
- Gibb, H. A. R.: “Abu’l-Fidā”, **EI²**, C: I, s. 118-119.
- Gordlevskiy, Aleksandroviç: **Küçük Asya’da Selçuklular**, Ankara 2019.

Göde, Kemal:

Halil Edhem (Eldem) ve Kayseri Şehri - Selçuklu Tarihi'nden Bir Bölüm, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2011.

Gökhan, İlyas:

“XIII. Yüzyılda Maraş”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2005, Sy. 13, s. 191-222.

“Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler”, **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Nevşehir 2012, C: I, Sy. 2, s. 70-108.

“Türkiye Selçukluları Zamanında Maraş Uç Beyliği”, **Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, Konya 2016, C: I, Sy. 1, s. 115-171.

Göksu, Erkan:

Selçuklu'nun Mirası Gulâm ve İktâ (Kölelik Mi, Efendilik Mi?), İstanbul 2017.

“Türkiye Selçuklularında İktâ”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya 2009, Sy. 26, s. 137-154.

“Kösedağ Savaşı (1243)”, **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2019, Sy. 2, s. 1-12.

“Gulâm Sistemine Dair Bazı Mülâhazalar”, **Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof.**

Dr. Abdülkerim Özaydın’a Armağan,
İstanbul 2020, s. 252-268.

Göksu, Melek:

“Şerefeddin Hatîroğlu ve Moğollara Karşı İsyanı”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2000.

Göyünç, Nejat:

“Diyarbakır”, **DİA**, C: IX, s. 664-669.

Grousset, René:

Bozkır İmparatorluğu Atilla/Cengizhan/Timur, (trc. M. Reşat Uzman), İstanbul 1980.

Gül, Mustafa, Balcıoğlu Mustafa:

“Anadolu Selçuklularında Denizcilik Faaliyetleri”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Samsun 1990, C. V, Sy. 1, s. 61-68.

Günler, Mevlüt:

“Türkiye Selçuklu Devleti’nde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet ile Toplum Üzerindeki Etkileri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2011.

Güler, Muhammed Said:

“Moğol İstilâsı ve Aynicâlût Savaşı”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018.

Günel, Zerrin:

“Nöker”, **DİA**, C: XXXIII, s. 216-217.

Gündüz, Tufan:

“Kahramanmaraş”, **DİA**, C: XXIV, s. 192-196.

Güneş, İbrahim:

“Âbâkâ Hân Devrinde İlhanlı Devleti Tarihi (663-680/1265-1282)”, **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Muğla 2021.

Hacıgökmen, Mehmet Ali:

“Diyâr-Bekr Bölgesinin Moğol Hâkimiyetine Bağlanması”, **MUTAD**, Muğla 2021, C: VIII, Sy. 2, s. 249-271.

Türkiye Selçuklu Devlet Adamları, Konya 2018.

“Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak”, **Belleten**, Ankara 2012, C. LXXVI, Sy. 276, s. 419-430.

“Mevlâna Celaleddin-i Rumî’nin Selçuklu Sultanları ile İlişkileri”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya 2014, Sy. 36, s. 115-135.

Selçuklularda Av Merasimleri ve Emir-i Şikarlar”, **SUTAD**, 2018, Sy. 43, s. 325-339.

“Selçuklu ve Babai İlişkileri (Menâkıbü’l-Kudsiyye Çerçevesinde)”, **Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr.**

Abdülkerim Özaydın’a Armağan, İstanbul
2020, s. 292-303.

“Ahi Teşkilatı”, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, İstanbul 2021, s. 393-403.

“Mecdüddin İshak”, **DİA**, Ek-2, s. 210-211.

Hacısalioğlu, Mehmet:

“Spuler, Bertold”, **DİA**, C: XXXVII, s. 422-423.

Hartmann, Angelika:

“Nâsır-Lidînillâh”, **DİA**, C: XXXII, s. 399-402.

Hillenbrand, Carole:

“Mu‘în al-Dîn Parwāna”, **Eİ²**, C: VII, s. 479-480.

Honigmann, Ernst:

“Maraş”, **İA**, C: VII, s. 310-315.

İlgürel, Mücteba:

“Çaka Bey”, **DİA**, C: VIII, s. 186-188.

“Subaşı”, **DİA**, C: XXXVII, s. 447-448.

İnce, İrfan:

“Ridde”, **DİA**, C: XXXV, s. 88-91.

İpşirli, Mehmet:

“Kalkaşendî”, **DİA**, C: XXIV, s. 263-265.

İşbilir, Ömer:

“Nüzül”, **DİA**, C: XXXIII, s. 311-312.

Kafalı, Mustafa:

Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri, İstanbul 1976.

“Batu Han”, **DİA**, C: V, s. 208-210.

Kafesoğlu, İbrahim:

“Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu”, **TED**, İstanbul 1981, Sy. 10-11, s. 1-28.

“İbn Battuta”, **İA**, C: V/2, s. 708-711.

“Selçuklular”, **İA**, C: X, s. 379-385.

Kaya, Selim:

I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211), Ankara 2006.

“Mevlânâ’nın Siyasî Faaliyetleri (Mevlânâ’nın Selçuklu Devlet Erkânı Üzerindeki Etkisinin Siyasî Boyutları), **Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri**, Çanakkale 25-28 Mayıs 2006, s. 41-48.

“Selçuklularda Askerî Teşkilat ve Donanma”, **Türkler ve Askerlik**, ed. Süleyman Kızıltoprak, İstanbul 2009, s. 71-125.

“Türkiye Selçuklularının Karadeniz Politikalarının İktisadi ve Sosyal Hayata Etkileri”, **Uluslararası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu 26-29 Eylül 2013, Türk Denizcilik Tarihi**, C: III, Ankara 2014, s. 1-13.

“Malatya’da Tarihi Bir Kale: Masâra (Minşar) Kalesi”, **Ortaçağ’da Malatya - Makaleler-**, Malatya 2020, s. 197-221.

“Süleyman Şah II”, **DİA**, C: XXXVIII, s. 105-108.

Kayaoğlu, İsmail:

“Turumtay Vakfiyesi”, **Vakıflar Dergisi**, Sy. 12 (1978), s. 91-112.

“Râhatoğlu ve Vakfiyesi”, **Vakıflar Dergisi**, Sy. 13 (1981), s. 1-29.

Kayapınar, Levent:

“Pachymeres, Georgios”, **DİA**, C: XXXIV, s. 139-140.

Kayalıoğlu, Filiz:

“II. İzzeddin Keykavus ve Zamanı”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.

Kayhan, Hüseyin:

“Lâdik Beyliği”, **Türkler**, C: VI, s. 763-770.

Kaymaz, Nejat:

Pervâne Mu‘înüd’-dîn Süleyman, Ankara 1970.

Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü’-d-dîn Keyhüsrev ve Devri, Ankara 2009.

Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü, Ankara 2011.

Keçiş, Murat:

Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler 1204-1404), Ankara 2013.

Keleş, Erol:

“Moğollarda Kışlak Geleneği: İlhanlıların Arran ve Mugan Kışlakları Örneği”, **Ortaçağ Araştırmaları Dergisi**, 2020, C: III, Sy. 1, s. 48-62.

“İlhanlıların Anadolu’da Kurduğu Vergi Nizamı ve Neticeleri Hakkında Bir Değerlendirme”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 2020, C: 124, Sy. 244, s. 11-24.

Kemaloğlu, İlyas:

“Yarlık”, **DİA**, C: XLIII, s. 334-335.

Kesik, Muharrem:

Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi, Ankara 2003.

Türkiye Selçukluları -Makaleler-, İstanbul 2014.

At Üstünde Selçuklular, İstanbul 2017.

Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolunun Fatihleri, İstanbul 2017.

1071 Malazgirt, İstanbul 2018.

Anadolu Türk Beylikleri, İstanbul 2018.

Selçukluların Haçlılarla İmtihanı, İstanbul 2018.

Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti,
İstanbul 2021.

**Selçukluların Muhteşem Sultanı
Melikşah,** İstanbul 2021.

“Kutalmış’ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele
Geçirme Gayretleri”, **Türk Kültürünü
Araştırma Enstitüsü,** Ankara 2001, Sy. 39,
s. 97-105.

“Yağıbasan Devrinde Dânişmendliler-
Türkiye Selçukluları İlişkileri”, **İstanbul
Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih
Dergisi Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra
Sayısı,** İstanbul 2002, Sy. 37, s. 137-146.

“Melik Arab”, **İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,** İstanbul
2003, Sy. 38, s. 17-26.

“Antalya’ya Yapılan İlk Akınlar ve Selçuklu
Hakimiyeti”, **Son Bin Yılda Antalya
Sempozyumu 18-19 Aralık 2003**, Antalya
2006, s. 1-8.

“Sultan II. Kılıç Arslan’ın İstanbul’u Ziyareti
ve Tarihteki İlk Uçuş Denemesi”, **Belleten,**
Ankara 2003, C: LXVI, Sy. 247, s. 839-846.

“Dânişmend Gümüştegin Ahmed Gazi (ö. 1104)”, **Müjgan Üçer’e Armağan**, İstanbul 2011, s. 364-388.

“Sultan Alp Arslan’ın Liderlik Vasıfları”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, İstanbul 2014, Sy. 4, s. 43-52.

“Malazgirt Zaferi Sonrasında Anadolu’nun Fethi ve İlk Beyliklerin Kurucuları”, **Alp Arslan ve Zamanı**, İstanbul 2014, s. 153-194.

“Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos’un Dânişmendliler Hâkimiyetindeki Niksar’ı Kuşatması (1140)”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Dânişmendliler Sempozyumu (12-13 Kasım 2015) Tokat Bildiriler**, Tokat 2016, 73-78.

“Dönemin Tarihine Bakış: Sultan I. Alaeddin Keykubad Dönemi ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler”, **Emir Celâleddin Karatay ve Karatay Medresesi**, Konya 2019, s. 21-55.

“Selçuklu Tahtına Göz Diken Vezir: Sadeddin Köpek”, **Tematik Selçuklu Tarihi**, İstanbul 2020, s. 167-173.

“Konya’yı Moğol İşgalinden Selçuklu Hatibi Kurtarmıştı”, **Tematik Selçuklu Tarihi**, İstanbul 2020, s. 174-180.

“Melikşah”, **DİA**, C: XXIX, s. 58-59.

“Muînüddin Süleyman Pervâne”, **DİA**, C: XXXI, s. 91-93.

“Pervâne”, **DİA**, C: XXXIV, s. 244.

“Pervâneoğulları”, **DİA**, C: XXXIV, s. 245-246.

“Sâdeddin Köpek”, **DİA**, C: XXXV, s. 393.

Kılıç, Emel:

“Türkiye Selçuklu-Altın Orda İlişkileri Siyasi, Ekonomik, Sosyo-Kültürel”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005.

Koca, Salim:

I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220), Ankara 1997.

“Anadolu Türk Beylikleri”, **Türkler**, C: VI, s. 703-755.

“Sultan İzzeddin Keykavus ile Melik Alâeddin Keykubad Arasında Geçen Otorite Mücadelesi”, **Belleten**, Ankara 1991, C: LIV, Sy. 211, s. 935-943.

“Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubâd’ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya 2009, Sy. 25, s. 1-38.

“Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Alâeddîn Keykubâd’ın Zehirlenmesi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya 2010, s. 347-366.

“Turan, Osman”, **DİA**, C: XLI, s. 410-412.

Koçkuzu, Ali Osman,

“Aynî, Bedreddin”, **DİA**, C: IV, s. 271-272.

Koçuk, İsmail:

İznik Bizans Devleti Kuruluş Devri Tarihi (1204-1214)”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2017.

Kofoğlu, Sait:

“İnanç Oğulları Beyliği”, **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, Ankara 2016, s. 247-256.

Kokkokoğlu, Pınar Çağla İyibil:

“Anadolu Selçuklu Devlet Adamı Sahip Ata Fahreddin Ali”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2020.

Konyalı, İbrahim Hakkı:

Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya 1964.

Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi, İstanbul 1974, C: I.

Koprıman, Kâzım Yaşar:

“Memlükler”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, İstanbul 1992, C: VI, s. 434-543.

Korobeinikov, Dimitri A.:

“Orthodox Communities in Eastern Anatolia in the Thirteenth to Fourteenth Centuries Part 2: The Time of Troubles”, **Al -Masaq: Islam and The Medieval Mediterranean**, March 2015, Vol. 17, No. 1, s. 1-29.

Kök, Bahaddin:

“Bahaddin Lü’lü”, **DİA**, C: XXVII, s. 257.

Köprülü, M. Fuad:

Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1976.

Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri, İstanbul 1981.

Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu, Ankara 1991.

“Anadolu Beylikleri Tarihine Aid Notlar”, **Türkiyat Mecmuası**, 1928, II, (trc. Samet Alıç), **Gaziantep University Journal Social Sciences**, 2016 15(3), s. 949-970.

“Türk ve Moğol Sülâlelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnûiyeti”, **İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, (haz. Orhan F. Köprülü), İstanbul 1983, s. 71-79.

“Cüveynî”, **İA**, C: III, s. 249-255.

“Cûzcânî”, **İA**, C: III, s. 230-237.

“Hâcib”, **İA**, C: V/1, s. 30-36.

Kramers, J. H.:

“Muin-üd-din”, **İA**, C: VIII, s. 556-557.

Kramers, J. H., Faroqhi, S.:

“Sînüb”, **EF**, C: IX, s. 653-656.

Kucur, Sadi S.:

“Vekîl-i Hâsslık ve Selçuklu Saraylarında
Üstâdü’ d-dârlık”, **Türk Kültürü
İncelemeleri Dergisi**, İstanbul 2006, Sy. 14,
s. 1-10.

“Selçuklularda Saray Emirlerinin
Özelliklerine Dair Bazı Tespitler”, **Ortaçağ
Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr.
Abdülkerim Özaydın’a Armağan**, İstanbul
2020, s. 477-481.

“Cacağlu Nûreddin”, **DİA**, C: VI, s. 541-542.

“İktâ”, **DİA**, C: XXII, s. 47-49.

“Nâib-i Saltanat”, **DİA**, C: XXXII, s. 313-
314.

“Râhatoğulları”, **DİA**, C: XXXIV, s. 410-
411.

Kurat, Akdes Nimet:

**Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın
Ordu, Kırım ve Türkistan Türklerine Ait
Yarlık ve Bitkiler**, İstanbul 1940.

**Çaka Bey İzmir ve civarındaki adaların ilk
Türk Beyi M. S. 1081-1096**, Türk Kültürünü
Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966.

Kurt, Çağdaş:

“Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde İlhanlı Valisi Tâceddin Mu'tez ve Dönemi”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2021.

Kurşanskis, Michel:

“L'Empire de Trebizonde et les Turcs au 13e siècle”, **Revue des Études Byzantines (RÉB)**, C: 46, Paris 1988, s. 109-124.

Kuşçu, Ayşe Dudu:

“Türkiye Selçuklularında Ordu ve Donanma”, **Türkler**, Ankara 2002, C: VII, s. 176-188.

“Moğol İşgaline Karşı İstiklâl Hareketlerinin Sembolik Sultanı II. İzzeddin Keykâvus”, **Cappadocia Journal of History and Social Sciences**, Vol. 9, 2017, s. 90-102.

“Selçuklu Devleti'nin Moğol İşgali Olduğu Dönemde Aksaray'da Geçen İki Mücadele ve Enteresan Sonuçları”, **Cappadocia Journal of History and Social Sciences**, Vol. 9, 2017, s. 103-110.

Küçükbaşçı, Mustafa Sabri:

“Müşrif”, **DİA**, C: XXXII, s. 167-168.

“Yûnînî, Kutbüddin”, **DİA**, C: XLIII, s. 596-597.

Küçükdağ, Yusuf, Arabacı, Caner:

Selçuklular ve Konya, İstanbul 1999.

- Lambton, Ann K. S.: “İktâ Üzerine Düşünceler”, (trc. Halil İbrahim Hançabay), **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sy. 25 (2016/2), s. 165-184.
- Lane-Poole, Stanley: **Düvel-i İslamiye, İslam Devletleri Tarihi Başlangıçtan 1927 Yılına Kadar**, (çev. Halil Edhem Eldem), (haz. Samet Alıç), İstanbul 2020.
- Levanoni, Amalia: “Ustādār”, **EI²**, C: X, s. 925.
- Lindner, Rudi Paul: “The Challenge of Qilich Arslan IV”, **Near Eastern Numismatics, Iconography, Epigraphy and History: Studies in Honour of George C. Miles**, Beirut 1974, 411-417.
- Mansuroğlu, Mecdud: “Cândâr”, **İA**, C: III, s. 24-25.
- Melville, Charles: “Moğol Yönetimi Altında Anadolu”, **Türkiye Tarihi Bizans’tan Türkiye’ye 1071-1453**, ed. Kate Fleet, (trc. Ali Özdamar), İstanbul 2012, C: I, s. 79-138.
- Meneş, Mes’ûd Ferya: “İlhanlı Sarayında Budizm”, (trc. Serkan Derin), **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sy. 7 (2020), s. 485-506.
- Merçil, Erdoğan: **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul 1985.

Türkiye Selçukluları'nda Meslekler,
Ankara 2000.

Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri,
Ankara 2007.

**Selçuklular'da Saraylar ve Saray
Teşkilâtı,** İstanbul 2011.

**Selçuklular Zamanında Dîvân Teşkilâtı
(Merkez ve Eyalet Dîvânları),** İstanbul
2015.

Selçuklularda Vergiler, İstanbul 2021.

“Türkiye Selçukluları”, **Türkler**, C: VI, 503-
528.

“Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları”,
XI. Türk Tarih Kongresi 05-09 Eylül 1990,
Ankara 1990, C: II, s. 709-721.

“Selçuklular'da Emîr-i Dâd Müessesesi”,
Belleten, 1995, C: LIX, Sy. 225, 327-340.

“Selçuklular'da Taştdâr Müessesesi”, **Prof.
Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir 1999, s.
57-61.

“Tuzgu Kelimesi ve Selçuklu Devrinde
Kullanılışı”, **Türklük Araştırmaları
Dergisi**, 2002, Sy. 12, s. 73-78.

“Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri”, **Türk Denizcilik Tarihi 1-Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar**, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, İstanbul 2009, s. 21-30.

“Selçuklular’da Av”, **USAD**, 2018, Sy. 8, s. 136-146.

“Büyük Selçuklularda Saçı Geleneği”, **Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın’a Armağan**, İstanbul 2020, s. 500-504.

“Sâhib Ata”, **DİA**, C: XXXV, s. 515-516.

“Şahne”, **DİA**, C: XXXVIII, s. 292-293.

“Taştdâr”, **DİA**, C: XL, s. 161-162.

Metin, Tülay:

Selçuklular Döneminde Malatya, Malatya 2013.

Miquel, A.:

“İbn Battûta”, **Eİ²**, C: III, s. 735-736.

Morgan, D. O.:

“Ögedey”, **Eİ²**, C: VIII, s. 162-163.

Nicol, David M.:

Bizans’ın Son Yüzyılları 1261-1453, (çev. Bilge Umar), İstanbul 2016.

Norwich, John Julius:

Bizans III Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453), (çev. Selen Hırçın Riegel), İstanbul 2013.

Nystazopoulou, Marie:

“La Dernière reconquête de Sinope par les Grecs de Trébizonde (1254-1265)”, **Revue des Etudes Byzantines**, Tome: 22 (1964), s. 241-249.

Ocak, Ahmet Yaşar:

Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar), Ankara 1992.

Sarı Saltık Popüler İslâm’ın Balkanlar’daki Destanî Öncüsü (XIII. Yüzyıl), Ankara 2011.

Babaîler İsyanı, İstanbul 2011.

“Elvan Çelebi”, **DİA**, C: XI, s. 63-64.

“Fütüvvet”, **DİA**, C: XIII, s. 261-263.

Odabaşı, Zehra:

Siyasetin Dengesi Celâleddin Karatay, İstanbul 2018.

Selçuklu’nun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları, İstanbul 2019.

“Celâleddin Karatay’ın Hayatı ve Siyasi Kariyeri”, **Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı**, Konya 2013, s. 575-602.

“Sahib Ata Oğulları Beyliği”, **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, İstanbul 2016, s. 191-201.

“Tâceddin Pervâne (d?-ö.1238) ve Tâcü’l-Vezir Külliyesi”, **Tarihin Peşinde Dergisi**, 2019, Sy. 22, s. 481-505.

Orhan, Seval:

“Selçuklular Zamanında Anadolu’da Evlilik (1075-1308)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2016.

Oruç, Züriye:

“Türkiye Selçuklu Devrinde Aksaray ve Askerî Açından Önemi”, **II. Uluslararası Aksaray Sempozyumu 26-28 Ekim 2017**, s. 782-791.

Ostrogorsky, Georg:

Bizans Devleti Tarihi, (çev. Fikret Işıltan), İstanbul 2006.

Öncel, Melek:

“Moğollarda Kadın”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019.

Öncü, Sıddık:

“Mardin Müzesi’ndeki Türkiye Selçukluları ile Tâbi Artuklular ve el-Cezîre Zengîlerinin Sikkeleri (467-708/1075-1308)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2017.

Öngören, Reşat:

“Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, **DİA**, C: XXIX, s. 441-448.

- Öngül, Ali: **Anadolu Selçukluları**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017.
- Öz, Mehmet: “Sinop”, **DİA**, C: XXXVII, s. 252-256.
- Öz, Mustafa: “Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb”, **DİA**, C: XXXIII, s. 304-306.
- Öz, Mustafa, eş-Şek‘a, Mustafa Muhammed: “İsmâiliyye”, **DİA**, C: XXIII, s. 128-133.
- Özaydın, Abdülkerim: **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)**, Ankara 1990.
- “Anadolu Selçukluları”, **Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi**, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1994, C: VIII, s. 86-241.
- “Malazgirt Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1071), **Alp Arslan ve Zamanı**, İstanbul 2014, s. 105-123.
- “Nizâmülmülk’ün Büyük Selçuklu İmparatorluğu’na Hizmetleri”, **USAD**, Konya 2018, Sy. 8, s. 1-31.
- “Arrân”, **DİA**, C: III, s. 394-395.
- “Aynicâlût”, **DİA**, C: IV, s. 275-276.
- “Dânişmendliler”, **DİA**, C: VIII, s. 469-474.

“el-Bidâye ve’n-Nihâye”, **DİA**, C: VI, s. 131-132.

“Ebü’l-Fidâ”, **DİA**, C: X, s. 320-321.

“Hamdullah el-Müstevfî”, **DİA**, C: XV, s. 454-455.

“İbn Bîbî”, **DİA**, C: XIX, s. 379-382.

“İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ”, **DİA**, C: XX, s. 132-134.

“İbnü’l-İbrî”, **DİA**, C: XXI, s. 92-94.

“Kılıcarslan II”, **DİA**, C: XXV, s. 398-402.

“Menşur”, **DİA**, C: XXIX, s. 148-149.

“Mîr-i alem”, **DİA**, C: XXX, s. 123-124.

“Saltuklular”, **DİA**, C: XXXVI, s. 54-56.

“Târîh-i Güzîde”, **DİA**, C: XL, s. 82-83.

“Tutuş”, **DİA**, C: XLI, 446-449.

“Unvan”, **DİA**, C: XLII, s. 163-166.

“Vezir”, **DİA**, C: XLIII, s. 82-87.

Özbek, Süleyman:

“Türkiye Selçukluları-Memluk
Münasebetleri (1250-1277)”, **Afyon**

Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afyon 1999, C: I, Sy. 2, s. 43-61.

“Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud”, **Türkler**, Ankara 2002, C: V, s. 127-133.

“Türkiye Selçuklu Devleti İle Eyyûbîler’in Siyasî İlişkileri”, **İslâm Tarihi ve Medeniyeti**, İstanbul 2018, C: X.

“Türkiye Selçuklularının Çöküşünde Sebep Sonuç İlişkisi Yassıçemen’den Köseadağ’a”, **Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi**, Bartın 2018, C: V, Sy. 1, s. 2-17.

Özcan, Abdülkadir:

“Hatun”, **DİA**, C: XVI, s. 499-500.

Özdemir, H. Ahmet:

Moğol İstilâsı Cengiz ve Hülâgû Dönemleri, İstanbul 2018.

“Müsta‘сім-Billâh”, **DİA**, C: XXXII, s. 126-127.

Özen, Firdevs:

“Mengü Han Döneminde (1251-1259) Selçuklu-Moğol İlişkileri”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010.

Özen, Mine Esiner:

“Türkçe’de Kumaş Adları”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul 1982, Sy. 33, s. 291-340.

Özgüç, Tahsin, Akok, Mahmut:

“Ağzıkara Han”, **Yıllık Araştırmalar Dergisi**, 1956, Sy. 1, s. 93-104.

Özgüdenli, Osman Gazi:

“Merâğa”, **DİA**, C: XXIX, s. 162-163.

“Moğollar”, **DİA**, C: XXX, s. 225-229.

“Ögedey Han”, **DİA**, C: XXXIV, s. 21-22.

“Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî”, **DİA**, C: XXXV, s. 19-21.

“Târîh-i Âl-i Selçûk”, **DİA**, C: XXXX, s. 72-73.

“Târîh-i Cihângüşâ”, **DİA**, C: XL, s. 77-79.

“Karakorum”, **DİA**, C: Ek-2, s. 22-23.

Özmen, Mustafa:

“Türkiye Selçuklu Devletinde Atabeglik”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

Öztürk, Murat:

Irak Selçuk Devleti Atabegleri, İstanbul 2019.

Paydaş, Kazım:

“Mevlânâ Celâleddin’in Anadolu Selçukluları ile Olan Münasebetleri”,

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Şanlıurfa 2007, C. XVIII, Sy. 18, s. 23-35.

Peacock, A. C. S.:

“The Saljūq Campaign Against The Crimea and the Expansionist Policy of the Early Reign of Ālā’ Al-Dīn Kaykubād”, **JRAS**, (2006), C: XVI, Sy. 2, s. 133-149, (çev. Murat Keçiş-Ali Mıynat), “Kırım’a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad’ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara 2010, Sy. 47, s. 243-265.

“Sinop: A Frontier City in Seljuk and Mongol Anatolia”, **Ancient Civilizations from Scythia to Siberia**, 16 (2010), s. 103-124.

“The Seljuk Sultanate of Rūm and the Turkmen of the Byzantine frontier1206-1279”, **Al-Masāq Journal of the Medieval Mediterranean**, 2014, s. 267-287.

Pedersen:

“İbn Abdüzzâhir”, **İA**, C: V/2, s. 695.

Polat, M. Said:

“Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları’nda İçtimaî ve İktisadî Hayat”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1997.

- Ramsay, W. M.: **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası**, (çev. Mihri Pektaş), İstanbul 1960.
- Rice, Tamara Talbot: **Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi**, (trc. Tuna Kaan Taştan), Ankara 2015.
- Roux, Jean Paul: **Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl**, (trc. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan Özcan), İstanbul 2008.
- Moğol İmparatorluğu Tarihi**, (trc. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket), İstanbul 2020.
- Runciman, Steven: **Haçlı Seferleri Tarihi**, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 2008, C: I-II-III.
- Sarre, Friedrich: **Küçük Asya Seyahati 1895 Yazı**, (çev. Dârâ Çolakoğlu), İstanbul 1998.
- Samoiloviç, A. N.: "Cucu Ulusu'nda Payza ve ve Bayza'ya Dair", **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, İstanbul 1939, s. 53-64.
- Sauvaget, Jean: "Haleb", **İA**, C: V/I, s. 117-122.
- Sayın, Sedat: "Türkiye Selçuklu Sultanı IV. Rükneddîn Kılıcarslan ile Eşi Gumaç Hatun'un Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile Münasebeti", **Ortaçağ Araştırmaları Dergisi**, C. II, Sy. 2, Aralık 2019, s. 239-247.
- Sebbağ, Abbas: "Mîrâhur", **DİA**, C: XXX, s. 141-143.

Sebbağ, Abbas, Bozkurt, Nebi:

“Müstevfî”, **DİA**, C: XXXII, s. 147-148.

Selçuk, Ali:

Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar, İstanbul 2008.

Serdar, Murat, Hanar, Murat:

“Moğol Hâkimiyeti Sırasında Ermenek ve Çevresinde Yaşanan Siyasî ve Sosyal Gelişmeler (1277-1292)”, **Ermenek Araştırmaları**, Konya 2018, C: I, s. 237-250.

Sevgi, H. Ahmet:

“Hüsâmeddin Çelebi”, **DİA**, C: XVIII, s. 512.

Sevim, Ali,

Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri, Ankara 1983.

Anadolu’nun Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah, Ankara 2018.

“Keyhüsrev I”, **DİA**, C: XXV, s. 346-48.

“Keyhüsrev III”, **DİA**, C: XXV, s. 351-352.

“Süleyman Şah I”, **DİA**, C: XXXVIII, s. 103-105.

Sevim, Ali, Yücel, Yaşar:

Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklular ve Beylikler Dönemi, Ankara 1989.

Sevim, Ali, Merçil, Erdoğan:

Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür, Ankara 2020.

Sevin, Veli:

Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, Ankara 2001, C: I.

Seyyid, Eymen Fuâd:

“Makrîzî”, **DİA**, C: XXVII, s. 448-451.

Shukurov, Rustam:

“Harem Hristiyanlığı: Selçuklu Şehzâdelerinin Bizanslı Kimliği”, **Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum**, (ed. A.S. Peacock-Sara Nur Yıldız), (trc. A. Sait Aykut), İstanbul 2020, s. 97-120.

Soyer, Ozan Hayri:

“Türkiye Selçuklu Sultanlarının Dinî Anlayışları ve Siyasî Yansımaları”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018.

Söyüt, Yaşar:

“Moğol İmparatorluğu'nun Kadın Naibesi: Töregene Hatun”, **Journal of Universal History Studies**, 2021, C: IV, Sy. 2, s. 212-228.

Spuler, Bertold:

İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350, Ankara 2011.

“Bālish”, **EI²**, C: I, s. 996.

Subaşı, Ömer:

“Türkiye Selçuklu Devleti'nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Hatay 2016, C: 13, Sy. 33, s. 384-401.

Sümer, Faruk:

Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları, Ankara 1972.

Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar, İstanbul 1985.

Çepniler Anadolu'daki Türk Yerleşmesinde Önemli Rol Oynayan Bir Oğuz Boyu, İstanbul 1992.

Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları, İstanbul 1999, C: II.

“Ağaç-eriler”, **Belleten**, Ankara 1962, C: XXVI, Sy. 103, s. 521-528.

“Anadolu'da Moğollar”, **SAD**, Ankara 1970, Sy. 1, s. 1-147.

“İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir”, **Belleten**, Ankara 1989, C. LIII, Sy. 206, s. 175-198.

“Qarāmān Oghullari”, **EI²**, C: IV, s. 619-625.

“Abaka”, **DİA**, C: I, s. 8.

“Ağaçeriler”, **DİA**, C: I, s. 460-461.

“Anadolu Selçukluları”, **DİA**, C: XXXVI, s. 380-384.

“Karamanoğulları”, **DİA**, C: XXIV, s. 454-460.

“Keyhusrev III”, **İA**, C: VI, s. 629-630.

“Keykâvus I”, **DİA**, C: XXV, s. 351-353.

“Keykâvus II”, **DİA**, C: XXV, s. 354-356.

“Keykubad I”, **DİA**, C: XXV, s. 357-359.

“Kutalmış”, **DİA**, C: XXVI, s. 480-481.

“Kösedağ Savaşı”, **DİA**, C: XXVI, s. 272-273.

“Mehmed Bey, Karamanoğlu”, **DİA**, C: XXVIII, s. 445-446.

“Mesud I”, **DİA**, C: XXIX, s. 339-342.

“Tuğrul Şah”, **DİA**, C: XLI, s. 41-44.

Şahin, Kâmil:

“Konya Kadı İzzeddin Mâristân-ı Atık (Hastahanesi) ve Sultan Alâeddin Keykubat Dâruşşifâsı”, **Vakıflar Dergisi**, Ankara 2007, C: XXX, s. 110-116.

Şahin, Mustafa:

“Habibü’s-Sîyer’e Göre Türkiye Selçukluları”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. LIV, Sy. 1, s. 21-40.

Şahinoğlu, M. Nazif:

“Bahâeddin Veled”, **DİA**, C: IV, s. 460-462.

Şeşen, Ramazan:

“Câmiu’t-Tevârih”, **DİA**, C: VII, s. 132-134.

“İdrîsî, Şerîf”, **DİA**, C: XXI, s. 493-495.

Şimşekler, Nuri:

“Sipehsâlâr, Ferîdun”, **DİA**, C: XXXVII, s. 260.

Taneri, Aydın:

**Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş
Döneminde Vezîr-i A’zamlık (1299-1453),**
Ankara 1974.

“Câmedar”, **DİA**, C: VII, s. 45.

“Candar”, **DİA**, C: VII, s. 145-146.

“Celâleddin Hârizmşah”, **DİA**, C: VII, s. 248-250.

“Celâleddin Karatay”, **DİA**, C: VII, s. 251-252.

“Çaşnigâr”, **DİA**, C: VIII, s. 232.

“Emîr-i Dâd”, **DİA**, C: XI, s. 130.

“Hâcib”, **DİA**, C: XIV, s. 508-511.

“Hadım”, **DİA**, C: XV, s. 1-3.

“Hârizmşahlar”, **DİA**, C: XVI, s. 228-231.

- “Hüsâmeddin Çoban”, **DİA**, C: XVIII, s. 518.
- Taşağıl, Ahmet: “Kurultay”, **DİA**, C: EK-2, s. 94-95.
- Tekin, Türkan Gökçe: “Selçuklu Tarihi Boyunca Ortaya Çıkan Türkmen İsyanları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Isparta 2019.
- Tekindağ, Şehabeddin: “Karamanlılar”, **İA**, C: VI, s. 316-330.
- Tellioğlu, İbrahim: **Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler**, Trabzon 2004.
- Tiesenhausen, W. De: **Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler**, (trc. İ. Hakkı İzmirli), İstanbul 1941.
- Togan, Zeki Velidi: **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul 2019.
- “Moğollar devrinde Anadolu’nun iktisadî vaziyeti”, **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, İstanbul 1931, C. I, s. 1-42.
- “Azerbaycan”, **İA**, C: II, s. 91-118.
- “Hamdullah Müstevfi”, **İA**, C: V/1, s. 186-188.
- Tokuş, Ömer: “Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Anadolu’da Moğol Noyanlarının İsyanları”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**,

Eylül-Ekim 2017, C: 117, Sy. 230, s. 177-208.

Tomar, Cengiz:

“İbnü’l-Fuvatî”, **DİA**, C: XXI, s. 47-49.

Topal, Hüseyin:

“Türkiye Selçuklu Devleti Vezirlerinden Sâhib Ata Fahreddin Ali (Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri)”, **İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2019.

Topçu, Erol:

“Türkiye Selçuklu Veziri Şemseddin İsfahani (?-1249)”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2019.

Tskhovreba, Kartlis:

A History of Georgia, (trc. Dmitri Gamq’relidze), Georgian National Academy of Sciences, Tiflis 2014.

Tuncel, Metin:

“Karahisar”, **DİA**, C: XXIV, s. 416-417.

Tural, Murat:

“Hülâgü Han’ın Bağdat’ı İstilas (1258) ve Tahribe Teşvik Meselesi”, **Tarih Okulu Dergisi**, Haziran 2017, Sy. XXX, s. 21-50.

Turan, Osman:

Türkiye Selçuklular Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar, Ankara 2014.

Selçuklu Tarihi Araştırmaları, Ankara 2014.

Selçuklular Zamanında Türkiye, Ötüken Yayınları, İstanbul 2018.

“Selçuk Devri Vakfiyeleri III, Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri”, **Belleten**, Ankara 1948, C: XII, Sy. 45, s. 17-170.

“Selçuklu Devri Vakfiyeleri-I Şemseddin Altun-Aba Vakfiyyesi ve Hayatı”, **Selçuklu Tarihi Araştırmaları**, Ankara 2014, s. 297-318.

“Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku, Mîrî topraklar ve hususî mülkiyet şekilleri”, **Belleten**, Ankara 1948, XII/47, s. 549-574.

“Les Souverains Seldjoukides et Leurs Sujets Non-musulmans”, **Studia Islamica**, Paris 1953, C: I, s. 65-100.

“Selçuk Kervansarayları”, **Belleten**, C: 10, Sy. 39, 1964, s. 471-496.

“Keykâvus II”, **İA**, C: VI, s. 642-645.

“Keykubâd I”, **İA**, C: VI, s. 646-661.

“Keykubâd II”, **İA**, C: VI, s. 661-662.

“Kılıç Arslan I”, **İA**, C: VI, s. 681-688.

“Kılıç Arslan II”, **İA**, C: VI, 688-703.

“Saded-Din Köpek”, **İA**, C: X, s. 32-35.

Turan, Refik:

Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması (Vezîr ve Dîvân), İstanbul 1995.

Uğur, M. Ferit-M. Mesud Koman:

Selçuklu Büyüklerinden Celâlüddin Karatay ve Kardeşlerinin Hayat ve Eserleri, Konya 1940.

Uğurlu, Kâmil:

“Kubâdâbâd Sarayı”, **DİA**, C: XXVI, s. 299-300.

Uluçam, Abdüsselam:

“Sultan Hanı”, **DİA**, C: XXXVII, s. 503-504.

Uludağ, Süleyman:

“Havas”, **DİA**, C: XVI, s. 517.

“İbn Haldûn”, **DİA**, C: XIX, s. 538-543.

Umar, Bilge:

Türkiye’deki Tarihsel Adlar Türkiye’nin tarihsel coğrafyası ve tarihsel adları üzerine alfabetik düzende bir inceleme, İstanbul 1993.

“Myriocephalon Savaşı’nın Yeri: Çivril Yakınında Kûfî Çayı Vadisi”, **Belleten**, C: LIV, Sy. 209, s. 99-116.

Uslu, Recep:

“İbn Saîd el-Mağribî”, **DİA**, C: XX, s. 302-305.

Usta, Aydın:

**Müslüman-Haçlı Siyasî İttifakları
Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri,**
İstanbul 2008.

Uşul, Dilber İlımlı:

“İlhanlı Döneminde Uygurlar”, **Selçuk
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,**
(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya
2016.

Uyar, Mustafa:

“Moğol İstilasası Döneminde Selçuklular”,
Selçuklu Tarihi El Kitabı, Ankara 2012, s.
409-438.

“İlhanlı (İran Moğolları) Devleti’nin Önemli
Yaylak ve Kışlakları”, **Prof. Dr. Erdoğan
Merçil’e Armağan,** İstanbul 2013, s. 244-
257.

Uyumaz, Emine:

**Sultan I. Alâeddin Keykubâd Devri
Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi,**
Ankara 2003.

**Türkiye Selçuklu Devleti’ne Gelen ve
Giden Elçiler,** İstanbul 2011.

“Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve
Melikelerinin Evlilikleri”, **I. Uluslararası
Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi
Bildiriler,** Konya 2001, C: II, s. 397-421.

“Kaynaklara Göre Türkiye Selçuklu
Sultanlarının Ölümleri ve Mezar Yerleri”,

Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı,
İstanbul 2005, s. 147-172.

“XI.-XIV. Yüzyıllarda Anadolu’da
Uygulanan Öldürme Şekilleri”, **Ortaçağ
Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr.
Abdülkerim Özaydın’a Armağan,** İstanbul
2020, s. 752-761.

“XII-XIII, Yüzyıllarda Anadolu’daki Düşün
Törenlerine Bir Bakış”, **Selçuklu
Medeniyeti Araştırmaları Dergisi,** Sy. 5
(2020), s. 25-36.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı:

**Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu
Karakoyunlu Devletleri,** Ankara 1937.

Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilâtı,
Ankara 1984.

Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal,
Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Edgüer, Rıdvan
Nafiz:

“Mirâhûr”, **İA,** C: VIII, s. 347-350.
Sivas Şehri, (haz. Recep Toparlı), Ankara
2020.

Ülkütaşır, Mehmet Şakir:

“Anadolu Selçukluları Tarafından Sinop’un
Muhasarası ve Zaptı”, **Türk Kültürü
Dergisi,** (Ağustos 1971), Sy. 106, s. 38-43.

“Sinop’ta Selçuklular Zamanına Ait İki Tarihi Eser”, **Türk Etnografya Dergisi**, Ankara 1976, Sy. 15, s. 112-151.

Ürkmez, Rauf Kahraman:

“Menâkıbnâmelere Göre XIII. Yüzyıl Selçuklu Anadolu’sunda Tasavvufi Zümreler”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2018.

Vardarlı, Uğur:

“Türkiye Selçukluları’nın Deniz Gücü”, **İstanbul Üniversitesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021.

Vladimirtsov, B. Y.:

Moğolların İçtimaî Teşkilâtı Moğol Göçebe Feodalizmi, (trc. Abdülkadir İnan), Ankara 1944.

Vryonis, Speros:

“Selçuklu Gulamları ve Osmanlı Devşirmeleri”, **Cogito**, İstanbul 2001, Sy. 29, s. 93-119.

Witteck, Paul:

Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğuşu, (trc. Fatmagül Berktaş), İstanbul 1995.

“Yazijioghlu Alī on the Christian Turks of the Dobruja”, **Bulletin of The School of Oriental and African Studies**, University of London, 1952, Vol. 14, No: 3, s. 639-668.

Yalçın, Okan:

“Baycu Noyan ve Askerî Faaliyetleri”, **Sinop Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sinop 2020.

Yasar, Abdi-zâde Hüseyin Hüsâmeddin:

Amasya Tarihi, haz. Mesut Aydın, Amasya 2004, C: I.

Yazıcı, Tahsin:

“Ahmed Eflâkî”, **DİA**, C: II, s. 62.

“Mîrhond”, **İA**, C: VIII, s. 360-361.

Yıldırım, Mustafa, Tekin, Ali:

“Side Müzesi’ndeki Anadolu Selçuklu Dönemi Sikkeleri: II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıçarslan, II. Alaeddin Keykubad Dönemi”, **İSTEM**, Sy. 31, 2018, s. 47-67.

Yıldırım, Senem:

“Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev Devri Selçuklu Tarihi (1266-1284)”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2009.

Yıldız, Hakkı Dursun:

“Emîrû’l-ümerâ”, **DİA**, C: XI, s. 158-159.

Yıldız, Sara Nur:

“Mongol Rule in Thirteenth-Century Seljuk Anatolia: The Politics of Conquest and History Writing 1243-1282”, **Chicago Üniversitesi**, (Doktora Tezi), Chicago 2006.

“Baiju: The Mongol Conqueror at the Crossfire of Dynastic Struggle”, **Along the Silk Roads in Mongol Eurasia: Generals, Merchants and Intellectuals**, ed. Michal Biran, Francesca Fiaschetti and Jonathan Brack, University of California Press 2020, s. 44-63.

Yılmaz, Armağan:

“Bizans İmparatoru VIII. Mikhail Palaiologos (Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri”, **İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2019.

Yılmaz, Bülent:

“Celayirliler Kabile-Devlet”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2002.

Yılmaz, Hasan Kâmil:

“Şehâbeddin Sühreverdî”, **DİA**, C: XXXVIII, s. 40-42.

Yinanç, Mükrimin Halil:

Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, (haz. Refet Yinanç), Ankara 2014, C: II.

“Diyarbakır”, **İA**, C: III, s. 605-626.

“Celâleddin Harezmşah”, **İA**, C: III, s. 49-53.

Yinanç, Refet:

Dulkadir Beyliği, Ankara 1989.

Yörükân, Yusuf Ziya:

Anadolu’da Alevîler ve Tahtacılar, haz. Turhan Yörükân, Ankara 1998.

Yuvalı, Abdülkadir:

İlhanlı Tarihi, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2019.

“İlhanlıların Anadolu Politikası ve Doğu Anadolu Şehirlerinin Vergi Potansiyeli”, **XI**.

**Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan
Bildiriler**, Ankara 1994, C: II, s. 581-600.

“Hülâgû”, **DİA**, C: XVIII, s. 473-475.

EKLER

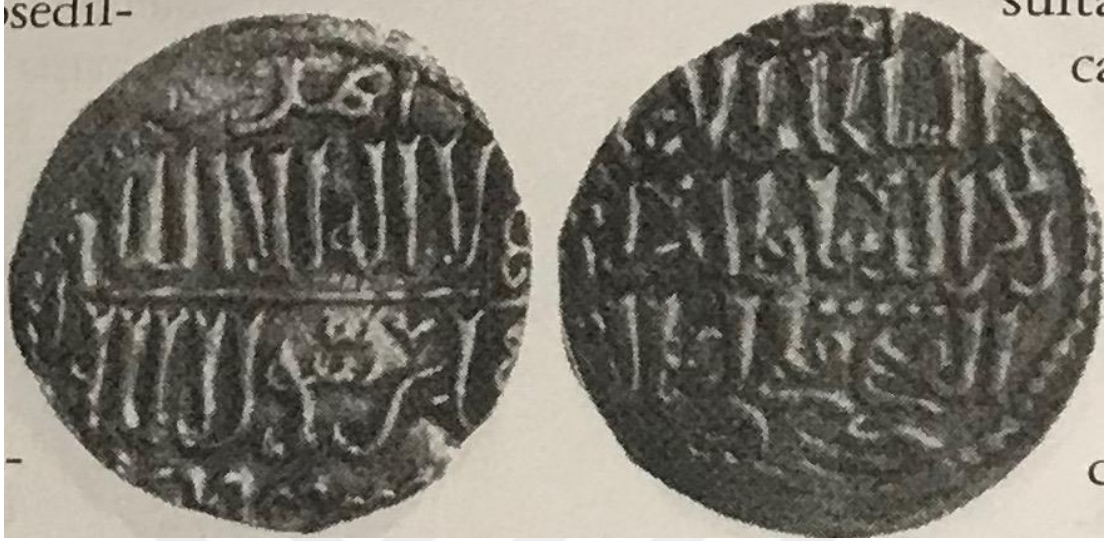
EK-1

Sultan IV. Kılıç Arslan adına 646 senesinde Sivas'ta darbedilmiş olan gümüş sikke

Kaynak: Sıddık Öncü, “Mardin Müzesi’ndeki Türkiye Selçukluları ile Tâbi Artuklular ve el-Cezîre Zengîlerinin Sikkeleri (467-708/1075-1308)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2017, s. 112.

EK-2

Sultan IV. Kılıç Arslan adına 652/653 (1255) senesinde Diyarbakır'da darpedilmiş olan gümüş sikke

EK-3

Sultan IV. Kılıç Arslan adına 657 senesinde Sinop'ta darbedilmiş olan gümüş sikke

Kaynak: Sıddık Öncü, “Mardin Müzesi’ndeki Türkiye Selçukluları ile Tâbi Artuklular ve el-Cezîre Zengîlerinin Sikkeleri (467-708/1075-1308)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2017, s. 113.

EK-4

Sultan IV. Kılıç Arslan adına 657 senesinde Sivas'ta darbedilmiş olan gümüş sikke

Kaynak: Sıddık Öncü, “Mardin Müzesi’ndeki Türkiye Selçukluları ile Tâbi Artuklular ve el-Cezîre Zengîlerinin Sikkeleri (467-708/1075-1308)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2017, s. 114.

EK-5

Sultan IV. Kılıç Arslan adına Ma‘denşehir’de darbedilmiş olan gümüş sikke
(655/656 yılına ait olduğu düşünülmektedir)

Kaynak: Sıddık Öncü, “Mardin Müzesi’ndeki Türkiye Selçukluları ile Tâbi Artuklular ve el-Cezîre Zengîlerinin Sikkeleri (467-708/1075-1308)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2017, s. 115.

EK-6

Sultan IV. Kılıç Arslan adına Sivas'ta darbedilmiş olan gümüş sikke
(Tarihi bulunmamaktadır, 660 yılına ait olduğu düşünülmektedir)

Kaynak: Sıddık Öncü, “Mardin Müzesi’ndeki Türkiye Selçukluları ile Tâbi Artuklular ve el-Cezîre Zengîlerinin Sikkeleri (467-708/1075-1308)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2017, s. 116.

EK-7

Müşterek saltanat dönemine ait, Sultan II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad adına 647 senesinde Sivas'ta darbedilmiş olan gümüş sikke

Kaynak: Sıddık Öncü, "Mardin Müzesi'ndeki Türkiye Selçukluları ile Tâbi Artuklular ve el-Cezîre Zengîlerinin Sikkeleri (467-708/1075-1308)", **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2017, s. 117.

EK-8

Müşterek saltanat dönemine ait, Sultan II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad adına 648 senesinde Konya’da darbedilmiş olan gümüş sikke

Kaynak: Sıddık Öncü, “Mardin Müzesi’ndeki Türkiye Selçukluları ile Tâbi Artuklular ve el-Cezîre Zengîlerinin Sikkeleri (467-708/1075-1308)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2017, s. 118.

EK-9

Müşterek saltanat dönemine ait, Sultan II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad adına 650 senesinde Konya’da darbedilmiş olan gümüş sikke

Kaynak: Sıddık Öncü, “Mardin Müzesi’ndeki Türkiye Selçukluları ile Tâbi Artuklular ve el-Cezîre Zengîlerinin Sikkeleri (467-708/1075-1308)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2017, s. 119.

EK-10

Müşterek saltanat dönemine ait, Sultan II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad adına 653 senesinde Sivas'ta darbedilmiş olan gümüş sikke

Kaynak: Sıddık Öncü, "Mardin Müzesi'ndeki Türkiye Selçukluları ile Tâbi Artuklular ve el-Cezîre Zengîlerinin Sikkeleri (467-708/1075-1308)", **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2017, s. 120.

EK-11

Karatay Medresesi-Konya

(Aybüke ÖZCAN Arşivi)

EK-12

Karatay Medresesi-Konya

(Aybüke ÖZCAN Arşivi)

EK-13

İnce Minareli Medrese-Konya
(Aybüke ÖZCAN Arşivi)

EK-14

Haz. Mevlânâ Türbesi-Konya
(Aybüke ÖZCAN Arşivi)

